

ПРЕДИЗВИКВАНЕТО НА СВЕТОВНАТА ВОЙНА

ВЪВЕДЕНИЕ ПО ВЪПРОСА ЗА ВИНАТА

автор ХАРИ ЕЛМЪР БАРНС , 1927 г.

превод Живко Войников, 2026 г.

ПРЕДИЗВИКВАНЕТО НА СВЕТОВНАТА ВОЙНА ВЪВЕДЕНИЕ ПО ВЪПРОСА ЗА ВИНАТА

автор ХАРИ ЕЛМЪР БАРНС

**Ню Йорк, Лондон, 1927 г.
превод Живко Войников, 2026 г.**

THE GENESIS OF THE WORLD WAR AN INTRODUCTION TO THE PROBLEM OF WAR GUILT

by HARRY ELMER BARNES

NEW YORK & LONDON, 1927

*АВТОРСКИ ПРАВА 1926, 1927, 1929, 1950, 1970, ОТ ALFRED A. KNOPF, INC. НАБИРАНЕ, ПЕЧАТ И ПОДВЪР-
ЗИЯ ОТ THE VAIL-BALLOU PRESS, БИНГХАМТЪН, НЮ ЙОРК. ХАРТИЯ, ДОСТАВЕНА ОТ H. LINDENMEYER & SONS,
НЮ ЙОРК*

*Посвеждавам на ХЪРБЪРТ КРОЛИ, ДЖОРДЖ У. ОЧС-ОУКС, ЧАРЛЗ КЛЕЙТЪН МОРИСЪН И ОСУ-
АЛД ГАРИСЪН ВИЛАРД, изтъкнати американски редактори, чиято смелост и обществен дух за пре-
доставяне вестниците си за дискусия, относно причините за Световната война и постигане на напре-
дък в разсейването на митовите от военното време и началото за интелигентен подход към съвремен-
ните международни проблеми.*

СЪДЪРЖАНИЕ

КОЙ Е ХАРИ ЕЛМЪР БАРНС – 3

ПРЕДГОВОР – 12

ГЛАВА I. ОСНОВНИТЕ ПРИЧИНИ ЗА ВОЙНАТА – 17

ГЛАВА II. ОБЩИЯТ ИСТОРИЧЕСКИ КОНТЕКСТ ПРЕЗ 1914 ГОДИНА – 29

ГЛАВА III. ФРЕНСКО-РУСКИЯТ ЗАГОВОР, КОЙТО ДОВЕДЕ ДО ВОЙНАТА – 53

ГЛАВА IV. УБИЙСТВОТО НА ЕРЦХЕРЦЕГА И АВСТРО-СРЪБСКАТА КРИЗА – 74

ГЛАВА V. РОЛЯТА НА ГЕРМАНИЯ В КРИЗАТА ОТ 1914 Г. – 101

ГЛАВА VI. РУСКАТА МОБИЛИЗАЦИЯ ПРЕДИЗВИКВА СВЕТОВНАТА ВОЙНА –
132

ГЛАВА VII. ПОАНКАРЕ И НЕГОВАТА КЛИКА ПОДБУЖДАТ РУСНАЦИТЕ В КРИ-
ЗАТА ОТ 1914 Г. – 158

ГЛАВА VIII. СЪР ЕДУАРД ГРЕЙ И ОТГОВОРНОСТТА НА АНГЛИЯ – 184

ГЛАВА IX. ВЛИЗАНЕТО НА САЩ В СВЕТОВНАТА ВОЙНА – 238

ГЛАВА X. НАПРЕДЪК НА РЕВИЗИОНИСТКАТА ГЛЕДНА ТОЧКА – 262

ГЛАВА XI. РАЗОБЛИЧАВАНЕ НА ВОЕННОВРЕМЕННИ ИЛЮЗИИ – 274

ДОПЪЛНЕНИЕ I. Литература посветена на въпроса за вината за войната – 284

ДОПЪЛНЕНИЕ II – 286

КОЙ Е ХАРИ ЕЛМЪР БАРНС

Хари Елмър Барнс (15 юни 1889 г. – 25 август 1968 г.) е известен американски историк ревизионист, който не робува на неверните догми в историята и ги разобличава успешно. Непримирир привърженик на историческата истина, той е признат е за един от пионерите в историческия ревизионизъм, подлагайки на обстоен критичен анализ дипломатическите първопричини на световните войни, извършва преосмисляне на официалните наративи, върху доказателствата и безпристрасният анализ.

ХАРИ ЕЛМЪР БАРНС

Произходът му е свъсем обикновен, селски. Роден е на 15 юни 1889 г. във ферма близо до гр. Обърн в окръг Каюга, Ню Йорк, в семейството на Уилям Хенри Барнс и Лулу Карлота Шорт. Баща му, роден около 1868 г., е обикновен фермер. Семейство Барнс живее в Труп, окръг Каюга, през първите десетина години от живота на Хари. Детството му преминава в скромната и трудолюбива селска амери́канска среда, далеч от градските интелектуални центрове.

Средното си образование получава в гимназия „Порт Байрън“ в Ню Йорк, след което постъпва в университета в Сиракуза където завършва бакалавърска степен с отличие през 1913 г. и магистърска степен по история през 1914 г., със специализация в областта на историята и социологията. Като бакалавър той е и преподавател по историческа социология в университета от 1913 до 1915 г., и междувременно завършва магистърска степен през 1914 г.

Продължава следдипломното си обучение в Колумбийския университет, където защитава докторска степен по история през 1918 г.; дисертацията му изследва еволюцията на наказателните институции в Европа. Този му интерес се дължи на обстоятелството че баща му е работил и като надзирател в държавния затвор в Обърн.

След защитата на докторската степен, е назначен в Колумбийския университет за преподавател по история от 1915 до 1918 г. През 1918 г. защитава докторска степен и по историческа социология. Получава стипендия, за в Харвард през 1916–1917 г.

Преподавателската кариера на Барнс продължава, като професор по история в университета Кларк, университета в Монтана и университета в Орегон в непосредствените следвоенни години.

Също през 1919–1920 г. изнася лекции в т.нар. „Новото училище за социални изследвания“. До 1923 г. си осигурява постоянна позиция на професор по историческа социология в колежа Смит, която запазва до 1929 г. Едновременно с това той преподава икономика и социология в колежа Амхърст през този период. Тези назначения се отразяват на неговия опит в прилагането на социологически методи към историческите изследвания и развива своя интердисциплинарен подход.

Той е сред пионерите на движението „Нова история“, застъпвайки се за широкия комплексен анализ на историческите събития, пред едностранната тясна специализация, за да се разбере по-добре същността им като част от обществено-културното развитие.

Като преподавател, Барнс влияе на студентите си, наблюдайки върху историческите основи на социалните явления. Неговият методологичен акцент върху причинно-следствените исторически връзки е основен за цялото му научно творчество, и развива социологическите изследвания, интегрирани с историческите методи в анализа на обществено-социалните структури и политическото развитие.

Основната си известност, Хари Елмър Барнс придобива след Първата световна война, като един от основоположниците на ревизионистическия подход м изследването на причините за войната.

Първоначално, той не прави изключение от масата и се придържа към проантантските настроения в американското общество. Пише пропагандни брошури за „Американското дружество за отбрана“ и „Съюза за национална сигурност“, които насърчават влизането на САЩ в конфликта срещу Германия, чрез целенасочено проантантско манипулиране на общественото мнение. Тази позиция отразява преобладаващите пропагандни военновременни наративи (или както той го нарича „военновременния епос“), които подчертават „германската агресия“ като основна причина за войната.

Но в първите следвоенни години, когато пропагандната антантска психоза почва да отшумява и на преден план излиза широко разпространеното разочарование от материални загуби и над 16-те милиона загинали, той постепенно започва да променя възгледите си, паралелно с все по-задълбочените му проучвания за непосредствените причини за световният конфликт.

Ключово влияние върху него оказва Сидни Брадшоу Фей със статиите си в „*American Historical Review*“, първата е през 1920 г., в която критикува и опровергава пълната несъстоятелност на член 231 от Версайския договор – „клаузата за военна вина“, възлагащ изключителната отговорност на Германия. Фей подчертава че има обща вина на всички европейските сили поради участието им в заплитаци враждебни съюзи и напразните грешни преценки на ситуацията.

Анализът на Фей, подкрепен от първоначалните публикации на дипломатически документи, подтиква Барнс да преосмисли по-ранните си възгледи, което той изразява чрез рецензии на книги и статии в началото на 20-те години на XX век, и набляга на многопричинните фактори пред натрапената от победителите германска вина.

Допълнителното му убеждение идва от първите публикации на преди това засекретни документи и дипломатическите мемоари, които разкриват изопачавания на съюзническата пропаганда и предоставят доказателства за провокациите на Сърбия, подкрепена от Русия, Франция и Великобритания, и напълно противоречащи на лъжата за непровокирания германски милитаризъм и стремеж към хегемония.

Барнс доказва, че тези източници показват голямата несправедливост към Германия, а мирните инициативи на кайзера са подкопавани от политиката на британския външен министър Едуард Грей, който се стреми към война на всяка цена, и косвено отхвърля помирението.

Това преосмисляне, отхвърля идеологическата предразположеност, и превръща Барнс в един от първите представители на историческия ревизионизъм, разглеждайки и участието на САЩ като голяма грешка, дължаща се на съзнателното манипулиране на общественото мнение, чрез безмислено провокиран „дивашки патриотизъм“ (по неговите думи), дипломатически грешки, мръсни печалбарски интереси на банковия и военнопромишления капитал, и безсмислена англосаксонска солидарност, при пълна липса на отбранителна необходимост.

Основният принос на Барнс към ревизионизма на Първата световна война е трудът му, преведен от мен и представен на читателя „Предизвикването на световната война. Въведение по въпроса за вината“ (1926, с много последващи преиздания), първият голям американски анализ на кризата от 1914 г., основан на новодостъпни първични източници, включително дипломатическите кореспонденции, тайните договори и мемоарите от военното време.

В тази труд той систематично и аргументирано критикува официалния исторически консенсус, наложен от пропагандата на победителите, че Германия (и съюзниците ѝ) е единствено отговорна за избухването на войната чрез проява агресивен милитаризъм и стремеж към налагане на световно господство.

Проследявайки подробно дипломатическата предистория на конфликта, започвайки от френско-пруската война в 1870 г. и достигайки до Юлската криза на 1914 г.,

Барнс подчертава взаимодействието на взаимните подозрения, ригидността на обвързващите съюзи и превантивните мобилизации – особено ранната обща мобилизация на Русия на 29 юли 1914 г., като ключови фактори, за започването на войната.

Централно място в тезата му заема преоценката на относителната вина, основана на документи като руската „Оранжева книга“ и френските военни кореспонденции, които разкриват скандалните провокации на Антантата, отколкото официално се признава преди.

Той класира приноса на великите сили за възникването на войната, както следва: Русия е на първо място поради бързата си мобилизация, панславянската, всъщност изцяло просръбската агитация на Балканите, и стремежа да завладее Проливите, тъй като тогава Турция се ползва с германската подкрепа.

Франция е на второ място заради крайно реваншистката си политика и следвайки руската политика, оказва подкрепа за сръбския шовинизъм. Той особено подчертава дейността на отделни личности от яростни германофоби и военнлюбци като Поанкаре, Делкасе, Пол Камбон, генералите Месими, Фош, външния министър Вивиани, посланика в Петербург Палеолог и др., малка клика, която успява да обърне общественото мнение и да наложи курса към войната. Тя е подпомогната много силно от руския посланик Изволски, вкл. и с руски пари за корумпиране и на без това твърде корумпираните френски вестници.

Великобритания е на трето място заради надпреварата във военноморското въоръжаване, страхът от бързия промишлен и търговски възход на Германия и двусмислените ангажименти с Франция и Русия, които пречат на всякакъв компромис.

Австро-Унгария е на четвърто място заради ултиматума си към Сърбия, но принципно действията и са оправдани, защото като велика сила, тя не може да приеме безропотно такава нагла сръбска провокация и освен наказателна операция, не цели нищо друго.

Сърбия е на пето място заради системната си подривна националистическо шовинистичена дейност спрямо Двойната монархия, подстрекавана от Русия.

Германия е на последно място сред основните воюващи страни, чийто действия са реакция на страха от обкръжението извършено от Антантата и все по-явната френско-руска агресивност, а не е целенасочена агресия, още по-малко някакъв фантастичен план за световно господство. Германия води отбранителна, а не агресивна война.

Тази рамка оспорва напълно клаузата за военна вина по член 231 от Версайския диктат, като политически мотивирано изопачаване, неподкрепено от никакви реални доказателства, освен целенасочените фалшификации, игнориране и изопачаване на документи, системно провеждано от Антантата.

В следващата си книга „В търсене на истината и справедливостта: Развенчаване на мита за вината във войната“ (1928 г.) Барнс разширява тези аргументи, събирайки ревизионистките научни трудове, за да развенчае „мита за вината“, разпространяван от антантски настроените историци, и разобличава фалшифицираните пропагандни материали за германско военно насилие, какъвто е британския доклад „Брайс“ за Белгия.

Той подробно описва ролята на Великобритания в ескалацията на Юлската криза чрез лицемерно издигнатата и нямаща никакво основание в международното право, защитата на неутралитета на Белгия, като същевременно игнорира собствените тайни договорености на Лондон, и критикува френско-руската стратегия като по-дестабилизираща, от германското поведение.

Барнс твърди, че истинският причинно-следствен реализъм изисква да се даде приоритет на хронологичните последователности от мобилизации и ултиматуми, пред ретроспективните и пристрастни, морални, пропагандни преценки, предупреждавайки, че неразобличените исторически митове, създават продължителни цикли на негодувание у

ощетените народи и предразполагат към бъдещи конфликти в търсене на справедливо възмездие, както и става с възхода на Хитлер, пряк резултат от Версайския диктат.

Така Барнс става пионер в прилагането на емпиричния аналитичен, комплексен подход, безпристратния основан на документи, анализ на дипломатическата история, и влияе върху последващите дебати за предотвратяването на войната, като явление.

Книгата на Барнс „Предизвикването на световната война“ (1926), е последвана от двутомният труд на Сидни Брайшоу Фей, „Произходът на световната война“ (1928) който реално доразвива идеята и стига до почти същите изводи. Барнс е впечатлен и подготвя второ издание на своя труд (който е преведен тук) в което представя съгласуваните научни усилия за преосмислянето на истината за войната.

Чарлз А. Биърд, виден критик на американската участие във войната, кореспондира с Барнс и подкрепя ревизионисткия подход за разобличаването на официалните наративи, разглеждайки ги като бариери спъващи търсенето обективната истина в история.

Естествено, „ортодоксалните“ (или както ги наричаме у нас „казионни“) проантантски историци отхвърлят заключенията на Барнс като прекалено благоприятни за Германия, обвинявайки го в омаловажаване на „агресивната дипломация“ на Централните сили.

В критиката си в „Американски исторически преглед“ от януари 1927 г. Престън У. Слосон обвинява труда в прекомерна снизходителност към Берлин, въпреки документалната му основа. Други твърдят, че Барнс е пренебрегнал ултиматума на Австро-Унгария към Сърбия и подкрепата на Германия (което изобщо не е вярно и читателят ще се увери от самия труд), и обясняват ревизионизма като реакция на разочарование, а не като строг анализ. Но обвиненията им са просто заклинания, без да могат да го оборят, защото нямат с какво.

Въпреки критиките, Барнс спечелва популярност сред представителите междувоенната академична общност, които търсят историческата истина и отхвърлят идеологизираните клишета.

Опонентите му, обслужващи естаблишмънта, по-скоро го избягват, отколкото да се опитват да го опровергават, което очертава разделението между историците ревизионисти и историците апологети на съюзническата идеологизирана ортодоксалност.

Любопитно е да отбележим, че по време на „сухия режим“ в САЩ, въведен със закона Волстед, влязъл в сила от 17 януари 1920 г., Барнс подлага на остра критика тази лицемерна пуританска политика, в книгата си „Забрана срещу цивилизация: Анализ на сухата психоза“ (1932 г.). Той доказва, че „сухата психоза“ на пуританският фанатизъм, създава разделение в обществото, защото заможните класи избягват забраната, докато прилагането ѝ е насочено към работническата класа, което създава напрежение, подхранва корупцията и контрабандата, от което се възползва организираната престъпност. И посочва изцяло отрицателните резултати – разрастване на организираната престъпност и рязко увеличаване на убийствата, свързани с войната между различните престъпни групировки от една страна и рязко повишаване на смъртните случаи от консумацията на индустриален спирт, използват за производството на некачествени нелегални алкохолни напитки. Барнс определя забраната като пример за фанатична свръхувереност в принудителната държавна намеса, която игнорира цивилизационната устойчивост на човешкото поведение, и икономическите стимули.

В годините непосредствено преди Втората световна война, Барнс се проявява като воден интелектуалец, привърженик на „изолационистката политика“ за САЩ, т.е. немесеа в конфликти извън Америка, които нямат пряко отношение към страната. Съвсем естествено като човек преживял Първата световна война, той не желае трагедията да се повтори. И подкрепя обществените организации които са против участието на САЩ в

ескалиращия европейски конфликт. Изнасяйки речи, в които представя опасността от нова „интервенция“ и забъркване в Европа.

В едно такова обръщение на митинг на организацията „Америка на първо място“ Барнс критикува Закона за заем-наем (ленд-лизинг) от март 1941 г. като „законопроект за въвлечане във войната“, който дава на президента Рузвелт диктаторски правомощия, надвишаващи тези, които Адолф Хитлер е имал през 1935 г., твърдейки, че на практика този закон обвързва САЩ с въвлечане във войната без решение на Конгреса.

Централно място в неговата позиция заема скептицизмът към твърденията, че войната в Европа пряко застрашава американската демокрация. В статията си от 1940 г. „Войната в Европа и демокрацията в Америка“ Барнс доказва, че конфликтът е европейска борба за надмощие, и изобщо няма никакво отношение към САЩ, и отхвърля интервенционистката милитаристична пропаганда, наричайки я „пета колона“ на влияние, целяща умишлено и целенасочено манипулиране на общественото мнение с цел насаждане на военна психоза, по аналогия със събитията от Първата световна война. Той предупреждава, че заплитането в конфликта, ще ограничи гражданските свободи, ще увеличи националния дълг и ще даде приоритет на външните разходи, пред вътрешното възстановяване от Голямата депресия.

Барнс отхвърля британските твърдения, разпространявани след падането на Франция през юни 1940 г., че победата на Германия в Европа неизбежно ще бъде насочена към САЩ, и разобличава тези твърдения, като единствено целящи да се извлече американска помощ и военна подкрепа за аватюрата на Чърчил.

Неговите изяви му създават и неприятели сред вестниците подкрепящи политиката на президента Рузвелт, твърдо насочена към въвлечането на САЩ във войната.

Разширявайки този подход към Втората световна война, Барнс изследва външната политика на САЩ, и подлага на остра критика политиката на президента Франклин Д. Рузвелт, доказвайки, че е преследвал целенасочена стратегия от 1937 г. за въвлечане на страната в очертаващия се европейски конфликт и има пряка вина, за прерастването му във Втората световна война.

Началото на тази политика е речта на Рузвелт за „карантината“ на 5 октомври 1937 г., която се противопоставя на разширяването на германското влияние в Европа, предвещава нови интервенционистки усложнения, въпреки по-ранните обещания на Рузвелт за строг неутралитет. Той посочва, че Рузвелт е нарушил предизборното си обещание от 1940 г. „Вашите момчета няма да бъдат изпращани в никакви чужди войни“ и сега започва мерки, които на практика представляват влизане в европейския конфликт преди официалното обявяване, при обществената опозиция, оценена на 80% от американците. Тези мерки са сделката „разрушители срещу бази“ от 2 септември 1940 г., чрез която 50 американски разрушителя са дадени на Великобритания в замяна на военноморски бази, нарушавайки законите за неутралитета, и Закона заем-наем (ленд-лизинг) от 11 март 1941 г., разрешаващ 50 милиарда долара помощ за Великобритания, а по-късно и за СССР, като ефективно финансира военните усилия на съюзниците.

Барнс подчертава ескалацията на необявената военноморска война на Рузвелт срещу Германия, като например разширяването на зоната за сигурност на САЩ до 26° западна дължина от 11 април 1941 г., и изпращането на патрулиращи военни кораби, а през септември 1939 г. и издаването на заповедта за „стрелба на място“ на 11 септември 1941 г., водеща до въоръжени сблъсъци и инциденти с германски подводници. Барнс цитира Военен план № 51 и нареждането на Рузвелт към американските кораби умишлено да провокират германските подводници, като целенасочен предтакст за създаването на повод за влизане във войната.

Също посочва че действията на Рузвелт, насърчавани от Великобритания и Франция през 1939 г. и са доказани от заловените и публикувани дипломатически телеграми

до полските посланици. Последвалата военна авантюра на Рузвелт, струва на САЩ около 1 милион жертви и разходи от 350 милиарда долара.

Относно Тихоокеанския театър на военните действия, Барнс твърди, че Рузвелт е организиран икономическо задушаване на Япония чрез наложеното ембарго, през 1940 г., замразяване на износа на петрол на 25 юли 1941 г. и пълно замразяване на японските активи на 26 юли 1941 г., координирано с Великобритания и Холандия съгласно стратегията за обкръжение на Япония, формализирана на съвместни конференции на щабовете от януари до март 1941 г. Всички тези мерки, при игнорирана на японските мирни предложения, документиран в докладите на посланик Джоузеф Грю (напр. от 27 януари 1941 г.), са провокирали атаката срещу Пърл Харбър, като Рузвелт е разполагал с предварителна информация, чрез прихванати разузнавателни данни от 4 декември 1941 г., но е укрил предупрежденията от тихоокеанските командири адмирал Хъзбанд Кимел и генерал Уолтър Шорт, за да използва очаквания инцидент, като повод за намеса във войната. Барнс цитира запис в дневника на военния министър Хенри Стимсън от 25 ноември 1941 г. „трябва да ги поставим в положение да произведат първия изстрел, без да допускаме твърде голяма опасност за себе си“, като доказателство за заговора на военния кабинет, целящ да гарантира, че Япония ще удари първа, което ще позволи на САЩ да обявят война.

Барнс разглежда тази политика като цялостно отхвърляне на изолационизма, приписвайки влизането на САЩ поради личната дипломатия на Рузвелт и държавния секретар Кордел Хъл, която дава приоритет на британските пред националните интереси, и предупреждава за „историческото затъмнение“, при което ревизионистките доказателства от автори като Чарлз Биърд и Джордж Моргенщерн са потискани от институционални пристрастия, ограничен достъп до архивите и медийни клевети.

В редактирания от него през 1953 г. сборник „Вечната война за вечния мир: Критично изследване на външната политика на Франклин Делано Рузвелт и нейните последици“, Барнс събира есета от учени ревизионисти, които анализират и подкрепят с факти неговите твърдения.

По-късно доразвива твърденията си в снигата „Какво се случи в Пърл Харбър?“, 1962 г. и „Пърл Харбър след четвърт век“ (1968 г.), и набляга на причинно-следствените връзки от ранната антияпонска позиция на Рузвелт, очевидна в докладите на военноморското разузнаване от Лондон през 1938 г., предсказващи война в Тихия океан, до умишленото непредупреждаване на хавайските бази, за японската атака, струваща 2403 американски живота, и големи щети на флота.

Във „Вечната война за вечния мир“ (1953), Барнс атакува ортодоксалните съюзнически митове, като „жалка колекция от полуистини и изопачавания“, които прикриват доказателства за съюзническата агресия и ексцесии, за да поддържат мита за моралния абсолютизъм“. Тази селективна историография, наложена чрез „историческо затъмнение“, сплашва учените, ограничава достъпа до архивите и поставя в черен списък ревизионистките публикации, налагайки контрол върху историческите изследвания, които трябва да отговарят на митологията на победителите.

Централно място в критиките заемат съюзническите стратегически бомбардировки, които Барнс определя като умишлени терористични операции срещу мирни жители, надминаващи многократно действията на Оста по мащаб и намерения.

Британската политика, започваща с бомбардировките през май 1940 г., ескалира до запалителни бомбандировки над Хамбург, с фосфорни бомби, които предизвикват масово задушаване, и бомбардировките над Дрезден през февруари 1945 г., чийто резултат е смъртта на над 200 000 цивилни жертви и един напълно разрушен град, претъпкан с бежанци.

Барнс посочва, че за тези действия няма осъждане в масовите сведения, за разлика от многократно по-малките по мащаб германски репресии в Лидице, Ковънтри, Ротердам или Варшава, отразявайки двоен стандарт, който оневинява съюзническите командири в извършването на военни престъпления, и демонизира Луфтвафе.

Барнс допълнително оспорва следвоенните съюзнически мерки срещу Германия, осъждайки плана Моргентау от 1944 г., който предвижда пълното унищожаване на промишлеността, като умишлено предизвикана „гладна смърт за милиони“ чрез насилствената деиндустриализация и забраната за внос на храни. Той осъжда принудителното експулсиране на приблизително 9 милиона етнически германци от исконните исторически и етнически германски територии на изток от линията Одер-Найсе и Судетите между 1945 и 1950 г., с над 3 милиона смъртни случая, от глад, изтощение, и насилия по време на изселванията извършвани от полски и чешки мародери, което се премълчава изцяло в митологията на победителите, въпреки мащаба им.

Толерантността на съюзниците към съветското поведение предизвика острите критики на Барнс, как отстъпките в Ялта (февруари 1945 г.) разрешават анексирането на Източна Полша, Балтийските държави, Молдова, Буковина и части от Манджурия, наред с депортациите на 1,25 милиона поляци (300 000 загинаха) и масовите изнасилвания / плячкосвания и убийства вършени от Червената армия, настъпваща към Елба. Ще добавим и окупацията на Източна Европа и поставянето там на марионетни комунистически режими. Тези резултати, твърди той, издигнаха съветския режим, „не по-малко деспотичен и безмилостен от този на Хитлер“, до статут на свръхсила, противоречащи на твърденията на съюзниците за борба с тоталитаризма, като същевременно си затварят очите пред аналогичното варварство от съветска страна.

Като цяло, Барнс оприличава следвоенния свят, на дистопията на Оруел за вечен конфликт.

Барнс стига до извода, че следвоенната историография за Втората световна война представлява умишлено „историческо затъмнение“, коета защитава „официалната митология“, изобразяваща съюзниците като невинни победители, а силите на Оста като уникално варварски, и по всякакъв начин предотвратява проверката на доказателствата, които могли да оневинят Германия или да обвинят дипломацията на Рузвелт като провокативна.

Централно място в критиката на Барнс заема твърдението, че действията на Третия Райх са силно изопачени за да се поддържат новите обвинения за военна вина, подобни на тези, опровергани след Първата световна война.

В есето си от 1953 г. „Ревизионизъм и историческо затъмнение“ той доказва, че Хитлер се е стреми първоначално към мирни териториални ревизии, а не към война, и че политиката на Британия и Франция цели обкръжаване и провокации, което ескалира конфликти като Полската криза, преминали във война.

Барнс популяризира книгата на Дейвид Л. Хоган от 1961 г. „Принудителната война“, за чието публикуване той помага, твърдейки, че британската и полската агресия провокират Хитлер, противопоставяйки се на ортодоксалните твърдения за непровокиран нацистки експанзионизъм.

В статии за „*Rampart Journal*“ през 1964–1966 г. Барнс разширява предизвикателствата си към „съюзническата митология“ създала силно порпагандно раздутите „разкази за нацистките жестокости“ и създадения „мит за геноцида“, за да се оправдаят исканията за репарации, включително и плащания към Израел, и да прикрият собствените си жестокости, които той описва като „по-брутални, жестоки, смъртоносни и многобройни“.

Той подкрепя твърденията на френския ревизионист Пол Расиние, като твърди, че смъртните случаи в концентрационните лагери са резултат от епидемиите от тиф, и

гледа, поради съюзническите блокади, бомбандировките и хаоса по време на войната, а не е целенасочено систематично унищожение на евреите и другите концлагеристи, и отрича използването на газови камери за масови убийства. Впоследствие това е доказано от много автори, но упорито се отхвърля от официалната митология, въпреки своята пълна несъстоятелност като техническо изпълнение.

Барнс разглежда тези твърдения като насила изтръгнати принудителни признания в Нюрнберг и преди това в лагерите за военнопленници, получени чрез побоищата и физически мъчения, при липсващи криминалистични или документални доказателства отвъд пропагандата.

Барнс улеснява превода на английския език на „Драмата на европейските евреи“ (1964) от Расиние, в която общия брой на еврейските смъртни случаи в Европа се изчислява на под един милион – далеч под цифрата от митологичните шест милиона, цитирана от следвоенните трибунали и превърната в „религиозна догма“ упорито защитавана от съвр. политкоректна западна идиотия, от която се възползват държава Израел и еврейските общности вкл. и до наше дни.

Според Барнс, митологията за Холокоста оправдава прекомерните плащания на репарации от Западна Германия (възлизащи на милиарди до 60-те години на миналия век) и основаването на държавата Израел, като същевременно се потискат доказателствата за еврейско-болшевишко влияние в ускоряването на войната. Друг е въпросът, че самата държава Израел е постоянен източник на агресия и днес прилага същите методи на Хитлер, срещу палестинците, създавайки си врагове в целия Близък Изток и по света.

Това му поведение естествено е свързано с неприятности за него, заклеймен като „враг, отричащ Холокоста“, тежко обвинение въпреки че Барн осъжда остро гоненията срещу евреите, насилията и убийствата извършвани от фанатиците нацисти, но не приема митологизирането. Съответно Барнс е лишен от възможността да преподава в университети и преминава изцяло на частна практика за да се издържа.

През 1968 г., известният съвременен ревизионист Мъри Ротбард, определя Барнс като пионер в развенчаването на официалните истории, приписвайки му заслуга за разобличаването на това как „придворните истории“ разпространяват митове, за да оправдаят експанзионистичните политики на съответните режими, които обслужват.

Ревизионистките трудове на Ротбард върху Студената война и американската външна политика отразяват метода на Барнс за важността на първичните документи пред следвоенните идеологизирани интерпретации.

Ротбард интегрира прозренията на Барнс в по-широка критика на военно-индустриалния комплекс, твърдейки, че правдивата историография е от съществено значение за предотвратяване на повтарящите се целенасочено провокирани войнствени разпалвания на общественото мнение.

Докато масовите академични среди отхвърлят по-късните му възгледи като маргинални, ревизионистките кръгове разглеждат упоритостта на Барнс, въпреки професионалния остракизъм, като емблематичен пример за лична смелост и интелектуална независимост срещу натрапените наративи.

В труда си от 1953 г. „Ревизионизъм и историческо затъмнение“ Барнс стига до много важното заключение, че организации като Фондация „Рокфелер“ и Съвета по външни отношения активно са стремят да блокират подобни разследвания, за да поддържат наложените официални исторически митове след Втората световна война.

Съвременните оценки за научното наследство на Барнс за противоречиви. Привържениците на ревизионисткият подход го определят като основополагаща фигура в опортането и разобличаването на следвоенните наративи за Първата и Втората световна война, и скептицизма към външната политика на американският естаблишмънт.

И естествено, т.нар. официални академични среди, на историците конформисти, предпочитащи вярната служба на политическия естаблишмънт, пред историческата истина, осигуряващ им удобната научна кариера, го отричат и обвиняват в екстремизъм.

Но така е и така ще бъде, за съжаление отдавна Клио се е превърнала в проститутка обслужваща тези които са на власт!

По интересни трудове:

The Genesis of the World War: An Introduction to the Problem of War Guilt, New York: A. A. Knopf, 1926 и сл. издания. (Възникването на световната война. Въведение във въпроса за вината. Ню Йорк: А. А. Кнопф, 1926.)

In Quest of Truth and Justice: Debunking the War Guilt Myth, Chicago: National Historical Society, 1928. (В търсене на истината и справедливостта: Развенчаване на мита за вината във войната, Чикаго: Национално историческо дружество, 1928.)

The Twilight of Christianity, New York: Vanguard Press, 1929. (Залезът на християнството, Ню Йорк. Вангард прес, 1929.)

The Making of a Nation. New York: A. A. Knopf (1929). With Elisabeth A. Dexter and Mabel Walker. (Създаването на нация. Ню Йорк: А. А. Кнопф (1929). С участието на Елизабет А. Декстър и Мейбъл Уокър.)

World Politics in Modern Civilization: The Contributions of Nationalism, Capitalism, Imperialism and Militarism to Human Culture and International Anarchy. New York: A. A. Knopf (1930). (Световна политика в съвременната цивилизация: Приносът на национализма, капитализма, империализма и милитаризма към човешката култура и международната анархия. Ню Йорк: А. А. Кнопф (1930)

Prohibition Versus Civilization: Analyzing the Dry Psychosis. Viking Press (1932. (Забрана срещу цивилизация: Анализ на сухата психоза. Викинг прес (1932 г.)

The History of Western Civilization. New York: Harcourt, Brace and Company (1935). (Историята на западната цивилизация. Ню Йорк: Харкорт, Брейс и компания (1935 г.)

A Survey of Western Civilization. Crowell (1947). (Изследване на западната цивилизация. Кроуъл (1947)

Historical Sociology: Its Origins and Development: Theories of Social Evolution From Cave Life to Atomic Bombing. New York: Philosophical Library (1948). (Историческа социология: Нейните корени и развитие: Теории за социалната еволюция от пещерния живот до атомните бомбардировки. Ню Йорк: Философска библиотека (1948)

The Struggle Against the Historical Blackout (1949); 9th ed. (1952). (Борбата срещу историческото затъмнение (1949); 9-то издание (1952)

Blasting the Historical Blackout in Britain: Professor A. J. P. Taylor's "The Origins of the Second World War": Its Nature, Reliability, Shortcomings and Implications (1963). (Разбиране на историческото затъмнение във Великобритания: „Произходът на Втората световна война“: Нейната природа, надеждност, недостатъци и последици от професор А. Дж. П. Тейлър (1963 г.)

Perpetual War for Perpetual Peace: A Critical Examination of the Foreign Policy of Franklin Delano Roosevelt and its Aftermath. New York: Greenwood Press (1969). (Вечната война за вечния мир: Критичен анализ на външната политика на Франклин Делано Рузвелт и нейните последици. Ню Йорк: Грийнууд прес (1969 г.)

Pearl Harbor after a Quarter of a Century. New York: Arno Press (1972). (Пърл Харбър след четвърт век. Ню Йорк: Арно прес (1972 г.)

The Chickens of the Interventionist Liberals Have Come Home to Roost: The Bitter Fruits of Globaloney. New York: Revisionist Press (1973) (Пилетата на интервенционистките либерали се прибраха у дома: Горчивите плодове на глобализацията. Ню Йорк: Ревизионист прес (1973)

Who Started World War One?, with a preface by Willis A. Carto. Washington, D.C.: The Barnes Review (2009). (Кой започна Първата световна война?, с предговор от Уилис А. Карто. Вашингтон, окръг Колумбия: Бранс ревю (2009)

ПРЕДГОВОР

Тази книга¹ отговаря изцяло на заглавието си: въведение в изучаването въпроса за отговорността за Световната война. Тя има за цел да представи темата такава, каквато е сега, въз основа на секретните документи, публикувани от 1917 г. насам, и на монографичната литература, появила се през същия период, която анализира и оценява значението на този нов документален материал.

Целта на автора е да събуди интерес към темата и да създаде общо убеждение, че съществува сериозен международен въпрос, чието естество и значение едва ли са осъзнати дори от средностатистическия образован американец. Ако тази основна цел на книгата бъде постигната, се надяваме, че тя ще изпълни и втората си цел, да служи като ръководство за изучаване на по-специализираната и обемна литература.

Авторът твърди, че книгата е справедлива оценка на фактите и проблемите, каквито се появяват въз основа на наличните в момента доказателства. Фактите са събрани и представени по такъв начин, че да покажат тяхното влияние върху възгледите за вината във войната, които са поддържани от повечето историци в страните от Антантата по време на войната и все още насочват и контролират мисленето на повечето образовани хора и редактори на вестници в същите тези държави. Книгата е откровено спорна по тон и по редица причини. Това са естеството на темата и подхода, който е много удачен като за първата публикувана книга от този вид. Убеждението на автора, че подобен метод ще направи най-много, за да събуди интереса, да разруши широко разпространените заблуди, и несъмненият факт, че провокативният тон е най-подходящ. Авторът не предлага никакви извинения за стила и тона на книгата.

Важните факти заслужават ясно и решително излагане. Защото плахото отношение и неяснотата на изказванията подкопават историческа ерудиция или научното владение на темата. Нито пък е по-малко „емоционално“ и „по-безпристрастно“ да се вкопчавате отчаяно в стари митове, отколкото да заемем активно отношение към новоразкритите факти.

Доколкото е възможно, авторът се е опитал да предвиди възраженията срещу конкретната си формулировка на ревизионистката позиция относно вината за войната и да отговори на тези възражения в настоящата работа. Авторът е следил внимателно по-голямата част от спорната литература по темата в продължение на няколко години и е напълно запознат с естеството на атаките срещу ревизионисткото изложение на събитията. Той вярва, че е дал задоволителен отговор в настоящата работа.

Авторът е положил последователни усилия да опровергае извиненията за митовете от военното време, по-специално апологетичните усилия на водещите държавници от Антантата и на „твърдоглавите храбреци“ сред историците. Авторът се е постарал особено да представи общите заключения, въз основа на по-новия материал. Той го прави

¹ Дигитализирана в „Internet Archive“ през 2014 г. и изданието от 1970 г. в 2022 г. в свободен достъп на англ. език, откъдето съм направил превода: <https://archive.org/details/genesisofworldwa00harr.>; <https://archive.org/details/genesisofworldwa0000barn>

не само за удобство на широкия кръг читатели, но и да предизвика по-плахите ревизионисти: (1) да посочи в кои случаи се правят заключения върху погрешни факти; или (2) да разкрие погрешните разсъждения, водещи до погрешни заключения извлечени от общоприети факти.

Авторът е установил, че ревизионистката кауза е пострадала най-вече от прекомерната плахост или интерпретативната неспособност на много ревизионистки учени, които се страхуват да направят неизбежните заключения от фактите, които представят.

В тази книга той отправя добродушна покана към по-консервативните учени да покажат защо смятат своите възгледи за по-обосновани и защитими от тези, които са събрани тук. Същата привилегия се разпростира и върху други изследователи, които смятат, че настоящият автор не отива достатъчно далеч в отклонението си от конвенционално приетите възгледи.

Авторът често е обвиняван, че е „твърде краен“ в интерпретацията си на ревизионистката гледна точка. Това обикновено означава, че той се е отклонил твърде много от общоприетите представи за спокойствието на своите читатели. Очевидно, това обвинение не е валидно, освен ако не може да се докаже, че твърденията му са върху ненадежни факти или заключенията му са неоснователни. Самите факти и тълкуванията, които справедливо произтичат от тях, никога не могат да бъдат твърде крайни, независимо колко се отклоняват от общоприетите убеждения. Умереността е отличен лозунг в абстрактното, но е използван в последните изследвания за вината във войната като похвален идеал, под който авторите прикриват нежеланието си напълно да се откажат от собствените си заблуди за войната.

Авторът няма задоволително обяснение на въпроса, защо е по-научно когато се спестява 50% от истината, отколкото по-малко.

Главите в книгата за страните, участващи в дипломатията, довела до Световната война, са подготвени като самостоятелни единици, въпреки че всяка е въведена и изяснена чрез позоваване на предишен материал. Това обяснява наличието на някои повторения и цитирането на особено важни документи на няколко места.

Подобен подход е желателен за по-голям акцент, необходим за насочване на читателя, който за пръв път се опитва систематично да овладее проблема. Авторът е подготвил книгата с категоричното убеждение, че въпросът за отговорността за Световната война не е езотеричен въпрос на ерудирана историческа наука, изолиран от живата реалност. Авторът нямаше да си губи времето по тази тема, ако не вярваше, че истината за причините довели до Световната война е един от най-спорните и важни практически въпроси на днешния ден. Това е фундаментално условие за целия въпрос отнасящ се към настоящата европейска и световна ситуация, защото се основава на изключително несправедлив мирен договор, който е изграден върху най-безкритичното и пълно приемане на най-грубите форми на военновременните пропагандни митове относно вината за войната.

Фактите имат най-голямо значение при разглеждането на целия проблем за бъдещите войни, като основна заплаха за жителите на нашата планета днес. Никога предишна война не е била така широко обявявана за необходима по своите причини, свята по своя характер и справедлива, умерена и конструктивна по своите цели. Никога военен конфликт не е бил толкова отдалечен от действителността на подобни претенции.

Ако можем да научим големия урок, възпътен тук, ще можем аргументирано да спорим с онези, които ще попаднат под властта на пропагандата на онези, които ще издигнат необходимостта и идеализма на следващата война.

Подобно на повечето хора, писателят не изцяло безразличен от пристрастия или враждебност, но не е прогермански настроен, за което е често обвиняван. Той няма германски произход и всичките му културни и образователни предразсъдъци са силно профренски.

Отношението към Франция е от самото начало неразделна част от образованието му и през 1917-18 г. той напълно приема конвенционалната митология на Антантата. Въпреки, че рано става скептичен към чистия и възвишен идеализъм на производителите на оръжие, които пишат смели трактати за Съюза за национална сигурност и Американското дружество за отбрана, той е събуден от „догматичния си сън“ от статиите на професор Фей през лятото на 1920 г.

Разрушаването на мита на Потсдамския коронен съвет от професор Фей е шок, сравним със загубата на вярата в Дядо Коледа за едно дете.

Германия не носи почти никаква пряка вина за предизвикването на войната през 1914 г., и този извод се налага за автора, който следва фактите. Тази книга не цели да освободи Германия от взаимната отговорност за общата международна система, която докарва Европа до войната, и авторът не вярва, че Германия е била по-виновна от която и да е друга голяма европейска нация. И като обвинява „Франция“ и „Русия“, авторът използва тези названия в чисто конвенционален смисъл, имайки предвид вината на няколко важни личности като Изволски, Сазонов, великия княз Николай Николаевич, Поанкаре, Делкасе, Пол Камбон, Вивиани и др.

Не може точно да обвиним една нация за действията и политиката на малко грепа временно издигнали се водачи. Никой не разбира по-добре от автора, че Франция под ръководството на хора като Кайо, Ерио, Пенлеве и Комб е съвсем различно нещо от Франция под ръководството на Поанкаре и Делкасе, или че масата от френски народ е желала мир през 1914 г.

Основната враждебност и тенденция, мотивиращи автора при подготовката на тази книга, е омразата към войната като цяло и пламенното желание да се извърши адекватно разобличаване на подбудителите на Първата световна война. Световна война е безспорно най-голямото престъпление срещу човечеството и морала, откакто Законът за липсващото звено извърши подвига да издигне *Homo sapiens* на върха на еволюцията. И все пак подбудителите на това престъпление не само са избегнали порицание, но мнозинството от тях продължават да бъдат считани за високо благородни и доблестни кръстоносци борещи се за мир. Репутацията им за безкористна служба на човечеството всъщност е засилена от войната.

Въпреки това те са отговорни за преждевременното изпращане на толкова много хора при ангелите, отколкото всички индивидуални убийства от времената на еолита до днес. Разбира се не можем да поставим хора като Сазонов, Изволски, Поанкаре и Делеасе в същата категория като човека, който застрелва касиера в банката и бяга криещ се между хълмове. Всички те са хора с високи стандарти за лична чест и морал и несъмнено са убедени, че са благородни и безкористни служители на своите държави. Следователно, това уместен повод за размисъл върху етичните критерии и вида обществена система, която прави възможно малка група мъже да потопи огромното мнозинство от цивилизованото човечество в умствен и морален разврат, физическо взаимно самоубийство и икономически лишения и да се измъкнат с безупречна репутация. Авторът обвинява личности като Поанкаре, Делеасе, Камбон, Изволски, Сазонов и великия княз Николай Николаевич, и се отклонява от своята историческа философия, която подчертава първостепенното значение на големите интелектуални течения, икономическите влияния и обществените сили при определянето на хода на историческите събития.

Авторът не вярва, че общите исторически сили действат независимо от отделните участници в историческата драма. Гореспоменатите личности никога нямаше да предизвикат европейска война през 1914 г., ако общата ситуация в Европа не е създала предпоставки за подобно събитие няколко години преди 1914 г. Поанкаре и Изволски постигат успех, защото общата ориентация на европейското общество и политика е благоприятна за осъществяването на тяхната програма чрез използването на икономическата завист, национализмът, тайната дипломация и военната сила.

Няколко благородни души се оплакват, че авторът само е заменил едни „дяволи“ с други. „Кайзерът го направи!“, после „Не! Поанкаре беше!“, вика например д-р Мак Истман. Авторът откровено признава, че априори това може да изглежда като валидно логическо обвинение срещу неговата теза. Съжالياва, че фактите налагат тази замяна на „дяволите“, която смятахме за отговорна през 1914-1918 г., с други наистина отговорни лица. Но той не подбира произволно аргументите с цел да спечели междудолегиален дебат. Той не избягва ключови факти и заключения, дори те да изглеждат като небрежно и фалшиво възражение срещу неговата позиция. Авторът се опитва да направи изложенията на фактите възможно най-точни и да представи само заключенията, които са логично следствие от представените факти. Той използва критичната помощ и съвети на експерти не само за настоящата книга, но и на всеки етап от работата си в тази област. Всяка глава е прочетена от един или повече от главните специалисти по съответната тема.

Авторът не претендира, че настоящата книга представлява окончателно становище по въпроса за военната вина по отношение на дребните детайли. В толкова обширна област са възможни много грешки и новите доказателства може да изискват промяна на определени твърдения. Но е сигурен, че общите очертания на картината и основните заключения ще останат непоклатими и последващите допълнения към представената информация само ще направят аргументите срещу Антантата още по-решителни.

Много критици смятат, че статията на автора в списание „Ню Йорк Таймс –съвременна история“ за май 1924 г. е крайна в своите твърдения, но напредъкът на изследванията вече е предоставил много допълнителни детайли и някои от заключенията на статията сега изглеждат силно консервативни, ако не и архаични.

В съответствие с тези факти, тази книга е издадена с надеждата, че публикуването на допълнителни документи и по-нататъшните участия в конференции с видни авторитети по военната вина в чужбина, ще направят желателно преразглеждането на някои подробности. Следващите издания на тази книга, ще изчакат резултатите от подобни работки, както и критичните прегледи, на които тя ще бъде подложена.

Интелектуално зрелите читатели няма да се нуждаят да им се напомня, че откриването на няколко незначителни грешки и излагането на открити различия в мненията не представляват основа за промяна в основните заключения на работата като цяло. Най-решителните усилия за обезценяване на първото издание на тази книга чрез рецензии в *Outlook* от 23 юни 1926 г., *London Times* от 30 септември 1926 г., *Foreign Affairs* от октомври 1926 г., *London Observer* от 3 октомври 1926 г. и *American Historical Review* от януари 1927 г., предоставят достатъчно доказателства за нежеланието на критиците дори да се опитат да се справят с нерешените въпроси и твърдения, съдържащи се в книгата, и неискрено съсредоточаване върху незначителни детайли.

Тъй като главата за участието на Англия в дипломатическата криза от 1914 г. е много по-дълга в сравнение с тези за другите държави, може да се предположи, че авторът има специално обвинение срещу Великобритания, но това не е така. Както посочваме подробно в тази глава, пряката вина на Англия не може да се сравни с тази на Франция и Русия.²

² Няма как, толкова рано, авторът да знае, че именно тя е виновна за войната и носи най-голямата вина като подстрекател и организатор на войната!

Но днес има по-голяма нужда от реалистично разглеждане на въпроса за отношението на Великобритания към Световната война, отколкото по която и да е друга тема, свързана с общия въпрос относно вината за войната. Отношението на канадски и английски автори към краткото и почти хвалебствено обсъждане на дипломатията на Грей, в статиите на автора в *Christian Century*, както и възраженията на г-н Пърси Ашли срещу също толкова меката и учтива характеристика на Грей в заключителната глава на автора, за европейския фронт от Ватерло до Сараево според Ашли, подсказаха на автора, невероятната нужда от изследването на по тази тема в британските среди, въпреки твърдението Морел, Гуч, Конихиър, Лорехърн, Юарт, Дикинсън и Бийзли.

Британските митове, както и увековечаването на британския пропаганден епос, в момента са силно раздути и подхранвани от феноменално популярните мемоари на ви-конт Грей. Следователно на автора смята, че е дошло време за цялостно разрушаване на измислиците на Грей.

Рецензиите на първото издание на тази статия в „Лондон Аутлук“ от 18 септември 1926 г., в „Лондон Таймс“ от 30 септември 1926 г. и в „Лондон Обзървър“ от 3 октомври 1926 г. показват, че много англичани все още са решени да потвърдят моята теза относно тяхната съществена неосведоменост по отношение на фактите за военната вина.

В работата си върху военната вина съм изключително благодарен на специалистите и мога да спомена само малцина, които ми оказаха най-голяма помощ.

Най-вече съм задължен на професор Уилям Л. Лангер от университета Кларк, който прочете и критично обсъди всичко, което съм написал по темата за причините за Световната война. Неговите широки и прецизни познания за фактите и литературата по съвременна дипломатическа история ме спасиха от безброй грешки в детайлите, а здравият му разум често допринесе много за тълкуването.

Също така съм дълбоко задължен на смелите и просветляващи трудове на професор Сидни Брадшоу Фей и на многото полезни разговори с него, по време на които той ми даде вярата в завидните си познания за фактите, свързани с дипломатическата криза от 1914 г. Той обаче не е отговорен за моите интерпретации.

Професор Лангер прочете и критично извърши коректурата на целия труд. Първата глава е рудактирана от професор Хари Дж. Карман от Колумбийския университет; втората от професор Паркър Т. Мун от Колумбийския университет; третата с особено внимание от професор Уилям Л. Лангер; четвъртата от професор Бернадот Евърли Шмит от Чикагския университет; петата от д-р Джоузеф В. Фюлер от Държавния департамент и г-н Уилям К. Дрегер от Амхърст, Масачузетс; шестата от д-р Джон С. Юарт от Отава, Канада; седмата от Джъндж Фредерик Баусман от Сиатъл, професор Линдзи Роджърс от Колумбийския университет и професор Греъм Х. Стюарт от университета Лиланд Станфорд; осмата от професор Манли О. Хъдсън от Харвардското юридическо училище и от д-р Юарт; деветото от професор Е. М. Борчард от Юридическия факултет на Йейл и г-н Джеймс Кърни от Трентън, Ню Джърси; десетата от професор Лорънс Пакард от колежа Амхърст; и единадесетото от професор Карл Бекер от университета Корнел.

Всички те направиха изключително ценни предложения и критики, повечето от които са застъпени в книгата.

В никакъв случай, никой от тези учени не може да бъде държан отговорен за каквито и да е твърдения в книгата ми, или за каквито и да е фактически грешки или тълкувания, които все още могат да останат.

При подготовката на второто преработено издание, авторът имаше големия късмет да използва резултатите от двудневна конференция на много водещи европейски авторитети по въпросите на военната вина, представители на всички водещи европейски страни.

Той също използва най-ценните и подробни критики върху целия текст от професор Реймънд Бийзли от Университета в Бирмингам. Също така съм задължен на г-н Уилям К. Дрегер от Амхерст, Масачузетс, за критичния прочит на коректурата на цялата книга. Неговите широки познания по европейските въпроси и обширното му познаване на европейската литература за военната вина ми бяха от голяма полза при проверката на детайлите.

ХАРИ ЕЛМЪР БАРНС.
Нортхамптън, Масачузетс. 22 февруари 1927 г.

ГЛАВА I. ОСНОВНИТЕ ПРИЧИНИ ЗА ВОЙНАТА

I. НЕОБХОДИМОСТ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕ НА ФУНДАМЕНТАЛНИТЕ ПРИЧИНИ ЗА ВОЙНАТА. Никакво адекватно разглеждане на причините и поуките от световната война не трябва да се ограничава до обсъждане на дипломатическия обмен между 28 юни и 3 август 1914 г. Трябва не само да се занимаем с общата дипломатическа и политическа ситуация в Европа от 1870 до 1914 г., но и да се върнем към дипломатическата история, към основните причини за войната като цяло.

Световната война не би могла да се случи през лятото на 1914 г., ако системата на международните отношения, преобладаваща по това време, не създава предпоставки за въоръжени военни действия. Но система на международни отношения, водеща до война, не може да съществува, освен ако не са съществували определени по-дълбоки причини, които са направили войната, обичаен метод за решаване на международните спорове. Не може да имаме илюзия за прекратяване на войната като явление, освен ако не разберем задълбочено основните и сложни сили, които карат човечеството да продължава „с този дивашки и архаичен метод за регулиране отношенията между държавите“. Войната ще изчезне не чрез дребнаво и спорадично лечение на нейните симптоми, а единствено чрез разбиране и последователна атака срещу онези материални условия и онези нагласи на ума, които правят войните възможни в съвременното общество.³

II. БИОЛОГИЧНИТЕ ФАКТОРИ, НАСЪРЧАВАЩИ ВОЙНАТА. Първо, по ред, можем да разгледаме биологичните причини за войната, както биологичните реалности, така и погрешното прилагане на биологични и псевдобиологични принципи към социалните процеси.⁴

Най-важната потенциална биологична причина за войната се крие в тенденцията, забелязана от Малтус преди век, че човечеството увеличава по-бързо своята численост, в сравнение със средствата за препитание. С други думи, има тенденция числеността на населението да надхвърля възможността за поддържане в състояние на комфорт или просперитет в рамките на своите политически граници, и произтичащата необходимост да разширява зоната си обитаване.⁵

³ По въпроса за причините за войната, най-полезната книга на английски език е Едуард Кребиел, „Национализъм, война и общество“. Най-задълбоченото разглеждане на проблема може да се намери в Торстейн Веблен, „Природата на мира и условията за неговото увековечаване“.

⁴ Литературата за различните биологични и псевдобиологични теории за причинно-следствените връзки на войната, са разглеждани от автора на този труд, в поредица от статии по темата „Представителни биологични теории за обществото“ в „Sociological Review, 1924-26“. Най-ефективното разобличение на биологичните детерминисти и социалните дарвинисти се съдържа в Г. Николай, „Биология на войната“.

⁵ J. Bonar, Malthus and His Work.

Както д-р Томпсън и други убедително демонстрираха, промените в числеността на населението от 1750 г. в целия Западен свят напълно потвърждават основните обобщения на Малтиус.⁶

Досега обаче е имало огромно количество относително незаето пространство на земната повърхност, към които излишното население от по-населените райони на света свободно е мигрирало. Следователно не е имало истински биологична причина за война, присъща на нарастването на населението.

Но не може да има съмнение, че демографският натиск е допринесъл за появата на късната световна катастрофа. Това става, защото определен биологичен принцип с е превърнал в опасно психологическо внушение и политически фетиш. Смята се за пагубно както за родината майка, така и за емигрантите, ако голям брой хора напуснат родната си земя и се установят под политическата власт на друга държава. Смята се, че емигрантите трябва да запазят националното си съзнание и да носят спомена за славата на отечеството в чужбина. Такъв стремеж е възможен само във връзка с развитието на колонии.⁷

Докато голяма част от земната повърхност все още е била зона за свободна и законна окупация, в края на XIX век вече остава сравнително малко земя, достъпна за колониално господство, тъй като Англия, Русия и Франция са присвоили по-голямата част от земната повърхност, която не е била под господството на независими суверенни държави. Така неизбежно възниква сблъсък между това желание за получаване на колонии и обстоятелството, че потенциалната колониална област непрекъснато намалява по размер.

Тази борба за колонии, особено от страна на Германия, Италия и Япония, допринесла за ускоряването на много от международните кризи, които съставляват дипломатическия фон на Световната война.

Ще видим обаче, че причината не е предимно биологична, а по-скоро психологическа и политическа. Ако не съществуваше патриотичната (б. пр. националистичната) и колониална психоза, нарастването на населението до днес по никакъв начин не може да доведе до международна ситуация, водеща към война.⁸

Въпреки че до момента специфичните биологични фактори, влияещи върху нарастването на населението, не представляват жизненоважна причина за конфликт, едва ли можем да подценяваме евентуалното значение на демографския натиск като причина за война в бъдеще. Ако настоящият темп на нарастване на населението продължи още век и половина, светът ще достигне до пренаселеност, налагаща максималното ниво на препитание и прогресивно понижаване на жизнения стандарт. Ако се позволи развитието на такива условия, е напълно възможно по-мощните нации да предпочетат да ограбят по-слабите си съседи и да ги лишат от земите и ресурсите им, вместо да намалят собственото си ниво на комфорт и просперитет.⁹

⁶ W. S. Thompson, *Population: a Study in Malthusianism*.

⁷ M. S. Wertheimer, *The Pan-German League*; A. Meggle, *La Domaine coloniale de la France*; A. G. Keller, *Colonization*; H. C. Morris, *A History of Colonization*; S. P. Orth, *The Imperial Impulse*; P. S. Reinseh, *World Politics; Colonial Government*; D. S. Jordan, *Imperial Democracy*; S. Nearing, *The American Empire*; L. Verlane, *La Mithode de colonisation*; H. Robinson, *The Development of the British Empire*; L. Vignon, *Un Programme de politique coloniale*; E. Lemonon, *La Politique coloniale de l'Italie*; A. Zimmermann, *Geschichte der deutschen Kolonialpolitik*; A. Krausse, *Russia in Asia*; I. Bowman, *The New World*.

⁸ C. J. H. Hayes, *Political and Social History of Modern Europe*, Vol. II, Part V; H. A. Gibbons, *Introduction to World Politics*; R. L. Buell, *International Relations*; G. L. Dickinson, *The Causes of International War*; L. Woolf, *Empire and Commerce in Africa*; W. Lippmann, *The Stakes of Diplomacy*.

⁹ E. M. East, *Mankind at the Crossroads*.

Ако случаят е такъв, това означава, че различни методи за изкуствено и съзнателно ограничаване на населението трябва да бъдат въплътени във всяка всеобхватна и далновидна схема за премахване на войната и именно тук защитниците на мирните международни отношения могат да се обединят с поддръжниците на контрола на раждаемостта.¹⁰

Друг важен биологичен фактор, който трябва да се вземе предвид, е че човекът, през значителна част от съществуването си на планетата, получава голяма част от храната и престижа си чрез войни. С други думи, той се е диференцирал от другите животни и се е развил до сегашното си състояние на възход отчасти като много войнствено и агресивно „животно“. Войната и физическите борби несъмнено са имали изключително важна селективна роля в биологичната история на човека и са оставили своя отпечатък по най-различни начини, както в инстинктивните наклонности, така и във физиологичните процеси.¹¹

Безсмислено е да се твърди, както някои са правят, че човекът е изцяло или дори предимно агресивно „животно“¹², и е също толкова абсурдно да се твърди, че той е изцяло миролюбив, изпълнен с духа на братската любов.¹³

Разумното е да се признае, че човекът е биологично ориентиран както към физическа борба, така и към социално сътрудничество, и разумната дейност за приятелите на мира (пацифистките движения) е да се застъпват за образователна и институционална система, която ще направи всичко възможно, за да насърчи миролюбивите и кооперативни тенденции на човека и да отклони и обезкуражи неговите войнствени наклонности.¹⁴

Всеки план за мир, който игнорира присъщата човешка способност за сляпа ярост и ненавист към жителите на други държави, вероятно ще бъде провален, когато се сблъска с практическите реалности, които днес водят до война. Това е добре илюстрирано от поведението на социалистите интернационалисти от различните европейски страни, които преди войната се бяха заклели във вечно братство, основано на международната солидарност на работническата класа, но се обединиха под знамената на своите отечества през лятото на 1914 г. с ентузиазъм, надхвърляш този на монархистите и капиталистите.¹⁵

Сред най-мощните причини за война несъмнено е една, уж извлечена от предполагаемата биологична основа, но всъщност е психологически или културен фактор - доктрината, че войната в човешкото общество е социалният аналог на биологичната борба за съществуване в еволюцията на видовете. Тази доктрината, е по-известна като „социален дарвинизъм“.¹⁶

Разбира се, неправилно е Дарвин да бъде свързан с нея, тъй като той откровено признава, че не знае до каква степен процесите на индивидуалната биологична еволюция могат да бъдат приложени към проблемите на социалното развитие.

¹⁰ M. Sanger, *The Pivot of Civilization*.

¹¹ Carveth Read, *Natural and Social Morals; The Origin of Man and of His Superstition*; P. Bovet, *The Fighting Instinct*; L. Gumplowicz, *Der Bassenkampf*.

¹² Bovet, *op. cit.*

¹³ *Спогед Толстой и други*.

¹⁴ G. Wallas, *Our Social Heritage*; P. Kropotkin, *Mutual Aid: a Factor of Evolution*; G. Nicolai, *The Biology of War*.

¹⁵ E. Bevan, *German Social Democracy during the War*; G. Demartial, *La Guerre de 1914. Comment on mobilisa les consciences*; C. E. Playne, *The Neuroses of the Nations*.

¹⁶ J. Novicow, *La Critique de darwinisme social*; and Nasmyth, G. W., *Social Progress and Darwinian Theory*.

Но редица биолози и социолози горещо подкрепят мнението, че това е главният фактор за социалния и културния прогрес са войните между човешките групи от времето на племенното общество до световните войни на настоящето.¹⁷

Заблудите, лежащи в основата на това схващане, толкова безмилостно разобличавани от автори като Новиков, Николай и Насмит, са толкова очевидни, че едва ли е нужно тук да ги разкриваме.¹⁸

На първо място, теорията не е валидна в строго биологичен смисъл, тъй като активната борба за съществуване в биологичния свят рядко е битка в рамките на един и същи вид, а борба между различни видове. Селективният процес, който протича в рамките на един и същи вид, обикновено кара по-слабите членове на вида да се подчинят на по-бързите и по-енергичните си събратя в съвместната борба за храна и защита. Всъщност „човешкото животно“ е почти единственото животно, което плячкосва собствения си вид, и е стигнало до това не поради някаква присъща биологична необходимост, а поради погрешни и извратени умствени нагласи и културни традиции, които са го накарали да гледа на войната като на единствения почтен метод за справяне с трудностите си.

Но дори ако теорията за природата на „кървавите зъби и нокти“ беше валидна в биологичен смисъл, от това не следва, че може да бъде обяснена от социологическа гледна точка. Биологичните процеси не могат да бъдат директно прехвърлени в социалната сфера, а трябва да бъдат модифицирани поради силното въздействие на много различните фактори и условия, които отличават обществото от популацията биологични организми.

Въпреки че признаваме евентуалната роля на войната в примитивното общество като интегриращ и дисциплиниращ фактор, който прави възможно възникването на организирано политическо общество, можем с право да твърдим, че в днешно време войната е едновременно анахронизъм и неоспорима заплаха за културата и социалното благополучие.¹⁹

Това е особено вярно в съвременното общество, където напредъкът в технологиите на оръжията не в демонстрация на биологичното превъзходство, а в изпитание на техническата ефективност и капацитета за организация.²⁰

Както Николай и Джордан добре са забелязали, войната днес е биологично контра-селективна, защото по-добрите индивиди се подбират и унищожават като „пушечно месо“, докато задачата за размножаване се прехвърля на по-нисшите типове, които намират начин, да останат безопасно у дома.²¹

Към това се добавят биологичните опустошения от болести, страдания, глад и осакатяване, които войната неизбежно носи със себе си.²²

Една от неотложните задачи на рационалните и конструктивни защитници на световния мир е да разпознаят реалностите и заблудите в тези биологични фактори, участващи във война или потенциално водещи до война, и да проведат образователна кампания, насочена към елиминиране, доколкото е възможно, както на реалните, така и на псевдобиологичните причини за конфликти, осъзнавайки, че една погрешна догма може да бъде също толкова опасна при предизвикването на войни, колкото и биологичната реалност. Необходимо е не само да опровергаем доктрините на социалния дарвинизъм,

¹⁷ H. E. Barnes, *Sociology and Political Theory*, pp. 52-55. *Gumplowicz's Der Bassenkampf is the most important work of this sort.*

¹⁸ Novicow and Nicolai as cited; and D. S. Jordan, *War and the Breed; War and Manhood*.

¹⁹ Novicow, *Les Lüttes entre socius humaines*.

²⁰ W. Irwin, *The Next War*; J. B. S. Haldane, *Callinicus, a Defence of Chemical Warfare*; B. H. L. Hart, *Paris, or the Future of War*; J. F. C. Fuller, *The Deformation of War*; J. Bloch, *The Future of War*.

²¹ D. S. Jordan, *The Human Harvest*.

²² D. S. Jordan, *Wars Aftermath*; S. Dumas and K. O. Vandel-Petersen, *LösSES of Life Caused by War*.

но и да се предпазим от възможностите за такова пренаселване на планетата, което да доведе до световна борба за жилищни и хранителни ресурси.²³

III. ПСИХОЛОГИЧЕСКИТЕ ПРИЧИНИ ЗА ВОЙНАТА. Вторият основен вид фундаментални причини за войната, както ще ги класифицираме тук, са психологическите. Първо можем да споменем една психологическа причина, която е много тясно свързана със социалния дарвинизъм, както беше споменато по-горе. Това е т. нар. култ към войната, който представя военните и военноморските постижения като най-благородните дейности, на които един народ може да се посвети, и който издига военните класи до позиция на социално, и психологическо превъзходство.²⁴

Смята се, че войната поражда най-висшите и безкористни човешки чувства, както и най-героичните изрази на преданост към групата. Великите герои в миналото на страната се възприемат като тези, които са направили най-много за постигането на славни победи по време на война. Неразривно свързана с този култ е гордостта от териториалната агресия.²⁵

Тя се проявява в това, което е наречено „картна психоза“. Картите на националните държави и на света са нарисувани така, че да показват с впечатляващо оцветяване територия, отнета от съседни или вражески държави. Основната техника, използвана от войнолюбците за осигуряване на народна подкрепа, е плашещото предупреждение и твърдението, че трябва да се „подготвим“ срещу зловещи и непосредствени заплахи от агресия. Това е основното извинение за големите разходи за въоръженията в десетилетието преди Световната война, за които се твърди, че са начин за поддържане на мира, но професор Съмнър правилно предсказа, че неизбежно ще доведат до война.²⁶

Тъй като всички читатели са преживели Световната война, не е необходимо да опровергаваме основните твърдения на войнолюбците и техният култ към войната. Войната, вместо да насърчава най-благородните ни емоции, поражда най-ниските и брутални фактори и процеси в човешкото поведение. Похотта, жестокостта, грабежът, корупцията и спекулата са сред нагласите, неизменно генерирани от военната дейност.

И все пак, колкото и погрешен да култа към войната, е несъмнено все още силен сред нас и до днес, като една от основните пречки за водене на дискусии и практически постижения за каузата на мира.²⁷

Подобно на култа към войната е чувството, което обикновено се нарича патриотизъм. Обсъждайки този въпрос, трябва да правим разлика между две съвсем различни концепции. Едната е благородният идеал за преданост към общността, който за пръв път е цялостно развита от древногръцките философи и по-задълбочено разяснен от съвременните идеалисти. Това е най-висшето от човешките социално-психологически постижения и е едно от нещата, които най-отчетливо ни разделят от животинското царство.²⁸

От друга страна, имаме онова дивашко чувство за групова агресия и егоизъм, проекция в съвременната цивилизация на психологията на ловната глутница на животните

²³ J. Novicow, *La Critique du darwinisme social*; G. Wallas, *Our Social Heritage*.

²⁴ F. N. Maude, *War and the World's Life*; H. Maxim, *Defenceless America*; A. T. Mahan, "The Place of Force in International Relations," in *North American Review*, January, 1912; H. Lea, *The Valour of Ignorance*; R. M. Johnston, *Arms and the Bace*; J. A. Cramb, *Germany and England*; F. von Bernhardt, *Germany and the Next War*; and the various writings of Paul Deroulede and Leon Daudet.

²⁵ J. A. Cramb, *The Origins and Destiny of Imperial Britain*; H. Lea, *The Day of the Saxon*; S. Grumbach, *Germany's Annexationist Aims*; T. Roosevelt, *The Winning of the West*.

²⁶ W. G. Sumner, *War and Other Essays*; E. D. Morel, *Military Preparation for the Great War*.

²⁷ G. Wallas, *Our Social Heritage*; J. K. Turner, *Shall It Be Again?*; Z. Chafee, *Freedom of Speech*; L. Post, *The Deportation Delirium*; N. Thomas, *The Oonscientious Objector*; E. P. Oppenheim, *Profiteers*.

²⁸ E. Barker, *Political Thought in England from Spencer to the Present Day*, Chaps; J. Royce, *The Philosophy of Loyalty*; *The Hope of the Great Community*.

и дивачеството на примитивните племена. То е със сигурност е едно от най-ниските, най-бруталните и най-опасните съвременни психически нагласи и модели на поведение.²⁹

То се превърна в световна заплаха, след като научната и индустриалната революции му дадоха технологична основа за национално действие. До средата на XVIII век националният патриотизъм е слаб, защото по-голямата част от човечеството знае твърде малко или нищо извън своето селище или местна група.

Внезапно телефонът, телеграфът, кабелът, железопътната линия, печатницата, електронният ежедневен вестник и безплатната градска и селска доставка на поща правят възможно разпространението на това местно суеверие, тесногърдие, провинциализъм и дивачина в рамките на една голяма национална държава. Днес вече като вземем сутрешните си вестници и ги разлистим на масата за закуска, груповата ни гордост се възпламенява от разказите за действията на американските морски пехотинци в Никарагуа или Шанхай, или се разпалват страстите ни, от предполагаема обида към националната ни чест в Персия или Тимбукту.³⁰

Гражданите на цяла държава сега могат да бъдат развълнувани от печата толкова ефективно, колкото един селище е било развълнувано преди век от завръщането на войник от бойния фронт.

Потенциалът на „филмите“ и „радиото“ в служба на патриотичния фанатизъм почти надхвърля въображението ни. Докато не сме в състояние да обуздаем патриотизма, да попречим на разпространението му според конвенционалното разбиране, и да го заменим с конструктивното чувство на гражданска гордост и международна добра воля, има малка надежда за развитието на онези съвместни нагласи, от които зависи движението за световен мир.³¹

Мощен стимулант на дивия патриотизъм (б. пр. или шовинизма) е националната история и литература. На първо място, нашата история е изпълнена основно със сведения за битки и делата на нашите герои. Смята се, че значението на една страна зависи предимно от нейните военни постижения. Дейностите на учени, изобретатели, художници и други, които са истинските защитници на цивилизацията, получават оскъдно внимание.³²

Следователно не е изненадващо, че като деца развиваме представата, че все пак войната е най-значимата и важна от всички дейности на света. Още по-лошо, историята на войните и дипломатическите интриги, която съставлява по-голямата част от темата на повечето ни исторически произведения, е най-много и най-неточно изопачавана в нашите училищни учебници. Страната на автора винаги е представяна като неизменно права във всички случаи на международни спорове, а всички войни са представени като славно водени отбранителни конфликти. Така в съзнанието на учениците се порождават страх, омраза и нетърпимост към съседните държави, което ще продължи по-късно чрез

²⁹ Graham Wallas, *Our Social Heritage*; B. Russell, *Why Men Fight*; C. Read, *op. cit.*; L. Perla, *What is National Honor*; A. E. Stevenson, *Revolutionary Radicalism in America*; S. Howard, "Our Professional Patriots," in *New Republic*, 1924. F. H. Giddings, *The Responsible State*.

³⁰ F. S. Chapin, *An Historical Introduction to Social Economy*, Chap. 16; C. H. Cooley, *Social Organization*, Part II. The best brief histories of nationalism are J. H. Rose, *Nationality in Modern History*; R. Muir, *Nationalism and Internationalism*; S. Herbert, *Nationality and Its Problems*; and C. J. H. Hayes; *Nationalism*.

³¹ C. E. Playne, *The Neuroses of the Nations*, Vol. I, on Germany and France; Vol. II, on England. See also G. E. Partridge, *The Psychology of Nations*; and W. B. Pillsbury, *The Psychology of Nationalism and Internationalism*. The best criticism of patriotism in relation to war is J. H. Holmes, *Patriotism Is Not Enough*. L. Le Für, *Races, nationalisms, Hats*.

³² C. Altschul, *The American Revolution in Our School Textbooks*; J. B. Scott, *Patriots in the Making*; H. E. Barnes, *History and Social Intelligence*, Parts I—II; *The New History and the Social Studies*, Chap. 1; J. Langdon-Davies, *Militarism in Education*.

четене на предубеденото представяне на международните новини в субсидирания печат.³³

Не се предоставя обучение за развиването на разумно и рефлексивно разглеждане на международните въпроси и междудържавните отношения, въпреки че напоследък няколко автори на учебници се опитват да подобрят темите и тона на нашите училищни учебници. Усилията им обаче са жестоко атакувани от безброй патриотични общества, които се стремят да разпалят международна омраза и предразсъдъци.

Вниманието, което се отделя в много учебници на въпросите на националната култура, обикновено е посветено на демонстриране превъзходството на културата на държавата на автора, спрямо тази на всяка съседна политическа общност. През последните няколко години вниманието ни е насочено доста остро към опасностите под формата на свръхпатриотичните учения в американските учебници, но за съжаление е вярно, че училищните учебници в повечето европейски държави са дори по-шовинистични и фанатични днес, отколкото бяха най-лошите училищни учебници в нашата страна преди едно поколение. Когато умовете на децата са отровени с подозрение, страх, арогантност, фанатизъм и нетолерантност, има малка надежда, че те ще развият, заедно с физическата си зрялост, чувство за спокойствие и справедливост в разглеждането на международните дела.³⁴

Тези психологически причини за войната се разглеждат от автора от трансцендентно значение, защото всички други фактори, биологични, социални, икономически или политически, стават активни и значими само чрез психологическото си проявление.

От предполагаемите социологически причини за войната най-важна е склонността на групите да развиват противоречиви интереси и да се борят за тяхното реализиране с физическа сила, ако е необходимо. Мнозина твърдят, че този неизбежен конфликт на интереси в човешкото общество винаги ще остане като постоянен стимул за война, защото съществуват много форми на конфликт на интереси, които трудно могат да бъдат елиминирани от социалния прогрес.³⁵

Освен това борбата или конфликтът се разглеждат като велика социална дисциплина и изключително важен импулс за социалния прогрес. Неточностите в тази позиция са очевидни веднага след анализа. Както Ратценхофер, Смол, Бентли и други убедително доказват, борбата на конфликтните групи по интереси (б. пр. например класовата борба) е дори по-изразена във всяка държава, отколкото между различните държави.³⁴

И все пак тази борба на групите в рамките на държавата не приема формата на физически конфликт³⁶, а е насочена към приспособяване, компромис и интелектуална конкуренция. Ако можем да развием същия правен контрол и регулиране в световното общество, каквато сега има в границите на всяка държава, вече няма да има нужда или оправдание за борбата между националните групи за постигане на техните законни желания.³⁷

Докато социалните борби и конфликти са важно средство за прогрес, Новиков и други проникателни писатели отдавна са показали, че чисто физическата борба се е превърнала в катастрофален анахронизъм в обществото. Конструктивните форми на социа-

³³ Scott, *op. cit.*; W. Lippmann, *Liberty and the News*; L. M. Salmon, *The Newspaper and Authority*; *The Newspaper and the Historian*.

³⁴ B. L. Pierce, *The Control of History Teaching*; *Public Opinion and the Teaching of History*; Barnes, *History and Social Intelligence*, Chap. 1.

³⁵ Тази теза е защитавана от Гумплович и неговите последователи и атакувана от Новиков.

³⁶ Б. пр. Преминува и във физически конфликт, например социалните революции или при религиозни сблъсъци между различни религиозни общности в една държава.

³⁷ G. Ratzenhofer, *Wesen und Zweck der Politik*; A. W. Small, *General Sociology*; A. F. Bentley, *The Process of Government*.

лен конфликт трябва да стават в бъдеще все по-отчетливо икономически, културни и интелектуални. Този вид конкуренция наистина може да се окаже стимулант за прогреса, но физическата борба неизбежно ще върне човечеството обратно към примитивното варварство и мизерия.³⁸

Оставащата социологична причина за войната разгледахме по-горе във връзка с биологичните фактори, а именно борбата на групите за области, в които нарастващото население може да мигрира. По-рано беше посочено, че освен ако земната повърхност не се пренасели, миграцията на емигранти не е непременно причина за война, освен ако е съпроводена от различни психологически и политически нагласи, като империализма и колониализма, които водят до сблъсък на политическите системи. Лишена от тези фетиши, международната миграция може да продължи мирно и конструктивно.³⁹

Империализмът е борбата за пазари, суровини и инвестиции в чужбина. Вероятно най-динамичният му стимул, особено през последното поколение, е борбата за контрол върху източниците на суровини. Ревността и усилията, проявени днес за овладяване доставките на петрол и каучук, е само най-очевидното съвременно проявление на тази тенденция. Така повечето от областите, които не са били под властта на независими модерни държави след 1870 г., са разпределени между британците, французите, руснаците и американците.⁴⁰

Тази борба за отвъдморски територии е една от най-мощните причини за международни спорове половин век преди 1914 г.⁴¹

Англия и Германия се сблъскват в Африка или заради Валфиш⁴² и заради германското отношение към британската политика в отношенията с бурите; в Океания - заради островите Самоа и др. и в Мала Азия заради опита на Германия да си осигури пристанище и военноморска база в Персийския залив (проектът за Багдатската железница).

Англия и Русия си съперничат за Близкия изток (в случая Балканите) от средата на века и едва не стигат до война през 1878 г.; а взаимното им нахлуване към Афганистан и Персия завършва чрез разпределяне на територията между тях.

Англия и Франция, след по-ранни търкания за Северен Египет, също са почти до въоръжен сблъсък заради инцидента при Фашода в Судан през 1898 г. и враждебността тук е предотвратена единствено чрез преразпределение на колониалните владения и амбиции.

Германия и Франция два пъти заплашват европейския мир заради Мароко, преди въпросът да бъде временно уреден.

Съперничеството между Русия и Германия и Турция в Мала Азия не е напълно разрешено от кореспонденцията „Вили-Ники“ или Конвенцията от 1911 г., а конфликтът между планове за „Средна Европа“ и Панславянските планове, както и взаимното съперничество за влияние в Турция, допринасят за създаването на дипломатическата криза, която ускори войната.

Германия и САЩ се сблъскват заради островите Самоа и американската окупация на Филипините.

³⁸ Monroe Smith, "The Nature and Future of International Law," in *American Political Science Review*. February, 1918.

³⁹ Novicow, *Les Lüttes entre societes humaines*.

⁴⁰ A. Viallate, *Economic Imperialism and International Relations*; P. T. Moon, *Imperialism and World Politics*; E. Fueter, *World History, 1815-1920*; W. S. Culbertson, *Raw Materials and Food Stuffs in the Foreign Policies of Nations*.

⁴¹ H. A. Gibbons, *Introduction to World Politics*; Moon, *op. cit.*; R. L. Buell, *International Relations*; J. S. Ewart, *The Roots and Causes of the Wars, 1914-1918*.

⁴² *Остров в Северно море*.

Италия прекъсва дългогодишното си приятелство с Франция заради анексирането на Тунис от последната, и обявява война на Турция, за да си осигури Триполитания, след като е силно възпрепятствана в Абисиния.

Русия и Япония си съпреничат за Източен Сибир и Манджурия.

Накрая, „славната“ война с Испания и възходът на „Американската империя“ се явяват добра подготовка на САЩ за влизане в Световната война.

Освен борбата за отвъдморски владения за пазари и суровини, индустриалната революция с времето създава огромно количество излишен капитал, който търси инвестиции в отвъдморски владения.⁴³

Само по себе си това е достатъчно легитимно. Но инвеститорите търсят специална защита и уникални права, независими от законите и обичаите на страната в която инвестират. Изисква се екстериториални права, които дават на инвеститорите права, свободни от законите и съдилищата на експлоатираната страна. Всяка държава, при прилагането на законите си, естествено е пристрастна в полза на собствените си граждани.⁴⁴

В много случаи, когато експлоатираната държава е достатъчно слаба в политически или военен смисъл, за да позволи подобно потисничество, чуждестранните инвеститори могат да накарат своите правителства да наложат сериозни икономически ограничения на страната, в която се извършва икономическото проникване. Печално известен и представителен пример за това е ограничаването на митническите такси за вносните стоки в Китай. Китайските търговци, които изпращат стоки в чужди страни, са принудени да плащат изнудващо високите мита, докато самите китайци са ограничени до прословутото ниски митнически ставки върху вноса.⁴⁵

Боксерското въстание от 1900 г. и неотдавнашните вълнения в Китай са причинени от потисническите дейности на чуждестранни инвеститори, подкрепяни от въоръжените сили на техните правителства.⁴⁶

Подобни действия не води до нищо друго, освен международна омраза и желание за избавяне от потисника. Нищо не е допринесло повече за обединяването на жълтата раса срещу бялата от икономическата експлоатация на Китай от европейските страни и САЩ.

Още по-сериозно е сплашването или военната окупация на по-слабите държави заради интересите на инвеститорите.⁴⁷

Инвеститорът на капитал в някоя слаба държава може да вярва, че интересите му не са адекватно защитени от законите и институциите на държавата, в която той извършва своя бизнес, или е затруднен да събере дълговете си в тази страна. Тогава той незабавно се обръща към Държавния департамент или Министерството на външните работи на своето правителство и изисква икономическите и финансовите му интереси да бъдат защитени от армията или морската пехота на родината му.

Това предизвиква интервенция на великите държави и насилствена окупация на по-слаби или зависими държави с цел събиране на дългове, дължими на частни граждани.⁴⁸

⁴³ J. A. Hobson, *Imperialism*; L. Woolf, *Economic Imperialism*; S. Nearing and J. Freeman, *Dollar Diplomacy*; P. l'E. de la Tramerye, *The World Struggle for Oil*; E. H. Davenport, and S. R. Cooke, *The Oil Trusts and Anglo-American Relations*; H. Withers, *International Finance*; R. Luxemburg, *Die Akkumulation des Kapitals*.

⁴⁴ P. M. Brown, *Foreigners in Turkey*; C. S. Labingier, *Extraterritorial Cases*; Shih Shun Liu, *Extraterritoriality, Its Rise and Decline*.

⁴⁵ M. J. Bau, *The Open Door Doctrine in Relation to China*; M. T. Z. Tyau, *Treaty Obligations between China and Other States*.

⁴⁶ P. H. Clements, *The Boxer Rebellion*; T. F. Millard, *The Conflict of Policies in Asia*; T. W. Overlach, *Foreign Financial Control in China*.

⁴⁷ S. Nearing, *The American Empire*; Nearing and Freeman, *Dollar Diplomacy*; Hobson, *Imperialism*; Woolf, *Economic Imperialism*; *Empire and Commerce in Africa*.

⁴⁸ C. L. Jones, *The Caribbean Interests of the United States*; R. W. Dünn, *American Foreign Investments*; E. Kimpen, *Die Ausbreitungspolitik der Vereinigten Staaten*.

Тези действия напълно погазват суверенитета и установената практика във всяка подлежаща на окупация държава. Инвеститор никога не би си помислил да поиска нещо толкова абсурдно у у дома, като използването на постоянната армия, за да може да събере дълговете си, но в чужбина той иска точно такава специална защита и намеса. Това предизвиква голям брой дразнещи и потискащи инциденти в съвременните международни отношения, и най-очевидните примери са нашите собствени отношения с различни латиноамерикански страни, където нашата външна политика е продиктувана от желанията и интересите на нашите инвеститори, независимо от енергичните откази на бившия секретар Хюз.

Нищо друго не е допринесло толкова много за създаването на международен раздор в Западното полукълбо от действията на САЩ, но американските ни примери на тази практика са само представителни илюстрации на универсална практика използвана от по-силните държави на съвременния свят, като неотдавнашните дейности на британците в Египет, Китай и Персия или на французите в Мароко и Сирия.⁴⁹

Международната заплаха, създадена от съвременни икономически условия, особено империализма и чуждестранните инвестиции, се засилва от диференцираната и дискриминационна система от защитните мита, която се развива успоредно с възхода на съвременната индустрия и световната търговия. В края на XVIII и началото на XIX век има стабилно движение към свободна търговия, но възходът на съвременния индустриално развитие, национализма и империализма, предизвиква силна реакция на икономически национализъм, чрез защитните мита.⁵⁰

Дори най-крайните представители на тази политика в по-рано твърдяха, че тя е желателна само когато помага на развиващата се индустриална държава да установи в относително икономическо равенство с по-напредналите държави.

Както самият Фридрих Лист признава, няма валидно основание за защитните мита от добре развита индустриална държава.⁵¹

И все пак съвременните политици и специалните икономически интереси са осигурили почти всеобщо приемане на защитната митническа система, която се превръща във форма на икономическа война, продължаваща през периодите на предполагаем политически мир.

Това е особено типично за дискриминационните митнически системи, които са честа практика в Европа преди Световна война и дори продължават в още по-дразнеща форма, след края на войната.

Никога няма да можем да премахнем икономическите причини за войната, докато архаичният принцип на защитните мита продължава да бъде неотслабващ проблем.⁵² За съжаление, в момента има малка перспектива за облекчение в тази посока. Дори Англия смята, че е принудена да се върне към митническата система след близо век свободна търговия, докато САЩ сега се намират в условията на най-жестокия митнически закон в историята на нашата страна.

Но най-долните и най-подлите от всички икономически причини за войната, са свързаните с пропагандата на различни компании, занимаващи се с производството на оръжия, взривни вещества и различни други видове боеприпаси, използвани във войната на сушата и море.⁵³

⁴⁹ Например нашата намеса в Санто Доминго, Никарагуа и Куба, както и нашата неотдавнашна политика на признаване по отношение на Мексико.

⁵⁰ P. Ashley, *Modern Tariff History*; G. M. Fisk and P. S. Pierce, *International Commercial Policies*.

⁵¹ Gide and Rist, *History of Economic Doctrines*, pp. 264-88.

⁵² R. R. Bowker, *Economic Peace*.

⁵³ Съществуването на подобна пропаганда от големите компании за боеприпаси в Европа преди Световната война е добре установено, че се отнася и за нашата страна.

Такива организации субсидират милитаристичната пропаганда, подкрепят „патриотични“ общества и допринасят за ентузиазизирано и поддържането на различни периодични издания, които внушават необходимостта от всеобщата военна повинност, доброволното вербуване на граждани в армията и други усилия за поддържане и издигане на военния култ в обществото.

В периода преди последната европейска война е практика компаниите от военнопромишления комплекс, да подкупват чуждестранни вестници, за да отпечатват силно стряскащи и всяващи паника новини в страната съперник, и да разпалват взаимен страх, като по този начин подготвят общественото мнение, аз о осигуряването на възможно по-големи бюджетни средства за превъоръжаване и производство на боеприпаси.⁵⁴

След това е алчността на онези икономически лешояди (б. пр. търговците на смърт), които виждат във войната възможност за уникална парична печалба и настояват за политика на конфронтация, която ще доведе до огромни човешки жертви и общо нещастие, но те ще натрупат огромни печалби, върху труповите на своите сънародници.⁵⁴

Въпреки тези реални и мощни икономически причини за войната, отдавна е очевидно за интелигентните и проникателни икономисти, че съвременното икономическо общество се превръща все повече в световно общество. Съвременните методи на комуникация и транспорт правят света все повече единна взаимозависима икономическа единица, изискваща сътрудничество.⁵⁵

Само архаичните психологически нагласи, дошли от по-ранна епоха, служат като псевдоикономически мотиви за разделение и раздори. Освен това, както Норман Ангел предупреждава преди войната и допълнително доказва въз основа на резултатите от нея, никоя война днес не може да бъде печеливша, дори за победителите.⁵⁶

Основната надежда за смекчаване на икономическите сили, водещи до война е разработването на образователна програма, която разкрива заплахата от икономическия империализъм и високите защитни мита, както и признаването от по-интелигентните и далновидни банкери и инвеститори, че старата система е погрешна и трябва да бъде променена, ако искаме да избегнем окончателно бедствие.⁵⁷

VI. ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПРИЧИНИ ЗА ВОЙНАТА. Сред най-важните политически причини за войната е съвременната национална държавна система, чиито психологически резултати бяха споменати по-горе във връзка с военния култ и конвенционалния патриотизъм.⁵⁸ В резултат на възхода на съвременния капитализъм и протестантската реформация, добронамерената мечта за обединена политическа единица, обхващаща цяла Европа, е заменена от суровата реалност на съвременната национална държава.⁵⁹ Тази система е за пръв път напълно легализирана в европейското публично право с Вестфалския договор от 1648 г.

Независимостта на националностите в политически смисъл първоначално се отнася до по-големите европейски държави, но този стремеж скоро обхваща по-малките народи и XIX век е свидетел на техните борби за еманципация. Подчинените националности са

⁵⁴ N. Angell, *Arms and Industry*; H. N. Brailsford, *The War of Steel and Gold*.

⁵⁵ Krehbiel, *op. cit.*, pp. 55-56.

⁵⁶ J. K. Turner, *Shall It Be Aynain?*

⁵⁷ J. L. Garvin, *Economic Foundations of Peace*; J. W. Hughan, *A Study of International Government*; Friedman, *International Finance*; L. Woolf, *International Government*; W. S. Culbertson, *International Economic Policies*.

⁵⁸ N. Angell, *The Great Illusion*; *The Fruits of Victory*.

⁵⁹ F. Vanderlip, *What Next in Europe?*; D. W. Morrow, *The Society of Free States*; H. Croly, *Willard Straight*. Muir, *Nationalism and Internationalism*; C. J. H. Hayes, *Political and Social History of Modern Europe*, Vol. I; P. Smith, *The Age of the Reformation*.

потискани в границите на по-големите държави, и се стремят адекватно да изразят национално-политическата си независимост.⁶⁰

Така възниква катастрофалната тенденция да се смесва чисто културният факт на националността с политическа автономия и суверенитет. Приемането на тази гледна точка насърчава създаването на голям брой малки национални държави, които представляват много по-голяма опасност за война, освен ако не бъдат включени в някаква световна организация или европейска федерация.⁶¹

Версайският мир довежда до логичния си край това признание на политическия национализъм, без същевременно адекватно да защитава процеса чрез силна международна организация. Напълно вярно е, че национализмът може да бъде пригоден към световния ред и организация, но той ще трябва да бъде национализъм, много по-умерен и помирителен от този, който мотивира и обуславя европейската психология във века преди Световната война.⁶²

Освен психологическия си израз във фанатичен патриотизъм, основната причина, превръщаща националната държава в заплахата за мира и световния ред, е разбирането на национализма като стремеж към абсолютен политически суверенитет.

Това е понятие, произлизащо от римското право, но разработено от политическите философи от Боден през XVI век, през Хобс, Блекстоун, Бентам и Остин до Бърджис в наши дни.

По думите на Бърджис това означава „първоначалната, абсолютна, универсална и неограничена власт на държавата над всеки поданик или група поданици“. Тази политическа концепция, основа и ядро на съвременния политически ред, се оказва неприятна теоретична пречка за всяко движение към създаването на световна организация.

Известно е, че подобен план включва частична жертва на суверенитета и независимостта и подкопава цялата структура на съвременното политическо общество. Към този метафизичен фетиш се добавя и все по-абсурдното понятие за „национална чест“ – фраза, обхващаща уж неподлежащи на обсъждане теми и спорове.⁶³

Този възглед за абсолютния политически суверенитет е чисто метафизична фикция, като властта на държавата е ограничена на теория и практика от всеки договор и международно споразумение, и от социалната власт, упражнявана от различните класови групи в рамките на държавата.⁶⁴

Концепциите и практиките на политическия плурализъм вече сериозно оспорват теорията за всемогъщата суверенна държава и можем спокойно да твърдим, че в здравата политическа наука на днешно време няма нищо, което да пречи на плановете за ефективно международно общество.⁶⁵

И все пак фетишът на суверенната държава продължава да предизвиква патологична чувствителност у много съвременни държавници и политици, при повдигане за обсъждане, програмата за световното единство. Наличието на теми, които една държава

⁶⁰ J. P. Rose, *Nationality in Modern History*; F. Schevill, *History of the Balkan Peninsula*; A. Toynbee, *Nationality and the War*.

⁶¹ A. E. Zimmern, *Nationality and Government*; I. Zangwill, *What is Nationality?*; P. S. Mowrer, *Balkanized Europe*.

⁶² S. P. Duggan, Ed., *The League of Nations*; R. Muir, *1 Nationalism and Internationalem*, S. Herbert, *Nationality and Its Problems*; I. Fisher, *League or War*.

⁶³ C. E. Merriam, *A History of the Theory of Sovereignty since Rousseau*. C. E. Merriam and H. E. Barnes, Eds., *A History of Political Theories: Recent Times*, Chaps. 3-4.

⁶⁴ H. J. Laski, *Studies in the Problem of Sovereignty*; A Grammar of Politics.

⁶⁵ Laski, *Grammar of Politics*, Chap. xi; J. B. Scott, *Sovereign i States and Suits before Arbitral Tribunals and Courts of Justice*.

не може да подложи на разглеждане, без да се накърни националната чест, е също толкова подвеждаща представа, колкото и твърдението, че има въпроси, които частно лице не трябва да подлага на обсъждане.

Представата за „национална чест“ не е допълнение към националното достойнство или световния ред, а критерий и белег на международното беззаконие, сравнимо с дуелите и линчуването в рамките на държавата.⁶⁶

V. ЗАКЛЮЧЕНИЯ. Горното кратко обсъждане на някои от по-очевидните фундаментални причини за войната, е полезно защото изяснява необходимата широта на всяка адекватна програма за осигуряване на световен мир.

Пацифистът обикновено е реформатор, който се доверява на някаква предполагаема панацея, като разоръжаване, международен арбитраж, международни конференции, международни дискуссионни клубове, религиозни единици, общество на народите, свободна търговия, сътрудничество и т.н.

Ако всеки, който подкрепя каузата на мира, се присъедини към някой клон на общото движение за мир, той трябва да разбере, че неговата конкретна любима схема ще бъде полезна само като част от по-голямо цяло, разбиращо последователната атака срещу всеки един от факторите, водещи до война в съвременното общество. Когато елиминираме причините за международните вражди, симптомите на тази световна болест вече няма да присъстват, и да ни заплашват.⁶⁷

ГЛАВА II. ОБЩИЯТ ИСТОРИЧЕСКИ КОНТЕКСТ ПРЕЗ 1914 ГОДИНА

I. НОВИ ДОКУМЕНТАЛНИ ДОКАЗАТЕЛСТВА. ЧЛЕН 231 от Версайския договор, подписан на 28 юни 1919 г., гласи следното: „Съюзническите и асоциирани правителства потвърждават, че Германия и нейните съюзници приемат отговорността за причиняването на всички загуби и щети на съюзническите и асоциираните правителства и техните граждани са били подложени по време на войната, наложена им от агресията на Германия и нейните съюзници“.

В основата на това твърдение, силите на Антантата конкретно изтъкват иска си за репарации от Германия и това е основната същност на целия договор.

Някои предполагат, че Германия, след като се е съгласила с това обвинение за пълна и абсолютна вина по отношение на избухването на войната, окончателно и завинаги е потвърдила аргумента на съюзническите сили за своята изключителна отговорност. Подобна позиция обаче едва ли би могла да бъде приета запознатите с методите на съюзниците по време на Мирната конференция.

Германия се озовава в положение на затворник, без адвокатска помощ, където на прокурора е дадена пълна свобода на действие за времето и представянето на доказателства, докато на подсъдимия е отказан адвокат или възможност да представи доказателства или свидетели. Германия е изправена пред алтернативата да подпише признанието веднага или да бъде нападната и окупирана, след което с голяма вероятност такова признание ще бъде изтръгнато от нея със сила.

В светлината на тези очевидни факти е ясно, че въпросът за отговорността за избухването на Световната война трябва да се реши въз основа на неоспоримите документални доказателства, които са налични в залата.⁶⁸

⁶⁶ J. T. Shotwell. *също Perla, What is National Honor?*

⁶⁷ G. L. Dickinson, *War, Its Causes and Cure*; K. Page, *War: Its Causes, Consequences and Cure*; P. M. Brown, *International Society*; P. Kerr and L. Curtis, *The Prevention of War*.

⁶⁸ A. Pevet, *Les Responsables de la guerre*, p. 518; V. Margueritte, *Les Criminels*, pp. 347 ff

Ще цитирам Айбридж Колби: „Договорите, подписани под дулото на оръжието, не казват истината и не притежават справедливост.“ При обстоятелствата, които последваха след войната, ние все още сме толкова незапознати за истинските причини за Световната война, както бяхме и през 1914 г.

Общо правило е архивите или хранилищата на публичните документи на участващите държави да са затворени за неофициални ползватели в срок до 48 години след събитията и преговорите, които тези документи описват. Следователно трябва да чакаме до около 1975 г. за пълният обем документални доказателства, а две поколения студенти ще бъдат обучавани в съмнителни догадки и интуитивни приближения към истината. Но все пак за наш късмет последваха революционните преврати в Германия, Австрия и Русия преди края на Световната война. „Новите правителства са социалистически и социалдемократически по характер и хипотетично се противопоставят на войната и милитаризма, въпреки факта, че социалистите в по-голямата си част останаха лоялни към своите капиталистически или аристократични правителства по време на Световната война.“

Желаейки да засилят собствената си сигурност, като омаловажат действията и политиките на предходните режими, новите правителства вярват, че могат да постигнат тази цел, като отворят националните архиви с надеждата, че историците ще открият в тях доказателства за отговорността на бившите управляващи партии за кървавата касапница, мизерията и скръбта, която заля Европа след 1914 г.⁶⁹

В допълнение към тези доброволно отворени архиви, германците конфискуват белгийските архиви по време на войната и публикуват сборници с извадки от тях.

След това Б. Зиберт, секретар на руското посолство в Лондон в периода преди войната, е направил копия на важните дипломатически обмени между Лондон и Санкт Петербург от 1908 до 1914 г. и по-късно е дал или продал някои от тях на германците.

Характерът на европейските дипломатически и военни съюзи през 1914 г. показва че тези разкрития са адекватни за разрешаване на проблемите, свързани с обявяването на война през 1914 г., въпреки допълнителния факт, че Франция, Италия и Сърбия отказват да предоставят архивите си на учените.

Доколкото Италия технически е съюзник на Германия, и Австро-Унгария в Тройния съюз, естеството на голяма част от нейната външна политика и много от нейните дипломатически ангажменти могат да бъдат извлечени от германските и австрийските архиви. Но едновременно с това тя тайно преговаря с Франция, а след 1914 г. и с членовете на Тройното съглашение.

Този материал е частично достъпен от документите в руските архиви и публикуваните от френските архиви. Тъй като Англия и Франция са другите членове на Тройното съглашение, тайната им дипломация е достатъчно добре отразена в руските архиви и в документите на Зиберт, които сега са дублирани частично в публикациите от руските архиви, въпреки че е желателно да се знае за всякакви евентуални тайни френско-британски обмени, които не са били разкрити на Русия.

Французите, разбира се, са публикували някои от своите документи в различните „Жълти книги“, най-важната от която е тази за Балканската политика (1922 г.), но те са официално редактирани и много уличаващи документи, естествено, са пропуснати.

Англия предоставя на Гуч и Темперли да редактират единадесет тома с материали преди войната в английските архиви. Томът за кризата от 1914 г. току-що се появи. Огромен брой документи от архивите на Германия, Австрия и Русия все още не са публикувани, но наличните до момента сборници са впечатляващи. Много дипломатически

⁶⁹ K. Kautsky, *Wie der Weltkrieg entstand*

документи, обхващащи широкия исторически контекст на австрийската криза от 1914 г., са представени в забележителната колекция на професор А. Ф. Прибрам.⁷⁰

Документите в австрийските архиви, отнасящи се до месеца, предхождащ избухването на Световната война, са редактирани от публициста и учен журналист Родерих Гус в тридесетте тома на Австрийската „червена книга“.⁷¹

В Германия е публикувана още по-обемна колекция за дипломацията на Германия и свързаните с нея страни от 1871 до 1914 г. под редакторството на Й. Лепсиус, А. Менделсон-Бартолди и Ф. Тиме. Тя обхваща всички важни дипломатически документи в германското външно министерство; вече са издадени около петдесет обемисти тома.

Това е най-обширната публикация от този вид, правена досега в която и да е страна.⁷²

Документите, отнасящи се до събитията от август 1914 г., са извлечени от германските архиви от германския социалист Карл Каутски и публикувани в четири тома под редакцията на изтъкнатите учени В. Шюкинг, М. Монтжела и А. Менделсон-Бартолди.⁷³

Наскоро беше публикувана допълнителен сборник, който включва: (1) Показанията на водещи германци във военния, дипломатическия и бизнес живота пред комисия, назначена от германското следвоенно правителство, за да разследва отговорността за войната; (2) записите за реакцията на Германия на мирната нота на г-н Уилсън от декември 1916 г.; и (3) преговорите между Германия и нейните съюзници, както и Германия и САЩ, за подводната война и политиката, довела до влизането на САЩ в Световната война.⁷⁴

Досега не са предоставени руските документи, които да обхващат толкова обширен исторически контекст, колкото работата на Прибрам и публикуваните томовете на „Grosse Politik“. Документите на Зиберт⁷⁵ се отнасят само до периода от 1908 до 1914 г.

„Черната книга“ (Livre Noir) е друго важно издание на руските документи. Събрана е от Рене Маршан, учен френски публицист и журналист, добре запознат с руския език и с руския обществен живот и политика. Тя представя много от руските дипломатически документи от периода 1910-1914 г., като се набляга особено на кореспонденцията на Изволски.

Много по-задълбочена колекция от руски документи е издадена от д-р Фридрих Щив в пет големи тома. Това са най-важните публикувани сборници от руски изворови материали.⁷⁶

⁷⁰ Тайните договори на Австро-Унгария, 1879-1914. Американското издание е на професор А. К. Кулидж, публикувано от Harvard University Press през 1920 г. Работата на Прибрам все още не е завършена. Той очаква пълното публикуване на германските документи в „Grosse Politik“.

⁷¹ *Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges*, 1914, three volumes, Vienna, 1919. Вече са достъпни в английски превод от Алън и Ънуин

⁷² *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette, 1871-1914* Берлин, 1923-1927. Незаменимо ръководство за тази поредица е предоставено във *Wegweiser* на д-р Бернхард Швертфегер. Вижте *Die Kriegsschuldfrage*, декември 1926 г.

⁷³ *Die Deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch*, четири тома, Шарлотенбург, 1919 г. Вече са достъпни в английски превод от Oxford University Press.

⁷⁴ *Official German Documents Relating to the World War*. Carnegie Endowment for International Peace. Two volumes, New York: Oxford University Press, 1923.

⁷⁵ George Schreiner, *Entente Diplomacy and the World, 1909-1914*. New York: Knickerbocker Press, 1922. Джордж Шрайнер „Дипломацията на Антантата и светът, 1909-1914“. Ню Йорк: Knickerbocker Press, 1922. Сега е известно, че Зиберт е предоставил много документи, които са най-инкриминиращи за Антантата. В неговата колекция има над хиляда, които очакват публикуване.

⁷⁶ *Un Livre Noir: Diplomatie d'Avant-Guerre d'après les Documents Russes*, ноември 1910 г., юли 1914 г. Два тома, Париж, 1922-23 г. *Der Diplomatische Schriftwechsel Iswolskis, 1911-1914*. Пет тома, Берлин, 1924 г. Кратка колекция от тези руски документи е публикувана в Париж още през 1919 г. под редакторството на Емил Лалой. Тя е важна, тъй като съдържа тайната руска конференция от февруари 1914 г. относно плановете за завземането на Провилите.

Дневникът на барон М. Ф. Шилинг, началник на канцеларията в руското външно министерство през 1914 г., е безценен заради многото подробности. Този новодостъпен архивен материал позволява на учените да проверят сборниците от оправдателни документи, публикувани от великите сили в ранните дни на войната.

Стъпка в тази посока е направена от Г. фон Ромберг, който публикува действителния обмен между Париж и Санкт Петербург след представянето на австрийския ултиматум на Сърбия на 23 юли 1914 г. Той разкрива сериозните и важни пропуски в оригиналната руска „Оранжева книга“, която елиминира всички улечявящи доказателства за помирителните германски предложения или агресивните френско-руски цели и политики.⁷⁷

Също така от руските архиви идват наскоро публикуваният сборник, разкриващ пазарлъците на Италия с Антантата за териториални придобивки от 1914 г. до момента на влизането ѝ в Световната война през май 1915 г.⁷⁸

Белгийските документи, публикувани от Германия, обхващат главно депешите и мненията на белгийските посланици в големите европейски столици след 1880 г., като се акцентира особено върху тези, които изразяват страха от тайно споразумение и агресията на Антантата.

Прецизно подбрана и едностранчива, сборникът все пак има стойност, тъй като доказва, че белгийците са разтревожени от политиката на държавите от Антантата, спрямо Германия, и оправдава без никакво съмнение неутралността на официалното белгийско мнение преди 1914 г.⁷⁹

Накрая, имаме изобличаващите тайни договори на Антантата, които елиминират веднъж завинаги всякакви твърдения за идеализъм, на който да се основават военните действия на двете (Англия и Франция) страни в Световната война, и осъждат съюзниците за агресивните им цели, също толкова категорично, колкото и „Das Annexionistische Deutschland“ на Грюинбах, обвинявайки Германия и Австрия за виновни поради подобни амбиции.⁸⁰

Тези сборници документи са допълнени от огромен брой оправдателни, самовъзхваляващи и противоречиви мемоари, спомени и автобиографии, които имат разнообразна стойност и релевантност, както и безкрайно по-важните научни монографии, анализиращи подробно един или друг от многото дипломатически и политически проблеми и ситуации, възникнали преди Световната война.⁸¹

Върху такъв материал сме в състояние да изградим относително обективна и окончателна оценка на причините и отговорност за голямото бедствие от 1914-18 г. и неговите последици.

Съвсем очевидно е, че ако някой разказ, написан преди 1910 г., притежава някаква валидност или някакво приближение до истинската картина на събитията, това се дължи единствено на превъзходна способност за догадки или късмет на автора, и в никакъв случай на притежание на надеждни или уместни документални доказателства.

⁷⁷ *Falsifications of the Russian Orange Book*. New York: Huebsch, 1923. Вегерер разоличава по подобен начин и френската жълта книга от 1914 г.

⁷⁸ *L'Intervento dell'Italia nei Documenti Segreti de IV Intensa*. Rome, 1923.

⁷⁹ *Belgische Aktenstücke 1905-1914* Берлин. 1915. *Zur Europäischen Politik. 1886-1893, 1897-1914*. Пят тома, Берлин, 1919-22. Тези колекции са редактирани от В. Н. Schwertfeger. Някои от тях (1905-1914 г.) са публикувани в английски превод.

⁸⁰ Тези договори са публикувани от г-н Йлард в „Ню Йорк Ивнинг Пост“ в началото на 1918 г. след разкриването им от болшевиките. Отпечатани са в „Секретните договори“ на Ф. С. Кокс. Анализирани от Р. С. Бейкър в неговия труд „Угроу Уилсън и световното споразумение“. Г-н Бейкър твърди съвсем неоснователно, че г-н Уилсън е заминал за мирната конференция година по-късно, без да знае за техния характер или съдържание.

⁸¹ Най-доброто обобщение на тази литература се съдържа в „Последни изследвания върху европейската дипломация“ на Г. П. Гуч, (G. P. Gooch's "Recent Revelations on European Diplomacy," *Journal of the British Institute of International Affairs*), януари 1923 г.

В неотдавнашната си защита във *Foreign Affairs* за октомври 1925 г. Поанкаре отправя абсурден намек, че този нов материал, отнасящ се до вината за войната, е германска и болшевишка пропаганда.

Разглеждането на фактите ще сложи край на това нелепо обвинение завинаги. Германските документи са публикувани от социалистическото правителство, което иска чрез тях да дискредитира кайзера и имперския режим. Ако документите са изопачени, те щяха да бъдат променени в посока към подчертаване на германската вина. Всъщност те са внимателно редактирани под ръководството и контрола както на либерални, така и на консервативни учени. Никой информиран човек не може да постави под въпрос тяхната автентичност. Същото важи и за австрийските документи. От руските документи, комуникацията между Лондон и Санкт Петербург е редактирана от Зиберт, руски аристократ и враг на болшевиките, години преди болшевиките да дойдат на власт.

Тези между Париж и Санкт Петербург са редактирани първоначално от двама френски учени, Лалой и Маршан. Още по-пълно издание е подготвено по-късно от Д. Ф. Щив, германски учен. Няма несъответствие в значимостта между тези издания, и болшевиките по никакъв начин не са се намесвали в редактирането.

Ако Поанкаре е знаел, че тези документи са фалшиви, той е имал прекрасната възможност да се оневини, като нареди пълното публикуване на френските документи, защото е бил министър-председател на Франция след появата на „Черната книга“, която съдържа уличаващите доказателства срещу него. Той не е предприел подобен ход. Още по-значимо е, че докато Поанкаре отправя всеобщо обвинение, че тези нови документи са ненадеждни, той е сметнал за необходимо да отрече истинността само на един важен инкриминиращ документ или изявление на Изволски.

Целият въпрос за автентичността на колекциите от руски документи, съставени от Маршан и Щив, наскоро е разрешен от Сазонов. В предговора си към дневника на барон Шилинг „Когато започна войната“ той признава пълната им автентичност.

II. ГЕРМАНИЯ И ЕВРОПА, 1870-1914. Без да правим подробно обобщение на дипломатическата история на Европа от 1870 до 1914 г., ще представим основните очертания на европейската система, която направи възможно голямото бедствие от 1914 г. Това е важно не само за въведение в разбирането на непосредствените причини за Световната война, но и като опровержение на най-значимият етап от пропагандата на Антантата, от 1919 г. насам.

По време на войната конвенционалната пропаганда в съюзническите страни се задоволява с доказателството си за пълната и абсолютна германска отговорност върху предполагаемият Потсдамски коронен съвет от 5 юли 1914 г., където кайзерът и неговите военачалници уж са разкрили решимостта си да ускорят европейската война, подтиквайки Австрия в политиката ѝ да заплашва Сърбия, за да въвлече Русия и да предизвика общ европейски пожар.⁸²

Допълнителните наскоро се появили се документални доказателства, за непосредствените причини за войната, категорично показват, че германската общественост и правителство не само не са искали война през 1914 г., но и категорично са против избухването ѝ. За никой честен и безпристрастен изследовател на документите е невъзможно да отрече тези факти.

Но някои изследователи, които не желаят да адаптират своите концепции напълно и свободно към новите факти, се връщат от непосредствените дипломатически събития от юни-август 1914 г. към общата европейска обстановка от 1870-1914 г. за да доказват основната германска отговорност за Световната война.

⁸² H. Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, esp. Chap. vi; особено глава VI; виж острата критика на тази легенда от С. Б. Фей в *Kriegsschuldfrage*, май 1925 г., стр. 309 и сл.

Те признават, че доказателствата, наистина показват, че Германия е специално против войната през лятото на 1914 г. и че агресията е от страна на Франция и Русия. И все пак твърдят, че Германия не е искала войната през 1914 г., но е била упорито най-активният и заплашителен насилник в общата европейска ситуация от 1870 г. нататък и всъщност е принудила Франция и Русия към техните агресивни действия от 1912-1914 г. като реакция на самозащита.⁸³

Ще разгледаме по-нататък действителните факти в ситуацията да открием колко истина има в това често срещано твърдение на съвременните пропагандатори на Антантата, че ако Германия не е предизвикала конкретно световната война, тя е създала онази система на милитаризъм и заплахата, която е направила войната неизбежна.

III. ИКОНОМИЧЕСКОТО СЪПЕРНИЧЕСТВО: АНГЛИЯ И ГЕРМАНИЯ. Общите причини за европейската военна заплахата могат да бъдат обобщени до четири основни фактора: икономическо и търговско съперничество, национализъм и патриотизъм, военни и военноморски подготовки и двете големи системи от контрасъюзи.

За първият от тях, най-голямата вина, ако може да се нарече така, несъмнено пада върху Великобритания и Германия. От края на войната през 1812 г. нататък Великобритания става най-мощната индустриална и търговска сила в света.

В края на 70-те и 80-те години на XIX век Германия преживява индустриалната революция, която ѝ донася промишленото производство. Последва колосална индустриална и търговска трансформация, която по бързина и мащаб може да се сравни само с развитието на американската индустрия след Гражданската война и паралелната трансформация на японската индустрия.

Основно в текстилната, желязодобивната и стоманодобивната промишленост и новата химическа промишленост Германия бързо напредва, превръщайки се в забележителен претендент съперничейки на Великобритания за индустриалното първенство в Европа. По подобен начин Германия бързо разви голям търговски флот, който се съревновава с Англия за развиващата се океанска търговия, и търси територии в чужбина за колониална империя и области за инвестиции, за да осигури пазари за излишните си продукти и пазар за натрупванията на капитал.

И по същия начин, както Великобритания развива голям флот, за да защити колониите и търговския си флот, така и към края на XIX век Германия започва да прави планове за истински голям флот.⁸⁴

Мнозина, включително и настоящият автор, определят германските военноморски планове като „глупави“ или нещо по-лошо. Без съмнение това е вярно в абсолютен смисъл, тъй като всички форми на военна и военноморска надпревара трябва да се разглеждат като „фундаментално идиотски“.

И все пак, германските военноморски планове са само естествен и нормален резултат от общия дух на времето и от специфичните обстоятелства на германското развитие след 1890 г. Никоя съвременна държава все още не е развила колониална империя, обширна световна търговия и голям търговски флот, осъзнавайки че е желателно да си осигури защита чрез адекватен военноморски флот.

⁸³ Вижте редакционните статии в „Ню Йорк Таймс“ от 4 май 1924 г., 3 май 1925 г. и 15 септември 1925 г.; и рецензията на книгата на престолонаследника „Ich Suche die Wahrheit“ от Симеон Струнски, пак там, 30 август 1925 г.

⁸⁴ R. E. Schmitt, *England and Germany, 1740-1914*; T. Vehlen, *Imperial Germany and the Industrial Revolution*; W. H. Dawson, *The German Empire: The Evolution of Modern Germany*; Industrial Germany; E. D. Howard, *The Ganges and Extent of the Recent Industrial Progress of Germany*; J. S. Ewart, *The Roots and Ganges of the War*. 1914-1918, Chaps. v, xix-xxi, xxv; A. Hurd and H. Castle, *German, Sea Power*; E. Protheroe, *The British Karg: Viscount Haldane, Before the War*; A. von Tirpitz, *Mg Memoirs*; W. S. Churchill, *The World Crisis*.

Германската военноморска експанзия несъмнено е психологическа, дипломатическа и финансова отговорност, но същото може да се каже за всички военноморски сили.

Германските военноморски планове, формулирани от фон Тирпиц, са безумни само в смисъл, че цялата военноморска надпревара е безумна. Освен това, както ще стане ясно от статистиката за въоръженията, дадена по-долу, германският военноморски флот никога не е представлявал реално предизвикателство за военноморското превъзходство само на Великобритания, да не говорим за обединените военноморски сили на Великобритания, Франция, Русия и Япония.

И накрая, германската военноморска политика не може да се разглежда като пряка причина за войната, тъй като Германия и Англия са постигнали задоволително, дори и неформално, разбирателство преди 1914 г. на база 16:10.

Тези развития в търговията и военноморските планове силно разтревожават Великобритания и я карат да гледа на Германия, а не на Франция, като на основна заплаха за своите интереси и безопасност в Западна Европа.

До този момент тя смята Франция за основна опасност в тази област, но малко след началото на настоящия (XX) век Франция е изместена от Германия като главен обект на британска загриженост в традиционната британска политика за предпазване срещу всяка сила появила се на бреговете на Северно море.⁸⁵

Към тази британска ревност спрямо германския индустриален и търговски прогрес и страхът от германската заплаха за безопасността ѝ в Северно море, дължащи се на развитието на германските военноморски планове, се добавя и нарастващото влияние на Германия в Близкия изток, изразяваща се в планове за железопътната линия от Берлин до Багдад, с произтичащото от това желание да се експлоатират големите ресурси на Месопотамия.

През XIX век Великобритания гледа на Русия като на голямата заплаха за интересите си в Близкия изток, но с развитието на германските планове за железопътната линия от Хамбург до Персийския залив, тя все повече се опасява от германското проникване в Турция и Месопотамия.⁸⁶

Д-р Джон С. Юарт, изтъкнат канадски юрист, чиято скорошна книга „Ботушите и причините на войните, 1914-1918“ е най-подробната книга на английски език по темата, и представя следното великолепно обобщение на тези причини за британо-германското съперничество.⁸⁷

„1. Съперничеството на Германия в производството, търговията, финансите, търговското корабоплаване и военния флот допринася за нейното превъзходство във военната мощ, предизвиква британско безпокойство и британския антагонизъм. Това е един от факторите на войната между Обединеното кралство и Германия.

2. Британската политика в Западна Европа в продължение на много години се върти около решимостта да се запази свободата от заплахи по бреговете на Северно море. Докато Франция е опасността в това отношение, е смятана за потенциалният враг. С нарастването силата на Германия и относителното отслабване на Франция, британските опасения се насочват към силата на изток от Белгия и Холандия, вместо, както преди, към силата на запад. Това е друг фактор за войната между Обединеното кралство и Германия.

3. Традиционната британска политика в Източна Европа и Близкия изток беше защитата на Константинопол и Индия срещу настъплението на Русия. Появата на

⁸⁵ Ewart, op. cit., Chap. v.

⁸⁶ F. M. Earle, *Turkey, the Great Powers and the Bagdad Railway*, Ewart, op. cit., Chap. xxi.

⁸⁷ Ewart, op. cit., p. 876.

Германия като конкурент за господство в Константинопол, за политическа и икономическа експанзия в Мала Азия, Персия и Месопотамия, отклонява британските опасения от Русия към Германия. Това е трети фактор за войната между Обединеното кралство и Германия“.

Несъмнено американската готовност за влизане в Световната война е значително засилена от американската ревност към германската търговска и индустриална експанзия, но със сигурност няма никаква роля за предварителното предизвикване на самата война и следователно се отхвърля без по-нататъшно споменаване като причина за войната.⁸⁸

Много историци смятат, че не е имало икономическа основа за съперничеството между Германия и Русия, особено след германското икономическо проникване в Русия, което е толкова значимо, че до 1913 г. 50% от руския внос идва от Германия, а 35% от руския износ отива за Германия. Наред с германското индустриално проникване се стигна до митническа война, основана на дискриминационната и диференцирана митническа система, обща за европейските държави преди Световната война.⁸⁹

Но безспорно основната икономическа и търговска причина за войната се крие в съперничеството, което се развива между индустрията, търговията, империалистическата политика и военноморските въоръжения на Великобритания и Германия.

Вероятно е неточно да се използва терминът „вина“ в какъвто и да е смисъл както към Великобритания, така и към Германия в тази връзка.

Съвсем естествено е всяка страна да направи всичко възможно, за да подобри своето индустриално и търговско развитие и приемайки съществуването на преобладаващите икономически и търговски политики по онова време, е също толкова неизбежно да има разрыв между тези две сили. Със сигурност в ситуацията няма нищо, което да обвини Германия като основно отговорна за този англо-германски икономически антагонизъм.

IV. НАЦИОНАЛИЗЪМ И ПАТРИОТИЗЪМ. Що се отнася до духа на национализма и арогантния патриотизъм, никоя от великите сили не може да покаже чиста съвест. Всички са засегнати от тази главна психологическа причина за омраза и подозрение. Вероятно най-силният израз на този патриотизъм се наблюдава във Франция под ръководството на Дерулед, Барес и други апостоли на отмъщението и галиканизма.

Но със сигурност разликата между Франция и другите големи европейски държави е по степен, а не по вид.

Германците са ентузиазирани от успехите си през 1870 г. и последвалото чудесно развитие на обединената Германска империя.

Руснаците са заети с панславянските програми, предназначени да направят Русия най-могъщата държава в източното полукълбо и естествен лидер на всички славянски народи в Европа.

Най-енергичен патриотизъм процъфтява във военноморската клика във Великобритания, и никъде в Европа не се публикуваше по-обсебен войнствен и шовинистичен вестник като *National Review*, редактиран в Лондон от г-н Л. Дж. Макс.

По същия начин ентузиазмът на италианските патриоти, водени от мъже като Д'Анунцио, не познава граници нито в амбицията, нито в литературното изразяване.⁹⁰

⁸⁸ J. K. Turner, *Shall It Be Again?*; C. E. Schieber, *The Transformation of American Sentiment towards Germany*, Chap. 4.

⁸⁹ P. Ashley, *Modern Tariff History*; W. S. Culbertson, *International Economic Policies*; Fisk and Pierce, *International Commercial Policies*; Y. WStehewsky, *Busslands Handels-Zoll- und-Industrie Politik*; A. Zimmermann, *Handelspolitik des deutschen Reiches*.

⁹⁰ C. J. H. Hayes, "The War of the Nations," in *Political Science Quarterly*, December, 1914; H. A. L. Fisher, *Studies in History and Politics*, pp. 146-61 (on French nationalism); C. E. Playne, *The Neuroses of the Nations*; M. Wertheimer, *The Pan-German League*; A. D. Fischel, *Der Panlawismus bis zum Weltkrieg*; A. Mayer, *Der Italienische Irredentismus*.

По време на войната, пропагандата на Антантата представя Германия като почти уникална и единствена в тази патриотична литература и жажда за световно господство, основавайки твърденията си единствено на публикациите на Панегерманския съюз и книгите на автори като Ницше и Бернхард.⁹¹

Д-р Медред С. Вертхаймер, в едно задълбочено и старателно проучване на Панегерманския съюз, изпълнено под ръководството на професор К. Дж. Х. Хейс от Колумбийския университет, доказва, че това е малка организация от фанатични патриоти, сравнима с нашите собствени Съюз за национална сигурност и Американското дружество за отбрана, и имаща по-малко влияние върху германското правителство, отколкото нашите американски общества имат върху външната политика на Удроу Уилсън от 1913 до 1916 г.

Дори в официалните кръгове Пангерманския съюз е осмивана като шумна и досадна. Ницше яростно мрази пруската военна бюрокрация и в никакъв случай не може да бъде считан за неин изразител, докато Бернхард е просто немския тълкувател на военния култ, общ за определени класи и групи в цяла Европа, през предходния половин век преди войната. Неговата книга „Германската и следващата война“ не предизвиква никакъв обществен интерес през 1911 г. Тя може лесно да се сравни с подобни и синхронни публикации в Англия, Франция и Русия.

Напълно компрометиращи възхвали на военния култ могат да бъдат открити в писанията на Мод, Крамб, Лий, Уайт, Максим, Махан, Дерулед, Доде и Бар.⁹²

Справедливият поглед по този въпрос, нито осъжда, нито омаловажава Германия. Като цяло тя е толкова „лоша“, колкото и другите страни по отношение на патриотичната си пропаганда и националната гордост, но със сигурност не е по-лоша.

Най-малко може да се твърди, че именно Германия е дала началото на пламенните патриотични чувства на европейските държави през XIX век.

Те са продукт на общите исторически и културни условия, но доколкото произлизат от която и да е конкретна страна, отговорността пада върху военната традиция на френските Бурбони и най-вече на традициите на военна слава и патриотична гордост, развити във Франция по време на Революцията и Наполеон Бонапарт и енергично възродени от Наполеон III в ерата на Втората Френска империя.

Самият германски патриотизъм се заражда като реакция срещу униженията, извършени срещу прусците от Наполеон по време на френската окупация след 1806 г.⁹³

Юарт представя следните държавнически заключения на целия този проблем за предполагаемата уникална германска отговорност за обсебения патриотизъм и националната арогантност⁹⁴:

От казаното дотук могат спокойно да се направят следните заключения:

1. Твърдението, че Германия се е стремяла да доминира над света, е много нелепо.
2. Твърдението, че Ницше, Трайчке или Бернхард са се застъпвали за световно господство, е невярно.
3. Твърдението, че Германия е желала да упражнява основно влияние в световните дела, е също толкова вярно, колкото и твърдението, че Обединеното кралство е заемало тази позиция през последните сто години.
4. Желанието на Германия за силен флот се е основава на същите причини, които са задействат Обединеното кралство, а именно (1) защита на бреговете, (2) защита на търговията, (3) защита на колониите и (4) дипломатическо влияние.

⁹¹ R. G. Usher, *Pan-Germanism*; A. Cheradame, *The Pan-German Plot Unmasked*; E. E. Sperry, *The Tentacles of the i German Octopus in America*; C. Andler, *Le Pangermanisme*.

⁹² M. S. Wertheimer, *The Pan-German League, 1890-1914*.

⁹³ E. Krehbiel, *Nationalism, War and Society*, pp. 16-25.

⁹⁴ J. H. Rose, *Nationality in Modern History*; R. Muir, *Nationalism and Internationalism*.

5. Всички силни нации (велики сили) изповядват империализма. Победителите в последната война и техните приятели се възползват максимално от възможностите си. Преди поражението си Германия не е изключение от общото правило.

6. Прозата и поезията на всички нации хвалебствено твърдят за превъзходство и разкриват империалистически наклонности. Германските автори са също толкова вивновни, колкото и останалите.

V. ВЪОРЪЖЕНИЕ И ПОДГОТОВКА. В никое друго отношение не е имало по-общо единодушие в нашата страна, отколкото в предположението, че военната подготовка на Германия е далеч по-добра от тази на която и да е друга европейска страна по отношение както на броя и качеството на войските, оборудването на конницата, пехотата и артилерията. Германия е изобразявана като единствената страна, населявана от войници, въоръжени до зъби и обучени до последната минута, докато другите европейски държави са представяни като провеждащи слаби и несвършени отбранителни програми в голямо и страховито подражание на Германия.⁹⁵

Директното позоваване на фактите бързо разсейва тази упорита и подвеждаща илюзия. Следната таблица представя ефективната въоръжена мощ на различните големи световни сили през 1899, 1907 и 1914 г.⁹⁶

	1899	1907	1914
Германия	604,000	629,000	806,000
Австро-Унгария	346,000	382,000	370,000
Италия	258,000	284,000	305,000
Франция.....	574,000	559,000	818,000
Русия.....	896,000	1,254,000	1,284,000

Професор Мун прави практически същата оценка, като добавя населението на участващите държави:

Държава	1895	1910	1914	Население
Германия	585,000	634,000	812,000	68,000,000
Австро-Унгария	349,000	327,000	424,000	52,000,000
Италия	238,000	288,000	318,000	36,000,000
Русия	910,000	1,200,000	1,300,000	174,000,000
Франция	572,000	634,000	846,000	40,000,000
Британия	369,000	255,000	250,000	46,000,000
Япония		230,000	250,000	54,000,000
САЩ		81,000	105,000	99,000,000

Генерал Буат, водещ френски военен експерт, твърди, че мирновременната френска армия през 1914 г. наброява 910 000 души с 1 325 000 резервисти, докато мирновременната германска армия според него по това време е 870 000 души с 1 180 000 резервисти.⁹⁷

Изтъкнатият френски историк Шарл Сеньобос наскоро посочи в „История на съвременна Франция“ на Лавис, че при въвеждането на новия закон за тригодишната служба през 1913-14 г., френските военни власти, освен че са призовали два нови набора, са оставили и този, който е отслужил военната си служба. Така, през лятото на 1914 г. Франция имала уникално и изцяло временно предимство да има четири набора под знамена. През десетилетието от 1905 до 1914 г. разходите за въоръжение на четирите велики сили са следните⁹⁸:

Русия	£495,144,622
-------------	--------------

⁹⁵ Ewart, op. cit., pp. 477-78.

⁹⁶ C. D. Ilazen, *Fifty Years of Europe*; W. S. Davis, *The Boots of the War*.

⁹⁷ M. Montgelas, *The Case for the Central Powers*, pp. 25, 27, 104 ff., 235; Ewart, op. cit., Chap. xvii; Moon, *Syllabus on Inter' national Belations*, p. 75.

⁹⁸ General Buat, *L'Armie allemande pendant la guerre de 1914-18*, pp. 7-9.

Франция.....	£347,348,259
Германия	£448,025,543
Австро-Унгария	£234,668,407

По подобен начин Русия и Франция превъзхождат Германия и Австро-Унгария по отношение на екипировката, с единственото изключение на тежките батареи. Някои читатели, дори и да приемат неизбежното доказателство на тази конкретна статистика, че количествено австро-германските сили са значително по-слаби от сухопътните сили на Русия и Франция взети заедно, твърдят, че поне германската армия е била много по-старателно обучена и много по-подготвена от армиите на Антантата. За да разсеем това погрешно схващане, можем да посочим мнението на полковник Репингтън, изтъкнат британски военен експерт, който наблюдава отблизо германските маневри през 1911 г.⁹⁹ Авторът няма изцяло благоприятно мнение за германската армия, за която твърди, че живее със славното минало и не съответства на репутацията, с която обикновено се ползва. „Нямаше нищо във висшето ръководство на маневрите, което да се отличава и бяха допуснати грешки, които разклатиха мнението на чуждестранните наблюдатели за репутацията на командването. Пехотата не е достатъчно бърза, не показва никакви познания за използването на естествения релеф, окопава се е зле, движенията ѝ са изключително бавни, не са атакувани уязвими цели на средно разстояние, пренебрегват се правилата за сигурност, подходните маршове се изпълняват по остарял начин, липсва синхронизация между огъня и движението и войниците изобщо не са наясно с ефекта на съвременния огън. Кавалерията е изключително старомодна. Артилерията, с остаряло въоръжение, бавни и неефективни методи на огън, изглеждаше доста по-изостанала, че не може да има претенции за сравнение с французите, и накрая, дирижаблите и самолетите са четвърти род войски и изобщо не са в добро състояние. Германската нация, изпраща малко повече от половината от годните си синове, в армията, не е станала по-малко милитаристична от преди“.

Някои твърдят, това да е било вярно за 1911 г., на се е променило през 1914 г. Но е добре известно, че французите и руснаците постигат много по-голям напредък във военните подготовки между 1911 и 1914 г., отколкото германците.

Следва да отбележим, че в горните оценки сме пропуснали изцяло голямата потенциална армия, която Англия успява да събере, когато войната действително започва. Това трябва да се добави към вече огромното военно превъзходство, които Русия и Франция притежават срещу Германия и Австро-Унгария в сухопътна война.

При сравняване на военните подготовки на Германия и Франция трябва да знаем, че германското население е почти двойно по-голямо от това на Франция през 1914 г., така че френската армия е малко по-силна от германската по това време, показва много по-голяма подготовка на населението във Франция, отколкото в Германия.

Когато се обърнем към военноморските разходи, откриваме, че тук, през десетте години преди войната, съвместните разходи на Франция и Русия са много по-големи от тези на Германия и Австро-Унгария, въпреки, че обикновено сме склонни да вярваме, че освен Англия, Германия е единствената европейска страна, която планира голяма военноморска подготовка.

Тук, трябва да добавим към френско-руските бюджетни кредити за военноморските сили, и огромните, несравними британски разходи през същия период, които възлизат на повече от тези на Франция и Русия взети заедно. Следните таблици показват сравнителните военноморски разходи от 1904 до 1914 г.¹⁰⁰:

⁹⁹ Bausman, *Let France Explain*, p. 165; Ewart, *op. cit.*, p. 508.

¹⁰⁰ Bausman, *op. cit.*, p. 168.

Франция.....	£161,721,387
Русия	£144,246,5
Общо.....	£305,967,900
Германия.....	£185,205,164
Австро-Унгария	£ 50,692,814
Общо.....	£235,897,978
Превъзходство на Франция и Русия в продължение на 10 години .£	70,069,922
През същия период британските военноморски разходи са .£	351,916,576

Много критици ще посочат забележителните германски успехи в Световната война като доказателство, че Германия е била по-адекватно подготвена от която и да е друга европейска държава и че Репингтън грешно е оценил германската армия. Авторът е напълно наясно, че самото сравняване на числеността или на военните разходи не представлява окончателна и цялостна оценка за военната годност или подготовка на една съвременна държава. Но те доказват, че при сравнение на мобилизирането на човешките ресурси на нацията и източването на паричните ѝ ресурси за военна подготовка, усилията на Антантата далеч надхвърлят тези на Германия и Австро-Унгария.

Германските успехи доказват, че Германия е воювала по-ефективна от другите държави, постигайки повече, при по-малко парични и материални ресурси.

Тук няма тази корупция, така характерна за Франция и особено за Русия. Германските успехи се дължат и на неочакваната лекота, с която белгийските крепости паднаха под ударите на съвременната тежка артилерия, и на стратегическата стойност на уникалните познания на фон Хинденбург за районите в Източна Пруссия, където той нанесе решителното поражение на руснаците в битките, и спаси Германия през 1914 г.¹⁰¹

Често срещан аргумент, повдигнат от онези, които отричат превъзходството в подготовката за война на Антантата в сравнение с Германия и Австро-Унгария, е че ако германската подготовка е била по-лоша от тези на враговете ѝ, то тя е отговорна за агресивната система и военната традиция в Западния свят.

Може да се проследи основната отговорност за милитаризма в един или друг исторически период, като стигнем до древните асирийци и по-рано.

Както показва Файф, съвременната пруска военна система е разработена след 1806 г. като защита срещу Наполеон. Тя се поддържа живя от 1815 до 1866 г. главно чрез авторитарната и реакционна политика на Метерних и неговите наследници, които отказват да признаят мирното обединение на германските държави и принуждават Бисмарк да предприеме политика на обединение чрез „желязо и кръв“.

По време на войната от 1870 г. почти всеобщото мнение на историческите и военните експерти е, че Втората Френска империя е главното конкретно изпълнение на военната традиция.¹⁰²

Именно френската агресивна и войнствена политика през 1870 г. позволява на Бисмарк да осъществи предходната си политика за обединяването на Германия, чрез победоносна война срещу Франция през 1870-71 г.¹⁰³

Дори да се признае, очевидно невярното, че германският милитаризъм преди 1910 г. е принудил Франция и Русия да предприемат общи и големи приготовления, може да се твърди със същата валидност, че милитаризмът на Австрия и Втората Френска империя е причина за пруските военни приготовления от 1860-71 г.

¹⁰¹ Б. пр. Тук заслугите са основно на полк. Макс Хофман и ген. Лудендорф. Хинденбург прости изпълнява техния план.

¹⁰² Ewart, op. cit., p. 512.

¹⁰³ Ewart, Chap. xviii, esp. pp. 662 ff.; C. E. Schieber, op. cit., Chap.i; D. N. Raymond, *Contemporary British Opinion during the Franco-Prussian War*.

Практиката на военната наборна служба започва от Френската революция¹⁰⁴,³⁷ но не може да се каже, че надпреварата във въоръжението е изобретение на която и да е от съвременните велики сили. По-конкретно, най-големите стимули за големите военни приготовления на европейските сили преди войната са реваншистките стремежи на Франция, страхът на Германия от обкръжение и често повтарящите се империалистически кризи.

На второ място след тези три основни мотива е руското желание за изграждане на силна армия и флот, с които да контролира Близкия изток.¹⁰⁵

Нищо не е по-абсурдно от твърдението, че именно Германия е наложила системата за всеобща военна служба в Европа. Както френският писател Гюстав Дюпен правилно и смело заявява¹⁰⁶:

„Има три важни факта, които трябва да си припомним, освен ако не искаме да се обвиним, че не сме подхождали с достатъчна откровеност към изучаването на причините и отговорностите за последната война:

(1) Ние, французите, сме тези, които допринесохме въвеждането в Европа, на наборната военна служба (Закон от 18-ти фруктидор, година VI);

(2) ние, французите, сме тези, които първи въведохме системата за всеобща и задължителна военна служба, без изключения или с някои изключения (Закон от 27 юли 1872 г.);

(3) ние, французите, сме тези, които осъществихме най-новото развитие и заедно с нашите английски съюзници, докарахме десетки хиляди цветнокожи войници на служба в Европа“.

Тези, които пледират в защита на Германия и нейното оправдание за голяма армия, със сигурност са прави в твърдението си, че географското положение на Германия е уникално, тъй като е обградена от мощни врагове, които разполагат със съвместни огромни превъзходства срещу нея както по суша, така и по море. И както ще видим по-късно, събитията от лятото на 1914 г. доказаха, че тя наистина е била изложена на много реална опасност на нападение от тези обкръжаващи сили.

Никой не би могъл да презира военщината толкова много, колкото автора на този труд, но за всеки изследовател, справедливостта изисква да се признае, че Германия е имала по-наложителни причини да поддържа голяма армия за своя защита, отколкото която и да е друга голяма европейска държава, и това е факт признат от Лойд Джордж в известната му реч от 1 януари 1914 г.

Със сигурност оправданието за германския милитаризъм, е аналогично на това за английския военноморски флот, защото германците са били изложени на същата опасност от сухопътни нападения, както Англия се бои за морската си мощ.

Но германският милитаризъм никога не достига пропорциите на британския военноморски флот. Британците имат флот два пъти по-голям от този на най-близкия си конкурент или толкова голям, колкото този на двамата си най-близки съперници. Армията на Германия е по-малка от тази на Франция или Русия, въпреки че според английските военноморски прецеденти тя има право да поддържа армия, толкова голяма, колкото тези на Русия и Франция взети заедно.

Концепцията за „обкръжаването“ не е мит, измислен в Германия, а е призната от най-висшите кръгове на Антантата.

¹⁰⁴ Ewart, op. cit., Chap. xviii; R. H. Lord, *The Origins of the War of 1870*; and Richard Fester, works cited by Lord, op. cit., p. 286; B. E. Palat (Lehautcourt), *Les Origines de la guerre de 1870*; H. Oncken, *Die Rheinpolitik Kaiser Napoleons III*.

¹⁰⁵ F. M. Cutler, "Military Conscription," in *Historical Outlook*, May, 1923

¹⁰⁶ Ewart, op. cit., Chaps. xvi-xvii; Moon, *Syllabus on International Relations*, Part IV.

Дж. Холанд Роуз, пишейки след началото на Световната война, се съгласява, че: „Ние, които живеем зад морския вал, знаем малко (освен във времена на паника) за страха, който обзема държава без естествени граници... Германия постигна чудесна работа по обединяването на своя народ; но въпреки това не се е измъкнала от неблагоприятните условия на своето положение; по суша е лесно атакувана от три страни.“

Изтъкнатият френски писател Марсел Сембат се съгласява, че: „Германецът е израснал под заплахата от плашеща лавина, надвиснала над главата му; лавина, винаги готова да се откъсне, да се стовари върху него; лавина от огромна диващина, от варварски и брутални пълчища, заплашващи да завладеят земята му, да погълнат цивилизацията и обществото му.“

Сър Томас Баркли, пламенен защитник на англо-френското съглашение, откровено призна, че: „Вклинена между Франция и Русия, с Англия, доминираща по всички нейни въпроси към външния свят, с граници, отворени за всички политически ветрове, Германия има географско положение, което принуждава нейните държавници да слушат с тревожно ухо всякакви движения, проекти или комбинации на нейните съседи.“

В светлината на тези факти и големите армии на Франция и Русия, германските предпазни мерки по отношение на военната подготовка изглеждат, поне в количествен смисъл, небрежни и неадекватни, почти до степен на лекомисленост.

Отново, някои автори наскоро твърдят, че Франция и Русия са предизвикали Световната война, но ситуацията, която им е позволила да го направят, е наложена от германските военни приготовления, предвидени в законопроекта за армията от 1913 г. Предполага се, че Германия е започнала тази политика на големи военни увеличения точно преди войната и че другите държави неволно са я последвали само в обзета от ужас самозащита.“

Всъщност никоя държава не е единствено отговорна за голямото засилване на военните приготовления през 1913-14 г. Те произтичат от общото безпокойство и напрежение, породено от Балканските войни и трудностите в Близкия изток. Всъщност френският законопроект, предвиждащ голямото увеличение на френската армия, е изготвен преди французите да се запознаят с условията на германския законопроект и е внесен в Камарата на депутатите преди сравнимия германски законопроект да бъде внесен в Райхстага, въпреки че той е приет преди френския.

Един от най-силните фактори, довели до увеличаване на армията на французите през 1913 г., е настояването на Изволски, те да възобновят тригодишната военна служба, за да осъществят военните планове на Поанкаре, подкрепяни от самия него.¹⁰⁷

Важните факти относно законопроектите за френската и германската армия от 1913 г. са добре обобщени от професор Фей в „*Нова република*“ за 6 януари 1926 г.:

„Все още сме твърде склонни да приемаме старите митове. Например, редакционна статия в „Ню Йорк Таймс“ от 14 декември, коментираща статията на Маркс (във „Форин Аферс“ за януари 1926 г.), посочва, че Германия има вина, за германското дрънкане на оръжия, което промени ситуацията към по-лошо през двете години преди войната. Това предполага, че френският закон за армията, въвеждащ тригодишната военна служба, „приет от Камарата на депутатите на 9 юли 1913 г.“, е следствие и в отговор на „фактът, че през март 1913 г. Бундесратът одобри законопроект, приет в Райхстага на 1 май, с който се увеличи мирновременната численост на германската армия от 544 000 души до между 835 000 и 875 000 души“. В действителност новият Закон за френската армия е обявен в „*Temps*“ от 17 февруари 1913 г., обсъден от Изволски в депеша от 27 февруари и внесен в Камарата на депутатите на 10 март, осемнадесет дни преди германският закон да бъде внесен в Райхстага на 28 март. И в двете страни има някои вестникарски предположения за новите военни закони преди тези дати, но е почти сигурно, че нито френското

¹⁰⁷ G. Dupin, *Conference sur les responsabilités de la guerre*.p. 17.

военно увеличение е причинено от германското, нито обратното. И в двете страни увеличаването на въоръженията възниква с нарастващото подозрение и политическо напрежение, произтичащи от Балканската криза“.

VI. ВЕЛИКИТЕ СЪЮЗИ. Безспорно една от главните дипломатически причини за Световната война е съществуването на големите контрасъюзи, възникнали между 1878 и 1914 г. Привидно планирани в интерес на отбраната и мира, те всъщност пораждат подозрение, страх и агресия. Обяснението на ролята, която тези съюзи имат в създаването на политическия и психологически фон на войната, се съдържа в следния цитат от професор Шмит¹⁰⁸: „Причините за голямата война са анализирани от много гледни точки. Обикновено предлаганото обяснение е нарастващата амбиция на тази или онази велика сила, като Германия най-често е избирана за нарушител. Интернационалистите настояват, че бесният национализъм е универсална болест и рисуват ярки картини на европейската анархия. Пацифистът посочва раздутите въоръжения, а социалистът може да види само конфликти на съпернически си империализми. В подкрепа на всяка теза могат да се цитират изобилие от факти. И все пак нито едно от тези обяснения не е напълно задоволително, нито пък всички те, взети заедно. Защо различните видове динамит трябва да експлодират едновременно през август 1914 г.? Защо например трябва да избухне война между Великобритания и Германия в момент, когато споровете им изглежда са на прага на уреждане? Трябва да е имало някаква свързваща връзка, която е действала като барутен фитил между различните натрупвания на взривни материали. И е така; докато човек преглежда безбройните мемоари на политици, пълководци и моряци, от германския император до неизвестни дипломати, или се опитва да осмисли хилядите документи, публикувани от 1918 г. насам от германските, австрийските, сръбските, руските, френските, белгийските и британските архиви, нараства убеждението, че именно разколът на Европа между Тройния съюз и Тройното съглашение е слял различните спорове и сили в една гигантска борба за баланс на силите; И войната дойде през 1914 г., защото за пръв път границите между двете враждуващи групи бяха рязко очертани и нито една от тях не можеше да отстъпи по сръбския въпрос, без да види как везните окончателно преминават към другата страна“.

Ще е подвеждащо и несправедливо да се считат Тройният съюз и Тройната Антанта за еднакво енергични през 1914 г. и еднаква заплаха за мира в Европа. Тройният съюз на Германия, Австро-Унгария и Италия е сформиран до 1882 г. Той притежава известна степен на сила и единство до 1900 г., когато Италия започва преговори с Франция, които завършват с тайно споразумение през 1902 г., което на практика означава оттегляне на Италия от Тройния съюз, въпреки че след 1910 г. италианският външен министър, маркиз Сан Джулиано, прави напразни опити да съживи италианския плам. От 1908 г. нататък Австро-Унгария също става все по-голяма пречка за Германия заради агресивното си отношение към Сърбия. Няколко пъти австрийската агресивност провокира напрежение между Берлин и Виена, а през 1914 г. именно австрийската инициатива въвлече Германия в бедствие, като я въвлече във френско-руския капан. Следователно, през десетилетието преди войната, Тройният съюз се превръща в уязвимо препятствие, неадекватно дори за отбрана. Тройното съглашение започва с френско-руския съюз, циментиран между 1891 и 1894 г. под ръководството на Фрейсине. Бисмарк договори презастрахователният договор с Русия, но кайзерът позволи той да изтече. Това остави Русия свободна да бъде увлечена от Франция и Фрейсине бързо се възползва от възможността. Тази загуба на Русия е основната дипломатическа грешка на кайзера. Англия и Франция се обединяват след Фашодската криза от 1898 г. и по време на втората Мароканска криза създават единен фронт срещу Германия. Това англо-френско съглашение е внимателно поддържано от Делкасе. През 1907 г. Англия и Русия уреждат дългогодишния си спор за

¹⁰⁸ Ewart, *op. cit.*, pp. 494-497, 500-504, 716-717.

Близкия изток, като си разделят Персия, и Тройното съглашение влиза в сила. Въпреки че и двата велики съюза са открито чисто отбранителни, както посочват професорите Дикинсън, Гуч и Шмит, в действителност са заплахата за мира в Европа, защото при възникване на сериозна криза нито една от организациите не може да отстъпи, без да загуби част от престижа си.

Двама от водещите „огорчени“ и „хвщащи се за сламка“, Бернадот Шмит и Хайнрих Канер, предполагат, че са разкрили тъмен заговор срещу мира в Европа в тайна военна конвенция, за която се твърди, че е била сключена между германският началник-щаб фон Молтке, и Конрад фон Хьоцендорф, австрийския началник-щаб, в началото на 1909 г. Според тези автори, тази размяна на писма е изместила официалния дипломатически съюз и създава много по-голяма опасност за европейския мир от споразуменията Поанкаре-Изволски от 1912-14 г.

Професор Фей и граф Монжела наскоро развенчаха този „мит на Шмит-Канер“ и показаха, че той няма никаква съществена основа.¹⁰⁹

VII. ГЕРМАНИЯ И ХАГСКИТЕ КОНФЕРЕНЦИИ. В тази връзка трябва да разгледаме въпросът за отношението на Германия към Хагските конференции. Авторы със силни антигермански настроения твърдят, че именно Германия е попречила на Хагските конференции да доведат до всеобщо европейско разоръжаване и задължителен арбитраж на всички международни спорове.¹¹⁰

В действителност случаят е такъв. Германия със сигурност на Хагските конференции не е отявлен поддръжник нито на разоръжаването, нито на общия арбитраж, но поведението ѝ със сигурност не е по-лошо от това на Франция или Англия. Германците в Хага просто са по-честни в изразяването на своите мнения и следователно в дипломатически смисъл са по-некомпетентни. Руските предложения за разоръжаване на първата конференция не са добросъвестни. Както граф Вите признава, че руското предложение мирновременната численост на различните европейски армии да не се увеличава в продължение на пет години се основава на неговата схема за континентален съюз на Франция, Германия и Русия срещу Англия. Той смята, че такъв съюз ще позволи на континенталните сили да спестят парите, изразходвани за оръжия, за да се защитават една срещу друга, и вместо това да изградят съвместен флот, способен да се противопостави на британския. Първото голямо увеличение на руските военноморски приготовления става през 1898 г. Има и друга причина за руското предложение през 1899 г., поради обстоятелството а, че Русия не разполага с ресурси, които да съответстват на предложеното увеличение на артилерията от Австро-Унгария.

Освен това, руското предложение за ограничаване на армията изключва руските войски извън Европа, което прави предложението неприемливо за никоя от другите сили. И не само Германия се противопоставя на руския план, а всички останали членове гласуват против руския представител.

Великобритания, водена от сър Джон Фишър, решително отказва да приеме каквото и да е предложение за военноморски ограничения; и докато първата Хагска конференция все още заседава, британското адмиралтейство иска допълнително отпускане на приблизително 25 мля паунда за завършване на нови военни кораби.

На втората Хагска конференция въпросът за разоръжаването не е сериозно обсъждан, тъй като въвеждането му среща категорична опозиция както от Германия, така и от Франция.¹¹¹

¹⁰⁹ Stieve, *Isvolsky and the World War*, pp. 167ff.

¹¹⁰ B. E. Schmitt, "Triple Alliance and Triple Entente," in *American Historical Review*, April, 1924, pp. 449-50. Cf. Schmitt, loc. cit., passim; Stieve, op. cit.; Gooch, op. cit.; H. Friedjung *Das Zeitalter des Imperialismus*; E. Brandenburg, *Von Bismarck zum Weltkrieg*; F. Rachfahl, *Deutschland und die Weltpolitik*; A. F. Pribram, *The Secret Treaties of Austria-Hungary, 1879-1914*.

¹¹¹ B. Schmitt, *Recent 'Disclosures Concerning the Origins of the War*, pp. 21 ff.; H. Kanner,

Пацифистското движение в Англия принуждава английските лидери да повдигнат въпроса за разоръжаването, но то е отложено без гласуване. Що се отнася до отношението на Германия към предложенията за арбитраж на Хагските конференции, тя оттегля опозицията си срещу предложението за постоянен арбитражен съд, въпреки че се противопоставя, арбитражът да стане задължителен.

На втората Хагска конференция Германия има особена причина да се противопостави на задължителния арбитраж, тъй като Англия отказва да се съобрази с условията на англо-германския арбитражен договор от 1904 г.

Всъщност международният арбитражен съд, който е основното постижение по въпроса за арбитража на втората Хагска конференция, всъщност е продукт на съвместните усилия на Англия и Германия. Освен това, трябва да се припомни, че предложенията за арбитраж на Хагските конференции не са такива, че да включват задължителен арбитраж на основните причини за войната.

Задължителните клаузи трябва да се прилагат само за правни спорове и в никакъв случай за политически спорове, които обикновено представляват повод за война.

Най-много, което може да се каже срещу германците в Хага, е че от дипломатическа гледна точка те са изключително наивни, като се противопоставят на неуместните предложения за арбитраж. Те не означават нищо, но като заемат публична позиция срещу тях, германците предоставят на враговете си възможност, да игнорират техните мирни интереси и злонамерено да ги изопачават от пропагандаторите на Антантата. Следователно общоприетото твърдение, че действията на Германия на Хагските конференции са основно отговорни за увековечаването на военната система в Европа, е чиста глупост. Германия не е повече против плана за ограничаване на сухопътните въоръжения, отколкото Франция. Англия остава твърдо против предложенията за защита на търговията и имунитета на частната собственост в морето, чието отсъствие се смята от САЩ и други сили за основна причина за съществуването и разширяването на военноморските въоръжения.

Още в годината на втората Хагска конференция Англия и Русия разделят Персия помежду си и затвърждават Тройното съглашение. Двете години преди 1907 г. по време на първата Мароканска криза, Англия се обедини с Франция. В светлината на тези обстоятелства едва ли може да се очаква, че Германия ще прояви голям ентузиазъм към предложението за ограничаване на въоръженията, което не носи адекватни гаранции за безопасност. Опасенията за обкръжение стават реални както никога досега през 1907 г.¹¹²

Накратко, руските предложения за ограничаване на въоръженията не са направени добросъвестно, а са част от егоистична и забавяща руска стратегия; арбитражните предложения не обхващат основните причини за войната; Германия не е повече против ограничаването на сухопътните въоръжения от Франция, въпреки че имаше много по-голяма нужда от големи подготовки; Англия е категорично против всяко военноморско ограничение; и Германия както и другите големи европейски държави, участват наравно в решенията за арбитража, каквито са постигнати на Хагските конференции.¹¹³

VIII. ПРЕДВОЕННАТА ДИПЛОМАЦИЯ ДО 1912 Г.

1. Френско-пруската война. Всички дискусии за дипломатическия контекст на Световната война задължително трябва да започнат с позоваването на Френско-пруската война от 1870 г. и нейните последици, защото френският реваншизъм за връщане на Ел-

Die Schlüssel zur Kriegsschuldfrage; S. B. Fay, in *American Historical Review*, January, 1927, pp. 317-19; M. Montgelas in *Revue de Hongrie*, November 15, 1926.

¹¹² C. D. Hazen, *Europe since 1815*, pp. 639—40; E. R. Turner, *Europe since 1870*, p. 427.

¹¹³ Montgelas, *The Case for the Central Powers*, pp. 23-30, and S. B. Fay, in *American Historical Review*, October, 1925, p. 133.

зас-Лотарингия се признава от всички изследователи за най-мощният и постоянен единичен фактор на напрежение, който поставя Европа в постоянно състояние на очакване и подготовка за война.

Както Юарт пише по този въпрос¹¹⁴: „Не само Франция, но и цяла Европа, между 1871 и 1911 г., с различна интензивност, перспективата, и предполагаемата сигурност очаква повторението на френско-пруската война. Всяка промяна в европейската ситуация поражда опасения за нейната непосредственост и всяко важно международните събития има пряка връзка с нейното очакване. Основната цел на външната политика на Бисмарк, винаги е била да се държи Франция изолирана; докато от друга страна, стремежът на френските държавници (най-общо казано) е да осигурят съюзи, без които Франция остава безпомощна. В продължение на 43 години Германия и Франция смятат, че съдбата на Елзас-Лотарингия ще бъде решена чрез война (те все още мислят така) и двете страни се подготвят за борбата по най-добрия възможен начин, чрез съюзи, споразумения и военни приготовления“.

Нямаме място сега да навлизаме в проблема за отговорността за Френско-пруската война, но никой запознат учен в която и да е страна, с изключение на Франция, не се придържа към общоприетото схващане, че тя е причинена от бруталния пруски натиск над по-слаба и миролюбива държава.¹¹⁵

В статия в „Saturday Evening Post“ от 24 октомври 1914 г. Клемансо откровено признава, че: „През 1870 г. в миг на глупост, Наполеон III, обявява война на Германия, без дори да се оправдава с военна подготовка. Никой истински французин никога не се е поколебал да признае, че грешките от онзи ден са извършени от наша страна. Скъпо платихме за тях.“

Франция обявява война още преди Бисмарк да публикува кратката „Еймски телеграма“. Също, през 1870 г. Франция е по-голяма, по-могъща и по-милитаристична държава от Прусия и френските лидери очакват лесна победа. Общественото мнение във Великобритания, и САЩ тогава е категорично на страната на Прусия и смята, че пруската победа е благотворен укор срещу военната автократия и агресия.¹¹⁶

2. Елзас-Лотарингия. Анексирането на Елзас-Лотарингия от Германия след войната се оказва катастрофално както за Германия, така и за Европа, но това е само естествен резултат от събитията. Нациите, особено победоносните нации, никога досега не са ръководили поведението си от крайното благополучие на човечеството, но със сигурност условията на мира от 1871 г. са най-великодушни за Франция в сравнение с условията, наложени от Франция на Германия през 1919 г.

По-голямата част от Елзас и Лотарингия първоначално е била германска територия, отнета от нея със сила от французите. Неутралното обществено мнение по това време се съгласява, че Германия ще постъпи глупаво, ако не се възползва от ситуацията, за да коригира границите си и да се защити от по-нататъшната агресия на Франция. Но много европейски държавници осъзнават опасността за бъдещия мир в Европа, присъща на вероятната неугасваща амбиция на французите за отмъщение.¹¹⁷

Последните се оказват прави; Проблемът Елзас-Лотарингия блокира всеки ход за успешно сближаване между Франция и Германия след 1870 г. Дори мъже като Кайо не успяват да преодолеят френската жажда за отмъщение и реванш. Тя се превърща в истинска мания за Дерулед и неговите последователи след 1871 г., а по-късно и за Фош и Поанкаре, които поемат контрола над френската политика след 1912 г.

¹¹⁴ Brandenburg, *op. cit.*

¹¹⁵ A. W. Ward and G. P. Gooch, *Cambridge History of British Foreign Policy*, Vol. III, pp. 258 ff., 349 ff.

¹¹⁶ Ewart, *op. cit.*, pp. 671-672.

¹¹⁷ E. M. Carroll, in *American Historical Review*, July, 1926, pp. 679-700.

Фош признава, че¹¹⁸: „От 17-годишна възраст мечтаех за отмъщение, след като видях германците в Мец“.

И когато един човек с обикновени способности концентрира цялата си енергия и всичките си способности в едничка цел без да се отклонява, той обикновено я постига.

Самият Поанкаре заявява в обръщението си към студенти в университета¹¹⁹: „52 Винаги щом се връщам към реалността, не можах да открия друга причина, поради която моето поколение трябва да продължи да живее, освен надеждата да си върнем изгубените провинции“.

От всички основни политически и дипломатически причини за Световната война, френският реваншистки стремеж за отмъщение след 1870 г. трябва да се счита без никакво сравнение, за най-важната. След нея идва руската амбиция за Проливите.

3. Близкият изток. Голямата част от причините за войната се крият в „Източния въпрос“. От времето на Екатерина Велика, Русия има амбицията да контролира Константинопол и Проливите, за да има открито пристанище и неограничен морски излаз към Средиземно море.

След завладяването на Индия интересът на Англия към Близкия изток се е увеличил неимоверно, тъй като за нея, която е във възход, Мала Азия и Месопотамия представляват потенциална заплаха за Британска Индия. Тази британска чувствителност към събитията в Близкия изток е допълнително засилена от британската окупация на Египет след 70-те години на XIX век.

Русия и Англия се превръщат в традиционни врагове по въпроса за Близкия изток (или Източния въпрос), водейки Кримската война, и почти влизайки във въоръжен конфликт отново през 1878 г.

В самия край на XIX век Германия се превръща във фактор в Близкия изток с успешното осъществяване на плана си за изграждане на железопътна линия до Персийския залив и експлоатация на Месопотамия.¹²⁰

Пръв Сесил Роудс разтревожава общественото мнение във Великобритания, за нарастващото германското търговско съперничество и започналото изграждане на германския флот. И когато държавният секретар във външно министерство Холщайн убеждава канцлера Бюлов да отхвърли британските предложения за адекватно разбирателство с Германия¹²¹, Великобритания потиска старата си омраза към Русия и постига временно споразумение за Близкия изток със разделянето на Персия през 1907 г.¹²²

Междувременно Германия продължава работата си по железопътната линия до Багдад и става най-влиятелната от великите сили в Константинопол.¹²³ Това силно вълнува Изволски, Сазонов и други руски експанзионисти, които таят пламенна надежда в крайна сметка да осигурят руският контрол над Проливите. Поанкаре и френските милитаристи успяват да използват този руски страх в замяна на руско съчувствие към връщането на Елзас-Лотарингия.

След 1909 г. Австрия няма никакъв икономически или империалистически интерес в Близкия изток. Нейната програма включва само запазване на реда сред различните националности, населяващи нейната многоезична империя, да поддържа политическата цялост на Двойната монархия. Това включваше потискане на югославянското националис-

¹¹⁸ Ewart, *op. cit.*, pp. 666 ff.

¹¹⁹ Също, p. 671.

¹²⁰ M. Morhardt, *Des Preuves. Le crime de droit, comrnun. Le crime diplomatique*, p. 135; also cited by Langer, *New Republic*, October 15, 1924, p. 179.

¹²¹ Schmitt, *op. cit.*, Earle, *op. cit.*; Ewart, *op. cit.*, Chap. xxi.

¹²² J. Haller, *Die Ära Bülow*; E. Fischer, *Holsteins grosses "Nein."*

¹²³ *Cambridge lhistory of British Foreign Policy*, Vol. III, pp. 356 ft.; H. A. Gibbons, *The Nerv Map of Europe*, Chap. v.

тическо движение, доколкото то заплашва съществуването на Австро-Унгария. Германия я подкрепя в умерените фази на тази политика, тъй като Австро-Унгария е от съществено значение за Германия като единствен неин силен съюзник и като територия, поддържаща отворена връзката с железопътната линия до Багдад. Австрийската антипатия към югославяните¹²⁴ дава на Русия постоянно извинение за натиск над Балканите като предполагаем защитник на всички славянски народи, въпреки че тя никога не се поколебава да ги предаде (както през 1908 и 1911 г.), когато интересите ѝ диктуват подобни действия.

Русия участва активно в Създаването на Балканския съюз през 1912 г. През ноември 1912 г. Поанкаре дава на Русия свобода на действие на Балканите, обещавайки помощ в случай на война. След 1912 г. Русия инициира систематична програма за насърчаването на водещите сръбски държавници и заговорници да поддържат живи интригите срещу Австрия.¹²⁵

Между 1912 и 1914 г. по-ранният руски стремеж да осигури безпрепятствено използване на Проливите за своите военни и търговски кораби се трансформира в решителност да получи действителен контрол над тях чрез окупация на тази област.

4. Мароко. Освен въпросите за Елзас-Лотарингия и Близкия изток като основни фактори в дипломатическия фон на войната се добавя и Мароканският въпрос. Пропандистите на Антантата представят това като ситуация, в която през 1905 и 1911 г. кайзерът уж е довел Европа до ръба на война чрез безразсъдния си и незаконен натиск върху Франция. В действителност канцлерът Бюлов само настоява през 1905 г., че Франция не може да продължи сама да се разпорежда със Северна Африка, без да постави въпроса на международна конференция.¹²⁶

Юарт ефективно опровергава твърдението на Тайер и Бишоп, че президентът Теодор Рузвелт е принудил кайзера да приеме споразумението от Алхесирас, както и очевидната измислица на граф Вите, че именно той е убедил кайзера да приеме това решение.¹²⁷ 59

Дори Поанар признава, че Германия е принудила Франция единствено да приеме представянето на проблема на съвместното обсъждане с Европа.

През 1911 г. Германия се намесва, за да получи компенсация за френското настъпление в Африка и да отслаби англо-френските отношения.

Ерудираните германски автори, като Монжела, не се опитват да защитят всички детайли на германската дипломатия в Мароканските кризи, но можем да признаем с Юарт, че по основните въпроси, както от морална гледна точка, както и от международното право, Германия е била изцяло в правото си¹²⁸: 60 Германия е в правото си да настоява през 1905 г. за поставяне на спора си с Франция за Мароко на международна конференция. Президентът Рузвелт също е на това мнение. Той искрено поздравява кайзера за успеха му в това отношение.

И резултатът от заседанията на конференцията, договорът от Алхесирас, е декларация в полза на германското твърдение за международно равенство в Мароко и отричане на претенциите на Франция, а френско-испанските военни операции през 1911 г. подкопават договора, даващи и на Испания изключителни права в Мароко.

Договорът от Алхесирас, защитава „суверенитетът и независимостта на Негово Величество султана на Мароко“. Франция действа съвместно с Испания за да си поделят

¹²⁴ Б. пр. Под югославяни да се разбира единствено „сърби“.

¹²⁵ Earle, *op. cit.*, Chaps. iii-iv.

¹²⁶ Friedjung, *op. cit.*; M. Bogitshevich, *The Causes of the War*; Stieve, *op. cit.*; E. Durham, *The Serajevo Crime*; Ewart, Chap. xxiii.

¹²⁷ Ewart, Chap. xxii; E. D. Morel, *Ten Years of Secret Diplomacy*; Cambridge History of British Foreign Policy, Vol. III, pp. 338 ff.

¹²⁸ Ewart, *op. cit.*, pp. 800 ff.

Мароко, поради което Германия, като страна по договора, има право да възрази срещу тези действия. Поведението на Великобритания се оказва най-малко достойно в Мароканската криза.¹²⁹ През 1905 г., без да се консултира с Германия, тя сключва таен договор с Франция, давайки на последната свобода на действие в Мароко, и проявява, особено през 1911 г., неоправдана и безпричинна войнственост към Германия, което засилва германските опасения и увеличава напрежението в Европа.¹³⁰⁶¹

Много е писано от някои автори за предполагаемата национална обида към Франция в конкретно германско искане за оставката на антигерманския министър Делкасе през 1905 г.¹³¹⁶² Всъщност германското предложение е косвено и неофициално, резултат от сътрудничество с Рувије и френските противници на войнствената политика на Делкасе.

В неотдавнашните си оправдания публикувани в броя на „Foreign Affairs“ за октомври 1925 г., Поанкаре прави драматичен намек за подписването от Франция на договора от 4 ноември 1911 г. за Мароко, „под оръдията на „Пантера“.

Само че „Пантера“ е незначителна малка германска канонерка, превозваща екипаж от 125 души, приблизително колкото частната яхта на кайзера. Поанкаре очевидно не вижда, че това е резултат от френската политика, и Франция е трябвало да се придържа към договорните си задължения относно Мароко, дори чрез това символично присъствие на германската военноморска мощ.

Мароканската криза от 1911 г. значително засилва европейските вълнения. Френският шовинистичен печат използва раздутото предполагаемото френско „поражение“ и го дискредитира Кайо и приятелите на мира във Франция.

Германия е разтревожена от отношението на Англия и смята обкръжението от Антантата за завършено.¹³²

IX. ОБЩОТО РАЗВИТИЕ 1908-1914. Годишите от 1908 до 1914 г. са зловещи за бъдещето на Европа.¹³³ Вече споменахме втората Мароканска криза и напрежението в Близкия изток, причинено от железопътната линия Берлин-Багдад.

През септември 1908 г. тогавашен руски външен министър Изволски и граф Ерентал, австроунгарският външен министър, тайно се споразумяват в Бухлау (имение на Ерентал), Австро-Унгария да анексира двете провинции Босна и Херцеговина, в замяна на което Австро-Унгария трябва да подкрепи руснаците в осигуряването на свободата на Проливите от Турция. Ерентал, подтикнат от Буриан и опасявайки се от младотурската революция, незабавно анексира тези провинции, което разгневява сърбите, но Великобритания блокира руския план за Проливите, за голямо раздразнение на Изволски.¹³⁴⁶⁵ След още безплодни преговори, той стига до извода, че Русия може да постигне целта си само чрез общеевропейска война и се заема да създаде онези сили и обстоятелства, които всъщност ускоряват световна война през лятото на 1914 г. Той си осигурява назначението за руски посланик във Франция и скоро започва сътрудничество с френските реваншисти, водени от Делкасе, Поанкаре, Жонар и военната клика.¹³⁵⁶⁶

¹²⁹ Б. пр. *Защото има тайно споразумение с Франция!*

¹³⁰ Ewart, p. 877; cf. Lord Loreburn, *How the War Came*, pp. 86-111; Montgelas, *op. cit.*, pp. 41 ff.; J. Caillaux, *Agadir, ma politique extérieure*. P. Albin, *La Querelle franco-allemande: le coup de Agadir*

¹³¹ Ewart, *op. cit.*, 776 ff., 846 ff.; Morel, *op. cit.*; Loreburn, *op. cit.*

¹³² Ewart, *op. cit.*, pp. 781-782. On Delcasse and the Morocco crises see Gooch, in the *Contemporary Review*, April, 1923; and Ewart, *op. cit.*, pp. 769 ff., 836 ff. The facts in regard to Germany and Delcasse's resignation are revealed in the *Grosse Politik*.

¹³³ Gooch, *op. cit.*, Chap. xiv. See Caillaux's masterly exposition, „Les Responsables,” in *Les Documents Politiques, March, 1926*, translated in the *American Monthly*, January, 1927.

¹³⁴ Montgelas, *op. cit.*, Part II.

¹³⁵ Friedjung and Stieve, as cited.

Двамата му близки сътрудници в дипломатическия таен сговор са Поанкаре и Делкасе. Първият е роден в Лотарингия и единствената му доживотна мания, подобно на Фош, е връщането на Елзас-Лотарингия от Германия.¹³⁶

Поанкаре и Изволски решават, че съвместната им програма – руското завземане на Проливите и френското връщане на Елзас-Лотарингия, може да се осъществи само чрез война и стигат до заключението, че Балканите са най-благоприятният район за разпалване или възползване от криза, подходяща за провокиране на желания конфликт.

Поанкаре дава свобода на Русия на Балканите, при условие че съгласува планове си с Франция, която няма да се намеси, ако тези действия няма да допринесат за връщането на Елзас-Лотарингия, а Изволски получава големи суми пари от Русия, за да подкупва френския печат да публикува новини, статии и редакционни обзори, които да убеждават френския народ, че Франция има сериозна загриженост и жизнен интерес към Балканските проблеми. Тези пари са разпределят на френските вестници и под ръководството на Поанкаре, Тардийо, Бертело и други. Изволски също така осигурява финансова помощ за президентската кампания на Поанкаре през 1912 г.¹³⁷

Балканските войни от 1912-13 г. създават голямо безпокойство в цяла Европа и са основният фактор за насърчаване на голямото военно и военноморско превъоръжаване през 1913-14 г. В цяла Европа има военна паника. Антиавстрийските настроения в Сърбия нарастват. Австро-Унгария е два пъти възпрепятствана да атакува Сърбия от германската и италианската опозиция.

Поанкаре изразява голямо разочарование от относителната липса на руска загриженост за този факт. Но руснаците не спят. На 8 декември 1913 г. Сазонов информира царя, че руските амбиции за Проливите могат да бъдат реализирани само чрез европейска война. През декември 1913 г. и февруари 1914 г. руснаците провеждат Коронни съвети, на които обсъждат възможността за внезапното нападение над Константинопол и риска от последствията. Те стигат до заключението, че е най-добре да изчакат избухването на световната война, която смятат за неизбежна.

В края на пролетта на 1914 г. Великобритания и Русия започват преговори за съвместни военноморски действия, а руснаците гордо се хвалят, че са готови за война.¹³⁸ Така обстановката е идеална за предизвикване на всеобщ европейски пожар и именно в тази атмосфера сръбските фанатици замислят заговора за убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд, което е извършено на 28 юни 1914 г.¹³⁹

Единственият лъч надежда на хоризонта са успешните англо-германски преговори за железопътната линия до Багдад, които приключват през юни 1914 г. и донасят подобри отношения между двете държави, отколкото са съществували преди това от 1901 г. насам.¹⁴⁰

Но преди това да даде някакъв резултат, Грей позволява Великобритания да бъде въввлечена в конфликта, за да извади френско-руските кестени от огъня.¹⁴¹

Юарт представя следното възхитително обобщение на същността и резултата от Системата на европейските международни отношения от 1870 г. до 1914¹⁴²: „Елзас-Лотарингия е причината за лабиринта от военни комбинации и контракомбинации, които озадачават европейските дипломати повече от 40 години. През последните 10 години причините за безпокойство бързо се натрупват; комбинациите се втвърдяват; работата

¹³⁶ F. Gouttenoire de Tourv, *Jaures et le parti de la guerre*.

¹³⁷ Morhardt, *op. cit.*

¹³⁸ Morel, *The Secret History of a Great Betrayal*.

¹³⁹ Gooch, *op. cit.*, Chap. xv.

¹⁴⁰ Professor Fay in the *New York Times Current History Magazine*, October and November, 1925; and E. Durham, *The Serajevo Crime*.

¹⁴¹ Earle, *op. cit.*, pp. 258 ff.

¹⁴² Morel, *The Secret History of a Great Betrayal*. Ewart, *op. cit.*, p. 1001.

на дипломатите става все по-трудна, по-сложна, по-продължителна, по-спешна; генералните щабове на съюзническите държави, в консултация помежду си, старателно разработват своите планове за война; всяка година е свидетел на увеличени разходи за военна подготовка в размер на много милиони; почти всяка година се наблюдава, все по-трудното избягване на военни действия; не са положени никакви усилия, чрез отстраняване на фундаменталните разногласия, да се избяга от все по-бързите бързеи, които със сигурност щяха да се превърнат във водовъртеж; всъщност добре осведомените държавници знаят, че много от международните съперничества не могат да бъдат уредени по мирен начин; всички са наясно, че някой инцидент може всеки момент да доведе до всеобща война“.

Преди да преминем към убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд, трябва да посетим отделна глава на подробностите от сговора между Изволски и Поанкаре от 1912 до 1914 г., тъй като това безспорно е най-важната фаза от предизвикването на световната война.

Х. ЗАКЛЮЧЕНИЯ:

(1) Единственият въпрос за отговорността за световната война и предшестващата я дипломатия трябва да бъде преразгледан в светлината на новите документални доказателства, които наскоро станаха достъпни чрез публикуването на материалите от външните министерства на Австрия, Германия и Русия.

(2) Общоприето е, че Германия не е провокирала умишлено световната война през 1914 г., но е отговорна за провокирането на арогантния национализъм, империализъм, превъоръжаване и тайна дипломатия, която предразполага Европа към война в поколението преди 1914 г.

(3) Основните фактори, които са склонили Европа към война от 1870 до 1914 г., са икономическото съперничество, национализмът и патриотизмът, надпреварата във въоръжения по суша и море и тайните съюзи.

(4) Германия е неразривно свързана с тази система на европейските отношения, но със сигурност не е по-лоша в никое отношение от останалите. Икономическото съперничество е предимно англо-германско, неизбежно и по никакъв начин не е включва пряка военна вина. Германският патриотизъм не е по-силно развит или натрапчив от този на Франция или Италия. Германия е далеч по-слаба от Франция и Русия по отношение на сухопътните въоръжения и също много по-слаба от Англия във военноморската подготовка. Германският флот никога не е представлявал реална заплаха за военноморското превъзходство на Великобритания и повече от година преди избухването на войната двете страни са постигнали работно споразумение за бъдещите си корабостроителни планове. Германия не е инициирала въвеждането на задължителната всеобща военна служба, въведена от Франция през 1872 г. Нито пък е отговорна за Закона за френската армия от 1913 г.

(5) Основните причини на войната са в дипломатическото напрежение са Елзас-Лотарингия и френските реваншистки стремежи за отмъщение, и противоречията в Близкия изток и Мароко.

(6) Френско-пруската война е желана както от Франция, така и от Прусия. Франция желае тя да укрепи съдбата на Бонапартистката династия, а Бисмарк я иска за да завърши каузата на германското единство. Мнението на неутралния свят е силно на страната на Прусия. Войната оставя фатално желание за отмъщение у Франция, която до 1914 г. остава основната пречка за европейското разбирателство и главната заплаха за мира.

(7) Германският напредък в Близкия изток разтревожава Англия и Русия и ги кара да загърбят старите си съперничества и да сформират съюз срещу Германия. Германия и Англия обаче постигнат задоволително дипломатическо уреждане на проблемите си в

Близкия изток през юни 1914 г., но е твърде късно, за да попречат на Англия да се присъедини към Франция и Русия в Световната война. Русия осъзнава, че може да измести Германия от контрола ѝ над Турция само чрез общоевропейска война, в която Германия ще бъде победена.

(8) В Мароканската криза Германия е в правото си, както морално, така и от позиция на международното право, но за съжаление обърква нещата в дипломатическата процедура. Най-катастрофалният резултат е, че германската дипломация помогна на френските милитаристи и шовинисти да отстранят Кайо и миролюбивата френска група от власт и довежда до заместването ѝ от агресивната антигерманска и реваншистка клика, водена от Поанкаре, Делкас, Милеран, Жонар, Палеолог и Камбон.

(9) На Хагските конференции, Германия не се противопоставя повече на жизненоважните предложения за разоръжаване, отколкото Франция или Англия. Тя взема също толкова активно участие, колкото всяка друга страна, в постигането на конструктивните постижения на конференциите, но глупаво се противопостави на неуместните предложения за арбитраж, и предоставя на враговете си мощен инструмент за пропаганда.

(10) Годишите от 1908 до 1914 са заплашителни за мира в Европа. Изволски е блокиран в плана си за отваряне на Проливите по дипломатически път и е убеден, че трябва да се провокира европейска война. През 1912 г. към него се присъединява Раймон Поанкаре като министър-председател на Франция. Сазонов е привлечен в края на 1913 г. и преди юни 1914 г. това на практика гарантира, че Великобритания ще влезе във всяка война на страната на Франция и Русия срещу Германия. Всички очакват инцидент на Балканите, който да послужи като адекватно извинение за войната. Междувременно френско-руските военни приготовления продължават и Френската република е подготвена за война на Балканите, чрез подкупеният с руско злато, френски печат.

ГЛАВА III. ФРЕНСКО-РУСКИЯТ ЗАГОВОР, КОЙТО ДОВЕДЕ ДО ВОЙНАТА

I. „ДВЕ ГЛАВИ МИСЛЯТ ПО-ДОБРЕ ОТ ЕДНА“ В забележителната си статия в списание „Ню Йорк Таймс – актуална история“ от ноември 1925 г. професор Сидни Б. Фей описва плана за убийството на ерцхерцога в Босна като „Заговорът на Черна ръка, който доведе до Световната война“. Въпреки че е напълно съгласен с професор Фей в неговото тълкуване на сръбската отговорност за убийството на Франц Фердинанд, авторът на този труд смята, че зад местния заговор за убийството на член на австрийското императорско семейство е стоял много по-голям и по-машабен заговор, без който убийството от 28 юни 1914 г. никога не би могло да доведе до Световната война.

Това е заговорът, внимателно замислен и разработен от Александър Петрович Изволски и Раймон Поанкаре между 1912 и 1914 г., въз основа на предишните схеми и машинации на Изволски. Вече посочихме как Изволски през 1908 г. изоставя сърбите, като предлага на Австро-Унгария да анексира Босна и Херцеговина в замяна на австроунгарската подкрепа за руския план за отваряне на Проливите. Посочихме, че Изволски е спрял в този план от уклончивата опозиция на Англия, срещу руския достъп до Проливите. Изигран в този първи план за осигуряване главната цел на своята политика, Изволски се обръща към схемата, която осъществява през ноември 1914 г., а именно, използвайки Балканската ситуация като основа за европейски усложнения, които могат са осигурят Проливите за Русия. Той произнася реч пред руската Дума, в която настоява за федерация на Балканските държави, и веднага застава зад великосръбското движение.¹⁴³

¹⁴³ Friedrich Stieve, *Isvolsky and the World War*, pp. 15-16.

През декември 1909 г. той предлага таен военен договор с България, чийто член 5., заяви, че¹⁴⁴: „Осъществяването на високите идеали на славянските народи на Балканския полуостров, които са толкова близки до сърцето на Русия, е възможно само след щастлив изход от борбата на Русия с Германия и Австро-Унгария“.

На 28 септември 1910 г. Изволски подава оставка като руски външен министър и става руски посланик в Париж. Мнозина смятат това за резултат от провала му, като водач на руската външна политика.

Лорд Грей твърди, че това само по себе си доказва, че Изволски не трябва да бъде считан за основен отговорник за руската външна политика след 1910 г. Знаем, че това мнение е напълно невярно. Изволски не е понижен в длъжност или в ранг. Както обяснява руският дипломат граф Муравъов, Изволски доброволно подава оставка и избира поста на посланик в Париж, защото смята, че може да работи по-добре в Париж, отколкото в Санкт Петербург. „Да се доведе до решаващата криза, да се насочи европейската политика към пробив, може да се постигне по-ефективно в Париж, отколкото в Санкт Петербург.“¹⁴⁵

Има и друга и специална причина, заради която той иска да работи в Париж отколкото в Санкт Петербург след 1909 г., за да се справи по-добре; а именно, че неговото неудачно поведение по Босненския въпрос нажежава нещата доста за него, в определени кръгове в руската столица (на крайните панслависти). През 1910 г. и 1911 г. Изволски не успява да постигне кой знае какво в укрепването и „балканизирането“ на френско-руския съюз, защото Кайо и миролюбивите френски кръгове все още контролират положение. Но те са отслабени от реакцията на втората Мароканска криза върху френската политика и скоро са заменени от Поанкаре и военната клика.¹⁴⁶

На 11 януари 1912 г. се случва революционна промяна. На премиерския пост идва г-н Раймон Поанкаре, един от най-способните французи след Жул Фери, човекът, който е признал, че не вижда причина да живее, освен връщането на Елзас-Лотарингия, знаейки добре, че това може да стане само със сила. Руската и френската външна политика вече са под контрола на двама мъже, които подкрепят програми, чието реализиране може да стане само в резултат на военна победа над Германия и Австро-Унгария.

Изволски веднага забелязва промяната в приемането на политиката му и съобщава, че се чувства като нов човек след като Поанкаре става министър-председател.¹⁴⁷

В оправданията си във „*Foreign Affairs*“ Поанкаре се представя че не е одобрявал Изволски и неговата политика и посочва на читателите си да се запознаят с подробното издание на д-р Ф. Стив на кореспонденцията на Изволски.

Професор У. Л. Лангер, експерт по съвременна дипломатическа история и библиографски редактор на самото списание, в което пише Поанкаре, внимателно проучва този сборник и посочва тясното сътрудничество между Поанкаре и Изволски в подготовката на Русия, Франция и Балканите за предстоящия конфликт¹⁴⁸:

„Но боговете бяха с Изволски и против човечеството. Всичко се промени като в сън, когато през 1912 г. Поанкаре получи премиерския пост. Това беше катастрофално събитие, защото Поанкаре, убеден в неизбежността на войната с Германия, се съгласи изцяло с Изволски, че Съглашението трябва да бъде укрепено и че на Централните сили трябва да се покаже, че дните на тяхното диктаторско управление са свършили. След първите разговори с новия премиер Изволски се почувства като нов човек. Животът от-

¹⁴⁴ Също, р. 16

¹⁴⁵ Също, р. 17. Cf. E. Judet in *Humanite*, January 17, 1924.

¹⁴⁶ Stieve, op. cit., Chap. 2.

¹⁴⁷ Също, pp. 54 ff.

¹⁴⁸ W. L. Langer, in the *New Reptihlic*, April 15, 1925, Part II, pp. 13-14.

ново си заслужаваше да се живее... Поанкаре и Изволски бяха решени да успеят, а хронологията на двете години преди войната е историята на тяхната победа над цялата опозиция. Те не бяха взискателни към средствата, нито внимателни към хората. Всяка възможност е използвана, за да се съживи Съглашението и да се развие, и полагат всички усилия, за да се замени европейският концерт с двете враждебни коалиции.

Историята е дълга и не е много поучителна, Поанкаре изглежда не е харесвал Изволски лично и двамата вероятно не са си вярвали. Но по политически въпроси те бяха идеален екип. Нямаше разминаване във възгледите им. Те си сътрудничат, подкрепяйки се и помагайки си взаимно в постигането на „великото решение“. Заедно те плетат интриги срещу френски посланик в Санкт Петербург, пацифиста Жорж Луи, и руски средства са предоставени на разположение на Поанкаре и Клоц, за да заглушат опозицията и да доведат до избирането на Поанкаре за президент. А там, където не могат да си сътрудничат, се допълват взаимно. Именно опозицията водена от Поанкаре разрушава споразумението между Англия и Германия и Поанкаре осъществява военноморското споразумение между Англия и Русия през 1911 г., след като Изволски се оплаква от руско-френския военноморски пакт през 1912 г.“

Интересно впечатление от тясното сътрудничество на Поанкаре с Изволски е уловено и от руския учен барон Серж Корф, след внимателното му четене на „*Livre Nuir*“ (Черната книга)¹⁴⁹: „Откриваме нови моменти в предвоенното отношение на Франция, което по странен начин, но постоянно са свързани с едно голямо име – Поанкаре. Също Пишон, Барту и много други познати имена се споменават често, но никой не е играл толкова важна роля в изграждането и укрепването на френско-руския съюз, колкото Поанкаре; при това, с много очевидна цел – стабилната подготовка за предстоящия конфликт с Германия. Читателят ще остави тази книга настрана с неизбежното убеждение, че Поанкаре много преди 1914 г. е имал само една идея в ума си – войната с Германия. Тези документи дават най-ярка картина на френския натиск, упражняван върху Русия с тази единствена цел – война с Германия. Понякога руснаците дори губят търпение с французите, защото те малко се интересуваха от руските интереси; те да дават заеми на руснаците, но само при условие, Русия да увеличи армията си и построи нови, иначе съвсем безполезни, железопътни линии.

Дори професор Бернадот Е. Шмит, един от най-пламенните поддръжници на Антантата от моите студенти по съвременна европейска дипломация, отдава на Поанкаре доминиращата роля в укрепването на френско-руските отношения между 1912 и 1914 г. Той пише по тази тема¹⁵⁰: „Най-голямата заслугата принадлежи на г-н Раймон Поанкаре, който става министър-председател на Франция през януари 1912 г. Под неговите майсторски грижи френско-руските отношения, които бяха станали донякъде нестабилни, докато единият съюзник е погълнат от Мароко, а другият – от Персия до Близкия Изток, скоро показаха най-тясна хармония. При приключването на Триполитанската война и по време на Балканските войни, Париж и Санкт Петербург разработват и прилагат обща политика, като привличат и Лондон. Г-н Поанкаре многократно уверява Изволски, вече посланик във Франция, че републиката ще изпълни всички задължения на съюза; Изволски подкупва парижкия печат, за да създаде настроения в полза на Русия и да укрепи позицията на премиера, когото смята за най-полезен за Русия. Френският държавник настоява царя да продължи с изграждането на стратегическите железопътни линии в Полша и изпраща Делкасе като негов посланик в руския двор; а спроведе някои руският посланик, иска Франция да върне тригодишната военна служба. Френският и руският генерални щабове, се срещат на годишни конференции, за да усъвършенстват планове си за война, предвиждащи съвместно нападение срещу Германия. Сключена е военноморска

¹⁴⁹ *American Historical Review*, July, 1923, pp. 747-748.

¹⁵⁰ *Също*, April, 1924, pp. 457-458.

конвенция. Накрая, г-н Поанкаре отива в Русия, а външният министър г-н Сазонов изразява пред царя надеждата си, че „в случай на криза в международните отношения начело във Франция ще има, ако не г-н Поанкаре, то поне личност със същата голяма власт за вземане на решения и също толкова безстрашна за поемане на отговорност“. Издигането на г-н Поанкаре за президент на републиката не прекъсва новосъздадената близост. Всъщност, от 1912 г. до избухването на войната, Двойният съюз представлявал солиден фронт на всяка крачка пред съперническата съюзническа група“.

Невъзможно е да се надцени значението на този тандем Поанкаре-Изволски за бъдещето на френско-руските и европейските международни отношения. Докато френско-руският военен съюз притежава впечатляваща сила на хартия от 1893 г. нататък, той има малка реална сила до 1912 г. Той няма истинска „тежест“ в европейската дипломация, докато Поанкаре и Изволски не успяват да обвържат във взаимноизгоден план връщането на Елзас-Лотарингия и завземането на Проливите, и успяват да придадат на тази амбиция определена практическа насоченост и осъществяване чрез вероятно „Балканизиране“ на съюза.

До 1912 г. руснаците са раздразнени от френското помирение с Великобритания, която блокира руските амбиции към Проливите, а французите не желаят да рискуват отчуждаване на Англия, като открито подкрепят Русия в нейната близкотоизточна програма. Няколко пъти между 1893 и 1912 г. Русия е в добри отношения с Германия, както и с Франция. Изволски и Поанкаре първи обръщат хода на политиката и превръщат френско-руската програма в динамичен и ключов елемент в европейските дела от 1912 до 1917 г.

II. ФРЕНСКО-РУСКИТЕ ВОЕННИ И ВОЕННОМОРСКИ ДОГОВОРИ. Френско-руските военни договорености от 1893 г. са подновени от Поанкаре и Изволски, които сега насочват вниманието си към сключването на военноморска конвенция, формулирана на 16 юли 1912 г. със следните условия¹⁵¹:

Член 1. Военноморските сили на Франция и Русия действат съвместно при всякакви случаи, които съюзът предвижда и осигурява сътрудничеството на сухопътните сили.

Член 2. В мирно време се предвиждат съвместни операция на военноморските сили. За тази цел началниците на двата военноморски щаба отсега нататък са упълномощени да кореспондират директно помежду си, да обменят всички новини, да изучават всички възможности за водене на война и да се споразумяват заедно за всички стратегически планове.

Член 3. Началниците на двата военноморски щаба се съветват лично поне веднъж годишно; те изготвят протоколи от своите конференции.

Член 4. Тази конвенция е идентична с военната конвенция от 17 август 1892 г. и договорите, произтичащи от нея, по отношение на нейната продължителност, разработване и секретност.

Париж, 16 юли 1912 г.

¹⁵¹ Stieve, op. cit., p. 83. д-р Щив е най-големият световен авторитет по руските документи за предвоенната дипломация. Неговото петтомно издание на тези документи, „Der Diplomatische Schriftwechsel Iswolskis, 1911-1914“, заменя по-ранните сборници от Лалой и Маршан. В тази глава препратките към документите са направени към сборника с документи на професор Щив. Тук той представя текста на най-подходящите документи и така те са достъпни в английски превод. Той дава в скоби номера на документа в петтомната си колекция. Да се надяваме, че тази колекция ще бъде преведена на английски, както вече бяха преведени документите на Каутски и Австрийската „Червена книга“. Твърди се, че американските и английските издатели са изключително неохотни да ги издават, защото желаят да пазят скрият тези улчавящи документи от американските и английските читатели възможно най-дълго.

На 5 август 1912 г. Поанкаре заминава за Русия за среща със Сазонов, руския външен министър. Условията на военноморската конвенция от 16 юли са потвърдени незабавно. Поанкаре настоятелно призовава Сазонов за незабавно изграждане на повече железопътни линии за транспортиране на руските войски до германската граница¹⁵²:

„Г-н Поанкаре говори за протокола от последното заседание на началниците на генералните щабове и каза, че отдава голямо значение за осъществяването на изразеното желание от френския генерален щаб за повишаване на ефективността на нашата железопътна система, водеща до западната ни граница, чрез изграждането на втори коловоз по линиите, посочени в протокола. Аз [Сазонов] отговорих, че съм наясно с тези желания и че те ще бъдат взети предвид, доколкото е възможно“.

Най-важното от всичко е, че Поанкаре разкрива на Сазонов съществуването на устните британски споразумения за подпомагане на Франция по суша и море в случай на война с Германия, което Грей и Аскуит по-късно отричат пред Камарата на общините, и предлага на Сазонов по време на предстоящото му пътуване до Англия да предложи на британските власти споразумение за съвместни военноморски действия между Русия и Великобритания срещу Германия. Сазонов докладва на царя следното¹⁵³: „Британско-френските отношения бяха предмет на особено откровен обмен на мнения между г-н Поанкаре и мен. Френският премиер спомена, че напоследък, под влияние на агресивната политика на Германия спрямо Франция, тези отношения са придобили характер на доста особена близост и му доверява, че независимо от липсата на писмено споразумение между Франция и Великобритания, Генералният и Военноморският щаб на двете държави са в тясна връзка помежду си и непрекъснато с пълна откритост се консултират помежду си по въпроси от взаимен интерес. Този непрекъснат обмен на идеи доведе до устно споразумение между правителствата на Франция и Великобритания, в което Великобритания декларира готовността си да се притече на помощ на Франция с големи сухопътни и военноморски сили, в случай че последната бъде нападната от Германия. Великобритания обеща да подкрепи Франция по суша с контингент от 100 000 души, изпратен на белгийската граница, за да предотврати нахлуване на германската армия през Белгия, което се очакваше от френския генерален щаб. Г-н Поанкаре ме помоли настоятелно да запазя пълно мълчание относно тази информация и да не давам дори на британците основание за подозрение, че сме информирани за нея. Когато говорихме за взаимната помощ, която Великобритания и Франция обмислят да си окажат по море, г-н Поанкаре засегна възможността за едновременно сътрудничество между руските и британските военноморски сили. Съгласно нашата военноморска конвенция, Франция поема задължението да ни помогне, като отклони австрийския флот в Средиземно море от нас и предотврати проникването му в Черно море. Според Поанкаре британските военноморски сили могат да поемат същата роля в Балтийско море, където френският флот не е в състояние да действа. Съответно, той ме попита дали няма да се възползвам от предстоящото ми пътуване до Англия, за да повдигна в разговорите си с лидерите на британската политика, въпроса за съвместните операции на руския и британския флот в случай на конфликт със силите на Тройния съюз. Отговорих на г-н Поанкаре, че този въпрос изисква внимателно разглеждане“.

Как добре Сазонов изпълнява предложението на Поанкаре, и сърдечното приемане на идеята от Грей и краля, се разкрива в следния му доклад до царя за приема му в Балморал през септември 1912 г.¹⁵⁴: „Тъй като се появи благоприятна възможност, в един от разговорите ми с Грей счетох за полезно да попитам какво можем да очакваме от Великобритания в случай на конфликт с Германия. Шефът на британската външна политика

¹⁵² Stieve, *op. cit.*, p. 87.

¹⁵³ Също, p. 88.

¹⁵⁴ Също, pp. 89-90.

ми каза, а по-късно и самият крал Джордж потвърди, е много важно. Ваше Величество си спомня, че при посещението на г-н Поанкаре в Санкт Петербург през лятото, той изрази желание да изясня въпроса до каква степен можем да разчитаме на сътрудничеството на британския флот в случай на такава война. Информирах Грей поверително за основните точки на нашата военноморска конвенция с Франция и отбелязах, че съгласно сключения договор, френският флот ще защити нашите интереси в южния театър на военните действия, като предотврати проникването на австроунгарския флот в Черно море; и тогава попитах дали Великобритания от своя страна може да ни извърши същата услуга на север, като държи германските ескадри далеч от нашите балтийски брегове. Грей заяви без колебание, че ако възникнат такива обстоятелства, Великобритания ще положи всички усилия да нанесе парализиращ удар на германската военноморска мощ. По въпроса за военните операции той каза, че вече са проведени преговори между съответните компетентни органи, но в тези дискусии е било постигнато заключението, че дори британският флот лесно да влезе в Балтийско море, престоят му там е много рискован. Ако приемем, че Германия окупира Дания и затвори изхода от Балтийско море, британският флот ще бъде хванат като в миши капан. Затова Великобритания ще ограничи операциите си до Северно море. По своя инициатива Грей ми даде потвърждение на това, което вече знаех чрез Поанкаре, че съществува споразумение между Франция и Великобритания, съгласно което в случай на война с Германия, Великобритания е поела задължението да окаже помощ на Франция не само по море, но и по суша, чрез десант с войски на континента. Кралят засегна същия въпрос в един от разговорите си с мен и се изрази дори по-твърдо от своя министър. Когато споменах, показвайки вълнението си, че Германия се опитва да постави военноморските си сили наравно с британските, Негово Величество отговори, че подобен конфликт ще има катастрофални последици не само за германския флот, но и за отвъдморската търговия на Германия, защото, каза той, „Ще потопим всеки германски търговски кораб, който ще заловим“. Тези думи ми се сториха израз не само на личните чувства на Негово Величество, но и на общественото мнение преобладаващо във Великобритания по отношение на Германия.“

Поанкаре е прави отлично впечатление на Сазонов по време на посещението му в Санкт Петербург, и това се вижда от следния откъс от доклада на Сазонов до царя¹⁵⁵: „Накрая, трябва да спомена, че бях много щастлив от възможността да се запозная с г-н Поанкаре и да вляза в личен контакт с него; още повече, че след разговорът ни, останах с впечатлението, че в негово лице, Русия има истински и надежден приятел, надарен с необикновена държавническа интелигентност и непоколебима сила на волята. В случай на криза в международните отношения ще е много желателно той да застанат начело на правителството на съюзната ни държава, ако не самият г-н Поанкаре, то поне личност, толкова решителна, колкото френския премиер, и толкова бестрашна да поеме отговорност.“

На 5 декември 1912 г. Изволски потвърждава мнението на Сазонов в телеграма до последния: „В скорошният ни разговор, Поанкаре отбеляза, че общественото мнение във Франция е силно настроено за мир и че той винаги трябва да го има предвид. Смятам, че сме му още по-задължени за непоколебимата му решимост най-лоялно да изпълнява задълженията си на съюзник в случай на нужда... Ако кризата настъпи, решението ще бъде взето от трите силни личности, които стоят начело на кабинета – Поанкаре, Милеран и Делкасе. И за нас е голям късмет, че си имаме работа с тези личности, а не с един или друг от опортюнистични политици, които се сменят един друг през последните години във френското правителство [т.е. Комб, Кайо, Ерио, Пенлеве и др., противниците на военната политика].“

¹⁵⁵ Също, pp. 91, 118.

Значението на постигнато от Изволски, Поанкаре и Сазонов, още преди избухването на Балканските войни, е ясно обобщено от д-р Щив¹⁵⁶: „От всички тези планове се вижда колко всеобхватни са военните приготовления на силите на Антантата. Около Централните сили е изградена плътна мрежа. В Северно море британските и френските военни кораби ще действат заедно. В допълнение, британска сухопътна армия от 100 000 души е трябвало да направи десант в Белгия и да подкрепи лявото крило на френската армия, която оттам и посока Лотарингия, трябва да осъществи възможно най-бързото настъпление срещу Германия. В Средиземно море френският флот, наскоро прехвърлен там, ще държи под контрол австрийските военноморски сили, а на руската граница се вземат всички възможни мерки, за да се ускори, доколкото е възможно, настъплението на войските на огромната царска империя в случай на извънредна ситуация. Това са наистина гигантски планове, обхващащи цяла Европа, развити и насърчавани по инициативата на Поанкаре в Русия.“

III. БАЛКАНИЗИРАНЕТО НА ЗАГОВОРА. Русия е основно отговорна за Балканската война от 1912 г., тъй като Балканският съюз е изцяло творение на Изволски, който иска да го използва за прогонване на турците от Европа.

Военните действия избухват доста по-рано, отколкото желае Поанкаре, защото ако една Балканска война сама по себе си може да осигури Проливите за Русия, тя няма да върне Елзас-Лотарингия на Франция.

През 1912 г. все още има слаба надежда, че войната на Балканите може да осигури за Русия основната цел на Изволски, но амбицията на Поанкаре очевидно може да бъде осъществена само чрез общоевропейска война.

Следователно, когато проблемите изглеждат неизбежни на Балканите през 1912 г., Поанкаре се стреми да държи ситуацията под контрол и да предотврати избухването на военните действия. Той все още не е готов да използва Балканите като претекст за общоевропейска война. Русия не е подготвена за война във военен смисъл, а френският народ все още не е убеден от подкупеният печат да прояви активен интерес към Балканските въпроси. Най-добре е да се запази мира в тази криза, защото времето все още не е узряло за изпълнение на плана му.

Мирът се поддържа главно, защото сър Едуард Грей по това време отказва да въвлече Англия в какъвто и да е конфликт, за да се осъществят руските амбиции, и сътрудничи с Германия в локализирането на конфликта.

Ако беше направил същото през 1914 г., както Германия го призовава, нямаше да има европейска война.¹⁵⁷

Изволски се интересува от Балканите само дотолкова, доколкото Балканските сътресения могат да осигурят Проливите и да укрепят руската хегемония в този регион. Но за Поанкаре това е напълно второстепенно. За него Балканите са важни като единствената област, в която може да бъде провокирана европейска война и същевременно да се осигури руската атака срещу Германия, което ще осигури единствения възможен начин на французите да си върнат Елзас-Лотарингия.

Следователно той решава да възприеме политика, която да попречи на Русия да постигне целите си, без европейска криза, толкова необходими за френската програма.

Балканската ситуация трябва да бъде манипулирана по такъв начин, че да доведе до европейска война. Известният „разговор с Милеран“ напълно потвърждава това тълкуване на Поанкаре, по време на Балканската криза от 1912-1913 г.¹⁵⁸ На 12 септември 1912 г. Поанкаре казва на Изволски, че Франция ще откаже да го последва във война за

¹⁵⁶ Също, р. 90.

¹⁵⁷ Б. пр. Ясно доказателство, че Грей е основният деригент на Антантата.

¹⁵⁸ Stieve, op. cit., p. 124; and Judet, Georgen Louis, p. 143.

Балканите, освен ако Германия не подкрепи Австро-Унгария¹⁵⁹: „Ако обаче конфликтът с Австро-Унгария доведе до въоръжената намеса на Германия, френското правителство признава това предварително като *casus foederis* и няма да се поколебае нито за миг да изпълни задълженията, които е поело към Русия. Франция, продължава г-н Поанкаре, е без съмнение напълно миролюбива по природа и нито желае, нито търси война; но германската намеса срещу Русия веднага ще доведе до промяна в обществените настроения и е сигурно, че в такъв случай парламентът и общественото мнение ще подкрепят изцяло решението на правителството да окаже въоръжена подкрепа на Русия. Г-н Поанкаре каза също, че с оглед на критичната ситуация на Балканите висшестоящите френски военни власти разглеждат с повишено внимание всички военни евентуалности, които могат да се случат, и той знае, че добре информираните и отговорни личности са много оптимистични в преценката си за перспективите на Русия и Франция в случай на общ конфликт“.

Избухването на конфликтите на Балканите през есента на 1912 г. още повече подчертава Поанкаре, необходимостта той да предотврати постигането на руките амбици преди европейска война.

На 17 ноември 1912 г. той дава на Изволски и руснаците „празен чек“ за Балканите, обещавайки на Русия, че ако тя влезе във война, Франция ще последва.

Сметнато е за по-добре да се влезе във война преждевременно, отколкото да се рискува Франция да загуби възможността да си върне загубените провинции¹⁶⁰: „Поанкаре смята, че и добре Русия да поеме инициативата по въпрос, в който тя е най-заинтересованата страна. Задачата на Франция е да окаже на Русия най-категоричната си подкрепа. Ако френското правителство поеме инициативата, то рискува да осуети намеренията на своя съюзник. За да не остави никакво съмнение относно степента на нашето сътрудничество, смятам за необходимо да го запозная с извадка от инструкциите на г-н Сазонов до руския посланик в Белград, в който се посочва, че Франция и Великобритания открито са заявили, че нямат никакво намерение да се подкрепят инициативите Тройния съюз (Централните сили) по отношение на конфликта. „В общи линии“, добави г-н Поанкаре, „всичко се свежда до следното: ако Русия влезе във войната, Франция ще направи същото, тъй като знаем, че по този въпрос Германия ще застане зад Австро-Унгария“. Попитах го дали е запознат с британската позиция по въпроса; Поанкаре отговори, че според неговата информация Лондонският кабинет засега ще се ограничи с обещание към Русия за пълната си дипломатическа подкрепа, но това не изключва по-съществена помощ в случай на необходимост.“

Влиянието на решителната политика на Поанкаре върху отношението на френското правителство към поведението на Русия на Балканите е ясно обобщено от Изволски в писмото му от 18 декември 1912 г. до Сазонов¹⁶¹: „Отскоро френското правителство и печата започнаха да ни подозират в подстрекаване на Сърбия и постоянно се чуваха хора да казват, че Франция няма желание да воюва за сръбско пристанище (на Адриатика) (*France ne veut pas faire la guerre pour un port Serbe*). Сега обаче има учудване и неприкрито недоволство от нашето безразличие към мобилизацията на Австро-Унгария. Тревогата намира израз не само в разговорите на френските министри с мен и с нашия военен аташе, но достига и до широката общественост и вестниците с много различна политическа насоченост. Френският генерален щаб е толкова загрижен, че както съобщих в телеграмата си № 445, военният министър счете за уместно да привлече вниманието на

¹⁵⁹ Също, р. 106.

¹⁶⁰ Също, р. 113. В мемоарите си (виж английското издание, стр. 310-313) Поанкаре се опитва да се оневини за този „празен чек“ от ноември 1912 г., но е доказано, че е настоявал да знае руските планове и политика, което самият Изволски подчертава изцяло в много свои телеграми. Щев, цит. отв., стр. 122-123.

¹⁶¹ Също, р. 135.

Поанкаре към този факт. Поанкаре показва писмото на Милеран, което той беше представил пред Министерски съвет, свикан специално за тази цел. Френското учудване не е разсеяно от телеграмата на Жорж Луи, съдържаща отговора на нашия генерален щаб до генерал дьо ла Гиш. Беше ми показан текстът на телеграмата. Според нея на генерал дьо ла Гиш е казано, че ние не само разглеждаме въоръжаването на Австро-Унгария като чисто отбранителна мярка, но и че Русия няма да нанесе удар дори в напълно невероятния случай на австроунгарско нападение срещу Сърбия. При тази информация Поанкаре и всички министри бяха изключително изумени“.

Настояването на Поанкаре, да бъде запознат с руското поведение на Балканите и да има контрол върху него, за да не се стигне до развитие на ситуацията, която да е в полза само за руските интереси, а не на френските, е изразено в телеграма на Изволски от 13 януари 1913 г.¹⁶²: „При настоящите условия и с оглед на съществуващата система от съюзи и споразумения, всяко изолирано действие в Балканските дела от страна на една или друга сила, може много бързо да доведе до общоевропейска война. Френското правителство напълно осъзнава и признава специалното положение на руското правителство, което трябва да вземе предвид националистическите чувства и всемогъщите исторически традиции; френското правителство не прави опит да лиши Русия от свободата ѝ на действие или да постави под съмнение моралните ѝ задължения към Балканските държави. Следователно Франция гарантира на Русия не само въоръжена помощ в случай, определен във френско-руското споразумение, но и най-решителна и енергична подкрепа на всички мерки, предприети от руското правителство в интерес на тези държави. Но именно за да може Франция във всеки един момент да предложи на Русия приятелските си отношения като съюзник, френското правителство настоятелно ни моли да не предприемаме стъпки самостоятелно, без предварително обсъждане с Франция, нашия съюзник; защото само при това условие френското правителство може успешно да подготви общественото мнение във Франция за необходимостта от участие във война“.

IV. ПОАНКАРЕ СТАВА ПРЕЗИДЕНТ НА ФРАНЦИЯ. Поради несигурността във френския политически живот, в зависимост от груповата или блоковата система, Поанкаре решава да подаде оставка като министър-председател и да се кандидатира за френски президент, длъжност със седемгодишен мандат, което му дава много по-голяма сигурност за поддържане на определена и последователна външна политика. Един влиятелен френски президент като него може да контролира назначенията в кабинета. Като президент в продължение на седем години, има перспективата да продължи френската политика, която е очертал съвместно с Изволски, отколкото ако остане в несигурната позиция на министър-председател и външен министър във френски кабинет.

Нещата вървят на правилния път и той не иска да поема никакви рискове, ако всичко се обърка от толкова вероятната възможност като свалянето на френски кабинет.¹⁶³

Изволски добре разбира важността да се гарантира избирането на Поанкаре и трескаво телеграфира вкъщи, искайки големи суми руски пари, за да подкупи френския печат и членовете на Сената и Камарата на депутатите, за да подпомогне кандидатурата и избирането на Поанкаре.

По-специално е необходимо да се справи с „Радикал“, органът на г-н Першо, който енергично атакува външната политика на Поанкаре и по-тесните отношения с Русия.¹⁶⁴

¹⁶² Lindsay Rogers, "The French President and Foreign Affairs," in *Political Science Quarterly*, December, 1925; R. H. Soltan, *French Parties and Politics*, p. 17; Joseph Barthelemy, *The Government of France*, Chaps. 6,8; *Le President Poincare*; R. Poincare, *How France is Governed*.

¹⁶³ Stieve, *op. cit.*, pp. 129 ff.

¹⁶⁴ Също, p. 132.

Следва представителна телеграма с искане за руска финансова помощ. Изпратено е на 3 януари 1913 г.¹⁶⁵: „Поанкаре ме помоли отново да привлече вниманието Ви към аферата Першо, която продължава да го тревожи. Той казва, че споразумението с руските банки, споменато в писмото на Першо до В. Н. Коковцов, в момента се разглежда в Министерството на финансите и се надява, че ще положите усилия да работите за задоволителното уреждане на въпроса. Научавам от напълно надежден източник, че за Поанкаре е много важно въпроса да бъде решена до 4 януари (стар стил), датата на президентските избори, защото Першо може да му нанесе много вреда на тези избори. Смятам, че е в наш голям интерес да окажем тази помощ на кандидатурата на Поанкаре.“

Руската помощ се оказва адекватна и Поанкаре е лесно избран на 17 януари 1913 г. Около две седмици след изборите, Изволски разказва за дългия си разговор с Поанкаре, в който той го уверява че ще запази личен контрол върху френската външна политика през седемте си години като президент и настоятелно иска Изволски да идва директно при него, при всяко обсъждане на важните взаимни въпроси.¹⁶⁶

Изволски казва следното: „Току-що проведох дълъг разговор с Поанкаре. Той ми каза, че като президент на републиката, пряко ще влияе върху външната политика на Франция. Той няма да ще се възползва от през седемте си години на поста, за прокарва трайна политика, основана на тясно съгласие с Русия. Той изрази надежда, че ще продължи да ме вижда често и ме помоли да се обръщам директно към него във всеки случай, който сметна за желателно. По отношение на текущите дела той говори в същия дух като Жонар вчера. Както се изрази, от най-голямо значение е за френското правителство е да има възможността предварително да подготви френското обществено мнение за участието във всяка война, която може да избухне по Балканския въпрос. Ето защо френското правителство ни моли да не предприемаме никакви отделни действия, които могат да доведат до война, без предварително споразумение с Франция.“

На друго място Изволски ни разказва, че след като става президент, Поанкаре е ходил в министерството на външните работи почти ежедневно и че никоя важна стъпка не е предприета без неговото пълно знание и одобрение.¹⁶⁷

Тази информация предоставя ярък контраст с по-късните лицемерни и нечестни изявления на Поанкаре в статията ме са сп. „*Foreign Affairs*“ (стр. 15), където се представя като най-обикновена декоративна фигура, като френски президент и предполага, че всички въпроси на външната политика са решавани отговорно и изключително от тогавашният министър на външните работи, Вивиани.

V. ПОДКУПВАНЕ НА ФРЕНСКИЯТ ПЕЧАТ. Не само че е необходимо да се получат пари от Русия, за да се помогне на Поанкаре да стане президент на Франция, но руското злато е от съществено значение и в кампанията за подкупване и корумпиране на френския печат, така че френският народ да бъде убеден в да приеме с ентузиазъм необходимата война на Балканите, според замисъла Поанкаре и неговите сътрудници. Постоянно през 1912 и 1913 г. Изволски пише и телеграфира у дома за руски пари, за да подкупи френските редактори и журналисти, за да подготвят статии, новини и редакционни коментари, предназначени за манипулиране на френската общественост.¹⁶⁸

Следващият меморандум на Изволски до Сазонов от 21 юли 1913 г., съобщава за разговора му с Поанкаре и за нуждата от повече пари за подкупване на парижките вестници. Той е представителен относно френските настоятелни искания за руска парична

¹⁶⁵ Също, р. 134.

¹⁶⁶ Също, pp. 117 ff., 134 ff.; *the New Republic and the New York Nation*, February 6 and 20, 1924.

¹⁶⁷ *Livre Noir*, II, p. 19-20.

¹⁶⁸ *New Republic and New York Nation*, February 6 and 20, 1924.

помощ в корупционната кампания. Трябва да отбележим, че Изволски е достатъчно про- ницателен, за да плаща на „корумпираните“ парижки редактори месечни вноски, за да поддържат постоянно натиска си върху общественото мнение.

Това лично съобщение е отпечатано за пръв път от К. Л. Хартман в „Deutsche Rundschau“ през лятото на 1924 г. Д-р фон Вегерер смята, че е или фалшиво, или променено (*Kriegsschuldfrage*, август 1924 г.), но е идентифицирано под клетва от бившия руски министър-председател Коковцов, в делото за клевета на „*Matin*“ срещу „*Humanite*“. То е отпечатано в „Зад кулисите на френската журналистика“ от „Един френски главен редактор“ и е възпроизведено в „*The Progressive*“ за 1 февруари 1920 г.:

№ 348. Строго поверително. СКЪПИ СЕРГЕЙ ДМИТРИЕВИЧ

От този разговор се убедих, че г-н Поанкаре е в пълно съгласие с нас, и смята, че моментът най-накрая е настъпил да се реализират вековните цели на нашата традиционна политика (превземането на Проливите) и по да се възстанови европейският баланс на силите чрез връщането на отнетите провинции Елзас-Лотарингия. Поанкаре не отхвърли големите трудности, които все още трябва да преодолеем. Основните проблеми той очаква от радикалните социалисти, които са против всяка война, причинена от финансови или търговски причини, особено когато произходът ѝ е на Балканите.

В тази партия има високоинтелигентни хора: Кайо, Ерио, Пенлеве и разполага със значителен брой депутати и вестници. От последните някои имат малко читатели като, *Le Radical*, *La Lanterne*, *Le Rappel*, *L'Action*, *L'Aurore*, *La Depeche de Toulouse*, но голямо влияние. Те са рупор на някой виден лидер и неговите партизани им отдават непоколебимо политическо послушание. Всеки от тези редактори и лидери е подкрепен от група депутати и сенатори, които искат да се издигнат заедно с него и му се подчинят безпрекословно... Господин Поанкаре споделя моето мнение, че е необходима много голяма жертва от наша страна. Едва смея да спомена сумата: 3 млна франка, от които само 250 000 франка са за „Радикъл“, органът на сенатор Першо. Ако вземем предвид, че турското правителство е похарчило 5 млна, за да повлияе на френския печат и е купило дори един от най-видните им редактори (Пиер Лоти), и ако съобразим и относителната незначителност на тази сума в сравнение с плановете ни за световна промяна, които можем да доближим до осъществяването им, ще е желателно да се ангажирате да представите това предложение на кабинета за незабавно одобрение. Предлагам субсидията да се изплаща на месечни вноски, както досега, за да се гарантира във всяка минута усърдието на вестниците. Считам за предимство този път да не използвам Леноар, а Лафон. Той има значително влияние върху „Матен“, чийто финансов директор беше, както и върху големите ежедневници.

ИЗВОЛСКИ.

Сазонов дава следния отговор на това искане за паричните средства:

№ 2155. Да се пази в строга тайна. 15/28 юли 1913 г.

Вследствие на писмото на Ваше Превъзходителство от 8/21 юли (№ 318), не пропуснах да представя вашето предложение и доклада за разговора ви, пред кабинета, председателстван от Негово Величество. С голяма радост Ви съобщавам, че искането на председателя на Републиката за сумите, които ще бъдат предоставени от нас на разположение на печата, след някои естествени колебания (*quelques hesitations bien comprehensibles*), беше одобрено от Негово Величество с условието, че както досега, тайният съветник Рафалович ще бъде натоварен с финансовата част на сделката. Държавният съветник Давидов ще замине незабавно за Париж с по-нататъшните инструкции.

САЗОНОВ.

Докладът на А. Рафалович, представител на руското министерство на финансите в Париж в продължение на много години преди Световната война, изготвен на 19 ноември 1913 г., съобщава за сумите използвани за подкупите за месец, и дава добра представа за естеството и мащаба на тази прескампания: Le Radical (вестник на Першо) сума от 120 000 франка. La Lanterne (вестник на Милеран) – 35 000 фр., Le Figaro – 25 000 фр., Le Temps – 50 000 фр., La Libre Parole – 80 000 фр., L'Aurore (вестник на Клемансо) – 45 000 фр., La Gaulois – 25 000 фр. La Liberte – 30 000 фр.

Личното участие на Поанкаре в надзора върху разпределението на тези средства е посочено в телеграма на Изволски от 23 октомври 1912 г., в която се иска субсидия от 300 000 франка за подкупване на френския политически апарат¹⁶⁹: „Важно е да не се прави нищо, без да се информира г-н Поанкаре и да имаме неговото съгласие, защото само тогава може да очакваме добри резултати. Френските държавници са много умели в подобни сделки. Разговорът ми с г-н Поанкаре ме убеди, че той е готов да ни окаже съдействие по този въпрос и да ни съобщи най-подходящия план за разпределение на субсидиите... Той ми изрази най-искрената си благодарност за това, че обсъдих въпроса с него съвсем откровено, и добави, че самият той е смятал да се обърнал към мен, за да ме помоли да не предприемам нищо без предварителното му съгласие.“

Този подкуп предизвиква появата на яростно антигермански и антиавстрийски статии, написани от Тардийо, Шерадам и други в полуофициалния вестник „Темп“ и другаде. Тардийо също помага на Поанкаре и Изволски при разпределението на руските пари. Това показва колко невярна е характеристиката на Тардийо като „обикновен журналист“ дадена от Поанкаре. Съвместната подкупна кампания за обществен натиск е напълно успешна в „Балканизирането“ на френско-руския съюз и събуждането на изключително активен и загрижен френски интерес към Балканските проблеми, към които французите са безразлични преди 1912 г. Но французите до 1914 г. вече са много по-склонни да подкрепят Поанкаре във война за Балканите и Близкия изток.

Междувременно руските военни приготовления напредват с бързи темпове, финансирани от контролираните френски заеми, когато руснаците са принудени да използват изцяло за военни цели. Към юни 1914 г. подготвителната програма, очертана от Поанкаре и Изволски, е по-близо до завършване, отколкото през ноември 1912 г.

VI. ДЕЛКАСЕ ЗАМЕСТВА ЖОРЖ ЛУИ. През пролетта на 1913 г. в съвместната политика на Изволски и Поанкаре остават само три важни неизпълнени положения. Първото е, че френският посланик в Санкт Петербург, Жорж Луи, симпатизира на групата в Париж, която иска да забави войната на Балканите и да спре опасната игра на Поанкаре и Изволски.¹⁷⁰ Следователно, той изобщо не е подходящ човек, който да провежда френската политика в руска столица.

Сазонов, Изволски и Поанкаре се съгласяват с това и на 17 февруари 1913 г. г-н Луи е уволнен и замени г-н Теофил Делкасе, човекът имащ също толкова силни реваншистски идеи, сравними с тези на Поанкаре в желанието за отмъщението заради 1870 г.

Всъщност Делкасе е най-неуморният от всички френски дипломати от поколението преди 1912 г. в работата си за дипломатическата изолация на Германия и организирането на ефективна коалиция срещу нея. Провалът на агресивната му политика в първата Мароканска криза води до оставката му от министерството по това време.

Той има забележителна роля в укрепването на френско-руския съюз, и през август 1899 г. той е човекът, който отива в Санкт Петербург и осъществява трансформация на френско-руския съюз от чисто отбранителен към често настъпателен.

¹⁶⁹ Stieve, *op. cit.*, p. 117

¹⁷⁰ Ernest Judet, *Carnets de Georges Louis; Georges Louis*.

За да се насърчи агресивна политика на Франция и Русия, Поанкаре не би могъл да избере по-подходящ посланик в руската столица, освен Делкасе. След като Делкасе завършва мисията си, се завръща в Париж, за да сътрудничи с Поанкаре и Изволски. Неговият наследник е Морис Палеолог, един от най-ревностните членове на кликата на Поанкаре. Именно той изготвя с Изволски френско-руската военноморска конвенция от 16 юли 1912 г.¹⁷¹

През същия този период умереният френски посланик във Виена, г-н Крозие, е заменен от войнствената марионетка г-н Дюмен. В неотдавнашната си статия във „*Foreign Affairs*“ от октомври 1925 г., Поанкаре се опитва да се защити по „делото Луи“ чрез дискредитираща атака срещу г-н Луи и неговите разобличителни мемоари.¹⁷²

Оправданията на Поанкаре по този въпрос, са подложена на безмилостна и достойна, критика от професор Сидни Б. Фей в „*New Republic*“ от 14 октомври 1925 г. (стр. 199-200). В мемоарите си Поанкаре продължава оправданията си, но е напълно неуспешен в обяснението на обвинението, за замяната на умерения Луи с войнствения Делкасе. Пълното разбиране на Изволски за характера на Делкасе, както и за очакванията от него по време на мисията му в Русия, се вижда добре в доклади от 17 януари и 13 март 1913 г.¹⁷³: „Жонар ме помоли да Ви предам молбата му, за получаване на Височайшето одобрение за назначаването на г-н Делкасе за посланик в Санкт Петербург.“

Той добавя следната информация: „Френското правителство е подтикнато към този избор от обстоятелството, че в очите на водещите френски кръгове и на общественото мнение г-н Делкасе е най-подходящ в настоящата изключително сериозна международна ситуация, която може да наложи прилагането на френско-руския съюз, като личност с особен авторитет, един вид олицетворение на Съюза. Затова е много важно, когато бъде назначен за посланик, г-н Делкасе да запази мандата си на заместник. Правната пречка е, че на заместниците са поверявани само временни комисии с чисто формална по характер, и може да бъде преодоляна чрез периодически подновяване на указа от президента, за което съществуват прецеденти. Смя да добавя, че г-н Делкасе, чиято политическа кариера ви е позната, е изцяло отдаден на идеята за най-тесна връзка между Русия и Франция и като един от най-влиятелните парламентаристи във Франция, може да има, решаваща роля за преодоляване на всяко колебание на правителството, което винаги е подложено на натиск от различни страни, ако настъпи критичният момент. Тук е желателно назначаването на Делкасе да стане възможно най-бързо. Както знаете, г-н Делкасе е особено компетентен не само по въпросите на външната политика, но и по всичко, свързано с военните и особено военноморските въпроси. Нашият военен аташе научи, че е специално натоварен да убеди военната ни администрация в необходимостта от увеличаването броя на нашите стратегически жп-линии, за да може армията ни да се концентрира по-бързо на западната граница. Г-н Делкасе е толкова добре информиран по този въпрос и запознат с възгледите на френския Генерален щаб, че може да обсъжда въпроса съвсем самостоятелно с нашите военни власти. Той е упълномощен и да предложи на Русия цялата необходима финансова помощ под формата на железопътни заеми.“

Руското правителство се нуждае от пари за изграждането на железопътни линии, увеличаване на въоръжението и други общи цели. Французите отказват да отпуснат тези заеми, освен при условие, че Русия ще използва значителна част от парите за изграждането на стратегическите жп-линии до германската граница и за значително увеличаване числеността на руската армия. Този факт е добре изложен в писмото на Коковцов, руски

¹⁷¹ *L'Alliance Franco-Russe: trois livres jaunes français, No. 93-95. J. Debrit, in Vers la vérité pp. 114—119.*

¹⁷² *Също, pp. 11-12.*

¹⁷³ *Stieve, op. cit., pp. 137-138.*

министър на финансите, до Сазонов от 27 юни 1918 г.¹⁷⁴: „Председателят на Парижката фондова борса, г-н дьо Верньой, ми каза, че докато е в Санкт Петербург, е упълномощен да ни съобщи позицията на френското правителство за отпускането на руските държавни заеми, гарантирани от държавата. Той ми я съобщи по следния начин: „Упълномощен съм да ви съобща, че френското правителство е готово да отпусне на Русия, ежегодни заеми от 400 до 500 милиона франка, под формата на държавен заем, за реализиране на националната програма за железопътно строителство, при две условия: 1. Строителството на стратегическите жп-линии, планирани в сътрудничество с френския Генерален щаб, да започне незабавно; 2. Ефективната мирновременна численост на руската армия да бъде значително увеличена.“

Морел, в своята „Тайна история на едно голямо предателство“, обобщава руските военни приготовления по следния начин: „(а) Приемане от Думата на закон, удължаващ срока на службата от три на три години и половина, което означава увеличение на Руската армия с около 450 000 души за шест месеца в годината (октомври-април); (б) приемане от Думата на закон, предвиждащ увеличение на годишния контингент от новобранци със 130 000 души; (в) заем от 20 000 000 паунда, договорен в Париж за подобрения на стратегическите жп-линии в Руска Полша; (г) огромно натрупване на запаси от всякакъв вид, като оценките за военни разходи за 1911 г. скачат от 87 000 000 паунда на 97 500 000 паунда през 1913 г., и данните за 1913 г. показват увеличение от 13 000 000 паунда спрямо 1912 г.; (д) пълна мобилизация (май 1911 г.) на всички резерви от трите набора служили от 1907 до 1909 г., за цялата империя под формата на „учения“ с разходи от 10 000 000 британски лири; „ученията“ трябва да се проведат през есента, но войната ги превръща в реалност“.

Поанкаре косвено признава съвместната отговорност за френско-руските военни приготовления, като веднага поема водещата роля в приемането на важния закон за въвеждането на 3-годишната служба във френската армия от 1913 г., според настояването на Изволски.¹⁷⁵

VII. ПРИВЛИЧАНЕТО НА АНГЛИЯ. Второто голямо постижение, все още частично неосъществено в началото на 1913 г., е привличането на Англия в пълно съгласие с френско-руската политика и осигуряването на англо-руско споразумение за съвместни военноморски действия.

До 1910 г. лорд Халдейн¹⁷⁶ разработва пълни планове, в консултация с французите, за това как и къде британците трябва да дебаркират с 160 000 контингент във Франция близо до белгийската граница (белгийците отказват искането на британците да дебаркират на белгийска земя), за да помогнат на французите, в сътрудничество с „руския натиск от изток“. Така военната основа на обкръжението вече е осъществена не по-малко от четири години преди войната. Вече видяхме как при посещението си в Русия през август 1912 г. Поанкаре разкрива съществуването на устното споразумение между Франция и Англия за съвместни действия. То се свежда до писмо на сър Едуард Грей до Пол Канбон, френски посланик в Лондон, на 22 ноември 1912 г., пет дни след като Поанкаре дава на Русия свобода на действие на Балканите¹⁷⁷:

„СКЪПИ ПОСЛАНИКО,

През последните години френските и британските военноморски и военни експерти се консултират помежду си. Винаги се е разбирало, че подобни консултации не ограничават свободата на нито едното правителство да реши в бъдеще дали да помогне

¹⁷⁴ Също, pp. 169-170.

¹⁷⁵ Също, pp. 167 ff.

¹⁷⁶ Lord Haldane Before the War, pp. 31 ff.

¹⁷⁷ T. S. Ewart, *The Roots and Causes of the Tars, 1914-1918*, pp. 117-118.

на другото с въоръжена сила. Съгласни сме, че консултациите между експерти не са и не трябва да се разглеждат като ангажимент, който обвързва някое от правителствата с действие при ситуация, която все още не е възникнала и може никога да не възникне. Разположението, например, на френския и британския флот съответно в момента не се основа на споразумение за сътрудничество във война. Вие обаче посочихте, че ако някое от правителствата има сериозна причина да очаква непровокирано нападение от трета сила, може да стане от съществено значение да се знае дали в такъв случай може да разчита на съдействието на другото. Съгласен съм, че ако някое от правителствата има сериозни основания да очаква непровокирана атака от трета сила или нещо, което заплашва общия мир, то трябва незабавно да обсъди с другото дали двете трябва да действат заедно, за да предотвратят агресията и да запазят мира, и ако е така, какви мерки ще са готови да предприемат съвместно. Ако тези мерки включват действия, плановите на Генералните щабове ще бъдат незабавно взети предвид и след това правителствата ще решат какъв ефект трябва да им се даде“.

След избухването на Балканските войни Поанкаре оказва още по-голям натиск върху Великобритания за по-ясни договорености относно съвместните военни действия в случай на европейска война. Изволски описва тези усилия и техните в депеша от 5 декември 1912 г.: „От началото на настоящата криза г-н Поанкаре не е преставал, при всеки повод, да кани Лондонския кабинет на поверителни разговори за изясняване на позицията, която ще заеме Англия в случай на общ европейски конфликт. От британска страна досега не е взето решение. Лондонският кабинет неизменно отговаря, че това ще зависи от обстоятелствата и че въпросът за мира или войната ще бъде решен от общественото мнение. От друга страна, консултациите за всички възможности, които могат да възникнат, не са прекъсвани между френските и британските щабове, но и съществуващите военни и военноморски споразумения съвсем наскоро претърпяха още по-голямо развитие, така че в настоящия момент англо-френската военна конвенция е толкова установена и пълна (a un caractere aussi ackere et complet), колкото и френско-руската конвенция; единствената разлика е, че първите носят подписа на началниците на двата щаб и поради това, не са задължителни за правителство. През последните няколко дни генерал Уилсън, началникът-щаб на Англия, беше във Франция при най-строга секретност и по този повод бяха изяснени различни допълнителни подробности; освен това, за първи път в тази работа участваха не само военни, но и други представители на френското правителство“.

В началото на 1912 г. лорд Халдейн, който две години по-рано е завършил плановете си за обкръжение на Германия между Франция и Англия на запад и Русия на изток, посещава Берлин в опит да подобри отношенията между Германия и Англия. Той е посрещнат благосклонно и със сигурност може да постигне окончателно споразумение, ако не е Поанкаре, който разбира за целта на посещението и предупреждава сър Едуард Грей, че успешните преговори на Халдейн означават прекратяване на съществуващите френско-британски отношения. Грей, с унизителна покорност, отхвърля германското предложение.¹⁷⁸

Изволски разкрива този факт, заедно с обхвата на англо-френските военни планове, в писмо от 5 декември 1912 г.¹⁷⁹: „Възгледите на Англия са несравнимо по-важни. В разговорите ми с Поанкаре и Палеолог бях информиран, при строга конфиденциалност, че

¹⁷⁸ Б. пр. Посещението на Халдейн има една-единствена цел, да успокои общественото мнение в Британия, и изобщо не е сериозен опит за споразумение с Германия. Но авторът няма как да знае, че именно Лондон е злият гений на цялата дейност, и изобщо не е трябвало да бъде привлечан, а той е основният ръководител.

¹⁷⁹ *Russia and France on the Road Towards War*, p. 16; E. D. Morel, *The Secret History of a Great Betrayal*, p. 12.

по време на добре известното посещение на лорд Халдейн в Берлин (през февруари), Германия е отправила към Великобритания много категорично предложение, според което британският кабинет трябва да даде писмено задължение да остане неутрален, ако Германия се замеси във война, която не е провокирана от нея. Британският кабинет е информирал г-н Поанкаре за това предложение, което Великобритания очевидно се е колебала да приеме или отхвърли. Поанкаре се е изказал най-категорично против всяко подобно задължение. Той е посочил на британското правителство, че подписването от Великобритания на такъв договор с Германия с един удар би сложило край на настоящите френско-британски отношения. Това възражение е имало заслужения ефект: британският кабинет е отхвърлил предложението на Германия. От началото на настоящата криза Поанкаре никога не е пропускал да въвлича британския кабинет в поверителни разговори, за да получи сигурност относно позицията, която Великобритания ще заеме в случай на общ европейски конфликт. Не само че разглеждането на всички вероятни възможности от френския и британския генерален щаб не е прекъсвано, но и съществуващите военни и военноморски споразумения съвсем наскоро бяха разширени по такъв начин, че в момента англо-френската военна конвенция е също толкова задълбочено и изчерпателно разработена в детайли, колкото и френско-руската“.

Сазонов обаче не е доволен от англо-френското споразумение. Той смята, че трябва да има по-голяма гаранция за участието на Англия в бъдещата война. На тайно руско съвещание от 31 декември 1913 г. той се изразява по следния начин: „В действителност руска инициатива, подкрепена само от Франция, не изглежда особено опасна за Германия. Двете държави едва ли ще са в състояние да нанесат смъртоносен удар на Германия, дори при военни успехи, които никога не могат да бъдат предвидени. От друга страна, ако във войната участва Великобритания, тя ще бъде катастрофална за Германия, която ясно осъзнава, че ако тя бъде въвличена, ще се стигне до поражение с обществени безредици от катастрофален характер в нейните граници, за по-малко от шест седмици. Великобритания е опасна за Германия и в разбирането на това се крие обяснението за омразата, с която германците се сблъскват във Великобритания, предвид нарастващата ѝ мощ. Затова, преди да предприеме каквито и да е решителни стъпки, царското правителство трябва да се увери в подкрепата на Лондонския кабинет, чието активно съчувствие, според посланика ни, не изглежда сигурно.“

Следващата стъпка сключването на англо-руска военноморска конвенция. Поанкаре и Изволски се възползват от възможността, предоставена от посещението на сър Едуард Грей и британския крал в Париж през април 1914 г. При разговорите между Грей и френския министър-председател г-н Думерг, първият изразява твърда подкрепа на тази военноморска конвенция и обещава да спечели Аскуит за такова споразумение¹⁸⁰:33 „След като обсъждането на различните въпроси от актуалната политика, които бяха на дневен ред, приключи, г-н Думерг засегна въпроса за руско-британските отношения и представи на сър Едуард Грей твърденията, с които аз [Изволски] бях съгласен. Той изложи два основни аргумента в полза на по-тясно руско-британско споразумение: 1. Усилията на Германия да ни отдели от Тройното съглашение, като слаба и ненадеждна политическа комбинация, и 2. Възможността, която ни предоставя сключването на военноморска конвенция между нас и Великобритания за освобождаване на част от британските военноморски сили, не само за активните операции в Балтийско и Северно море, но и в Средиземно море. (Думерг спомена на сър Едуард Грей, че след две години ще имаме силна ескадра дредноути в Балтийско море.) Сър Едуард Грей отговори на М. Думерг, че лично той напълно симпатизира на идеите, които е изразил, и е напълно готов да сключи споразумение с Русия подобно на съществуващото между Великобритания и Франция.

¹⁸⁰ Stieve, *op. cit.*, pp. 197-198.

Но той не скри от М. Думерг, че не само в правителствената партия, но дори и сред членовете на кабинета, има хора, които са предубедени към Русия и са много малко склонни към по-нататъшен подход към нея. Той обаче изрази надеждата, че ще успее да убеди г-н Аскуит и другите членове на правителството на своето мнение. Идеята на сър Едуард Грей е, че между нас и Великобритания може да се сключи само военноморска конвенция, а не сухопътна, тъй като всички британски сухопътни сили вече са разпределени предварително и очевидно не могат да сътрудничат с руските сили. Той добави, че след завръщането си в Лондон веднага ще представи горния план на г-н Аскуит и другите си колеги за разглеждане.“

На 12 май сър Едуард Грей извиква граф Бенкендорф, руския посланик в Лондон, и му разказва с ентузиазъм как е убедил Аскуит да подкрепи военноморското споразумение с Русия¹⁸¹: „По този повод Грей говори с необичайна за него искреност, като отбелязва, че има солидна основа за своите заключения. Очевидно е какво го е накарало да ме повика, за да направя подобно съобщение. Той искаше да ме уведоми, че започва нова фаза на още по-тясно сближаване с Франция. Това намерение стана още по-очевидно, когато той директно отбелязва, че несъмнено съм бил информиран за дискусията, която е водил с Думерг относно Русия. Той ми каза, че в Париж, далеч от колегите си, му е било невъзможно да направи повече от това да изрази личното си съгласие с плана, правителствата на Великобритания и Франция да информират руското правителство за всички съществуващи военни споразумения между Великобритания и Франция. Днес, може да ми каже, че веднага след завръщането си в Лондон е обсъдил това с министър-председателя и последният се е съгласил с неговото мнение без възражения срещу предложения план.“

Тези договорености са изпълнени, докато избухването на Световната война не ги направи излишни. Военноморската конвенция между Англия и Русия всъщност не беше подписана, но знаем, че преди Англия да влезе във войната, тя е започнала активно сътрудничество с Русия в съвместните англо-руски военноморски планове и маневри. Действителното подписване на англо-руската военноморска конвенция е временно отложено поради „изтичане на информация“, което разтревожава германците и кара Грей да бъде предпазлив. Но руският представител е в Лондон в очакване на благоприятния момент, когато войната действително избухна и прави подобни действия ненужни.

Интересен коментар за дипломатията на сър Едуард Грей е, че по това време той също води преговори с Германия, целящи да уредят англо-германското напрежение в Близкия изток и Африка и да насърчат общо англо-германско разбирателство, което ще направи всяко военно или военноморско сътрудничество с Франция и Русия напълно ненужно.¹⁸²

Въпреки, че последвалите събития доказват, че Англия е дълбоко въвлечена във военните и военноморски планове на Франция и Русия и смята за въпрос на чест да влезе във всяка война, водена от Франция срещу Германия, съвсем вярно е, че Русия и Франция никога не са сигурни до каква степен могат да разчитат на британска помощ до 2 август 1914 г.¹⁸³

Чак на 31 юли 1914 г. Поанкаре стига дотам, че телеграфира на Джордж V, призовавайки Англия открито да се обяви на страната на Франция и Русия, и както Сазонов, така и Поанкаре са обезпокоени от 24 юли до 2 август, за поведението на Англия, въпреки сигурността си, че могат да разчитат на нейната помощ. Каквито и да са съмненията им,

¹⁸¹ Също, р. 199.

¹⁸² E. M. Earle, *Turkey, the Great Powers and the Bagdad Railway*, pp. 266 ff.

¹⁸³ Б. пр.: Точно обратното е, не е въвлечена, а тя самата въвлече постепенно Франция и Русия до неизбежен сблъсък с Германия. Да се говори за чест относно Британия е наивно, тя няма чест а само интереси!

те са безпочвени. Дори германското предложение да се стои настрана от Белгия или германското обещание да не атакува Франция през 1914 г. не са достатъчни, за да осигурят английски неутралитет. Така Англия е безопасно „въвлечена“ до април 1914 г., ако не и до ноември 1912 г., дори ако Франция и Русия не са убедени в сигурността на своя „улов“.

VIII. САЗОНОВ ПРЕМИНАВА КЪМ ВОЕННАТА ПОЛИТИКА. Третият елемент в политиката на Поанкаре и Изволски е да убедят Сазонов в мнението, че Проливите са абсолютно необходими за успеха на руската външна политика и могат да бъдат завладени само чрез европейска война. Провалът на Балканският съюз, с произтичащите от това борби между балканските съюзници, слага катастрофален край на надеждата, която Сазонов е имал, че Проливите могат да бъдат осигурени за Русия чрез Балканските войни. Към края на 1913 г. Сазонов се обръща към военната политика и оттогава нататък влиза в единен фронт с Изволски и Поанкаре. В известен меморандум до царя, изпратен на 8 декември 1913 г., той откровено признава за преминаването си към военната програма¹⁸⁴: „Нашите съмнения в продължаващата жизнеспособност на Турция отново извеждат на преден план историческия въпрос за Проливите и тяхното политическо и икономическо значение за нас. Можем ли да позволим на която и да е друга държава да получи пълен контрол над преминаването през Проливите? Еднозначният отговор на този въпрос е „Не“. Да се откажем от Проливите, допускай там друга велика сила е равносилно да поставим цялото икономическо развитие на Южна Русия на милостта на тази държава. Ще повторя, че въпросът за Проливите едва ли може да се придвижи напред, по друг начин, освен чрез европейски усложнения. Съдейки по сегашните условия, тези усложнения ще ни заварят в съюз с Франция и не съвсем сигурно, с Великобритания, или поне с благосклонния неутрален на последната. В случай на европейски усложнения, на Балканите можем да разчитаме на Сърбия и евентуално на Румъния.“

През декември 1913 г. и февруари 1914 г. се провеждат известните тайни руски коронни съвети, на които се разглежда въпросът дали Русия трябва да завземе Константинопол и Проливите внезапно и без чужда помощ, или да изчака очакваната световна война. Решено е, че втората алтернатива е много по-привлекателна. Сазонов изрично отбелязва, че „не може очакваме, нашите операции към Проливите т да се проведат без общоевропейска война и трябва да очакваме, че при такива обстоятелства Сърбия ще насочи всичките си сили срещу Австро-Унгария“.

Съответно са изготвени планове, подробно разглеждащи военните действия, които Русия ще предприеме в кампанията срещу Турция в случай на световна война.¹⁸⁵ На 23 март 1914 г. царят казва следното: „Напълно одобрявам резолюциите на заседанието“.¹⁸⁶

Не остава нищо друго, освен да се изчака искрата, която ще разпали огъня на Балканите. Но руското забавяне не е напразно. Морел, в своята „Тайна история на едно голямо предателство“¹⁸⁷, разказва как през февруари 1914 г. царят приема сръбския министър-председател г-н Пашич. Между двете високопоставени лица се провежда интересен разговор, в хода на който Пашич поздравява царя, че „Русия се е въоръжила толкова старателно“, следвайки комплимента със скромна молба за 120 000 пушки, боеприпаси и гаубици, като царят отговаря, че на Сазонов ще бъде предоставен списък с нуждите на Сърбия, плюс учтиво запитване за броя на хората, „които Сърбия може да изпрати на бойното поле“. „Половин милион“, отговаря Пашич. Царят е възхитен. „Това е достатъчно, не е дреболия, може да постигнем много с това.“

¹⁸⁴ Stieve, *op. cit.*, pp. 180-181, 187-189.

¹⁸⁵ Пълните протоколи от тези Коронни съвети се съдържат в приложението към Stieve, *стр.* 219 и сл.

¹⁸⁶ Също, *р.* 194.

¹⁸⁷ Bogitshevich, *Causes of the War*, pp. 126-134

Те се разделят с взаимно уважение. „За Сърбия“, заявява царят, „ще направим всичко. Поздравете краля и му кажете. За Сърбия ще направим всичко.“

Руското злато е изпратено в Сърбия, за да помогне и насърчи сръбските заговорници срещу австрийския трон. Също така имаме доказателства за прякото съучастие на руските власти в конкретния заговор за убийството на ерцхерцога.

Полковник Божин Симич и д-р Леополд Мандл вече посочиха, че има убедителни доказателства, за Драгутин Димитриевич, началник на разузнавателния отдел на сръбския Генерален щаб, че е замислил заговора за убийството на ерцхерцога, в тайно споразумение с Артаманов, руския военен аташе в Белград.¹⁸⁸

Френските националисти също насърчават сръбските интриги. Още през 1909 г. изтъкнатият френски писател Е. Лемонон заявява, че „Сърбия трябва да се превърне в кама забита в хълбока на Австро-Унгария“.¹⁸⁹ Франция също отпуска големи заеми на Балканските държави за да отхвърлят предложените заеми за Австрия.

IX. ФРЕНСКО-РУСКИ ВОЕННИ ЦЕЛИ. Често е заявявано от френските апологети и техни американски защитници като Бернадот Шмит, но има абсолютно документално доказателство, че Франция настоява за връщането на Елзас-Лотарингия като основна цел за участието си във френско-руския съюз. Жорж Луи ясно заявява, че е необходимо това да се спомене в дипломатическите съобщения на Изволски, тъй като преди Изволски да замине за Париж, френската програма за връщане на Елзас-Лотарингия в случай на европейска война е аксиома във всички дискусии за целите на френско-руския съюз. Да се споменава непрекъснато е глупаво и ненужно. Още през август 1910 г. Жорж Луи се ангажира да напише всеобщо приетите цели на Френско-руския съюз¹⁹⁰: „В Съюза, Константинопол и Проливите представляват еквивалента на Елзас-Лотарингия. Това не е конкретно записано в никакво окончателно споразумение, но е върховната цел на Съюза, която приемаме за даденост. Ако руснаците повдигнат въпроса [за Проливите] с нас, ние трябва да отговорим: „Да, когато ни помогнете за Елзас-Лотарингия.“ Открих същата идея в кореспонденцията на Ханото с Монтебело.“

Сега знаем, че „същата идея“ е подсилена от Делкасе по време на мисията му в Русия през 1913 г.¹⁹¹

Неоспоримото лицемерие и нечестност в твърдението на Сазонов, че Франция и Русия са обещали териториална цялост на Турция в замяна на турския неутралитет, е добре разкрито в телеграмата на Изволски от 11 август 1914 г., в която той заявява, че френският външен министър препоръчва Русия да се опита да купи турския неутралитет, като обещае на Турция неприкосновеност на нейната територия. Той обаче подчертава, че всяко подобно обещание към Турция, направено през 1914 г., по никакъв начин няма да попречи на Русия „да реши въпроса за Дарданелите според собствените си желания в края на войната“.¹⁹²

Още на 2 септември 1915 г. знаем, че между Русия и Франция съществува „политическо споразумение, което признава правото на Русия за окончателно владение на Константинопол след сключването на мира“, по-късно въплътено в Севърския договор.¹⁹³

¹⁸⁸ Clartö, May, 1925.

¹⁸⁹ Андре Шерадаме е особено активен в този вид интриги.

¹⁹⁰ Ernest Judet, Georges Louis, p. 143.

¹⁹¹ Stieve, op. cit., pp. 247-248.

¹⁹² France and Russia on the Road Towards War, p. 22.

¹⁹³ Също, p. 23.

След като войната започва при такива благоприятни обстоятелства, когато Англия е безопасно на страната на Франция и Русия, французите добавят към връщането на Елзас-Лотарингия, искането германската икономическа мощ да бъде унищожена. Това е разкрито в телеграма на Изволски до Сазонов на 13 октомври 1914 г.¹⁹⁴

„Продължение. Лично. Много поверително. След това Делкасе се позовава на преговорите, проведени в Санкт Петербург през 1913 г., и настоятелно ме моли да обърна внимание, че исканията и стремежите на Франция остават непроменени, като се добавя само необходимото унищожаване на политическата и икономическата мощ на Германия“.

С напредването на войната френските искания за унижение на Германия стават все по-сериозни. До 14 февруари 1917 г. те включват не само връщането на Елзас-Лотарингия, но и завземането на Саарския басейн и разпадането на Германския райх, чрез отделянето на Рейнските провинции. Тези искания са документирани в разговора между Сазонов и френския посланик в Санкт Петербург на 14 февруари 1917 г. Не можем да кажем колко по-рано са формулирани. Тези френски военни цели са следните¹⁹⁵:46

1. Елзас-Лотарингия да бъде върната на Франция.

2. Границите (на тази територия) да бъдат разширени, така че да включват поне бившето херцогство Лотарингия, и да бъдат определени според желанията на френското правителство, като се вземат предвид стратегическите изисквания, целият желязорудодобивен район на Лотарингия и целият въглищен басейн на Саар да бъдат включени във френска територия.

3. Останалите области на левия бряг на Рейн, които сега са част от Германския райх, се отделят от Германия и се освободят от всякаква политическа и икономическа зависимост от Германия.

4. Областите на левия бряг на Рейн, които не са включени във френската територия, образуват автономна и неутрална държава и остават окупирани от френски войски, докато вражеските страни окончателно изпълнят всички условия и гаранции, изброени в Мирния договор“.

Тук имаме жизненоважните факти в историческото обвинение срещу Франция и Русия и то не се основава на доказателствата върху онова „микроскопично рязане на документи“, към което г-н Симеон Струнски е толкова презрителен.¹⁹⁶47

Документите, които подкрепят обвинението срещу Франция и Русия, не са изрезки и парчета, а огромни купчини последователен и неоспорим изходен материал и ние кажим г-н Струнски да обмисли този материал в продължение на няколко месеца. Същият вид cerebro-гастрономическо упражнение може да се окаже поучително за учения архивист, който написа редакционната статия на *New York Tribune* от 6 май 1925 г., заявявайки, че целият материал, върху който ревизионистите основават своите доказателства, е някакви случайни забележки и небрежни отклонения на Изволски, които са били напълно игнорирани от правителството на Санкт Петербург и изцяло са представили погрешно френското отношение и политика.

Както авторът посочи в *Progressive* от 1 декември 1926 г., опитите на Поанкаре да се оневини в мемоарите си са напълно неадекватни и неуспешни. В светлината на материала, представен в тази глава, следните цитати от речта на сър Едуард Грей от 3 август 1914 г. и неговите неотдавнашни мемоари са меко казано поне „леко забавни“¹⁹⁷:48

„Мога да кажа това с най-абсолютна увереност, че никое правителство и никоя държава няма по-малко желание да участва във война заради спора между Австрия и Сърбия

¹⁹⁴ Stieve, *op. cit.*, p. 248

¹⁹⁵ F. Stieve, *Iswolski im Weltkriege*, p. 213.

¹⁹⁶ *New York Times*, September 15, 1924.

¹⁹⁷ Grey of Fallodon, *Twenty-Five Years, 1892-1916*, Vol. II, pp. 22-23, 313.

от правителството на Франция. Франция наистина се страхува от войната и прави всичко възможно, за да я избегне. Френските умове са по-заети с ужасната опасност на войната за Франция, отколкото със страха от войната като обща катастрофа. Огромният растеж и сила на Германия задушиха всички намерения на Франция да се опита за реванш. Идеята за връщане на загубените провинции Елзас и Лотарингия мълчаливо е изоставена, въпреки че френското правителство не е посмяло да каже публично, че ги е изоставило завинаги. Френско-руският съюз не е обмислял или подкрепял френския реванш. Не вярвам, че царят, Сазонов или някой друг, който е имал решаваща дума в Русия, е планирал да провокира или да започне война. Трябва да се каже за Русия, че тя е като огромен, тромав кораб, който по време на вълненията запазва несигурен курс; не защото е управляван от злонамерени намерения, а защото кормилното управление е слабо“.

Х. ЗАКЛЮЧЕНИЯ:

(1) Първоначалната или основна нишка в непосредствените причини за Световната война се крие в руското желание за овладяване на Проливите, водещи от Черно към Средиземно море. Човекът, който замисля и работи по този план е Александър Изволски, руски външен министър и по-късно руски посланик в Париж.

(2) През 1908 г. той полага усилия да отвори Проливите по дипломатически път. Той се съгласява с австроунгарското анексиране на Босна и Херцеговина, в замяна на което Австро-Унгария трябва да подкрепи Русия в нейния план за Проливите. Австро-Унгария се съгласява с руското искане и анексира Босна и Херцеговина, но Англия блокира опита на Русия да отвори Проливите. След още няколко безплодни дипломатически маневри Изволски се убеждава, че Проливите могат да бъдат осигурени само чрез европейска война, „пътят към Константинопол, минава през Берлин“ и се заема да насочи ескалацията на европейските противоречия така, че когато му дойде времето, Русия да бъде в позиция, при която победата е гарантирана.

(3) Така през 1910 г. той отива в Париж. През 1912 г. плановете му са значително подпомогнати от влизането на Раймон Поанкаре, лидер на крайно-реваншистките кръгове във Франция, в политиката и заемането му на поста министър-председател и външен министър. Доминиращата амбиция на Поанкаре е връщането на Елзас-Лотарингия. Изволски бързо вижда, че може да използва желанието на Поанкаре да си върне изгубените провинции за получаване на френската подкрепа за Русия по отношение на Проливите. Той получава сърдечната подкрепа от Поанкаре. Въпреки че двамата мъже лично не се харесват и до известна степен не се доверяват, те работят заедно с непоколебима упоритост и последователност, за да прокарат съвместния си план за европейска война, която ще постигне двоен резултат – връщането на Елзас-Лотарингия на Франция и осигуряването на Проливите за Русия.

(4) Френско-руското военно сътрудничество започва от 1893 г. През юли 1912 г. е сключено военноморско споразумение. Поанкаре е против войната на Балканите през 1912 г., защото руснаците все още не са готови за европейска война, а френското обществено мнение не е подготвено за обвързване с война за Балканите. Той се е страхува от преждевременна война по-малко, отколкото от перспективата Русия да получи Проливите без европейска война, избухването на която е много важно за връщането на Елзас-Лотарингия. Впоследствие той обещава, че ако Русия започне война с Германия за Балканите, Франция ще последва примера ѝ и ще превърне войната в общоевропейски конфликт. Поанкаре допълнително защитава тази идея, като настоява, че е напълно запознат с руската дипломатическа дейност на Балканите, за да не се стигне до развитие на събитията, което да осигури руските амбиции, без да се реализират целите на Франция.

(5) Докато се очаква задоволителен инцидент на Балканите, заради който може да се разпали война, френските и руските военни приготовления трябва да се ускорят, а френският народ се подготвя за войната чрез кампания на антигерманска и антиавстро-унгарска пропаганда във френските вестници, чиито редактори и журналисти са щедро подкупвани с руски средства, получени от Изволски за тази цел и разпределени под ръководството на Поанкаре, Клоц, Бертло и Тардьо.

(6) За да осигури постоянство във външната си политика, Поанкаре подава оставка като министър-председател и външен министър и става президент на Франция. Той запазва контрола си върху външната политика и информира Изволски, че всички важни външнополитически въпроси ще бъдат обсъждани директно с него.

(7) Умерено настроеният френски посланик в Санкт Петербург, Жорж Луи, е отзован и заменен от Делкасе – един от лидерите на антигерманските кръгове във Франция, който налага френските военни цели в Санкт Петербург и контролира разпределението на френските заеми за Русия, насочени към увеличението на армията и изграждането на стратегическите железопътни линии до германската граница.

(8) Англия е привлечена в съответствие с плана на Изволски и Сазонов чрез кореспонденцията между Грей и посланик Камбон от ноември 1912 г. и предварителните договорености за англо-руската военноморска конвенция през пролетта на 1914 г. Докато французите и руснаците не са напълно сигурни в британската помощ до 2 август 1914 г., последвалите събития доказват, че Грей е смятал да изпълни обещанията си и британските интереси го обвързват да подкрепи Франция във всяка война с Германия.

(9) До декември 1913 г. руският външен министър Сазонов, преминава към военната политика по отношение на Пролитите.

(10) На 31 декември 1913 г. и 8 февруари 1914 г. руснаците провеждат тайни коронни съвети, на които обсъждат предложението за внезапно нападение над Турция и завземане на Константинопол и Пролитите. Те се отказват от самостоятелни действия в полза на изчакването на общоевропейската война. (11)

Царят, обещава на Сърбия руска защита в края на 1913 г., приема сръбския премиер в началото на 1914 г., сърдечно насърчава сръбските националистически амбиции и обещава на сръбите оръжия и боеприпаси за армията им.

(12) Същността на целия въпрос е ясно изложена от полковник Хаус в писмото му от 29 май 1914 г. до президента Уилсън: „Щом Англия се съгласи, Франция и Русия ще нападнат Германия и Австро-Унгария.“

ГЛАВА IV. УБИЙСТВОТО НА ЕРЦХЕРЦЕГА И АВСТРО-СРЪБСКАТА КРИЗА

I. ПОЛИТИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ И МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ НА СЪРБИЯ. В никое отношение новоразкритата информация не е по-стряскаща или революционна, отколкото за изричната и пряка вина на Сърбия за предизвикването на непосредствените причини за Световната война.

До 1919 г. много хора вярваха, че Сърбия е притисната и невинна малка страна, нямаща никаква отговорност за убийството на ерцхерцога и желаеща да направи всичко в рамките на разумното, за да задоволи напълно неоправданите и обидни искания на Австро-Унгария.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Почти навсякъде авторът използва само названието *Австрия*, въпреки че името е *Австро-Унгария*, защото така е прието в литературата от това време. (б. пр.)

Комисията, назначена от Мирната конференция в Париж през 1919 г. за разследване отговорността за войната, докладва, че „престъпление, извършено от австро-унгарски поданик на територията на Двойната монархия, по никакъв начин не може да компрометира Сърбия“ и твърди, че „войната е възникнала в резултат на умишленото намерение на Австро-Унгария да унищожи тази смела малка страна“.¹⁹⁹

Последните доказателства обаче доказват пълната вина на сръбските граждански и военни власти. Фактите по този въпрос са представени със сила, яснота и най-задълбочена научна работа от професор Сидни Б. Фей в списание „Ню Йорк Таймс“ за октомври и ноември 1925 г. Читателите могат да се обърнат към тези статии, към статията на Виктор Серж в „Clarte“ за май 1925 г. и към книгата на г-ца Едит Дърам „Престъплението в Сараево“ и нейната статия в „Крайна история“ за февруари 1927 г. за подробностите около заговора за убийство и разкритията за сръбската отговорност.

Никакво изследване на вината на Сърбия не може да бъде адекватно, ако не се основава на първоначално разбиране на примитивното политическо развитие на Балканските държави като цяло, както и на Сърбия в частност. Преобладаващата форма на управление в този регион е смесица от тирания, интриги и убийства.

През 1903 г. цялото кралско семейство на Сърбия и повечето от техните министри са убити в един от най-бруталните преврати в анализите на политическата история.

Английският крал Едуард VII демонстративно поставя в черния списък, династията, доведена на власт чрез кървавия преврат. Така е поставена на власт настоящата династия на Сърбия и един от членовете на бандата убийци от 1903 г. поема ръководството на заговора от 1914 г.

Трябва да изясним, че колкото и естествени да са сръбските стремежи за хегемония на Балканите и осъществяването на великосръбските планове, в политическия живот и институциите на тази страна няма нищо, което да оправдае поверяването на политическото ръководство и контрол на Сърбия над Балканите.

До 1914 г. тя все още не е научила уроците за организирано самоуправление у дома, да не говорим за способността ѝ да привлече съседните народи под своето владичество. Каквито и да са недостатъците в политическите методи на Австроунгарската двойна монархия, няма съмнение, че Австрия е много по-подходяща да управлява югославянските народи в рамките на своите граници, отколкото Сърбия да ги еманципира и да ги постави под свое управление.

Нищо не може да бъде по-подвеждащо от сравнението на професор Слосон на сръбските интриганти с италианските последователи на Мацини и Кавур. Сръбският национализъм е разпален от австрийската анексия на Босна и Херцеговина през 1908 г., заплашителното отношение на Австро-Унгария по време на Балканските войни от 1912-1913 г. и икономическият австроунгарски натиск в случаи като т.нар. „Свинска война“.²⁰⁰

Сръбските заговори и интриги срещу Австро-Унгария са насърчавани от руското одобрение и от руската подкрепа на сръбските чиновници и заговорници. „Последните

¹⁹⁹ F. von Wiesner, *The Forged and the Genuine Text of the 'Wiesner Documents. Kriegsschuldfrage*, October, 1925, p. 649.

²⁰⁰ H. Wendel, *Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit. Die Habsburger und die Südslawenfrage*. R. W. Seton-Watson, *The Southern Slav Question and the Hapsburg Monarchy*; E. Durham, *Twenty Years of Balkan Tangle*. Сетън-Уотсън пише от тенденциозна антиавстрийска гледна точка. Връзката на тези въпроси с причините за Световната война е добре представена в книгата на М. Богитшевич „Причините на войната“ (M. Bogitshevich, *The Causes of the War*). Реалистично кратко резюме на въпроса е дадено в книгата на М. Морхард „Престъпленията“, стр. 20-70 (M. Morhardt, *Les Preuves*). Най-новото и пълно резюме на австро-сръбския проблем във връзка със Световната война дава Едит Дърам „Престъплението в Сараево“ (Edith Durham, *The Serajevo Crime*). Вижте тенденциозната рецензия за нея от Р. У. Сетън-Уотсън в „Slavonic Review“, декември 1925 г., стр. 513-20.

получиха чувство на увереност и сигурност от руските обещания за защита срещу Австро-Унгария през лятото на 1913 г. и през февруари 1914 г. С други думи, Русия насърчаваше тази сръбска дейност, която рано или късно щеше да доведе до остра австроунгаро-сръбска криза, и през 1914 г. се намеси в полза на Сърбия в тази криза, за чието създаване самата тя помогна.²⁰¹

II. СЪРБИЯ И САРАЕВСКИЯ ЗАГОВОР. 1. Заговорът и неговите автори. През 1913-1914 г. сръбският заговор срещу Австрия за еманципация и независимост на Босна и Херцеговина и обединение на Югославия надхвърля всички предишни развития и кулминацията на тези интриги е заговорът на „Черна ръка“, който всъщност довежда до Световната война. Предисторията на заговора за убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд, наследник на австрийския трон, трябва да се търси в подривната дейност на „Черна ръка“ – най-агресивната и най-активна от различните терористични групи, заети с организирането на интриги в Сърбия срещу австроунгарското правителство.

Сред членовете на групата са висши офицери в сръбската армия и представители на административната власт. Те са насърчавани в дейността си, със руски средства, подстрекателства от тайни руски агенти и категоричното разбирателство между сръбското и руското правителство, че Русия ще се намеси, за да защити Сърбия от всяко справедливо наказание от страна на Австро-Унгария.

Руският посланик в Белград, Хартвиг, отговарящ за отношенията между руското и сръбското правителство през 1914 г., е един от най-известните и корумпирани личности сред безскрупулните руски дипломати от предвоенния период.²⁰²

Още преди януари 1914 г. „Черна ръка“ решава, че големият им удар трябва да бъде убийството на Франц Фердинанд и изчаква подходящ момент за изпълнението на заговора. През март 1914 г. става известно, че Франц Фердинанд ще инспектира армейските маневри в Сараево, Босна, през следващия юни. Заговорниците виждат в това, възможността, която чакат отдавна, и бързо съставят планове за изпълнението на заговора.²⁰³

Водачът е полковник Драгутин Димитриевич, началник на разузнавателния отдел на сръбския генерален щаб и един от водачите на кървавия преврат от 1903 г., който установи управляващата сръбска династия.²⁰⁴

Въпреки това Сетън-Уотсън²⁰⁵ го нарича „привлекателна личност“.²⁰⁶ Тримата доброволци, избрани да извършат самото убийство, са Чабринович, Принцип и Грабеш. Някои представят тези мъже като чисти и благородни патриоти, които подобно на Нейтън Хайе съжаляват, че имат само един живот, който да дадат за страната си. Всъщност те са луди авантюристи. Дори Р. У. Сетън-Уотсън, чиято омраза към Австро-Унгария и симпатии към сърбите преминават в истинска мания, ги е описва със следните думи: „И тримата бяха туберкулозно болни неврастеници, трудно свързваха двата края и бяха готови на всякакъв дяволски дейности.“²⁰⁷

Те са привлечени от Димитриевич и неговите помощници, Танкосич и Циганович. Циганович е приятел и довереник на сръбския министър-председател Пашич. Тези мъже предоставят на тримата потенциални убийци подробно обучение за употреба на оръжие,

²⁰¹ Bogitshevich, op. cit., Annex, 21; F. Stieve, *Isvolsky and the World War*; m. под лун. 23.

²⁰² E. D. Morel, *The Secret History of a Great Betrayal*, Senate Document No. 40, 68th Congress, 1st Session, pp. 20-21, 28; S. B. Fay, „The Black Hand Plot that Led to the World War,” in *New York Times Current History Magazine*, November, 1925; V. Serge, in *Clarte*, May, 1925.

²⁰³ Fay, loc. cit., pp. 203-204.

²⁰⁴ S. B. Fay, „Serbia's Responsibility for the World War,” in *Current History*, October, 1925, pp. 42-43.

²⁰⁵ Б. пр. Агент на групата на Милнър, което обяснява просръбската му дейност!

²⁰⁶ R. W. Seton-Watson, „The Murder at Sarajevo,” in *Foreign Affairs (American)*, April, 1925, p. 500.

²⁰⁷ R. W. Seton-Watson, също, pp. 505-506. A. Mousset, in *Le Figaro*, May 2, 1924; E. Durham, *The Serajevo Crime*, pp. 75 ff.

снабдяват ги с автоматични пистолети, боеприпаси и бомби от сръбския арсенал и уреждат подробностите около нелегалното им преминаване в Босна, където очакват идването на ерцхерцога.²⁰⁸

Тези факти са разкрити от професора по история в Белград, Станое Станоевич, член на „Народна одбрана“, друго сръбско националистическо и революционно дружество. Някои обвиняват, че „Народна одбрана“ е отговорна за заговора и убийството на ерцхерцога, а Станоевич написва брошурата си, уличаваща Димитриевич, за да оневини собствената си организация. Тази брошура²⁰⁹ е написана през 1923 г. и разкрива съучастието на сръбските армейски офицери в заговора за убийството.

По това време не знаехме, че сръбското гражданско правителство разполага с каквато и да е информация за заговора преди убийството, а сръбският премиер, г-н Пашич, през 1914 г. многократно отрича, че е знаел нещо за заговора или за заговорниците.

От 1923 г. насам обаче получихме сериозно разкритие, че през 1914 г. сръбският кабинет е знаел за заговора почти месец преди убийството. През 1924 г. в Белград е публикуван луксозен сборник, отбелязващ десетата годишнина от избухването на Световната война, която донася изключително славни резултати на сърбите и осъществява стремежите за Велика Сърбия. В този сборник, озаглавен „Кръвта на славянството“, е поместена статията на г-н Люба Йованович, министър на образованието в кабинета на Пашич през юли 1914 г.²¹⁰ Той разказва, че кабинетът е разполагал до края на май 1914 г. с подробна информация за заговора²¹¹: „При избухването на Световната война бях министър на образованието в кабинета на Никола Пашич. Наскоро записах някои от спомените и бележките си за събитията от онези дни. За настоящия случай избрах от тях няколко откъса, защото все още не е дошло времето всичко да бъде разкрито. Не помня дали беше в края на май или началото на юни, когато един ден г-н Пашич ни каза, че е обсъдил тези въпроси със Стоян Протич, който тогава беше министър на вътрешните работи; но каза на останалите от нас, че някакви лица се готвят да отидат в Сараево, за да убият Франц Фердинанд, който трябваше да отиде там, за да бъде тържествено посрещнат на Видовден. Както ми казаха по-късно, този заговор е бил замислен от група тайно организирани лица и от патриотични босненско-херцеговински студенти в Белград. Г-н Пашич и останалите решихме, а Стоян се съгласи, че той трябва да издаде инструкции на граничните власти на Дрина да предотвратят преминаването на младежите, които вече бяха тръгнали от Белград. Но самите гранични „власти“ принадлежаха към организацията и не изпълниха инструкциите на Стоян, а му докладваха (както той по-късно ни каза), че инструкциите са стигнали до тях твърде късно, защото младежите вече бяха преминали.“

Въпреки тази информация, с която разполага, сръбското правителство не предприема активни стъпки нито за осуетяване на заговора, нито за предупреждаване на австро-унгарското правителство за опасността надвиснала над ерцхерцога при евентуалното му посещение в Сараево. Както професор Фей го формулира: „Австроунгарското външно министерство не получава никакво „предупреждение“ от какъвто и да е вид от сръбското правителство.“²¹²

Има известни доказателства, че Йован Йованович, сръбският посланик във Виена, е предал намек на Билински, австроунгарския министър на финансите, че някой босненски войник в Сараево може да замени халосния патрон с боен. Билински, ако наистина е

²⁰⁸ Seton-Watson, *също.*, pp. 500 ff.; Fay, in *November Current History*, *passim*.

²⁰⁹ S. Stanojevitich, *Die Ermordung des Erzherzogs Franz Ferdinand*; Durham, *op. cit.*, pp. 96 ff.

²¹⁰ *The Murder of Sarajavo, published in English by the British Institute of International Affairs*, 1925.

²¹¹ *Също.*, p. 3; Fay, in *October Current History*, pp. 44-45; Durham, *op. cit.*, pp. 127 ff. Пашич признава, че е обсъждал убийството с членовете на кабинета поотделно, а не на заседание на кабинета.

²¹² Fay, in *November Current History*, p. 207.

получил такава информация, не я предава на ерцхерцога или граф Берхтолд.²¹³ От надеждни сръбски източници авторът научи през лятото на 1926 г., че сръбският крал и престолонаследник също са били добре запознати със заговора преди неговото изпълнение и че престолонаследникът е наградил заговорниците и е помогнал за осъществяването на деянието им.

2. Изпълнението на заговора. Редица експерти, най-вече г-н Х. Уикъм Стийд²¹⁴, автор на прословутия мит за заговора замислен между кайзера и Франц Фердинанд за завладяването и преразпределението на Европа на срещата им в Конопище през юни 1914 г.²¹⁵, заявяват, че австрийските власти не са положили никакви усилия да защитят ерцхерцога по време на посещението му, което показва, че мнозина в самото австрийско правителство са желали да видят ерцхерцога убит.

Няма никакви основания за това твърдение. Първо, австрийските власти не са имали никаква категорична информация за заговора и, второ, взети са на пръв поглед напълно адекватни мерки за защита на ерцхерцога.

Големият недостатък в охранителните мерки се дължи, че тайните агенти, изпратени в Сараево, не познават района и са изключително неефективни. Единствената останала предпазна мярка, която е трябвало да бъде взета, е разполагането на голям отряд войници в Сараево, но самият Франц Фердинанд, човек с лична храброст, е бил против.²¹⁶ Един от заговорниците, г-н Йевтич, разказва за привидната сложност, но и практическата безпомощност на предпазните мерки, предприети от австрийците в Сараево²¹⁷: „Подготовката на австрийската полиция за охраната на ерцхерцога беше едновременно сложна и неефективна. В деня преди пристигането му, градът беше обграден от плътен кордон. Стотици тайни полицаи дошли от Виена, за да направят наблюдението по-пълно. Но всички тези нови агенти, дори по-ревностни от местните от Босна, се оказаха в много неизгодно положение. Те не знаеха нито езика, нито самоличността на онези, които се очакваше да следят. Те проверили Принцип и без да заподозрат нищо, го пуснали да влезе в Сараево, въобразявайки си, че той е босненец от провинцията, дошъл заради събитието. По същия начин те пропуснаха добре скритите бомби и пистолети, като „стока“ идваща от Тузла.“

Заговорът за убийството на ерцхерцога е много добре планиран, е нямало никакъв шанс той да се спаси. Подробностите за убийството са разкрити на г-н Клер Прайс през 1924 г. от един от заговорниците от 1914 г.²¹⁸: „Принцип за пръв път научава за планираното посещение на ерцхерцога в Сараево от агребски вестник през април 1914 г. Някой изрязва съобщението и го изпраща по пощата на Принцип, който по това време е в Белград, след като е изгонен от Сараево от австрийската полиция. В плика е само изрезката, нищо друго. Принцип намира цялата необходима помощ в Белград. Оръжията са контрабандно пренесени в един пакет от Белград директно в Сараево и са доставени на човек на име Илич, който е ръководител на организацията тук. Самият Принцип, заедно с Чабринович и другите съучастници, са нелегално прекарани през границата и в Сараево пребивават при сръбски православни семейства, всички от които са принадлежали към организацията. В нощта преди убийството Принцип внезапно се появява в дома си в село близо до града. Неговите хора предполагали, че все още е в Белград, но не му задавали

²¹³ Също., pp. 206-207. L. Mandl, in the *Kriegsschuldfrage*, April, 1924, translated in „*Humanity and Its Problems*“, September-October, 1924, pp. 358-62; Durham, op. cit., pp. 148 ff.

²¹⁴ Б. пр. Агент от групата на Милнър.

²¹⁵ H. W. Steed, *The Pact of Konopischt*. Вижте характеристиката на тази нелепа измислица и разобличаването ѝ от професор Феј в „*Current History*“ за декември 1925 г., стр. 385-386.

²¹⁶ Fay, in *November Current History*, p. 205.

²¹⁷ Също.

²¹⁸ C. Price, „*Serajevo Ten Years After*,“ in *New York Times*, June 22, 1924, Section 4, p. 2.

въпроси и той не им казал нищо. Прегърнал баща си, майка си и сестра си и ги целунал за довиждане. След пет минути го нямало.

В 7 часа на следващата сутрин той отишъл в кафене близо до хотел „Централ“, където Илич раздал оръжията на шестимата съучастници. Предвид пълната липса на охрана, която австрийските военни власти не предоставили на ерцхерцога онази сутрин, само чудо можело да го спаси. Шестима мъже го чакали и ако Принцип го изпусне, друг е готов на няколко метра по-нататък по улицата и още един на няколко метра по-нататък. Случило се така, че участват само двама от шестимата. Влакът на ерцхерцога пристига на гарата от главния му щаб в Илджа, курорт на около 10 мили от Сараево, в 9,50 ч. Проверката на охраната го задържа на гарата до 10 ч. Разстоянието от 2,5 мили от гарата му отнема около 15 минути. В процесията имаше само три коли – ерцхерцогът, съпругата му и австрийският губернатор в първата, а щабът на ерцхерцога в следващите две. Кметът трябва да произнесе приветствено слово в кметството, онази голяма розово-жълта сграда по-нагоре по улицата, над ъгъла тук. Те минават покрай Чабринович около 10,15 ч. и както всички знаят, бомбата на Чабринович е хвърлена по колата от самия ерцхерцог но избухна под задната кола, ранявайки началник-щаба, който е незабавно откаран в болницата, докато колата на ерцхерцога продължава към кметството, без да спира. В кметството кметът, който не знае нищо за нападението, започва приветственото си обръщение, но ерцхерцогът избухва: „Каква е ползата от вашите речи? Идвам на посещение в Сараево и по мен хвърлят бомба. Това е възмутително.“ С този изблик на гняв ерцхерцогът се връща към колата си с намерението да отиде в болницата, за да види колко тежко е ранен началник-щаба му. При скоростта, с която се движи колата му, само за две минути, се връща от кметството до ъгъла, където трябваше да намали скоростта, за да направи завоя. Можете сами да видите, че завоят е остър и улицата не е широка. Принцип и останалите чакаха тук, точно зад ъгъла, а самият Принцип скочи върху стъпалото на колата, преди тя да успее да тръгне. Това, което той направи, вече е история. И ерцхерцогът, и съпругата му бяха мъртви преди колата да бъде спряна. Случи се точно тук, на този нов тротоар, на който стоим“.

Интересно е да се проследи накратко кариерата на Димитриевич, който ръководеше заговора. Ако виновните членове на сръбското правителство са останали живи да се радват на убийството, такъв късмет не е имал Димитриевич. Към 1916 г. започва да изглежда, че има реална перспектива Централните сили да спечелят войната и по-специално Австро-Унгария да завладее Сърбия²¹⁹. Пашич и неговите сътрудници се опасяват, че австрийското правителство отново ще повдигне въпроса за отговорността за заговора и убийство от 1914 г. и да разкрие съучастията на сърбите. Затова е решено Димитриевич да бъде отстранен.

Плановите за убийството му са поставени под общото наблюдение на генерал Живкович и същия този Люба Йованович, който по-подробно разкрива, че сръбския кабинет е знаел за заговора. Те са подпомогнати от Циганович. Първоначално е направен опит за убийство на Димитриевич, но той се проваля. След това сръбското правителство прибегва до фалшиво обвинение в държавна измяна и осъжда Димитриевич на смърт, чрез показан процес прикриващ съдебното убийство. Той е разстрелян край Солун през юни 1917 г. Една от най-любопитните иронии на съдбата в цялата история е, че точно информацията, за която сръбското правителство се е надявало да изчезне със смъртта на Димитриевич, всъщност по-късно е била разкрита на света от същия човек, който е отговорал за отстраняването на Димитриевич.²²⁰

²¹⁹ Б. пр. Тя е завладяна и поделена с България, което е най-справедливото решение.

²²⁰ E. Durham, "More Light on Serajevo," in *The Progressive*, February 1, 1925; *The Serajevo Crime*, pp. 158 ff.; M. Bogitshevich, "Weitere Einzelheiten über das Attentat von Serajewo," in *the Kriegsschuldfrage*, January 1925, pp. 15-21; също., July, 1925, pp. 437-444; January, 1926, pp. 21-28. Главният източник за

3. Сръбската и руската отговорност. В светлината на тези факти трябва да се съгласим с професор Фей, че пълната отговорност за непосредствената криза, която беше манипулирана в началото на всеобща европейска война, пада изцяло върху Сърбия²²¹: От казаното по-горе става ясно, че сръбското правителство е двойно отговорно за престъплението, което стана повод за Световната война. То е отговорно за допускането, въпреки обещанията си от 1909 г., на подривната националистическа агитация на „Народна одбрана“ и свързаните с нея агенти, която насърчава серия от политически атентати срещу австрийски длъжностни лица, чиято кулминация е престъплението в Сараево. То е отговорно и за сръбските офицери, които пряко съдействат за подготовката на заговора в Белград и успешното прехвърляне на убийците и оръжията им през границата от Сърбия в Босна. Освен това, кабинетът на Пашич е бил наясно със заговора в продължение на близо месец, но не е предприел ефективни стъпки, за да предотврати изпълнението му или да предупреди ерцхерцога за предстоящата опасност.

Дори професор Сетън-Уотсън признава, че ако не бъдат представени нови факти, които да опровергават твърденията на Станоевич, Йованович и Симич, сръбското правителство трябва да бъде подведено под отговорност за заговора за убийството, предназначено да насърчи сръбските национални стремежи чрез провокиране на европейска война²²²: „Общественото мнение в Европа и Америка е по-заинтересовано от всякога от проблема за отговорността за Първата световна война и има право да изисква пълно и подробно обяснение от Люба Йованович и от неговия началник, г-н Пашич. Като се има предвид това, отсега нататък ще бъде необходимо, докато разобличава агресивната балканска политика на Балплац и подчертава престъпната небрежност на австро-унгарските власти в Босна, историкът трябва да осъди сръбското правителство, заради неговия хладен разчет, убийството да послужи на сръбските национални цели, без да подозират, че „убийството ще излезе наяве“.

Престъплението в Сараево е незаличимо петно върху движението за югославско единство. Досега не са представени доказателства, които да променят фактите, събрани толкова старателно и компетентно от Фей и мис Дърам. Антиавстрийската група с нетърпение очакваше „Сараево“ на Сетън-Уотсън, но книгата се оказа тъжен провал. Най-доброто, което авторът можа да направи, е да отклони вниманието на читателя от Сърбия, като предполага кой би могъл да убие ерцхерцога, ако не беше убит от „Черна ръка“. Важно е да отбележим обаче, че както Фей, така и Сетън-Уотсън отричат, че тези факти оправдават действията на Австрия след 28 юни 1914 г.²²³

Ще разгледаме този въпрос по-подробно по-късно, но изглежда, че какъвто и да е елементът на неразумност в австрийската политика, в абсолютен или космически смисъл, няма никакво съмнение, че всяка друга съвременна държава, поставена в позицията на Австрия през лятото на 1914 г., със сигурност би действала толкова сурово и грубо при тези обстоятелства, колкото Австрия, и ако можем да съдим по действията им в миналото, друг със сигурност щяха да постъпят още по-нервно и прибързано.

Действията на Австрия са неоправдани и непростими само в смисъл, че мирните дипломатически преговори трябва да се разглеждат от всички разумни същества като по-висши от арбитража на силата. Но през 1914 г. никоя мощна държава или група държави не е създавала прецедент за поведение по този рационален начин, изправена пред международна заплаха, толкова сериозна, колкото тази, пред която е изправена Австрия след 28 юни 1914 г.

Солунския процес е сръбската работа, „Тайната превратна организация“, очаква се преводна английски от Богитишевич.

²²¹ Fay, in *November Current History*, pp. 205-206.

²²² Също, pp. 508-509.

²²³ Fay, in *November Current History*, p. 207; Seton-Watson, loc. cit., passim.

Както Луис Дикинсън правилно казва („Международна анархия“, стр. 463): „Не вярвам, че съществува държава, която при подобни обстоятелства не би решила, както направи Австрия, да сложи край на заплахата веднъж завинаги чрез война.“

Що се отнася до пряката отговорност на Русия за заговора, убийството и проблема дали руските, и сръбските длъжностни лица са знаели за заговора, преди да бъде извършен, все още не можем да направим окончателно заключение.

Руското насърчаване на общия заговор е напълно установено. Руският посланик в Белград, Хартвиг, е информиран за заговора много преди неговото изпълнение. Полковник Божин Симич, Богичевич и Леополд Мандл посочват, че Димитриевич е работил в тайно споразумение с Артаманов, руския военен аташе в Белград.²²⁴

Съучастието на Хартвиг и Артаманов в Сараевския заговор е напълно и независимо потвърдено на автора от информирани сърби през лятото на 1926 г. Изволски съобщава, че веднага след убийството е посетен от пратеник на краля на Сърбия, в който се казва, че „ние (сърбите) току-що свършихме добра работа“. Това показва, че Изволски е информиран за заговора преди убийството. В началото на юни 1914 г., след като убийците заминават за Босна, Сазонов в Констанца разпитва румънците какво ще правят в случай, че ерцхерцогът бъде убит по време на посещението си в Босна.

Г-ца Дърам заключава, че „има индикации, за поне влиятелна част от руските висши офицери че са знаели за заговора и го е одобряват“.

Полковник Симич и Мандл твърдят, че Димитриевич е отлагал плановете за заговора, докато руският военен аташе не се е свързал с Хартвиг и със Санкт Петербург и не е получил руското одобрение, руска субсидия и обещание от Русия да се намеси в защита на Сърбия.

4. Сръбска небрежност при разследването на престъплението. Поведението на сръбското правителство след убийството е също толкова небрежно, колкото и неспособността му да предупреди австрийското правителство преди разкриването на престъплението. В продължение на почти месец между убийството на Франц Фердинанд и австрийския ултиматум към Сърбия, сръбското правителство не предприема независимо разследване за убийството на 28 юни. Два дни след убийството, австрийският посланик в Белград се обръща към сръбското правителство с въпрос за вече предприетите или предложените мерки, по разследването на двойното убийство и наказване на виновните. Сръбското правителство отговаря, че „досега полицията не се е занимавала със слу-
чая“²²⁵.

Нито пък се занимава с това през следващите седмици. През същия период сръбският печат прославя убийците и провъзгласява деянието им, за благородно и патриотично постижение.²²⁶

Оценявайки значението на подобно отношение, да припомним, че през 1909 г. сръбското правителство дава тържествено обещание на австрийското правителство, че ще ограничи интригите и заговорите срещу австрийската власт и ще накаже виновните за подобна дейност. Дори историческият съветник и защитник на югославяните, г-н Сетън-Уотсън, не може да намери много извинения за поведението на сръбското правителство в седмиците след убийството²²⁷: „Сръбското правителство е виновно за сериозна грешка, като не предотвратява незабавното исканията на Виена, да започне собствено

²²⁴ Stieve, *op. cit.*, p. 209; L. Mandl, in *Wiener, Neues Act-Uhr Blatt*, July 27-28. 1924; Robert Dell, in *London Nation and Athenaeum*, September 19, 1925, p. 723; Bogitshevich, in the *Kriegsschuldfrage*, July, 1925, pp. 437-444, September, 1926 pp. 664 ff.; Durhain, *op. cit.*, pp. 196 ff.; Victor Serge, in *Clarte*, May, 1923.

²²⁵ Morel, *op. cit.*, pp. 28-9; Morhardt, *op. cit.*, pp. 73, 292.

²²⁶ S. Ruppricht, in *Kriegsschuldfrage*, September, 1925, pp. 618 ff.

²²⁷ Seton-Watson, *loc. cit.*, pp. 497-499.

разследване. Този пропуск вероятно се дължи на протичащата по същото време предизборната кампания. Съучастието на майор Танкосич и Циганович става известно на много ранен етап и поне можеше като добро тактическо решение, да се предприемат някакви действия срещу двамата известни подозрени. Бездействието е още по-непростимо, предвид откровеното предупреждение, отправено от г-н фон Цимерман, заместник-държавен секретар на външните работи на Германия, към сръбския шарже д'афер в Берлин още на 1 юли. Той подчертава тежките последици от всяко нежелание на Сърбия „да изпълни дълга си“ чрез предприемане действия срещу заподозрените лица: в този случай „не може да се каже какво ще се случи“. Определено е невъзможно да се отрече твърдението на г-н фон Ягов, че белградското правителство, дори официално да изразява осъждане на престъплението, не предприема сериозни стъпки нито за издирване на извършителите, нито за пресичане на пропагандистките ексцесии. Пренебрегвайки съвета на своя посланик във Виена, Йован Йованович, то остава бездействащо в продължение на три седмици и когато най-накрая на 20 юли представя в Берлин нота, с която официално моли германското правителство, да използва тесните му връзки с Балплац, за да потвърди сръбското желание за съпричастност към исканията на Австрия, съобразно възможностите си, на вече е твърде късно, за да се постигне някакъв ефект в Берлин, или във Виена, и всъщност само предизвиква острие укор от Ягов към сръбския шарже д'афер.

Енергичните действия на г-н Пашич през седмицата или дори две седмици след убийството, разбира се, не повлияват върху военната партия във Виена да се откаже от целите си, но несъмнено я лишават от тактическата ѝ позиция и а увеличават шансовете за приятелско посредничество отвън. Дотолкова кабинетът на Пашич трябва да сподели отговорността за случилото се. Очевидно поведението му може да се оправдае с участието в предизборна кампания, която заплашва цялото бъдеще на Радикалната партия, но истинското разбиране на европейските реалности трябва да му покаже, че залогът е безкрайно по-голям“.

Сръбските апологети се опитват да оправдаят действията на Пашич и неговия кабинет през 1914 г. с мотива, че в Сърбия е имало толкова безсмислени заговори и слухове за заговори срещу Австрия, че сръбското правителство няма да има време за нищо друго, ако приема сериозно докладите за всеки един заговор, да го разследва и да наказва подстрекатели, но за автора на този труд, това е наивно и самоосъдително извинение. Това само показва, колко несериозно Сърбия е изпълнила обещанията си от 1909 г. да прекъсне заговорите срещу Австрия.

От статията на Йованович става ясно, че в началото на юни 1914 г. че сръбският кабинет разбира добре, че планът за убийството на ерцхерцога не е фалшив слух, и осъзнава неговата сериозност, както и последиците които ще последват след неговото изпълнение. Много по-честно и правдоподобно е казаното от един сръбски студент на мис Едит Дърам, водещ английски авторитет по въпросите на Югославия: „Да, жалко е, че толкова много мъже бяха убити (в Световната война), но виждате, че нашият план успя. Създадохме Велика Сърбия.“²²⁸

Както мис Дърам логично доказва, е също толкова сигурно, че сръбските заговорници планират да превърнат убийството на ерцхерцога в повод за предизвикване на европейска война, колкото и че австроунгарското армейско командване и гражданското правителство искат да го използват като оправдание за дълго отлаганото наказание на Сърбия. Въпросът е кой е имал по-коварен и опасен план.²²⁹

²²⁸ *Kriegsschuldfrage*, July, 1924, p. 258. Б. пр. Създадохте я, но тя не доживя края на века и ние, най-потърпевшите, с голямо удоволствие наблюдавахме нейният разпад и края на великосръбския шовинизъм!

²²⁹ Също, pp. 255-8; *The Serajevo Crime and "The Serajevo Murder Plot" in New York Times Current History Magazine*, February, 1927.

Книгата на мис Дърам „Престъплението в Сараево“ е подложена на остра критика от Р. У. Сетън-Уотсън в „Славянски преглед“ за декември 1925 г. Антиавстрийската група историци в страната и Англия, приветства статията с възторг, твърдейки, че книгата ѝ не се основава на реални факти. Но е точно обратното. Сетън-Уотсън не опровергава нито едно важно твърдение в тази книга или в ерудираните статии на професор Фей за съучастието на сръбското правителство. Това е една от онези повърхностни и остроумни рецензии, които чрез шумна атака срещу дребни грешки в детайлите се опитват да оставят у читателя впечатлението, че са опровергали основните тези на труда. И със сигурност нищо от това, в което той обвинява книгата на мис Дърам по отношение източниците на информация, не може да бъде по-подвеждащо или нечестно от собствената му характеристика на „Въпросът за войната“ на г-н фон Вегерер.

Уместна е тук критиката на д-р Богичевич и г-н фон Вегерер към неотдавнашното обсъждане през 1926 г. (януари, февруари и октомври) на Сетън-Уотсън за престъплението в Сараево по въпроса за войната. Както доказват мис Дърам и професор Фей, собствената работа на Сетън-Уотсън, „Сараево“, се оказва пълен политически провал като опит да се оправдаят сърбите.

III. РЕШИМОСТТА НА АВСТРО-УНГАРИЯ ДА НАКАЖЕ СЪРБИЯ. 1. Опасността за Австро-Унгария. За да се разбере австрийското отношение и поведение след убийството, трябва да знаем какъв е състава и организацията на австроунгарската дуалистична монархия. Тя е съставена от няколко славянски народа, обединени от господството на германците в Австрия и маджарите в Унгария. Всяко сериозно и успешно възтание на една от тези подчинени националности е сигнал за подобни усилия от страна на останалите, с последващото разпадане на цялата политическа структура на дуалистичната монархия. Абстрахираме се от становището, че запазването на дуалистичната монархия е въпрос от голямо морално значение за света като цяло, но можем лесно да разберем как австроунгарските държавници естествено я разглеждали като най-жизненоважната необходимост в цялото си политическо поведение.

В този период от време, най-голямата заплаха за целостта на Австро-Унгария е заговорът на Сърбия за еманципация на югославяните под нейно господство.²³⁰

Сърбия е постоянна и досадна пречка за Австро-Унгария, по-лоша от мексиканската междуособица за САЩ по времето на Франческо Виля. Съдията Баусман формулирал добре този паралел между Сърбия и Мексико²³¹: „Отношението на Сърбия към Австрия е като това на Мексико към нас в най-лошия му случай, умножено десетократно. Нека си представим, че в САЩ има няколко милиона мексиканци и че между Мексико и тази група от наши съграждани съществува постоянна интрига. За да направим илюстрацията по-лесна, да предположим, че Мексико е негърска република и че постоянно подстрекава към вълнение негрите САЩ срещу нашето правителство. Не е ли това въпрос, който ще искаме да разрешим сами, и ако някоя велика сила като Русия реши да подкрепи Мексико, с подобен начин на поведение или да ни отнеме правото на частно уреждане на споровете ни с Мексико, нямаше ли да решим, че тази друга сила желае нашето унищожение?“

Американските читатели може би могат да добият представа за австрийските чувства, ако си представят отношението на САЩ, ако Теодор Рузвелт и съпругата му бяха убити в Ел Пасо, Тексас, на 4 юли 1901 г., докато гледат ревю на „Грубите ездачи“; и техните убийци са членове на известно мексиканско тайно общество, което години наред е кроило заговор срещу САЩ, а мексиканските вестници приветстват убийството като благороден и героичен акт. Малко вероятно е при тези обстоятелства САЩ да са се забавяли много дълго, преди да поставят ултиматум на Мексико. Без никакво съмнение,

²³⁰ Също, т. под лин. 2, 4.

²³¹ Ewart, *Roots and Causes of the Wars*, Vol. II, pp. 1018-1019.

американската армия ще нахлуе в Мексико без какъвто и да е официален дипломатически диалог. Например нашето поведение при започването на Испано-американската война беше не по-малко провокирано от това на Австрия и не по-достоверно в детайлите на неговото изпълнение. С убийството на ерцхерцога австрийските държавници смятат, че е необходимо окончателното решение на сръбската заплаха, което повече не може да се отлага. Дългата история на сръбските провокации, затварянето на очите и прекратяването на заговорите срещу Австрия, убеждава държавниците на Двоната монархия, че сега трябва да се предприемат решителни стъпки срещу Сърбия. Големите запаси от оръжия тайно скрити в Босна, показва, че сърбите очакват национално въстание след убийството. Дори сър Едуард Грей откровенно признава, че ситуацията оправдава определено унижение за Сърбия.²³²

Ако Сърбия не бъде справедливо наказана, със сигурност ще последват други заговори и политически убийства в други части на Двоната монархия с последствия, напълно катастрофални за нейното съществуване. Дори граф Берхтолд, австроунгарският външен министър, е събужда от политическата си летаргия и увлечението си по спорта, до решителна позиция по възникналата ситуация, а унгарският премиер, граф Тиса, също скоро е спечелен за политиката на решителни действия срещу Сърбия.²³³

2. Реалните планове на Австро-Унгария спрямо Сърбия по време на кризата от 1914 г. Както в другите фази на предвоенната дипломатия, не може да се разчита особено на истинността на австрийските или сръбските публични изявления, искания и обещания от 1914 г. и по време на кризата, трябва да търсим истинските цели и планове на Австро-Унгария в тайните телеграми, и протоколи от съвещанията на министрите от кабинета. Все още не разполагаме със сръбските архиви, и не можем да знаем със сигурност какви са тайните решения на Сърбия през този период.

Главният източник за разкриване на основната австрийска политика е протоколът от австроунгарския министерски съвет, проведен във Виена на 7 юли 1914 г. От него става ясно, че Берхтолд и австрийските министри предлагат внезапно и изненадващо нападение срещу Сърбия, но са спрени в тази безразсъдна постъпка от опозицията на унгарския премиер, граф Тиса. Той настоява, че първият ход трябва да бъде адекватни дипломатически искания към Сърбия. Ако тези предложения бъдат отхвърлени, той ще одобри война срещу Сърбия, при условие че австрийските министри се споразумеят предварително да не анексират части от Сърбия. Тиса изразява убеждението си, че териториалното разширяване за сметка на Сърбия със сигурност ще накара Русия да провокира европейска война. Берхтолд и неговата група категорично поддържат противоположната позиция и смятат, че дори най-цялостната дипломатическа победа над Сърбия е напълно безполезна, защото на сърбите не може да се има доверие, че ще изпълнят обещанията си. Войната е необходима и колкото е по-бърза, толкова е по-добре.

Колкото по-дълго се отлага, толкова по-опасна ще стане сръбската арогантност, и по-непреодолима ще бъде военната сила на Франция и Русия, които с най-голяма вероятност ще се намесят в евентуалната локална наказателна война срещу Сърбия.

Въпреки това Тиса отказва да приеме и съветът стигна до следното решение²³⁴:

1. Всички присъстващи се обявяват за бързо разрешаване на спора със Сърбия, независимо дали той ще бъде решен по военен или мирен начин.

²³² Fay, "New Light on the Origins of the World War," in *American Historical Review*, July, 1920, pp. 626-239.

²³³ *The Austrian Red Book* (edited by R. Goos), English edition published by Allen and Unwin, three volumes. Vol. I, pp. 22-33.

²³⁴ Също, р. 30.

2. Министерският съвет приема становището на унгарски министър-председател, според което мобилизацията не трябва да се провежда, докато към Сърбия не бъдат отправени конкретни искания и след като те бъдат отхвърлени, да е бъде изпратен ултиматум.

3. Всички присъстващи, с изключение на унгарски министър-председател, са на мнение, че чисто дипломатически успех, дори и да завърши с голямо унижение на Сърбия, е безполезен и към Сърбия трябва да бъдат отправени такива строги искания, които ще направят отказа почти сигурен, така че да се отвори пътят към радикално решение, чрез военни действия.

Тиса не се противопоставя категорично на военните планове при заседанието на министерския съвет, и изразява своите възгледи в писмо до австроунгарския император на 8 юли.

В следващите няколко дни обаче Тиса отстъпва пред натиска на Берхтолд, Кробатин, Билински, Щюркх, Форгач, Хойос и други от военната партия и на втория министерски съвет, проведен на 19 юли, се съгласява да се изпрати толкова строг ултиматум, с очакването, че Сърбия няма да го приеме, което ще доведе до война.²³⁵

Тиса обаче все още настоява, военните действия да бъдат предшествани от дипломатически действия и преди началото на войната трябва да се излезе с публична декларация, че Австро-Унгария не възнамерява анексиране или подялба на Сърбия. Той принуждава съвета да направи следната декларация²³⁶: 35 „Общият министерски съвет, по предложение на унгарския премиер гласува, че щом войната започне, Монархията декларира на останалите сили, че не предвижда завоевание, нито анексиране на кралство Сърбия.

Австроунгарският началник-щаб, Конрад фон Хьотцендорф, в своите необичайно откровени мемоари, откровено разкрива, че военната партия в Австрия от самото начало е била за бързи и решителни военни действия срещу Сърбия и е а силно раздразнена от необходимостта да изчаква предварителни дипломатически действия единствено за да окаже благоприятно влияние върху европейското обществено мнение.²³⁷36

Някои автори съвсем основателно посочват факта, че в писмото си до кайзера, изготвено на 2 юли 1914 г., австрийският император заявява, че „усилията на моето правителство в бъдеще трябва да бъдат насочени към изолиране на Сърбия и намаляване на нейната територия“. Австрийската военна партия несъмнено подкрепя тази политика. Но Тиса ясно подчертава вероятността, че при такава цел Русия ще се намеси и предизвика европейска война. Следователно той подкрепя промяната в политиката, която описахме по-горе. След като Австрия обявява пред Европа, че ще уважава сръбската територия, има малка вероятност тя да наруши обещанието си. Дори Сазонов признава, че вярва на Австрия по този въпрос. Следователно, това което императорът може да е заявил на 2 юли, или това, което Берхтолд и неговата група са желали, преди да бъдат блокирани от Тиса, по никакъв начин не може да се разглежда като основа на австрийската политика след 23 юли.

По същия начин, бележката на кайзера, в полето на документ казва, че според него Австрия трябва да наложи влиянието си на Балканите за сметка на Русия и Сърбия, не може да има доминиращо положение, но той по-късно промени мнението си, когато Сърбия дава своя помирителен отговор на Австрия.

От гореизложеното става ясно, че според тези секретни документи можем да разберем политиката на Австро-Унгария през 1914 г. по отношение на Сърбия. Без тях естествено можем да предполагаме, че Австрия е желала дипломатическо и юридическо

²³⁵ Също, pp. 35-39, 53-58.

²³⁶ Също, p. 58.

²³⁷ Conrad von Hötendorf, *Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918*, four volumes.

уреждане, когато всъщност не цели нищо подобно. Ултиматумът на Австрия към Сърбия е дипломатическа хитрост, за да се създаде по-благоприятно впечатление върху европейското обществено мнение, отколкото се очаква след прибързана военна окупация. Във Виена смятат, че тази стратегия ще направи Франция и Русия по-малко склонни да се намесят, за да предотвратят локалната наказателна война, след като е заявено, че ще се уважава териториалната цялост на Сърбия.

С други думи, австрийският ултиматум има цел, идентична по смисъл с френската заповед за оттегляне на 10 км от границата на 30 юли.

От друга страна, това доказва, че Австрия от самото начало възнамерява война и ултиматумът е не само строг, но и недобросъвестен, което показва, че Австрия е неискрена и неморална в поведението си. Всяка по-малка локална война е достатъчна, за да се премахне сръбската заплаха, и Австрия иска да пристъпи към война със Сърбия по начин, който не трябва да даде право на Русия и Франция за легитимна интервенция.

Доколкото е известно на автора, никой все още не е успял да представи убедителни доказателства, за да установи някое от тези две потенциални обвинения срещу австрийското поведение.²³⁸

Професор Шмит твърди, че Австрия е можела да реши югославянския проблем чрез по-либерална политика към славянските народи в своите граници, но очевидно пропуска факта, че планът на ерцхерцога да даде на австрийските славяни по-голяма свобода и равнопоставяне в тристранна монархия е главната причина за сръбската решимост да го убие. Привържениците на идеята за Велика Сърбия се страхуват най-много от промяна в австрийската политика, която ще накара сърбите да се задоволят с австрийското управление и да не желаят да се борят за независимост.

3. Германия се съгласява да подкрепи Австрия в наказването на Сърбия. Две стъпки са от съществено значение, преди да се пристъпи към наказанието. Едната е получаването съгласието на Германия за наказателната акция, а другата – да се проведе подробно разследване на заговора, убийството и съучастието на сръбското правителство.

До 28 юни 1914 г. Германия последователно се противопоставя на насилствената австрийска намеса срещу Сърбия. На 1 юли 1914 г. унгарският министър-председател граф Тиса, обвинява кайзера в покровителство на Сърбия.²³⁹

Берхтолд и Хьотцендорф вярват, че кайзерът ще бъде толкова ужасен от последно сръбско престъпление, че ще даде съгласието си за силови австрийски мерки срещу Сърбия. Те разчитат правилно на промяната в мнението на кайзера.

Берхтолд написва лично писмо от името на австрийския император до кайзера, в което обръща внимание на непосредствените опасности, заплашващи Двойната монархия поради сръбските заговори, довели до убийството на Франц Фердинанд, и моли за одобрение от Германия за наказателни действия срещу Сърбия, каквито Австрия сметне за необходими.²⁴⁰ Хойос, помощник на Берхтолд, е изпратен от Виена в Берлин с това писмо, което е представено на кайзера на 5 юли от австрийския посланик в Берлин, граф Съогени.²⁴¹

На следващия ден германският канцлер Бетман-Холвег, предава на Съогени официалното изявление за политиката в подкрепа на Австрия, което кайзерът и неговите министри са договорили.²⁴²

²³⁸ Австрийската политика е осъдена от Р. В. Сетон-Уотсън в „Sarajevo“; и защитена от Ханс Делбрюк в „Der Stand der Kriegssuldfrage“ и М. Морхард в „Les Preuves“.

²³⁹ Austrian Red Book, Vol. I, p. 15.

²⁴⁰ Също, pp. 1-13.

²⁴¹ Fay, in American Historical Review, July, 1920, pp. 626-627.

²⁴² Също, p. 627; Red Book, pp. 20-21.

Австрия трябва да прецени какво ще направи, за да изясни отношенията със Сърбия; каквото и да е решението на Австрия, тя може да разчита със сигурност, че Германия ще застане зад нея като съюзник и приятел. Бетман-Холвег също телеграфира до германския посланик във Виена, Чиршки²⁴³: „Що се отнася до Сърбия, Негово Величество, не може да се намесва в спора, който сега се води между Австро-Унгария и тази страна, защото това е въпрос извън неговата компетентност. Император Франц Йосиф обаче може да бъде уверен, че Негово Величество ще стои вярно до Австро-Унгария, както се изисква от задълженията на нашия съюз и старото приятелство“.

Това е известният „празен чек“, който Германия дава на Австрия. Не може да се отрече, че това обръщане на предишната съдържаща политика на Германия е глупаво и неразумно. Самият кайзер, по-късно през месеца, откровено признава това и отбелязва с голямо раздразнение, че той и Бетман-Холвег сами са вкарали вратовете си в примката²⁴⁴. Но ще се увери сам в това, когато вече е много късно през 1914 г. На 5 юли кайзерът е сигурен, че Австрия ще предприеме всички необходими стъпки срещу Сърбия, без да предизвика европейска война. Трябва да отбележим, че през есента на 1912 г. Поанкаре дава на Русия, свобода на действие на Балканите, препотвърдено по време на посещението му в Санкт Петербург през юли 1914 г., което представлява за Русия „празен чек“ по отношение на австро-сръбската криза, както кайзерът дава на Австрия на 9 юли 1914 г.²⁴⁵

Но докато кайзерът прибързано и в състояние на необичайна възбуда, позволява на съюзника си да предприеме действия, които са необходими за запазване целостта на Двойната монархия, с твърдото убеждение, че това няма да доведе до общоевропейска война, Поанкаре спокойно и умишлено насърчава Русия да действа по начин, при който националната ѝ безопасност и териториална цялост по никакъв начин не са застрашени, но общоевропейска война ще стане неизбежна.²⁴⁶

4. Австрийското разследване на заговора и убийството. Тайното разследване за сръбското съучастие в убийството на ерцхерцога, наредено от граф Берхтолд, е поверено на д-р Фридрих фон Виснер, който прекарва три дни от 11 до 13 юли в Сараево, проучвайки събраните доказателства. Общото му заключение е, че дори да не може да се докаже, че сръбското правителство е подбудило заговора, той е възникнал в Сърбия и е осъществен от тайните общества, чиято дейност е толерирана от сръбското правителство.²⁴⁷

На 4 април 1919 г. експертите от американската делегация на Парижката мирна конференция, държавният секретар Робърт Лансинг и д-р Джеймс Браун Скот, цитират само част от доклада на фон Виснер до граф Берхтолд²⁴⁸: „Г-н фон Виснер до Министерството на външните работи във Виена: „Сараево, 13 юли 1914 г. 13,10 ч. Няма нищо, което да доказва или да навежда на предположение за съучастие на сръбското правителство, в ръководството или подготвянето на престъплението, или в доставянето на използваните оръжия. Напротив, има доказателства, които показват, че подобно съучастие е изключено“.

Доколко този единствен параграф, откъснат от контекста, отразява същността на доклада на фон Виснер, може да се види от пълния текст на меморандума му до

²⁴³ *The Outbreak of the World War. German Documents Collected by Karl Kautsky and edited by Max Montgelas and Walther Schücking. Translated and published by the Carnegie Endowment for International Peace, 1924, p. 79.*

²⁴⁴ Fay, in *American Historical Review*, July, 1920, p. 628, footnote 38

²⁴⁵ Stieve, op. cit., pp. 106, 113, 209 ff.; A. Fabre-Luce, *La Victoire*, pp. 208 ff.

²⁴⁶ Fabre-Luce, *La Victoire*, pp. 208 ff.; Morhardt, *Les Preuves*, pp. 117 ff.

²⁴⁷ *Red Book*, Vol. I, pp. 44-5; F. R. von Wiesner, "The Forged and the Genuine Text of the "Wiesner Documents", in the *Kriegsschuldfrage*, October, 1925, pp. 649-657.

²⁴⁸ Wiesner, loc. cit., p. 650.

Берхтолд²⁴⁹:48 „Сърбия е центърът откъдето се провежда великосръбската пропаганда, чрез печата, различни клубове и други организации. И това се осъществява със знанието и одобрението на сръбското правителство, според убеждението на авторитетни кръгове тук. Материалът, представен ми от гражданските и военните власти, доказващ тяхното убеждение, се характеризира по следния начин: информацията от периода преди убийството, не предлага доказателства за предположението, че пропагандата е насърчавана от сръбското правителство. Има обаче оскъдни материали, но съвсем достатъчни, доказващи, че центърът на великосръбското движение е Сърбия, откъдето то се насърчава чрез тези клубове с мълчаливото одобрение на сръбското правителство.

Разследване на престъплението: Няма нищо, което да показва съучастие на сръбското правителство в ръководството на убийството, в неговата подготовка или в доставката на използваните оръжия. Нито пък има нещо, което да предполага подобно нещо. Напротив, има доказателства, които показват, че подобно съучастие е изключено.

От показанията на лицата, обвинени в престъплението, е установено по неоспорим начин, че престъплението е замислено в Белград, подготвено с помощта на сръбски държавен служител на име Циганович и на офицера майор Танкосич, като тези двамата са осигурили бомбите, боеприпасите и калиевия цианид. Участието на Прибичевич не е доказано и първите съобщения по този въпрос се дължат на недоразумение от полицейските власти, разследващи случая. Обективно и без съмнение е доказано, че бомбите са дошли от сръбския армейски склад в Крагуевац, но няма доказателства, показващи, че те са взети от този склад съвсем наскоро за специалната цел, за която са използвани, защото бомбите може да са доставени от военните запаси на комитаджийте. Съдейки по показанията на обвиняемите, няма съмняваме, че Принцип, Чабринович и Грабеш са тайно прекарани през границата в Босна с бомби и оръжия от сръбските органи по настояване на Циганович. Това нелегално преминаване е подпомогнато от граничните капитани в Шабац и Лозница и са осъществени от митническите органи. Въпреки че не е установено дали тези лица, са били наясно с целта на пътуването на извършителите, те със сигурност са предполагали престъпния му характер. Други разследвания, проведени след убийството, хвърлят светлина върху организацията за пропаганда на Народната партия. Получените материали са ценни и могат да бъдат използвани, но все още не са внимателно проучени. Разследванията се извършват с пълна сила. В случай че намеренията ви, довели до моето озоваване, останат непроменени, исканията могат да бъдат допълнително разширени:

(а) Прекратяване на подпомагането от сръбските правителствени органи, на нелегалното преминаване на хора и контрабандата на всякакви материали през границата.

(б) Уволнение на сръбските гранични капитани в Шабац и Лозница, както и на съответните митнически служители.

(в) Съдебно преследване на Циганович и Танкосич.

Тръгвам тази вечер, пристигам във Виена във вторник вечерта. Ще дойда директно в министерството. Необходимо е да допълня бележките си с устен доклад“.

5. Австрийският ултиматум и сръбският отговор. Австрия се забави още няколко дни, преди да изпрати своя ултиматум на Сърбия. До 14 юли забавянето е поради упорството на граф Тиса срещу енергични действия срещу Сърбия и изчакването доклада на д-р фон Виснер.

Забавянето от няколко дни между 14 и 23 юли, когато ултиматумът е окончателно съставен, се дължи на изчакването на Австрия, докато Поанкаре напусне Санкт Петербург и да е в морето, на път към Франция, преди ултиматумът да бъде връчен.²⁵⁰

²⁴⁹ Също, pp. 653-654.

²⁵⁰ Red Book, Vol. I, pp. 48-50.

Австрия предпочиташе Поанкаре да не е в Русия, преди да отправи исканията си към Сърбия, защото съвсем основателно се опасява, че Поанкаре ще подтикне руснаците към намеса, което ще затрудни още повече локализирането на австрийското наказание срещу Сърбия.²⁵¹

Това обаче показва, че Австрия желае по всякакъв начин да избегне европейска война; в противен случай тя щеше да връчи своя ултиматум, докато Поанкаре е в Санкт Петербург, за да направи световния конфликт още по-сигурен и неизбежен.

Сега знаем, че предпазните мерки на Австрия в това отношение са били напразни. Въпреки че Поанкаре не е знаел за условията на австрийския ултиматум, когато е в Санкт Петербург, той е призовава руснаците да заемат твърда позиция по отношение на всякакви действия на Австрия и обещава пълната френска помощ за руснаците, каквато и политика да предприемат. Това обещание впоследствие е потвърдено от Палеолог и от Вивиани в Ревал на 24 юли.²⁵²

Във „Foreign affairs“ от октомври 1925 г., Поанкаре се оправдава, по въпроса за своята непричастност, по отношение на военната вина и наивно предполага, че Австрия изчаква, той да напусне Русия, преди да изпрати ултиматума, защото смята, че ако той е в открито море на път за дома, ще има много по-голяма вероятност да локализира наказателните действия срещу Сърбия. Той сякаш не осъзнава, че това твърдение е бумеранг и едно от най-добрите доказателства, които имаме, че Австрия пламенно е желала да избегне всеобщата европейска война.

При формулирането на конкретните условия на ултиматума Австрия действа напълно независимо от Германия. Бетман-Холвег не получава копие от ултиматума до вечерта на 22 юли, нощта преди предаването му, а кайзерът за първи път научава за условията, чрез вестникарска статия, която чете по време на ваканционния си круиз.

Бетман-Холвег и фон Ягов, германският външен министър (държавен секретар), смятат ултиматума за твърде суров²⁵³, но не правят опити да протестират, тъй като все още се придържат към политиката, която обявяват на 6 юли, за даване на Австрия пълна свобода на действие в ситуацията.

Действителният текст на австрийския ултиматум до Сърбия е следният²⁵⁴: „На 31 март 1909 г. сръбският министър във Виена, по указание на сръбското правителство, публикува следната декларация до императорското и кралско (т.е. австроунгарското) правителство: „Сърбия признава, че свършеният факт относно Босна не е засегнал нейните права и следователно ще се съобрази с решенията, които силите могат да вземат в съответствие с член 25 от Берлинския договор. В съответствие със съвета на Великите сили, Сърбия се задължава отсега нататък да се откаже от протести и опозиция, която е възприела поради анексирането през миналата есен. Освен това тя се задължава да промени политиката си към Австро-Унгария и да живее в бъдеще в добросъседски отношения с последната.“

Историята на последните години, и по-специално болезнените събития от 28 юни тази година, показват съществуването на подривно движение, целящо отделяне на част от териториите на Австро-Унгария. Движението, зародило се под погледа на сръбското правителство, стигна дотам, че се прояви от двете страни на сръбската граница под формата на терористични актове и серия от безчинства и убийства.

Далеч от това да изпълни официалните ангажименти, съдържащи се в декларацията от 31 март 1909 г., кралското сръбско правителство не е прави нищо, за да прекрати тези

²⁵¹ Вижте наивното и лъжливо признание на самия Поанкаре по този въпрос във *Foreign Affairs* (American), октомври 1914 г., стр. 15.

²⁵² Fabre-Luce, op. cit., pp. 205 ff.; Morhardt, op. cit., pp. 139 ff.

²⁵³ *The Outbreak of the World War*, pp. 152, 227.

²⁵⁴ Fay, in *American Historical Review*, July, 1920, p. 636.

движения. То позволява престъпните машиниции на различни дружества и организации, насочени срещу Монархията, и толерира необузданият език на печата, прославя на извършителите на престъпления и участието на офицери и др. служители в подривната агитация. То позволява вредната пропаганда в общественото образование. Накратко, то позволява всякакви прояви, които подбуждат в сръбското население омраза към Монархията и презрение към нейните институции. Тази престъпна толерантност на кралското сръбско правителство не е престанала в момента, когато събитията от 28 юни доказват фаталните ѝ последици за целия свят.

От показанията и признанията на престъпниците, извършили престъплението от 28 юни, следва че атентатът в Сараево е планиран в Белград, оръжията и взривните вещества, с които са били снабдени убийците, са им дадени от сръбски офицери и функционери на „Народна одбрана“, и накрая, нелегалното преминаване на престъпниците и тяхното оръжие в Босна е организирано и осъществено от началниците на сръбската гранична служба. Гореспоменатите резултати от разследването на магистрата, не позволяват на австроунгарското правителство да продължи с очакващо търпение, което е поддържало години наред, пред машинициите замислени в Белград и оттам разпространени в пределите на Монархията.

Резултатите, налагат да се сложи край на интригите, които постоянно заплашват а спокойствието на Монархията. За да постигне тази цел, императорското и кралско правителство е принудено да поиска от кралското сръбско правителство, официално уверение, че осъжда тази опасна пропаганда срещу Монархията; с други думи, цялата поредица от действия, чиято крайна цел е да се отделят от Монархията принадлежащи ѝ територии, и да прекрати с всички средства тази престъпна и терористична пропаганда.

За да придаде официален характер на това начинание, кралското сръбско правителство е желателно да публикува на първа страница на своя Официален вестник от 26 юни (13 юли) следната декларация: „Кралското правителство на Сърбия осъжда пропагандата, насочена срещу Австро-Унгария, т.е. общата тенденция, чиято крайна цел е да се отделят от Австроунгарската монархия принадлежащи ѝ територии, и искрено осъжда фаталните последици от тези престъпления. Кралското правителство съжалява, че сръбски офицери и функционери са участвали в гореспоменатата пропаганда и са компрометирали добросъседските отношения, за които кралското правителство тържествено се е заклело с декларацията си от 31 март 1909 г.

Кралското правителство, което не одобрява и отхвърля всяка идея за намеса или опит за намеса в съдбите на жителите на която и да е част от Австро-Унгария, счита за свой дълг официално да предупреди офицерите и функционерите, както и цялото население на кралството, че отсега нататък ще действа с най-голяма строгост срещу лица, заподозрени за такива действия, и ще използва всичките си усилия да ги предвиди и прекрати.“

Тази декларация трябва да бъде едновременно съобщена на кралската армия като заповед за деня от Негово Величество краля и да бъде публикувана в Официалния бюлетин на армията.

Кралското сръбско правителство се задължава допълнително: 1. Да прекрати всяка публикация, която подбужда омраза и презрение към Австроунгарската монархия, насочена срещу нейната териториална цялост;

2. Да разпусне незабавно дружеството, наречено „Народна одбрана“, да конфискува всичките му средства за пропаганда и да процедира по същия начин срещу други общества и техните клонове в Сърбия, които се занимават с пропаганда срещу Австроунгарската монархия. Кралското правителство ще предприеме необходимите мерки, за да предотврати разпуснатите общества да продължат дейността си под друго име и форма;

3. Да премахне незабавно от общественото образование в Сърбия, както по отношение на преподавателския състав, така и по отношение на методите на обучение, всичко, което служи или би могло да служи за подхранване на пропагандата срещу Австро-Унгария;

4. Да се отстранят от военна служба и от държавната администрация всички офицери и служители, виновни за пропаганда срещу Австроунгарската монархия, чиито имена и дела, австроунгарското правителство си запазва правото да съобщава на кралското сръбско правителство;

5. Да приеме сътрудничеството на представители на австроунгарското правителство които да пристигнат в Сърбия за прекратяване на подривното движение, насочено срещу териториалната цялост на монархията;

6. Да се предприемат съдебни действия срещу съучастниците в заговора от 28 юни, които се намират на сръбска територия. Делегати на австроунгарското правителство ще участват в разследването, свързано с това;

7. Да се пристъпи незабавно към арестуване на майор Воя Танкосич и на лицето на име Милан Циганович, сръбски държавен служител, които са компрометирани от магистратското разследване в Сараево;

8. Да се предотврати чрез ефективни мерки сътрудничеството на сръбските власти в незаконния трафик на оръжия и взривни вещества през границата, да се освободят от длъжност и да се накажат строго служителите на граничната служба в Шабац и Лозница, виновни за подпомагането на извършителите на престъплението в Сараево, като са улеснили преминаването им през границата;

9. Да се предоставят на императорското и кралско правителство, обяснения относно неоправданите изказвания на висши сръбски служители, както в Сърбия, така и в чужбина, които независимо от официалното си положение, не се колебят след престъплението от 28 юни да изразят в интервюта враждебност към австроунгарското правителство; и накрая,

10. Да се уведоми незабавно императорското и кралско правителство за изпълнението на мерките, предвидени в предходните точки. Австроунгарското правителство очаква отговора на кралското сръбско правителство най-късно до 18 ч. в събота вечерта, 25 юли. Към тази нота е приложен меморандум, показващ резултатите от магистратското разследване в Сараево по отношение на служителите, посочени в точки (7) и (8)“.

По въпроса за естеството и справедливостта на този ултиматум, има множество възможности и най-голямо разнообразие от мнения.²⁵⁵

От гледна точка на австрийските държавници, имащи опит през дългия период на интриги и нарушени обещания от страна на Сърбия и които са изправени пред непосредственото събитие с ужасяващото убийство на бъдещия си монарх, едва ли е възможно да се очаква от тях да възприемат по-умерен или помирителен тон.²⁵⁶

Вярно е, че 5-то и 6-то искане на Австро-Унгария, според които Сърбия трябва да приеме сътрудничеството на австроунгарските власти за прекратяване на сръбските интриги срещу Монархията, са напълно съвместими с правата и достойнството на суверенна държава.

Жизненоважният въпрос е предвид поведението си спрямо Австро-Унгария, дали Сърбия наистина има право да бъде третирана като независима и емоционално свободна политическа общност. По този въпрос „Манчестър Гардиън“ от 3 август 1914 г. казва съвсем пряко: „Ако може да завлечем Сърбия до брега на океана и да я удавим, атмосферата в Европа ще се прочисти.“

²⁵⁵ Fay, in *American Historical Review*, July, 1920, p. 636.

²⁵⁶ *Red Book*, Vol. I, pp. 58-63. The text reproduced here is taken from *International Conciliation Pamphlet*, No. 83, October, 1914.

Дясното британско списание „Джон Бул“ се изразява в подобен дух на 8 август 1914 г.: „Сърбия трябва да изчезне. Нека я заличим от картата на Европа.“²⁵⁷

Сигурно е, че пълният провал на старите сръбски обещания за прекратяване на интригите срещу Австро-Унгария в нейните граници показва съвсем ясно на виенските държавници, че на Сърбия не може да се има доверие да изпълни и сегашните си обещания, които се очаква да даде. Ако има някаква перспектива за прекъсване на националистическите заговори, това може да се постигне само под австроунгарски надзор, колкото и да накърнява суверенитета на Сърбия. Тогава трябва да е ясно, че точка 5 е истинското ядро на австрийския ултиматум.

За Сърбия отхвърлянето му означава на практика отхвърляне на целия ултиматум и това е точно точката, която Сърбия отказва да приеме. Това трябва да се има в предвид, поради заблудата на много коментатори, че Сърбия е приела всички австроунгарски искания с изключение на едно.²⁵⁸

Знаейки пост фактум, че австроунгарското правителство следва политика, целяща създаването на ситуация, в която войната със Сърбия ще е неизбежна, и с пълна решимост не желае да се задоволи дори с мащабен дипломатически и юридически триумф, информираният читател трудно може да приеме сериозно австроунгарската защита на ултиматума като документ, предназначен да постигне мирно уреждане на конфликта.

Може да простим на австроунгарците, желанието им за война със Сърбия, но не можем да уважим, скритият им замисъл, по отношение на дипломатическите преговори и политически цели. Австроунгарците щяха да бъдат много разочаровани, ако сръбите бяха приели напълно техния ултиматум, както би бил разочарован сър Едуард Грей, ако Германия не беше нахлула в Белгия.²⁵⁹

Сръбският отговор на ултиматума може да бъде разбран само в съответствие с плановете на Франция и Русия. Ако Австро-Унгария лицемерно планира дипломатическия си подход към сръбския проблем, за да направи замислената наказателна война по-приемлива за европейското обществено мнение, така Франция и Русия използват по подобен начин възможността, предоставена от сръбския отговор, за да подготвят по-добре Европа за започването на европейския конфликт, който те са замислили отдавна. Франция и Русия искат да избегнат арогантното държание на Сърбия и обявяването на война по нейна инициатива. Европейското обществено мнение все още е на страната на Австро-Унгария заради убийството на ерцхерцога.

Ако Сърбия даде надменен и аругантен отговор на австроунгарските искания, това ще влоши нещата още повече. Ако тя обяви война на Австро-Унгария, това не само ще повлияе много неблагоприятно на европейското обществено мнение, но и ще предизвика военни действия, преди Русия да успее да се мобилизира в обширната си територия. Следователно първите усилия на Франция и Русия са насочени към осигуряване удължаването срока за сръбския отговор, за да се даде на Франция, и по-специално на Русия, повече време за военната им подготовка, преди Австро-Унгария да обяви война на Сърбия.

От генерал Доброролски знаем, че руските армейски офицери са смятали, че европейската война започва, когато разбрат условията на австрийския ултиматум.

Барон Шилинг наскоро разкри факта, че Сазонов е изразил мнението си, при прочитането на австроунгарския ултиматум: „Това е европейската война.“

²⁵⁷ A. Dumaine, *La dernière ambassade de France en Autriche with the defense in M. Morhardt, Les Preuves; and both with the moderate view in P. Renouvin, Les Origines immédiates de la guerre*, pp. 38 ff.; and Ewart, *op. cit.*, Vol. II, p. 1000 ff.

²⁵⁸ Авторитетната австрийска защита се съдържа в „Разказът на граф Берхтолд“.

²⁵⁹ Morhardt, *Les Preuves*, pp. 20 ff., 106 ff.; M. Bogitshevich, „Die Balkanstaaten,“ in *Schweizerische Monatshefte für Politik und Kultur*, March, 1925, pp. 721-732.

Ако Франция и Русия искат да предизвикат европейска война прикриващи се като защитници на Сърбия, трябва да се направи всичко възможно, че такава намеса да изглежда приемлива пред европейското и световното обществено мнение.

Сърбия трябва да бъде представена като „смела и невинна малка страна“, която е стигнала до крайности, като се е предала на австроунгарските искания, но не се е съгласила напълно.

Ако Сърбия се съгласи с всички австроунгарски искания, това е също така неудобно за Франция и Русия, както и за Австро-Унгария.

За да осъществи плана си за „смиряване“ на Сърбия, руският министерски съвет от 24 юли 1914 г. решава да посъветва сръбското правителство да избегне на всяка цена обявяването на война на Монахията и да даде по тон и съдържание помирителен отговор.

Франция отива още по-далеч. Филип Бертело, заместник-политически директор на френското външно министерство и влиятелна личност при Поанкаре, признава пред Жак Менил, че се е свързал с г-н Веснич, сръбски посланик в Париж, и е съставил в общи линии сръбския отговор до Австро-Унгария. Този отговор, както ще видим, е формулиран с много помирителен език, преструвайки дружелюбност и смирение към Австро-Унгария и сякаш се съгласява с всичко важно в ултиматума, докато всъщност отхвърля единствения наистина най-важен елемент в него.

Така Сърбия, както Франция и Русия, по-късно се представят в добра светлина пред световното обществено мнение, а Австро-Унгария изпада в неизгодно положение, когато продължава по пътя към война със Сърбия.

В дипломатическите хитрости на Антантата преди войната нямаше по-голяма хитрост от планирането на сръбския отговор на ултиматума. Както ще научим по-късно, това е напълно достатъчно да заблуди дори кайзера.

Тези факти за сръбската отговорност за убийството и за сръбските и съглашенските планове в отговора на ултиматума разкриват с очевидна подробност, абсурдните последици от „наивната сръбска невинност“ и мирните очаквания, съдържащи се в статията на г-н Армстронг във „*Foreign Affairs*“ (*American*) от януари 1927 г.

Сръбският отговор, даден на 25 юли, е следният²⁶⁰: Кралското сръбско правителство получи съобщението на императорското и кралско правителство от 10-ти (т.е. 23-ти, Н. С.) този месец и е убедено, че отговорът му ще премахне всяко недоразумение, което може да заплаши да наруши добросъседските отношения между Австроунгарската монархия и кралство Сърбия. Съзнавайки факта, че протестите, направени както от трибуната на националната Скупщина, така и в декларациите и действията на отговорните представители на държавата, протести прекъснати от декларацията, направена от сръбското правителство на 1 март 1909 г., не са подновени по никакъв повод по отношение на великата съседна Монархия и оттогава не е правен никакъв опит, нито от последователните кралски правителства, нито от техните органи, да се промени създаденото политическо и правно положение в Босна и Херцеговина, кралското правителство обръща внимание на факта, че в тази връзка императорското и кралското правителство не е изразило никакво становище, освен едно напълно формално, и по този повод императорското и кралското правителство е получило напълно задоволително обяснение. Сърбия няколко пъти е давала доказателства за своята миролюбива и умерена политика по време на Балканската криза и жертвата, която тя направи в изключителния интерес за запазването на европейския мир. Кралското правителство не може да бъде държано отговорно за прояви от частен характер, като например статии в печата и мирната работа на обществени организации, типични за всички страни при обичайния ход на събитията и които се изпълзват на официалния контрол.

²⁶⁰ *Red Book*, Vol. I, *passim*; Ewart, *op. cit.*, pp. 134 ff.

Кралското правителство е още по-малко отговорно, защото при решаването на поредица от въпроси, възникнали между Сърбия и Австро-Унгария, винаги показва голяма готовност да се съобрази и е уредило по-голямата част от спорните въпроси в полза на двете съседни страни. Поради това кралското правителство е огорчено и изненадано от твърденията, че граждани на кралство Сърбия са участвали в подготовката на престъплението, извършено в Сараево. Кралското правителство очаква да бъде поканено да сътрудничи в разследването на всичко, свързано с това престъпление, и е готово, за да докаже пълната съпричастност на своето отношение, да предприеме мерки срещу всяко лице, за което са му изпратени сигнали.

Следователно, следвайки желанието на императорското и кралско правителство, то е готово да предаде на съд всеки сръбски поданик, независимо от неговото положение или ранг, за чието съучастие към престъплението в Сараево, се представят доказателства, и е съгласно да публикува на първата страница на „Journal officiel“ на 13 (26) юли следната декларация: „Кралското правителство на Сърбия осъжда всяка пропаганда, която може да бъде насочена срещу Австро-Унгария, т.е. всички тенденции, целящи да откъснат от Австроунгарската монархия териториите, които са част от нея, и искрено осъждат пагубните последици от тези престъпни движения. Кралското правителство съжاليا, че според съобщението на императорското и кралско правителство, някои сръбски офицери и чиновници са взели участие в гореспоменатата пропаганда и са компрометирали добросъседските отношения, за които кралското сръбско правителство е тържествено поело ангажимент с декларацията от 31 март 1909 г., която не одобрява и отхвърля всяка идея или опит за намеса в съдбата на жителите на която и да е част от Австро-Унгария и счита за свой дълг, първо да предупреди офицерите, служителите и цялото население на кралството, че отсега нататък ще предприемат най-строги мерки срещу всички лица, виновни за подобни действия, за предотвратяване и прекъсване на които ще положи всички усилия.“ Тази декларация ще бъде доведена до знанието на Кралската армия със заповед за деня, от името на Негово Величество Краля и Негово Кралско Височество Престолонаследника Александър, и ще бъде публикувана в следващия официален армейски бюлетин. Кралското правителство се задължава освен това:

1. Да въведе на първото редовно събрание на Скупщината разпоредба в закона за печата, предвиждаща най-тежко наказание за подбуждане към омраза или презрение към Австроунгарската монархия и ще предприеме действия срещу всяка публикация, чиято обща тенденция е насочена срещу териториалната цялост на Австро-Унгария. Правителството се ангажира с предстоящото преразглеждане на Конституцията, за да предизвика въвеждане на изменение в член 22 от Конституцията от такъв характер, че подобно издание да бъде конфискувано, процедура, която понастоящем е невъзможна съгласно категоричните условия на член 22 от Конституцията.

2. Правителството не разполага с доказателства, нито пък нотата на императорското и кралско правителство му предоставя такива, че „Народна одбрана“ и други подобни обществени организации са извършили до момента някакво престъпление от този характер чрез действията на който и да е от своите членове. Въпреки това, кралското правителство ще приеме искането на императорското и кралско правителство и ще разпусне дружеството „Народна одбрана“ и всяко друго дружество, което насочва усилията си срещу Австро-Унгария.

3. Кралското сръбско правителство се задължава да премахне незабавно от своите обществени образователни заведения в Сърбия всичко, което служи или би могло да служи за разпалване на пропаганда срещу Австро-Унгария, когато императорското и кралско правителство им предостави факти и доказателства за такава пропаганда.

4. Кралското правителство се съгласява да отстрани от военна служба всички лица, за които съдебното разследване може да докаже, че са виновни за действия, насочени

срещу целостта на територията на Австроунгарската монархия, и очаква императорското и кралско правителство да съобщи на по-късна дата имената и действията на тези офицери и служители за целите на съдебното производство, което ще бъде предприето срещу тях.

5. Кралското правителство признава, че не разбира ясно значението или обхвата на искането, отправено от императорското и кралско правителство, Сърбия да се ангажира да приеме сътрудничеството на органите на императорското и кралско правителство на своята територия, но декларира, че ще допусне такова сътрудничество, което е в съответствие с принципите на международното право, с наказателния процес и с добросъседските отношения.

6. От само себе си се разбира, че кралското правителство счита за свой дълг да започне разследване срещу всички лица, които са, или евентуално могат да бъдат замесени в заговора от 15 (28) юни и които се намират на територията на кралството. Що се отнася до участието в това разследване на австроунгарски представители или органи, назначени за тази цел от императорското и кралско правителство, кралското правителство не може да приеме подобно споразумение, тъй като е в нарушение на Конституцията и на наказателно-процесуалното право; въпреки това, в конкретни случаи, съобщения за резултатите от въпросното разследване могат да бъдат предоставени на австроунгарските агенти.

7. Кралското правителство пристъпи към арестуване на комендант Воислав Танкосич още в вечерта на връчването на нотата. Що се отнася до Милан Циганович, който е поданик на Австроунгарската монархия и който до 15 юни е бил на изпитателен срок в дирекцията на железниците, все още не е възможно да бъде арестуван. Молим австроунгарското правителство да предостави възможно най-скоро, в обичайната форма, предполагаемите доказателства за неговата вина, събрани до момента, по време на разследването в Сараево.

8. Сръбското правителство ще засили и разшири мерките, предприети за предотвратяване на незаконния трафик на оръжия и взривни вещества през границата. Разбира се, че то незабавно ще разпорежи разследване и ще накаже строго граничните служители по линията Шабац-Лозница, които не са изпълнили дълга си и са допеснали на извършителите на престъплението в Сараево да преминат.

9. Кралското правителство с удоволствие ще даде обяснения на забележките, направени от негови служители, независимо дали в Сърбия или в чужбина, в интервюта след престъплението, и които според изявлението на императорското и кралско правителство са били враждебни към Монархията, веднага щом императорското и кралско правителство им съобщи въпросните пасажии в тези забележки и веднага щом те покажат, че действително са направени от въпросните служители, а самото кралско правителство също ще предприеме стъпки за събиране на доказателства.

10. Кралското правителство ще информира императорското и кралско правителство за изпълнението на мерките, включени в горните точки, доколкото това не е направено с настоящата нота, веднага щом всяка мярка бъде наредена и изпълнена. Ако императорското и кралското правителство не е удовлетворено от този отговор, сръбското правителство счита, че не е в общ интерес да се ускорява решаването на този въпрос, е готово, както винаги, да приеме мирно споразумение, или да отнесе този въпрос до решението на Международния трибунал в Хага, или до Великите сили, които са участвали в изготвянето на декларацията, направена от сръбското правителство на 18 (31) март 1909 г. Белград, 12 (25) юли 1914 г.“

Що се отнася до адекватността на сръбския отговор, може да има толкова различни мнения, колкото и относно справедливостта на австрийския ултиматум.

Ако Сърбия беше висококултурна, истински цивилизована и политически развита държава²⁶¹, с отличен опит в изпълнението на обещанията си към съседните народи, със сигурност може да признаем, че сръбският отговор е относително адекватен по съдържание. В светлината на действителните факти за сръбската политика и дипломация, и историята на отношенията ѝ с Австро-Унгария през десетилетието преди 1914 г., не може да твърдим, че Австро-Унгария може да бъде удовлетворена без сръбското съгласие с двете искания за участието на австроунгарски представители в разследването на заговора за убийството на ерцхерцога и други подобни интриги в Сърбия.²⁶²

Самите сърби осъзнават истинността на това твърдение, затова три часа преди да изпратят посланика си с официалния отговор, сръбското правителство започва мобилизацията на 400 000 души в сръбската армия и предвижда напускането на Белград и оттеглянето му в Ниш.²⁶³

Трябва да признаем обаче, че австроунгарските оплаквания и аргументи за незадоволителния характер на сръбския отговор щяха да са много по-убедителни, ако не разполагаме с протоколите от тайните заседания на австроунгарското правителство, където е решено да не се предотвратява война срещу Сърбия, колкото и голяма да е сръбската дипломатическа капитулация и унижение.

По същия начин можехме да имаме повече уважение към отговора на Сърбия, ако не бяхме запознати с плановете на Франция и Русия и с ролята, която те имат в определянето не само на характера, но и на фразеологията на сръбския отговор.

Накратко, въпреки голямата роля, която австроунгарският ултиматум и сръбският отговор имат в дискусиите за вината за войната, и въпреки мястото, което им отделихме тук, те всъщност са с малко или никакво реално отношение към действителните планове и мотиви както на Австро-Унгария, така и на Сърбия в кризата.

Австро-Унгария иска наказателна война, независимо от сръбското отношение, а Сърбия е също толкова решена да се съпротивлява и да влезе в локалната война, която ще доведе Русия на помощ и ще предизвика европейския пожар, който в крайна сметка ще доведе до изпълнението на плана за Велика Сърбия.

Преди Австро-Унгария да изпрати ултиматума, тя има пълни военни планове за нахлуването в Сърбия и преди Сърбия да даде своя отговор, тя започва мобилизацията на армията си, шест часа преди да започне австроунгарската мобилизация.

Сърбия се подготвя за конфликта усърдно повече от година и в продължение на няколко месеца получава пратки с оръжие от Русия в очакване на окончателната битка с Австро-Унгария.

Както ще посочим по-подробно по-късно, кайзерът приема, че сръбския отговор е доста неочаквана и пълна отстъпка пред Австро-Унгария и премахва всяко оправдание за австроунгарска военна намеса срещу Сърбия.²⁶⁴

Но австрийците отказват да приемат това мнение и в пълно съответствие с предишните си тайни споразумения, защото са решени да предприемат военни действия срещу Сърбия, на всяка цена.

²⁶¹ Б. пр. Каквато тя в действителност не е!

²⁶² R. Viviani, *As We See It*, pp. 267-8; R. C. Binkley, "New Light on Russia's War Guilt," in *Current History*, January, 1926, pp. 531-3; P. Renouvin, *Les Origines immédiates de la guerre*, p. 60; G. Dupin, "M. Raymond Poincaré se défend en Amérique," in *La Revue de Hongrie*, December 15, 1925, p. 174; *International Conciliation Pamphlet*, No. 83, October, 1914., Renouvin, op. cit., pp. 58 ff.

²⁶³ Morhardt, op. cit., pp. 106 ff.

²⁶⁴ *The Outbreak of the World War*, p. 254.

Вечерта на 25 юли, около шест часа след мобилизацията на сръбската армия, Австро-Унгария започва частична мобилизацията на войсковите си части насочени срещу Сърбия.²⁶⁵

Германия е впечатлена от демонстрираното покорство на Сърбия, разтревожена от перспективата за руска намеса и подтикната от сър Едуард Грей, на 27 юли започва да оказва натиск върху съюзника си, за преустановяване на военните действия и започване на преговори с Русия по сръбския въпрос.²⁶⁶

За да предотврати по-нататъшния ход в тази политика, Берхтолд обявява война на Сърбия по обяд на 28 юли и след това твърди, че преговорите по австроунгарската политика спрямо Сърбия вече не са възможни поради избухването на войната.²⁶⁷

Австро-Унгария е решена да не позволи на кризата от 1914 г. да отmine без адекватни наказателни действия към Сърбия. Тя прави това въпреки, че след 27 юли, Германия се противопоставя на нейното поведение, но се оправдава с „празния чек“, който Германия дава на 6 юли.

Останалата част от историята за о упоритите, но напразни усилия на Германия да обуздае съюзника си и да предотврати развитието на всеобща европейска война ще бъде разгледана в следваща глава, посветена на ролята на Германия в кризата от 1914 г.

Очевидно е обаче, въпреки подвеждащите писания на Хайнрих Канер, че за политиката, която се следва към Сърбия, както преди, така и след 25 юли, отговорността е почти изцяло върху държавниците и дипломатите на Двойната монархия, въпреки, че те може да са насърчени и от предпазливите телеграми на фон Молтке.²⁶⁸

IV. АВСТРО-УНГАРИЯ ОТХВЪРЛЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИТЕ ПРЕГОВОРИ. Няма по-подвеждащ мит за вината във войната от някога популярната теория, че австрийската политика спрямо Сърбия е определяна и наложена от Германия, против здравия разум и желанията на Австрия, и че когато Австрия в ужас решава да отстъпи пред руския натиск, Германия се намесва и предотвратява успеха на мирните преговори, чрез необмислено, прибързано и неоправдано обявяване на война на Русия.

Както Гуч заявява в случая, „готовността на Австрия за компромис в последния момент, за която толкова много знаехме в началото на войната, се оказва легенда“.²⁶⁹

Фактите за австрийското отношение към посредничеството и преговорите са следните: По време на изпращането на ултиматума до Сърбия, Австро-Унгария още в същия ден информира другите сили, че отношенията ѝ със Сърбия са въпрос, който не може да бъде подложен на преговори или конференции²⁷⁰: „Не можем да позволим исканията, които сме отправили към Сърбия и които не съдържат нищо, което не е естествено между двама съседи, живеещи в мир и хармония, да бъдат предмет на преговори и компромиси“.

Това е по тон и съдържание изненадващо, подобно на изявлението на Сазонов от 27 юни, че руснаците няма да подчинят руската политика спрямо Австро-Унгария на никакви външни страни или посреднически мисии²⁷¹: „Ако има опити за упражняване на умерено влияние върху Санкт Петербург, ние ги отхвърляме предварително“.

Германия не одобрява предложението на сър Едуард Грей за конференция на силите по австро-сръбския въпрос, тъй като знае, че това ще бъде отхвърлено от Виена, но

²⁶⁵ Fay, loc. cit., July, 1920, p. 637; H. Lutz, in *Current History*. May, 1925, p. 267; and Lord Grey und der Weltkrieg, pp. 207-8.

²⁶⁶ Ewart, op. cit., Vol. II, pp. 1073 ff.

²⁶⁷ Fay, loc. cit., p. 638; Ewart, pp. 1097-1098.

²⁶⁸ Ewart, pp. 1080 ff.

²⁶⁹ *Recent Revelations on European Diplomacy*, p. 18.

²⁷⁰ *Red Book*, Vol. I, p. 111.

²⁷¹ *Falsifications of the Russian Orange Book* (New York edition, Huebsch), p. 17.

предлага започването на преки преговори между Виена и Санкт Петербург. Сър Едуард Грей одобрява това предложение.²⁷²

Берхтолд, както посочихме по-горе, иска да избегне дори това и обявява война на Сърбия на 28 юли, за да има оправдание, че започването на военни действия изключва възможността за обсъждане на австро-сръбските отношения.

Осъзнавайки нарастващата опасност за всеобща европейска война, Германия стана все по-настоятелна Австрия да започне преговори с Русия по въпроса за Сърбия. Берхтолд остава непреклонен, въпреки че е уклончив, до 31 юли.

На този ден научаваме от Сазонов, че австроунгарският посланик в Санкт Петербург го информира, че страната му е готова да обсъди съдържанието на ултиматума до Сърбия²⁷³: „Австрийският посланик ме посети и ми каза, че неговото правителство е готово да започне обсъждане съдържанието на ултиматума, изпратен до Сърбия. Изразих задоволството си и отбелязах на посланика, че е за предпочитане тези преговори да се проведат в Лондон с участието на великите сили. Надяваме се, че английското правителство ще приеме ръководството на тази конференция, за което ще има благодарността на цяла Европа. За да се подпомогне успешното завършване на тези преговори, е най-желателно Австрия да прекрати военните си операции на сръбска територия.“

На 31 юли (телеграмата е изпратена от Виена в 1 ч. сутринта на 1 август) Берхтолд съобщава на граф Съогени, австроунгарският посланик в Берлин, следното изявление за предполагаемата му готовност да приеме предложението на сър Едуард Грей за посредничество между Австрия и Сърбия, копия от което са изпратени и до австроунгарските посланици в Лондон и Санкт Петербург²⁷⁴: „Моля Ваше Превъзходителство да благодарите най-сърдечно на райхсканцлера за информацията, която ни е предадена чрез г-н фон Чиршки, и да му заявите, че ние, въпреки промяната в ситуацията, причинена от мобилизацията на Русия, и оценявайки напълно усилията на Англия за поддържане на световния мир, сме готови да се обърнем към предложението на сър Едуард Грей за посредничество между нас и Сърбия. Разбира се, ние предполагаме, че нашите военни действия срещу кралството ще продължат междувременно и че английският кабинет ще накара руското правителство да спре мобилизацията, насочена срещу нас, като в този случай ние, ще спрем и отбранителните военни контрамерки в Галиция, които руската мобилизацията ни принуди да предприемем действия.“

Че това предполагаемо приемане на посредничеството от страна на Берхтолд едва ли е надеждно или направено добросъвестно, е видно от обстоятелството, че по-рано на 31 юли австрийският император телеграфира на кайзера, че страната му няма да спре военните си действия в Сърбия поради руската заплаха, осъзнава сериозните последици от това решение и че разчита на въоръжената помощ на Германия във вероятната европейска война, която може да последва заради продължаващите австрийски военни действия в Сърбия²⁷⁵: „Действията, в които моята армия участва в този момент срещу Сърбия, не могат да бъдат прекъснати от заплашителното и нагло отношение на Русия. Подновеното спасяване на Сърбия чрез руска намеса ще има най-сериозни последици за моята страна и в никакъв случай не мога да допусна такава намеса. Напълно осъзнавам важността на решенията си и ги взех, уповавайки се на Божията справедливост, с абсолютната сигурност, че вашата армия, като непоколебимо верен съюзник, ще застане до моята страна и Тройния²⁷⁶ съюз.“

²⁷² Ewart, pp. 1084 ff.

²⁷³ *Falsifications of the Russian Orange Book*, p. 56.

²⁷⁴ *Red Book*, Vol. III, pp. 59-60.

²⁷⁵ *Също*, pp. 44-45.

²⁷⁶ Б. пр.: Съюзът на практика е двоен, Италия почти открито заявява че няма да се включи във военни действия, защото не смята това за съюзническо задължение.

Следователно е съвсем очевидно, че нито Сазонов, нито Берхтолд действат добросъвестно в дискусиите си за дипломатическо споразумение на 31 юли.

Берхтолд се противопоставя на кайзера, и продължи кампанията срещу Сърбия, вместо да се задоволи само с временна окупацията на Белград. Всеки разговор от страна на Сазонов по това време за преговори също е чисто лицемерие, тъй като руската обща мобилизация продължава вече 24 часа и той знае, че европейската война е започнала и не може да бъде спряна. Австро-Унгария твърдо отказва да отговори на германския натиск за преговори с Русия по сръбската криза, докато Русия не започва и не обявява фаталната си обща мобилизация, което означава неизбежна и неминуема европейска война.

Австроунгарската готовност да обсъжда сръбския въпрос на тази късна дата е просто фалшива хитрост, подобно на самия ултиматум, но не можем да бъдем сигурни, че това е решението, защото Русия, Англия и Франция отказват, „обвинят я в блъф“ и продължават с военните си планове.²⁷⁷

Започналата предварителна руска обща мобилизация, прави невъзможно за Германия да доведе натиска си върху Австро-Унгария до логичен завършек, и за Европа да провери истинността или лъжливостта на обявеното австрийско отстъпление на 31 юли. Това не е, както някои твърдят, германският ултиматум към Русия, който е поставен изненадващо късно и е толкова оправдан, колкото и неизбежен.

Дали Австрия щеше да упорства в упоритата си решимост да продължи сръбската си кампания, ако е сигурна, че тя и Германия ще бъдат нападнати от Русия, Франция, Англия и Италия, не можем да бъдем сигурни, но се вижда, готовността ѝ да рискува война съвместно с Германия срещу Франция и Русия, вместо да спре действията в Сърбия. Уклончивостта на Грей със сигурност също окуражава Австрия.²⁷⁸

На 27 юли Грей информира руснаците, че мобилизацията на британския флот е доказателство за британската намеса, докато в същия ден казва на австроунгарския посланик, че „ако Австрия може да обяви война на Сърбия и същевременно да успокои Русия, ще бъде добре“.

V. АВСТРОУНГАРСКИТЕ И РУСКИТЕ ЦЕЛИ В СРЪБСКАТА КРИЗА ОТ 1914 Г. Ролята, изиграна от Русия в австро-сръбската криза, е сложен, но важен аспект от въпроса. Руската намеса превръща локалната наказателна война в конфликт с европейски мащаби. Със сигурност Австро-Унгария е много по-оправдана във военната намеса, за да накаже Сърбия, отколкото Русия, във военна намеса, за да защити Сърбия, особено след като дори руските държавници признават, че са убедени, в обещанието на Виена, да уважи териториалната цялост на Сърбия.

Нищо не може да бъде по-подвеждащо от общоприетото схващане, че Русия е обвързана или от диктата на международния морал, или от задълженията по договор да се намеси, за да защити Сърбия.

Но е очевиден фактът, че сръбската афера от 1914 г. е просто инцидентът, който Франция и Русия чакат на Балканите поне две години с надеждата за ускоряване на общоевропейските враждебни действия.

Русия изоставя Сърбия през 1908 г., когато вярва, че може да си осигури Проливите чрез това действие. Може би най-удивителното от всичко е фактът, че в тайните преговори с Турция от октомври до декември 1911 г. Русия предлага да защити Турция от Балканските държави, ако Турция ѝ даде свободата на корабоплаването през Проливите.

След това Русия насърчава Балканският съюз като средство за изгонване на турците от Европа, но плана се проваля. Изволски отдавна е убеден, че войната е единственото

²⁷⁷ Montgelas, *op. cit.*, pp. 184 ff.

²⁷⁸ Това е съвсем целенасочена манипулация на британският лъжец, да вкара Австро-Унгария в капана.

решение на руската програма, а Сазонов е склонен към тази позиция до декември 1913 г. и информира царя за това.

Нещо повече, руската подкрепа на сръбските заговори срещу Австрия, с обещанието за военна помощ, премахва всякакво морално оправдание на руската намеса, за защита на Сърбия от справедливото наказание, което действията ѝ заслужават.

Доколкото е известно на автора, Русия не е имала договорно задължение да защитава Сърбия. И все пак премиерът Пашич признава, че му е обещана руска защита за Сърбия срещу всяко нападение на Австрия през лятото на 1913 г. и знаем, че това е потвърдено и разширено по време на разговора му с царя през февруари 1914 г.²⁷⁹

Но каквото и отношение да заемем относно оправданието на австрийската реакция на сръбския отговор на ултиматума, едно е ясно, Австрия по никакъв начин не е замисляла или желала общ европейски конфликт.

Това, на което е решена, е чисто наказателно нахлуване в Сърбия. С цената дори да рискува европейска война, вместо да се въздържа от сръбската наказателна акция, но със сигурност не е искала общи усложнения от политиката ѝ.

Европейска война ще отклони силите ѝ от Сърбия към защита на границите ѝ срещу руснаците и италианците, които постепенно се отдръпват от Тройния съюз, след началото на века.

Когато по-късно избухна Световната война, възникна голямо объркване в резултат на необходимостта от прехвърляне на австрийски войски от Сърбия към руската граница. Тук има разлика от изключително значение за оценката на отговорността на Австро-Унгария от една страна, и Франция и Русия от друга, за избухването на Световната война.

Без да се има предвид това жизненоважно разграничение между вида война, желана от Австро-Унгария и неволно толерирана от Германия, и тази за която продължително работят Франция и Русия от 23 юли до 1 август, е невъзможно да се оцени степента на военна вина, споделена от различните сили, ако не се разгледат сборниците с документи, публикувани от 1910 г. насам. Докато самото съществуване на Австро-Унгария е заложено на карта, безопасността и териториалната цялост на Русия по никакъв начин не е пряко свързана със сръбската криза. Нищо не може да бъде по-погрешно от това да се твърди, че Русия е толкова оправдана да се намеси, за да защити Сърбия, колкото Австро-Унгария да я накаже.

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЯ. Можем да направим следните заключения относно австро-сръбската криза и нейното влияние върху избухването на Световната война:

(1) Сред сръбите съществува силен националистически дух, който желае да обедини южнославянските народи във „Велика Сърбия“. Този стремеж е насърчаван от Русия и е възпрепятстван от Австро-Унгария. Австроунгарското анексиране на Босна и Херцеговина през 1908 г. нанася тежък удар върху сръбските (бел. пр. изцяло шовинистични) стремежи и сръбската гордост (б.пр. по-точно е да се каже, сръбската наглост). Тогава време Сърбия обещава да прекрати провокациите си срещу Австро-Унгария, но всъщност започват, още по-активни и по-широки сръбски интриги срещу Монархията.

(2) Сръбските планове за Велика Сърбия са в пълно противоречие с интересите и териториалната цялост на Австро-Унгария. Те са допълнително застрашени от планове на Франц Фердинанд, след като стане император на Австро-Унгария, да обедини всички славяни в Двойната монархия в славянско кралство, което да бъде федерализирано с Австрия и Унгария в равностоен троен съюз (Австро-Унгаро-Славия).

²⁷⁹ Stieve, *op. cit.*, *passim*; Ewart, *op. cit.*, pp. 930 ff., 1026 ff.; Edith Durham, "The Sarajevo Murder Plot," in *Current History*, February, 1927, p. 660; M. Bogitshevich, *Causes of the War*, pp. 126-134; V. Serge, in *Clarte*, May, 1925.

(3) Сърбите решават, че Франц Фердинанд трябва да бъде убит, за да предотвратят плана му и да провокират общоевропейска война, в която с помощта на Русия да осъществят програмата за Велика Сърбия.

(4) Убийството на ерцхерцога е планирано от високопоставен офицер от сръбската армия, който снабдява убийците с оръжие и боеприпаси, обучава ги в стрелба с пистолет и ги вкарва нелегално в Босна, преди посещението на ерцхерцога. Сръбското правителство е напълно наясно със заговора, месец преди изпълнението му, но не прави нищо, за да го предотврати, и не предупреждава адекватно австроунгарското правителство за опасността, заплашваща ерцхерцога.

(5) Сърбия не предприема независимо разследване на убийството, не полага никакви усилия да прекъсне интригите, а сръбския печат възхвалила убийството като патриотичен акт и славно национално постижение.

(6) Убийството е истинско предизвикателство за по-нататъшното съществуване на Двойната монархия и изисквало сурови ответни мерки. Дори сър Едуард Грей признава факта, че сърбите ще трябва да бъдат унижени.

(7) Австро-Унгария решава, че нищо друго освен наказателна война, може да постави сръбската ситуация под сигурен контрол, но противопоставянето на граф Тиса забавя австрийските власти да окажат предварителен дипломатически натиск върху Сърбия. Австрийският ултиматум е умишлено формулиран по такъв начин, че сърбите да откажат определени точки. Сръбският отговор, изготвен в общи линии, ако не и изцяло написан във френското външно министерство, е замислен така, че да създаде благоприятно впечатление върху европейското обществено мнение чрез комбинацията от прикрито несъгласие с привидна капитулация пред Австро-Унгария, но действително отхвърля самата същност на австрийските искания. В светлината на настоящите ни познания за сръбското съучастие в убийството на ерцхерцога, Австро-Унгария е напълно права в решимостта си за война, но начинът и детайлите в нейните действия през юли през 1914 г., не могат да бъдат напълно оправдани от морална гледна точка.

(8) Германия дава на Австро-Унгария „празен чек“ за уреждането на сръбския проблем, но не участва в изготвянето на ултиматума, и след като той е оповестен, го намира за твърде суров, а сръбският отговор определя като адекватен и не одобрява обявяването на война на Сърбия.

(9) Когато опасността от руска намеса заплашва да предизвика всеобща европейска война, Германия оказва силен натиск върху Австро-Унгария да започне преговори със Санкт Петербург по австро-сръбския спор, но Австро-Унгария отказва да отстъпи в продължение на три дни, а когато симулира съгласие на 31 юли, е твърде късно, тъй като фаталната руска мобилизация, която означава неизбежна европейска война, вече е решена, обявена и започнала.

(10) Австро-Унгария също иска да избегне европейска война, стремейки се да локализира наказателната военна акция срещу Сърбия, което се вижда от всичките ѝ планове за начина по който да започне войната.

(11) Русия няма морално право да се намесва, за да защитава Сърбия, тъй като тя насърчава сърбите в самите интриги, които налагат тяхното наказание. Тя има малко дипломатическо или юридическо основание за намеса, тъй като на 28 юли, Австро-Унгария твърдо заявява решимостта си да зачита суверенитета и териториалната цялост на Сърбия.

(12) Австрийската военна акция срещу Сърбия не включва или налага европейска война. Именно неоправданата и необратима намеса на Русия, подтикната от Франция, води до избухването на по-широкия европейски конфликт.

ГЛАВА V. РОЛЯТА НА ГЕРМАНИЯ В КРИЗАТА ОТ 1914 Г.

I. МИТОЛОГИЯТА НА АНТАНТАТА И ОБВИНЕНИЕТО ОТ ВЕРСАЙ. В пропагандата на Антантата от 1914-18 г. Германия е представяна единодушно като единствения агресор от 1914 г. Твърди се, че тя е решена на война години преди 1914 г., че е тласнала другите европейски държави към военната система, против волята им и в самозащита, и че използва убийството в Сараево като „*Der Tag*“ (Денят), който е чакала десетилетие.

Предполага се, че това войнствено решение е съобщено от кайзера на германските и австрийските държавници и офицери на коронният съвет в Потсдам на 5 юли 1914 г.

Смята се, че Австрия е сплашена от Германия да заеме силова позиция срещу Сърбия и е възпрепятствана от Германия да отстъпи, което предизвиква войнствената реакция на Русия и предизвиква дългоочакваната война.

При заплахата от пълна военна окупация на Германия, германските представители са принудени във Версай да се съгласят към това обвинение, както е представено в член 231 от Версайския договор: *„Съюзническите и асоциирани правителства потвърждават, а Германия и нейните съюзници, поемат вината за причиняването на всички загуби и щети, на които са били подложени съюзническите и асоциираните правителства и техните граждани в резултат на войната, наложена им от агресията на Германия и нейните съюзници.“*

Тук ще изложим добре установените факти и ще видим колко много е останало от тази военновременна романтика на Антантата.

II. ГЕРМАНИЯ И ЕВРОПЕЙСКАТА СИСТЕМА. Необходимо е в началото да се обобщи накратко казаното във втора глава, а именно за ролята на Германия в напрегнатата система на европейските отношения, която преобладава преди Световната война. Това е от съществено значение, защото много образовани хора стигат до заключението, че очевидните факти ги принуждават да се откажат от идеята, за единствената вина на Германия за Световната война, но все още приемат илюзията, че именно Германия е създавала идеологиите на национализма, империализма, милитаризма, военноморската надпревара и тайна дипломация, и е предизвиквала света в продължение на десетилетия, преди да се стигне до „голямата експлозия“ през 1914 г.

И дори привидно интелигентните граждани на САЩ са склонни да стигнат до това заключение и упорито се придържат към него въз основа на „общите впечатления“ пред лицето на неоспоримите исторически и статистически факти.²⁸⁰

Вече изяснихме, че Германия споделя тези осъдителни и зловещи характеристики на предвоенната система. Тя е националистическа, империалистическа, милитаристична, амбициозна по отношение на военноморските си планове и отдадена на тайната дипломация. Но тя не е толкова националистична като Франция, нито толкова империалистическа като Великобритания, Франция или Русия, нито толкова милитаристична като Франция или Русия, нито толкова отдадена на военноморските си сили като Великобритания, нито пък участваше в толкова опасна и обширна система на тайна дипломация, каквато Франция и Русия развиват от 1911 до 1914 г.

Германия със сигурност не е агне сред глутницата европейски вълци, но е също толкова очевидно, че не е единственият вълк в кошарата. И фактът, че Германия е по-слабо подготвена както по суша, така и по море, отколкото потенциалните ѝ врагове, е още по-поразителен, предвид факта, че положението ѝ е най-уязвимо от всички големи европейски държави.

²⁸⁰ Simeon Strunsky in *New York Times*, August 30, 1925, Section 3, pp. 1, 25; and editorial *Ibid.*, September 14, 1925.

Тя е обградена по суша и море от мощни врагове, чиито комбинирани сухопътни и морски сили превъзхождат числено армиите и флота на Германия, Австро-Унгария и Италия, като на последната не може изобщо да се разчита.

Друг въпрос който трябва да се разгледа е, дали Германия има някаква основна политика или цел, която може да постигне само чрез война и която да е подкрепяна от голяма група граждани или от отговорни лица на власт, преди 1914 г.

Австро-Унгария смята, че войната е необходима, за да накаже сърбите и да отправи благотворно предупреждение към другите подчинени националности в рамките на многоезичната двойна монархия.

Сърбия знае, че ще трябва да изчака европейска война, за да осъществи великосръбските си стремежи.

Русия осъзнава, че само чрез европейска война може да си осигури Проливите, а Франция е наясно, че Елзас-Лотарингия може да бъдат върнати само чрез успешен изход от общоевропейския конфликт.

Дали Германия е имала подобна амбиция? Може да се каже с категорична сигурност, че тя няма подобни амбиции. Всичко върви гладко. Тя ежегодно се налата с все по-голямо участие в световната търговия, феноменалното ѝ индустриално развитие напредва с бързи темпове, а главната ѝ област на империалистическа експанзия попада под неин контрол с общия успех на железопътната линия Берлин-Багдад и влиянието ѝ върху Константинопол.

Успехът на преговорите с Англия за Близкия изток, Африка и военноморското равновесие до юни 1914 г. премахва основата за остро англо-германско съперничество.²⁸¹

Германските лидери в икономиката и политиката добре разбират, че тя е готова да постигне това, което желае, чрез продължаване на съществуващите мирни тенденции, докато войната означава огромни препятствия, срещу които ще трябва да се изправи, поставя цялото ѝ бъдеще в опасност.

Разбира се, има няколко ужасени автократи, които са разтревожени от растежа на германската социалдемократия и са готови да рискуват война с надеждата да съживят у радикалите, новородената лоялност към управляващата династия, както и няколко шовинистични глупаци, които желаят война срещу Великобритания заради търговското и военноморското съперничество; но никоя голяма партия и обществена група в Германия не иска война, а отговорните членове на германското правителство, от кайзера надолу, са категорично против войната през пролетта на 1914 г., въпреки че са разтревожени от войнствените прояви на Русия и слухове за англо-руската военноморска конвенция.

Въпреки че кайзерът често е прибързан и безотговорен в емоционалните си изказвания, пълни с военен символизъм и реторика, както и в личното си поведение, дори полковник Хаус признава неговите скрити миролюбиви намерения.²⁸²

Няма мит в съвременната история, който да е по-труден за опровергаване от твърдението, че по-голямата част от германския народ е съпък поклонник на милитаризма и с нетърпение очаква първата възможност за война.

Достатъчен пример за германското мнение по този въпрос може да намерим в „Народният вот, гласуването за депутатите в Райхстага на изборите през 1912 г.“. Разпределението на гласовете между основните партии е следното: Консерватори – 1 149 916,

²⁸¹ Б. пр. Но не и за тайният елит около Милнър, Ешър, Ханки, Робъртс, Балфур, Аскуит, Халдейн, Грей, Лойд Джордж, Чърчил и мн. др. които си поставят като задача на живот и смърт, да унищожат Германия и реално ръководат събитията довели до катализиране на френско-руската агресия и началото на войната! Разбира се, авторът няма как да е запознат с тази информация, станала известна много по-късно!

²⁸² C. P. Gooch, *Germany, Chap. vi*; Ewart, *op. cit.*, pp. 451 ff.; C. Seymour, *The Intimate Papers of Colonel House, Vol. I*, p. 261. Книгата на Е. Лудвиг за кайзера е несерioзна, осъждана дори от германските либерали.

Националлиберали – 1 671 297, Център – 2 012 990, Радикали – 1 556 549, Социалдемократи – 4 238 919.

От тези партии, последните три покриващи огромно мнозинство от германския народ, са категорично против войната и милитаризма. Националлиберали са разделени по въпроса, приблизително поравно. Само консерваторите могат да претендират за мнозинство в полза на милитаризма.

Често се твърди, че германското правителство през 1914 г. не е желало европейска война, но военната класа са я желае и смята, че 1914 г. е идеалният момент за такъв конфликт.

Но няма много основания за подобно заключение. Знаем, че фон Молтке тайно е телеграфирал до австрийския началник-щаба, призовавайки го да отстоява плана си за наказване на Сърбия и съветвайки за мобилизация, но няма никакви доказателства, че е желаел да провокира общоевропейска война. Телеграмите му са чисто предпазливи.

Известно е, че фон Тирпиц, лидерът на най-войнствените кръгове в Германия, е силно разочарован, че войната е започнала през 1914 г., преди военноморските му планове да са били завършени.

Юарт казва по този въпрос следното²⁸³: „Грандадмирал фон Тирпиц, създателят на германския флот, е смятан за водач на милитаристичните кръгове, доминирал в германското правителство и предизвикал войната. Той е настоявал за завършването на Килския канал и сега, когато през него може да преминават големите му военни кораби, възниква въпросът, а не е ли бил нетърпелив за военни действия? Оказва се че, не е бил. Той е изграждал модерен флот, който обаче изобщо не е бил равностоена за война с Обединеното кралство, и когато избъхва войната, той е сред най-разочараваните от това събитие.“

Всъщност, това което може да каже със сигурност за военната група в Германия през 1914 г. е, че след като се убеждават, че войната с Русия и Франция е неизбежна, настояват за незабавни действия, за да избегнат опасното забавяне, пред огромното числено превъзходство на руснаците.

Поанкаре открито признава подобно раздражение и нетърпение от военните кръгове във Франция, около генерал Жофр и неговите сърътници в желанието им да нападнат Германия.

III. ЛЕГЕНДАТА ЗА ПОТСДАМСКИЯ КОРОНЕН СЪВЕТ ОТ 5 ЮЛИ 1914 Г.
В по-късните години на Световната война, най-важният елемент в делото на Антантата срещу Германия като единствен подстрекател на конфликта и единствен военнопръстъпник е твърдението, че на 5 юли 1914 г. кайзерът свикал голям съвет на икономическите, политическите и военните лидери на Германия и Австро-Унгария и съобщил решението си да вкара Европа във война. Финансистите протестирали, че им трябва няколко дни, за да изплатят заемите си, и кайзерът им дал две седмици отсрочка за тази цел.

На следващата сутрин кайзерът отпътувал на ваканционен круиз, за да се подготви за напрегнатите времена, които знаел, че ще последват завръщането му, както и да приспи Европа в напълно измамно чувство за сигурност и траен мир.

Той лично изготвил австрийският ултиматум към Сърбия, по такъв начин, че неизбежно да доведе до всеобща европейска война, и трябвало да бъде забавено връчването му, през тези две седмици, необходими на банкерите, за да приведат страната в пълна готовност за война.

²⁸³ Ewart, *op. cit.*, p. 569. Wegerer in *Current History*, July, 1926.

Този мит е разпространен за първи път в голям мащаб през юли 1917 г. Той води началото си от сервитьор в хотел *Kaiserhof* в Берлин, който подслушва и погрешно тълкува клюки, разменени се между офицери от германската армия и някои членове на австроунгарското посолство, които вечерят в хотела.

Възможно е също, разпространенето му от кореспондент на *Frankfurter Zeitung*, въпреки че обвиняемият кореспондент е отрекъл.²⁸⁴

Но легендата избухва едва с публикуването през 1918 г. на книга на Хенри Моргантау, американският посланик в Турция от 1913 до 1916 г., озаглавена „Историята на посланик Моргантау“.

Донякъде е странно, че той укрива толкова важно доказателство срещу Германия повече от три години! Г-н Моргантау описва как е научил за този опасен заговор от Вангенхайм, германският посланик в Турция, в началото на Световната война²⁸⁵: „В онези ранни дни, ситиацията за германския посланик беше изключително благоприятна. Успехите на германските армии го вълнуваха толкова много, понякога до неблагоприятие, а неговият ентусиазъм го накара да ми разкаже някои факти, които винаги ще имат голяма историческа стойност. Той разкри точно как и кога Германия е предизвикала тази война. Днес разкритието на тази тайна изглежда като най-чудовищна неблагоприятност, но трябва да имаме предвид настроеното на Вангенхайм по това време. Целият свят тогава вярваше, че Париж е обречен, а Вангенхайм показваше своето отношение в честите си уверения, че войната ще приключи до два или три месеца. Цялото германско начинание очевидно напредваше по програма. Вече споменах, че германският посланик е заминал за Берлин скоро след убийството на ерцхерцога и сега разкри причината за внезапното си изчезване. Той ми каза, че кайзерът го е повикал в Берлин за важно съвещание. Тази среща се е състояла в Потсдам на 5 юли. Кайзерът е председателствал и са присъствали почти всички важни посланици. Самият Вангенхайм е бил призован да даде уверения за Турция и да запознае сътрудниците си с положението в Константинопол, което тогава се смяташе за ключов момент в предстоящата война. Когато ми разказа кой е присъствал на срещата, Вангенхайм не спомена имена, въпреки че каза конкретно някои факти, които са толкова важни, че цитирам точните му думи на немски, които той използва „*die Häupter des Generalstabs und der Marine*“ (Началникът на генералния щаб и на флота), с което предположих, че има предвид фон Молтке и фон Тирпиц. Присъствали са големи банкери, управителите на железниците, водещи индустриалци, всички толкова необходими за германските военни подготовки, колкото и самата армия. Вангенхайм ми каза, че кайзерът тържествено е задал въпроса на всеки един от тях: „Готови ли сте за война?“ Всички отговорили с „да“, освен финансистите. Те казали, че трябва да имат две седмици, за да продадат чуждестранните си ценни книжа и да отпуснат заеми.

По това време малцина гледаха на трагедията в Сараево като събитие, което неизбежно ще доведе до война. Вангенхайм ми каза, че на тази среща са взети всички предпазни мерки, за да не породят подозрение. Решено е да се даде време на банкерите да пренастроят финансите си за предстоящата война, след което няколкото участници спокойно се върнали на работа или заминали на почивка. Кайзерът отишъл в Норвегия с яхтата си, фон Бетман-Холвег заминал за почивка, а Вангенхайм се върнал в Константинопол.

Разказвайки ми за тази конференция, Вангенхайм, призна че Германия е ускорила войната, и е доста горд за това, горд, че Германия е подхождала към въпроса по толкова методичен и далновиден начин, и е особено горд, че самият той е бил поканен да участва в това епохално събрание.

²⁸⁴ Montgelas, *The Case for the Central Powers*, p. 207. Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, pp. 83-87.

²⁸⁵ Fay, loc. cit., pp. 309-15; and P. Renouvin, *Les Origines im mediates de la guerre*, pp. 13 ff.

Често съм се чудил защо ми разкри толкова важна тайна и мисля, че може би истинската причина е прекомерната му суета, желанието му да покаже колко приближен е бил до вътрешния кърг на своя император и каква роля е имал в предизвикването на този конфликт. Какъвто и да е бил мотивът, тази недискретност със сигурност ми показва кои са истинските виновници в това чудовищно престъпление.

Няколкото сини, червени и жълти книги, които заляха Европа, няколкото месеца след избухването, и стотиците документи, издадени от германски пропагандатори, опитващи се да установят невинността на Германия, никога не са ми правили и най-малко впечатление. Защото заключенията ми относно отговорността не се основават на подозрения, вярвания или изучаване на косвени данни. Не е нужно да разсъждавам или да споря по въпроса. Аз знам, че заговорът, причинил тази най-голяма човешка трагедия, е замислен от кайзера и неговото обкръжение на Потсдамския коренен съвет на 5 юли 1914 г. Един от главните участници, развълнуван от очевидния успех на заговора, ми разказа лично подробностите. Винаги, когато чуя хора да спорят за отговорността за тази война или чета тромавите и лъжливи извинения, изтъкнати от Германия, просто си спомням едрата фигура на Вангенхайм, как се появи онзи августовски следобед, пушейки огромна черна пура и разказвайки ми за тази историческа среща. Защо да губим време в обсъждане на въпроса след това? Този коронен съвет се проведе на 5 юли, а сръбският ултиматум е изпратен на 22 юли. Това е точно двуседмичният интервал, който финансистите поискали, за да завършат планове си. Всички големи фондови борси по света показват, че германските банкери са използвали печелившо този времеви интервал. Техните записи разкриват, че акциите са били продавани в големи количества и че цените са спаднали бързо. Тогава пазарите бяха озадачени от това движение, но обяснението на Вангенхайм разсейва всички съмнения, които все още са останали. Германия обменяше цените си книжа в пари в брой за военни цели. Ако някой желае да провери Вангенхайм, бих му предложил да проучи котировките на Нюйоркската фондова борса за тези две исторически седмици. Той ще открие, че е имало удивителни спадове в цените, особено на акциите на международен пазар. Между 5 и 22 юли, Union Pacific падна от 155% на 127%, Baltimore and Ohio – от 91% на 81%, United States Steel – от 61 на 50%, Canadian Pacific – от 194 на 185%, а Northern Pacific – от 111% на 108%.

Тогава висшите протекционисти обвиняваха митническия закон *Simmons-Underwood* за отговорен за този спад в стойностите, докато други критици на администрацията го приписвали на Закона за Федералния резерв, който все още не беше влязъл в сила. Колко малко брокерите от Уолстрийт и финансовите експерти осъзнаваха, че коронният съвет проведена в Потсдам и председателстван от кайзера, е истинската причина, която срина пазара!“

Тази сладкодумна легенда е не само основният момент в съюзническата пропаганда срещу Германия след публикуването книгата на г-н Моргентау, но и мълчаливо приета от г-н Аскуит в негово извинение и тържествено повторена от Буржоа и Пейдж в конвенционалното френско издание на „Стандарт“, и двете са публикувани, след като фактите станаха налични и показват, че горната история е пълна измислица.

Митът е подложен на остра критика от професор Сидни Б. Фей по въпроса за *Kriegsschuld* (вината за войната) от май 1925 г.²⁸⁶: „Достъпните сега документи от това време убедително доказват, че едва ли има и дума истина в твърденията на г-н Моргентау, било то по отношение на (а) присъстващите лица, (б) отношението на кайзера към забавянето, (в) истинските причини за забавянето или (г) предполагаемата продажба на ценни книжа в очакване на война. Всъщност твърденията му са пълна противоположност на истината.

²⁸⁶ *Loc. cit.*, October, 1925, p. 14.

а) Що се отнася до присъстващите лица, със сигурност не е вярно, че „Почти всички важни посланици са присъствали“. Всички те са били на постове си с изключение на самия Вангенхайм и не е сигурно той дали дори е видял кайзера. Молтке е бил на почивка в Карлсбад, а Тирпиц е бил на почивка в Швейцария. Ягов също е бил в Швейцария на меден месец и се е завърнал едва на 6 юли.

Балин, ръководителят на Хамбургско-американската линия, който е отсъствал от Берлин в началото на юли, и е бил на курорт, не е имал никаква информация до 20 юли, че има възможна опасност от военни усложнения. Военнопромишленият магнат Круп фон Болен-Халбах, не е бил в Потсдам на 5 юли, но е видял император Вилхелм на следващия ден в Кил, когато императорът е отплавал за северния си круиз. Няма доказателства, че на 5 юли в Потсдам са се събрали лицата „необходими за германските военни приготовления“.

Единствените хора, с които кайзерът се е консултирал на 5 юли в Потсдам след обяда си с австроунгарския посланик, са канцлерът Бетман-Холвег, пруският военен министър Фалкенхайн и някои подчинени рутинни служители.

б) Със сигурност не е вярно, че кайзерът е искал Австро-Унгария да отложи с две седмици каквито и действия срещу Сърбия, за да даде време на германските банкери да конфискуват чуждестранните си ценни книжа. Има изобилие от доказателства, които сочат, че император Вилхелм е искал Австро-Унгария да действа бързо, докато европейското общество, шокирано от ужасното престъпление в Сараево, все още е симпатизирало на Хабсбургите и е възмутено от царевичството извършено от сърбите. Както самият кайзер е написал в бележка в полето на дипломатическо донесение: „Въпросите трябва да бъдат изяснени със сърбите и то много скоро.“

в) Истинските причини за забавянето от две седмици между 5 и 23 юли не са уж дадените на германските банкери две седмици да пласират чуждестранните си ценни книжа, и се дължат изцяло на Австрия, а не на Германия. Те са основно две и многократно се споменават в германските и австрийските документи, публикувани през 1919 г. Първото е, че Берхтолд, австроунгарският министър на външните работи, не може да действа срещу Сърбия, докато не получи съгласието на Тиса, министър-председателя на Унгария. Отнема му две седмици, за да се убеди Тиса от първоначалното му противопоставяне на насилствените действия срещу Сърбия. Втората и най-важната причина за окончателното забавяне е обстоятелството, че Берхтолд не иска да представи ултиматума на Сърбия, докато не стане сигурно, че Поанкаре и Вивиани са напуснали Петроград и са в открито море, на път за Франция. Защото в противен случай Русия, под влиянието на „шампанското настроение“ на френско-руските тостове и шовинизма на Поанкаре, Изволски и великия княз Николай Николаевич, събрани в Петроград, много по-бързо ще се намеси в подкрепа на Сърбия с военна сила, а действията на Австрия срещу Сърбия ще станат много по-трудно „локализирани“.

г) По отношение на предполагаемата продажба на ценни книжа от Германия в очакване на войната, ако се следва предложението на г-н Моргантау и се разгледат котировките на Нюйоркската фондова борса през тези седмици и се прочетат съпътстващите статии в „Ню Йорк Таймс“, не се намират и най-малки доказателства, нито в цената на акциите, нито в обема на продажбите, че големи блокове германски активи са били тайно прехвърляни и са сринали пазара в Ню Йорк през тези две седмици. Акциите, които той спомена, са се понижили само леко или изобщо не са се понижили; освен това, получените спадове са естествено очаквани от общата низходяща тенденция, която се наблюдава от януари, и са доста задоволително обяснени от местните американски условия, като например публикуването на неблагоприятния доклад на Комисията за междушатска търговия. Ето фактите. Удивителният спад на Union Pacific от 155% на 127%, докладван от г-н Моргантау, всъщност представлява действително покачване на стойността на тези

акции с няколко пункта. Union Pacific продаде „ex-dividend“ и „exrights“ на 20 юли; дивидентът и съпътстващите го права бяха на стойност 30%, което означава, че акциите е трябвало да се продадат на 22 юли на 125%. В действителност те се продадоха на 127%; тоест, в края на двуседмичния период, през който се твърди, че е имало „вътрешни продажби“ от Берлин, Union Pacific, вместо да е в спад, всъщност продаваше с два пункта по-високо. Baltimore and Ohio, Canadian Pacific и Northern Pacific всъщност се сринаха на 14 юли и имаше доказателства за продажба на поръчки от Европа. Но това се обяснява защото Baltimore and Ohio вече бяха падали стабилно от януари, и поради много депресиращото влияние, упражнено върху всички железопътни акции от рязко неблагоприятния доклад за железопътната компания New York, New Haven and Hartford, публикуван от Международната търговска комисия. Коментарът на „Ню Йорк Таймс“ от 15 юли е показателен: „Акциите, които напоследък демонстрираха стабилен характер въпреки голямата слабост на отделни емисии, не можаха да се справят с подобни разпродажби, каквито се днес се случиха в Ню Хейвън и др. Имаше моменти, когато изглеждаше, че целият пазар е на път да се срина сериозно и само бързото покриване на късите позиции предотврати много резки нетни спадове... За своя сметка или по нечие нареждане, Европа беше необичайно голям продавач на акции на този пазар, според телеграмата, че докладът на Комисията по търговия от Ню Хейвън е създал много неблагоприятно впечатление в чужбина. Европейското отношение към американските ценни книжа естествено е повлияно от официалните критики към начина, по който е управляван важнее железопътен бизнес.“

Най-необикновено е твърдението на г-н Моргентау относно United States Steel Common. Той казва, че между 5 и 22 юли цената е паднала от 61 на 51%. Истината, както всеки може сам да провери от отчетите на фондовата борса е, че цената на стоманата през тези седмици никога не е паднала под 59%, а на 22 юли е почти същата като две седмици по-рано. Следователно, когато фактите се разгледат, не изглежда, че Нюйоркската фондова борса може да си позволи такова потвърждение на мита разказан от г-н Моргентау за грешните банкери, изискващи двуседмична отсрочка, за да превърнат американските ценни книжа в злато в подготовка за световната война, която те вече са замислили да предизвикат.

В оправданието си публикувано във „Foreign Affairs“ в дори Поанкаре е принуден да признае, че не е имало Потсдамска среща и че Германия и Австрия не са вземали решение за световна война от началото на кризата от 1914 г. Той прави следното стряскащо и революционно признание: „Не твърдя, че Австрия или Германия в тази първа фаза са имали съзнателно обмислено намерение да провокират всеобща война. Никой съществуващ документ не ни дава право да предполагаме, че по това време са планирали нещо толкова систематично.“

По този начин се опровергава цялата офанзива на Антантата срещу Германия, каквато тя се представя през втория период и използва, за да събуди симпатиите на САЩ към каузата на съюзниците, която ни се представяше като битка за цивилизацията срещу Централните сили, които от самото начало са имали за цел непровокирана и брутална война.²⁸⁷

Тъй като г-н Моргентау упорито отказва да предложи каквото и да е обяснение или оправдание на своята „история“ или да отговори на запитванията, на какво основание, тя трябва да се приеме за „автентична“, тя остава като съмнително предположение при тези обстоятелства.

²⁸⁷ Sir Edward Grey, *The Conflict for Human Liberty*; W. S. Davis. *The Roots of the War*; J. M. Beck, *War and Humanity*.

За авторът на този труд, е много съмнително, че г-н Моргентау изобщо някога е чул за легендата от Потсдам, докато е бил в Турция. Напълно немислимо е, че той ще укрива толкова важна информация в продължение на близо четири години.

Авторът на този труд е директно информиран от кайзера, че барон Вангенхайм²⁸⁸ не го е виждал през юли 1914 г.

Знаем, че книгата на г-н Моргентау не е написана от самия него, а от г-н Бъртън Дж. Хендрик, по-късно отличил се като редактор на писмата на Пейджет. Все още очакваме с интерес обяснението на г-н Хендрик за произхода на потсдамската измислица, както е написана за историята на посланик Моргентау.

V. ОТГОВОРЪТ НА КАЙЗЕРА НА АПЕЛА НА АВСТРИЯ СЛЕД УБИЙСТВОТО НА ЕРЦХЕРЦОГА. След като разобличихме лъжата за Потсдамския коронен съвет, можем да разгледаме действията на кайзера, реакцията му на убийството на Франц Фердинанд и неговия отговор на апела на австрийския император за подкрепа на австрийския план за наказване на Сърбия. На първо място е необходимо да се има предвид, че до убийството, кайзерът оказва възпиращо влияние върху войнственото отношение на Австрия към Сърбия. на два пъти през 1912-13 г. той спира Австрия да не напада Сърбия.²⁸⁹

Дори на 1 юли 1914 г. граф Тиса обвинява кайзера в особена слабост към Сърбия и пише на император Франц Йозеф, че очакваното посещение на кайзера във Виена за погребението на ерцхерцога трябва да се използва, за да се убеди кайзерът в австрийската гледна точка по сръбския проблем.²⁹⁰ „Сметнах за свой дълг да се обърна към Ваше Величество с учтивата молба любезно да използвате присъствието на император Вилхелм във Виена за да го разубедите в отношението му към Сърбия, нещо, което не трябва да е трудно след последните неочаквани събития, и да го накарам да ни подкрепи енергично в планираната ни политика на Балканите.“

Убийството на ерцхерцога предизвика пълна промяна в отношението на кайзера към Сърбия. Причините са лични и политически. Кайзерът е личен приятел с ерцхерцога и той го беше посетил семейно в Конопищ само няколко седмици преди убийството.

Съвсем естествено, като глава на управляваща династия, кайзерът се опасява от политическите убийствата. Той е силно разтревожен от убийството на президента Карно във Франция и на крал Умберто в Италия.

Сега е убит наследника на Хабсбургския трона. Той самият може да бъде следващата жертва. Затова отменя посещението си във Виена поради опасение от покушение.²⁹¹

Берхтолд е достатъчно хитър, за да се възползва от този страх и на 3 юли докладва на Чиршки, че току-що е научил, че 12 терористи замислят да убият кайзера.²⁹²

„Политическата причина за тревогата на кайзера е разбирането му, че убийството е предизвикателство към австрийското господство над подчинените славяни, което може да отслаби или унищожи единствения му важен съюзник и сериозно да навреди на германските планове в Близкия изток.

Промяната в отношението на кайзера към Сърбия ясно личи в неговите коментари в полетата върху съобщенията на посланиците до фон Ягов и Бетман-Холвег.“ На 11 юли, 2 или 3 юли, той коментира в полето на телеграмата на Чиршки до Бетман-Холвег, че

²⁸⁸ Б. пр. Самият барон Вагенхайм умира в Константинопол през октомври 1915 г. на 58 год. възраст, така че не бил жив, когато въпросната лъжа е публикувана, за да я опровергае.

²⁸⁹ H. Friedjung, *Das Zeitalter des Imperialismus*, Vol. III; E. Brandenburg, *Von Bismarck zum Weltkriege*.

²⁹⁰ *Austrian Red Book*, Vol. I, p. 15.

²⁹¹ *Outbreak of the World War* (Kautsky collection of German documents), pp. 59-60.

²⁹² *Austrian Red Book*, Vol. I, p. 15.

посланика се опитва да упражнява съдържашо влияние върху Австрия²⁹³: „Това не е негова (на Чиршки) работа, а е изцяло въпрос на Австрия, какво планира да направи в този случай. Нека Чиршки е достатъчно добър да се откаже от тези глупости! Сърбите трябва да бъдат премахнати и то веднага!“

В писмото си от 10 юли до фон Ягов, Чиршки предлага, че ще е по-добре да се опита влияние върху британския печат срещу Сърбия, но да се прави внимателно, за да не се алармира сърбите. Кайзерът коментира²⁹⁴: „Да се държат като „джентълмени“ с убийци след случилото се, е пълна глупост!“

В писмо до Франц Йозеф от 14 юли той пише²⁹⁵: „Ужасното престъпление в Сараево хвърли ярка светлина върху пагубните вълнения на луди фанатици и върху пакостливите панславянски смутове, които заплашват структурата на държавата“.

Той коментира „Глупости!!!, „Глупости!“ и „Вятър!“ в полето на телеграмата на своя посланик в Белград, който съобщава за срещата си с Пашич от 8 юли, на която последният подчертава трудността да се обуздаят сръбските агитатори и заговорници и решимостта си да се справи с тях възможно най-строго²⁹⁶.

В телеграмата си от 1 юли до Бетман-Холвег, Чиршки уведомява канцлера, за решението на Тиса да подкрепи твърда позиция спрямо Сърбия, а коментарът на кайзера в полето е: „Е, най-накрая се показва като истински мъж!“²⁹⁷

Интересно е да се сравни този коментар с опасението на Тиса две седмици по-рано, че първата стъпка в австрийската политика ще трябва да бъде разубеждаването на кайзера от прекомерната му привързаност към Сърбия!

На 23 юли фон Ягов изпраща на кайзера отчет за отношението на сър Едуард Грей, както е съобщено от германския посланик в Лондон, Лихновски. Кайзерът отбелязва в полето²⁹⁸: „Грей греши като поставя Сърбия на едно ниво с Австрия и други велики сили. Това е нечувано! Сърбия не е нищо друго освен банда разбойници, която трябва да бъде унищожена заради престъпленията си!“

В полето на телеграмата на Чиршки до фон Ягов от 24 юли кайзерът пише²⁹⁹: „Австрия трябва да стане преобладаващата сила на Балканите, над малките държави там, и то за сметка на Русия, защото в противен случай няма да има мир.“

Германският послатник в Белград телеграфира на фон Ягов, че суровият тон и суровите условия на австрийския ултиматум са изненада за сърбите. Кайзерът коментира³⁰⁰: „Браво! Да не повярваш, че това са направили виенчаните!“

Накратко, до момента, в който научава за естеството на сръбския отговор на австрийския ултиматум, кайзерът ентусиазирано подкрепя сурово и бързо действие на Австрия срещу Сърбия. Той е напълно склонен да види това под формата на наказателна война, но за разлика от австрийците, не смята че австрийската политика трябва да включва задължително военна акция, за да бъде успешна.

Но той от самото начало е категорично против да се допусне, локалната война да прерасне в общоевропейска, която ще въвлече Русия, Франция и Англия срещу Германия. Нетърпеливото желание на кайзера е Австрия да се справи бързо със Сърбия не се дължи на желание за започване на европейска война, а точно обратното, че колкото по-бързо се действа, толкова по-голяма е вероятността конфликтът да се локализира.

²⁹³ *Outbreak of the World War*, p. 61.

²⁹⁴ *Също*, p. 93.

²⁹⁵ *Също*, p. 90.

²⁹⁶ *Също*, p. 96.

²⁹⁷ *Също*, p. 113.

²⁹⁸ *Също*, p. 163.

²⁹⁹ *Също*, p. 182.

³⁰⁰ *Също*, p. 186. В същата телеграма от германския посланик в Белград той коментира по отношение на сърбите: „Просто стъпвайте здраво по петите на тази тълпа.“

Вече посочихме, че на 5 юли кайзерът получава писмото от Франц Йозеф, с което се иска подкрепа за предварително обмислените действия срещу Сърбия, и че на следващата сутрин Бетман-Холвег съобщава на австроунгарския посланик в Берлин решението на Германия да подкрепи Австро-Унгария, каквато и политика да предприеме спрямо Сърбия.³⁰¹

Канцлерът също потвърждава това в телеграма до Чиршки от същия ден, а кайзерът повторя същото обещание в писмото си до Франц Йозеф на 14 юли. Това представлява известния „празен чек“ за Австрия, който ще отключи поредица от събития, довели до гибелта и на двете империи. Кайзерът е л остро, и може би справедливо, критикуван за това, че е дал картбланш на Австрия в сръбската криза. Но трябва да помним, че същото прави Поанкаре спрямо Русия за Балканите през 1912 г. и отново потвърждава безрезервната си подкрепа по австро-сръбския спор от юли 1914 г. по време на посещението си в Санкт Петербург, преди да е напълно запознат с условията на австрийския ултиматум.

Така че вината на Поанкаре при тези обстоятелства е далеч по-тежка. Кайзерът просто дава съгласие за чисто локализирана наказателна акция, необходимо за запазването на съюзника; Поанкаре се съгласява с безразсъдното водене на война, която непременно ще обхване цяла Европа.

Когато кайзерът вижда, че лекомислено даденото доверие на Австрия заплашва да доведе Европа до война, полага всички усилия да я обуздае; когато Поанкаре вижда, че насърчаването на Русия означава сигурна европейска война, той продължава тайно още повече да я насърчава, за да извърши по-бързо своите фатални мобилизационни приготовления.

Без изобщо и да подозира опасността от европейска война по време на срещите си на 5 юли, кайзерът си тръгна на следващата сутрин с убеждението, че има минимална вероятност от избухването на общ конфликт, поради наказателните действия на Австрия срещу Сърбия. Какви са причините му да поддържа това мнение?

На първо място, той вярва, че царят ще бъде дори по-разтревожен и ужасен от него самия от убийството на ерцхерцога и ще бъде готов да види сръбските заговорници строго наказани. Чак на 28 юли кайзерът прозира истината³⁰²: „Не можех да предположа, че царят ще застане на страната на бандити и цареубийци, дори с риск да развърже европейска война. Германците не са способни на подобно мислене. Това е славянски или латински начин на мислене“.

Освен това, той знае от военния си аташе в Санкт Петербург и други източници, че руснаците не проявяват видима тревога, относно заплахите на Австрия срещу Сърбия през предходните две години.³⁰³

Хайнрих Люцов, бивш австроунгарски посланик в Италия, в писмо публикувано в литературното приложение на лондонския „Таймс“ на 31 декември 1925 г., заявява, че след убийството на сръбското кралско семейство през 1903 г. руското правителство поверително е информирало австроунгарското правителство, че няма да се намеси, ако австроунгарските войски окупира Белград. Накрая, той разчита на Лихновски в Англия за успешните преговори през предходните месеци, и осигуряването нейният неутралитет, което ще възпре Франция и Русия да се намесят в полза на Сърбия.

Професор Фей добре обобщава миролюбивите намерения и очаквания на кайзера, когато той заминава за ваканционния си круиз на 6 юли 1914 г.³⁰⁴: „Той очаква военни действия на Австрия срещу Сърбия, но на 5 юли не смята за вероятно австро-сръбският

³⁰¹ Също, pp. 184.

³⁰² *Outbreak of the World War*, p. 266.

³⁰³ *Вижте също забележките на Изволски по-горе за тревогата на Франция от очевидното безразличие на Русия.*

³⁰⁴ *American Historical Review*, July, 1920, p. 629.

спор да доведе до европейска война; затова спокойно на следващата сутрин, както отдавна е планирано и както Бетман го съветва, започна северното си плаване. Едва ли ще направи това, ако очаква, че ранните действия, за които се надява Австрия да предприеме веднага, вместо да се бавят повече от две седмици, със сигурност ще доведат до сериозни усложнения в Европа. Но въпреки това, той смътно се опасява, че дори и малко вероятно, но все пак е възможно Австрия да разпали европейска война. Затова рано на 6 юли, преди да напусне Потсдам в 9,15 ч. за Кил, той провежда кратки отделни срещи с подчинените представители на армията и флота, и информира всеки от тях за разговора си със Съогени.

Той им съобщава тайно да информират началниците си, които отсъстват от Берлин в отпуск, но добавя, че не е необходимо да прекъсват отпуските си, за да се върнат в Берлин, и не е необходимо да се издават заповеди за военни приготовления, тъй като не очаква сериозни военни усложнения.“

Много се говори от някои, за отричането на фон Ягов, че е чел австрийския ултиматум до Сърбия преди 23 юли 1914 г., но най-много той се е подsigурил като всеки почтен дипломат. Въпросът има малко отношение към вината за войната, тъй като Ягов нито е участвал в съставянето му, нито е одобрил австрийския ултиматум.

V. ГЕРМАНИЯ И АВСТРО-СРЪБСКАТА КРИЗА. 1. Кайзерът и сръбският отговор. Отношението на кайзера към австро-сръбската криза претърпява забележителна трансформация веднага щом прочита сръбския отговор на австрийския ултиматум. Без да знае, че ултиматумът е умишлена хитрост на Австрия, целяща да се обяви война на Сърбия, той приема сериозно ултиматума и отговора и ги определя като напълно адекватни и смята че всякакво оправдание за наказателна война на Австрия срещу Сърбия отпада. Върху преписа от сръбския отговор той прави следната бележка³⁰⁵: „Блестящо изпълнение за срок от 48 часа. Това е повече, отколкото може да се очаква! Голяма морална победа за Виена; и с нея отпада всякаква причина за война и Гизъл (австрийският посланик в Сърбия) можеше да остане спокойно в Белград! При такъв отговор, аз никога няма да заповядвам мобилизация!“

В писмото си до фон Ягов от 28 юли, в което излага основните елементи на своята идея за временна окупацията на Белград от Австрия, като залог, изразява почти идентично мнение³⁰⁶: „След като прочетох сръбския отговор, който получих тази сутрин, съм убеден, че като цяло желанията на Дунавската монархия са били уважени. Малкото резерви, които Сърбия прави по отношение на отделни точки, според мен могат да бъдат уредени чрез преговори. Но той съдържа обявяването *orbi et urbi* за капитулация от най-унизителен вид и всяка причина за война отпада.“

Това е окончателният отговор за онези, които подобно на Поанкаре³⁰⁷ твърдят, че кайзерът е подтикнал австрийците към прибързано обявяване на война на Сърбия. Напротив, австрийците всъщност обявяват война, за да избягат от натиска на кайзера за мирно уреждане на сръбския спор след получаване на сръбския отговор.³⁰⁸

2. Планът на кайзера за предотвратяване на войната. Кайзерът не само е убеден, че сръбският отговор премахва всякаква причина за война, но и беше решен Австрия да бъде възпрепятствана да развива плановете си за въвлечане на Европа във война. Често се твърди, че кайзерът подценява опасността от войната, докато не научава от първите съобщения за руска мобилизация. Това не е вярно. Той се опасява за мира в Европа, след като научава за сръбска мобилизация по време на предаването на сръбския отговор на Австрия.

³⁰⁵ *Outbreak of the World War*, p. 254.

³⁰⁶ *Също*, p. 273.

³⁰⁷ *Foreign Affairs*, October, 1925, pp. 14-15.

³⁰⁸ *Ewart, op. cit.*, Vol. II, pp. 1097-1098.

В телеграмата на Бетман-Холвег от 25 юли той пише за сръбската мобилизация³⁰⁹: „Това може да предизвика мобилизация на Русия, и ще доведе до мобилизация на Австрия!“

На следващия ден, научавайки за австрийската, и сръбската мобилизация, той пише в полето на телеграмата на Бетман-Холвег, призоваваща за спокойствие³¹⁰: „Спокойствието е първото задължение на гражданина! Запазете спокойствие, само запазете спокойствие! Но спокойната мобилизация е нещо ново, наистина!“

До 27 юли руските протести и слухове за руски военни приготовления срещу Австрия убеждават кайзера, Бетман-Холвег и фон Ягов, че Германия трябва да се откаже от плана си да даде на Австрия свободата на действие със Сърбия, и осъзнава, че е невъзможно австро-сръбския конфликт да бъде локализирана, и трябва да възобнови политиката си от предходните две години на съдържане на Австрия.

Решението на проблема, което той предлага, е Австрия да окупира Белград като гаранция, че сърбите ще изпълнят обещанията си, и след това да спре по-нататъшни военни действия срещу Сърбия. Това, заедно с декларацията на Австрия, че ще уважава суверенитета и териториалната цялост на Сърбия, според него трябва да задоволи както Русия, така и австроунгарската армия. Той обобщава плана си в писмо до фон Ягов на 28 юли³¹¹: „Въпреки това, съдържанието на този лист хартия (сръбският отговор), може да считаме за малоченен, защото вероятно няма да не бъде изпълнен. Сърбите са ориенталци, лъжци, измамници и майстори на укриването. За да могат тези красиви обещания да се превърнат в истина и реалност, трябва да се приложи жестоко насилие. За целта Австрия трябва да получи залог (Белград) като гаранция за изпълнението на обещанията и да го окупира, докато обещаното действително не бъде изпълнено. Това е необходимо и за да се даде на армията, която сега е ненужно мобилизирана за трети път, външното удовлетворение от привиден успех в очите на света и да ѝ се даде възможност да почувства, че поне е стояла на чужда земя. Ако не бъде направено, изоставянето на кампанията може да предизвика опасна вълна от лоши чувства срещу Монархията. В случай, че Ваше Превъзходителство споделя моите възгледи, предлагам да кажем на Австрия: Сърбия е принудена да отстъпи по много унизителен начин, и ние ѝ поднасяме нашите поздравления. Естествено, в резултат на това всяка причина за война е изчезнала.

Безспорно е необходима гаранция, че обещанията ще бъдат изпълнени. Това може да се осигури чрез временна военна окупация на част от Сърбия, подобно на начина, по който държахме войските си във Франция през 1871 г., докато милиардите не бъдат изплатени. На тази основа съм готов да посреднича за мир с Австрия. Ще се откажа от всякакви предложения или протести в обратен смисъл от други държави, независимо от всичко, особено след като всички те ме призовават да съдействам за запазването на мира. Ще направя това по свой начин и възможно най-щадящо за националистическите чувства на Австрия и честта на нейното оръжие. Защото последната вече е призована от най-висшия си военен командир и е на път да отговори на призива. Следователно е абсолютно необходимо тя да получи видимо удовлетворение; това е предпоставката за моето посредничество. Затова на Ваше Превъзходителство да представи предложение по посочения начин, което да бъде съобщено на Виена. Накарах Плесен да пише в горепосочения смисъл до началника на Генералния щаб, който е напълно съгласен с моите възгледи“.

Трябва да поясним, че този т. нар. „план за гаранцията“ е независимо предложен с ентузиазъм от сър Едуард Грей и крал Джордж като процедура, най-добре съобразена

³⁰⁹ *Outbreak of the World War*, p. 201.

³¹⁰ *Също*, p. 208.

³¹¹ *Също*, pp. 273-274.

със запазването на интересите както на Австрия, така и на Русия, и като достатъчна отстъпка и гаранция за Русия, за да оправдае прекратяването на нейните военни приготовления.³¹²

3. Германия и дипломатическите предложения от 1914 г. Сега нека видим мерките, предложени от различните европейски страни, за да се постигне мирно уреждане на спора между Австрия и Сърбия, и Русия и Австрия. Тук ще покажем пълната неистинност на твърдението, подобно на мита за Потсдамския коронен съвет, е основният момент в пропагандата на Антантата, представяща Германия като отговорна за започването на военните действия през 1914 г., защото не само че не предлага никакви планове за мирно уреждане, но и решително отхвърля всички планове за посредничество и преговори, предложени от други държави.

Всъщност е точно обратното. Германия активно участва, както други държави, в предлагането на планове за посредничество и преговори и се опитва да сътрудничи с Англия в търсенето на мирни начини за уреждане на споровете, които са договорени от Англия, и Германия като най-осъществими и желани при съответните обстоятелства. Юарт накратко обобщава фактите³¹³: 33 Сега трябва да разгледаме преговорите, позовавайки се на различните предложени методи за постигане на мирно решение на спора, предвид често повтаряното твърдение, че Германия е отхвърлила всяко предложение за примирение. Предложени са четири метода:

1. Конференция на посланиците на Франция, Италия и Германия в Лондон със сър Едуард Грей.

2. Посредничество между Австро-Унгария и Русия.

3. Директни разговори между Австро-Унгария и Русия.

4. Посредничество между Австро-Унгария и Сърбия.

От тях Германия и Русия отказват първия с одобрението на сър Едуард Грей. Германия се съгласява с втория и активно съдейства за него; и в крайна сметка предлага третия. Четвъртият не е предложен до 27-ми юли, а Германия незабавно и настоятелно настоява Австро-Унгария да го приеме³¹⁴.

Първият план, посочен по-горе, или конференция на посланиците в Лондон, е предложен от сър Едуард Грей на 26 юли, когато той прави предложение германският, френският и италианският посланици да се срещнат с него в Лондон, за да обсъдят подходящи методи за мирно разрешаване на дипломатическия конфликт, съществуващ между Австрия и Сърбия. Това предложение е отхвърлено от Германия и Австрия. Те са против конференция за уреждане на австро-сръбския спор. Но Франция и Русия категорично се противопоставят на всяко предложение за конференция, която да се занимава с австро-руското напрежение.³¹⁴

На 27 юли Италия прави най-конструктивното предложение по време на цялата криза от 1914 г. за конференция на силите.³¹⁵

Това означава свикване на конференция между Англия, Италия, Германия и Франция, която да наложи пълното приемане от Сърбия на австрийския ултиматум, но и да спаси реномето на Сърбия, като ѝ позволи да направи тази капитулация пред европейската конференция, а не директно пред Австрия.

Франция игнорира предложението, Грей го препраща без ентусиазъм, а Сазонов лицемерно избягва въпроса. Германия настоява пред Австрия да приеме, но тя го отхвърли.

³¹² Ewart, *op. cit.*, pp. 1081, 1156.

³¹³ Ewart, p. 1073; cf. Renouvin, *op. cit.*, pp. 66 ff., 120 ff.

³¹⁴ Ewart, pp. 1073 ff.

³¹⁵ Morhardt, *Les Preuves*, Part II, Chap. vii.

Морхард смята, че това предложение има най-отрицателното влияние върху Антантата през целия период на преговорите.

Вторият план е посредничество между Австро-Унгария и Русия. Предложен от Грей на 24 и 25 юли. Германия веднага се съгласява на посредничество между Русия и Австрия веднага щом се появи възможност, позволяваща подобни действия.³¹⁶

Този план обаче не е следван и е заменен с насърчаването на директни разговори между Виена и Санкт Петербург, подходът първоначално предложен от Грей на 20 юли, отхвърлен от Поанкаре още на 22 юли, а по-късно предложен от Германия.

На 28 юли сър Едуард Грей признава весело, че третият план май е най-добрият метод³¹⁷: „Докато е възможно директното обсъждане между Австрия и Русия, ще отложи всяко друго предложение, тъй като съм напълно съгласен, че това е най-предпочитаният метод от всички.“

Този метод на директни разговори е настояван от Германия с голяма сериозност пред Австрия, но се оказва неуспешен, защото Русия настоява да обсъди отношенията между Австрия и Сърбия, а Австрия поддържа, че това е нейна работа, въпреки енергичните изявления за противното от страна на Германия след 28 юли.

Както видяхме по-горе, Австрия умишлено обявява война на Сърбия, за да предотврати преговорите. Тя не се предава и дори бавейки се, уж предлага, че е готова да обсъди сръбската си политика с Русия, докато не е обявена руската обща мобилизация, което означаваше неизбежен общ конфликт.³¹⁸

Четвъртият метод за мирно споразумение е посредничеството между Австро-Унгария и Сърбия. Това предложение идва от Англия и бързо е прието от Германия. Някои от най-настойтелните телеграми на Бетман-Холвег до Виена настояват за необходимостта Австрия да приеме германското посредничество.

По-рано посочихме, че по този въпрос Берхтолд дори не се преструва, че е съгласен, докато не е изпратена телеграма от Виена едва рано сутринта на 1 август, в която се съгласява да приеме посредничеството на Англия по сръбския въпрос.

Няма основания да се смята, че това предложение е направено добросъвестно, но дори и да беше, то няма да е от полза, тъй като сър Едуард Грей не предприема никакви действия, въз основа на телеграмата. По това време Русия се мобилизира, а Франция току-що е информирана от Русия за обявяването на войната.³¹⁹

Горните факти са адекватен коментар за точността и надеждността на Кауцки и Лихновски, както и за честността на г-н Аскуит, който дълго след като германските и австрийските документи са налични, цитира одобрително следното от Кауцки³²⁰: „Австрия отхвърли всички предложения за посредничество, които бяха направени, нито едно от които не произлизаше от Германия. Тя се задоволи просто да предаде предложенията на другите или просто да ги отхвърли още в самото начало като несъвместими с независимостта на Австрия“.

А също и следното още по-абсурдно изопачаване от Лихновски³²¹: „Беше необходим само намек от Берлин, за да се накара граф Берхтолд да се задоволи с дипломатическия успех. Но този намек не е даден, за да бъде ускорена войната“.

4. Телеграмите за въздействие от Германия. За да добием представа за напрежението и безпокойството в Берлин относно нарастващата опасност от всеобща европейска

³¹⁶ Ewart, pp. 1077-1078.

³¹⁷ Също, p. 1081.

³¹⁸ Ewart, pp. 1091 ff., 1110 ff.

³¹⁹ Montgelas, op. cit., pp. 165-169, 176, 184-187

³²⁰ H. Asquith, *The Genesis of the War*, pp. 280.

³²¹ Също, p. 290.

война след 27 юли, както и за сериозността на германските телеграми до Виена, призоваващи за преговори и приемане на посредничество, ще цитираме някои от представителните телеграми от този период и личните коментари на кайзера.

На 30 юли Бетман-Холвег телеграфира до Чиршки, да предаде на Берхтолд обръщение към Австрия да приеме посредничество³²²: 43 „Ако Австрия откаже всякакво посредничество, ние сме изправени пред пожар, в който Англия ще бъде срещу нас; най-вероятно Италия и Румъния ще ни изоставят и ние двете държави, ще трябва се противопоставим на четири Велики сили. Поради противопоставянето на Англия, върху Германия ще падне основната тежест на борбата. Политическият престиж на Австрия, честта на нейното оръжие, както и справедливите ѝ претенции срещу Сърбия, могат да бъдат напълно удовлетворени чрез окупацията на Белград или на други места. Тя ще засилила статута си на Балканите, както и по отношение на Русия, чрез унижението на Сърбия. При тези обстоятелства трябва спешно и убедително да предложим на Виенския кабинет приемането на посредничество при гореспоменатите почетни условия. Отговорността за последствията, които ще последват, са необичайно тежка както за Австрия, така и за нас“.

В същия ден Бетман-Холвег убеждава кайзера да изпрати лично следната телеграма до австрийския император³²³: „Не се чувствам способен да откажа личната молба на царя, да опитам посредничество за предотвратяване на световния пожар и поддържането на световния мир. Вчера и днес чрез моя посланик получих предложения, представени на Вашето правителство. Наред с други условия, те предвиждат Австрия да обяви условията си след окупирането на Белград или други места. Ще Ви бъда искрено задължен, ако ме удостоите с решението си възможно най-скоро“.

По-късно през деня Бетман-Холвег изпраща следната спешна телеграма до Чиршки, настоявайки Австрия да приеме посредничеството според „плана с обещания“, предложен от Германия и сър Едуард Грей³²⁴: „Ако Виена откаже да отстъпи в която и да е посока, особено по последното предложение на Грей, както се предполага от телефонния разговор на Ваше Превъзходителство с г-н фон Щум, едва ли ще е възможно вече да се прехвърли вината за избухването на европейски пожар върху Русия. Негово Величество предприе интервенция (т.е. опит за въздействие) във Виена по молба на царя, тъй като не може да откаже, без да създаде неоспоримото подозрение, че искаме война. Успехът на тази интервенция е труден, тъй като Русия се е мобилизирала срещу Австрия. Това обявихме на Англия днес, добавяйки, че вече сме предложили с приятелски тон, както в Париж, така и в Петербург, прекратяване на френските и руските военни приготовления, за да направим нова стъпка в тази посока само чрез ултиматум, което би означавало война. Въпреки това предложихме на сър Едуард Грей да работи енергично насока на мира в Париж и Петербург и току-що получихме чрез Лихновски неговото уверение. Ако усилията на Англия успеят, а Виена откаже всичко, тя ще даде документални доказателства, че абсолютно иска война на всяка цена, в която ние ще бъдем въвлечени, докато Русия, ще остане свободна от отговорност. Това ще ни поставило, в очите на собствения ни народ, в несъстоятелно положение. Следователно можем само спешно да съветваме Австрия да приеме предложението на Грей, което запазва нейния статут във всяко отношение. Ваше Превъзходителство незабавно да се изрази най-категорично по този въпрос пред граф Берхтолд, може и пред граф Тиса“.

5. Тревогата на кайзера. Настроението на кайзера по това време е ясно отразено от дългата му бележка, приложена към телеграмата на граф Пурталес, германския пос-

³²² *Outbreak of the World War*, p. 345.

³²³ *Също*, p. 371.

³²⁴ *Също*, pp. 372-373.

ланик в Санкт Петербург, от 30 юли, в която се съобщава за руското решение да предприеме фаталната стъпка на мобилизацията³²⁵: „Ако мобилизацията вече не може да бъде спряна, което не е вярно, защо тогава царят се обърна към моето посредничество три дни по-късно, без да споменава издаването на заповедта за мобилизация? Това ясно показва, че мобилизацията изглежда е прибързана и че след нея той е направил този ход *pro forma* към нас, за да успокои неспокойната си съвест, знаейки че това вече няма да е от полза, защото не се чувства достатъчно силен, за да спре мобилизацията. Лекомислието и слабостта ще хвърлят света в най-страшната война, чиято цел е унищожението на Германия. Не съм съмнявам изобщо в това: Англия, Русия и Франция, след като положиха основите на *Casus foederis* (своя съюз), се споразумяха помежду си, чрез Австрия да използват австро-сръбския конфликт като извинение да започнат война на унищожение срещу нас. Оттук и циничната забележка на Грей към Лихновски: „Докато войната е ограничена до Русия и Австрия, Англия ще мълчи, само когато ние и Франция се намесим в нея, той ще бъде принуден да предприеме активни действия срещу нас“; т.е. или срамно да предадем съюзника си, жертвайки го пред Русия, като разтрогним Тройния съюз, или ще бъдем нападнати заедно от Тройното съглашение за нашата съюзническа вяроност и наказани, докато те не задоволят завистта си, като се пристъпят към пълното ни унищожение. Това е истинската гола ситуация *in pice* (в нейната същност), която бавно и умно започна, със сигурност от Едуард VII, беше продължена и систематично изградена чрез тайните съглашения и договорености между Англия и Париж и Санкт Петербург; накрая доведена до финал от Джордж V и започнала да работи. Поради това глупостта и неспособността на нашия съюзник, се превръщат в капан за нас. Така прословутото „обкръжение“ на Германия най-накрая се превърна в свършен факт, въпреки всички усилия на нашите политици и дипломати да го предотвратят. Мрежата внезапно беше хвърлена над главата ни и Англия подигравателно жъне най-блестящия успех на своята упорито провеждана чисто антигерманска световна политика, срещу която ние се оказахме безпомощни, докато тя стяга примката на нашето политическо и икономическо унищожение, използвайки нашата съюзна лоялност към Австрия, докато ние се гърчим хванати в мрежата. Велико постижение, което буди възхищението дори на този, който ще бъде унищожен от него! Едуард VII е по-силен след смъртта си, отколкото съм аз, докато съм все още жив! И имаше хора, които вярваха, че Англия може да бъде спечелена или умиотворена с тази или онази жалка мярка! Неуморно, безмилостно тя преследваше целта си с ноти, предложения, заплахи, Халдейн и т.н., докато не се стигне до тази точка. И ние влязохме сами в мрежата и дори се включихме в програмата да не построим и един кораб, с пламенната надежда, че така че умиотворим Англия! Всичките ми предупреждения, всичките ми молби бяха изречени напразно. Сега идва т. нар. благодарност на Англия за това! Заради нашата вяроност към почтения стар император на Австрия, ние сме доведени до ситуация, която дава на Англия желания претекст да ни унищожи под лицемерните прикрития на справедливостта, а именно, да помогне на Франция заради предполагаемия „баланс на силите“ в Европа, т.е. да изиграе картата на всички европейски нации в полза на Англия срещу нас! Цялата тази работа сега трябва да бъде безмилостно разкрита и маската на християнското миролюбие публично и грубо да бъде свалена от лицето ѝ, а фарисейското лицемерие да бъде изложено на позорния стълб!!! И нашите консули в Турция и Индия, агенти и т.н. трябва да подтикнат целия мю-

³²⁵ Също, pp. 349-350.

*сюлмански свят към яростен бунт срещу тази омразна, лъжлива, безсъвестна нация от търговци; Защото, ако ние бъдем обезкървени до смърт, Англия поне ще загуби Индия“*³²⁶

В същия ден той прави следния коментар върху статията си в *London Morning Post* на тема „Усилия за мира“³²⁷: *„Единственият възможен начин да се осигури или наложат мир е Англия да каже на своите съюзници в Париж и Петербург, да останат настрана, т.е. неутрални, по отношение на австро-сръбския конфликт, тогава и Германия ще остане настрана. Но ако Англия продължи да мълчи или да дава лъжливи уверения за неутралитет, това насърчава нейните съюзници да атакуват Австро-Унгария и Германия. Берлин се опитва да посредничи между Петербург и Виена по молбата на царя. Но Негово Величество мълчаливо вече се беше мобилизирал преди да изпрати молбата си така че посредникът Германия е поставен „в неловко положение“ и работата ѝ става илюзорна. Сега само Англия може да спре катастрофата, като съдържи своите съюзници, като ясно намекне, както сър Е. Грей заяви, че тя няма нищо общо с австро-сръбския конфликт и ако един от нейните съюзници вземе активно участие в конфликта, няма да разчита на помощта на Англия. Това ще сложи край на всяка война. Крал Джордж съобщи намерението на Англия да остане неутрален към нас, чрез принц Хайнрих“*³²⁸. *А военноморският щаб получи тази сутрин, на 30 юли, телеграма от германския военен аташе в Лондон, че сър Е. Грей в личен разговор с принц Лихновски е заявил, че ако Германия обяви война на Франция, Англия незабавно ще атакува Германия с флота си! Съответно сър Е. Грей казва точно обратното на това, което неговият суверен ми съобщи чрез брат ми, и поставя своя крал в позицията на двуличен лъжец, който ме лъже в очите. Цялата война е очевидно уговорена между Англия, Франция и Русия за унищожаване на Германия, най-вече чрез разговорите с Поанкаре в Париж и Петербург, а австро-сръбската вражда е само извинение да ни нападнат! Бог да ни е на помощ в тази борба за нашето съществуване, породена от измами, лъжи и отровна завист!“*

Както отбелязва Евърт³²⁹: „Разкритото тук отношение не е на човек, намиращ се в ситуацията, за която тайно се е подготвял четиридесет години.“

Поразителен белег за напредъка в познанията ни за вината относно войната през последните шест години е, че дори толкова спокоен и разумен изследовател на проблема като професор Фей, който през 1920 г. определи горните изявления на кайзера като „бълнуваща филипика“³³⁰, днес трябва да признаем, че това са сравнително точно и сбито описание на действителните факти, установени от документите, публикувани от 1919 г. насам, и особено от руските и британските документи, публикувани от 1921 г. насам.

„Твърдоглавите“ твърдят, че тези германски усилия за възпиране на Австрия не са били истински, а са направени за привидност случай на война. Това е очевидно абсурдно, независимо, че ако избухне война, Германия ще иска нейната репутация да бъде възможно най-добрата пред европейското обществено мнение.

6. Германия решава ли за война на юли? Много важен момент във връзка с гореизложеното е въпросът дали Германия се е отказала от надеждата за дипломатически преговори и е решила за война, преди да научи за руската обща мобилизация, обявена късно следобед на 30 юли и обявена на следващия ден. Ако може да се докаже, че го е направила, тогава основният аргумент, че Германия е подтикната към решението за

³²⁶ Б.пр. „Просто гениално, ясно и точно кайзерът очертава съвсем детайлно реалните причини за войната и как се стига до нея!“

³²⁷ Също, р. 351.

³²⁸ Брат на кайзера.

³²⁹ Ewart, op. cit., p. 1083

³³⁰ American Historical Review, October, 1920, p. 50.

война от руската мобилизация, отпада, въпреки че със сигурност руската мобилизация предшества германската.

Един изтъкнат изследовател на проблема за вината във войната изказва това твърдение, а именно, г-н Пиер Ренувин, във важния си труд *„Les Origines im mediates de la guerre“*.³³¹

Професор Фей обаче ясно доказва очевидната невярност на неговото твърдение.³³² То се основава единствено върху това, че в 23,20 ч., в нощта на 30 юли, Бетман-Холвег изпраща телеграма на Чиршки, с която отменя предишната си телеграма, изпратена малко по-рано същия ден.

Ренувин и Поанкаре, са се вкопчили в това действие и “остовайки без дъх” разпалено твърдят, че това е доказателство, как Бетман-Холвег се е предал на Молтке и милитаристите. Подобно тълкуване е абсурдно след като знаем истинските причини на Бетман-Холвег за тази постъпка. Както Фей и Юарт посочват от документите³³³, 52 има две причини.

Първата е получаването на информация от армията, че руснаците се мобилизират на германската граница, и той желае да получи допълнителна информация по този въпрос, преди да пристъпи към дипломатически натиск.

Втората причина за действието му е получаването, вечерта на 30-ти, на телеграма от Джордж V до принц Хайнрих Пруски, в която се заявява, че Англия се опитва да съдържи Франция и Русия и моли Германия да окаже по-енергичен натиск върху Австрия да приеме „плана с обещанието“ само за временната окупацията на Белград.

Бетман-Холвег желае да проучи тази телеграма и нейните последици, преди да продължи със собствените си планове за въздействие.

Колко далеч е канцлерът от отказа за мирно решение, е видно че в 2,45 ч. сутринта на 31 юли той препраща телеграмата на Джордж V до Виена с одобрението си и силен призив за незабавното съгласие на Берхтолд.

Професор Фей описва действията му³³⁴: „Бетман се хваща за тази телеграма от Джордж V като за последен шанс за мира. Той я подкрепя с последен спешен призив „за окончателно одобрение във Виена в рамките на деня“.

На следващия ден Германия научава за руската обща мобилизация и оттогава натък дипломатическите ѝ дейности са насочени към напразните усилия да принуди Русия да преустанови мобилизацията си, без което няма шанс да се избегне война. Следователно Германия остава твърда за мирни преговори до края. Това, което ѝ попречи да успее, са упоритостта и уклончивостта на Австрия, насърчавани от предпазните телеграми на Молтке до Хьотцендорф, прибързаната и неоправдана руска мобилизация, насърчавана от Поанкаре, и обявената мобилизация на английския флот.³³⁵

7. Телеграмата на Съогени и запитването на Бетман-Холвег за отношението на Англия. Ще разгледаме две фалшиви критики към германските усилия за разрешаване на Юлската криза по дипломатически път, към които все още упорито се придържат „като удавник за сламката“ „недоволните от старата гвардия“. Това са телеграмата на Съогени от 27 юли 1914 г. и опитът на Бетман-Холвег от 29 юли 1914 г., да разбере действителното отношението на Великобритания в кризата.

³³¹ Също, 138-41, 162, 259-61.

³³² *American Historical Review*, October, 1920, pp. 50-51; и особено в „Политическият тримесечен доклад“, December, 1925, pp. 628-629.

³³³ Fay, loc. cit.; Ewart, p. 1109.

³³⁴ *American Historical Review*, October, 1920, p. 51., October, 1920, p. 52; cf. Ewart, pp. 1123 ff.

³³⁵ Всъщност няма никакъв шанс да успее, защото срещу нея има заговор, хладнокръвно и последователно направляван от Британия, Франция и Русия са само изпълнителни! (б. пр.)

Телеграмата, изпратена до Виена от граф Съогени, австрийски посланик в Берлин, е използвана от американската делегация във Версай като убедително доказателство за неискреността на Германия към дипломатическите усилия на Грей. Тази телеграма, с коментара на Монжела, гласи следното: „Министърът на външните работи ме информира, при най-строга конфиденциалност, че германското правителство скоро ще запознае Ваше Превъзходителство с евентуалните английски предложения за посредничество. Германското правителство дава най-категоричната увереност, че не застава с по никакъв начин зад предложенията, дори е категорично против тяхното разглеждане и само ги препраща, в съответствие с английското искане“.

Правейки това, те се ръководят от мнението, че е изключително важно Англия да не контактува с Русия и Франция в настоящия момент. Следователно, трябва да се избягва всичко, което може да прекъсне контактите между Германия и Англия, които досега са били толкова добри. Ако Германия ясно заяви на сър Едуард Грей, че няма да препрати желанието си към Австро-Унгария, за което Англия смята за по-вероятно да бъде обърнато нужното внимание, ако дойде чрез Германия, това ще доведе до състоянието на нещата, което е толкова важно да се избегне.

„Освен това, когато Англия отправя искането си по този начин във Виена, германското правителство заявява най-изрично, че не одобрява подобни искания за намеса и само ги предава в съответствие с желанието на Англия.“

„Изглежда, че английското правителство вече се е обърнало към него (министъра на външните работи) вчера чрез германския посланик в Лондон и чрез техния представител тук, за да го убедят да подкрепи желанието на Англия за промяна в нотата до Сърбия.“

Така фон Ягов, отговаря, „че ще се съобрази с желанието на сър Едуард Грей и ще препрати молбата на Англия до Ваше Превъзходителство, но не може да го подкрепи, тъй като сръбският спор е въпрос на престиж за Австроунгарската монархия, в който Германия има интерес“.

„Министърът на външните работи, препраща нотата на сър Едуард Грей до г-н фон Чиршки, но без да го инструктира да я представи на Ваше Превъзходителство. Той успя да информира английския кабинет, че не отхвърля директно английското желание и го е предал на Виена“.

„В заключение държавният секретар повтаря мнението си по случая и ме помоли, за да избегне всякакво недоразумение, да уверя Ваше Превъзходителство, че действа като посредник, което изобщо не означава, че подкрепя на английското предложение.“

Американската делегация във Версай публикува само първите два параграфа от тази телеграма, които, взети сами по себе си, трябва да създават впечатление за макиавелизъм.

Но ако четвъртият параграф бъде прочетен правилно, той премахва това впечатление. В него Берлинското правителство заявява, че винаги когато бъде направено английско предложение, което не смята за подходящо, ще информира кабинета в Лондон, че не подкрепя предложението и просто го препраща във Виена, в съответствие с искането на Англия. Това е о напълно откровен и почтен курс и точно това е направило германското правителство.

По отношение на смисъла на телеграмата трябва да се отбележи: (1) че Англия никога не е предлагала Австрия да „измени нотата до Сърбия“. Посланикът вероятно е имал предвид предложението, което е достигнало до Берлин вечерта на 25 юли, а именно Германия да се опита да убеди Виена да сметне сръбския отговор за задоволителен.

(2) Това предложение е препратено до Виена и същевременно на британския шарже д'афер е казано, че то е само предадено и и правителството не вижда начин да отиде отвъд това.

(3) Както г-н фон Бетман Холвег, и г-н фон Ягов заявяват най-категорично, че не са правили никакви съобщения до австроунгарския посланик, съвпадащи с първите два параграфа.

Към убедителните забележки на Монтжела авторът ще добави следните съображения. Телеграмата се отнася до времето и събитията, преди Германия да се е убеди в опасността за Европа от австро-сръбския спор и когато тя все още се е придържа към мнението, че този конфликт може да бъде локализиран.

Решимостта на Германия за съдържане на Австрия се развива едва след 27-ми и 28-ми. Телеграмата не споменава нито един от действителните планове за дипломатическо уреждане, реално предложени или използвани по време на кризата.

Телеграмата е в пълно противоречие с всички реални постижения на Германия по дипломатическия натиск. Нито Берехтолд, нито Хойос, в следвоенните си усилия да обвинят Германия за войната, никога не се позовават на телеграмата на Седъени в своя защита, а Хьотцендорф ни казва, че след 29 юли Берехтолд не се е съмнявал в искреността на германския натиск върху Австрия.

Френският писател Фабр-Люс напълно отхвърля мнението за телеграмата на Съогени, изпратена от американската делегация във Версай, и заключава, че доказателствата „са достатъчни, за да покажат, че телеграмата на посланика не се отнася до усилията за посредничество на 29 и 30 юли и че, ако тя вярно описва виждането на Виенското правителство на 27-ми, тя само позволява да се види бързината на промяната [в отношението на Германия след 27-ми]“.

Твърдението, че опитът на Бетман-Холвег на 29 юли да разбере позицията на Англия в случай на война доказва, че германското решение за война по това време е дори по-глупаво от мита за Потсдамския коронен съвет и обвинението за телеграмата на Съогени.

За Германия е най-важно да разбере дали Англия възнамерява да остане неутрална. Неефективността на натиска на Бетман-Холвег във Виена и слуховете за Руската мобилизация правят перспективата мрачна. Германия със сигурност има същото основание да се интересува от британския неутралитет, както Франция и Русия искат да знаят със сигурност, могат ли да разчитат на британската намеса и помощ. И докато Бетман не прави запитването до 29 юли, Сазонов се опитва да разбере мнението на Англия още на 24-ти, когато заяви пред Бюканън, че „се надява, правителството на Негово Величество да не пропусне да заяви солидарността си с Русия и Франция“.

На 29-ти Сазонов телеграфира на Изволски: „Нямаме друга алтернатива, освен да ускорим военните си приготовления и да приемем, че войната е неизбежна... Много е желателно Англия, без да губи време, да се присъедини към Франция и Русия.“

8. Дали германският дипломатически натиск е бил упражнен твърде късно? Често се твърди, че германският натиск върху Австрия е бил упражнен „твърде късно“, за да се постигнат ефективни резултати. Затова ще видим какъв е точно по смисъл и защо е „твърде късно“.³³⁶

Основните причини са упоритостта на Австрия и прибързаната и умишлено провокативна обща мобилизация на руската армия. Германия от самото начало е нащрек за всякакви знаци, че замислената наказателната австрийска военна акция, може да се превърне в европейска война, и е бърза да предотврати подобно бедствие.

Тя действа веднага щом става очевидно, че локализацията на конфликта може да не е успешна. Естествено, може да се каже, че е трябвало да изостави Австрия поради отказа да приеме германския съвет, но Германия няма тази свобода на действието, заради

³³⁶ Ewart, pp. 1123 ff.; G. Frantz, *Russlands Eintritt in den Weltkrieg. Neue доказательства напълно опровергават твърдението на Гуч в неговата History of Modern Europe*, p. 547.

започналата руска обща мобилизация, която слага очевиден край на всяка надежда за мирно разрешаване на кризата от 1914 г.

Всъщност Русия, следвайки съвета на Франция, се погрижва Германия да не получи възможност да изостави Австрия. Русия се мобилизира директно срещу Германия и след избухването на военните действия, хвърли половин милион души срещу германската граница. Так че, вината на Русия е несравнимо по-голяма.

Австрия настоява за локална война по причини, които засягат най-жизненоважните ѝ интереси, и при условия, които правят руската намеса ненужна и неоправдана, поради обещанието си да зачита територията и суверенитета на Сърбия. Нещо повече, Русия съзнателно предприема фаталната стъпка, преди да е сигурна, че натискът на Германия върху Австрия няма да успее и няма да се осъществи инициативата на Джордж V и Едуард Грей, възприета и от кайзера.

Когато е обявявана мобилизацията, изглежда по-вероятно Австрия да отстъпи, отколкото до този момент.³³⁷

Следователно, ако Германия е „твърде късно“ е оказала натиска си за мирно решение, това не е нейна вина, а на Австрия и по-специално на Европа.

Със сигурност нито Франция, нито Англия могат да критикуват Германия на това основание, защото Франция не полага никакви усилия да съдържи Русия, а Англия показва само много слаби, ако не и напълно фалшиви и измамни усилия³³⁸, да съдържи Русия, и никакви – да съдържи Франция.³³⁹

Нито пък руснаците могат да се оплакват от австрийската неотстъпчивост при приемането на посредничество, тъй като Сазонов, след като е получил „празен чек“ от Поанкаре в Санкт Петербург, предупреждава другите сили още в самото начало, че Русия предварително отхвърля всякакви предложения за умереност спрямо Австрия.³⁴⁰

VI. КАЙЗЕРЪТ И ПРЕКЪСВАНЕТО НА ВОЕННИТЕ ПОДГОТОВКИ. Ще запазим подробното разглеждане на руската мобилизация, която реално доведе до Световната война, в следващата глава, като тук се ограничим до обсъждане реакцията на Германия на военните приготовления на Русия.

На 27 и 28 юли в Берлин многократно се чуват слухове за големи военни приготовления на руснаците, слухове, за които сега знаем, че се основават на реални факти.³⁴¹ 59

Късно вечерта на 28 юли кайзерът изпраща следната телеграма до царя, в която го призовава да запази контрол над руската ситуация³⁴²: „С най-сериозна загриженост чувам за натиска, който действията на Австрия срещу Сърбия създават във вашата страна. Безскрупулните вълнения, които продължават в Сърбия от години, доведоха до скандалното престъпление, на което ерцхерцог Франц Фердинанд стана жертва. Духът, който накара сърбите да убият собствения си крал и съпругата му, все още властва в страната. Несъмнено ще се съгласите с мен, че ние двамата, вие и аз, имаме общ интерес, както и всички монарси, да настояваме всички лица, отговорни за подлото убийство, да получат заслуженото си наказание. В това политиката изобщо не играе никаква роля. Напълно разбирам колко е трудно за вас и вашето правителство да се изправите пред натиска на общественото мнение в страната ви. Следователно, във връзка със сърдечното и близко приятелство, което ни свързва двамата отдавна със

³³⁷ Ewart, pp. 1112-1113; 1122-1123; Montgelas, op. cit., pp. 156-165.

³³⁸ Авторът се досеща за истината! (б.нр.)

³³⁹ Montgelas, pp. 169 ff.; Loreburn, How the War Came; Morel, The Secret History of a Great Betrayal; Morhardt, Les Preuves.

³⁴⁰ Falsifications of the Russian Orange Book (American edition), p. 17.

³⁴¹ S. Dobrorolski, Die Mobilmachung der russischen Armee; and Frantz, op. cit.; and in Current History, March, 1927.

³⁴² Outbreak of the World War, pp. 296-297.

здравя връзки, аз упражнявам цялото си влияние, за да накарам австрийците да се обърнат към вас директно, и да постигнете задоволително разбирателство. Уверено се надявам, че ще ми помогнете в усилията ми да изгладя трудностите, които все още могат да възникнат“.

Сутринта на 29 юли царят подписва заповед за всеобща мобилизация на руската армия и чрез генерал Добrorолски, началник на мобилизационния отдел, разпорежда подготовката за изпращане на съответните съобщения и заповеди.³⁴³

Но в 18,30 ч. следобед на 29 юли кайзерът изпраща следната телеграма до царя³⁴⁴:
62 „Получих вашата телеграма и приемам вашето желание да се запази мира. Но както ви казах в първата си телеграма, не мога да считам действията на Австрия срещу Сърбия за „долна“ война. Австрия знае от опит, че сръбските обещания за безполезна хартия и напълно ненадеждни. Австрийските действия трябва да се възприемат като стремеж за пълна гаранция, че сръбските обещания ще станат реални факти. Моето мнение се потвърждава от изявлението на австрийския кабинет, че Австрия не иска да прави никакви териториални завоевания за сметка на Сърбия. Ето защо е напълно възможно Русия да си остане зрител на австро-сръбския конфликт, без да въвлече Европа в най-ужасната война, която някога ще бъде водена. Смятам, че прякото разбирателство между Вашето правителство и Виена е възможно и желателно и както вече Ви телеграфирах, моето правителство продължава да го насърчава. Разбира се, военни мерки на Русия, които са възприети към Австрия като заплаха, ще доведат до бедствие, което и двамата искаме да избегнем, и застрашават позицията ми на посредник, която аз с готовност приех след Вашето обръщение за приятелство и помощ“.

Това прави силно впечатление на царя, който между 21,00 и 23,00 ч. заповяда на руския военен министър да спре общата мобилизация и да се задоволи с частична мобилизация.³⁴⁵

Но следобед на 30-ти Сазонов успява да убеди царя да продължи с общата мобилизация. Сазонов съобщава тази информация на началник-щаба около 16,00 ч. на 30-ти.³⁴⁶

До 19,00 ч. обявяването на общата мобилизация е телеграфирано из цялата Руска империя. В 14,00 ч. на 31-ви кайзерът отправя последен отчаян апел към царя³⁴⁷: „В усилията си да запази мира стигнах до крайния предел на възможностите си. Отговорността за бедствието, което сега заплашва целия цивилизован свят, няма да бъде хвърлена върху мен. В този момент все още е във вашата власт да го предотвратите. Никой не заплашва честта или целостта на Русия, която може да изчака резултата от моето посредничество. Приятелството ми към теб и твоята империя, предадено ми от дядо ми на смъртния му одър, винаги е било свещено за мен и често съм подкрепял Русия, когато тя беше в сериозни затруднения, особено в последната си война. Мирът в Европа все още може да бъде запазен от теб, ако Русия се съгласи да спре военните мерки, които заплашват Германия и Австро-Унгария“.

Тези телеграми доказват колко нетърпелив е кайзерът да предотврати военните действия. Нещо повече, действията му напълно съвпадат с думите му, нещо, което не може да кажем за Сазонов, Поанкаре, Грей или Джордж V.

Въпреки, че френските, руските и британските управляващи са наясно, че руската мобилизация е еквивалентна на руско обявяване на война на Германия и ще бъде пос-

³⁴³ Dobrorolski, op. cit.; and in Frencli, Morhardt, op. cit., pp. 154 ff.

³⁴⁴ Outbreak of the World War, p. 315.

³⁴⁵ M. F. Schilling, How the War Began, p. 50; Fay, in American Historical Review, January, 1921, p. 246; т. под лин. 61.

³⁴⁶ Schilling, pp. 65-66.

³⁴⁷ Outbreak of the World War, p. 399.

ледвана от незабавно обявяване на война от Германия, кайзерът не обявява война на Русия дори два дни след като е взето решение и започнала общата руска мобилизация и след като всичките му усилия да убеди царя да преустанови мобилизацията се провалят напълно, в 13,00 ч. на 31 юли Германия обявява „състояние на непосредствена военна опасност“. В 15,30 ч. следобед на 31 юли тя предупреждава Русия, че ще се мобилизира, ако Русия не преустанови мобилизацията в рамките на 12 часа. В 17,00 ч. на следващия ден (1 август), след повече от 24 часа забавяне, вместо 12, за да получи руския отговор, който така и не идва, Германия започва мобилизация и час по-късно обявява война на Русия.³⁴⁸

Съдия Баусман коментира изчакването и колебанието на кайзера за мобилизацията и обявяването на война: „За мен търпението на кайзера е необяснимо... Ако погледнем на нещата единствено от гледна точка на германската безопасност, кайзерът е трябвало да нареди обща мобилизация седмица по-рано, отколкото го е направил, или поне да връчи на Русия своя ултиматум, че военните ѝ приготовления трябва да бъдат прекратени“.

Сазонов и Поанкаре, в опитите си да защитят действията си, твърдят, че руската мобилизация не е еквивалентна на война, но това е чиста лъжа и изопачаване. Френските и руските военни власти още от 1893 г. нататък определено действат с откровеното разбиране, че мобилизацията е еквивалентна на война, и очакват незабавното обявяване на война от Германия. Когато англичаните уреждат военните си конвенции с Франция и Русия, те напълно приемат това мнение. Освен това, както показва Морхард, царят, Джордж V, кайзерът и повечето водещи държавници и дипломати от 1914 г. открито признават това положение като факт.³⁴⁹

Вивиани открито обявява първата мобилизирана страна за агресор и се опитва да докаже, че Германия е била първата.³⁵⁰

Освен това, на 25 юли, сър Джордж Бюканън, британският посланик в Санкт Петербург, тържествено предупреждава Сазонов, че руската мобилизация неизбежно ще доведе до европейска война.³⁵¹

Ще споменем и друг мит от военното време, че Русия е решила да обяви обща мобилизация поради публикуването на фалшив доклад за германската мобилизация в берлинския вестник „Локландцигер“ в 1 ч. сутринта на 30 юли.³⁵²

Колко абсурдно е това твърдение ще вижда в следващия пример. „Книжните тигри“, в опита си да поддържат тезата си за германската отговорност за предизвикването на Световната война, използват телеграмите на Молтке до Конрад от 31 юли, в които се казва да отстоява военните си планове и да ускори австрийската мобилизация. Това, твърдят те, доказва, че Молтке е бил решен на война от самото начало и умишлено е „действал без знанието“ на кайзера и Бетман-Холвег.

Граф Монтжелас и г-н фон Шефер категорично опровергават тази измислица, раздута от Бернадот Шмит, Хайнрих Канер и други, в своите статии в „Kriegsschuld-frage“ от август 1926 г. и в „Revue de Hongrie“ от 15 ноември 1926 г.

На 27 юли Молтке телеграфира на жена си да остане на оперния фестивал, тъй като не очаква никаква военна криза преди 15 август, ако изобщо може да се очаква такава. Такова е неговото отношение до пристигането в Берлин, на съобщенията за започналата руската мобилизация.

³⁴⁸ Montgelas, op. cit., pp. 167, 170, 172, 187, 192; Morhardt, op. cit., pp. 160-161.

³⁴⁹ Morhardt, pp. 295-296.

³⁵⁰ Ewart, op. cit., Vol. I, p. 107; Montgelas, pp. 182, 187, 189, 202.

³⁵¹ Hermann Lutz, in New York Times Current History, May, 1925, p. 266; British Blue Book, No. 17.

³⁵² M. F. Schilling, How the War Began, Foreword, p. 9.

Чак на 31-ви Молтке заявява, че е под пълен контрол на правителството в Берлин и той няма да пристъпи напред, докато слуховете за руска мобилизация не бъдат напълно потвърдени. Освен това той изисква три независими и надеждни потвърждения на руската мобилизация, преди да се съгласи да поиска германската мобилизация.³⁵³

Когато Германия се озова неизбежно въввлечена във война с Русия, тя се опитва да осигури неутралитета на Франция и Англия. Безсмислието на всякакви опити да се убеди Франция да остане неутрална е добре известно след публикуването на руските документи.³⁵⁴ Поанкаре най-накрая има възможност да изпълни обещанията, които е давал многократно на Русия от 1912 г., и сега, които описахме в по-предишната глава.³⁵⁵

Но по-важното е, че сега знаем, как късно вечерта на 31 юли френското правителство окончателно и безвъзвратно решава да пристъпи към войната и в 1 ч. сутринта на 1 август Изволски предава тази информация на Сазонов.³⁵⁶

Следователно Франция е решена да започне войната, поне 16 часа преди Германия да обяви война на Русия. Технически Франция не е обвързана от условията на съюза с Русия да ѝ се притече на помощ през 1914 г., предвид предварителността на руската мобилизация пред германската.³⁵⁷

Също толкова невъзможно е да се убеди Англия да остане неутрална. Още на 25 юли сър Едуард Грей предвижда руска мобилизация и ясно отказва да оказва твърд натиск върху Русия, за да преустанови фаталните си военни приготовления.

Колко подвеждащо е общоприетото твърдение, че Англия е влязла във войната заради нахлуването в Белгия, може да се види от обстоятелството, че на 2 август, много преди германското нахлуване, Грей уверява Пол Камбон, френския посланик в Лондон, че Англия ще влезе във войната на страната на Франция и Русия.³⁵⁸

Германия щеше да се въздържа от навлизането в Белгия, ако Грей беше обещал неутралитет на тази основа, но самият той отказа да го направи.³⁵⁹

Германия дори обещава да не напада Франция, ако Англия остане неутрална, но предложението е отхвърлено.

Обявяването на война от Германия на Франция е просто формалност и англичаните обявяват война на Германия.

Можем да обсъдим накратко и отношението на германските чиновници и дипломати по време на избухването на Световната война. Французите, руснаците и британците, борещи се за живота си в отбрана и хипотетично обзети от ужас, трябва да са много притеснени от перспективата, а германците, най-накрая осъзнавайки прелюдията към плановите изграждани от едно поколение за световно господство, трябва да са изключително въодушевени.

Но се оказва че е било напълно обратно. Палеолог ни разказва за големия ентусиазъм на руснаците (с изключение на царя) за започване на войната³⁶⁰, а Изволски разказва за „сърдечния, приповдигнат дух“, който французите демонстрират за решението си за война.³⁶¹

³⁵³ M. Montgelas, loc. cit., pp. 121-125; and von Schäfer in *Die Kriegsschuldfrage*, August, 1926.

³⁵⁴ Schilling, pp. 113 ff.; *Falsifications of the Bussian Orange Book*.

³⁵⁵ *Falsifications of the Bussian Orange Book*, p. 53; Morhardt, pp. 117-161.

³⁵⁶ *Falsifications of the Bussian Orange Book*, pp. 60-61.

³⁵⁷ G. Dupin, *Conference sur les responsabilités de la guerre*, pp. 33-35.

³⁵⁸ Ewart, pp. 140, 194-5; Montgelas, pp. 197-198.

³⁵⁹ Ewart, pp. 134 ff., 140, 413 ff.

³⁶⁰ M. Paleologue, *An Ambassador's Memoirs*, Vol. I; cf. also F. Stieve, *Isvolsky and the World War*.

³⁶¹ *Falsifications of the Bussian Orange Book*, p. 61. si W. Churchill, *The World Crisis, 1911-1914*, Vol. I; L. J. Maxse, "Retrospect and Reminiscence," in *National Review*, August, 1918.

Докато Грей и Аскуит приемат решението си за война с известна сериозност³⁶², от страна на Чърчил, Бонар Лоу, Макс и Николсън показват огромен ентузиазъм³⁶³.

И все пак фон Тирпиц и британският военен аташе в Берлин ни разказват за трагичното настроение на кайзера, когато войната вече е решена; британският посланик в Берлин съобщава, че Бетман-Холвег е бил напълно съкрушен по време на последната си среща с него; а Бюканън, Палеолог и барон Шилинг разказат как Пурталес, германският посланик в Русия, връчва обявяването на война на Сазонов, със сълзи на очи.³⁶⁴

VII. ГЕРМАНСКОТО НАХЛУВАНЕ В БЕЛГИЯ И „ГЕРМАНСКИТЕ ЖЕСТОКОСТИ“. Няма никакво съмнение, че германското нахлуване в Белгия е дипломатическа грешка от първостепенна величина³⁶⁵, но да се предствя като уникално престъпление, е чиста глупост и никога не се възприемало така от други сили.

Френско-британските военни планове от 1911, 1912 и 1913 г. предвиждад англо-френско настъпление през Белгия до германските граници.³⁶⁶ Франция и Великобритания не са изненадани от германското нахлуване в Белгия, тъй като знаят за плана „Шлифен“ още през 1900 г. В продължение на десет години преди войната Англия периодично се обръща към Белгия, за да осигури съгласието за десанта на британски войски в случай на война с Германия.³⁶⁷

Белгийският крал заявява през 1914 г. че се страхува повече от французите, отколкото от германците.³⁶⁸ През 1914 г. Германия просто „ги изпревари“.

Франция не посмива да нахлуе в Белгия преди влизането на Великобритания във войната, защото ще настрои британското обществено мнение срещу Франция. Затова през 1914 г. френският план за настъпление на запад е изместен към Елзас.³⁶⁹

Грей не може да повлияе върху британското мнение за влизане във войната, докато германците не нахлуят в Белгия.³⁷⁰

Отново Германия веднага проявява откровеността да признае, че нахлуването в Белгия е нарушение правото на неутралните държави, но Англия защитава като законни нейните жестоки и многобройни нарушения на неутралните права по море по време на войната. Натискът върху Гърция от Великобритания, за да я принудят да влезе във войната, е много сравнимо с поведението на Германия спрямо Белгия през 1914 г.³⁷¹

Както пише Алсид Ебре в своите „*Chiffons de Papier*“ (Парчета хартия), нарушаването на договорите е основно поведение на всички европейски сили във века преди Световната война; и е иронично забавно да се разгледа обвинението на Антантата срещу Германия за нарушаване на договора от 1839 г., в сравнение с Четиринадесетте точки от

³⁶² Изцяло показна.

³⁶³ F. Bausman, *Let France Explain*, pp. 26-7; Schilling, *How the War Began*, pp. 76-78.

³⁶⁴ Montgelas, *The Case for the Central Powers*, pp. 224-5; A. Pevet, „De Serajevo à Bruxelles,” in *Kriegsschuldfrage*, July, 1924, pp. 261 ff.; E. L. Fox, *Behind the Scenes in Warring Germany*, Chap. XV.

³⁶⁵ Изобщо не е грешка. Преди да нахлуе в Белгия, Германия иска от белгийското правителство разрешение за мирно преминаване през страната, със заплащане на всички щети и неудобства, които могат да възникнат, но белгийците отказват, защото са обвързани с договори с Франция и Британия, т.е. Белгия е част от Антантата. Ако германската армия не беше минала през Белгия, нейният фланг оставаше незащитен и щеше да бъде заобиколен и унищожен от англо-френските войски, които със сигурност щяха да нахлуят в Белгия, съобразно тайните споразумения с белгийското правителство, за да имат достъп до неукрепените западни германски граници. (б. пр.)

³⁶⁶ Viscount Haldane, *Before the War*; C. A. Beard, *Cross-Currents in Europe Today*, pp. 50—55; Fox, *op. cit.*, Chap. XV.

³⁶⁷ Montgelas, p. 225, and footnote 3.

³⁶⁸ Pevet, *loc. cit.*

³⁶⁹ Ewart, Vol. I, pp. 131 ff.

³⁷⁰ M. Caracciolo, *L'Intervento della Orecia nella guerra mondiale e l'opera della diplomazia alleata*; S. Cosmin, *L'Entente et la Orece pendant la gründe guerre*.

³⁷¹ *Loc. cit.*, Section 3, p. 25.

Антантата, Версайския договор и след това френското му нарушение чрез нахлуването в Рур.

Това, което Германия прави след началото на войната, очевидно има малко или никакво отношение към нейната отговорност. Оттук и абсурдната глупост във всяко подобно изявление като следното на „огорчения“, г-н Симеон Струнски³⁷², което се появи в „Ню Йорк Таймс“ на 30 август 1925 г.:³⁷³ „Телеграмите на дипломатите бяха опровергани от здравия разум и опита, и напълно опровергани от последното събитие с появата на германските оръдия срещу Лиеж. Всички внимателно редактирани цитати от телеграмите, доклади, разговори, писма и речи, въпреки тяхната точност за година, ден и минута, няма да са достатъчни, за да установят невинността на Германия спрямо нейните действия, както са записани в общите впечатления на века, и в светлината на последното събитие“.

Трябва да се отхвърли завинаги една значима част от пропагандата на Антантата, който успешно възбуди световното обществено мнение срещу Германия, свързана с предполагаемите военни престъпления на Германия по време на войната.

Въпреки че самата война като явление е насилие и жестокост, германците са виновни са допуснали злоупотреби, колкото всяка друга воюваща сила, с евентуалното изключение на Русия, но историите, разпространени по време на войната, са напълно отречени както от представители на Антантата, така и от неутралните следователи.

Дори самите белгийски власти отрекоха твърденията и обвиненията за германски жестокости в Белгия, разпространени от доклада „Брайс“ и други подобни публикации.

Лойд Джордж и италианеца Нити признаха, че никой никога не е виждал белгийско дете с отрязани от германците ръце.

За подводната война, адмирал Симс³⁷⁴ предизвика всеки, който може да представи доказателства за повече от едно германско престъпление, а офицерите, виновни за това, ще бъдат наказани от германското правителство.

Удивителното фалшифициране на снимки за „жестокости“ от французите и британците наскоро беше доказано от Фердинанд Авенариус.³⁷⁵ Следващият пример е един от хилядите подобни: Някои германски офицери в началото на юни 1914 г. са получили награди за превъзходна езда и маневриране. Те са фотографирани гордо да показват тези трофеи. Французите използват такава снимка, премахват текста под нея и я заменят с ново и фалшифицирано описание, представящо тези офицери като предизвикателно показващи военната плячка, взета от опустошени полски домове и църкви.

По същия начин, снимките, които уж показват германски жестокости в Полша, се оказват всъщност снимки на руските погроми срещу евреите в Полша и другаде през 1905 г. и следващите години.

Голям интерес наскоро предизвикаха и разкритията на генерал Дж. В. Чартерис, който по време на войната е началник на разузнавателния отдел на британския Генерален щаб.³⁷⁶ В изложението си пред Националния клуб по изкуствата в Ню Йорк на 19 октомври 1925 г. той наивно разкрива как е променил заглавието на снимката на влак, пълен с

³⁷² По произход руски еврейин, но семейството на родителите му се установява в САЩ, когато той е 1-годишно дете. Щатен сътрудник и по-късно редактор на „Ню Йорк ивнинг пост“ и член на редакцията на „Ню Йорк таймс“.

³⁷³ F. Avenarius, *How the War Madness was Engineered*. Cf. P. Gibbs, *Now It Can Be Told*, p. 521; R. J. Thompson, *England and Germany in the War*, pp. 48-56; G. Karo, *Der geistige Krieg gegen Deutschland; Truth, by "Verax" Chap. VII*.

³⁷⁴ Уилям Соудън Симс (1858-1936) е американски адмирал, ръководил операциите срещу германските подводници по време на ПСВ.

³⁷⁵ *New York Times*, October 20, 1925; cf. *Nation*, November 18, 1925.

³⁷⁶ Също.

мъртви немски коне, откарващ ги в завод за торове, и на снимката на загинали немски войници, откарвани в тила за погребение.

Тази вече фалшифицирана снимка е публикувана в Китай, страна, вярваща в култа към предците, за да възбуди обществено възмущение от уж документираното оскверняването на мъртвите от германците. Предполага се, че този тип пропаганда, е оказал голямо влияние върху убеждаването на китайците да влязат в Световната война на страната на съюзниците.

След това снимката е използвана в Англия, където мъртвите, уж насочени към завода за торове, са представени като мъртви британски войници. Това предизвиква голямо възмущение сред британците, стимулирайки много набирането на доброволци за фронта. Чартерис разкрива още как се е опитал да придаде на измислицата още по-голяма правдоподобност, като е фалшифицирал дневник, поставен в джоба на мъртъв немски войник, описващ две ужасни преживявания, докато е работил в една от тези „фабрики за трупове“.

Английски приятел на автора, упрекнал лорд Брайс за участието му в разпространението на фалшиви истории за насилия, но той не му отговорил, а само свил рамене и цинично отбелязал: „Всичко е позволено във военно време!“

В наскоро издадената сензационна книга „Зад кулисите на френската журналистика“ авторът „Един френски главен редактор“ описва организацията на пропагандата във Франция по време на Втората световна война по следния начин³⁷⁷: 91a „Ако се сведе лъжата до научна система, представи се достатъчно преувеличена и отежнена, и се положат големи усилия и достатъчно финансови средства, за да се разпространи по целия свят като чиста истина, може да бъдат заблудени цели народи за дълго време и да бъдат подтикнesh към клане за каузи, към които те нямат и най-малкия интерес. Видяхме това достатъчно по време на последната война и ще го видим и в следващата, чрез която доброто провидение несръчно ще се опита да реши проблема с пренаселването.“

Веднага и много правилно заключихме, че не е достатъчно да разпалим масите за война, а да избегнем обвинението във военна вина, трябва да представим врага като опасен нарушител на мира и най-страшния враг на човечеството. Не чакахме на методите на лорд Нортклиф. В момента осъзнахме голямото значение на ентузиазма обхванал общественото мнение за нашата повече или по-малко справедлива кауза. Още три дни след избухването на войната, Вивиани обнародва закон, който в същия ден е приет от Камарата и Сената и който предвижда като първа вноска за мощната пропаганда нищожната сума от 25 милиона златни франка за създаването на „La Maison de la Presse“ – гигантска сграда на улица „Франсоа“ № 3, пететажна, без мазето, където се намират печатниците, и партера с голямата му зала за срещи. Оживено, място, жужащо като кошер; пристигащи камиони, елегантни автомобили с претенциозно изглеждащи хора. В двестата стаи са разположени работилници, офиси, салони и приемни, където живеят онези обсебени от войната герои, чиято смелост нараства пропорционално с разстоянието от окопите. От мазето до петия етаж покрит със стъклен покрив, всичко е възплъщение на концентрираната пропаганда. В мазето се намираха машините, необходими за печат и репродукция, а под стъкления покрив работеше фотохимическият отдел. Основната му работа е в правене на снимки и на маскирани дървени фигури с отрязани ръце, изтръгнати езици, извадени очи, смачкани черепи и оголени мозъци. Така направените снимки бяха изпратени като неопровержимо доказателство за германските жестокости до всички части на земното кълбо, където постигнаха желанния ефект. В същата стая бяха направени фиктивни фотографии на бомбардирани френски и белгийски църкви, осквернени гробове и

³⁷⁷ *Hinter den Kulissen des Französischen Journalismus*, pp. 224 ff.

паметници и сцени на разрушение и опустошение. Постановката и рисуването на тези сцени бяха дело на най-добрите сценографи на Парижката Гранд Опера“.

Това, че бомбардирането на градове, известни със своето историческо наследство, древни сграки или художествени произведения, не е уникално германско престъпление или военна процедура, може да се разбере, като видим каква е съдбата на Дамаск през последните няколко години, град далеч по-ценен в историческите традиции на човечеството от Реймс.

Въздушните бомбардировки на мирно население по време на неотдавнашната Рифска война в Мароко също са уместен аргумент в този аспект. Мнозина несъмнено ще твърдят, че тази глава представлява почти пълно „опровдаване“ на Германия за непосредствената отговорност за Световната война, и авторът откровено признава, че това е аргументът. Но ако фактите ни водят до това заключение, трябва да сме готови да го приемем, колкото и неприятно да е то. Разбира се, никой с всичкия си разум не би твърдял, че Германия избягва полагащия ѝ се дял отговорност за европейската система на национализъм, империализъм, милитаризъм, военноморски флот и тайна дипломация, които предразположиха Стария континент към война, но дори и тук трябва напълно да се откажем от идеята, че Германия е била по-виновна в това отношение от която и да е от другите големи държави в Европа след 1870 г.

Авторът се съмнява дали може да се докаже, че тя е била дори толкова отговорна за системата, колкото Франция или Русия през същия този период. И освен това трябва да признаем, че въпреки неуместните обвинения за умишлено въвлечана на Европа във война през 1914 г., кайзерът действа толкова енергично и последователно, колкото всеки друг разумен човек в Европа по време на острата криза в 1914 г., в опит да предотврати развитието на общия конфликт.

Може би не е писал по-очарователно през този период от сър Едуард Грей, но е подкрепял желанието си за мир с важни конкретни актове на сдържаност, нещо, което не може да се твърди за Грей и неговите поддръжници.

Разбира се, признавам, че речите и личните черти на кайзера често са пораждали опасения преди 1914 г., но същото важи и за действията и думите на Едуард VII и дипломацията на Делкасе и Изволски.

Тази глава, не трябва да се тълкува като аргумент за или против германската система на управление през 1914 г., нито за превъзходството или малоценността на германската култура. Да се държи Германия относително невинна за непосредственото избухване на Световната война не доказва, че Кьолнската катедрала е по-ценна от Реймс или Нотр Дам, рейнското вино е по-хубаво от пенливото бургундско, Гьоте е по-важен от Рабле или Рюкен е по-неясен и дълбок от Бергсон.

Нито пък предполагам висок идеализъм от страна на Германия в края на юли 1914 г. Сдържаността на Австрия със сигурност е засилена от нарастващия страх от английска намеса и явното италианско дезертъорство.

Някои твърдят, че дори ако Германия не беше предизвикала войната през 1914 г., нейната политика и поведение рано или късно щяха да хвърлят Европа във всеобща война.

Ако се вземе предвид ситуацията преди 28 юни 1914 г., няма никакво основание за подобно мнение. Тя е в по-добри отношения с Англия, отколкото във всеки друг предишен период в продължение на около 15 години, постига работно споразумение с Англия за военноморското строителство. Много е вероятно фон Тирпиц да бъде уволнен, ако беше ратифициран договора с Англия за Близкия изток. Между него и Бетман-Холвег има непрекрит антагонизъм и събитията се развиваха в полза на политиката на канцлера. Освен развитието на по-голямата френско-руска войнственост, няма причина да се смята, че Германия щеше да стане по-милитаристична след 1914 г., ако войната не беше

избухнала, и има много причини да смятаме, точно обратното, тя щеше да стане по-малко войнствена.

Следователно, ако тя не желае война през 1914 г., няма вероятност да е желае през 1916, 1918 или 1925 г.

От друга страна, Лоус Дикинсън твърди (International Anarchy, стр. 4-66), че документите за периода от 1912 г. нататък са достатъчни, за да се докаже, че Русия щеше да започне европейска война веднага щом военните ѝ приготовления приключат удпешно, т.е. през 1915 или 1916 г.

VIII. ЗАКЛЮЧЕНИЯ:

(1) Германия по никакъв начин не е единствено отговорна за системата от съюзи, която разделя Европа на „два въоръжени лагера“ до 1912 г. През 1914 г. тя няма причина да желае война, защото всичките ѝ амбиции са реализирани по-ефективно чрез мир, отколкото могат да бъдат реализирани чрез война.

(2) Няма основание да се вярва на мита за Потсдамския коронен съвет от 5 юли 1914 г., на който кайзерът уж разкрил опасния си заговор да хвърли Европа във всеобща война.

(3) Кайзерът, силно шокиран и разтревожен от убийството на ерцхерцога, е за бързи и сурови действия на Австрия срещу Сърбия, въпреки че приема за достатъчно, унижението на Сърбия а да бъде дипломатическо, а не военно.

На 6 юли той се съгласява да застане зад Австрия във всяко отношение спрямо действията предприети срещу Сърбия. Това е рисковано обещание, но тогава кайзерът не очаква наказателната военна акция на Австрия срещу Сърбия да доведе до всеобща европейска война. И неговият „празен чек“ за Австрия не може да послужи като основание да го обявим за пряко отговорен за войната, защото политиката и действията на Австрия към Сърбия преди 25 юли, мълчаливо одобрени от кайзера, не предоставят адекватни морални или правни причини за руската мобилизация.

(4) Сръбският отговор, сравнен със строгостта на австрийските искания, силно зарадва кайзера и той вярва, че премахва всяко оправдание за австрийска мобилизация срещу Сърбия. Той е категорично против обявяването на война на Сърбия от Австрия.

(5) Австрия не обявява война на Сърбия поради германско подстрекателство, а за да създаде ситуация, чрез която да се измъкне от натиска, който Германия започва да оказва, за да подложи спора си със Сърбия на посредничество и да започне преговори с Русия.

(6) Когато кайзерът вижда, че европейска война е възможна поради заплашителното отношение на Русия към Австрия, той настоява Австрия да приеме посредничество и преговори. Този натиск „твърде късно“ само поради австрийското упорство и най-вече защото усилията му са прекъснати от преждевременната, непровокирана и неоправдана руска обща мобилизация. Нито телеграмата на Съогени, нито запитването на Бетинан-Холвег към Англия на 29-ти не дават никаква основа за съмнение в искреността на германския натиск върху Австрия за мир след 27 юли.

(7) Германия не е решила да прибегне до война и в нощта на 30 юли. Телеграмите на Молтке до Конрад са чисто предупредителни и са провокирани от основателни слухове за руската мобилизация. Няма никакви основания за твърденията на Поанкаре и сър Едуард Грей, че милитаристите контролират ситуацията в Германия преди късния следобед на 31 юли, когато руските действия правят практически невъзможно предотвратяването на военни действия.

(8) Въпреки факта, че руските, френските и британските власти от години се соговарят и приемат, че руската обща мобилизация е еквивалентна на руско обявяване на война на Германия и очакват незабавно да се отговори с германско обявяване на

война, кайзерът, сериозно заплашен от война на два фронта срещу огромно числено превъзходство на противниците, не обявява война и изчаква 48 часа след окончателното издаване на руската заповед за мобилизация и след като изчаква повече от 24 часа, за да получи отговор от Русия на ултиматума си с 12-часов срок.

(9) След това той се опитва да локализира войната на изток и да осигури френски и британски неутралитет, но французите 16 часа по-рано телеграфират на Русия, че са готови за обявяването на война срещу Германия.

На следващия ден (2 август) и два дни преди Германия да нахлуе в Белгия, сър Едуард Грей дава обещанието си на френския посланик, което означава, че със сигурност Англия ще се присъедини към Франция във войната срещу Германия.

(10) Белгийският въпрос няма нищо общо с въпроса за отговорността и предизвикването на световната война. Британците и французите имат подобни планове за среща с германците в Белгия, но специфичните обстоятелства около включването на Англия във войната през 1914 г. ги принуждават да променят тези планове по това време. Този факт не извинява Германия и тя никога не се е опитвала да се преструва, че нахлуването е било законно, но показва, че нейното действие не е уникално вероломство, което друга държава никога не е правила.

(11) Няма доказателства, че Германия е извършвала „ужасяваща военна жестокост“ или е виновна за това в по-голяма степен от която и да е друга участваща държава, без дори да изключим САЩ. Фалшивостта на основните обвинения срещу Германия е напълно разкрита от представители на Антантата и неутралните държави, както и от германските следователи.

(12) Няма доказателства, че някой отговорен елемент в Германия през 1914 г. е желал световна война и че кайзерът е работил по-усилено от всеки друг европейски държавник по време на кризата, за да предотврати всеобщия европейски пожар. Можем да приемем за о точна оценка на целия проблем за ролята на Германия през 1914 г. заключенията на д-р Джон С. Юарт³⁷⁸: „Публикуването на документите на външните министерства на Германия и Австро-Унгария ясно показва, че Германия изобщо не е избрала 1914 г. за започването на европейска война, но и е била категорично против нейното избухване. Безспорно тя подкрепя австроунгарския натиск върху Сърбия и настоява за бързо действие, защото наказването на Сърбия е необходимо за запазването, без накърняване, целостта на Двойната монархия и следователно собствената си военна сигурност.

Но също е безспорно, че в отговора си на австроунгарските искания, Сърбия земонстрира привидно примирение и когато става очевидно, че локалната война ще придобие европейски мащаби, Германия се е опитава да постигне мирно разрешаване на затруднението. Когато на 27-28-ми, Германия осъзнава характера на сръбския отговор на австроунгарската нота, отношението ѝ се е променя и тя упорито настоява, дори със заплахата за неподкрепа на своя съюзник, за мирно решение, уверявайки се, че локалната война незабавно ще се превърне в европейски конфликт, кара Германия да търси всякакви пътища за помирение...

Това мнение се потвърждава и от личното писмо на сър Едуард Гошен, британски посланик в Германия, до сър Артър Никълсън на 30 юли 1914 г., в което той казва: „Имам по-силно убеждение от Камбон, че както канцлерът, така и Ягов искат да избегнат всеобщата война, каквото и да е мнението на горещите глави в Генералния щаб. Това не е само мое мнение, но и мнението на повечето дипломати и много германци. ... Чувам от всички страни, че финансовите и индустриалните кръгове са категорично против войната в каквато и да е форма, но особено против война, която не засяга германските интереси.“

³⁷⁸ Ewart, pp. 569, 1164, 1165.

ГЛАВА VI. РУСКАТА МОБИЛИЗАЦИЯ ПРЕДИЗВИКВА СВЕ- ТОВНАТА ВОЙНА

I. РУСКАТА СИТУАЦИЯ ДО УБИЙСТВОТО НА ЕРЦХЕРЦОГА. Вече изложихме подробно в трета глава на настоящия труд, как французите и руснаците, под ръководството на Изволски и Поанкаре, съгласуват плана да използват балканската ситуация като най-подходяща за предизвикване на европейска война, която ще осигури Проливите за Русия и Елзас-Лотарингия за Франция. Плановите за съвместни военни действия, са сключени още през 1894 г., и са допълнени от френско-руска военноморска конвенция през 1912 г.³⁷⁹

Френската общественост е подготвена за перспективата, относно избухването на война заради балканските проблеми, дотогава силно непопулярно мнение, но прокарано, чрез корумпирането на френския печат от руското злато, енергично изисквано от Изволски за тази цел, и разпределено от него под според предложенията на Поанкаре и неговата клика.³⁸⁰

Англия също изготви планове за съвместни военноморски действия с Франция срещу Германия още през 1905 г., които получават окончателна форма в кореспонденцията между Грей и Камбон на 22 ноември 1912 г.³⁸¹

От 1906 г. нататък британците изготвят съвместни планове с французите за десанта на британски експедиционни сили на континента, сътрудничество с французите на запад и с руснаците на изток, за да смажат Германия притискайки я помежду си.

Към 1912 г. френско-британските планове за съвместни военни действия са така подробно разработени, както плановите между френския и руския генерални щабове.

През пролетта на 1914 г. кръгът се затваря чрез преговорите за англо-руската военноморска конвенция.³⁸²

Обърнахме внимание как Поанкаре и Изволски успешно приобщават Сазонов към военната политика до декември 1913 г. В известния си меморандум до царя от 8 декември 1913 г. той заявява, че Русия трябва да има Проливите и те не могат да бъдат получени, без да се предизвикат европейски усложнения, които да доведат до общоевропейска война.³⁸³

Изволски съобщава през 1912 г., думите на Поанкаре, че френският Генерален щаб смята за напълно възможно Русия и Франция заедно да победят Германия и Австрия, но Сазонов се колебае и е на противоположното мнение.³⁸⁴

На тайна конференция на 31 декември 1913 г. той твърди, че трябва да се осигури сътрудничеството на Англия в случай на война, за да се постигне сигурна и бърза победа³⁸⁵: „В действителност руска инициатива, подкрепена само от Франция, не изглежда

³⁷⁹ W. L. Langer, "The Franco-Russian Alliance, 1890-1894," in *Slavonic Review*, 1925.

³⁸⁰ F. Stieve, *Isvolsky and, the World War, passim; the New Republic, and the New York Nation*, February 6 and 20, 1924.

³⁸¹ E. D. Morel, *The Secret History of a Great Betrayal; Earl Loreburn, How the War Came*.

³⁸² Също. Stieve, *op. cit.*

³⁸³ Stieve, *op. cit.*, pp. 186.

³⁸⁴ Също, p. 106.

³⁸⁵ Също, pp. 195-196.

особено опасна за Германия. Нашите две държави едва ли ще могат да нанесат смъртоносен удар на Германия, дори в случай на военни успехи, които никога не могат да бъдат предвидени със сигурност. Но ако участва Великобритания, войната ще бъде катастрофална за Германия, която ясно осъзнава, че в такава ситуация, ще се стигне до социални сътресения от катастрофален характер в нейните граници за по-малко от шест седмици. Великобритания е опасна за Германия и осъзнаването на това, обяснява омразата, с която са изпълнени германците пред нарастващата британска мощ. С оглед на това е от съществено значение, преди да предприем каквито и да било решителни стъпки, руското правителство трябва да се увери в подкрепата на Лондонския кабинет, чието активно съчувствие, според посланика, не изглежда сигурно“.

Това съмнение и несигурност са преодоляни, както видяхме, от срещите на Изволски, Поанкаре и френските министри със сър Едуард Грей по време на посещението му в Париж през пролетта на 1914 г.³⁸⁶

Оттогава нататък няма от какво да се страхуват, особено като се има предвид, че Русия има силен представител в Лондон в лицето на сър Артър Никълсън, който е дясната ръка на Грей във външното министерство (б. пр. и преди това е бил посланик в Петербург).³⁸⁷

Както разказва Палеолог, царят все още е притеснен през юли 1914 г. и иска да се увери в абсолютното присъединяване на Англия към Антантата.³⁸⁸

Както посочихме в предходна глава, през февруари 1914 г. царят топло приема сръбския премиер Пашич, и го пита колко войници Сърбия може да изпрати на бойното поле срещу Австрия, обещава достави на пушки, оръдия и боеприпаси за сръбската армия и чрез премиера задено с най-официалните си поздравления към краля на Сърбия, обещава, че Русия ще направи всичко за Сърбия.³⁸⁹

Също разгледахме а тайния Коронен съвет от 8 февруари 1914 г., на който е решено, че за Русия е по-разумно да не атакува Турция без чужда помощ, а да изчака избухването на очакваната европейска война. Изготвени са конкретни планове за кампанията срещу Турция веднага щом войната започне. Царят одобрява решението на Съвета на 23 март 1914 г.³⁹⁰

Преговорите за военноморската конвенция с Великобритания са практическа стъпка в съгласуването на силите, необходимо преди избухването на конфликта.

Обобщихме и френско-руските военни цели, които са взаимно договорени и официално одобрени до октомври 1914 г., като се предвижда, Русия да получи Проливите, а Франция – Елзас-Лотарингия. Накрая, ясно заявихме, че Русия полага героични усилия за увеличаване на армията и флота си, особено между 1912 и 1914 г.

По време на мандата си като посланик в Петербург, през 1913 г. Делкасе насърчава военната програма, а Франция настоява френските заеми за Русия да бъдат изразходвани основно за въоръжаване и изграждане на стратегически железопътни линии до германската граница.³⁹¹

В началото на лятото на 1914 г. руснаците „придобиват самочувствие“ в резултат на успешните военни приготовления. През втората седмица на юни руският военен министър В. А. Сухоминлов, вдъхновен пише следната статия в полуофициалния руски вестник „Биржевые ведомости“, очевидно публикувана, за да подкрепи Поанкаре и неговата

³⁸⁶ Също, pp. 195 и сл.

³⁸⁷ B. de Siebert and G. A. Schreiner, *Entente Diplomacy and the World*, p. 525.

³⁸⁸ Stieve, *op. cit.*, p. 110.

³⁸⁹ M. Bogitshevich, *Causes of the War*, pp. 127-34 and Annex xxi.

³⁹⁰ Stieve, *op. cit.*, pp. 230 и сл.

³⁹¹ S. Dobrorolski, „Die Kriegsbereitschaft der russischen Armee im Jahre 1914,“ in the *Kriegsschuldfrage*, January, 1925.

група в кампанията им за увеличаване на френската армия (чрез въвеждане на 3-годишната военна служба) и zlepоставяне на пацифистите, противници на законопроекта за армията от 1913 г.³⁹²: „Русия не си позволява да се намесва във вътрешните работи на чужда държава, но не може да остане просто безразличен наблюдател по време на криза в приятелска и съюзническа страна. Ако френският парламент се чувства свободен да се занимава с такива вътрешни работи на Русия, като армейските договори, които са свързани с определени икономически предимства за изпълнителите, Русия със сигурност не може да остане безразлична към чисто политическия въпрос, като например тригодишния срок на военна служба, който предизвиква раздори между партиите във френския парламент. В Русия няма разделение на мненията по този въпрос. Русия е направила всичко, към което я задължава съюзът ѝ с Франция, и сега очаква, че съюзникът също ще изпълни задълженията си. По целия свят е известно какви колосални жертви направи Русия, за да издигне френско-руския съюз до нужната висота. Реформите, направени в руските военни ведомства за обучението на руските въоръжени сили, надхвърлят всичко, което някога е било правено в тази насока. Контингентът от новобранци тази година, с последния указ на Негово Величество, е увеличен от 450 000 на 580 000 души, а периодът на служба е удължен с шест месеца. Благодарение на тези мерки всяка зима в Русия има на служба четири контингента новобранци с въоръжение, което прави армия от 2 300 000 души. Само великата и могъща Русия може да си позволи такъв лукс. Германия разполага с над 880 000 души, Австрия – с над 500 000, а Италия – с малко повече от 400 000 души. Следователно е съвсем естествено Русия да очаква от Франция 770 000 души, което е възможно само при тригодишния срок на служба. Трябва да отбележим, че тези увеличения числеността на армията в мирно време целят осъществяването на бърза мобилизация. Русия едновременно с това се насочва към нови реформи, към изграждането на цяла мрежа от стратегически железопътни линии, за най-бърза концентрация на армията в случай на война. Русия иска същото от Франция, което може да направи само чрез реализиране на тригодишния срок на служба. Русия и Франция не искат война, но Русия е готова и Франция също трябва да бъде готова.“

Както посочихме в четвърта глава, все още не сме сигурни до каква степен руснаците са били информирани за заговора за убийството на ерцхерцога, или до каква степен са сътрудничили в него. Руснаците все още не са публикували руско-сръбските доклади от този период. Както доказаха Мандел, Симич и Богичевич, вече няма съмнение, че руският посланик в Белград, Николай Хартвиг, и руският военен аташе в Белград, полк. Артаманов, са били напълно наясно със заговора преди неговото изпълнение. По това време Хартвиг е много влиятелен в Сърбия.³⁹³

На 2 юли 1914 г. Франц Йозеф отбелязва на посланик Чиршки, че „Хартвиг е господар в Белград, и Пашич не прави нищо, без да се консултира с него“.³⁹⁴

Дори това да е преувеличение, няма съмнение, че Пашич и Хартвиг със сигурност са обсъждали въпрос от толкова голямо значение за бъдещето на двете страни, какъвто е заговорът, и някои руски власти очевидно са дали уверения в одобрение и подкрепа. Със сигурност руснаците насърчават и подкрепят плътно сръбските заговорници след 1912 г.³⁹⁵ Изтъкнатият британски публицист Робърт Дел отива още по-далеч и твърди, че притежава поверителна информация, според която заговорът е одобрен от руските власти³⁹⁶: „Съучастието на сръбското правителство в убийството вече е признато, или

³⁹² *The Outbreak of the World War*, pp. 53-54.

³⁹³ L. Mandl, in *Vienna Neues Acht-Uhrblatt*, July 27, 28, 1924; M. Bogitshevich, „*Weitere Einzelheiten über das Attentat von Sarajevo*,“ in *Kriegsschuldfrage*, July, 1925. See also references in footnotes 2, 4 and 27 in Chap. iv above.

³⁹⁴ *Outbreak of the World War*, p. 62.

³⁹⁵ Bogitshevich, *Causes of the War*; E. Durham, *Twenty Years of Balkan Tangle*; and *The Serajevo Crime*.

³⁹⁶ In *London Nation and Athenäum*, September 19, 1925, p. 723. Cf. V. Serge, in *Clarti*, May, 1925.

даже триумфално заявено. Убийците станаха сръбски национални герои. Вярвам, че рано или късно ще имаме убедителни доказателства за съучастието на руското правителство, за което вече имам силни доказателства от вътрешен източник. Според моята информация, царят е държан в неведение за плана. Покойният г-н Изволски, очевидно е знаел всичко за това. Как по-лесно може да обясни неговият доклад, в който казва, че е бил посетен в Париж, точно (след убийството), на сръбски дипломат, идващ от Белград, който му предава думите на краля на Сърбия „Свършихме добра работа“? Моята теория за произхода на войната, е основана върху съображения и доказателства, в които сега няма да навлизам, е че руското правителство е решило през юни 1914 г., войната да избухне, и че убийството в Сараево е умишлено планирано, за да я провокира“.

Независимо дали ще стигнем до изводите на г-н Дел или не, сигурно е, че руското насърчаване и финансиране на сръбските интриги и заговори срещу Австрия, премахнало всякакво оправдание за руска намеса за защита на Сърбия, от справедливия гняв на Австрия.

II. РУСИЯ ОТ УБИЙСТВОТО В САРАЕВО ДО ОБЩАТА МОБИЛИЗАЦИЯ.

1. Поанкаре в Санкт Петербург през юли 1914 г. След убийството на ерцхерцога в Санкт Петербург цари голямо външение, но няма да знаем с пълна сигурност за неговото естество, докато не разполагаме с повече информация и подробности за руското съучастие в заговора за Сараево.

Дългото забавяне на Австрия в предприемането на каквито и да е действия и предявяване на искания към Сърбия изглежда учудващо. Както видяхме по-горе, забавянето до 14 юли се дължи на желанието на Австрия да отложи представянето на ултиматума към Сърбия, до отпътуването на президента Поанкаре от Русия.³⁹⁷

Предполага се, че Поанкаре извършва посещението си в Русия, веднага след убийството, за да окуражи руските милитаристи и да направи общата война сигурна. Каквито и да са били намеренията и действията му през юли 1914 г., посещението е планирано още през предходния януари. Той пристигна в Русия в 14,00 ч. на 20 юли и си тръгна в 22,00 ч. на 23 юли.³⁹⁸

В оправданията си, публикувани в „*Foreign Affairs*“ той твърди, че посещението му е имало само церемониален характер, символизиращо френско-руското приятелство и той не е участвал в обсъждането на външната политика и френско-руските отношения, защото цялата отговорност за тях е на неговия външен министър Вивиани.³⁹⁹

Но посланика Морис Палеолог и други източници, представят съвсем различна картина.⁴⁰⁰ Ако някой е бил просто символична фигура, това е Вивиани. Цялото руско внимание е насочено към Поанкаре и той е поема пълната отговорност за всички преговори и разговори с руския двор и с дипломатите в Санкт Петербург. Тук ще разгледаме само по-значимите аспекти от посещението му. На банкета, даден от царя на 20 юли, вечерта след пристигането му, Поанкаре отговоря на тоста на царя⁴⁰¹ следното: „Господарю! Благодаря на Ваше Величество за сърдечния прием и Ви уверявам, че за мен е голямо удоволствие да направя днес още едно посещение на великия владетел на тази приятелска и съюзническа държава. Верен на пътя, следван от моите почитаеми предшественици, желая да донеса на Ваше Величество тук в Русия, тържествено доказателство за непроменимите чувства, изразявани от всяко френско сърце. Изминаха близо 25 години, откакто нашите страни с ясна визия обединиха усилията на своята дипломация, и щастливите

³⁹⁷ *Austrian Red Book, Part I, pp. 47-8.*

³⁹⁸ *Outbreak of the World War, p. 147.*

³⁹⁹ *Foreign Affairs (American), October, 1925, p. 15; and more in detail in his Origins of the War. Lazare, A l'Origine du Mensonge, pp. 159-192.*

⁴⁰⁰ *M. Paleologue, The Memoirs of an Ambassador. W. L. Langer, in the New Republic, June 25, 1924.*

⁴⁰¹ *M. F. Schilling, How the War Came, pp. 114-115, 32.*

последници от този траен съюз ежедневно се виждат в световното равновесие. Основан на общността на интересите, осветен от мирните желания на двете правителства, подкрепен от въоръжени сили по суша и море, които се познават и ценят взаимно свързани с бартска дружба, подсилен от дългогодишен опит и допълнен от ценните приятелства, съюзът който сключиха покойният цар Александър III и без време напусналият ни⁴⁰² президент Карно, оттогава насам постоянно предоставя доказателства за своята благотворна дейност и непоклата сила.

Ваше Величество, бъдете уверени, че Франция и в бъдеще, както винаги в миналото, в искреното и ежедневно сътрудничество със своя съюзник ще преследва делото на мира и цивилизацията, за което както правителствата, така и двата народа никога не са преставали да работят. Вдигам чашата си в чест на Ваше Величество, на императрицата, и на Нейно Величество Императорската Майка, на Негово Императорско Височество, Великия княз, наследника на трона, и на цялото императорско семейство, и пия за величието и благоденствието на Русия.“

Следобед на 21-ви, Поанкаре се среща със събралите се дипломати в Зимния дворец. Той обръща малко внимание на германския посланик, апелира към японския посланик да остане верен на Тройното съглашение, опитва се да внуши на английския посланик умереността в политиката на царя в Персия, след което смъмря австроунгарския посланик за политика на Австрия към Сърбия и го заплашва, в случай че Австрия заеме твърда позиция в кризата от 1914 г., след което се обръща и изразява съчувствие към сръбския посланик.⁴⁰³

Палеолог описва разговора на Поанкаре с австроунгарския посланик по следния начин⁴⁰⁴: „След няколко думи на съболезнования за убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд, президентът попита Сапари: „Имате ли новини от Сърбия?“

„Съдебното разследване продължава“, отговоря студено Сапари. Поанкаре отговори: „Опасявам се от резултатите от това разследване, господин посланик. Спомням си две по-ранни разследвания, които не подобриха отношенията ви със Сърбия... Ще си спомните, господин посланик... за аферата Фрийд Юнг и аферата Прохаска.“

Сапари отговори сухо: „Не можем, господин президент, да позволим на чуждо правителство да подготвя атентати срещу нашите суверени на своя територия.“

Поанкаре се опита с най-примирителен тон да му посочи, че при сегашното настроение в Европа всяко правителство трябва да действа с удвоена предпазливост.

„С малко добра воля този сръбски въпрос може лесно да бъде уреден. Но може лесно да се развие в опасна насока. Сърбия има много близки приятели сред руския народ. А Русия има съюзник Франция. От какви усложнения може да се страхуваме тук!“

Уилям Стърнс Дейвис и други твърдят, че в този разговор на Поанкаре със Сапари, френският президент е доказъл желанието се да запази мира.

В светлината на поведението на Поанкаре по време на кризата от 1914 г., изглежда много по-вероятно, че той просто „подпитва“ Сапари, за да постигне по-разумно окончателно споразумение с Русия, преди да замине.

Още по-значимо е описанието на Палеолог на отношението на великите княгини Анастасия и Милица, съпруги съответно на великите князе (б. пр. братята⁴⁰⁵) Николай Николаевич и Пьотър Николаевич, на вечеря, дадена в чест на Поанкаре от великия княз Николай Николаевич на 22 юли. Те демонстрират своя големия ентузиазъм за войната, царящ в кръга около великия княз, при посещението на Поанкаре, и показват, че военната

⁴⁰² Убит е от анархист.

⁴⁰³ Stieve, pp. 211 ff.; Lazare, pp. 167 ff.

⁴⁰⁴ Stieve, pp. 211-212.

⁴⁰⁵ Синове на Никлай Николаевич Страши, брат на Александър II.

група се преструва, че царят все още е против тяхната политика⁴⁰⁶: „Знаете ли, че преминаваме през исторически дни, благословени дни!... На утрешния преглед, оркестрите няма да свирят нищо друго освен „*Marche Lorraine*“ и „*Sambre et Meuse*.“⁴⁰⁷ ... Днес получих шифрована телеграма от баща ми [краля на Черна гора], и той ми казва, че ще имаме война преди края на месеца... Какъв герой и баща ми! Достоен за „Илиада“. ...

След като замлъкна малко, те продължи „Вижте тази малка кутийка – тя е винаги с мен; в нея има лотарингска пръст, която донесох при посещението си във Франция преди две години със съпруга ми. А сега вижте тази тържествена маса! Украшена е изцяло с магарешки бодил (символът на Лотарингия); не бих искала да се слагат други цветя върху нея. А сега! Това са магарешки бодил от Лотарингия! Набрах няколко стъбла, донесох ги тук и посеях семената в градината си...

...„Милице, продължавай да разказваш на всичко, което днешният ден означава за нас, докато аз отида да посрещна царя.“ (б. пр. казва сестра ѝ Анастасия)

По време на храненето седях до великата княгиня Анастасия и дитирамбите продължаваха, примесени с пророчества. „Ще избухне война... Няма да остане нищо от Австрия... Ще получат Елзас-Лотарингия... Нашите армии ще се срещнат в Берлин... Германия ще бъде унищожена... И изведнъж тихо добави „Трябва да внимавам, царят ме гледа.“

Поанкаре не само втвърдява позициите на руските милитаристи; преди да си тръгне, той отхвърля и първите предпазливи предложения на Грей за запазване на мира. Грей телеграфира на Бюканън на 20 юли (Британски документи № 67): „Много желателно е Австрия и Русия да обсъдят нещата заедно, ако станат трудни.“

Непреклонното противопоставяне на Поанкаре на всичко, което може да раздели французите и руснаците и да направи възможно мирното уреждане, се вижда от телеграмата на Бюканън до Грей на 22-ри (Британски документи, № 70), в която се посочва, че Поанкаре остро е отхвърлил дискусиите между Санкт Петербург и Виена: „Негово Превъзходителство (Поанкаре) изрази мнение, че разговорът „*a deux*“ (между двете) Австрия и Русия е много опасен в настоящия момент. Поанкаре предложи да се окаже натиск върху Виена, нещо, което дори Николсън осъзна, че само ще влоши нещата. Тази негъвкава решителност на Поанкаре да направи от Франция и Русия твърд фронт срещу Германия и Австрия, ще направ всякакво дипломатическо разбирателство трудно, ако не и невъзможно, е истинският ключ към неговата политика през цялата криза от 1914 г. и напълно опровергава привидно помирителния му разговор със Сапари“.

В прощалния си тост на 23 юли Поанкаре произнесе следната реч: „Господарю! Не желая да напусна този бряг, без още веднъж да заявя на Ваше Величество колко дълбоко съм трогнат от сърдечността, проявена към мен от Ваше Величество по време на престоя ми, и от топлия прием, оказан ми от руския народ. В тези доказателства за внимание, с които съм обзет, моята страна ще види нова гаранция за чувствата, които Ваше Величество винаги е проявявал към Франция, и категорично потвърждение на неразривния съюз, който свързва Русия и моята родна Франция. По отношение на всички проблеми, пред които ежедневно се изправят двете правителства и които изискват съгласуваната дейност на техните обединени дипломати, винаги е имало съгласие и винаги ще има такова, и това ще е още по-лесно, защото и двете страни често са облагодетелствани от предимствата, произтичащи от редовното сътрудничество, защото и двете са вдъхновени от един и същ идеал за мир, съчетан със сила, чест и достойнство.“

Тази реч оказва голямо влияние върху царя, според изявлението на Николай до Крупин година по-късно, че думите на Поанкаре от юли 1914 г. все още отекват в ушите

⁴⁰⁶ Също, pp. 212-213.

⁴⁰⁷ Френски военни маршове.

му. Палеолог смята руските речи на Поанкаре затрудняват дипломатическите документи.⁴⁰⁸ Постигнатите конкретни споразумения са обобщени в телеграма, която умишлено е пропусната от Британската синя книга през 1914 г.⁴⁰⁹: „Министърът на външните работи и френския посланик ми казаха поверително, че резултатът от посещенията на президента на Френската република е установяването на следните точки:

1. Цялостно съвпадение на мненията по различните въпроси, пред които са изправени силите, за поддържането на общия мир и баланс на силите в Европа и особено на Изток.

2. Разрешава предприемането на стъпки пред Виена, за да се предотврати искането за обяснения или каквото и да е искане, еквивалентно на намеса във вътрешните работи на Сърбия, което Сърбия може законно да разглежда като атака срещу нейния суверенитет и независимост.

3. Тържествено потвърждаване на задълженията, наложени от съюза на двете страни“.

Това се потвърждава от депешата, изпратена до Биенвеню-Мартен от Вивиани, от Ревал (Талин) на 24 юли⁴¹⁰: „В хода на разговора ми с руския министър на външните работи трябваше да вземем предвид опасностите, които могат да произтекат от всяка стъпка, предприета от Австро-Унгария спрямо Сърбия във връзка с престъплението, на което ерцхерцогът престолонаследник стана жертва. Съгласни сме, че не бива да пропускаме нищо, за да предотвратим искане за обяснение или някакво *mise en demeure* (официално уведомление), еквивалентно на намеса във вътрешните работи на Сърбия, което тя може да сметне за атака срещу своя суверенитет и независимост. В резултат на това стигнахме до мнението, че чрез приятелски разговор с граф Берхтолд да го посъветваме за умереност, и да му покажем колко нежелателна е всяка намеса в Белград, която изглежда като заплаха от кабинета във Виена. Британският посланик, който беше информиран от г-н Сазонов, изрази идеята, че неговото правителство несъмнено ще се присъедини към този демарш за отстраняване на всяка опасност, която застрашава общия мир, и той е телеграфирал до правителството си в този смисъл.“

Особено важно е, че всички тези разговори и френско-руските споразумения са сключени според Поанкаре, преди да е бил напълно наясно с условията на австрийския ултиматум към Сърбия.⁴¹¹

Това показва, че французите и руснаците са твърдо решени да заемат агресивна позиция срещу австрийските действия към Сърбия, независимо от резултата. Поанкаре изрично информирал Палеолог, че не трябва да се допуска разколебаване на Сазонов в задълбочаването на кризата чрез бързи и настоятелни обещания за френска подкрепа.

Д-р Щив добре обобщава този въпрос⁴¹²: „Това неопровержимо доказва, е в пълно съответствие с вече установеното отношение на френското и руското правителство, и даденото уверение за взаимна въоръжена помощ, преди да е възникнал какъвто и да е повод за това, произтичащ от хода на събитията. Френската и руската воля за война се обединяват в критичния момент и оттук нататък правителството на царя знае, че има съюзник зад гърба си, ако прибегне до сила в изострецията се австро-сръбски конфликт. „Плазният чек“ за световна война, подписан първо от Поанкаре през 1912 г., сега е преподписан отново.“

⁴⁰⁸ Schilling, p. 115.

⁴⁰⁹ A. Fabre-Luce, *La Victoire*, p. 209; Schilling, pp. 31-32.

⁴¹⁰ Stieve, p. 214; *British Documents*, No. 101.

⁴¹¹ S. B. Fay, „New Light on the Origins of the World War,“ in *American Historical Review*, January, 1921, p. 229; M. Morhardt, *Les Preuves*, pp. 139 и сл.; *French Yellow Book*, No. 22.

⁴¹² *Foreign Affairs*, October, 1925, p. 15.

Опасното влияние на Поанкаре върху Русия продължаво по време на плаването му към родината. Той инструктира Палеолог да държи Сазонов непоколебим. На 25-ти Палеолог дава уверение на Сазонов за френската подкрепа, което е важно за постигането на руското решение за войната в същия ден.

На 25 юли Бюканън телеграфира до Грей (Британски документи № 125): „Френският посланик (Палеолог) заявява, че е получил редица телеграми от министъра, отговарящ за Министерството на външните работи, и никоя от тях не е показала най-малък знак за колебание, което ме дава възможност да даде на Негово Превъзходителство (Сазонов) официалната увереност, че Франция е безрезервно на страната на Русия“.

Изключително тежко обвинение срещу Поанкаре за подстрекателство на руснаците в този критичен момент идва от перото на двама изтъкнати френски публицисти.

Матиас Морхард от парижкия „Temps“, един от най-активните френски журналист, радетел на справедливостта и истината още от времето на аферата „Драйфус“, обобщава значението на посещението на Поанкаре в Русия за последващото развитие на събитията в кризата от юли 1914 г. по следния начин⁴¹³: „Ако проследим дипломатическите документи през първите няколко седмици след 28 юни, се вижда само колебания и несигурност. Никое външно министерство не е знаело точно какви стъпки да предприеме. Объркването е всеобщо. Ситуацията изискваше насока и водач. Този водач е г-н Раймон Поанкаре. В разгара на европейската криза той решително замина за Санкт Петербург. Самият фактът, че се предприема такова пътуване в такъв момент, означава план за война. Как може да има съмнение по този въпрос? Ако г-н Раймон Поанкаре искаше мир, едно негово писмо до Санкт Петербург е достатъчно. Ако Русия беше предупредена, че Франция няма да покрепи каузата на убийците в Сараево, целият въпрос щеше да бъде решен. Мирът щеше да се запази... Ако не беше отишъл в Санкт Петербург, за да проповядва свирепо в полза на военния кръстоносен поход, както ни разказва г-н Морис Палеолог, колебливият Николай II никога не би се осмелил да поеме агресивната инициатива“.

Блестящият млад френски публицист Алфред Фар-Люс стига до идентични заключения: „Възможно е да има съмнение за позицията на Поанкаре в Санкт Петербург между 20 и 23 юли. Без изобщо да има информация за австрийските искания или за политиката на Германия при тези обстоятелства, той заема енергична враждебна позиция срещу Централните сили, придавайки много специфичен характер, която не променя до самия край. Тази политика приема, че планове на противника, са прилагане на сляпа сила, неспособна на промяна, и следователно премахва всеки опит за мирно уреждане на ситуацията. От този момент нататък има наистина много малък шанс за предотвратяване на войната. Освен това Поанкаре дава на Русия картбланш да започне военни действия по всяко време, както знаем, два дни след заминаването на Поанкаре от Санкт Петербург, следвайки неговите инструкции, посланика Палеолог обещава на Сазонов, без никакви резерви след предаването на австрийския ултиматум, че Франция ще изпълни всички свои съюзнически задължения. Освен това, Вивиани, който придружава Поанкаре, заявява на Неклюдов в Стокхолм на 25 юли, че „ако това е война за Русия, тя със сигурност ще бъде война и за Франция“.

Представеният материал за ролята на Поанкаре в подбуждането на руснаците към война по време на кризата от 1914 г., заедно с по-задълбочения анализ на ролята на Франция през 1914 г., който ще бъде представен по-нататък, налага донякъде да се промени строгата преценка, отправена към Русия от Юарт и други автори, които смятат тази държава за главен виновник за разпалването на Световната война през 1914 г.

⁴¹³ Също, pp. 214-215.

Дори формално да е напълно вярно, Русия предприема конкретните стъпки, които правят войната неизбежна, тя никога не би се осмелила да действа така, без предварителното насърчение на Поанкаре и неговите постоянни обещания за пълна френска помощ в случай на военни действия.

Въпреки че решенията на Руския коронен съвет и военните власти на 20 юли са взети във връзка с изпълнението на военния план, има доказателства, че Сазонов няколко пъти се е колебал и е можело да се спре на лирно решение, ако имаше френската съдържаност. Във всеки подобен случай Поанкаре решително и своевременно принуждава Сазонов да се придържа към твърдата политика на непоколебимият фронт срещу Германия и Австрия.⁴¹⁴

След войната Поанкаре също се хвали пред виден френски издател, че заема такава войнствена позиция в Санкт Петербург, защото разполага с писмо от Джордж V, обещаващо британска подкрепа в предстоящата криза.

2. Австрийският ултиматум и руското решение за войната. Ефектът от френските уверения върху Русия бързо се усеща. На 22 юли Сазонов изпраща телеграма до руския посланик във Виена, в която го уведомява, че Русия ще заеме твърда позиция срещу всяко австрийско унижение на Сърбия.⁴¹⁵

Ще си спомним, че това се случва ден преди австрийците да предадат ултиматума си на Сърбия. На 24-ти, след като научава условията на австрийския ултиматум, той заплашва граф Пурталес, германския посланик, завършвайки разговора с думите, че „ако Австрия погълне Сърбия, Русия ще ѝ обяви война“.⁴¹⁶

На 24-ти той казва на Бюканън и Палеолог, че Русия ще се мобилизира.⁴¹⁷ Всъщност, още на 18-ти той заявява, че никога няма да позволи на Австрия „да използва заплашителен език или военни мерки срещу Сърбия“.⁴¹⁸

Новината за естеството на австрийския ултиматум още повече засилва войнственото му отношение, тъй като австрийските искания са достатъчно сериозни, за да ги използва като причина за заплашителна си политика към Австрия и като извинение за започване на военни приготовления.⁴¹⁹

В последните години сред ревизионистките изследователи на военната вина се наблюдава обща тенденция да датират истинския повратен момент на кризата от 1914 г. с решението за общата руска мобилизация на 30 юли, но авторът твърди, че е много по-точно да се датира от момента, в който руснаците научават за условията на австрийския ултиматум, като се помни, че руснаците не знаят нищо за тайното австрийско решение за нападение на Сърбия, дори ако тя даде сравнително помирителен отговор.

Военната клика в Русия, водена от великия херцог Николай Николаевич и подкрепяна от Сазонов, фанатичен апостол на панславизма и православието, веднага разбира, че ултиматумът предоставя на Русия възхитителен параван, зад който да скрие, че е решена да се възползва от първата задоволителна възможност да превърне Балканската криза в европейска война за осигуряване на Проливите.

Според Шилинг и Бюканън, първите думи на Сазонов, след като научава условията на австрийския ултиматум са: „Това означава европейска война.“⁴²⁰

⁴¹⁴ *Les Preuves*, pp. 299-301, 305.

⁴¹⁵ *La Victoire*, pp. 209-210.

⁴¹⁶ *British Documents*, passim; Morhardt, 117 ff., 297 fF.; Fabre-Luce, op. cit., pp. 208 fF.; Lazare, op. cit., passim; A. Pevet, *Les Responsables de la guerre. Russian documents in Les 'Allies contre la Russie*.

⁴¹⁷ *Das russische Orangebuch von 1914*, p. 4.

⁴¹⁸ Fay, loc. cit., pp. 229 u сл.; Schilling, pp. 28 u сл.

⁴¹⁹ Schilling, p. 28-29; *British Documents*, No. 101.

⁴²⁰ Morel, *Secret History of a Great Betrayal*, pp. 21-2; Fay, loc. cit., p. 233; E. Judet, *Carnets de Georges Louis Vol. II*, pp. 178-179.

Европейските усложнения, които Сазонов предвижда и копнее за тях на 8 декември 1913 г., и бъдещото британско присъединяване към френско-руския съюз вече са реализирани. Поанкаре уверява Изволски през 1912 г., че за Русия остава само да се възползва от подходящ инцидент на Балканите, за да въвлече Германия и Франция в европейска война, а преди да напусне Русия, дава на Сазонов изрично уверение, че конкретният „инцидент на Балканите“, създаден с убийството на ерцхерцога, е задоволителен, напълно адекватен, за да предизвика изпълнението на обещанието му от преди две години.

„Европейските усложнения“ сега могат да бъдат манипулирани по такъв начин, че със сигурност да доведат Европа до война, докато Сазонов може да прикрие намеренията си под претекст за защита на „една смела и невинна малка страна“ от безразсъдно нападение, ако не и пълно унищожение. Има много специфични причини, поради които 1914 г. е решаваща година за Франция и Русия. Мнозина в Британската либерална партия се тревожат от ангажиментите на Грей към Франция и Русия. Симптомите на нарастващото сближаване между Германия и Англия в началото на 1911 г. хвърлят Париж и Санкт Петербург в паника и подтикват Пол Камбон към героични усилия срещу тази тенденция, защото след още една година политиката на Грей може да бъде отхвърлена.

Освен това, през юни и юли 1914 г. Русия е заплашена от икономическа и социална революция, която вероятно може да бъде предотвратена с война. Положението във Франция също е такова, и прави 1914 г. най-благоприятна година за война.

Поне четири политически сили, могат да подкрепят радикалите под ръководството на Жорес, за да отменят тригодишния закон за военната служба от 1913 г.⁴²¹

Милитаристите в Русия са напълно с Сазонов. Професор Фей казва⁴²²: „Още на 25 юли, те бяха убедени, че войната е „неизбежна“ и че това е дарената от небето възможност на Русия да си разчисти окончателно сметките с Германия и да придобие Константинопол и Проливите. Следователно, колкото по-рано бъде обявена пълна мобилизация, толкова по-добре.“

От 24-ти нататък руснаците непрекъснато и без колебание продължават военните си приготовления, добре знаейки, че неизбежно ще въвлечат целия континент във война. 30 юли е важен само като датата, на която приготовленията са толкова напреднали, че е необходима обща мобилизация, за да се избегне възпрепятстване на подготовката за войната.

Всъщност, привържениците на войната получават на 28-ми така желаната заповед за мобилизацията със съгласието на царя, но на 29-ти, преждевременната им радост е помрачена от контразаповедта на царя, разколебал се след получената телеграма на кайзера.⁴²³

Тайна частична мобилизация е в ход от 26-ти нататък както във Франция, така и в Русия. Царят несъмнено желае да запази мира, след като се изправя непосредствено срещ войната, въпреки одобрението му на военните планове през предходния март. Но предварителните военни планове не изискват неговото изрично одобрение и са приети отчасти с негово знание. Когато осъзнава напълно какво се случва, той се оказва напълно неспособен да спре вълната от военен ентузиазъм в двора, министерството и армията. С телеграмата си до кайзера на 28-ми на практика признава безпомощността си пред военната партия⁴²⁴: „Радвам се, че отговорихте. В този най-сериозен момент ви призовавам да ми помогнете. На една слаба страна е обявена подла война. Възмущението в Русия, което напълно споделям и аз, е огромно. Предвиждам, че много скоро ще бъде смазан от натиска, оказан върху мен, и ще бъде принуден да предприема крайни мерки, които

⁴²¹ Fay, pp. 229 ff.

⁴²² Schilling, op. cit., pp. 15-17, 47 ff.

⁴²³ Outbreak of the World War, p. 295.

⁴²⁴ Също.

ще доведат до война. За да се опитам да избегна такова бедствие като европейска война, ви моля в името на нашето старо приятелство да направите каквото можете, за да попречите на съюзника си да отидетвърде далеч.“

На тази телеграма кайзерът съвсем уместно коментира: „Признание за собствената му слабост и опит да прехвърли отговорността върху мен... Вместо да ни призовава да възпираме съюзника си, Негово Величество трябва да се обърне към император Франц Йозеф и да говори с него, за да узнае намеренията му.“⁴²⁵

Единственото нещо, което е необходимо на 25 юли, в деня, в който Палеолог дава официално уверение за безусловна френска помощ, за да бъде сигурен в позицията си при вземането на решението за войната, Сазонов трябва да си осигури разумната гаранция, че Англия ще застане зад каузата на Франция и Русия. Тази гаранция е дадена косвено на 25 юли. На този ден, ден преди да предложи на Германия свикване на европейска конференция, сър Едуард Грей телеграфира на Бюканън и съобщава на Бенкендорф, че се съмнява, дали австрийските действия срещу Сърбия ще предизвикат руска мобилизация. Бенкендорф незабавно телеграфира това изключително важно изявление на Сазонов и за да бъде сигурен, в тази информация, осъзнавайки нейното значение, посланикът телеграфира на Сазонов втори път в същия ден.⁴²⁶

Това окуражава Сазонов, че на Англия може да се разчита и както той заявява по-рано, че война на Франция, Русия и Англия срещу Германия и Австрия бързо ще завърши катастрофално за Централните сили и ще даде възможност на Антантата да „нанесе смъртоносен удар“ на Германия.⁴²⁷

Сър Едуард Грей в нито един момент след 25-ти не прави никакви усилия да възпрепятства руската мобилизация, няма конкретна причина Сазонов да подозира, че на Англия не може да се разчита. Както ще видим, развитието на събитията напълно потвърди очакванията му.

Изявленията на Грей на 25-ти са особено значими, и Бюканън напомня на Сазонов точно на този ден, че руската мобилизация неизбежно ще доведе до европейска война.⁴²⁸

На същия този 25 юли Грей казва на германския посланик, че „позовавайки се на австрийската нота, той признава правото на Австрия да получи удовлетворение, както и легитимността на искането за наказване на съучастниците в убийството“.⁴²⁹

Едва на 29-ти той пише до британския посланик в Париж⁴³⁰: „В настоящия случай спорът между Австрия и Сърбия не е такъв, в който ние сме призвани да заемем позиция... Ако Германия се намеси и Франция се намеси, ние не сме решили какво да правим; това е случай, който трябва да разгледаме“.

Тъй като Грей е невежа по отношение на военните въпроси, е напълно възможно той технически да не е имал предвид „мобилизация“ в бележката си до Бюканън и разговора си с Бенкендорф, но Бенкендорф и Сазонов предполагат, че той знае за какво говори и са действали съответно.⁴³¹

Увереността на Сазонов в английското сътрудничество се засилва на 26 юли от информацията, че английският флот е мобилизиран. Грей насърчава Сазонов да приеме това, като намек за британска помощ, което е посочено в телеграмата му до Бюканън от 27 юли. От много надеждни съвременни източници знаем, че съобщенията на Грей за

⁴²⁵ H. Lutz, „Lord Grey's Responsibility for Russian Mobilization,” in *Current History*, May, 1925, pp. 265 ff.

⁴²⁶ Stieve, op. cit., pp. 194-5.

⁴²⁷ British Blue Book, No. 17.

⁴²⁸ Ewart, *Roots and Causes of the Wars*, p. 1018; *Outbreak of the World War*, p. 200.

⁴²⁹ Ewart, op. cit., pp. 103, 114; British Blue Book, Nos. 87, 90.

⁴³⁰ British Blue Book, No. 47. Count Pourtales has furnished the writer with much information on this point.

⁴³¹ Напълно знае какво говори и прави, но действа много предпазливо, за да избегне предварителна реакция на британското обществено мнение. (б.пр.)

мобилизацията на английския флот оказва огромно влияние върху насърчаването на руската мобилизация.⁴³²

3. Стъпките във фаталните руски военни мерки. Първата стъпка е направена на съвет на министрите, проведен в 15,00 ч. следобед на 24 юли.⁴³³ Тук е планирано да се мобилизират четирите военни окръга – Одеса, Киев, Москва и Казан (1 100 000 души), както Черноморският и Балтийският флот, и „да се предприемат други военни мерки, ако обстоятелствата го наложат“.

Решено е, че цялата тази военна подготовка засега трябва да бъде насочена изключително срещу Австро-Унгария. Мобилизирането на тези райони доказва, че дори на тази ранна дата се обмислят действия срещу Германия.

Военният министър е упълномощен „да пристъпи незабавно към събиране на запаси от военни материали“. На министъра на финансите е наредено да направи всичко възможно незабавно, за да изтегли всички руски финанси от Германия и Австро-Унгария. За да се предотврати объркването на военната и дипломатическата програма на Русия от Сърбия чрез преждевременна военна дейност, е решено да се нареди на Сърбия да не се съпротивлява с военна сила на австрийското нашествие.

Някои компетентни изследователи на Юлската криза предполагат, че този странен и нов план за частичната руска мобилизация е предложен на Сазонов от Поанкаре или Пол Камбон. Съвсем очевидно това е дипломатическа хитрост, подобно на френската заповед за оттегляне от 10 км, предназначена да създаде благоприятно впечатление върху европейското и английското обществено мнение, както и да заблудят австрийците и германците.

Руските армейски висши офицери протестират от самото начало срещу непрактичния характер на „частичната мобилизация“. ⁴³⁴ Военните мерки за доразгледани на друг Коронен съвет, проведен на следващия следобед, 25-ти, преди Австро-Унгария да се мобилизира срещу Сърбия. Съветът решава да призови всички войски в Руската империя от летните им лагери в редовните им казарми, за да бъдат екипирани за война. Всички военни маневри в цялата империя са отменени. Приема се пристъпването към мобилизацията на тринадесет армейски корпуса на дата, определена от Сазонов. ⁴³⁵ Военната партия сега взема нещата в свои ръце, очевидно не с одобрението на царя, а с мълчаливото съгласие на Сазонов. Доблестен откровено заявява, че: „Вечерта на 25 юли 1914 г. се проведе заседание на Генералния щаб, на което беше решено незабавно да се обяви подготвителен мобилизационен период и военно положение във всички крепости и гранични гарнизони. Война вече беше решена“.

Военните пристъпват към поставяне във военно положение възможно най-бързо поставяне на граничните райони с Австро-Унгария и Германия. Те успяват да направят това без одобрението на царя, тъй като военният министър има правомощията да призова заасняците и опълчението за служба в граничните райони.

„Именно чрез тези мерки“, казва професор Фей, „Сухомлинов и Янушкевич наистина започнаха тайни мобилизационни мерки срещу Германия на 26 юли и когато започна войната, наистина изненада Германия и света, с бързината, с която руските войски нахлуха в Източна Пруссия.“⁴³⁶

⁴³² Schilling, p. 30; R. C. Binkley, "New Light on Russia's War Guilt," in *New York Times Current History Magazine*, January, 1926. G. Frantz, *Russlands Eintritt in den Weltkrieg*. Frantz, *Current History*, March, 1927.

⁴³³ Schilling, pp. 16-17, 49-50, 62-3; cf. S. B. Fay, in *American Historical Review*, April, 1925, p. 646.

⁴³⁴ Fay, *American Historical Review*, January, 1921, pp. 232-235.

⁴³⁵ Също, p. 236.

⁴³⁶ *British Blue Book*, No. 36.

Ще припомним че 26 юли е денят когато сър Едуард Грей предлага на Германия европейска конференция за уреждане на австро-сръбския спор⁴³⁷, и отказът на Германия в полза на директни разговори между Австро-Унгария и Русия е многократно заявен от Грей в мемоарите му, за да се окаже причината за световната война.⁴³⁸

Това е същият ден, в който Сазонов уверява граф Пурталес, че „не са издавани никакви заповеди за мобилизация“.⁴³⁹

На 28-ми е решено да се мобилизират тринадесетте армейски корпуса срещу Австро-Унгария, както е определено на Коронния съвет на 25 юли.⁴⁴⁰

Руският началник-щаб Янушкевич настоятелно призовава Сазонов да му обещае в този момент, че руснаците ще воюват единствено срещу Австро-Унгария и ще се въздържат от военни действия срещу Германия. Но Сазонов отказва. Тогава Янушкевич посочва необходимостта от замяна на заповедта за частична мобилизация с такава за обща мобилизация.⁴⁴¹

Сазонов се представя напълно уверено, като настоява пред царя за обща мобилизация, тъй като Палеолог го посещава на 28-ми, за да го увери още веднъж, че Франция ще застане до Русия⁴⁴², а Изволски му телеграфира същия ден, че френското правителство „нито за миг не допуска възможността да упражнява възпиращо влияние в Санкт Петербург“.

Доброролски изтъква още по-уличаващи аргументи срещу действията на Сазонов на 28-ми, като заявява, че именно Сазонов настоява за обща мобилизация⁴⁴³. На сутринта на 29-ти царят е убеден да одобри заповедта за обща мобилизация, очевидно без напълно да знае какво всъщност прави.

„Тази информация“, казва барон Шилинг, „беше приета с голям ентузиазъм от малкия кръг от запознати с хода на събитията.“⁴⁴⁴ Веднага са изпратени телеграми до Лондон и Париж, информиращи руските посланици за важното решение, което е взето. На френското правителство е изразена благодарност за обещаната подкрепа и е изпратена телеграма до британското правителство с искане „да се присъедини към Русия и Франция без забавяне, за да се предотврати разрушаването на европейския баланс“.⁴⁴⁵

Доброролски, като началник на мобилизационния отдел на руския Генерален щаб, е инструктиран да се подготви за телеграфирането на тази заповед из цяла Русия. Точно когато е готов да я изпрати същата вечер, след телеграмата на кайзера, която получава след нареждането за обща мобилизация, царят иска да отмени общата мобилизация. Вместо това е изпратена заповедта за частична мобилизация на 1 100 000 души.⁴⁴⁶

Сазонов изпраща телеграма до френското правителство с искане за окончателно и изрично одобрение на решителните руски военни мерки. Поанкаре, Вивиани и Месими провеждат тайна нощна среща в кабинета на Поанкаре и Вивиани по-късно телеграфира на Палеолог, заявявайки, че Франция е напълно решена „да изпълни всички задължения на съюза“ и го съветва да предупреди руснаците да действат възможно най-тайно във

⁴³⁷ Viscount Grey, *Twenty-Five Years, 1892-1916*, Vol. I, pp. 308-9, 311, 314.

⁴³⁸ *Outbreak of the World War*, p. 233.

⁴³⁹ Fay, loc. cit., pp. 240-241

⁴⁴⁰ Schilling, p. 16.

⁴⁴¹ Също, p. 50.

⁴⁴² *Falsifications of the Russian Orange Book*, p. 30; Montgelas, op. cit., p. 161; Dobrorolski, *Die Mobilmachung der russischen Armee*, p. 23.

⁴⁴³ Schilling, p. 50.

⁴⁴⁴ Също.

⁴⁴⁵ Dobrorolski, *Die Mobilmachung der russischen Armee*, 1914, pp. 23-28, 45-26.

⁴⁴⁶ Morhardt, pp. 275 ff. *French Yellow Book*. Cf. G. Demartial, *L'Evangile du Quai d'Orsay*.

военните си приготовления, за да не дадат на германците никакво извинение за мобилизация.⁴⁴⁷

Изволски телеграфира почти идентично изявление на Сазонов, като поставя специален акцент върху френския съвет за запазването на максимална секретност в руските военни приготовления. Той добавя, че французите са напълно склонни да ускорят своята подготовка, при условие че се запази необходимата секретност.⁴⁴⁸

Изволски телеграфира отново, че Пол Камбон е информиран за руските военни планове и подкрепата, обещана от Франция, и че ще окаже натиск върху Грей за окончателен отговор по позицията на Англия веднага щом кризата напредне достатъчно.⁴⁴⁹

Както ще посочим по-нататък, на 2 август той получава мълчаливото обещание на Грей да влезе във войната, денят преди речта му в Камарата на общините и два дни преди германците да нахлуят в Белгия.⁴⁵⁰

Сазонов е допълнително успокоен от телеграма на руския посланик в Берлин Свербеев. Той заявява на Сазонов, че на 29 юли е бил при Жул Камбон, френския му колега в Берлин⁴⁵¹: „Той (Жул Камбон) ми каза, че според него положението е много сериозно и почти няма надежда за мирно разрешаване на проблема. Добави че съдейки по телеграма от брат му, Пол Камбон, френския посланик в Лондон, вследствие на отказа на Виенския кабинет да приеме помирителния отговор на Сърбия на австроунгарския ултиматум, Франция и Русия трябва да са уверени в действителната подкрепа на Англия в случай на война“.

Тези уверения очевидно задоволяват Сазонов, въпреки че без съмнение, той настоява отново пред царя за заповедта за обща мобилизация, пред съобщението на Свербеев, на 29-ти, без да повтаря уверенията на Поанкаре при посещението му и на Палеолог на 25-ти и 28-ми.

Един решителен отказ за одобряване на руската мобилизация, идващ от Париж, със сигурност щеше да спре Сазонов да предприеме фаталната стъпка.

Вместо това французите искат руснаците да ускорят военните приготовления, но при максимална секретност.

Следователно, Морхард съвсем правилно заявява, че тайната среща на Поанкаре, Вивиани и Месими, и допитването им до Изволски, в нощта на 29 юли, бележи момента, в който „демоните на войната“ вече са окончателно пуснати над Европа.

След това вече няма никакъв шанс за запазване на мира и френският президент и министри знаят много добре това, както Изволски и Сазонов.⁴⁵²

Оттук и пълното лицемерие във всички дипломатически претенции на Франция и на Русия след полунощ на 29 юли, срещу всяко желание или усилия за предотвратяване на войната! Подробностите по процеса на убеждаване на царя да даде съгласието си за окончателното издаване на заповеди за обща рамобилизация са подробно описани в безценния дневник на барон Шилинг.

Неговият разказ доказва колко нерешителен е царят да предприеме фаталната стъпка, и колко безсилен е пред упоритите молби и настоявания на Сазонов и Янушкевич на 30 юни.⁴⁵³

„Между 9 и 10 ч. сутринта министърът на външните работи Сазонов разговаря с министъра на земеделието по телефона. И двамата са силно разтревожени от спирането

⁴⁴⁷ *Falsifications of the Russian Orange Book*, p. 53.

⁴⁴⁸ *Също*, p. 52.

⁴⁴⁹ *Montgelaas, The Case for the Central Powers*, p. 198.

⁴⁵⁰ *Schilling*, pp. 56-7.

⁴⁵¹ *Morhardt*, pp. 287-9; *Vers la veriti*, pp. 89-95

⁴⁵² *Schilling*, pp. 62-66.

⁴⁵³ *Dobrorolski*, *op. cit.*, pp. 10, 27-29.

на общата мобилизация, защото напълно осъзнават, че това ще постави Русия в изключително трудно положение в разгара на изострящите се отношения с Германия.

С. Д. Сазонов съветва А. В. Кривошеин да поиска аудиенция при царя, за да представи на Негово Величество опасностите, породени от конфликта. В 11 ч. предиобед министърът на външните работи отново се среща с военния министър (Сухонилинов) и началника на Генералния щаб (Янушкевич). Информацията, получена през нощта, още повече засилва мнението което те поддържат, че е наложителна подготовката за сериозна война без загуба на време. Съответно, министрите и началник-щаба се придържат към мнението, което изразяват вчера, , че е наложително да се пристъпи към обща мобилизация. Генерал-адютантът Сухомлинов и генерал Янушкевич отново се опитват да се свържат по телефона, за да убедят царя да се върне към решението си от вчера, да разреши общата мобилизация. Негово Величество категорично отказва да го направи и накрая накратко обявява, че разговорът е приключил. Генерал Янушкевич, който в този момент държи телефонната слушалка, успява само да съобщи, че министърът на външните работи е там с него и иска да му бъде позволено да каже няколко думи на Негово Величество. Последва малко продължително мълчание, след което царят изразява готовността си да изслуша министъра. С. Д. Сазонов иска от Негово Величество да го приеме днес, за да може да представи доклад относно политическата ситуация, който не търпи забавяне. След кратко мълчание царят пита: „Все едно ли е за вас, ако ви приема в 3 часа, едновременно с Татищев, тъй като иначе нямам свободна минута днес?“ Министърът благодарни на Негово Величество и каза, че ще се яви в уговорения час. Началник-щаба горещо моли С. Д. Сазонов да убеди царя непременно да се съгласи на общата мобилизация, предвид изключителната опасност, която ще възникне за нас, ако не сме готови за война с Германия, ако обстоятелствата изискват предприемане на решителни мерки от наша страна, след като успехът на общата мобилизация е компрометиран от прибягването до частична мобилизация. Генерал Янушкевич иска от министъра, че ако успее да убеди царя, да му се обади по телефона за това от Петерхоф, за да може той незабавно да предприеме необходимите стъпки, да се спре възможно най-скоро вече започнатата частична мобилизация и да се заменят издадените заповеди с нови. „След това“, казва Янушкевич, „ще си тръгна, ще си счупя телефона и ще предприема мерки, никой да не може да ми се обади, да дам заповеди, за спиране общата ни мобилизация.“ При завръщането си в Министерството на външните работи С. Д. Сазонов провежда среща с френския посланик. Междувременно А. В. Кривошеин информира С. Д. Сазонов, че в отговор на молбата му царят да го приеме, му е казано, че Негово Величество е толкова изключително зает днес, че не може да го види. След това Кривошеин изразява желание да се види със С. Д. Сазонов, преди последният да отиде в Петерхоф. Решено е да закусят заедно у Донон и в 12,30 ч. с барон Шилинг е се срещат в частна стая там. Общото настроение е напрегнато и разговорът е да се настоява за общата мобилизация във възможно най-ранен момент, предвид неизбежността на войната с Германия, която вече става по-очевидна. А. В. Кривошеин изразява надежда, че С. Сазонов ще успее да убеди царя, защото в противен случай, по неговите думи, той върви към сигурна катастрофа.

В 14,00 ч. министърът на външните работи заминава за Петерхоф, заедно с генерал-майор Татищев, и двамата са приети заедно там в Александровския дворец от Негово Величество. В продължение на близо час министърът продължава да посочва, че войната става неизбежна, защото за всички е ясно, че Германия е решена да предизвика сблъсък, иначе тя нямаше да отхвърли всички направени мирни предложения и лесно да вразуми съюзника си. При тези обстоятелства остава само да направим всичко необходимо, за да посрещнем войната с пълно въоръжение и при най-благоприятни за нас условия. Затова е по-добре да отхвърлим всякакви страхове, че нашите военни приготовления ще доведат

до война, и да ги продължим внимателно, отколкото поради страховете да бъдем изненадани от войната. Твърдото желание на царя да избегне войната на всяка цена, чиито ужаси го изпълват с отвращение, кара Негово Величество да осъзнае напълно тежката отговорност, която поема върху себе си в този съдбовен час, да проучи всички възможни средства за предотвратяване на приближаващата опасност. Следователно той дълго време отказва да се съгласи с приемането на мерките необходими от военна гледна точка, както той ясно вижда, целят да ускорят решението в нежелан за него смисъл. Емоционалното напрежение изпитвано от царя по това време, се изразява с необичайната за него раздразнителност, и прекъсна генерал Татищев. Той през цялото време мълчи и не участва в разговора, казва в момент на мълчание: „Да, трудно е да се реши.“ Негово Величество отговори с груб и недоволен тон: „Аз ще реша“ и прекъсва генерала да се намесва по-нататък в разговора. Накрая царят се съгласява, че при съществуващите обстоятелства е много опасно да не се направи своевременната подготовка за очевидно неизбежната война, и затова взема решение в полза на незабавна обща мобилизация. С. Сазонов иска разрешение от императора да информира началника на Генералния щаб за това незабавно по телефона и след като това му е разрешено, той бързо отива към телефона на приземния етаж на двореца. След като предава императорската заповед на генерал Янушкевич, който я чака с нетърпение, министърът спомняйки си разговора им онази сутрин, добавя: „Сега можете да си счупите телефона си.“ Царят възкликва „Помислете за отговорността, която ме съветвате да поема! Не забравяйте, че става въпрос за изпращане на хиляди и хиляди на смърт.“

Изпълнението на заповедта за обща мобилизация, която трябва да блокира всяка последваща стъпка към мир, е отлично описано от генерал Сергей Доброролски, който през 1914 г. е началник на мобилизационния отдел на руския Генерален щаб. След като откровено признава, че общата мобилизация означава безвъзвратна война, „веднъж решена, няма път назад. Тази стъпка автоматично означава началото на войната“, той представя следния разказ за фаталното решение и изпращането на решаващата телеграма до всички части на Руската империя⁴⁵⁴: „Около 11 ч. предиобед на 30 юли генерал Янушкевич ми се обади по телефона: „Надяваме се, че ситуацията ще се изясни“ (т.е. противопоставянето на царя на общата мобилизация ще бъде преодоляно). „Донесете ми всички документи веднага след следобедната ми среща.“ Янушкевич беше убедил Сазонов да посочи на царя голямата опасност от частична мобилизация в нейните политически последици, защото е пречка за изпълнението на задълженията ни в съюза с Франция. Частичната мобилизация ще позволила на Вилхелм II да поиска от френското правителство обещание за неутралитет и ако останем в състояние на частична мобилизация, той ще ни обяви война с предимството, че не сме подготвени. Около 13,00 ч. Янушкевич е повикан по телефона от Сазонов, който му съобщи, че царят смята за необходимо поради последните новини от Берлин да обяви обща мобилизация на цялата руска армия и флот. След това Сазонов добави: „Дайте заповедите си и не ги показвайте на никого.“ Веднага след това Янушкевич ме повика и ме информира за този разговор. След това беше необходимо незабавно да се изпрати друга телеграма, с която се нарежда обща мобилизация. 31 юли беше определен за първи ден на мобилизацията във всички военни окръзи на цялата руска територия. Сега беше необходимо отново да се отиде при тримата министри, за да се подпише телеграмата, която определяше общата мобилизация за 31 юли. Телеграмата от предишния ден вече беше безполезна. В този момент в Марииния дворец се провеждаше специално заседание на министерския съвет, председателствано от председателя му Горемикин. Янушкевич беше на път за там. Той ми предложи да го придружа в каретата му, защото всички министри бяха там, и необходимите подписи можеха да бъдат

⁴⁵⁴ *Outbreak of the World War*, pp. 402-403.

получени незабавно. Така нещата приключиха. Телеграмата беше готова. Около 17 ч. следобед я оставих в централния телеграф. Това беше повторение на действията от предходния ден. Неволно се замислих: Ще успее ли този път да изпратя телеграмата без никакви пречки? Спомних си думите на Сазонов: „Останете далеч от погледа ми до края на деня.“ Най-накрая, до вечерта, всички апарати бяха готови да приемат телеграмата, обявяваща мобилизацията. Влязох в апаратната. Всички оператори, мъже и жени, запазиха впечатляващо мълчание. Всеки седеше близо до апарата си и очакваше копието на телеграмата, която трябваше да изпрати до всички краища на Русия важната новина за свикването на руския народ за големия конфликт. Няколко минути по-късно, докато в стаята цареше абсолютна тишина, всички апарати започнаха да цъкат. Това беше началото на една велика епоха. Към 19 ч. вечерта от всички пунктове, свързани с Санкт Петербург чрез директни телеграфни линии, пристигнаха отговори, съобщаващи, че телеграмата за мобилизация е получена благополучно. Нещото беше безвъзвратно започнато. То вече беше известно във всички големи градове на нашата необятна страна. Промяна вече не беше възможна. Прологът на голямата драма започна!“

Въпреки всичко това и факта, че руските военни власти признават, че войната е „започнала“ от този момент, както технически, така и фактически, царят изпраща следната телеграма до кайзера, след като заповедта за мобилизация е публично обявена на следващия ден⁴⁵⁵: „Сърдечно Ви благодаря за Вашето посредничество, което започва да дава надежда, че всичко може все пак да завърши мирно. Технически е невъзможно да спрем военните ни приготовления, които бяха задължителни поради мобилизацията на Австрия. Далеч сме от това да желаем война. Докато преговорите с Австрия за Сърбия се водят, моите войски няма да предприемат никакви провокативни действия. Давам Ви тържествената си дума за това. Възлагам цялото си доверие на Божията милост и се надявам на Вашето успешно посредничество във Виена за благополучието на нашите страни и за мира в Европа.“

Царят обещава на кайзера, че ще изпрати своя помощник, генерал Татищев, в Берлин с обяснения и инструкции, но той така и не отива, защото Сазонов го задържава точно когато се качава във вагона на берлинския влак – още една брънка в делото срещу Сазонов.

III. ВЪПРОСЪТ ЗА РУСКАТА ОТГОВОРНОСТ ЗА СВЕТОВНАТА ВОЙНА.

1. Умишлената и неоправдана агресия на Русия през 1914 г. Всички военни приготовления, описани в предходния раздел, са предварително определени и приведени в действие, преди да има каквито и да е контрамерки срещу Русия от Австро-Унгария или Германия. Австрийците мобилизират 22 дивизии срещу Сърбия на 25 юли в 21,30 ч., след като Сърбия мобилизира цялата си армия срещу Австро-Унгария в 15,00 ч. същия следобед. Австро-Унгария обявява война на Сърбия на 28-ми по обяд, като първо изрично заявява на Русия, че обещава да уважава територията и суверенитета на Сърбия. Австро-Унгария не се мобилизира срещу Русия до 31 юли в 12,23 ч. Германия не се мобилизира срещу Русия до 1 август в 17,00 ч.⁴⁵⁶

Това разобличава неверните твърдения на Антантата, че общата мобилизация е обявена като защита срещу предишни военни мерки, предприети от Германия и Австро-Унгария.

Русия се опитва да оправдае мобилизацията си с опасността от Австро-Унгария, е възползва се от френските съвети, обръща малко внимание на австроунгарците, хвърляйки всичките си сили срещу Германия. Някои автори, като професор Шмит, твърдят, че австроунгарската бомбардировка на Белград е провокирала руската мобилизация и

⁴⁵⁵ Morhardt, pp. 160-161; Ewart, pp. 1067-1068, 1124 ff.

⁴⁵⁶ Renouvin, *Les Origines immédiates de la guerre*, Chaps. vi, vii, ix., Ewart, pp. 1073 ff., pp. 1117 ff.

войната, но Доброролски признава, че руснаците вземат решението за война на 25-ти, три дни по-рано.

Сега можем да разгледаме състоянието на дипломатическите преговори за мирно споразумение на 29 юли. Това е датата, на която Сазонов получава първата заповед за обща мобилизация, което доказва, че по това време той вече е решен за европейска война.

Дали дипломатическите усилия наистина са толкова очевидно неуспешни до 29-ти, и Сазонов се оправдава, че няма друг изход освен войната? Може категорично да се отрече, че е имало още шансове.⁴⁵⁷

Австро-Унгария изрично информира Сазонов, че „няма намерение да анексира сръбска територия, нито пък обмисля нарушаване на сръбския суверенитет“. Както Монжела казва с пълна точност: „Това беше всичко, което Русия можеше законно да поиска“.⁴⁵⁸ Виена уверява Сазонов, че Сърбия няма да бъде „погълната“, както той се преструва, уж опасявайки се.

Сазонов умишлено крие австроунгарските уверения относно сръбския суверенитет от своите съюзници през юли и август 1914 г. Австроунгарските посланици в Париж и Лондон обаче разкриват тези факти и укриването им от Сазонов.

Документ №223 в пълната руска „Оранжева книга“ показва страха и безпокойството на Изволски и Поанкаре, когато тази новина изтича в Париж и Лондон, и незабавното им решение да се презастраховат, като обяват тази информация за невярна. Те знаят, че лъжата им е необходима, за да спасят позицията си в Лондон.

Освен това, царят и Сазонов са напълно наясно по това време, че германският натиск върху Австро-Унгария да приеме британските предложения е в разгара си на 29-30 юли, когато Русия предприема фаталните стъпки към мобилизация. Сазонов не може да избегне вината, като твърди, че е знаел, че германските усилия за обуздаване на Австро-Унгария няма да успеят. Никой тогава не е знаел, че няма да успеят, и никой не може да каже, че не биха успели, ако Русия се беше въздържала от мобилизация.

Изглежда повече от вероятно те да са успешни, ако Русия беше дала на Германия достатъчно време, въпреки че симптомите на колебание в Австро-Унгария на 31 юли и 1 август може да са били фиктивни. Германия със сигурност е била готова да направи големи усилия срещу Австро-Унгария, за да предотврати европейската война, ако не е заплашена от руската мобилизация.

Да припомним, че Грей е изразил удовлетворението си от хода на дипломатическите усилия на 29-ти.⁴⁵⁹

Следователно може да се заяви с абсолютна увереност, че на 29 юли 1914 г. не е имало нищо нито във военната, нито в дипломатическата ситуация, което да оправдае руската решителност да започне общата си мобилизация. Това е прибързан и войнствен акт, който може да се обясни само с действията на Сазонов и военната паритя, насърчавани от Поанкаре, и а решени да използват австро-сръбската криза като повод, за да ускорят очакваната европейска война.⁴⁶⁰

2. Сазонов и руската мобилизация. Трябва да се подчертае, че по-новите материали за руската ситуация доказват, необходимостта да преразгледаме вижданията си за отговорността на Сазонов за мобилизацията.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Montgelas, p. 162.

⁴⁵⁸ Ewart, p. 1084.

⁴⁵⁹ Също т. под лин. 42.

⁴⁶⁰ Професор Фей, цит. съч., стр. 233, твърди през 1921 г., че Сазонов е за мир, гледна точка, споделяна от автора на този труд в статията му в „Current History“ за май 1924 г. Сега това мнение го изоставям напълно.

⁴⁶¹ G. Frantz, *Busslands Eintritt in den Weltkrieg*; Schilling, *passim*; W. A. Sukhomlinow, in *Kriegsschuldfrage*, November, 1925, pp. 753-754

Барон Шилинг и д-р Г. Франц доказват без никакво съмнение, че Сазонов изобщо не е бил дипломата, напълно подвластен на военните. Той ръководи всяка крачка в развитието на събитията в Санкт Петербург.⁴⁶² Именно той изтръгва заповедта за мобилизация от колебаещия се цар както на 29-ти, така и на 30-ти юли.

През юли 1914 г. той следва убежденията си, изразена още на 8 и 31 декември 1913 г. и на 8 февруари 1914 г. Янушкевич е неговата дясна ръка в Санкт Петербург. Сухомлинов, военният министър, е доказан лъжец, и не можем да се доверим особено на обемните му мемоари, но изглежда накрая е загубил самообладание и Сазонов е поел пълната отговорност сред министрите за осъществяването на заповедта за мобилизацията.⁴⁶³

Изволски, разбира се, се грижи за нещата в Париж и неговата егоистична природа го кара да си препише заслугата за ускоряването на войната, поставяйки Сазонов на второ място. Лорд Бърти, британският посланик в Париж, разказва как Изволски се хвали в началото на август 1914 г., че това е неговата война „*c'est ma guerre!*“⁴⁶⁴

Няма да обсъждаме подробно въпроса дали руската мобилизация е еквивалентна на война. По-горе ясно заявихме, че френско-руската военна конвенция от 1893 г. е много конкретна, като заявява, че първият, който се мобилизира, ще бъде агресор и общата мобилизация „означава обявяване на война“.

Впоследствие всички отговорни лица във Франция, Русия и Англия действат спорет това положение и Сазонов е напълно наясно с този факт. Никой човек, запознат с въпросите на военната стратегия, не е предполагал в продължение на цяло поколение, че Германия ще загуби несметното предимство в скоростта пред преобладаващите числено руснаци, като просто отговори на руската обща мобилизация със заповед за контрамобилизация и изчака резултати.⁴⁶⁵

3. Относителна вина на Русия и Австрия. Освен следствието, че руската обща мобилизация блокира всеки възможен път към мир, автора смята, че най-важният аспект от въпроса за вината на Русия по предизвикването на войната е огромната разлика в основанията на оправдание за руската интервенция срещу Австро-Унгария в сравнение с основанията за австрийските действия срещу Сърбия, дори в обема на информацията, с която Австро-Унгария разполага през 1914 г.

Дори ако Виена поиска да унищожи Сърбия през 1914 г., Русия има слабо оправдание за интервенция, предвид руското подстрекаване на сърбите срещу Австро-Унгария. Когато тя дава уверение, че няма да анексира никаква част от сръбската територия, нито ще наруши сръбския суверенитет, всякаква причина за руска намеса отпада. Когато кайзерът обеща на Русия, че ще окаже достатъчен натиск върху Австро-Унгария, за да я принуди да прекрати военните операции и да се задоволи с временната окупация на Белград, само неумолимата руска решителност за война обяснява последвалите руски действия.

Накратко, докато Австро-Унгария може да няма пълно оправдание за политиката си спрямо Сърбия през 1914 г., Русия няма никакво оправдание за агресивните си действия спрямо Австро-Унгария. Целостта на Двойната монархия и национално съществуване са заложени на карта; Русия няма нищо заложено освен престижа си, вече сериозно нахърнен на Балканите, и амбицията си да осигури Константинопол и Проливите.

Освен това, Русия има моменти, когато изоставя Сърбия, за да защити собствените си интереси, както става през 1908 г. в случая с Босна и Херцеговина, чието анексиране е предложено от Изволски в замяна на австроунгарското одобрение за подкрепа при осъществяването на евентуален руски достъп до Проливите, по дипломатичен път.

⁴⁶² Frantz, *op. cit.*; and Fay, *American Historical Review*, April, 1925, p. 646.

⁴⁶³ *The Diary of Lord Bertie, 1914-1918 (Edited by Lady Algernon Gordon Lennox)*, Vol. I, pp. 16, 66.

⁴⁶⁴ Langer, *loc. cit.*; Montgelas, pp. 165 ff.

⁴⁶⁵ Bertie, *op. cit.*, Vol. I, p. 1.

Още по-фрапантен случай на изоставяне на сръбските интереси от страна на Русия при прокарването на собствената ѝ програма, е руското предложение към Турция по време на тайните руско-турски преговори от октомври-декември 1911 г., когато Русия предлага да стане защитник на Турция срещу балканските държави в замяна на турското съгласие за руската свобода на корабоплаването през Проливите.

Накрая, дори ако се твърди, че политиката ѝ по отношение на Сърбия няма никакво основание през 1914 г., Австро-Унгария никога не е планирала или желала всеобща европейска война, докато това е ясната цел на Русия от първите ѝ военни приготовления. Едно от най-силните твърдения за измамния характер на руските претенции през 1914 г. идва не от германец, нито от австриец, а от лорд Берти, британският посланик в Париж през 1914 г. Записвайки в дневника си на 26 юли 1914 г., той казва⁴⁶⁶: „Трябваше да отида в Мартини днес. Получих разрешението на Грей, при условие да се върна в случай на криза. Когато се появи австрийската нота, реших да се откажа от пътуването до Мартини. Изглежда невероятно, но руското правителство може да въвлече Европа във война, за да се превърне в защитник на сърбите. Ако австрийското правителство не разполагаше с доказателства за съучастие на сръбски офицери в заговора за убийството на ерцхерцога, не би могло да отправят към сръбското правителство строгите условия, съдържащи се в австрийската нота. Русия се явява като защитник на Сърбия; с какво право, освен с разразилата се претенция, че тя по право е защитник на всички славяни? Какви глупости! И тя ще очаква, придържайки се към тази претенция и използвайки сегашните си отношения, Франция и Англия да я подкрепят с оръжие. Общественото мнение в Англия никога няма да одобри подобна политика, но за съжаление може да бъдем въвлечени във война поради неуспехите на френското оръжие и необходимостта да се спасява Франция.“

4. Фалшивият характер на дипломатическите предложения на Сазонов. Някои може да смятат, че авторът е несправедлив към Сазонов, защото е саздал впечатлението, че е подкрепял мирното уреждане на споровете между Русия и Австро-Унгария и Австро-Унгария и Сърбия, но добросъвестността на всички тези предложения се опровергава от конкретните му действия, чието естество и дати не могат да бъдат отречени или избегнати.

Никъде в тази книга не се доверяваме на думи, които не съответстват на действията. И за по-голяма изчерпателност, ще разгледаме предполагаемите му усилия за мирно решение.

На 24-ти се твърди, че той е съветвал Сърбия за умереност и да не започва военни действия с Австро-Унгария. По-късно той заявява, че ще е доволен, ако Виена оттегли точки 4 и 5 от ултиматума. На 30-ти той настоява, че ако Австро-Унгария прекрати военните действия срещу Сърбия и отнесе спора до европейска конференция, Русия ще прекрати военните приготовления.

На 31-ви той моли Грей да започне преговори за уреждане на кризата в Лондон. И царят предлага Австро-Унгария и Сърбия да отнесат спора си към Хагския съд.⁴⁶⁷

Каква е валидността на тези предложения като основа на твърдението за миролюбивите намерения на Сазонов през 1914 г., в сравнение с действията му да предизвика директно общата руска мобилизация?

Съвсем естествено е той да посъветва Сърбия да не започва война на 24-ти, тъй като сръбското обявяване на война на тази дата ще ускори значително нещата в началото и ще постави Русия, с нейната голяма територия и малкото железопътни линии, в сериозно неизгодно положение в сравнение с по-компактните и по-добре оборудвани Германия и Австро-Унгария. Също така е желателно предвид влиянието върху европейското

⁴⁶⁶ Schilling, pp. 30-31, Ewart, pp. 1087-1088, 1093, 1113-15, 1122.

⁴⁶⁷ *Falsifications of the Russian Orange Book*, p. 56.

обществено мнение, Сърбия да заеме смирено отношение към Австро-Унгария. Настояването за премахване на точки 4 и 5 от ултиматума, както изяснихме в по-предишна глава, лишава документа от всякакво реално значение.

Никоя държава никога до 1914 г. и никоя държава никога не е отнасяла въпрос от типа на австро-сръбския спор в Хагския съд. Освен това, както посочва Монжела, самият Сазонов е основно отговорен за провала на всеки опит за отнасянето на спора до Хагския съд.

На 29-ти е твърде късно да се действа по предложението, без сериозно да се възпрепятстват руските военни приготовления, но на 27-ми, както научихме от наскоро публикуваните руски документи, царят е отправил писмено предложението до Сазонов, но той пренебрегва съвета категорично. По същия начин той не прави никакви усилия да прокара предложението на 29-ти.⁴⁶⁸

Предложението до граф Пурталес очевидно е направено недобросъвестно, тъй като решението за общата мобилизация вече е взето.

Но най-убедителното доказателство за пълния фалит на претенциите на Сазонов към елементарен пацифизъм се намира в предложението му от 31 юли. На този ден, 24 часа след заповедта за обща мобилизация, за която всички руснаци знаят, че блокира всеки път към мира и означава, че Европа е на практика във война, той телеграфира на Изволски, че австроунгарският посланик току-що му е казал, че Австро-Унгария е готова да обсъди ултиматума към Сърбия, и той (Сазонов) е много доволен, като е казал на посланика, че ще поиска Лондон да поеме ръководството на преговорите.⁴⁶⁹

Той също има очевидната наглост да телеграфира на Бенкендорф в Лондон⁴⁷⁰: „Помолих британския посланик да изрази на Грей дълбоката ми благодарност за твърдия и приятелски тон, който е възприел в приятелските разговори с Германия и Австрия, благодарение на които надеждата за намиране на мирно решение на настоящите трудности все още не е нужно да се изоставя. Помолих го също да информира британското министерство, че според мен, само в Лондон дискусиите все още могат да имат някакъв слаб шанс за успех и да улеснят постигането на необходимия компромис с Австрия“.

Очевидно Сазонов знае, че е твърде късно да се запази мирът, но с ново предложение за преговори той печели повече време за провеждане на руската мобилизация преди началото на военните действия.⁴⁷¹

Той също дава на Грей допълнителен материал, с който да заблуди английската общественост, като посочи очевидното миролюбиво намерение на Русия към тази късна дата.

Окончателното доказателство за фалшивия характер на руските дипломатически предложения през 1914 г. може да се намери във военните планове от ноември 1912 г. до август 1914 г. и в схемата за използване на дипломатически предложения и преговори като маскировка на агресивните военни приготовления, предназначени да доведат до война.

В дълга статия в „*Current History*“ за юни 1926 г. (стр. 391-97), г-н Чарлз Алтшул се опитва да демонстрира, че руската обща мобилизация не означава война, въпреки ясното изявление на професор Гуч, че „между френските и руските експерти е ясно уточнено, че мобилизацията е еквивалентна на обявяване на война“.

Алтшул среща опровергаваният отговор от д-р Ърнест Ф. Хендерсън в августовския брой на същото списание („*Chronicles*“, стр. 8 и сл.), цитирайки съответните раздели от самите документи, използвани от Алтшул (вж. Франц в „*Current History*“, март 1927 г.).

⁴⁶⁸ Ewart, p. 1123.

⁴⁶⁹ Montgelas, pp. 177-178.

⁴⁷⁰ Ewart, pp. 76, 154.

⁴⁷¹ New York Nation, January 27, 1926, p. 77.

Основните факти са следните: Френско-руският военен съюз от 1893 г. се основава на твърдението, че „мобилизацията е война“, а френският военен представител, генерал Боадефр, и руският цар стигат до пълно съгласие за това тълкуване. В руския секретен военен протокол от 8 ноември 1912 г. е определен планът за дипломатическата маскировка, която да прикрие тези фатални и решителни мобилизационни мерки. Там е посочено: „Мобилизацията не означава непременно незабавно начало на военни действия, защото носи предимство да се завърши мобилизирането на нашите войски, без да се започват военни действия, и да не бъде нашият противник напълно лишен от надеждата, че войната все още може да бъде избегната. Нашите военни мерки тогава ще трябва да бъдат маскирани с хитри, престорени дипломатически преговори, за да се приспят страховете на врага възможно най-пълно. Ако с тези мерки можем да спечелим няколко дни, те непременно трябва да бъдат предприети“.

Вече посочихме в резюмето на руските военни приготовления, че процедурата през 1914 г. съответства е изцяло според плановете от 1912 г. Освен това имаме откровеното признание на Доброролски, че руската дипломатическа атака през 1914 г. всъщност е прикритието на мобилизацията.

Той казва, че до 25 юли 1914 г. „войната вече е била решена и целият поток от телеграми между правителствата на Русия и Германия, представлявал само проявление на историческа драма“.

В сега известното си писмо от 31 юли 1914 г. до началник-щаба за политическата ситуация („Die Kriegsschuldfrage“, ноември 1926 г.), премиерът Пашич потвърждава това тълкуване: „Докладите, получени от нашия [сръбския посланик в Санкт Петербург], посочват, че Русия сега преговаря и продължава преговорите, за да печели време за мобилизация и концентрация на армията си. Когато мобилизацията ѝ приключи, тя ще обяви война на Австро-Унгария“.

През 1915 г. генерал Палицин, началник на руския щаб⁴⁷² по това време, пише, че събитията са попречили руснаците да завършат напълно своите мобилизационни планове под прикритието на дипломатическите си уловки, но изразява голямо задоволство, че чрез дипломатическата си хитрост са спечелили 12 дни за своите тайни военни мерки и са успели да изненадат враговете си със своята подготовка: „Само си помислете какво щеше да се случило, ако австроунгарците бяха хвърлили войските си в юмрук срещу нас. Нашият поход към границата нямаше да успее и те щяха да ни нанесат частични поражения. Но продължително време те не вярваха, че ще обявим война. Те насочиха цялото си внимание към Сърбия, напълно убедени, че няма да се помръднем. Нашата мобилизация ги удари като гръм. Тогава беше твърде късно за тях. Те се бяха забъркали в Сърбия. Германците също бездействаха в първите дни. Общо спечелихме 12 дни. Нашите врагове допуснаха огромна грешка [като приеха руските дипломатически усилия за искрени] и същевременно ни предоставиха важно предимство“.

През 1916 г. Сазонов очевидно за момент забравя, че е дипломат и се отдава на удивителна откровеност. В комунике до „Руское слово“ той разказва за мотивите си за влизане във войната⁴⁷³: „Г-н Бетман-Холвег твърди, че Франция и Русия никога не биха се осмелили да приемат предизвикателството на Германия, ако не бяха сигурни в подкрепата на Англия. Но истинската политическа ситуация беше следната, дори ако канцлерът не го признае: В действителност Франция и Русия, въпреки дълбоката си любов към мира и искрените си усилия да избегнат кръвопролития, решиха да сломят гордостта на Германия на всяка цена и да я накарат веднъж завинаги да спре да настъпва съседите си“. Горното представлява достатъчен отговор на наивната статия на г-н Бинкли в списание

⁴⁷² Авторът е неточен, по време на Първата световна война, генерал Палицин е на разположение при главнокомандващия армията на Северозападния фронт. (б. пр.)

⁴⁷³ Montgelas, pp. 215-17; Renouvin, op. cit., pp. 147 ff.

„Ню Йорк Таймс – Съвремена история“ (*New York Times – Current History Magazine*) за януари 1926 г., опитваща се да докаже от протокола от руския министерски съвет от 24 юли 1914 г., че Русия не е искала война.⁴⁷⁴

5. Сазонов в „Извинение и отстъпление“. Друг метод за изобличаването на Сазонов е да разгледаме оправданието му за мобилизацията, направени след войната, когато живее в емиграция. Ако наистина е работил за мир през 1914 г., може да бъде оправдан при спокойно изложение на случая, без да е необходимо да се прибегва до явна и лесно разкриваема фалшификация на лесно проверими факти.

Поне два пъти от пролетта на 1923 г. насам той се е опитвал да се оневинява. За да опровергае статия на автора в „*New York Times – Current History*“ от май 1924 г., Сазонов, дава интервю публикувано в „Таймс“ от 11 май 1924 г. Бившият външен министър казва, че на 29 юли австроунгарската мобилизация е почти завършена, германската мобилизация е започнала и в отговор е наредил мобилизацията на четирите руски военни окръга. Фактите доказват, че решението за мобилизиране на тези области е взето на 24-ти и че австрийската мобилизация е започнала едва на 31-ви, а германската – едва на 1 август.

Той допълнително заявява, че на 29-ти Порталес е поискал Русия да прекрати мобилизацията на австроунгарската граница, без да обещае, че Германия ще нареди прекратяване на австроунгарската мобилизация на руската граница, но австрийската мобилизация е започнала едва два дни по-късно.

След това Сазонов възкресява стария мит за статията в „*Lokalanzeiger*“. Той заявява, че неволно е подведен да даде заповедта за обща мобилизация, заради публикуването на фалшивия доклад за германската мобилизация в берлинския „*Lokalanzeiger*“ в 14,00 ч. (руско време) на 30 юли. Това е много прозрачна лъжа.

Сазонов иска обща мобилизация на 28-ми, получава я на 29-ти, по-късно временно отменена. На 30-ти той е получава съгласието на царя за подновяването на мобилизацията и дава новата заповед на Янушкевич и Доброролски много преди руският посланик в Берлин да телеграфира новината за статията в „*Lokalanzeiger*“.

Доброролски казва, че е получил заповедта за мобилизация в 13,00 ч. на 30-ти, но от дневника на барон Шилинг изглежда, че около 16,00 ч. Сазонов се обажда на Янушкевич да издаде заповедта и да „счупи телефона си“.

Сега знаем, че телеграмата на руския посланик за статията в „*Lokalanzeiger*“ е изпратена до телеграфната служба в Берлин едва в 16,28 ч. (руско време).

Прекомерното натоварване на телефонните линии в Санкт Петербург, тогава се дължи на телеграфирането на руската заповед за мобилизация, което попречва на тази телеграма да достигне Санкт Петербург до 00,20 ч. Това е повече от пет часа след като отдалечените руски райони телеграфират обратно до Санкт Петербург, че са получили заповедта за мобилизация, изпратена от Доброролски късно същия следобед.

Следователно Сазонов не може да научи за статията поне 9 часа след като е информирал Янушкевич да изпълни заповедта, одобрена от царя, и „да счупи телефона си“ и да се крие от погледа му до края на деня.

Най-важното от всичко е фактът, че през 1914 г. руснаците не споменават статията в *Lokalanzeiger* като оправдание за руската мобилизация. Това е чиста измислица, съчинена от сър Едуард Грей по неточната забележка, направена от Бетман-Холвег. Едва през 1916 г., след като Грей отново възражда мита, руснаците го използват в своя защита.⁴⁷⁵

Сазонов споменава абсурдното предложение на царя да отнесе австро-сръбския въпрос до Хагския трибунал, въпрос, който няма да коментираме по-нататък тук. Той твърди, че Русия е имала почетна и безупречна репутация като защитник на Сърбия в продължение на 150 години. И все пак през 1908 г. Русия всъщност е подстрекател на

⁴⁷⁴ *Austrian Red Book, Part III, pp. 17-19.*

⁴⁷⁵ *Schilling, pp. 9-10.*

анексирането на Босна и Херцеговина, а през 1911 г. предлага съюз на Турция. През 1912-13 г., докато руснаците все още не са подготвени за война, те не възразяват срещу австроунгарските заплахи срещу Сърбия.

Той твърди, че Русия е трябвало да действа, за да предотврати унищожаването на Сърбия, въпреки че признава на 29 юли 1914 г., съвсем пълно убеждение, че Австро-Унгария ще уважава целостта на сръбската територия.⁴⁷⁶

Накрая, той прави крещящо невярното твърдение, че „Германия е обявила намерението си да упражни възпиращото си влияние върху Виена, но не е направила нищо“.

Ако това е всичко, което Сазонов може да предложи, може да заключим, че той няма алиби. Някои могат да кажат в омаловажаване на гореизложеното, че Сазонов е проявил небрежност в това интервю и не е отделил време да представи внимателно подготвено оправдание. Но му е даден втори шанс.

В началото на 1925 г. той се съгласява да подготви предговор към дневника на руското външно министерство, воден през 1914 г. от барон Шилинг. Очевидно Сазонов няма какво ново да предложи. Следният цитат от този предговор разкрива същите стари „кестени“ от интервюто за „Таймс“⁴⁷⁷: „Позовавайки се на въпроса за руската мобилизация, на която германските автори отдават такова значение, накратко ще посоча следните факти, които са я предшестваха или съвпадали с нея:

(1) На 30 юли руската мобилизация е решена около 5 ч. сутринта и е обявена на 31-ви, след като Белград е бомбардиран от австроунгарците;

(2) мобилизацията на Австро-Унгария е в разгара си;

(3) полуофициалният „*Localanzeiger*“ публикува в специално издание декрета за германската мобилизация, който впоследствие е отхвърлен, но не преди да стигне до Санкт Петербург;

(4) граф Пурталес на 29-ти, от името на своето правителство, представи искането Русия да спре всички военни приготовления по западните си граници без никакво реципрочно задължение от страна на Австро-Унгария;

(5) император Николай II предложи на кайзера да представи австро-сръбския конфликт на Хагския трибунал;

(6) „*Kriegsgefahrzustand*“ (военна опасност), което е еквивалент на декрет за мобилизация в друга страна, като „мобилизацията“ е неразделна част от началото на военните действия в Германия според граф Пурталес, е обявена в Берлин на 31 юли, т.е. едновременно с обявяването на руската мобилизация.

Завършвам тези кратки уводни редове, като споменавам обвинението, често отправяно от Германия към Франция и Русия, че те желаят война, за да може Франция да си върне загубените провинции, а Русия да придобие проливите и Константинопол. Що се отнася до последното, чувствам се длъжен да заявя, че малко след като Германия обяви война на Антантата и преди Берлинското правителство да изпрати военните си кораби през Проливите в Черно море за да въвлече Турция във война с Русия, руското правителство, заедно със своите съюзници, предложи на Турция да гарантира териториалната ѝ цялост, при единственото условие да остане неутрална. Този факт, официално обявен в Руската Оранжева книга, говори сам за себе си, слагайки край на обвиненията, натрупани в Берлин срещу руската дипломация“.

Тъй като току-що показahme абсурдния и подвеждащ характер на първите пет от тези точки, няма да повтаряме опровержението тук. Опитът му да се оневини, като твърди, че германското обявяване на „военна опасност“ е еквивалентно на мобилизация

⁴⁷⁶ Също, pp. 142-3; *France and Russia on the Road Towards War*, pp. 22-3.

⁴⁷⁷ Morhardt, op. cit., pp. 275 ff., Lutz, op. cit.; Ewart, Chap. v; A. Pevet, *Les Responsables de la guerre*, pp. 211 ff., 861 ff.; E. F. Henderson, *The Verdict of History: the Case of Sir Edward Grey*; *British Documents*, Nos. 112, 177;

и е дошло синхронно с обявяването на руската обща мобилизация, е подобно на другите му измислици.

Това германско обявяване е направено едва след като Берлин е информиран от Пурталес за руската обща мобилизация, т.е. два дни след като царят е подписал първата заповед за обща мобилизация и ден след като е издадена окончателната заповед. След това Германия е изчакала повече от 24 часа, преди да нареди мобилизация, въпреки че френско-руските военни планове предвиждат, Франция да обяви война в момента, в който научи за руската мобилизация. Що се отнася до забележките му за Проливите, в трета глава посочихме, че това е просто хитрост, за да се заблуди турското правителство. Изволски и френските власти обсъждат хитростта да се предложи гаранция за целостта на турската територия, но си запазват уговорката Антантата да се разпорежи с Константинопол и Проливите, както сметнат за добре след успешният край на военните действия. И знаем, че преди Турция да влезе във войната, е постигнато изрично споразумение между Франция и Русия, че руснаците ще получат Проливите.⁴⁷⁸

Докато Русия извърши действията, довели до избухването на войната, Франция и Англия не могат да бъдат освободени от своя дял от вината за бедствието.

Русия никога не би предприела умишлените стъпки за провокиране на война без подстрекателството на Поанкаре по време на пътуването му до Санкт Петербург. Френското задължение да помогне на Русия през 1914 г. се основава единствено на личните обещания на Поанкаре, защото изпреварването на руската обща мобилизация, тази на Австро-Унгария или Германия освобождава Франция от задълженията, наложени от военната конвенция от 1893 г.

Още на 22 юли Поанкаре блокира мирния план на Грей за директни преговори между Виена и Санкт Петербург, а на 25 юли Палеолог информира руснаците, че Франция застава „безрезервно на страната на Русия“ (Британски документи, № 76, 125).

И Англия е както пряко, така и косвено замесена в руската мобилизация. Като казва на Бюканън и Бенкендорф на 25 юли, че Англия предвижда без възражения възможността за руска мобилизация в отговор на австрийския ултиматум към Сърбия, и като насочва вниманието на Сазонов към мобилизацията на британския флот на 27 юли, сър Едуард Грей мълчаливо подсказва на Сазонов, че Англия се ангажира да подкрепи Русия в случай на война. Нещо повече, изявлението на Грей към Бюканън на 27 юли, за мобилизацията на британския флот и че трябва да разубеди Сазонов от опасенията му за британския неутралитет, вероятно е решаващият момент, довел до фаталната руска мобилизация.⁴⁷⁹

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЯ:

(1) В продължение на няколко години преди избухването на Световната война Изволски се убеждава, че най-важният момент в руската външна политика е осигуряването на Проливите и те могат да бъдат получени само чрез европейска война.

Сазонов възприема това мнение до декември 1913 г. и изразява убеждението си, че с британска помощ Франция и Русия могат лесно да се отърват от Германия и да сложат край на съществуването ѝ като първокласна европейска сила.

Таен руски коронен съвет, проведен на 8 февруари 1914 г., решава, че Русия не може да си позволи да нанесе изненадващ удар върху Турция без чужда помощ, а трябва да изчака европейска война.

Придържането на Англия към френско-руските планове е практически гарантирано от преговорите за англо-руската военноморска конвенция през май 1914 г.

⁴⁷⁸ Също.

⁴⁷⁹ Авторът е лично информиран от граф Пурталес, че телеграмата на Грей за британския флот от 27-ми оказва силен ефект върху руските действия като решаващият фактор, насърчил Сазонов да продължи с мобилизацията.

(2) Поанкаре уверява Изволски през 1912 г., че веднага щом Русия бъде подготвена за война, и подкупният френски печат наложи на общественото мнение идеята за война за Балканите, той ще се присъедини към Русия във всеки инцидент на полуострова, който може да бъде използван за ускоряване на войната, която ще върне Елзас-Лотарингия, а Русия ще превземе Проливите.

За да се подготвят такъв инцидент, руснаците насърчават сръбските заговори и интриги срещу Австро-Унгария, снабдяват сръбите с оръжие и двукратно обещава руска помощ срещу Австрия.

Руските армейски и дипломатически кръгове знаят предварително за заговора в Сараево и го одобряват.

(3) Поанкаре посещава Санкт Петербург в края на юли 1914 г., разпалва руските милитаристи с нов плам и надежда и дори подбужда царя. Той дава на руските екстремисти уверение за пълна подкрепа срещу Австрия, преди да узнае условията на австрийския ултиматум, и им казва, че бъдещата австро-сръбска криза е подходящият „инцидент на Балканите“, заради който руснаците могат да разпалят европейската война и да бъдат сигурни, че Франция ще бъде на тяхна страна.

(4) Още преди Поанкаре да напусне Санкт Петербург и два дни преди да научи за съдържанието на австрийския ултиматум, Сазонов информира руския посланик във Виена, че Русия ще заеме твърда позиция срещу всяко австрийско действие срещу Сърбия.

Два дни по-късно Вивиани изпраща телеграма от Ревал до изпълняващия длъжността френски външен министър, в която му каза, че Франция също трябва да бъде готова да действа срещу Австро-Унгария в бъдещия ѝ спор със Сърбия. По-ранният съвет на Сазонов към Сърбия да заеме помирителна позиция спрямо Австро-Унгария и най-вече да не обявява война не може да се приема като доказателство за желанието му за мир. Това се опровергава от цялата му последваща дейност и в самия момент е съпътстван от вземането на мерки, предназначени да доведат до война. Този съвет показва единствено желанието на Сазонов да осигури колкото е възможно повече време за френско-руски военни приготовления и да представи Сърбия и нейните защитници във възможно най-благоприятна светлина пред световното обществено мнение.

(5) От 24 юли, деня, в който научават за австрийския ултиматум, руснаците започват постоянни и непрестанни военни приготовления в очакване на войната и ги довеждат до логичната и фатална кулминация със заповедта за обща мобилизация от 30 юли. 24 юли бележи повратната точка в историята на съвременна Европа, която променя европейската система от потенциалната военна опасност, към решимостта да се предизвика война. Нито французите, нито британците възразяват срещу руските военни мерки, а французите изрично подстрекават за по-голямо бързане, съчетано с по-голяма секретност.

Съзнателно или несъзнателно⁴⁸⁰, на 25 юли сър Едуард Грей подсказва на Сазонов да разбере, че Великобритания ще подкрепи руската мобилизация.

(6) Личната отговорност за провокативните руски военни приготовления е основно върху великия княз Николай Николаевич, Сазонов и Изволски, но най-вече върху Сазонов, който оглавява милитаристите, а не е принуден от тях. Царят е миролюбив, но объркан и безпомощен.⁴⁸¹

(7) През 1916 г. Сазонов, в момент на недискретна откровеност, признава, че войната е предизвикана през 1914 г. поради решимостта на Франция и Русия да унижат Гер-

⁴⁸⁰ Напълно съзнателно!!! (б. пр.).

⁴⁸¹ Това също е съмнително, предвид личния му дневник, където няма и дума за душевните му терзания относно отмяната на мобилизацията, а по-рано няма и дума за убийството в Сараево. По-скоро се е уплашил осъзнавайки каква отговорност поема и изпада в моментна слабост. (б. пр.).

мания. Неотдавнашните му опити да опровергае обвиненията срещу него, които са обобщени в тази глава, се състоят единствено от най-очевидните и крещящи неверни твърдения на лесно проверими и неоспорими факти. Той не може да посочи нито един валиден факт в оправдание на поведението си.

(8) Предложенията на Сазонов за дипломатическо уреждане не са направени добросъвестно, а според Протокола от 8 ноември 1912 г. са предназначени единствено да печелят повече време за изпълнение на руските военни приготовления. Най-категоричните и изчерпателни предложения за дипломатическо уреждане на кризата са направени след издаването на заповедта за обща мобилизация, и както той добре знае блокира всеки възможен път към мира.

По време на издаването на заповедта за мобилизация, дейността за дипломатическо уреждане на кризата, инициирано от Германия и Англия⁴⁸², беше в разгара си.

Освен това австроунгарската упоритост, започва да отслабва и се съгласи да обсъди спора си със Сърбия преди изтичането на германския ултиматум към Русия.

(9) Статията в берлинския в-к „*Lokalanzeiger*“ от 30 юли, която невярно съобщава за германската мобилизация, не оказва влияние върху руското решение да се обяви обща мобилизация. Новината за тази статия достига Санкт Петербург цели 9 часа по-късно, след като Сазонов е осигурил съгласието на царя за обща мобилизация и е предал тази заповед на началник-щаба. Доброролски ни разказва откровено, че Русия е взела решението за войната още на 25 юли и че дипломатическите маневри на Сазонов са прикритие за военните приготовления, извършени стриктно съгласно тайния военен протокол от 8 ноември 1912 г.

(10) Първите германски и австроунгарски военни действия срещу Русия започват много по-късно дълго от руската обща мобилизация и нито една от страните не предприема действия срещу Русия, докато руската заповед за обща мобилизация не е телеграфирана в цяла Русия. Германия дори тогава не е действа прибързано, а напразно чака 24 часа, отговора на 12-часовия ултиматум до Русия, преди да обяви своята мобилизация.

ГЛАВА VII. ПОАНКАРЕ И НЕГОВАТА КЛИКА ПОДБУЖДАТ РУСНАЦИТЕ В КРИЗАТА ОТ 1914 Г.

I. ВОЙНАТА ОТ 1870 Г. И СВЕТОВНАТА ВОЙНА. Всяка разумна и адекватна дискусия за отношението на Франция към Световната война трябва да започне с разглеждане на Френско-пруската война, както Юарт добре описва ситуацията: „Елзас-Лотарингия е причината за лабиринта от военни комбинации и контракомбинации, които озадачават европейските дипломати повече от 40 години.“⁴⁸³

Тук ще обобщим накратко това, което беше посочено в по-предна глава по този въпрос. Конфликтът е ненужна и фундаментално неморална война. Тя е породена от:

(1) желанието на Бисмарк да използва германския патриотизъм, който да възроди чрез война срещу Франция, като средство за завършване на обединението на Германския райх, и

(2) от стремежа на политиците и дипломатите на Втората империя във Франция да експлоатират войната в интерес на укрепването за известно време на разклатената династия Бонапарт.

От двете амбиции тази на Бисмарк несъмнено е по-конструктивната и похвална. Войната всъщност е предизвикана от безразсъдната агресивна дипломация на херцог

⁴⁸² Англия също прави това формално и недобросъвестно, единствено да се печели време за френско-руските мобилизационни мерки, да се заблуждават противниците и да се подготви британското обществено мнение за включване в бъдещата война! (б. пр.).

⁴⁸³ *The Boots and Causes of the War*, p. 1001; cf. Earl Loreburn, *How the War Came*, Chap. iii.

Грамон, френския външен министър. Пишейки до графиня Луиз дьо Мерси-Аржанто на 2 март 1871 г., Наполеон III казва: „Признавам, че ние бяхме агресорите.“⁴⁸⁴

Единственият важен момент имощ връзка с разглеждания въпрос в тази глава е да се посочи, че популярната представа за Френско-пруската война, като безразсъдна война, водена от мощна и агресивна военна държава срещу по-слаб и миролюбив съсед, е чиста илюзия. Тогава през 1870 г. Франция е много по-голяма и по-могъща държава от Прусия и е а също толкова нетърпелива за война, очаквайки бърза и решителна победа над Прусия, последвана от триумфално навлизане в Берлин, повтаряйки славния поход на Наполеон I. Всъщност, огромното мнозинство от видни англичани и американци, и по-голямата част от влиятелния печат в двете страни, са гледали на Франция като на най-заплашителната военна държава в Европа през 1870 г., като агресор през 1870 г. и приветстват бързите решителни победи на армиите на фон Молтке.⁴⁸⁵

Френско-пруската война има пряко отношение към причините за Световната война, защото в края ѝ Бисмарк, против собствената си воля и по желанието на пруския крал и екстремистите, анексира част от бившите германски провинции Елзас-Лотарингия към Германия.

Германците с пълно право а твърдят, че тези провинции първоначално са били германски в продължение на векове и са откъснати от Германия от Луи XIV и други френски автократи. През 1870 г. Елзас-Лотарингия все още е по-германска, отколкото френска по език и култура, но за много французи окончателното им предаване на Германия за абсолютно неприемливо. Вярно е, че анексирането получава общото одобрено в Англия и САЩ, въпреки че мнозина по това време предвиждат опасността от развитието на френското реваншистко движение, и това присъединяване се оказва най-катастрофалният акт в историята на съвременната европейска дипломация.⁴⁸⁶

От 1871 г. нататък във Франция съществува силна група, която е решена никога да не се успокои, докато победоносна война над Германия не възстанови френската власт над двете провинции. Ранен лидер на тази група от реваншисти е Пол Дерулед, който създава Съюза на патриотите, имащ за цел да поддържа непрестанна агитация за връщането на Елзас-Лотарингия. Той посещава други страни, търсейки помощ за движението и агитирайки срещу Германия. След смъртта му мястото е заето от Морис Барес, изтъкнат писател и също толкова фанатичен апостол на отмъщението. Тези личности имат голямо влияние върху френските настроения и обществено мнение и не малко влияние върху френската политика, със сигурност много по-голямо от това, което Панегерманската лига оказва върху германското правителство.⁴⁸⁷

Същият дух владее армейските офицери. Маршал Фош заявява⁴⁸⁸: „От 17-годишна възраст мечтаех за реванш, след като видях германците в Мец. И когато обикновен човек концентрира всичките си способности и воля върху едната цел и работи без да се отклонява, той трябва да успее“.

⁴⁸⁴ J. H. Rose, *The Development of Modern European Nations*; H. Oncken, *Die Rheinpolitik Kaiser Napoleons III*, Vol. I., p. 114.

⁴⁸⁵ Ewart, *op. cit.*, Chap. xviii; D. N. Raymond, *Contemporary British Opinion during the Franco-Prussian War*; C. E. Schieber, *Transformation of American Sentiment towards Germany*, Chap. i.

⁴⁸⁶ В см. „*Foreign Affairs*“ (Външни работи) от октомври 1925 г., стр. 5, Поанкаре прави удивителното твърдение, че културата на Елзас-Лотарингия няма реално значение за правото на политическия контрол и владение. Той твърди, че дори германците да са направили областта изцяло тевтонска по култура и тя е политически удовлетворена в рамките на Германската империя, ще е морална грешка Франция да позволи тя да остане под германски контрол. Очевидно е, че само този аргумент в действителност напълно оправдава германското завземане на провинциите през 1870 г. Доп.пр. Поанкаре признава, че те са германски по дух и култура! Останалото е френски шовинизъм.

⁴⁸⁷ H. A. L. Fisher, *Studies in History and Politics*, pp. 146-61; C. E. Playne, *The Neuroses of the Nations*, Part II; E. Dimnet, *France Herseif Again*. V. Margueritte, *Les Criminels*, pp. 113 ff.

⁴⁸⁸ Ewart, *op. cit.*, p. 671.

Като цяло, главните републикански лидери на Франция, са доста резервирани към реваншисткото движение за връщането на Елзас-Лотарингия, въпреки собствените се реваншистки стремежи към тези провинции.

Повечето от видните реваншисти преди 1900 г. са противници на Третата република, защото смятат, че монархията е по-лесно манипулируема за война.

След окончателната победа на републиканците в случая Драйфус, се засилва движението, отдалечаващо се от реванша и стремящо се към по-добри отношения с Германия, водено от Кайо, Комб, Пенлеве, Ерио и други политици.⁴⁸⁹

За съжаление, тези личности позволяват външната политика на Франция да бъде доминирана от Делкасе, е един от най-изтъкнатите „апостоли“ на реванша и войната срещу Германия. Неговите действия провалят всичко, което пацифистката група може да постигне, за да превъзмогне реваншизма. Политиката на Делкасе по отношение на френско-руския съюз, англо-френското съглашение и Мароканския въпрос, поражда сериозни опасения в Германия и пречи на френско-германските отношения да придобият спокоен тон. Когато е принуден да подаде оставка, вече твърде късно да се поправят щетите и по-късно Поанкаре продължава работата на Делкасе оттам, докдето е стигнала.⁴⁹⁰

Раймон Поанкаре е френски адвокат с много големи способности, който участва доста активно във френската политика от ранните си години. Той е лотарингец по рождение и винаги е изпитвал почти яростна решителност да направи всичко по силите си, за да върне родната провинция.⁴⁹¹

В обръщение към студентите в Университета през октомври 1920 г. той признава, че не е виждал никаква истинска причина да живее, освен надеждата да си върне Елзас и Лотарингия: „През годините ми в училище, мисълта ми, не приемаше поражението и границата която ни наложи Франкфуртският договор, и винаги щом се връщам към реалността, не мога да открия друга причина, поради която моето поколение трябва да продължи да живее, освен надеждата да си върнем загубените провинции. Може ли животът да предложи по-добър спектакъл от това да станем свидетели на събиране в Страсбург на младежите от Елзас и останалата част от Франция?“

В подобен дух, г-н Колрат, близък личен приятел на Поанкаре, пише в „*L'Opinion*“ от 14 декември 1918 г., с одобрението на Поанкаре: „Трябва да признаем, че връщането на Мец и Страсбург не е само велико дело на нашите войници, живи и мъртви, повече на мъртвите, отколкото на живите, но и краен резултат от една целенасочена а политика. Това е постижение на г-н Раймон Поанкаре, който работи за тази цел, с гениално упоритост, когато е било необходимо, второстепенното за сметка на основното, средствата за сметка на целта, хората за сметка на задачата.“

Тези твърдения представляват основата за някои доста сериозни квалификации по отношение на твърдението на Поанкаре във „*Foreign Affairs*“ от октомври 1925 г., че до 1912 г. французите са се отказали от всякаква надежда да се борят за връщането на загубените провинции: „Въпреки, че тя (Франция) продължаваше да мисли с тъга за онези, които бяха откъснати от нея, не означаваше, че е мечтала дори за миг да ги освободи със силата на оръжието.“⁴⁹²

⁴⁸⁹ G. P. Gooch, *Franco-German Relation», 1870-1914; cf. A. Fabre-Luce, La Victoire, pp. 109-111, 134 ff.; and Caillaux's famous memoir in the American Monthly, January, 1927.*

⁴⁹⁰ Gooch, in *Contemporary Review*, April, 1923; and Ewart, pp. 769-73.

⁴⁹¹ S. Huddleston, *Poincare; M. Morhardt, Les Preuves; F. Guttanoire de Toury, Jaurhs et la parti de la guerre.*

⁴⁹² Morhardt, *Les Preuves*, pp. 135-136..

Матиас Морхард, изтъкнат френски публицист, ясто описва реваншистката мания на Поанкаре за връщането на Елзас-Лотарингия и нейното решаващо влияние върху политиката му⁴⁹³: „Нека разгледаме, едно по едно, действията от политическия му живот през тези 12 дълги и ужасни години! Нека анализираме дори тайните му намерения! Винаги ще открием там същия дух, същата воля, същите методи. Господин Раймон Поанкаре, тържествено го потвърждава в цитирания от нас „Манифест към студентите“, заявявайки че няма друга амбиция в живота си освен да си върне Елзас-Лотарингия. Политиката му неизменно е насочена срещу Германия. Това е праволинейна, тяснофокусирана политика, изпълнена с насилие и омраза. Това е политика на отмъщението. За да я задоволи, той жертва Франция, кръвта на два милиона нейни синове, дори богатството ѝ, в служба на империалистическите амбиции на руската автокрация, т.е. на най-малко съвместимата по начин на управление държава, с гения и с демократичните ценности на нашата страна. Планът, замислен от г-н Раймон Поанкаре, е всеобхватен. Нека пламне искра на Балканите и световната война ще бъде сигурна, защото Русия жадува за Константинопол и Пролитите; и тъй като Австрия, се противопоставя на тази амбиция и е съюзник на Германия, Франция ще влезе във войната, защото Германия също ще се включи. Конфликтът е толкова сигурен, че г-н Раймон Поанкаре няма да направи нищо за да го елиминира, или дори да го предотврати... С ориенталски фатализъм той очаква спокойно часа на осъществяването на своята програма“.

Посочихме как френските шовинисти използваша 2-та Мароканска криза, за да дискредитират Кайо и пацифистката група, и самите те изват на власт с избирането на Поанкаре за министър-председател и външен министър на Франция на 14 януари 1912 г.⁴⁹⁴

Преди това има доста енергична дейност на реваншистката група, но тя се сблъсква с противопоставяне от мнозинството от републиканските лидери. Сега, за пръв път, самата република се ангажира с реваншистката кауза. Поанкаре не може да избегне влиянието на пацифистите участващи в кабинета му, както се опитва да направи, и затова става президент през 1913 г.⁴⁹⁵

Той, Делкасе и Палеолог имат пълен контрол върху външната политика, докато е министър-председател, а след като става президент, той поема контрола над външния министър (доп. пр. безличният конформист Вивиани) и ръководи всички важни преговори с Русия и Англия.⁴⁹⁶

Този факт опровергава напълно, неговото сравнение на теоретично конституционния и парламентарен контрол върху външната политика във Франция, с автократичното господство над външните работи в предвоенна Германия.

Опасността за европейския мир, идваща от нагласите и политиката на френските (войно)подстрекатели, е добре изразена през януари 1914 г. от барон Гийом, белгийския посланик в Париж:

„Вече Ви информирах, че именно г-дата Поанкаре, Делкасе, Милеран и техните приятели замислят и провеждат националистичната, самонадеяна и шовинистична политика, чието възраждане наблюдаваме днес. Това е опасност за Европа и за Белгия. Виждам в това най-голямата заплаха, която днес грози мира в Европа“.

II. ТРОЙНАТА АНТАНТА И ПОДГОТОВКАТА ЗА СВЕТОВНАТА ВОЙНА.

В трета глава обобщихме различните етапи от развитието на политиката на Поанкаре и Изволски. Тук ще я разгледаме само за да подчертаем значението на тези етапи за разбирането на европейската ситуация през юни 1914 г.

⁴⁹³ Morhardt, *op. cit.*, pp. 297-9.

⁴⁹⁴ Ewart, *op. cit.*, pp. 746 ff.; Stieve, *op. cit.*, Chaps. ii-iii; Fabre-Luce, *La Victoire*, pp. 133 ff.

⁴⁹⁵ *Foreign Affairs*, October, 1925, pp. 4-5

⁴⁹⁶ Morhardt, *op. cit.*, pp. 117 ff.; Stieve, *op. cit.*, *passim*; B. Schmitt, "Triple Alliance and Triple Entente," in *American Historical Review*, April, 1924, pp. 457-458.

Френско-руският съюз, договорен между 1890 и 1894 г., в началото е чисто отбранителен, въпреки че е направено много, за да му се придаде по-агресивен характер, чрез мисията на Делкасе през лятото на 1899 г.

Във военната конвенция от 1893 г. между двете страни е предвидено, че едната е длъжна да се притече на помощ на другата само в случай на предварителна мобилизация срещу едната от тях от Германия или Австро-Унгария.

В Мароканските кризи Русия не взема агресивно участие в подкрепа на Франция. По подобен начин френско-руският съюз до 1912 г. се основава единствено на разпоредбата за военното сътрудничество.

На 16 юли 1912 г. е сключена военноморската конвенция, която предвижда сътрудничество по море. Схемата за сухопътно сътрудничество също е значително засилена между 1912 и 1914 г. от мисията на Делкасе, която се занимава с френските заеми отпуснати на Русия, и определя условията, че да се използването само увеличаване на железопътната мрежа, за да се умесни транспортирането на руските войски до германската граница и значителното увеличение числеността на руската армия.

Плановите, разработени от генералните щабове на двете страни, стават по-точни, а обменът на мнения – по-тесен и задълбочен.

Руските маневри (военни учения) в руска Полша стават по-всеобхватни и организирани. Французите също предвиждат голямо увеличение числеността на армията в своя военен закон от 1913 г. (б. пр. за 3-годишната служба).

Още през 1912 г. Изволски съобщава, че според Поанкаре и френските военни експерти, Франция и Русия имат добри шансове срещу Германия и Австро-Унгария в случай на война. Развитието на дипломатията е успоредно с военноморските и военните увеличения.⁴⁹⁷

Умереният и далновиден пацифист Жорж Луи е отзован като посланик в Русия, за да бъде заменен от войнствения заклет враг на Германия, Теофил Делкасе.

Поанкаре и Изволски стигат до извода, че Балканите са най-обещаващата зона, която да бъде използвана, за да се предизвика общоевропейска война, за осигуряването на Проливите (за Русия) и връщането на Елзас-Лотарингия (за Франция), но френският народ е категорично против намесата във война за Балканите. Следователно, той трябва да бъдат уплашен и заблуден и общественото мнение да бъде благосклонно към френско-руската балканска политика от 1912-14 г. Това е постигнато чрез подкупването на френския печат с руски пари, получени от Изволски и разпределени от него според Поанкаре и неговите сътрудници. Така френско-руският съюз се „балканизира“.⁴⁹⁸

В самото начало, Поанкаре е против Балканските войни от 1912-1913 г., защото смята, че конфликтът за Балканите не трябва да се ускорява, преди Русия да е напреднала достатъчно с военните си реформи и френската общественост да е по-добре подготвена за войната от подкупния печат.

Но след като на Балканите избухва войната, той е готов да рискува с преждевременното започване на европейска война, вместо да позволи на Балканската ситуация да се развие така, че Русия да получи Проливите без общоевропейската война, необходима за връщането на Елзас и Лотарингия.

Следователно, през есента на 1912 г. той се споразумява с Изволски, че Франция доброволно ще последва Русия в европейска война, провокирана от Балканския конфликт и прави всичко възможно, за да предотврати всякаква възможност на Русия да постигне целите си без реципрочно предимство за Франция. Затова той зорко следи руската политика в Балканския регион.

⁴⁹⁷ Stieve, *op. cit.*; Colonel Converset, *Les trois ans de diplomatie secrete qui nous menerent à la guerre de 1914*; Fabre-Luce, *op. cit.*, pp. 140 ff.; E. Judet, Georges Louis.

⁴⁹⁸ Fabre-Luce, *op. cit.*, pp. 179-91; Stieve, *op. cit.*; Chaps. iv-v.

По време на Балканските войни Поанкаре и Изволски активно си сътрудничат, за да се противопоставят на интересите на Германия и Австро-Унгария на всяка крачка.

До декември 1913 г. Сазонов подкрепя плана за провокиране на европейска война за получаване на Пролитите и дори царят го одобрява през март 1914 г.⁴⁹⁹

Поанкаре от самото начало осъзнава, необходимостта от всеобща война, за да си върне загубените провинции, и през 1912 г. отхвърля германските предложения за подобри отношения с Франция въз основа на широкообхватна автономия за Елзас-Лотарингия.

Френската готовност за война е добре описана от граф Бенкендорф в доклад до Сазонов на 25 февруари 1913 г.⁵⁰⁰: „Спомняйки си разговорите ни [с г-н Камбон] с обсъдените мнения и отношението на г-н Поанкаре, което ме убеждава, че от всички сили, Франция е единствената, която, без да твърдя че желае открито войната, я възприема като възможна, без никакви задръжки. Положението, според мен изглежда е такова, че всички сили искрено работят за поддържане на мира. Но от всички тях, Франция приема войната най-философски. Както казах, Франция „отново стои изправена“. Правилно или не, тя има пълно доверие в армията си; старите брожения на враждебността отново се проявиха и Франция очевидно прецени, че обстоятелствата днес са по-благоприятни, отколкото някога ще бъдат по-късно.“

Трансформацията на хилядолетната англо-френска враждебност и антипатия в активно дипломатическо сътрудничество между двете страни започва, когато Делкасе използва инцидента във Фашода от 1898 г. за да осигури добрата воля и подкрепата на Англия.⁵⁰¹

До 1905 г. консервативното правителство в Англия вече изготвя конкретните планове за сътрудничеството с френския флот, както и по-мъглиявите планове за военно сътрудничество.

През 1906 г. Грей, като външен министър на новото либерално правителство, участва в сериозното започване на директните разговори между Франция и Англия, предвиждащи съвместни военни действия между Англия, Франция и Русия срещу Германия. Преди края на 1906 г. тези планове придобиват много специфичен характер и постепенно се разработват от генералните щабове на участващите страни до избухването на Световната война.

По време на 2-та Мароканска криза, през 1911 г., Англия демонстрира чрез Лойд Джордж твърдото си и агресивно сътрудничество с Франция срещу Германия в случай на война между тях.

През 1912 г. Поанкаре принуждава сър Едуард Грей да се откаже от споразуменията, обсъждани от лорд Халдейн по време на посещението му в Германия за подобряване на отношенията между Германия и Англия.⁵⁰²

На 22 ноември 1912 г. Пол Камбон, френски посланик в Англия, убеждава Грей да се съгласи с плана за военноморско сътрудничество с Франция, според който френският флот ще бъде концентриран в Средиземно море, за да сътрудничи с руския Черноморски флот и да държи под контрол австроунгарския флот, докато англичаните се задължават да защитават френските брегове срещу всяка атака от германския флот.⁵⁰³

⁴⁹⁹ Stieve, Chaps. iii-v, pp 186 ff.

⁵⁰⁰ Un Livre noir, Vol. II, pp. 303, 306; on the Alsace-Lorraine issue see Montgelas, The Gase for the Central Powers, p. 52

⁵⁰¹ C. J. H. Hayes, Political and Social History of Modern Europe, Vol. II, p. 702; Earl Loreburn, Uow the War Came, p. 72.

⁵⁰² Б. пр. Мисията на Халдейн е напълно фиктивна, за замазване на общественото мнение, така че Грей не прави нищо по-различно. Основната цел на Халдейн и да проучи какви са настроенията в управляващите кръгове в Берлин.

⁵⁰³ Earl Loreburn, How the War Came, Chap. iv; E. D. Morel, The Secret History of a Great Betrayal.

Това означава, че на практика Англия вече е ангажирана да обяви война на Германия винаги, когато Франция го направи, защото, както Камбон добре се изразява, една държава не воюва наполовина, нейният флот се бие, а армията ѝ остава бездействаща.⁵⁰⁴ (б. пр. Само мога да се възхитя на прозорливостта на автора, който не знае за тайните действия на Грей, и империалистическия британски елит около лорд Милнър)

Плановете за военно сътрудничество приемат много по-подробна и ясна форма под ръководството на генералите Уилсън и Френч между 1912 и 1914 г., докато не стават достатъчно ясни и задълбочени, като съществуващи между френския и руския генерален щаб.

През ноември 1912 г. Сазонов пише на царя, че Грей и Поанкаре са го уверили (независимо един от друг), че Англия е обвързана с устно споразумение, военно да подкрепи Франция, ако последната бъде нападната от Германия.⁵⁰⁵

Посочихме по-горе, мнението на Сазонов, че Франция и Русия не могат да рискуват война, без да нямат подкрепата на Англия. Проследихме по-горе развитието на разбирателството между Франция и Русия, както и между Франция и Англия.

Англия и Русия са съперници в продължение на век за Близкия изток, но подобряването на отношения между тях започват с разделянето на Персия през 1907 г., въпреки че е имало спорове по този въпрос чак до избухването на Световната война.

Едно от забележителните действия на Поанкаре по време на посещението му в Санкт Петербург през 1914 г. е да увери британския посланик, относно руската политика в Персия.⁵⁰⁶

От 1907 г. нататък британските военни планове са изготвени с оглед на сътрудничеството с Франция на запад и Русия на изток, срещу Германия.

През 1910 г. е направена още една стъпка, когато сър Артър Никълсън е отзован от поста си на посланик в Санкт Петербург и е назначен за постоянен заместник-секретар в британското Министерство на външните работи. Грей откровено признава, че е назначен, за да подобри отношенията между Русия и Англия.⁵⁰⁷

През пролетта на 1914 г. Грей убеждава Аскуит и други членове на британския кабинет да се съгласят с преговори за англо-руска военноморска конвенция. Тези преговори напредват успешно, и по време на юлската кризата от 1914 г., когато руското представителство е в Лондон.⁵⁰⁸

Следователно е очевидно, че до юни 1914 г. обръчът около Германия и Австро-Унгария е практически завършен.

Някои автори твърдят, че политиката на Поанкаре е чисто отбранителна, провокирана от смъртния страх от германската агресия. Това е съвсем очевидна безсмислица.

През 1912 г. самият Поанкаре пише: „Германското правителство упорито се стреми към сближаване, което нищо друго освен пълното поправяне на миналото не би направило възможно.“

Истината по въпроса е много добре обобщена от Фабр-Люс⁵⁰⁹: „Накратко, с вариации в тактиката си, германското правителство се стреми към помирение до 1913 г., и установявайки, че всичките предложения са отхвърлени, то се убеждава, че Франция иска война и насочва цялото си внимание към укрепване на въоръженията си, за да осигури отбраната си.“

⁵⁰⁴ E. F. Henderson, *The Verdict of History: the Case of Sir Edward Grey*, p. 204; *La Revue de France*, July 1, 1921.

⁵⁰⁵ Schmitt, *loc cit.*, p. 460; Stieve, *op. cit.*, pp. 88-90.

⁵⁰⁶ Stieve, p. 211.

⁵⁰⁷ Siebert and Schreiner, *Entente Diplomacy and the World*, p. 525.

⁵⁰⁸ Stieve, *Chap. vi*; Henderson, *op. cit.*, p. 184.

⁵⁰⁹ *La Victoire*, pp. 112-113.

III. ПОАНКАРЕ И НЕГОВАТА КЛИКА В КРИЗАТА ОТ 1914 Г.

1. Отговорността е на Поанкаре, а не на френския народ. При разглеждането на Франция в юлската криза от 1914 г., трябва да уточним още в началото, че отговорността е на малка група от хора, включително Поанкаре, Вивиани, Месими, Делкасе, Пол Камбон и Палеолог.

Окончателното решение за войната е официално взето в нощите на 29 и 31 юли само от тримата – Поанкаре, Вивиани и Месими. Тъй като военният министър Месими, е експерт от важен участващ ресор (военното министерство), а Вивиани не е милитарист по убеждения⁵¹⁰, може със сигурност да се твърди, че пълната отговорност за тази най-важна стъпка, носи изцяло Поанкаре. Може спокойно да се кажем, че той упражнява много повече автократичност при вземането на решението за влизането на Франция в световната война, отколкото в Русия, Германия или Австро-Унгария.

Законодателните органи в тези страни, не участват във вземането на решенията, но по-голяма група министри обсъждат вземането на решението за войната, съотв. в Русия, Австро-Унгария и Германия, в сравнение с Франция.

Най-голяма прилика има случаят със Сазонов в Русия, но той е по-малко господар на ситуацията, отколкото Поанкаре. Над Поанкаре няма монарх, който да отмени заповедите за мобилизация или да се съпротивлява срещу издаването на нови заповеди.

Единствено той е пълният господар на политиката на Париж. Следователно, когато говорим за отговорността на Франция за големия катаклизъм, ние не имаме предвид отговорността на френския народ, а отговорността на Раймон Поанкаре и неговите сподвижници в министерствата и дипломатическата служба.

Сигурно е, че френският народ не е настоявал за война през 1914 г. и признаваме, че е изключително миролюбив през 1912 г. Нищо не се споменава по-често в докладите на Изволски до Сазонов, относно разговорите му с Поанкаре от опасенията на последния, че френският народ е миролюбив и се противопоставя на войната по Балканския въпрос. Поанкаре много често подчертаваше заедно с Изволски, че ще е необходима дълга кампания за корупиране на френския печат чрез използване на руски пари, за да се заблуди френският народ, да почувства, че е в опасност от австро-германската политика на Балканите, и бъде обработен да следва политиката на Поанкаре водеща към войната.⁵¹¹

Дори две години упорити усилия в това отношение не са достатъчни, за да внушат на т френското население непримиримо войнствено отношение. Когато военната криза избухва през 1914 г., се оказва необходимо, силово да се разпръскват всички пацифистки митинги в Париж дни преди избухването на войната, да се публикуват неверни твърдения за германския посланик в Париж, да се представят крещящо изопачени фактите за германското отношение към дипломатическото уреждане на кризата, да се публикуват очевидни лъжи за състоянието на руските и германските военни приготовления и действия, да се застреля великият лидер на социалистите (Жан Жорес), да се забави официалната заповед за мобилизация и да се фалшифицират отбранителни военни действия, да се разработи най-строга цензура на новините, да се започне най-щателна пропагандна кампания и да се откаже да се внесе решението за войната, за обсъждане в Камарата на депутатите. Само след като заблуждават френския народ по този начин и го принуждават да приеме лъжата, че Франция води отчаяна отбранителна война, Поанкаре и неговата група успява да въвлекат френския народ в конфликта.

⁵¹⁰ Robert Dell, *London Nation*, September 19, 1925, p. 723.

⁵¹¹ Stieve, *Chaps. iii-iv*; *New York Nation*, February 20, 1924; *The Progressive*, February 1, 1926, pp. 182 ff.

Най-проницателният от всички френски изследователи на военната вина, Жорж Дьомарсиал, описва трезво въпроса: „Франция беше хвърлена във войната като безпомощна кокошка, предназначена да бъде опечена на шиш.“ Следователно, когато обвинявате Поанкаре и неговата клика за френската отговорност за започването на Световната война, ние не обвинявам Франция. Ние добре осъзнаваме, че френският народ е несъзнателната и трагична жертва на своите безскрупулни господари и че е пострадал повече от всички останали, поради тяхното решение.

Ние просто използваме термина „Франция“ по отношение на военната отговорност като общ термин в обичайната му употреба. И трябва да признаем, че тясна политическа олигархия е контролирала френската политика, вкарва Франция във война, като безмилостно я тласка в кървавата касапница.

Категорично не твърдим, че обвинението срещу Поанкаре и неговата политика от януари 1912 г. до август 1914 г. представлява обвинение срещу френската култура, към която автора на този труд изпитва най-голямо възхищение. Важно е да се отбележи, че във Франция са написани повече редакторски статии, атакуващи Поанкаре и неговата група като отговорни за войната, отколкото в Германия и Австрия взети заедно.⁵¹²

Накрая, първото организирано движение в която и да е страна от Антантата, което отхвърля старите лъжи за военната вина, е създадено във Франция в края на 1925 г. от Виктор Маргьорит и неговите сътрудници, въпреки че Морел Бийзли и други протестират много по-рано в Англия.⁵¹³

2. Митът за „беззащитната Франция“. Съществува един много упорит мит, който вече става крайно абсурден, но все още се появява като най-често цитираните доказателства за невинността на Франция през 1914 г., т.е. твърдението, че Тройното съглашение е безнадеждно превъзхождано числено от Германия и Австро-Унгария и Франция е в плаха и отбранителна позиция.

Съвсем наскоро, в популярната си книга „Франция и французите“, г-н Сисли Хъдълстън ни представя тази упорита лъжа по следния начин⁵¹⁴: „Имах привилегията да се запозная лично с вижданията на такива изключителни френски войници като Маршал Фош и генерал Гуро и категорично заявявам, че никъде не могат да се намерят по-големи пацифисти. Франция влизе във войната през 1914 г. със страх; нито президентът г-н Поанкаре, нито министър-председателят г-н Вивиани, които са в открито море, когато е направена фаталната стъпка, щяха да се осмелят умишлено да се изправят пред последствията от нова война с Германия след спомена от поражението и унижението през 1870 г. и без никаква сигурност за английска или американска помощ, шансовете на Франция са твърде малки. Що се отнася до френския народ, всеки който го е познавал по това време, ще признае, че е напълно миролюбив в намеренията си. Много похвали са отдадени с право на упоритостта и храбростта на французите, но на няколко пъти по време на войната т. нар. дефаитисти (пораженци) почти доведоха страната до катастрофална капитулация. Щом войната започна, мъже като Клемансо, решени да я доведат докрай на всяка цена, несъмнено без да се стремят, но се възползват от възможността, да разбият веднъж завинаги германската опасност“.

Сравнителната статистика на въоръжаването, която цитирахме във втора глава, е достатъчна, за да опровергае това. Истината се съдържа в думите бившия канцлер Маркс,

⁵¹² G. Demartial, *La Guerre de 1914. Comment on mobilisa les consciences*, pp. 720 ff..

⁵¹³ Изразените тук възгледи съвпадат доста последователно с тези на Фабр-Люс. Гутеноар дьо Тури, Морхард, Лазар, Певе, Конверсе, Дюпен и Демарсиал са далеч по-строги в критиките си към Поанкаре. Най-голямото, което може да каже един учен в негова защита, се съдържа в ценния труд на Итенуен.

⁵¹⁴ *France and the French*, pp. 37-38.

че „Антантата е толкова по-силна от Централните сили, че агресивно поведение на Германия и Австро-Унгария означава самоубийство“.

И знаем, че Поанкаре е напълно наясно с фактите. Още през 1912 г., преди огромното числено увеличение на руската и френската армии, той казва на Изволски, че според френските военни експерти, Франция и Русия, дори сами имат отличен шанс срещу Германия и Австро-Унгария.

В речта си в Нант през октомври 1913 г. Поанкаре заявява: „Франция не иска война, но не се страхува от нея“.

Сега сър Едуард Грей ни разказва, че през пролетта на 1914 г. френските и британските военни експерти са смятали, че Франция и Англия без друга помощ биха могли да устоят на Централните сили. Поанкаре освен това знае през юли 1914 г., че със сигурност може да разчита на Сърбия и по скяга вероятност, на Италия и Румъния. В светлината на тези факти тезата за една плаха и обзета от ужас Франция през 1914 г. е напълно нелепа.

3. Последиците от посещението в Санкт Петербург. В предходната глава посочихме подробно как първоначалният импулс за агресивните действия на Антантата, които предизвикват Световната война, идва от посещението на Поанкаре в Санкт Петербург между 20 – 23 юли 1914 г. Той вдъхва нов тласък на руските милитаристи, раздвижва царя, подбужда руснаците да заемат твърда позиция срещу Австро-Унгария и ясно уверява руснаците, че Франция ще застане твърдо зад тях, каквито и действия да предприемат в тази ситуация.⁵¹⁵

На 24-ти той кара Вивиани да изпрати телеграма от Ревал, в която заповядва на изпълняващия длъжността външен министър в Париж (Биенвеню-Мартен), че Франция трябва да бъде готова да действа решително в австро-сръбската криза.

Руснаците са насърчени да вземат своето решаващо решение за войната на 25-ти, след разговора на Палеолог със Сазонов на 25-ти, в който той казва, че е „в състояние да даде на Негово Превъзходителство официална увереност, че Франция е безрезервно на страната на Русия“.

Между „Ревалската депеша“ и пристигането на Поанкаре в Париж (или между 24 и 27 юли), Пол Камбон тайно пристига от Лондон в Париж, за да не би Биенвеню-Мартен да стане твърде помирителен в разговорите си за кризата с германския посланик. Така Камбон затяга политиката на френското външно министерство до завръщането на Поанкаре и Вивиани.

Бертело също допринася за френско-руската програма по това време с много умния, компетент и изключително проникателно написан сръбски отговор на австрийския ултиматум.

Седмици преди избухването на войната Клемансо подтиква французите към завоевателна война чрез своите писания в „*L'Homme Libre*“.

Отношението на Поанкаре в края на руското му пътуване е илюстрирано от следния анекдот, разказан от Арман Шарпантие. Когато той акостира в Дюнкерк по обяд на 29 юли, Поанкаре е попитан от сенатор Тристрам: „Вярвате ли, господин президент, че войната може да бъде предотвратена?“ На това Поанкаре отговорил: „Да направим това ще е много жалко, защото никога няма да станем свидетели на по-благоприятни обстоятелства!“

След завръщането си в Париж, където е посрещнат с голяма патриотична демонстрация и викове „напред към Берлин“, Поанкаре продължава агресивната си политика без да трепне. Временно изпълняващият длъжността външен министър Биенвеню-Мартен и германският посланик в Париж, барон фон Шьон, обсъждат австро-сръбската афера в

⁵¹⁵ Fabre-Luce, *op. cit.*, pp. 206 ff.; Stieve, *Chap. vii*; Lazare, *A l'Origine du mensonge*, pp. 161 ff.; *British Documents*, No. 101.

приятелски настроена обстановка. Това е лошо начало за военна политика, и подчиненият на Поанкаре, Бертело, публикувал в „Ехо дьо Пари“ сериозни изопачавания на разговорите между Шьон и Биенвеню-Мартен, целящи да разпалят френската общественост; въпреки че Поанкаре изпитва голямо възмущение от предполагаемото изопачаване от Бисмарк на телеграмата от Емс от 1870 г.⁵¹⁶

Активните стъпки по пътя на военната подготовка започват да се предприемат от френските военни власти от 24 юли нататък, въпреки че по чисто дипломатически причини французите отлагат заповедта за обща мобилизация до обявяването на германското състояние на военна опасност. Докато е в Санкт Петербург, Поанкаре бързо се справя с отговорността, произтичаща от неговата подстрекателска политика. В нощта на завръщането си в Париж той получава телеграма от Сазонов, която съобщава руските мобилизационни планове, руското решение за войната, и запитването, дали на Франция може да се разчита да изпълни всички задължения по съюза с Русия.⁵¹⁷

Вече показахме как Поанкаре, Вивиани и Месими разглеждат този решаващ въпрос на тайната си среща през нощта на 29 юли и вземат фаталното решение за войната. Въпреки че официално не обявяват решението си до късно през нощта на 31-ви, те добре знаят, че решението им от нощта на 29-ти ще накара руснаците да продължат стъпките, които ще направят всеобщата европейска война неизбежна.

Сутринта на 30 юли Поанкаре казва пред приятел на испанския посланик, че европейската война е неизбежна.⁵¹⁸

На следващата сутрин Вивиани телеграфира до френските посланици в Лондон и Санкт Петербург, че Франция е решена да изпълни всички задължения по съюза си с Русия и съветва Русия да продължи военните си приготовления така, че да държи Германия възможно най-дълго в неведение, за да няма никакъв претекст за ответна мобилизация. Той добавя, че е уверил германския посланик в Париж, че французите не са предприели никакви подготвителни стъпки към война и с готовност подкрепят всяко дипломатическо усилие за запазване на мира.⁵¹⁹ (доп. пр. което е умишлена измама, с цел печелене на време)

Изволски веднага информира Сазонов за съдържанието на телеграмите на Вивиани, и че Камон убеждава Грей, Англия да застане до Франция и Русия в кризата.⁵²⁰

Най-важната телеграма на Изволски е тази, в която казва, че Франция подкрепя руските военни приготовления, но Русия трябва да ги пази възможно най-дълго в тайна. Французите предлагат руското правителство да издаде официална декларация, че са готови да ограничат мобилизационните си дейности в интерес на мира, а след това, под прикритието на това съобщение, действително да ги ускорят.

Тази секретност е продиктувано от желанието да се печели колкото е възможно повече време, да се приспи Германия и да не се стряска общественото мнение в Англия.

До ранната сутрин на 30 юли, Франция настоява Русия да ускори стъпките, които правят войната неизбежна, но я съветва, да ги прикрива зад лъжливи декларации за запазване на мира в Европа чрез преговори. Тази известна телеграма на Изволски, една от най-важните по време на цялата Юлска криза, е изцяло изключена от оригиналната руска

⁵¹⁶ B. W. von Bülow, *Die Krisis; Die ersten Stundenschläge des Weltkriegs; Freiherr von Schoen, Erlebtes*, pp. 162 ff.; *Foreign Affairs*, October, 1925, p. 4.

⁵¹⁷ *Falsifications of the Russian Orange Book*, pp. 38-40.

⁵¹⁸ Morhardt, pp. 275 ff.; Fabre-Luce, pp. 211 ff.; *Vers la verite*, pp. 89-95; *British Documents*. No. 320 (b).

⁵¹⁹ *French Yellow Book*, No. 101. Сравнете истинския текст и фалшивия текст, публикуван в „Жълтата книга“, и съотв. в Morhardt, стр. 275 и сл.; вж. Fabre-Luce, стр. 211 и сл.; 227; и Demartial, *L'Evangile du Quai d'Orsay*.

⁵²⁰ *Falsifications of the Russian Orange Book*, pp. 50-52; see *British Blue Book*, No. 105, за доказателство, че Камон веднага се е заел с работа.

„Оранжева книга“, както и двете предишни, току-що споменати. В нея пише следното⁵²¹: „Маржери [директорът на френското външно министерство], с който току-що разговарях, ми каза, че френското правителство не се намесва във военните ни приготовления, но смята за най-желателно, предвид все още продължаващите преговори за запазване на мира, ако тези приготовления се провеждат по най-малко открит и провокативен начин. От своя страна, военният министър изрази същата идея пред нашия военен аташе и каза, че можем да заявим, че в интерес на мира сме готови засега да забавим подготовката си за мобилизация, което няма да ни попречи да продължим и дори да ускорим тези приготовления, но да се въздържахме, доколкото е възможно, от транспортиране на войски в по-голям мащаб“.

Тези неоспорими факти за френското насърчаване на агресивните руски действия от самото начало представляват най-показателен коментар за „честността“ на Поанкаре, който телеграфира на Джордж V на 31 юли, че Франция от самото начало на кризата предлага съвети за сдържаност и умереност на Русия и Русия единодушно се е вслушала в тези предупреждения.⁵²²

Разбира се, истината е противоположна. Още на 27 юли Сазонов бърза да информира французите, че „относно съветите за умереност, ние ги отхвърляме от самото начало“.⁵²³ И Биенвеню-Мартен също толкова бързо информира Сазонов, че „нито за миг нута не допуска възможността да упражнява възпиращо влияние в Санкт Петербург“.⁵²⁴

4. Дипломатическите хитрости на „плахата Франция“. След като се ангажират с неизбежната европейска война, французите обмислят с проникателност възможните дипломатически хитрости и уловки, които да използват, за да заблудят германците, относно състоянието на френско-руските дипломатически споразумения и военните приготовления и да заблудят английския, френския и италианския народи, че Франция неуклонно работи за мир, докато последната надежда за предотвратяване на войната не изчезне.

Ще се разпространи и впечатлението, че когато французите най-накрая приемат необходимостта от войната, те влизат във военните действия в чисто отбранителна и палха позиция. Най-известното и показателно действие в тази насока е заповедта, дадена на 30 юли, за изтегляне на френските войски от границата на разстояние от 10 км. Генерал Жофр е напълно информиран както Вивиани и Месими и откровено признават в речи пред Камарата на депутатите на 31 януари 1919 г., че това е дипломатически трик, за да се въздейства върху общественото мнение в Англия, Франция и Италия с очевидния факт, че Франция прави всичко по силите си, за да предотврати войната.⁵²⁵ Така Поанкаре и Вивиани се надяват да мобилизират френския народ в подкрепа на своето правителство, да подкрепят британското обществено мнение в подкрепа на сър Едуард Грей, който да окаже на помощ на Франция, и да помогнат за отделянето на Италия от Тройния съюз.

От най-голямо значение е очакваният ефект върху британското обществено мнение. Това е добре показано в телеграма от Месими (военния министър) до генерал Жофр следобед на 1 август⁵²⁶: „За да се осигури сътрудничеството на нашите английски съседи, все още е важно да не се допуска патрули и отряди да излизат извън линията, определена в телеграма № 129 от 30 юли“.

⁵²¹ *Falsifications of the Russian Orange Book*, pp. 53-54.

⁵²² *Fabre-Luce*, p. 227; *G. Dupin, Conference sur les responsabilités de la guerre*, p. 21.

⁵²³ *Falsifications of the Russian Orange Book*, p. 17.

⁵²⁴ *Също*, p. 30.

⁵²⁵ *Montgelas*, op. cit., pp. 217-20; *Vers la verité*, pp. 65-70; *Renouvin*, op. cit., pp. 177 ff. *Текстовете на английски език с обясненията на Вивиани се съдържат в R. Viviani, As We See It*, pp. 191 ff. *Kriegsschuldfrage* December, 1925; pp. 833-4.

⁵²⁶ *Montgelas*, p. 219; *Viviani*, p. 197.

Блъфът проработва перфектно не с Англия, но и по отношение на Франция и Италия. След като тайната цел на заповедта е разкрита, Поанкаре се опитва да се защити, като твърди, че този ход несъмнено е сериозен опит да се демонстрират миролюбивите намерения на Франция, защото е опасен акт от военна гледна точка и остро критикуван от Жофр и военните.⁵²⁷

Това е очевидна лъжа. Вивиани заявява в речта си от 31 януари 1919 г. пред Камарата на депутатите, че заповедта за оттегляне не е оспорвана от Месими. Месими веднага взема думата, и потвърждава, като добавя, че заповедта за 10 км оттегляне не е оспорена от френския Генерален щаб.⁵²⁸ Сега знаем, че не е имало причина това да се случи. На някои места заповедта е а само за оттегляне от 4 км.

В онези участъци от границата, където дори временното евакуиране на постове може да е опасно, заповедта не е изпълнявана.

Заповедта е била дадена, преди германците да са предприели каквито и да е стъпки към военна подготовка за предстоящата война. Патрулите са оставени на граничните постове, за да докладват за напредването на германски войски, а френските войски могат да се върнат обратно на тези 10 км, само за 2 часа. Ограничението от 10-те км е премахнато на 2 август, денят в който Грей дава на Камбон обещанието си, че Англия ще влезе във войната на страната на Франция. Това е 24 часа преди обявяването на война от Германия.

Следователно, заповедта за оттеглянето по никакъв начин не е военна заплаха или пречка за френския Генерален щаб. Всъщност това е положително предимство, тъй като осигурява параван, зад който французите могат да провеждат още по-широки тайни военни подготовки.⁵²⁹

Новите британски документи (№ 319 и приложение) разкриват, че Вивиани е информирал Камбон и Грей, относно заповедта за оттегляне, дадена единствено, за да повлияе на британското обществено мнение.

Най-поразителната и стряскаща информация за заповедта за оттегляне е предполагаемото разкритие, че предложението е дадено на французите от Лондон, в резултат на тайно споразумение между Пол Камбон и Грей, който, според Бенкендорф, добре разбира важността за подготовката на английското обществено мнение относно предстоящия конфликт.⁵³⁰ Тази информация идва от г-н Джералд Кембъл от „*London Times*“.⁵³¹

Новите британски документи не потвърждават на твърдението на Кембъл. Те доказват, че Грей със сигурност не е решил още на 30-ти, че войната е неизбежна и че Англия трябва да влезе на страната на Франция.⁵³²

Грей напълно осъзнава, че заповедта за оттегляне на френската армия е чиста дипломатическа хитрост и сътрудничи с Камбон и Вивиани, използвайки тази хитрост, за да заблуди собствените си сънародници относно действията на Русия и Франция.⁵³³

В телеграмите, разменени между Франция и Англия относно заповедта за оттегляне, се появява забавен, но напълно дискредитиращ сценичен момент. Ще си спомним, че всички тези съобщения саслед като Франция е решила в нощта на 29 юли да подкрепи руските дейности, които със сигурност водят до европейска война, след като Поанкаре е казал на приятеля на испанския посланик, че европейската война е неизбежна, и след като Грей е напълно наясно както с руските намерения, така и с френската подкрепа за

⁵²⁷ *Foreign Affairs*, October, 1925, p. 18.

⁵²⁸ *Montgelas*, p. 218.

⁵²⁹ *Dupin*, op. cit., pp. 30-33.

⁵³⁰ *Dupin*, op. cit., p. 32.

⁵³¹ *Kriegsschuldfrage*, December, 1925, p. 834.

⁵³² Всъщност вярното е обратното, и лъжата на английския сборник с документи е очевидна. (б. пр.)

⁵³³ *British Documents*, No. 319; *Dupin*, pp. 32-33.

тях. На 30 юли Вивиани телеграфира на Пол Камбон, че заповедта за оттегляне е изпълнена и го моли да информира Грей за това.⁵³⁴

В същия ден Вивиани отново телеграфира до Лондон, за да подчертае необходимостта от информиране на краля относно заповедта за оттегляне.⁵³⁵

На 31-ви Поанкаре откровено телеграфира на краля, че⁵³⁶: „От началото на кризата ние самите препоръчваме на нашите съюзници (б. пр. рустаците) умереност, към която те се придържат.“

Кралят галантно изразява своята „признателност“ за тези миролюбиви мерки, като отговоря⁵³⁷: 56 „Възхищавам се на сдържаността, която вие и вашето правителство проявявате, като се въздържате от предприемане на окончателните военни мерки по вашите граници и заемате отношение, което не може да се тълкува като провокация.“

В разговора си с лорд Бърти на 30 и 31 юли (Британски документи, № 318, 373) и в телеграмата си до краля на 31 юли, Поанкаре включва още една хитрост, подтиквайки Грей и Джордж V да заявят изрично, че Англия ще подкрепи Франция и Русия. Той се аргументира с мотива, че това ще попречи на Германия да започне война: „Той [Поанкаре, пише Бърти] е убеден, че запазването на мира между силите е в ръцете на Англия, защото ако правителството на Негово Величество обяви, че при конфликт между Германия и Франция, произтичащ от спора между Австро-Унгария и Сърбия, Англия ще се притече на помощ на Франция, няма да има война, защото Германия веднага ще промени отношението си.“

Самият Поанкаре знае достатъчно добре, че Русия, а не Германия, се нуждае от сдържаност, ако искаше да се избегне войната. Ако Грей и Джордж V бяха дали открито съгласие, действителният резултат щеше да е още по-предизвикателен и агресивен Санкт Петербург. Това, което Сазонов желае от 29-ти насам, е абсолютна и изрична писмена увереност, че Русия може да разчита на Англия.

След като Русия и Франция вече са решили, че Германия ще бъде нападната, декларация, каквато Поанкаре се опита да получи от Англия, няма да попречи на Германия да влезе във войната, освен ако тя не е склонна да се бори за съществуването си.

След всичко това, може ли да приемем „добросъвестността“ на френските предложения за дипломатическите мерки за мир, както не може да приемем предложението на Сазонов от 31 юли за конференция в Лондон?

В оправданията си, публикувани във „*Foreign Affairs*“ Поанкаре се опитва да докаже собствената си невинност и тази на Франция въз основа на твърдението, че германският посланик в Париж е докладвал в Берлин на 29 юли, че Вивиани все още се надява на мир и предприема всички дипломатически стъпки, за да го постигне. Това изявление не доказва миролюбивите намерения на Вивиани и Поанкаре, а успеха им да заблудят барон Шьон.⁵³⁸

Ще подчертаем още веднъж, че френското решение от нощта на 29-ти да подкрепят руснаците във войната и заповедта за оттеглянето от 30-ти са взети, когато германският натиск върху Австро-Унгария да я накарат да преговаря и да приеме посредничество е в разгара си, когато с появяват перспективи и възможности за успешно дипломатическо уреждане на цялата криза.

Друг етап от плана на Поанкаре за подвеждане на общественото мнение относно френските военни мерки е отказът му да удовлетвори първоначалното искане на Жофр за мобилизация на 31 юли.

⁵³⁴ *French Yellow Book*, No. 106; Viviani, *op. cit.*, pp. 192-193.

⁵³⁵ Dupin, p. 31

⁵³⁶ Poincare, *The Origins of the War*, pp. 238-9; G. L. Dickinson, *International Anarchy*, pp. 454-455.

⁵³⁷ Poincare, *op. cit.*, pp. 249-50; Dickinson, *op. cit.*, p. 455.

⁵³⁸ *Foreign Affairs*, October, 1925, p. 2; Viviani, pp. 215 ff.

Поанкаре представя това като резултат от решимостта му да действа в отбрана възможно най-дълго.⁵³⁹

В телеграма до Сазонов от 1 август, Изволски разказва за разговорите си с френските власти за френската мобилизация и обяснява истинската причина за френското забавяне⁵⁴⁰: „За Франция е много важно, поради политически съображения свързани с Италия и най-вече с Англия, френската мобилизация да не предхожда германската, а да представява отговор на последната.“

Разбира се, французите не чакат германската обща мобилизация, а използват германското обявяване на непосредствена военна опасност, като оправдание за френската заповед за мобилизация. Въпреки забавянето си с официалната заповед за мобилизация, французите продължават с военните си приготовления по щателен начин, без да прибегват до официална мобилизация. Например, на 1 август, когато френската мобилизация най-накрая е обявена (в 15,30 ч.), е обявено, че петте френски армейски корпуса на границата са напълно готови за война.⁵⁴¹

5. Франция обявява война на 31 юли. Поанкаре набляга много на твърдението, че чисто формалната стъпка за обявяването на война е предприета първа от Германия, въпреки, че според него е без никакво значение, въпреки че Франция първа обяви война през 1870 г.⁵⁴²

„Агресорът е този, който прави неизбежен първия изстрел, с други думи, нацията, която първа обявява война“⁵⁴³

Това мнение, разбира се, се отклонява изцяло от условията на френско-руската военна конвенция от 1893 г., която гласи, че агресорът е този, който пръв се мобилизира, и това е именно Русия през 1914 г.⁵⁴⁴

Както всеки който е информиран за подробностите на дипломатическата криза и военните приготовления през 1914 г., знае че обявяването на война от Германия на Франция е чиста формалност, която французите очакват много преди да се случи.⁵⁴⁵

По-важните въпроси са кой пръв е наредил общата мобилизация, която прави войната неизбежна, и коя държава е първата, която обявява, че приключва с дипломатията и е решена да прибегне до войната.

Безспорно е, че Русия е първата, която обявява обща мобилизация. Поанкаре и Ренувен се опитват да прехвърлят върху Германия отговорността, че първа тя решава да прибегне до война.

Вече посочихме пълната липса на каквато и да е фактическа основа за тази теза. Руснаците са първите, които предприемат стъпки, за които знаят, че ще доведат до война, но французите са първите, които обявяват, че са приключили с дипломатията и са решени да започнат война. Това решение е взето на министерската среща, проведена под ръководството на Поанкаре в официалната му резиденция вечерта на 31 юли.⁵⁴⁶

В 1 ч. сутринта на 1 август Изволски телеграфира следното на Сазонов⁵⁴⁷: „Френският военен министър с добро настроение ми съобщи, че френското правителство е твърдо решило да започне война и ме помоли да потвърдя пред френския генерален щаб,

⁵³⁹ *Foreign Affairs*, pp. 17-18.

⁵⁴⁰ *Falsifications of the Russian Orange Book*, pp. 64-5.

⁵⁴¹ *Също*, pp. 58, 163.

⁵⁴² *Foreign Affairs*, p. 4.

⁵⁴³ *Също*, p. 19.

⁵⁴⁴ *Livre, jaune de l'alliance Franco-Russe*, Nos. 53 and 71.

⁵⁴⁵ *Montgelas*, op. cit., pp. 193-194; *Falsifications of the Russian Orange Book*, pp. 69-72; *Renouvin*, op. cit., pp. 197 ff.

⁵⁴⁶ *Foreign Affairs*, pp. 16-17; *Renouvin*, op. cit., pp. 138 ff., 162, 259.

⁵⁴⁷ *Falsifications of the Russian Orange Book*, pp. 59-61

че всички наши усилия ще бъдат насочени срещу Германия и че Австрия ще бъде третирана като второстепенен противник с пренебрежимо малко количество войски.“

Руснаците, на практика, изпълняват това желание на френския Генерален щаб и насочват по-голямата част от силите си срещу Германия, въпреки че Сазонов първоначално се опитва да оправдае ранните си стъпки в мобилизацията с предполагаемия си страх от австроунгарската мобилизация срещу Русия, която се състои едва два дни след започването на частичната мобилизация на Русия!

По този начин Франция е първата страна в европейската криза, която официално обявява решимостта си за война. Това съобщение идва 16 часа преди Германия да обяви война на Русия и два дни и половина преди Германия да обяви война на Франция.

Много автори от ревизионистката школа са склонни да поставят най-голям акцент върху това френско съобщение от 31-ви, но авторът е склонен да счита за още по-уличаващо, решението на Поанкаре обявено 48 часа по-рано да подкрепи руските военни мерки в момент, когато Германия дори не е предприела никакви предварителни стъпки за мобилизация и когато дипломатическите преговори, официално одобрени от представителите на Антантата, са в пълен и непрекъснат ход.

Дори ако лъжливото обвинение на Поанкаре и Ренувен беше вярно, а именно, че Германия се е решила на война точно преди полунощ на 30-ти, това не осигурява алиби за французите, защото те са решили да подкрепят мерките, за които знаят, че означават война, повече от 24 часа по-рано.

6. Автократичните методи и личната отговорност на Поанкаре. Поанкаре твърди, че Франция не може да избегне действията, които е предприела на 31 юли, освен ако не е готова да „скъса отбранителния си съюз“ с Русия⁵⁴⁸, но той знае достатъчно добре, че това не е вярно, дори ако френската Камара на депутатите не е знаела фактите по ситуацията.

Няколко пъти посочихме, че условията на френско-руската военна конвенция от 1893 г. изискват френска намеса само в случай, че срещу Русия се мобилизира член на Тройния съюз, преди тя да се е мобилизирала. Камарата на депутатите за пръв път открива този факт през 1918 г., но Поанкаре се страхува, че може да го съобщи преди началото на военните действия през 1914 г.⁵⁴⁹

Следователно той упорито отказва да обяви война на Германия, защото, както обяснява на Изволски, това означава, че ще трябва да свика Камарата на депутатите. Това естествено ще предизвика дебат по въпроса дали Договорът от 1893 г. наистина е изисквал френска намеса при обстоятелствата през 1914 г.⁵⁵⁰

Той изчака Германия да обяви война и след това използва психологията на страха, породена от фалшива пропаганда, за да осигури одобрението на войната от Камарата. Въпреки че изрично знае същото, сър Едуард Грей изразява същата лъжа в речта си от 3 август 1914 г., като иска от Камарата на общините да одобри обещанието му да помогне на Франция⁵⁵¹: „Мога да кажа това с най-абсолютна увереност, че никое правителство и никоя държава няма по-малко желание да участва във война заради спор между Австро-Унгария и Сърбия от френското правителство и Франция. Те участват в нея поради задължението на честта и по силата на съюза с Русия“.

Сър Едуард Грей тук прави двойна грешка, тъй като не само че Франция не е задължена през 1914 г. да изпълни споразумението от 1893 г. към Русия, но и истинската причина, поради която е длъжна да помогне на Русия, е обещанието на Поанкаре през

⁵⁴⁸ *Foreign Affairs*, p. 18.

⁵⁴⁹ Dupin, op. cit., pp. 33-5; *Livre jaune de l'alliance FrancoRusse*, Nos. 28-92

⁵⁵⁰ *Falsifications of the Russian Orange Book*, p. 69.

⁵⁵¹ *Twenty-five Years*, Vol. II, Appendix D, p. 313.

1912 г., че ако Русия избере подходяща дипломатическа криза на Балканите, вероятно конфликта между Австро-Унгария и Сърбия, Франция ще ѝ окаже помощ.⁵⁵²

Именно уверението на Поанкаре към Русия по време на посещението му в Санкт Петербург, че убийството на ерцхерцога е създадо задоволителни условия за френска интервенция, заедно с последвалите му обещания към Русия след 23 юли, дават основание за настояването му да въвлече Франция във войната в подкрепа на руската обща мобилизация. Тези обстоятелства, свързани с отказа на Поанкаре да постави въпроса за обявяването на войната пред Камарата на депутатите, преди германската декларация и укриването на факта, че условията на съюза от 1893 г. не са приложими за ситуацията през 1914 г., предлагат задълбочен коментар върху по-скорошното му изявление във „Foreign Affairs“ от октомври 1925 г., в което се казва, че:⁵⁵³ „Републиканските институции на Франция са замислени така, че никой не може да замести волята на народа със своята. Никой президент на републиката не може да действа без контраподписа на министъра и всеки министър е отговорен пред Камарата за действията си. Лесно е да се установи, година по година и точка по точка, че преди войната, както и след това, външната политика на Франция се провежда открито и в пълно съгласие с парламента“.

Само мимоходом ще споменем допълнителното интересно размишление, предизвикано от гореспоменатите забележки на Поанкаре, а именно метода, който той следва за да заблуди политическия апарат на републиканска Франция чрез златото, внесено за целта от автократична Русия.

7. Заблуждаването на френската общественост. В тази връзка остава да се обсъди въпроса за методите, използвани от Поанкаре, за да заблуди френския народ относно фактите за кризата от 1914 г. и да го накара да приеме измислицата, че Франция е направила всичко по силите си, за да предотврати война, длъжна е да подкрепи Русия, нападната е от Германия и води строго отбранителна война.

Вече посочихме как французите са убеждавани в неизбежността на войната на Балканите чрез подкупването на френския печат за тази цел. Обърнахме внимание и на изопачаването на разговорите между германския посланик в Париж и изпълняващия длъжността френски външен министър преди завръщането на Поанкаре и Вивиани от Русия, от довереника и помощник на Поанкаре, Бертло, както и на начина, по който са укривани фактите и е заблуждаван френският народ през 1914 г. за задълженията на Франция по руския договор от 1893 г.

Определената манипулация на френския печат започва в началото на кризата. Информацията аз дипломатическите дейности и мирните усилия на Германия е внимателно скрита от общественото мнение, както и датата и последиците от прибрзаните и неоправдани мобилизационни мерки на Русия.

От друга страна, се разпространяват напълно неверни сведения относно датата на уж започналата вече германската и австроунгарската мобилизация и други военни действия, докато открито заявените миролюбиви намерения на Франция са подчертани чрез измами като заповедта за оттегляне на 10-те км, забавянето на официалната заповед за мобилизация и настояването на Поанкаре да изчака обявяването на война от Германия, за да избегне необходимостта от дебат за френските задължения по условията на руския съюз. Привържениците на мира във Франция през 1914 г. са възпрепятствани от правителството на всяка крачка и много преди Франция да е заплашена от нападение. Още на 29 юли Изволски телеграфира на Сазонов, че е уверен от френското правителство, за предприетите и решителни мерки, за разпръскване на всякакви пацифистки митинги, а

⁵⁵² Грей много добре знае това и играе същата игра както Поанкаре, за да излъже парламента. (б. пр.)

⁵⁵³ Poincare, loc. cit., p. 3; cf. Pevet, op. cit., pp. 387 ff.

по-късно същия ден телеграфира отново на Сазонов, че Вивиани е забранил провеждането на такива митинги. Накрая, единственият изтъкнат френски лидер, който може да организира голяма група французи борещи се за мир, Жан Жорес, е убит от член на военната партия по подстрекателство на Изволски и руската тайна полиция, преди да успее да предприеме каквито и да било активни стъпки, за да възпрепятства военната политика на Поанкаре. Точно преди убийството си той отбелязва: „Този негодник Изволски вече получи своята война!“ Презреният убиец е оправдан като заслужил гражданин на Франция.⁵⁵⁴

IV. ПОАНКАРЕ И ВИВИАНИ В ОТСТЪПЛЕНИЕ. 1. Скромността на Поанкаре. В статията си във „Foreign Affairs“, сред различните начини, по които Поанкаре се опитва да прикрие вината си, безвъзвратно тежаща върху него, е да зададе въпроса дали е било възможно един човек да извърши измама с такива мащаби върху целия свят. Неговият сънародник, Матиас Морхард, отговаря на въпроса положително и твърди, че Поанкаре е постигнал повече, за да промени облика на света и хода на историята, отколкото всеки друг в човешката история, без дори да изключим Наполеон I:⁵⁵⁵ „Ако разгледаме неговата роля, не от гледна точка на морала и разума, а от гледна точка на историческите събития, той заема първото място сред хората, които са оказали решаващо влияние върху света. Вземете например Наполеон I, великият корсикански авантюрист не успя, след петнадесет години на най-абсолютна власт, да постигне резултати, сравними с тези, с които може да се похвали г-н Раймон Поанкаре. Никой преди него не е разтърсвал света с по-хладнокръвен ентузиазъм“.

Морхард повдига допълнителния въпрос защо Поанкаре не само отказва да си припише заслугите за такова великолепно постижение, но дори настоява да бъде признат за напълно невинен през 1914 г. Отговорът, разбира се е, че Поанкаре е очаквал много кратка война през 1914 г., след като изразява убеждението си, че или Франция и Русия, или Франция и Англия могат сами да победят Германия и Австро-Унгария. С Франция, Англия и Русия, обединени срещу Германия и Австро-Унгария, той се надява Централните сили да бъдат бързо смазани. Малцина осъзнават колко основателни са били априори неговите убеждения в това отношение, и изглеждат достатъчно разумни, щом се запознаем със статистиката за въоръженията през 1914 г. Ако белгийската отбрана не беше паднала под залповете на германската артилерия толкова рано, отколкото французите и англичаните очакваха, и ако фон Хинденбург не беше спечелил една от най-големите и поразителни победи във военната история с победата си над руснаците в битката при Таненберг и Мазурските езера, през август 1914 г., вероятно Централните сили щяха да поискат мир още през зимата на 1914-15 г.

Продължителността на войната обърква всички разсъждения на Поанкаре и дори връщането на Лотарингия и временното унижение на Германия не му дават достатъчно смелост да се изправи пред роднините на милионите загинали и осакатени французи и да признае основната си отговорност за тяхната смърт и всички съпътстващи страдания. Трябва да отбележим, че по време на мандата му като премиер след войната, поведението на Поанкаре продължава това от 1912 до 1918 г. Като настоява за продължаване на политиката на пълно съкрушение на Германия, съгласно френските военни цели от 1914 г., той отчуждава Англия и голяма част от останалия свят.

⁵⁵⁴ Dernartial, op. cit.; Hinter den Kulissen des Französischen Journalismus; Falsifications of the Russian Orange Book, pp. 45, 48; Henderson, op. cit., p. 188; The Diary of Lord Bertie, Vol. II, p. 245; G. Dupin, in *Vers la verite*, pp. 136-137. За френската социалистическа опозиция срещу войнствените цели на Тройното съглашение виж В. J. Horde, „French Socialism and the Triple Entente,” в *Journal of Political Economy*, август 1922 г. Съучастие на Изволски в убийството на Жорес е установено от Жак Мезрил.

⁵⁵⁵ Morhardt, op. cit., pp. 301-302.

Като финансира агресивната окупационна политика в Германия, както и големите армии на новите френски съюзници срещу Германия, той удвоява френския дълг и поставя френските финанси в състояние, от което ще бъде трудно да се избяга без най-смазващото данъчно облагане в продължение на поколения, ако изобщо може да се избегне фалита. От 1918 г., както и преди, Поанкаре се доказва като много по-голям враг на Германия, отколкото приятел на Франция.⁵⁵⁶

2. Поанкаре върху плаващите пясъци. Както предположихме по-горе по отношение на случая със Сазонов, ако държавниците и дипломатите на Антантата действително са били за мир през 1914 г. и са правили всичко по силите си, за да го постигнат, няма да има нужда, да фалшифицират и избягват основните въпроси, когато защитават своите действия и политики.

Няма да отделяме място тук за обсъждане на поразителните фалшификации и изкривявания в оригиналната френска „Жълта книга“, защото този въпрос може да бъде разгледан по-адекватно, след като френските документи бъдат публикувани изцяло.

Може да отбележим обаче, че дори и в днешно време са разкрити най-значителни опити за фалшифициране, които са предмет на изключително важна глава в книгата на М. Морхард за вината във войната и на цяла книга от М. Демарсиал.⁵⁵⁷

Тук ще се ограничим до няколко наблюдения върху опитите на Поанкаре и Вивиани да защитят поведението си през 1914 г. Поанкаре е атакуван за вината си в предизвикването на войната през 1914 г. от редица френски учени и публицисти след 1919 г. нататък. Това го кара да публикува опит за защита, „Произходът на войната“, през 1922 г. Тя съдържа толкова много фактически и тълкувателни грешки, че френският учен Лазар е принуден да напише още по-дълга книга, в която внимателно, но остро я опровергава точка по точка.⁵⁵⁸

През лятото на 1925 г. Поанкаре е подтикнат от редактора на важното американско периодично списание „Foreign Affairs“ да подготви друга защита, насочена срещу американските изследователи на вината за войната като професор Фей, съдия Баусман и настоящия автор. За нас беше привилегията да опровергаем това твърдение на Поанкаре подробно и в редица периодични издания и няма да повтаряме това изложение тук.⁵⁵⁹ Достатъчно е да изброим няколко фактически грешки на Поанкаре в позитивното твърдение, като игнорираме грешките му при пропускане и тълкуването на събитията. Важно е в началото да се отбележи, че дори Поанкаре вече не смее да повтаря измислицата за Потсдамския коронен съвет. Той прави следното стряскащо много интересно признание: „Не твърдя, че Австро-Унгария или Германия в тази първа фаза са имали съзнателно обмислено намерение да провокират всеобща война. Никой съществуващ документ не ни дава право да предполагаме, че по това време са планирали нещо толкова систематично“.

Поанкаре не се спира, за да посочи, че това признание напълно разрушава крайъгълния камък на епоса на Антантата, както е съчинен през военния период. Народите от Антантата и много неутрални страни са разгневени предимно от многократно повтаряното твърдение, че Централните сили от самото начало умишлено желаят брутална и

⁵⁵⁶ Fabre-Luee, *La Victoire*; and, by the same author, *La Crise des alliances*; H. G. Moulton and C. Lewis, *The Financial Problem of France*.

⁵⁵⁷ Marhardt, *Les Preuves*, pp. 162 ff. See also *Vers la vérité*, pp. 13-8; and G. Dernartial, *L'Evangile du Quai d'Orsay*.

⁵⁵⁸ *A l'Origine du mensonge*.

⁵⁵⁹ *New York Nation*, October 7, 1925; *The American Monthly*, December, 1925; *Kriegsschuldfrage*, December, 1925; *Nuova Revista Storica*, November-December, 1925; S. B. Fay, in the *New Republic* for October 14, 1925; January 6, 1926; and G. Dupin, "M. Raymond Poincare se defend en Amerique," in *La Revue de Hongrie*, December 15, 1925.

непровокирана война. Поанкаре се опитва да докаже невинността си, цитирайки ненаучната и неварна книга на напълно дискредитирания германски ренегат Рихард Грайлинг, без да знае факта, че има редица безкрайно по-добри френски книги от много по-реномирани автори, които доказват неговата вина. Поанкаре продължава безсрамно, да твърди, че руските документи са фалшификати, защото показват, че французите са обмисляли конфликта за връщането на Елзас-Лотарингия; че той е най-действащата фигура в тази насока при посещението му в Русия; че Германия е насърчавала Австро-Унгария в решимостта ѝ да обяви война на Сърбия и не е съветвала сериозно за проява на умереност; че „чрез общите си действия на 27 юли, Германия и Австро-Унгария са направили всичко, за да направят възможна европейската война“, че Германия е решила да се откаже от дипломатическите си усилия на 30 юли и да възприеме политиката към започване на войната; че руската мобилизация не е представлявала акт на агресия, нито е оправдала германските контрамерки; че 10-км измама е била всъщност сериозен опит на французите да не провокират германците и е била рисковано военно начинание, на което се е противопоставил френският Генерален щаб; че Франция не е могла да не се присъедини към Русия във военните действия от 1914 г., без да скъса свещените си отбранителни договорни задължения; и че той не носи лична отговорност за действията на Франция през 1914 г., тъй като действа само чрез своя кабинет, а кабинета не може да действа без съгласието на Камарата на депутатите. Тези твърдения не се нуждаят от коментар!

През последната година Поанкаре започна публикуването на своите обемни мемоари, предназначени да го оправдаят от обвиненията, повдигнати срещу него. Случаят му обаче е по-лош, отколкото преди появата на трите тома, които вече са публикувани. Досега някои смятаха, че той всъщност има нещо жизненоважно и уместно, което да представи в своя защита. Мемоарите му представляват удивителна, но неефективна демонстрация на йезуитството и са критикувани от Фей, Фабр-Люс, Маргьорит, Дюпен и Шарпантие.

Най-добрата характеристика се съдържа в отговора на Фабр-Люс в „Европа“ от 10 април 1926 г.: „В това последно оправдание, както и в по-ранните си опити да се оневини, Поанкаре се стреми да прикрие изключително важни пропуски под дебел пласт обяснения, занимаващи се с напълно второстепенни въпроси. Неговата „В служба на Франция“ (*Au Service de la France*) е убедителна само за автори като Бернадот Шмит, притежаващи неумолима „воля да повярват“ във всичко, което подкрепя митовете от военното време“.

3. Безсмислената реторика на Вивиани. Изопачаванията на Вивиани по време на кризата от 1914 г. са добре известни от действията му, като фалшификацията да представи че германската мобилизация, предшества руската; както и от циркулярната му нота от 1 август, в която той твърди, че Русия приема да спре мобилизационните си мерки, но е принудена да ги възобнови от германския ултиматум.⁵⁶⁰

През 1922 г. той представя дълга защита, насочена срещу „Мемоарите на кайзера“. Тази книга е озаглавена „Както ги виждаме“ е много по-абсурдно представление от „Произходът на войната“ на Поанкаре.

Митът за уникалния, злонамерен и несравним германски милитаризъм е още по-старателно разпространяван пред нас, заедно с измислицата за беззащитна и невинна Франция. В самото начало той твърди, че вината на Германия е установена и запечатана завинаги, тъй като Германия е приела обвинението в Парижкия мирен договор и Райхстагът е гласувал за приемането на договора.⁵⁶¹ Легендата за Потсдамския коронен съвет е тържествено повторена, с леко намален брой присъстващи.

⁵⁶⁰ Montgelas, op. cit., pp. 180-82, 202; Dernartial L'Evangile du Quai d'Orsay, pp. 70 ff.

⁵⁶¹ G. Dupin in Vers la verite, pp. 9-13.

Кайзерът е представен като решен на европейска война на 5 юли, а заминаването му за ваканционен круиз е определено като „подвеждащо алиби“.⁵⁶²

Твърди, че Германия е знаела условията на австрийския ултиматум преди 10 юли (преди дори да бъде формулиран от австрийците) и твърди, че фон Ягов го е одобрил на тази ранна дата.⁵⁶³ Той твърди, че австрийската „Червена книга“ съдържа абсолютно доказателство, че германците са подтикнали австрийците в решимостта им да обявят война на Сърбия.⁵⁶⁴ Той представя съкращения и фалшифициран доклад на Виснер като пълния доклад, направен от него до австрийското правителство.⁵⁶⁵ Неговият разказ за посещението в Санкт Петербург през 1914 г. буди подозрение, дори ако не знаем какво всъщност се е случило там⁵⁶⁶: „Г-н Поанкаре и аз напуснахме нашата страна сутринта на 13 юли 1914 г. Леко полюшвани между синьото небе и сините води, в онази изолация, която за човек на публична длъжност е наградата, президентът на Френската република и аз седяхме и разговаряхме. Пътувахме с високо вдигнати глави и чисти сърца за мир, към укрепване на съюза ни с Русия, към установяване на приятелски отношения с други страни, към сливането на общите симпатии, и привилегированото приятелство, породено от съществуването на съюза, не изключва допълнителното обединяване на мисли и интереси. Какво мога да кажа за нашите разговори? Главата на Френската република разговаря насаме почти час с царя, както подобава. Аз също разговарях с царя; също естествено, с премиера (Геремикин) и най-вече с г-н Сазонов. Бяхме единодушни, както и други министри преди мен, през 1912 г. и по всяко време, за необходимостта от поддържане на съюза в достойнство и мир. Да говоря ли за тържества, приемите, паради, за приема от императрицата, толкова великолепа в красотата си, със сини очи, пронизващи като сапфири? Колко отдавна е всичко това! Почвата на Русия, винаги замръзнал саван, крие ужасите на хекатомбите, за да се избяга от които нито чин, нито възраст, нито пол не са могли да помогнат“.

Това е всичко, което той има да ни разкаже за дипломатическото значение и споразуменията по време на това знаменателно пътуване.

Планът на кайзера, за временното заемане на Белград от австроунгарците, който е одобрен от Грей и Джордж V, Вивиано осъжда като брутална и безразсъдна идея⁵⁶⁷: „Не е ли това възмутително? Какво повече би могла да иска ненаситна Австрия отвъд почти пълната окупация на една невинна страна, която чрез своята умереност е достойна за слава в анализите на историята, тъй като действаше в интерес на мира?“

Австроунгарският посланик е обвинен, че е напуснал Белград след сръбския отговор на ултиматума, игнорирайки неудобният факт, че преди да той да напусне столицата, сръбското правителство започва мобилизация на сръбската армия и се евакуира от Белград в Ниш.⁵⁶⁸

Той отново повтаря доказаната лъжа от 1914 г., че Австро-Унгария и Германия са се извършили мобилизацията си преди Русия, и въпреки че е чел меморандума на Добролорски, посвещава няколко страници на абсурдното твърдение, че руската обща мобилизация е била причинена от публикуването на фалшивоот съобщение за германската мобилизация в берлинския „*Lokalanzeiger*“ на 30 юли⁵⁶⁹.

⁵⁶² Viviani, *op. cit.*, pp. 111-113

⁵⁶³ Също, pp. 88, 101.

⁵⁶⁴ Също, p. 104.

⁵⁶⁵ Също, p. 124.

⁵⁶⁶ Също, pp. 89-92.

⁵⁶⁷ Също, 143-144.

⁵⁶⁸ Morhardt, *op. cit.*, pp. 45 ff., 293-294.

⁵⁶⁹ Viviani, pp. 160 ff.

Вивиани се опитва да представи Бетман-Холвег като по-голям „военен престъпник“ от кайзера и твърди, че усилията му да съдържи Австрия не са добросъвестни, защото е отменил телеграмата си с настояваща за въздържане точно преди полунощ на 30 юли.⁵⁷⁰

Вивиани пропуска да ни каже, че това отменяне ства едва след като в Германия наумават със сигурност за започналата руската мобилизация, получила насърчение от Франция, 24 часа по-рано.

Измислицата от 1914 г., че Франция и Англия са работили за дипломатическо уреждане от самото начало и че Русия е следвала покорно техните предложения, е доблестно повторена.⁵⁷¹

Оттеглянето от няколко км от границата се представя като истински опит да се демонстрират мирните френски намерения, който е бил „много опасен“ за френската отбранителна стратегия, предизвиква съпротивата на военното командване, забравяйки факта, че той лично, и военният министър генерал Месими са отrekli това в речите си пред френската камара през 1919 г.⁵⁷²

Накрая, той настоява, че Франция е задължена през 1914 г. да подкрепи Русия съгласно изричните условия на френско-руския съюз.⁵⁷³

Често се твърди, че никой водещ френски държавник никога не е признавал отговорността на френските лидери през 1914 г. за подстрекаването на Русия, което прави европейската война неизбежна.

Това не е така. В дълъг мемоар, съставен по време на процеса му и публикуван в *Les Documents Politiques, Diplomatique et Financiers* за март 1926 г. (преведен в *American Monthly* за януари 1927 г.), Жозеф Кайо обвинява Поанкаре подробно и доказва, че ако французите бяха възприели през 1914 г. политика, подобно на неговата при 2-рата Мароканска криза, нямаше да има световна война след убийството в Сараево. Последващи документални разкрития напълно потвърждават твърдението на Кайо (вж. Г. Демартиал, в *Evolution*, 15 юни 1926 г., стр. 14-21).

4. Трудностите не историческата апологетика. По-значителни усилия от оправданията на Поанкаре и Вивиани да се измъкнат от отговорност, правят двама изтъкнати френски учени, внушавайки ни погрешните представи, за да оневинят Франция.

Двама изтъкнати френски изследователи на дипломатическа история, Буржоа и Паж, в стандартния конвенционален френски труд за произхода на войната⁵⁷⁴, дори продължават да издигат мита за Потсдамския коронен съвет, въпреки че е доказана неговата несъстоятелност, много преди да напишат книгата си. Работата им е изцяло пълна с толкова очевидно погрешни интерпретации, че бившият германски престолонаследник не успява да я разбере.⁵⁷⁵

Също толкова показателен е случаят с Пиер Ренувен, най-добре информираният французин, писал по въпроса за вината във войната и човек, свободен от военната психология. Ренувин е сметнал за необходимо да избягва конкретното твърдение, че руската обща мобилизация, означава война, въпреки че той много добре знае това.⁵⁷⁶ Той поддържа тезата, че Германия се е надявала да локализира австро-сръбския конфликт до самия край, но се опитва да докаже, в очевидно противоречие на фактите, че германското

⁵⁷⁰ Също, pp. 186 ff.; 201 ff.

⁵⁷¹ Също, pp. 205 ff.

⁵⁷² Също, pp. 191 ff.

⁵⁷³ Също, p. 211.

⁵⁷⁴ *Les Origines et les responsabilités de la grande guerre.*

⁵⁷⁵ *Ich suche die Wahrheit; Hans Delbrück, in the Kriegsschuldfrage, September, 1925, pp. 604-608.*

⁵⁷⁶ *Les Origines immédiates de la guerre, pp. 261 ff.; M. Montgelas in the Kriegsschuldfrage, July, 1925, January, 1926; New York Nation, November 18, 1925; S. B. Fay Political Science Quarterly, December, 1925, pp. 626-9; G. Dupin, Revue de Hongrie, May-June, 1926; V. Marguerite, Evolution, April 15, 1926.*

правителство е изоставило дипломатическите си усилия на 30 юли и е решило да прибягне до войната.⁵⁷⁷ Много неадекватно подчертава френските дипломатически уловки, свързани със заповедта за оттегляне от 10 км, забавянето на заповедта за мобилизация и изчакването на обявяването на война от Германия.⁵⁷⁸

Накрая, представя много конвенционално тълкуване на предполагаемата миролюбива политика на сър Едуард Грей, в очевидно противоречие с фактите, събрани от Луц, Лорбърн, Морел и Юарт.⁵⁷⁹ Монжела, Дюпен и Маргьорит са критикували Ренувин подробно.

V. УНИКАЛНА ВИНА НА ФРАНЦИЯ И РУСИЯ. Следователно можем да кажем, че основната, всъщност единствената, пряка и непосредствена отговорност за общоевропейската война пада върху Русия и Франция. Трудно е да се каже коя трябва да бъде поставена на първо място. Несъмнено има най-тясно сътрудничество между Изволски и Поанкаре от 1912 г. до август 1914 г. и програмата на двамата е неразривно свързана с насърчаването на европейска война.

Изволски гордо се хвали през август 1914 г., че войната, която току-що е избухнала, е неговата война, но можем спокойно да кажем, че без пламенното и упорито сътрудничество на Поанкаре той никога не би могъл да поведе правителството си към истинска война. Следователно можем да твърдим, че Франция и Русия носят приблизително по равно отговорността за голямото бедствие и е безспорно вярно, че никоя друга европейска държава, освен Сърбия, не е желала общ европейски конфликт през лятото на 1914 г.

Авторът, стигайки до това заключение за единствената и пряка отговорност на Русия и Франция за Европейската война през 1914 г., го прави с пълното съзнание, че много авторитети твърдят, че не е имало план за събитията от 1914 г. и че всички са се „забъркали“⁵⁸⁰ във войната.⁵⁸¹

Авторът познава цялата литература, която съветва за предпазливост по отношение на обвинението срещу Поанкаре като открито виновен. Според автора тезата за „объркването“ е толкова далеч от истината, колкото и по-старата митология на Антантата за умишлената и злонамерена германска решителност за войната от 5 юли 1914 г.

Дори предпазливи учени като професор Фей сега признават, че колкото повече пише Поанкаре, толкова по-очевидна става вината му.⁵⁸²

Теорията, че каквато и да е истината, човек трябва да защитава тезата за споделената отговорност на всички участващи, улеснява много отклоняването на вниманието от стария мит за единствената германска отговорност, и авторът е напълно наясно, че е много по-лесно да се убеди читателя в тезата за споделената обща отговорност, отколкото да се докаже първичната и основна отговорност на Франция и Русия.

Но авторът не се кандидатира за Конгреса за да участва в комисията по въпроса за вината за войната. Той иска само да изложи своята теза до която е стигнал, пред непредубедена и интелигентна група читатели. И смята че е по-добре да постигне бавен напредък в утвърждаването на истината, отколкото бързо да разпространява една добре приемана илюзия.

⁵⁷⁷ Също, pp. 138-41; 162; 259-61.

⁵⁷⁸ Също, pp. 175 ff.

⁵⁷⁹ Също, pp. 209 ff.

⁵⁸⁰ Идеята за лунатиците сомнамбули, издигната век по-късно от Кристофър Кларк и справедливо отхвърлена от съвр. автори ревизионисти като Гери Дохърти, Джим Макгрегър, Джон Кафърки, Волфганг Ефенбергер и др., които добавят към написаното от Барнс, вече доказаната по-голяма вина на Британия, като основен координатор на Антантата. (б. пр.)

⁵⁸¹ Gooch, *Modern Europe*, p. 559.

⁵⁸² *New Republic*, October 14, 1924, p. 200. Bausinan, *Foreign Affairs* (London), January, 1926; *The Progressive*, February 1, 1926, December 1, 1926.

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЯ:

(1) Елзас-Лотарингия е единствената важна причина за войната, свързана с политиката на Франция. До 1912 г. главните апостоли на реваншизма са монархистите или консерваторите, врагове на Третата република.

Избирането на Поанкаре на премиерския пост през 1912 г. за пръв път ангажира Републиката с реваншистката политиката и програмата за връщане на „изгубените провинции“. Поанкаре открито признава, че тази идея отдавна се е превърнала в единствената и основна цел на неговото съществуване.

(2) За да постигне тази амбиция, той трансформира френско-руския съюз в агресивен съюз и до август 1914 г. успява да вербува Англия да се включи в неговата програма за удар върху Германия в подходящия момент.

(3) През есента на 1912 г. Поанкаре се съгласява да помогне на Русия във всяка война, разпалена на Балканите, при условие че това ще въвлече Германия и ще доведе до европейска война, която ще осигури Проливите на Русия и връщането на Елзас-Лотарингия за Франция. Френските военни цели, много от които са одобрени от Русия още през октомври 1914 г., включват не само връщането на Елзас-Лотарингия, но също анексирането на Саар и създаването на независима „рейнска държава“ под френски протекторат. Французите са много сигурни в успеха на европейската война, защото предполагат, че дори само Франция и Англия, или само Франция и Русия, могат успешно да се справят с Германия и Австро-Унгария.

С Англия, Франция и Русия, обединени срещу Централните сили, се очаква лесна и бърза победа. С участието и на Италия, Германия и Австро-Унгария нямат никакъв шанс. Основното нещо, което осуетява плана, е катастрофалното поражение на руснаците от Хинденбург.⁵⁸³

(4) Френският народ е бил миролюбиво настроен през 1912 г., но от 1912 до 1914 г. е бил постепенно подготвен за идеята за война на Балканите чрез пропагандата, водена във френските вестници, финансирана от руско злато, осигурено от Изволски и разпределено според Поанкаре и неговите сподвижници.

(5) Дори през 1914 г. френският народ е достатъчно против войната, поради което се прибегва до всякакви форми на измама, цензура, насилие и дипломатически манипулации, за да се заблуди френското обществено мнение в лъжата за отбранителната война. Задълженията на Франция по силата на съюза с Русия, дори не са били обсъждани в Камарата на депутатите. Следователно отговорността на Франция означава отговорност на Поанкаре и кликата негови доверени сподвижници.⁵⁸⁴

В контролирането на френската външна политика през Юлската кризата от 1914 г. от Поанкаре, има повече автократия, отколкото в монархиите Русия, Германия или Австро-Унгария. Това напълно опровергава непрекъснатото позоваване на Поанкаре на френската демокрация като предпазна мярка срещу война и гаранция за френската невинност през 1914 г.

(6) Поанкаре за първи път придава войнствен характер на Юлската кризата от 1914 г. чрез посещението си в Санкт Петербург. Той насърчава военната група в руския двор, дава им да разберат, че Франция ще изпълни всички задължения на френско-руския съюз и блокира първия план на Грей за мир, преди да напусне Санкт Петербург.

Вивиани предупреждава френското външно министерство на 24 юли да бъде готово за решителни действия по отношение на австро-сръбския спор.

⁵⁸³ Също привличането на Турция и България, което осигурява пълният контрол над Балканите и Проливите и парализира контактите на западните съюзници с Русия. (б. пр.)

⁵⁸⁴ Съвсем аналогично става и в Британия. (б. пр.)

На 25 юли, точно преди решаващото руско решение за войната на заседанието на съвета на министрите този ден, Палеолог информира руснаците, че „Франция се поставя безрезервно на страната на Русия“.

Пол Камбон предприема тайно пътуване от Лондон по време на отсъствието на Поанкаре, за да задържи действията на Биенвеню-Мартен и Бертело във външното министерство в очакване на завръщането на Поанкаре и Вивиани.

Още на 27-ми Сазонов информира французите, че няма да толерира никакви френски ограничения върху политиката му, а изпълняващият длъжността френски министър на външните работи го увери, че такива няма да бъдат правени. Когато Поанкаре се завръща в Париж, Сазонов вече е решил да пристъпи към мобилизация, която неизбежно означава европейска война.

(7) На 29 юли, след като е издадена първата руска заповед за обща мобилизация и преди царят да я отмени, Сазонов информира французите за военните си планове и пита дали може да разчита на пълната френска подкрепа. Той също иска Франция незабавно да измъкне признание от Грей и да ангажира Англия с агресивните планове.

(8) Поанкаре, Вивиани и Месими обсъждат този въпрос на среща в нощта на 29 юли и решават с ясното разбиране да подкрепят руската политика, която означава всеобща европейска война и край на всички дипломатически усилия за разрешаване на кризата. Вивиани телеграфира обещанието за пълната френска подкрепа и съветва руснаците да бъдат възможно най-потайни в подготовката си, за да получат максимално времево предимство пред германците.

Изволски телеграфира, че Месими се радва руснаците да ускорят военните си приготовления, но трябва да бъдат предпазливи и също така да направят публична декларация, че са готови да забавят приготовленията си в интерес на мира. Той информира Сазонов, че Пол Камбон незабавно ще се обърне към сър Едуард Грей и ще получи неговото потвърждение на споразумението от 22 ноември 1912 г.

(9) Въпреки горепосочените факти, Поанкаре информира Джордж V на 31 юли, че Франция от самото начало е съветва Русия за умереност и че Русия е приела единодушно този съвет. Поанкаре се опитва да измами Джордж V да обещае английска помощ на Франция под претекст, че ще съдържа Германия. Франция подкрепя фалшивото предложение на Сазонов от 31-ви да се разгледа кризата на европейска конференция.

Но в нощта на 31-ви Франция решава да започне война „с силен дух“ и за това информира Изволски. Така Франция е първата страна, която официално обявява решението си да се откаже от дипломатическите усилия и да прибегне до войната.

(10) След като взема решението за война, френското правителство извършва редица дипломатически маневри, за да накара френското, италианското и британското обществено мнение да повярват, че се готвят за строго отбранителна война. Затова е измислена измамата с 10-км отстъпление от границата на 30 юли, забавянето на заповедта за мобилизация и решимостта да се изчака обявяването на война от Германия, за да се впечатлят англичаните и да се избегне дебата за задълженията към Русия по силата на съюза. Въпреки забавянето на заповедта за мобилизация, френските военни приготовления напредват стабилно от 24-ти нататък.

(11) Въпреки че руската мобилизация всъщност предизвиква Световната война, Франция е също толкова отговорна, колкото и Русия, защото Поанкаре дава първоначалната подкрепа на руската агресия по време на посещението си в Санкт Петербург и потвърждава това с решението си в нощта на 29 юли да подкрепи руските мобилизационни планове. Франция не е обвързана от договорно задължение да помага на Русия през 1914 г., тъй като първо започналата руска мобилизацията освобождава Франция от условията на военната конвенция от 1914 г.

Поанкаре внимателно е скрива този факт от френската Камара на депутатите през 1914 г. и отказва въпросът да бъде подложен на дебат.

(12) Френската „Жълта книга“ от 1914 г. е изцяло фалшифицирана в сравнение с всички други държавни документи от този период. Нито Поанкаре, нито Вивиани успяват да се защитят, и затова прибегват до най-очевидните и крещящи фалшификации на факти или избягване на жизненоважни въпроси.⁵⁸⁵

В светлината на фактите за произхода на войната, които събрахме в тази и предходните глави, следното послание на Поанкаре до френския парламент на 4 август 1914 г. представлява почти уникална комбинация от героична трагедия и лек хумор:

„Франция току-що стана обект на насилствено и преднамерено нападение, която е нагло нарушение на международното право. Преди да ни изпратят каквато и да е нота за обявяване на война, дори преди германският посланик да е поискал паспортите си, нашата териториална цялост е нарушена. Германската империя чака до вчера вечерта, за да покаже истинската същност на нещата, което вече беше създавала.

Повече от четиридесет години в искрена любов към мира, французите погребяха в дъното на душите си желанието за законно възмездие. Те дадоха на света пример за велика нация, окончателно издигнала се от поражението чрез воля, търпение и труд, и използваща обновената си и подмладена сила, само в интерес на прогреса и доброто на човечеството.

Откакто ултиматумът на Австрия предизвика кризата, която заплаши цяла Европа, Франция упорито следва и препоръчва на всички страни политиката на благоразумие, мъдрост и умереност. Не може да ѝ бъде вменено нито едно действие, нито една стъпка, нито една дума, които да не са мирни и помирителни.

В този час когато войната започва, тя има право, в името на собствената си справедливост, тържествено да заяви, че до последния момент е полагала изключителни усилия, за да предотврати войната, която предстои да избухне, смазващата отговорност за която Германската империя ще трябва да носи пред историята. (Единодушни и многократни аплодисменти.)

На следващия ден, когато ние и нашите съюзници публично изразявахме надеждата си да видим преговорите, започнати под егидата на Лондонския кабинет, доведени до мирен край, Германия внезапно обяви война на Русия, тя нахлу в територията на Люксембург, тя възмутително обиди благородната белгийска нация (силни и единодушни аплодисменти), нашия съсед и наш приятел, и се опита коварно да ни нападне, докато бяхме в разгара на дипломатически разговор. (Нови и многократни единодушни аплодисменти.)

Но Франция наблюдаваше. Колкото и бдителна, толкова и мирна, тя беше подготвена; и нашите врагове ще срещнат по пътя си нашите доблестни защитаващи се войски, които са на поста си и ще осигурят паравана, зад която методично ще се извършва мобилизацията на нашите национални сили.

Нашата прекрасна и смела армия, която Франция днес съпътства с майчината си мисъл (бурни и многократни аплодисменти), се е вдигнала нетърпелива да защити честта на знамето и страната ни. (Единодушни и многократни аплодисменти.)

Президентът на републиката, тълкувайки единодушното чувство на страната, изразява на нашите войски, по суша и море, възхищението и доверието на всеки французин (бурни и продължителни аплодисменти).

Тясно обединена в общо чувство, нацията ще премине към упоритва и хладнокръвното самообладание, за което от началото на кризата тя е давала ежедневно доказателства. Сега, както винаги, тя ще знае как да хармонизира най-благородната смелост и най-

⁵⁸⁵ Viviani, *As We See It*, pp. 267-268.

пламенния ентусиазъм с онова самообладание, което е знак за постоянната ѝ енергия и е най-добрата гаранция за победа (аплодисменти).

Във войната, която започва, правото е на страната на Франция, чиято вечна воля не може безнаказано да бъде пренебрегната от като от другите народи, така и от отделни хора (бурни и единодушни аплодисменти).

Тя ще бъде героично защитавана от всичките си синове, нищо няма да разруши свещения им съюз пред врага днес. Те са обединени като братя в общо негодувание срещу агресора и в обща патриотична вяра (силни и продължителни аплодисменти и викове „Да живее Франция“).

Тя е вярно подпомагана от Русия, нейния съюзник (силни и единодушни аплодисменти);

Тя е подкрепяна от лоялното приятелство на Великобритания (силни и единодушни аплодисменти).

И вече от всяка част на цивилизования свят към нея идват съчувствие и добри пожелания. Защото днес тя отново застава пред вселената в борбата за свобода, справедливост и разум (силни и многократни аплодисменти).

„*Haut les coeurs et vive la France!*“ – Не се колебайте и да живее Франция! (единодушни и продължителни аплодисменти)“.

ГЛАВА VIII. СЪР ЕДУАРД ГРЕЙ И ОТГОВОРНОСТТА НА АНГЛИЯ

I. АНГЛИЯ И ФРАНЦИЯ ДО 1914 Г. Не може да има задълбочено разбиране на причините за влизането на Великобритания в Световната война, освен ако нямаме категорични познания за характера и развитието на англо-френските отношения до 28 юни 1914 г. Докато Англия е ангажирана в отношенията на Антантата с Русия, руският съюз никога не е бил популярен в Англия и 6 месеца след обявяването на Световната война Англия твърдо отказва да се присъедини към главната цел на руската външна политика – завземането на Проливите и Константинопол.

Както ще видим по-късно, сър Едуард Грей трябва да прибегне до съмнителни мерки, за да повлияе на британското обществено мнение и да направи приемлива войната с Русия като съюзник.⁵⁸⁶

Грей упорито отказва да превърне австро-сръбския спор в директен проблем за Англия и в разгара на последния етап от Юлската криза през 1914 г. дори шовинистичното списание „Джон Бул“ публикува водеща статия под заглавие „По дяволите Сърбия... още веднъж, по дяволите Сърбия!“⁵⁸⁷

Англия не влиза във войната, както формално е известно заради германското нахлуване в Белгия. Грей също се ангажира писмено да влезе във войната на 2 август 1914 г., преди Германия да е предприела какъвто и да е ход за нахлуване в Белгия; дори преди да е изпратила ултиматум на Белгия.

Грей отказва германското предложение, че Германия ще уважи белгийската териториална цялост, при условие че Англия остане неутрална.

Грей също не е длъжен да се притече на помощ на Франция с нотата си от 2 август, тъй като между това време и обявяването на война от Англия, Германия предлага да направи отстъпки, които напълно премахват условията за военната помощ към Франция, посочени в писмото на Грей до Пол Камбон на 2 август.

⁵⁸⁶ Irene Cooper Willis, *How We Went into the War*.

⁵⁸⁷ E. F. Henderson, *The Verdict of History: the Case of Sir Edward Grey*, p. 192

Не може да се твърди, че Грей е искал война заради самата война или дори да унижи и отслаби Германия, колкото и да е желал последното. Истинската причина, поради която Грей хвърли Англия във войната, е, че той довежда Англия до такова състояние с писмените и устните обещания към Франция, че се чувства задължен да въвлече страната си във всяка война, в която Франция е ангажирана срещу Германия.⁵⁸⁸

В мемоарите си Грей се представя така, сякаш разглежда задължението да се помогне на Франция като основано повече на убеждението за интересите на Англия, отколкото на дълга на честта към Франция, който е подчертан по време на избухването на войната. Без съмнение и двата фактора са изиграли голяма роля в решението му.

Твърди се, че това задължение е било толкова остро и специфично, че той открито признава, че ще подаде оставка, ако не успее да въвлече Англия в конфликта.⁵⁸⁹ „Тъй като от самото начало е информиран за френско-руските намерения и подготовки, но въпреки това не желае да подкрепи съюзниците си, след като узнава за техните военствени планове, той е въвлечен в конфликта, без да е желал войната абстрактно, в началото на кризата. С други думи, Англия влиза във войната, защото Грей е решен да воюва за съюзника, който е вече решен на война.

По-късно лорд-канцлерът на Англия, граф Лорбърн, го обяснява така: „Влязохме във война неподготвени, забъркахме се в руската кавга, защото бяхме обвързани с Франция, и бяхме в неведение.“⁵⁹⁰

В англо-френските споразумения се крие ключът към британската отговорност за Световната война. Главните архитекти са Теофил Делкасе и Пол Камбон. В тази глава разказваме интересната история за това как една страна, която теоретично е била против войната, се е превърнала в страна, чието гарантирано участие е направило Световната война неизбежна.

С изключение на сътрудничеството в не много успешната Кримска война, Франция е най-упоритият и важен съперник на Англия в продължение на 500 години. Преди инцидента във Фашода от 1898 г. между Англия и Франция има ожесточено напрежение. Франция е била енергично против британската политика в Южна Африка. Дори по време на Бурската война въпреки Делкасе и Фашода, Франция е много по-враждебна към Англия, отколкото Германия, в Паржи президента на Трансваал Крюгер е посрещнат с показна сърдечност.⁵⁹¹

Началото на определени англо-френски ангажименти идва с договора, сключен от консервативното правителство (на Балфур) през 1904 г., който урежда френско-британския спор за Египет, Нюфаундленд и другаде и дава на Франция свобода на действие в Мароко.⁵⁹²

На следващата година консервативното правителство е все още на власт, и полага основите за преките разговори с Франция за военноморско сътрудничество и са поставя началото на обсъждане на сътрудничество и за сухопатните сили.⁵⁹³

Също така е обещана на Франция помощ, в случай на война с Германия по време на 1-та Мароканска криза. Сър Едуард Грей продължава същата политика с ентузиазъм, след като влиза в кабинета на Кембъл-Банерман през декември 1905 г. Назначаването на Грей за външен министър, определя отношението на Англия към Германия и Франция,

⁵⁸⁸ Разбираемо е обръкването на автора, защото не знае нищо за групата на Милнър, която реално дърпа конците на Грей и либералите-империалисти, но това ще стане известно едва с книгата на Карол Куигли издадена много по-късно. (б.пр.)

⁵⁸⁹ Viscount Grey of Fallodon, *Twenty-Five Years, 1892-1916*, Vol. I, pp. 303, 316.

⁵⁹⁰ Earl Loreburn, *How the War Came*, p. 17.. A. L. Kennedy, *Old Diplomacy and New*.

⁵⁹¹ Също, pp. 72-74.

⁵⁹² *Cambridge History of British Foreign Policy*, Vol. III, pp. 305 ff.

⁵⁹³ *Twenty-Five Years*, Vol. I, p. 74; Vol. II, p. 2,

според лорд Лорбърн в следния пасаж⁵⁹⁴: „При формирането на либералното правителство на 12 декември 1905 г. тримата министри, г-н Аскуит, г-н Халдейн и сър Едуард Грей, полагат основите на различна политика, или това политикана на британската намеса, ако Германия предприеме непровокирана атака срещу Франция. Те правят това за месец, вероятно за няколко дни след встъпването си в длъжност, чрез разговори с френския посланик и с военните и военноморски разговори между генералните щабове на двете страни, които разработват планове за съвместни действия във война с намесата на Великобритания. Те го правят зад гърба на почти всички свои колеги от кабинета и което е наистина важно, без Парламентът изобщо да бъде уведомен, че се обмисля активна намеса на страната на Франция срещу Германия.“

Грей признава, че в детството си профренски настроените му баща и дядо са развили в него сантиментална любов към Франция и омраза към Германия, като са му внушили френския възглед за френско-пруската война.⁵⁹⁵

Няма да търсим „фройдистко тълкуване“ на кризата от 1914 г. в британското външно министерство. Британското обещание за помощ на французите в 1-та Мароканска криза е пазено в тайна, и изявленията на Грей, след като встъпва в длъжност, са скрити от знанието на мнозинството от кабинета.

Но във 2-та Мароканска криза британската неприязъм към Германия е открито демонстрирана от Лойд Джордж в речта му в Маншън Хаус на 21 юли 1911 г.⁵⁹⁶

Несъмнено има много истина в твърдението на някои, че първоначалната цел на Грей е установяването баланс на силите в Европа, отколкото да организира съюз срещу Германия или дори да заеме страна по такъв съюз. Доста неразумната политика на Германия, особено в Мароко, води Грей по-далеч по пътя на съюза с Франция и Русия, отколкото първоначално е избрал. Въпреки че германската кауза, от гледна точка на международното право е справедлива и в двете марокански кризи, Германия е по-заинтересована от разбиване на англо-френското споразумение, отколкото от осигуряване на правата си в Мароко.

Това принуждава Грей да окаже решителна подкрепа на Франция, заради плана си за възстановяване баланса на силите.

Балканските войни от 1912-13 г., заплашват мира в Европа. Поанкаре се страхува, че Русия може да си осигури Проливите без европейска война. Затова той дава обещанието си на Русия, че Франция ще я последва в европейска война за Балканите. но е необходимо да се осигури участието на Англия и Пол Камбон е инструктиран да се обърне към Грей и да получи от него размера на помощта, която Англия обещава по това време.

След дълги преговори английското споразумение придобива следния вид в писмото на Грей до Камбон на 22 ноември 1912 г. Англия се ангажира да защитава северното крайбрежие на Франция и да позволи на френския флот да се съсредоточи в Средиземно море:

„22 ноември 1912 г.

„СКЪПИ ПОСЛАНИКО, през последните години френските и британските военноморски и военни експерти периодично се консултират помежду си. Винаги се приема, че тези консултации не ограничават свободата на нито едното от правителствата да решава в бъдеще дали да помага с оръжие или не. Съгласни сме, че консултациите между експерти не са и не трябва да се разглеждат като ангажимент, който обвързва някое от правителствата с действия при ситуация, която все още не е възникнала и може никога да не възникне. Разположението на френския и британския флот в настоящия момент не се основава на ангажимент за сътрудничество във война. Вие обаче посочихте, че ако

⁵⁹⁴ Loreburn, *op. cit.*, p. 216.

⁵⁹⁵ *Twenty-Five Years, Introduction*, pp. xxii-xxiii.

⁵⁹⁶ Loreburn, *op. cit.*, pp. 75-81; J. S. Ewart, *The Roots and Causes of the Wars, 1914-1918*, Vol. II, p. 846.

някое от правителствата има сериозна причина да очаква непровокирано нападение от трета сила, ще е от съществено значение да знае дали в този случай може да разчита на въоръжената помощ на другото. Съгласен съм, че ако някое от правителствата има сериозна причина да очаква непровокирано нападение от трета сила или нещо, което заплашва общия мир, то трябва незабавно да обсъди с другото, дали двете правителства трябва да действат заедно, за да предотвратят агресията и да запазят мира, и ако е така, какви мерки са готови да предприемат съвместно. Ако тези мерки включват действия, плановите на Генералния щаб незабавно ще се взети предвид и след това правителствата ще решат какъв резултат да очакват“.

ЕДУАРД ГРЕЙ

Това споразумение е толкова важно, и Грей в известната си реч от 3 август 1914 г. признава, че то е „отправната точка за правителството в настоящата криза“.⁵⁹⁷

Това буквално е потвърждение на документа от 2 август 1914 г., което го кара да се чувства безвъзвратно задължен да въвлече Англия във войната. Камбон добре разбира, че това споразумение ще въвлече Англия във войната по всеотдаен начин, защото беше немислимо една държава да позволи на флота си да участва, а армията да бездейства.⁵⁹⁸

Тази кореспонденция има изключително важен ефект върху британския флот. Уинстън Чърчил, първи лорд на Адмиралтейството, откровено признава, че от този момент нататък военноморското командване приема неизбежността на войната с Германия и се подготвя за нея както физически, така и психологически.⁵⁹⁹

Въпреки че не можем да бъдем сигурни по този въпрос до публикуването на френските и британските архиви, изглежда, че е имало нещо повече от просто хронологично съвпадение между категоричното обещание на Поанкаре да помогне на Русия в случай на европейска война за Балканите, направено на 17 ноември 1912 г., и писмото от Грей до Камбон на 22 ноември 1912 г.

9 ноември 1912 г. е ключов период в европейската дипломация. Това е времето, когато агресивността най-накрая се вкарва във френско-руския съюз и Англия определено е ангажирана по принцип с подкрепа на Франция. Това е и времето (на 8 ноември) когато руснаците изготвят плана си за тайната мобилизация на армията си под прикритието на дипломатическа активност.

Дипломатическият контекст на Световната война може да се открие както в дипломацията на този месец, така и в двете седмици след 23 юли 1914 г. Подготовката на армията е съпътствана от разработването на мерки за военноморско сътрудничество.

През януари 1906 г. Грей и военният министър лорд Халдейн, тайно уреждат непрекъснато сътрудничество между френския и британския генерален щаб, включително изрични планове за сътрудничество с Русия на изток.

До края на 1910 г. тези планове преминават през сложна разработка, включваща завършени приготовления за десанта на британски експедиционни сили на континента, очевидно в Белгия, със или без съгласието на белгийските власти.⁶⁰⁰

Г-н Морел, вземайки фактите си от книгата на самия лорд Халдейн „Преди войната“, описва ситуацията, каквато е съществувала през 1910 г.⁶⁰¹: „За пет години, „до края на 1910 г.“, подробните „планове“, които лорд Грей толкова старателно скрива от Камарата през август 1914 г., са „разработени“. Лорд Халдейн решава своя „проблем“ как да мобилизира и концентрира военна сила от 160 000 души „на място разположено

⁵⁹⁷ Loreburn, *op. cit.*, pp. 98-9, 98 ff.; *Cambridge History of British Foreign Policy*, Vol. III, pp. 467 ff.

⁵⁹⁸ *Twenty-Five Years*, Vol. II, p. 312.

⁵⁹⁹ Henderson, *op. cit.*, p. 204.

⁶⁰⁰ W. Churchill, *The World Crisis, 1911-1914*, Vol. I.

⁶⁰¹ F. Stiere, *Isvolsky and the World War*, p. 90.

срещу белгийската граница“, „което беше уредено между щабове на Франция и Великобритания“, които да действат съвместно с френските армии, и „с помощта на руския натиск на изток“.

Обърнете внимание, че сътрудничеството на руските армии е било част от „проблема“, неразделна част от „плановите“ от самото начало, от 1906 г., и се запитайте какво ще кажат прогресивните сили в страната, ако знаеха за това, и колко дълго ще просъществува правителството, ако тези „планове“ бяха разкрити!

Британските и френските офицери разузнават щателно терена, на който съюзническите армии ще се бият в Белгия и Франция; сър Хенри Уилсън е обиколил целия терен с велосипеда си. По това време „плановите“ стават толкова всеобхватни, че след завършването им, на първата конференция на френските и руските щабове, проведена в Красное село през август 1911 г., генерал Дубай, френският началник-щаб, уверява руските си колеги, че френската армия ще „предприеме настъпление срещу Германия с помощта на британската армия от левия ѝ фланг“ на 10-ия ден след мобилизацията. През декември същата година (1911) лорд Френч с неговия щаб посещава френската щабквартира. Така мълчаливо е издигнат вторият важен камък, докато британският народ се занимава с ежедневните си дела, в блажено невежество за случващото се, радвайки се на демократичната конституция и за разлика от своите невежи континентални съседи, смята че е господар, а не слуга на своите управници“.⁶⁰²

В доклада си от 5 декември 1912 г. Изволски посочва, че френско-британската военна конвенция е толкова изрична и задълбочена, колкото френско-руската⁶⁰³: „От началото на настоящата криза г-н Поанкаре не е преставал, при всеки повод, да кани Лондонския кабинет на поверителни разговори за изясняване на позицията, която ще заеме Англия в случай на общеевропейски конфликт. От британска страна досега не е взето решение. Лондонският кабинет неизменно отговаря, че това ще зависи от обстоятелствата и въпросът за мира или войната ще бъде решен от общественото мнение. Но разглеждането на всички евентуални възможности, които могат да възникнат, не е прекъсвано между френските и британските щабове, и съществуващите военни и военноморски споразумения съвсем наскоро са претърпели още по-голямо развитие, така че в настоящия момент англо-френската военна конвенция е също толкова установена и пълна (*a un caractere aussi aclieve et complet*), колкото и френско-руската конвенция; единствената разлика е, че първите носят подписите на началник-щабове и не са задължителни за правителството. През последните няколко дни генерал Уилсън, началник-щаб на Англия, беше във Франция при най-строга конфиденциалност и бяха разработени различни допълнителни подробности. Очевидно за първи път, в тази работа участваха не само военни, но и други представители на френското правителство.“

Самият лорд Халдейн посочва влиянието на тези приготовления върху бързината, с която експедиционните сили са мобилизирани и прекарани през Ламанша през 1914 г.⁶⁰⁴: 18 «След края на войната, лорд Халдейн обяснява с немалка и простима гордост как като военен министър от 1905 до 1912 г. е реорганизирал ведомството и се е подготвил за „евентуалностите“ на континента“.

Това е направено по повод разследването за въглицата. Можем да цитираме въпроса на председателя и отговорите на лорд Халдейн от протокола на Комисията: „Господин председател, прав ли съм, като твърдя, че през това време вие организирахте териториалните сили на короната и че също така осигурихте бърза мобилизация на нашите сили в случай, че нацията бъде призована да влезе във война?“

⁶⁰² Голяма самоизмама, показваща основните слабости на парламентарната демокрация, лесно попаднала под контрола на задкулиската олигархия! (б. пр.)

⁶⁰³ E. D. Morel, *The Secret History of a Great Betrayal*, pp. 5-6.

⁶⁰⁴ Също, pp. 15-16.

(Лорд Халдейн) Точно така.

„Мисля, че в резултат на вашите усилия беше осъществена много бърза мобилизация на нашите сили, когато беше обявена война срещу Германия?

„Да. Нещото, върху което се съсредоточихме, беше изключителната бързина на мобилизацията и концентрацията на силите в мястото за дислокация и това ние осъществихме отлично“.

„Предполагам, че вече не е тайна, но войната беше обявена във вторник, 4 август 1914 г., и мисля, че в рамките на 12 или 14 часа, съгласно схемата за мобилизация, която бяхте подготвили, някои от нашите войски вече бяха във Франция?“

„Да, за много кратко време; в рамките на само няколко часа войските бяха във Франция“.

„Колко време мина, преди целият Британски експедиционен корпус да бъде разположен на бойното поле на определеното място?“

„В понеделник, 3 август 1914 г., по искане на министър-председателя, аз като лорд-канцлер, се върнах във Военното министерство и задействах мобилизационната машина, с която бях добре запознат. Това беше направено в 11 ч. в понеделник, 3 август, и издаването на заповедите отне само няколко минути; всичко беше подготвено години по-рано.“

Подробностите за плановете за военно сътрудничество с Франция, както и очакването за предстояща война в британското военно министерство много преди убийството на Франц Фердинанд, са добре илюстрирани от следното разкритие на майор У. Киприан Бридж, официален преводач на военното министерство през 1914 г.⁶⁰⁵:

„Но това, което ме впечатли най-много от всичко, беше че около час след като обявихме война на фаталния 4 август, от сейфа му беше изваден голям документ с гриф „много секретно“. Той беше написан на френски и ми го е повериха за превод. Оказа се, че представлява подробно споразумение между британското и френското правителство относно начина, по който трябва да се коригират плащанията от името на Британските експедиционни сили, действащи в Северна Франция. В него се вниква в подробности, например за разменната ставка, по която трябва да се правят изчисленията, която всеки опитен офицер трябва да знае, и е необходима само ако планът бъде приведен в изпълнение почти незабавно. Документът е датиран и подписан в началото на февруари (мисля, че на 4-ти) 1911 г.“.

Вестниците на лорд Нортклиф (Хармсуърт) твърдо подкрепят тези военни планове. Всъщност тези вестници в Англия предполагат, че ще повлияят на френското обществено мнение, като пламенно подкрепят законопроекта за 3-годишната служба на френската армия от 1913 г., който значително увеличава сухопътните сили на Франция, и атакуват яростно противниците на законопроекта.

Клемансо, който след Нортклиф, се явява най-големият пропагандист от предвоенния период, отвърща със същото, като предостави много провокативни материали за скандалния „Национален преглед“ на Максе.⁶⁰⁶

Споразумението между Англия и Франция се пазят в тайна, скрити дори от мнозинството членове на кабинета и известни само на Аскуит, Грей, Халдейн и лорд Кроу, но се развиха подозрения, че между Англия и страната отвъд Ламанша съществува нещо повече от приятелски отношения. Вследствие на това Аскуит и Грей са открито разпитани по въпроса от членове на Камарата на общините. На 10 март 1913 г. лорд Хю Сесил задава следния въпрос на Аскуит в Камарата на общините⁶⁰⁷: „Съществува много общо

⁶⁰⁵ C. A. Beard, *Cross-Currents in Europe To-day*, pp. 54-55.

⁶⁰⁶ W. C. Bridge, "England's War Preparations," in the *Kriegsschuldfrage*, July, 1924, pp. 268-269.

⁶⁰⁷ Morel, *op. cit.*, p. 17. On Northcliffe see the famous "Open Letter" by A. G. Gardiner in the *London Daily News*, December 5, 1914.

убеждение, че нашата страна е задължена, не по договор, а по задължение, произтичащо от уверение, дадено от Министерството в хода на дипломатически преговори, да изпрати много големи въоръжени сили, за да действат в Европа. Това е общото убеждение“.

Г-н Аскуит отговоря: „Трябва да кажа, че това не е вярно.“ На 24 март той добави още⁶⁰⁸: „Както многократно е заявявано, нашата страна не е обвързана с никакво задължение, което не е публично и не е известно на Парламента, което да я задължава да участва във война. С други думи, ако възникне война между европейски сили, няма непубликувани споразумения, които да ограничат или затруднят свободата на правителството или Парламента да решават дали Великобритания трябва да участва във война или не“.

На 28 април 1914 г., веднага след като Грей се завръща от Париж, където се съгласява да наложи споразумение за военноморска конвенция с Русия, той е попитан⁶⁰⁹:

„Дали е наясно, че наскоро са отправени искания за по-нататъшно военно разбирателство между силите на Тройното съглашение за съгласувани действия на континента в случай на определени ситеации, и дали политиката на нашата страна все още остава свободна от всякакви задължения за участие във военни операции на континента“.

Грей отговоря⁶¹⁰: „Отговорът на първата част на въпроса е отрицателен, а що се отнася до втората част, въпросът остава същият, както е посочен от министър-председателя в отговор на въпрос в тази зала на 24 март 1913 г.“.

На 11 юни 1914 г., по-малко от два месеца преди избухването на войната, на Грей е зададен подобен въпрос от г-н Кинг. Той отговаря по-подробно⁶¹¹: „Уважаемият член на парламента от Северен Съмърсет зададе подобен въпрос миналата година относно военните сили, а уважаемият менибер за Северен Салфорд зададе подобен въпрос също в същия ден, както направи и днес. След това министър-председателят отговори, че ако възникне война между европейските сили, няма непубликувани споразумения, които ограничават или възпрепятстват свободата на правителството или на парламента да решават дали Великобритания трябва да участва във войната. Този отговор обхваща и двата въпроса в документа. Той остава толкова верен днес, колкото и преди година. Оттогава не са приключени преговори с никоя сила, които да направят твърдението по-малко вярно. Не се водят подобни преговори и доколкото мога да преценя е малко вероятно да бъдат започнати. Но ако бъде сключено споразумение, което да наложило оттеглянето или изменението на изявлението на министър-председателя от миналата година, което цитирах, според мен, то ще бъде представено на Парламента, и предполагам, че така ще стане“.

Когато Грей произнася забележителната си реч от 3 август 1914 г., в която иска одобрението на Парламента за обещанието си да помогне на Франция, той се изправя пред трудната ситуация, в която трябва да иска съгласие за изпълнение на задължение, за което той твърди, че не съществува. Той отрича, че е имало някакви изрични писмени споразумения като писмото до Камбон, да не говорим за плановете на генералните щабове на двете страни.

Професор Биърд определя като „удивително“ и „изумително“ откровение самото признаване на съществуването дори на общите ангажименти от писмото до Камбон.

Грей не можа да събере достатъчно смелост да признае, че между двете страни съществува военна и военноморска конвенция. Следователно, четейки писмото до Камбон в Камарата на общините, той пропусна осъдителното заключително изречение. Следваме

⁶⁰⁸ Loreburn, *op. cit.*, pp. 101-2.

⁶⁰⁹ Ewart, *op. cit.*, Vol. I, p. 128.

⁶¹⁰ Също.

⁶¹¹ Също.

Морел, като даваме двата варианта на значителната част от писмото, както е написано първоначално до Камбон и както е прочетено в Камарата от Грей⁶¹²:

1. Заключение на писмото Грей-Камбон, прочетено пред Камарата на общините „Съгласен съм, че ако някое от правителствата има сериозна причина да очаква непровокирана атака от трета сила или нещо, което заплашва общия мир, то трябва незабавно да обсъди с другото дали двете правителства трябва да действат заедно, за да предотвратят агресията и да запазят мира; и ако е така, какви мерки са готови да предприемат съвместно.“

2. „Заключение на писмото, както е действително написано до г-н Камбон. „Съгласен съм, че ако някое от правителствата има сериозна причина да очаква непровокирана атака от трета сила или нещо, което заплашва общия мир, то трябва незабавно да обсъди с другото дали двете правителства трябва да действат заедно, за да предотвратят агресията и да запазят мира, и ако е така, какви мерки са готови да предприемат съвместно. Ако тези мерки включват действия, планове на генералните щабове незабавно ще бъдат взети предвид и правителствата след това ще решат какво действие трябва да предприемат.“

В мемоарите си Грей предлага следното просветляващо и забавно обяснение за пропускането на жизненоважното последно изречение⁶¹³: „Едва през 1923 г., девет години по-късно, обвинението, че съм пропуснал последното изречение от писмото, беше доведено до знанието ми. Първият ми импулс беше да отрека това като невъзможно; но е така: последното изречение от писмото не се появява в доклада за речта. Според доклада е бил повдигнат въпрос относно датата на писмото и е възможно прекъсването в четенето на писмото, толкова близо до края, да е причинило случайно пропускане, или може би съм сметнал последното изречение за маловажно, тъй като не е повлияло на смисъла и същественото значение на вече прочетеното. Не мога да кажа. Писмото беше публикувано изцяло в Бялата книга два или три дни по-късно; коректурата на тази книга ми беше представена преди публикуването; със сигурност не повдигнах никакъв въпрос за това как писмото трябва да изглежда в Бялата книга и затова или не съм отдал значение на пропускането на изречение в речта или не са били наясно, че е имало някакъв пропуск“.

Може да отбележим, че е изключително удобно сър Едуард да пропусне „случайно изречението“, което най-очевидно демонстрира лъжливостта в отговорите му до Камарата на общините през април и юни 1914 г.; и че е изключително любопитно за него да не придаде никакво значение на най-важната и уличаваща характеристика на кореспонденцията с Камбон. Можем допълнително да предположим, че убедителна причина, поради която той не възразява срещу публикуването му в пълен текст в Бялата книга, е че на 4 август Вивиани прочита цялото писмо във френската Камара на депутатите.⁶¹⁴

Дипломатическите начинания на Грей с Франция и неговите обяснения за тях представят едни от най-добрите илюстрации на това, което Теодор Рузвелт с подигравка нарича „думи ва невестулка“⁶¹⁵, когато критикува дипломатическите съобщения на Удроу Уилсън. Те са изключително уклончиви и мъгляви, въпреки че когато изпитанието е дошло, Грей отстоява твърдо най-крайното тълкуване на ангажиментите си към Антантата.

II. АНГЛИЯ И РУСИЯ. Макар англо-руското съперничество да не е с толкова дълго историческо минало, колкото англо-френската антипатия, то е много по-остро в последния половин век преди 1914 г.

⁶¹² Loreburn, pp. 102 ff.

⁶¹³ Morel, op. cit., p. 3.

⁶¹⁴ Twenty-Five Years, Vol. II, pp. 16-17.

⁶¹⁵ В англ. език, метафоричен израз означаващ „думи или твърдения, които са умишлено двусмислени или подвеждащи“.

Англия и Русия водят една война за Близкия изток (Кримската 1854-56) и са близо до втора през 1878 г., и трета през 1884 г. Англия гледа на руската експанзия в Азия като на заплаха за Индия, а руските стремежи към Проливите са и смятани за враждебни на английските интереси в Египет и Суецкия канал.

Именно Англия, през 1908-9 г., дори след разделянето на Персия, блокира плана на Изволски за руската окупация на Проливите⁶¹⁶, който той съчетава с австроунгарското анексиране на Босна и Херцеговина.⁶¹⁷

След германския напредък в Турция и Месопотамия, британците стават по-благосклонни към руската експанзия в Азия и през 1907 г. постигат временно споразумение с Русия чрез разделянето на Персия на сфери на влияние.⁶¹⁸

Англия все още остава уклончива по въпроса за Проливите, не само блокирайки схемата от 1908-9 г., но и отказвайки да одобри плана, когато Русия го повдига отново по време на 2-та Мароканска криза.⁶¹⁹

Англия прави още един категоричен опит за спечелване на руската благосклонност през 1910 г. чрез отзоваването на сър Артър Никълсън, посланик в Русия, и назначаването му за постоянен заместник-секретар в британското външно министерство. Целта на това преместване е посочена в телеграма на Бенкендорф до Изволски на 15 юни 1910 г.⁶²⁰:

„Във връзка с вероятното отзоваване на Никълсън от Санкт Петербург, Грей ми каза снощи, че се надява кабинетът в Санкт Петербург да се убеди, че назначаването на индийския вицекал и смяната на посланика в Санкт Петербург целят укрепването на връзките между Русия и Англия. Според него ситуацията изисква постове в Лондон, да бъдат заети от хора, много добре компетентни с настоящите въпроси, каквито са Хардинг и Никълсън. Грей каза, че настоява да се изясни това на императора, който може би не иска да се раздели с посланик, на когото винаги е оказвал толкова любезен прием.“

От този момент нататък Никълсън упражнява влияние върху Грей в укрепването на английската връзка с Русия, сравнимо с това, упражнявано от Камбон в насърчаването на англо-френското съгласие.

Освен това Грей не е запознат с детайлите на европейската дипломация и разчита основно на Никълсън и неговия земистник, сър Еър Кроу.

От 1911 г. нататък военните планове на генералните щабове на Англия, Франция и Русия стават все по-ясни и взаимно уточнявани.

Генерал Фош посещава Лондон и Санкт Петербург, опитвайки се да координира и обедини военните планове на Антантата. Сазонов посещава Англия в края на лятото на 1912 г. и пише до царя през септември за симпатиите на англичаните към Русия и враждебността им към Германия⁶²¹: „Тъй като се появи благоприятна възможност, в един от разговорите ми с Грей се възползвах от възможността да потърся информация, какво можем да очакваме от Великобритания в случай на конфликт с Германия. Това, което шефът на британската външна политика ми каза, а и самият крал Джордж по-късно потвърди, е много важно.

Ваше Величество знае, че по време на посещението на г-н Поанкаре в Санкт Петербург миналото лято, той изрази желанието да изясня въпроса до колко можем да разчи-

⁶¹⁶ Става дума не за окупация, а за промяна на режима на корабоплаването за да изгодно на Русия. (б. пр.).

⁶¹⁷ Morel, op. cit., p. 3.

⁶¹⁸ Cambridge History of British Foreign Policy, Vol. III, pp. 404—5.

⁶¹⁹ Ewart, op. cit., pp. 877 ff.; Siebert and Schreiner, *Entente Diplomacy and the World*, pp. 44-93; W. M. Shuster, *The Strangling of Persia*

⁶²⁰ Ewart, Vol. I, pp. 44 ff.; Beard, op. cit., p. 49. Siebert and Schreiner, op. cit., p. 525.

⁶²¹ Stieve, op. cit., pp. 89-90.

таме на сътрудничеството на британския флот в случай на война. Информирах Грей поверително за основните точки на нашата военноморска конвенция с Франция и отбелязах, че според сключения договор френският флот ще се стреми да защити нашите интереси в южния театър на военните действия, като предотврати проникването на австроунгарския флот в Черно море; и след това попитах дали Великобритания може да ни окаже същата услуга на север, като държи германските ескадри далеч от балтийските ни брегове. Грей заяви без колебание, че ако възникнат очакваните условия, Великобритания ще положи всички усилия да нанесе разгромяващ удар на германската военноморска мощ. По въпроса за военните операции той каза, че вече са проведени преговори между съответните компетентни органи, но в тези дискусии се е стигнато до заключението, че британският флот лесно да може да проникне в Балтийско море, но престоят му там е много рискован. Ако приемем, че Германия окупира Дания и затвори изхода от Балтийско море, британският флот ще бъде хванат като в капан за мишки. Съответно, Великобритания ще трябва да ограничи операциите си само в Северно море. По своя инициатива Грей ми потвърди това, което вече знаех от Поанкаре, за съществуването на споразумение между Франция и Великобритания, съгласно което в случай на война с Германия, Великобритания е поела задължението да окаже помощ на Франция не само по море, но и по суша, като дебаркира с войски на континента. Кралят засегна същия въпрос в един от разговорите си с мен и се изрази дори по-категорично от своя министър. Когато споменах, показвайки му вълнението си, че Германия се опитва да постави военноморските си сили наравно с британските, Негово Величество възкликна, че всеки конфликт би имал катастрофални последици не само за германския флот, но и за отвъдморската търговия на Германия, защото, каза той, „Ще потопим всеки германски търговски кораб, който успеем да заловим“. Тези думи са израз не само на личните чувства на Негово Величество, но и на общественото мнение, преобладаващо във Великобритания спрямо Германия.“

По-горе посочихме подробно как през пролетта на 1914 г. французите и руснаците се възползват от възможността, предоставена от посещението на сър Едуард Грей в Париж, за да започнат процедура за подписването на англо-руска военноморска конвенция. Грей получава съгласието на Аскуит, но преговорите напредват бавно поради „изтичане“ на информация по въпроса, което силно разтревожава Германия и кара Грей енергично да отрича съществуването на подобни договорености. Сазонов разгорещено твърди, че военноморската конвенция съществува само „във въображението на Берлинер тагеблат и на Луната“.

Плановете за тяхното възобновяване са направени в подходящ момент и руската делегация все още е в Лондон, когато избухва войната.⁶²²

Въпреки тези все по-тесни отношения с Русия, руската кауза никога не е била популярна в Англия и британската общественост никога не може да приеме намеса във война, в подпомагане на руските интереси. През 1914 г. все още има търкания в Персия и британското правителство не гори от ентузиазъм да подкрепя за руската окупация на Проливите. Дори Грей трябва да смекчи руските аспекти на кризата от 1914 г. и да твърди, че Англия не е влязла във войната, за да помогне на сръбската кауза. Английското съгласие с руското искане за Проливите след началото на военните действия трябва да бъде записано в Тайните договори. Причината Англия да подкрепя Антантата в „руската кауза“ е, че руската кауза е свързана с френската, а Англия под ръководството на Грей със сигурност подкрепя Франция срещу Германия.⁶²³

Французите и руснаците са достатъчно наясно за значението на тези европейски „усложнения“, за които Сазонов пише на 8 декември 1913 г.

⁶²² Beard, *op. cit.*, pp. 43-50; Stieve, *op. cit.*, pp. 194 ff.; Henderson, *op. cit.*, p. 184.

⁶²³ Loreburn, *op. cit.*, pp. 105 ff.

Сръбските провокации на Балканите ще доведат до въвличането на Австро-Унгария, а руско нападение срещу нея ще предизвикало германска намеса. Това дава на Франция повод да се включи в конфликта, а френското влизане въвлича и англичаните след себе си. Това очакват французите и руснаците от 1912 до 1914 г. и по същество това се случва през 1914 г. Именно англо-френското споразумение прави англо-руския съюз позитивна сила през 1914 г.⁶²⁴36

III. АНГЛИЯ И ГЕРМАНИЯ. Около 1900 г. Джоузеф Чембърлейн, желаейки силен континентален съюзник, полага истински усилия да подобри отношенията си с Германия, но без успех. Вината за този неуспех за първоначално англо-германско сближаване, обикновено се приписва на барон фон Холщайн. Това тълкуване се основава на възгледите на барон Екардщайн, но сега е време да се придържахме към мненията на фон Екардщайн *cum grano* (с повишено внимание). Той е бил нещо като германски Уолтър Хайнс Пейдж⁶²⁵ и е доказано, че неговият разказ за съжаление не е честен.

Холщайн всъщност е бил проникателен, но късоглед дипломат, чиято основна грешка в преговорите му с Англия е че много е протакал преговорите. Това се дължи на убеждението му, че по принцип споразумение между Англия и Русия, както и между Англия и Франция, е невъзможно извън всякаква вероятност. Той предпочита да противопоставя тези страни една срещу друга.

Английското предложение към Германия също не се хареса на много германци. Англия иска отбранително споразумение, което да включва цялата Британска империя, предполагайки дори задължението, Германия да защитава Индия от Русия. Но Англия изобщо не е склонна да приеме реципрочно задължение по отношение на най-близкия съюзник на Германия. Преговорите се провалят и се изключи възможността за англо-германско споразумение.⁶²⁶

Консервативното правителство се обръща благосклонно към Франция и когато Грей встъпи в длъжност, германците трябваше да се изправят пред много по-малко симпатична фигура в сравнение с Чембърлейн или лорд Лансдаун.

Великобритания става все по-притеснена след 1899 г. от германските военноморски инвестиции. 1-та Мароканска криза допълнително отчуждава Германия и Англия, но след посещението на кайзера в Англия през 1907 г. се развиват по-добри чувства.

Перспективата за разбирателство обаче е значително намалена от публикуването в лондонския вестник „Дейли телеграф“ на 28 октомври 1908 г. на интервю с кайзера, в което той заявява личното си приятелство с Англия, но признава, че то не е изцяло споделяно от поданиците му, или оценено от Англия.

Л. Дж. Максе, в „Нешънъл ревю“, заедно с по-голямата част от вестниците на Нортклиф, остро осъждат Германия, а адмирал сър Джон Фишър предлага Англия да потопи целия германски флот (подобно на Нелсън пред Копенхаген, по време на войната с Наполеон I).

Крал Едуард VII насърчава политиката за обкръжаване на Германия и прави всичко възможно през 1908 г. да разруши Тройния съюз.⁶²⁷

Най-важният елемент за предизвикване на британската антипатия обаче е разкритието през 1909 г. за увеличаването на германския флот. Това несъмнено е погрешен ход

⁶²⁴ Също, pp. 183 ff

⁶²⁵ Посланик на САЩ в Британия по време на ПСВ, силно пристрастен към каузата на Антантата и конкретно на Британия, от самото начало, когато САЩ се все още неутрални. (б. пр.).

⁶²⁶ G. P. Gooch, *Modern Europe, 1878-1920*, pp. 198, 302, 328; and J. Haller, *Die Ära Bülow*; E. Fischer, *Holsteins Grosses Nein*; Brandenburg, *Von Bismarck zum Weltkrieg*; T. Wolf, *Das Vorspiel*; Eckardstein, *Ten Years at the Court of St. James*.

⁶²⁷ Gooch, *op. cit.*, pp. 439–44; Lutz, *Lord Grey und der Weltkrieg*, pp. 117 ff.; Montgelas, in *Kriegsschuldfrage*, June, 1926, pp. 383-5.

за Германия, а Великобритания силно преувеличава значението му.⁶²⁸ Германските военноморски планове никога не са оспорвали сериозно военноморската мощ на Великобритания, да не говорим за обединените флоти на Великобритания, Франция и Русия, към които потенциално са били добавени тези на Япония и Италия. Преговорите за взаимно разбирателство относно военноморското строителство изглеждат в пълен ход през лятото на 1911 г., когато избухва втората мароканска криза.

Силната позиция на Англия срещу Германия по това време разтревожава кайзера и неговите министри и ги кара да загубят напълно доверието си в Англия.⁶²⁹

През февруари 1912 г. лорд Халдейн посещава Берлин, за да насърчи разбирателството с Германия. С изключение на психологическите резултати, значението на тази „мисия“ на Халдейн е силно преувеличено, защото той няма какво да предложи на Германия и очевидно няма никаква сила да осъществи каквото и да е окончателно споразумение. Той намира Бетман Холвег за благосклонен към военноморско споразумение, но Тирпиц е против. Накрая е решено да се постигне общоприет пакт за неутралитет, с предположението, че Германия в замяна ще задържи предложеното увеличение на военноморските си сили.⁶³⁰

Но преговорите с Халдейн нямат никакъв шанс за успех, както Бенкендорф уверява руското външно министерство по това време. Грей заяви, че по-скоро ще подаде оставка, отколкото да види сключени каквито и да било споразумения с Германия, които ще отслабят Тройното съглашение.⁶³¹

Поанкаре научава за предложеното споразумение за неутралитет с Германия и убеждава Грей да откаже предложението. Изволски разкрива това в писмото си от 5 декември 1912 г.⁶³²: „В разговорите ми с Поанкаре и Палеолог успях да науча в строга конфиденциалност, че по повод на добре известното пътуване на лорд Халдейн до Берлин (през февруари на тази година) Германия е отправила към Великобритания съвсем определено предложение, както следва: Лондонският кабинет трябва да се ангажира писмено да запази неутралитет, в случай че Германия бъде въввлечена във война, която не е провокирана от нея. Лондонският кабинет е информирал г-н Поанкаре за това и той очевидно е забавил изпращането на своя отговор, т.е. приемане или отказ на предложението. Г-н Поанкаре се е изказал най-категорично против подобно начинание. Той е посочил на британското правителство, че подписването на такъв договор между Германия и Великобритания слага край на съществуващите френско-британски отношения, тъй като между Франция и Великобритания не съществува писмено споразумение от общ политически характер. Това възражение има своя резултат: Лондонският кабинет отхвърли предложението на Германия, предизвиквайки недоволство в Берлин.“

Това беше един от най-унизителните моменти в цялата история на британската външна политика, но, както посочва г-н Морел, това е неизбежният резултат от отношенията на Грей с Франция и Русия⁶³³: „Може ли човек да критикува Поанкаре? Едва ли. Колкото и унижително да беше ветото му, това унижение беше очаквано. Може ли да се измисли по-подъл опит? Същият министър, който след войната ни казва, че до края на 1910 г.,

⁶²⁸ Всичко е целенасочено, но авторът няма как да знае за групата на Милнър, в която кралят Едуард VII е особено активен участник, както Грей, Аскуит, Халдейн, Лойд Джордж, Чърчил, вестникарския магнат Нортклиф и банкера Нати Ротшилд. Както във Франция кликата на Поанкаре, обръща политиката на страната, същото прави и кръга на Милнър в Британия. Споразумение с Германия е по-принцип е изключено като вероятност, а увеличението на германския флот е само повод за вестникарската антгиремнаска пропаганда. (б. пр.).

⁶²⁹ Ewart, op. cit., pp. 846 ff.; Gooch, op. cit., Chap. xiv.

⁶³⁰ Cambridge History of British Foreign Policy, Vol. III, pp. 456 ff.

⁶³¹ Siebert and Schreiner, op. cit., p. 615.

⁶³² Stieve, op. cit., p. 78; The Memoirs of Raymond Poincaré, Vol. I, pp. 85 ff.

⁶³³ Morel, op. cit., p. 12.

след четири години труд, е организиран британската армия с изричната цел да участва във война с Германия в изпълнение на нашия „договор“ с Франция, отива в Германия през 1912 г., за да обсъди възможността да останем неутрални във война между Германия и Франция! И правителството, което го е изпратило, всъщност се консултира с Поанкаре дали да приеме или да отхвърли германското предложение за условен неутралитет! Не е виновен Поанкаре, заявявайки категорично, че няма да ни позволи „да тичаме със зайците и да ловуваме с хрътките“⁶³⁴, но оттогава нататък британската външна политика се ръководеше не от Лондон, а от Париж и Петроград. Всъщност бяхме станали безсилни да упражняваме решително влияние върху събитията.“

Британското правителство не може да скрие причината за провала на мисията на Халдейн, затова предпочита да го запази в тайна. На 25 юли 1912 г. г-н Аскуит говори за англо-германските отношения пред Камарата на общините по следния начин: „Нашите отношения с великата Германска империя, радвам се да кажа, в този момент и съм сигурен, че ще останат такива, са отношения на приятелство и добра воля. Лорд Халдейн посети Берлин в началото на тази година; той започна разговори там, които оттогава продължават в дух на пълна откровеност и приятелство, както от едната, така и от другата страна.“

Вместо англо-германско разбирателство, 1912 г. завършва с кореспонденцията Грей-Камбън от 22 ноември 1912 г., която слага край на пълната английска независимост във външната политика до разпадането на англо-френско съглашение след Световната война.

Въпреки неуспехите през 1912 г., англо-германските отношения непрекъснато се подобряват от края на 1912 г. до избухването на Световната война. През март 1912 г. Уинстън Чърчил, първи лорд на Адмиралтейството, обявява, че Англия ще се задоволи с споразумение, според което Германия се съгласява да не строи повече от 5 бойни кораба на всеки 16 построени от Великобритания. На 7 февруари 1913 г. фон Тирпиц обявява, че Германия няма да надвишава това съотношение.⁶³⁵

Англия осигурява амбицията си в предложенията на Халдейн, без Германия да получи реципрочното предимство на гаранция за британски неутралитет. Въпреки многократните изявления в обратния смисъл от Грей, Асквит и е историците апологети, германското военноморско съперничество не може да бъде определено като важна непосредствена причина за Световната война през 1914 г.

Още по-голям напредък е постигнат през 1914 г. В началото на тази година голяма група в Либералната партия, държана в невидение за това докде са стигнали преговорите с Франция, се тревожи от обвързаността, до която Англия очевидно се е включила в Антантата. Предприети са усилия за подобряване на отношенията с Германия.

На Нова година 1914 г. Лойд Джордж дава известното си интервю в „Лондон Дейли Кроникъл“, в което заявява, че слухове за увеличение на германската армия са „жизненоважни не само за съществуването на Германската империя, но и за самия живот и независимост на самата нация, кактвато е Германия, заобиколена, от държави, притежаващи армии, толкова силни, колкото нейната собствена“.

Кралят обявява задоволителен напредък на преговорите за Месопотамия и Багдадската железница.⁶³⁶ Тези преговори протичат успешно. До 15 юни е постигнато споразумение, удовлетворяващо и двете страни, и е уреден най-важният спор, всъщност единственият значителен източник на спорове, между Германия и Великобритания.⁶³⁷

⁶³⁴ Т.е. аналогично на българското „да стоим на два стола“. (б. пр.).

⁶³⁵ Morel, *op. cit.*, p. 14.

⁶³⁶ Churchill, *The World Crisis*, pp. 112 ff.

⁶³⁷ M. Montgelas, *The Case for the Central Powers*, pp. 109-110.

Както се изразява Лойд Джордж, дори след обявяването на война през август 1914 г., англо-германските отношения през юли 1914 г. са по-добри, отколкото са били през последните 15, даже и 20 години.

Вече няма съществена причина за напрежение между тези двете държави и има малка основателност в усилията на антибританските или антигерманските историци да посочват острите сблъсъци преди 1912 г. като активни причини за Световната война.

Мухата в мехлема се криеше във факта, че с характерното си двуличие сър Едуард Грей точно по това време урежда военноморската конвенция с Русия, която ще затвори обръча около Германия и да дава на Сазонов и Поанкаре уверението за британската помощ на френско-руския военен съюз, което те смятат за необходимо, за да нанесат „смъртоносният удар“ на Германия, споменат от Сазонов на тайния министерски съвет от 31 декември 1913 г.⁶³⁸

Няма съмнение, че това развитие на по-добри отношения между Германия и Англия е определящият фактор за убеждаването на Русия и Франция, че желаната европейска война трябва да избухне по-рано, ако е възможно, през 1914 г., с други думи, преди Англия да може да се отдели от Антантата.

Жорж Луи цитира Пол Дешанел, който заявява, че френските лидери също са нетърпеливи да започнат военните действия, преди френските радикали да успеят да осигурят отмяната на френския закон за 3-годишната военна служба.⁶³⁹

Във всеки случай, англо-германските преговори и изразените „добри чувства“ към Германия в Англия, хвърлят Пол Камбон, Поанкаре, Изволски и Сазонов в паника и те бързат да си възвърнат контрола над ситуацията, преди 8-годишните им усилия да се провалят. В следващите пасажии г-н Морел много ясно обобщава ефекта от напредъка към англо-германско сближаване върху френско-руския съюз и тяхната решимост да наложат европейската война, преди Англия да се отдели от Антантата⁶⁴⁰: „Тревогата, причинена от подобряването на отношения между Великобритания и Германия точно в момента, когато заговорниците в Петроград, Белград и другаде смятат, че сливата е достатъчно узряла за да се откъсне, е очевидна в руските депеша, с които разполагаме сега. Така руският посланик в Берлин, докладвайки на Сазонов на 13 февруари 1914 г., отбелязва, че (Жул) Камбон (френски посланик в Берлин и брат на френския посланик в Лондон) „е много обезпокоен от тези постоянни слухове за подобрене в англо-германските отношения, защото ще възникне възможност за сближаване между двете страни в бъдеще.“ Руският колега на Камбон не „споделя напълно тези страхове“, но неговите доклади показват, че също е обезпокоен. Но безпокойството на френския и руския посланици в Берлин е нищо в сравнение с паниката в Петроград и Париж. (Обърнете внимание, че войнствените съобщения в руския печат, основните военни мерки, предприети в Думата, и особено големият военен съвет в Петроград са последвали веднага след речта на краля.) Получаваме потвърждение от съвсем различни източници за това дълбоко безпокойство, да не би Великобритания да се изплъзне от мрежата, толкова търпеливо и тясно опъната около нея. Г-н Пейдж, американски посланик във Великобритания, в писмо до полковник Хаус (11 януари 1914 г.) обяснява как в резултат на речта на г-н Лойд Джордж „френските съюзници на британците са „дигнати на балон“ и надали силен вой. Чърчил отишъл да ги успокои, но те не можело да се успокоят!“⁶⁴¹

Сазонов е също толкова обезпокоен година по-рано, когато Тирпиц (ръководителят на Германското адмиралтейство) произнесе реч в Райхстага, която фактически признава

⁶³⁸ Morel, *op. cit.*, p. 21.

⁶³⁹ E. M. Tarle, *op. cit.*, pp. 258-71.

⁶⁴⁰ Stieve, *op. cit.*, pp. 194 ff.

⁶⁴¹ E. Judet, *Carnets de Georges Louis*, Vol. J (pp. 178-9; cf. *The Progressive*, January 1, 1926, p. 130).

британското военноморско превъзходство. По този повод Сазонов телеграфира на Бенкендорф за този „тревожен симптом“ и безпокойството си от „усилията на германската дипломатия да постигне сближаване с Англия“. Той иска да знае „до колко подобни машиниции могат да намерят благоприятна почва в Лондон!“ Но сега очевидно трябва да се направи нещо, и то бързо, за да се хване още по-здраво британската нация в мрежата, в който ни бяха поставили няколко британски министри чрез тайните си действия. Цялата политика, продължила осем години, виси на косъм. Дали протагонистите на тази политика в Лондон осъзнават това? Четете внимателно вдъхновения вестник „Таймс“ през месеците февруари до юни. Със сигурност това е известно в Крaсноe село и на Ке д'Орсе. Ако се случи немислимото и британската съомга се изплъзнеше от мрежата в последния момент, рибарите в бурните води висят на косъм. Ако част от британския кабинет ясно осъзнае почти в последния момент, скалите пред тях и принуди другата част с някакво публично съобщение, което внезапно да наелектризира у британската общественоост, чувство за непосредствена опасност, водещо до настоятелно запитване за истинската ни връзка с враждебните континентални блокове, тогава наистина всичко може да бъде загубено. Защото без Великобритания, Сухомлинов може да заяви през вестника си, че е готов, докато всичко не стане ясно, няма какво да се прави. Нещо трябваше да се направи и ето какво е направено, в тишината и тайната на дипломатическия килер. Сазонов започна с поредица от депеша до руските посланици в Лондон и Париж, настоявайки „по-нататъшното укрепване и развитие на т. нар. тройно споразумение и ако е възможно, превръщането му в нов троен съюз, което изисква настоящата ситуация“. Лорд Грей и крал Джордж отиват в Париж; Поанкаре и Думерг (френски външен министър) трябва да настояват пред Грей за „по-тясно споразумение между Русия и Англия“. Думерг се съгласява. Той смята, че задачата ще бъде лесна, „защото е съвсем очевидно, че доколкото Франция има специални военни и военноморски споразумения с Русия и Англия, тази система трябва да бъде координирана и допълнена от съответстващи споразумения между Русия и Англия“. Схемата, която най-накрая е разработена, е следната. Когато лорд Грей пристига в Париж, френското правителство настоява (а) официално да съобщи на руснаците текста на разменените ноти между Грей и Камбон от 22 ноември 1912 г. и текста на военните и военноморските конвенции; (б) да изготви военноморска конвенция с Русия, тъй като активното сътрудничество между британската и руската армии очевидно е невъзможно.

Такива са събитията, които предшестват посещението на лорд Грей в Париж 45 дни преди избухването на войната. Когато лорд Грей пристига в Париж, отива във Версай, за да присъства на френските военни маневри. На следващия ден се състои официалната среща. Участват Думерг (френски външен министър), Пол Камбон (френски посланик във Великобритания), Маржери (ръководител на постоянния персонал във френското външно министерство), лорд Грей и сър Уилям Тирел, неговият личен секретар. Резултатите от разговорите, надлежно и подробно докладвани от Изволски на Сазонов, надминават очакванията на френските преговарящи: „И тримата присъстващи на срещата господата Думерг, Камбон и Маржери ми казаха, че са изумени от ясно заявената и категорична готовност за по-тясно сближаване с Русия, която сър Едуард Грей изрази.“ Наистина може да се каже, че лорд Грей се е хванал на стръвта и я е глътнал без миг колебание, като само посочи, че в кабинета има определени елементи, предубедени срещу Русия. Но той се надява да спечели г-н Аскуит и целия кабинет. След това се връща в Лондон.

Рибата е успешно уловена. Сазонов естествено е възхитен от успеха си: „Готовността на британското правителство да започне незабавно преговори за сключването на споразумение между Русия и Англия, за съвместните операции на нашите военноморски сили в случай на общи военни действия, е приета от наша страна с чувство на най-голямо

удовлетворение. Освен, че подобно споразумение е желателно от специална военна гледна точка, ние му отдаваме голямо значение в общ политически смисъл.“

И с основание! Не отбеляза ли „*Le Temps*“, официалният орган на френското външно министерство, (20 април) за краткото официално комюнике, изпратено до печата в края на срещата, което „казва достатъчно, за да направи ненужно настояването, че Антантата е Троен съюз и е повече от всякога подготвена за обединени действия.“

Но как може да обясним фактът, че лорд Грей, точно когато е преговарял за „колониално“ споразумение с Германия, тайно затяга руско-френския възел около вратовете ни и отричал отдясно и отляво, че прави нещо подобно?

При сегашната информация с която разполагаме, са възможни само предположения. И предположенията в тази конкретна връзка са безплодни. Но не може да има никакво съмнение за ефекта от месопотамските преговори на Великобритания с Германия, в които петролът играе съществена, но в никакъв случай изключителна роля, върху лицата, които ръководят руската и френската дипломация. Дори и да не знаят точния характер на преговорите, те са наясно, че преговори от някакъв вид се водят от месеци, наскоро са ускорени, и вероятно имат доста добра представа за техния характер.

Г-н Камбон винаги успява да бъде добре информиран. Първоначално се опитат да ги уравновесят (англо-германските преговори) чрез англо-руска военноморска конвенция, която завършва веригата от тройните военни и военноморски конвенции и създава условията за троен съюз във всичко, но остава неназован (неофициален, необявен). Но самото сключване на конвенцията виси на косъм, докато преговорите с Германия продължават. Тогава те решават да ударят и удрят с увереността, че водещите членове на либералния кабинет, особено и най-вече министърът на външните работи и министър-председателят, са в позиция, от която не могат да се измъкнат, нито те, нито страната. Това е хазарт. Но те държат козове. И спечелиха.⁶⁴²

IV. СЪР ЕДУАРД ГРЕЙ В КРИЗАТА ОТ 1914 Г.

1. Грей теоретически е за мир през 1914 г. От самото начало е важно да видим какво е доминиращото отношение на сър Едуард Грей към хвърлянето на Англия в общоевропейска война. Някои твърдят, че от самото начало Грей е решен да използва кризата, за да смаже германската търговия и морската мощ. Те посочват като доказателство преговорите му за руската военноморска конвенция по същото време, когато сключва споразумението с Германия за Багдадската железница. Намекът му от 25 юли до Бенкендорф, че вижда необходимостта от руска мобилизация; телеграмата му до Бюканън от 27 юли, в която се казва, че всеки руски страх за британския неутралитет е неоснователен, предвид заповедта за съсредоточаване на британския флот в Портланд; твърдението на Кембъл, че измамата с френското оттегляне на 10 км от границата от 30 юли е предложена от Грей и Кембъл; отказа му да формулира каквито и да е условия, при които Англия ще остане неутрална; неговият упорит отказ да ограничи военните приготовления на Русия; отказът му да гарантира английски неутралитет, ако Германия не нахлуе в Белгия или не атакува бреговете на Франция; ангажиментът му да вкара Англия във война на 2 август, преди Германия дори да е изпратила ултиматум на Белгия; и настояването му да влезе в

⁶⁴² Единственото което липсва в обяснението е, че всичко се ръководи задкулисно от друга фигура (лорд Милнър), и група от лица, които дърпат конците на тримата либерални министри „империалисти“ заедно с „второстепенните империалисти“ Лойд Джордж и Уинстън Чърчил! Всъщност привидното посещение на Халдейн има съвсем друга цел: 1. разузнаване на положението в Берлин, 2. склоняването на Германия да приеме предложението за военноморското съотношение, без да се налага официално споразумение, тъй като Германия няма никакъв изход, 3. Заблуждаване на Германия, че е възможно затопляне на отношенията, 4. Заблуда на собствения либерален кабинет и британското обществено мнение, че страната не е обвързана с френско-руския съюз. Грей изобщо не е „съомга глътнала стръвта“, а опитен рибар хванал няколко риби едновременно. Неговото двуличие и подлост са просто „възхителни“. (б. пр.).

конфликта, след като Германия е предложила да не атакува пристанищата на Франция на Ламанша, което е условието, при което е обещал подкрепа на Франция предходния ден (вж. Дж. У. Бърджис, Европейската война).

Въпреки уликите на това обвинение, все още не можем да приемем тезата, че Грей е бил за война от момента на убийството на ерцхерцога и е водил макиавелистическа политика, дори по-умела и фина от тази, демонстрирана от Поанкаре, Вивиани, Сазонов и Изволски.⁶⁴³

Тезата, която ще бъде изложена в цялата тази глава е, че Грей подкрепя мира абстрактно по време на кризата от 1914 г., колкото и много да е направил от 1906 до 1914 г., за да насърчи европейска ситуация, благоприятна за война.⁶⁴⁴

И все пак изглежда сигурно, че той е решен да влезе в континенталната война, ако Франция бъде замесена, независимо колко оправдано или неоправдано е френското влияние и независимо от Белгия или каквито и да е отстъпки, които Германия иска да направи на Англия.⁶⁴⁵ На 31 юли Грей обявява, че ако Франция и Русия откажат разумните отстъпки предложени от Германия и Австрия, Англия ще стои настрана⁶⁴⁶, но не действа последователно в изпълнение на това обещание и на същия ден тайно информира Камбон, че по личното му убеждение, Англия трябва да застане до Франция и Русия. Това основно предположение е същото, което поддържа и лорд Лорбърн⁶⁴⁷:

„Отговорът на този въпрос [защо Англия влезе във войната], в едно изречение е, че ние влязахме във войната, защото г-н Аскуит и сър Едуард Грей и техните довереници, чрез стъпки, някои от които са известни, а други не са неизвестни, ни поставиха в такова положение спрямо Франция, а следователно и спрямо Русия, че не можеха да откажат да ги подкрепят с оръжие, въпреки че докрай го отричаха пред Парламента и вероятно дори пред самите себе си. Те бяха тласкани от точка към точка, защото не осъзнаваха, че са се ангажирали с това и съответно не заемаха решителна позиция. Нищо не поражда нерешителността по-сигурно от чувството, че сте в погрешна позиция, която не можете да осъзнаете. На 31 юли, след като се озовава на път да бъде въввлечен в истинска война в името на Франция, Грей е изправен пред сериозната необходимост да открие някакъв голям морален проблем, който да постави английската общественост здраво зад него и да може да прикрие, че е заблудил народа и Парламента, когато трябва да бъде направено голямото разкритие на 3 август. Този „морален проблем“ беше германското нахлуване в Белгия, използван като важен потенциален лост в плана на Грей да повлияе върху английското обществено мнение, че той решително отказа да обещае на Франция, че Англия със сигурност ще се намеси, докато не се увери: (1) че Германия ще нахлуе в Белгия, освен ако Англия не обещае да остане неутрална, и (2) че Белгия ще се съпротивлява на това нахлуване с оръжие. След като обещава на Франция английска помощ на 3 юли и 2 август, той желаше повече от всичко друго Германия да нахлуе в Белгия и на практика принуди Белгия да отправи апел към Антантата, да я спасява от Германия“.⁶⁴⁸

2. Катастрофалната уклончива и нерешителна политика на Грей. Тази бавна, уклончива и нерешителна политика, провеждана официално от Грей през 1914 г., дори и далеч по-малко престъпна от упоритата решимост на Поанкаре и Сазонов за война от самото начало, със сигурност е възможно най-лошата позиция, която Англия може да

⁶⁴³ Това е точно така, но авторът не притежава доказателствата, които ще се появят много след написването на неговия иначе отличен аналитически труд. (б. пр.)

⁶⁴⁴ Това явно противоречие, отхвърля мирните абстракции на Грей! (б. пр.).

⁶⁴⁵ Тази оценка за отношението на Грей през 1914 г. е напълно потвърдена от пълните британски документи и Меморандума на Морли. Вж. Монтжелас, в *Krigsschuldfrage*, февруари 1927 г.

⁶⁴⁶ Morel, *op. cit.*, pp. 22-24, 27-28

⁶⁴⁷ *British Documents on the Origins of the war*, No. 340.

⁶⁴⁸ Loreburn, *op. cit.*, p. 183.

заеме през 1914 г., ако желае да запази мира в Европа. Това е почти толкова опасна позиция, както ако тя обяви официално за намеренията си, на страната на Франция и Русия от самото начало. Тази колеблива политика, отказ от обвързване и безразборно насърчване, кара Франция и Русия да почувстват, че могат да разчитат на подкрепата на Англия, докато Германия и Австрия, също толкова сигурни, че Англия ще остане неутрална.⁶⁴⁹ Лорбърн добре е посочил резултатите от това фатално поведение на Грей⁶⁵⁰:

„Според депешите, сър Едуард Грей често е питан: „Какво ще направите? Какво ще бъде вашето отношение? Ще бъдете ли неутрални и при какви условия ще бъдете неутрални? Ще заявите ли веднага, че ще ни подкрепите с оръжие?“

Сър Едуард отказва уклончиво да даде отговор. Той намеква какво можем да направим, но не казва какво ще направим. На 29 юли всички велики сили все още са в мир помежду си. Ако Германия и Австрия още сега знаеха със сигурност, че при всеобща война Англия ще се бие срещу тях, те можеха да „приемат известния помирителен отговор на Сърбия без никакво петно върху кодекса на военната чест, който и двете толкова високо ценят“. Или ако Русия знаеше със сигурност, че Англия няма да се присъедини към нея и Франция с оръжие заради сръбския спор, ако се мобилизира преждевременно, можеше да отложи за няколко дни военните стъпки, които сър Едуард Грей непрекъснато я призоваваше да прекрати⁶⁵¹ и които доведоха до разрива. Но такива са последствията от нерешителността и от неяснотите, които тя поражда, че точно по това време не само Австрия разчита на нашето съчувствие, но и Русия разчита на нашата подкрепа... И двете страни тълкуват едно двусмислено отношение като отношение в полза на собствената им надежда, на британския неутралитет от едната страна, на британска подкрепа от другата.“

3. Безразличието на Грей към австро-сръбската криза. При анализа на конкретните действия на сър Едуард Грей по време на кризата от 1914 г. ще кажем, че той от самото начало е против поставянето на австро-сръбският въпрос като причина за британска интервенция. В първото си изявление по темата в телеграма до британския посланик в Берлин на 20 юли 1914 г. той казва, че „мрази идеята за война между която и да е от великите сили и която и да е от тях, бъде въввлечена във война заради Сърбия ще отвратителна ситуация.“⁶⁵²

В официалното въведение към Британската „Бяла книга“ от 1914 г. е посочено от авторитета на Грей, ако не и с негови собствени думи⁶⁵³: „Спорът между Австрия и Сърбия е спор между две правителства, с които Великобритания няма нищо общо. Следователно сър Е. Грей последователно заявява, че няма никакво отношение към спора; че няма право да се намесва между Австрия и Сърбия и няма да изрази мнение по същество на Ултиматума.“

На 29 юли той заявява, че „трябва да има известно унижение на Сърбия, но Австрия може да настоява дотолкова, че да не предизвиква унижение за Русия“.⁶⁵⁴

Отново на 29-ти той се изразява по следния начин: „Австроунгарският посланик ми каза днес, че е подготвил дълъг меморандум, който ще ми остави и който дава отчет за поведението на Сърбия спрямо Австро-Унгария и обяснение колко необходими са били австроунгарските действия. Казах, че не желая да обсъждам същността на въпроса между Австро-Унгария и Сърбия“.

⁶⁴⁹ Именно точно това е целта на Грей, да насърчава съюзниците си и да заблуждава врага! (б. пр.).

⁶⁵⁰ Ewart, op. cit. pp. 131 ff.

⁶⁵¹ А неофициално я подтиква да ги продължи! (б. пр.).

⁶⁵² Loreburn, op. cit., pp. 185, 192.

⁶⁵³ British Blue Book, No. 1.

⁶⁵⁴ Ewart, op. cit., p. 113.

В мемоарите си Грей продължава позицията си от 1914 г., че Англия има малък интерес към Сърбия⁶⁵⁵: „Идеята за участие във война заради Балкански спор беше отвратителна. За британския народ, Сърбия е страна, с която преди няколко години бяхме прекъснали дипломатически отношения поради брутално убийство на краля и кралицата; и въпреки че това беше приключило и сега бяхме в добри отношения, нямаше никакво настроение, което да ни подтиква да влезем във война от името на Сърбия“.

В същото време, когато Грей отказва да участва в австро-сръбския спор, той пряко или косвено насърчава Австро-Унгария. На 27 юли Грей каза на австроунгарския посланик, че „ако Австро-Унгария обяви война на Сърбия и едновременно с това умиротвори Русия, ще е много добре“.

На 28 юли британският посланик във Виена уверява Берхтолд, че в Англия няма липса на съчувствие към австрийската кауза, а Грей оставя това уверение без никакви резерви⁶⁵⁶.

В други случаи Грей изразява мнението си, че австрийският ултиматум е твърде строг. В телеграма до британския посланик във Виена той заявява на 24 юли, че „никога преди не бях виждал една държава да отправя към друга независима държава документ от толкова заплашващ характер“⁶⁵⁷.

Всъщност, на 25 юли той телеграфира на Бюканън в Санкт Петербург, че смята австрийския ултиматум е съставен така, че ще предизвика руска мобилизация⁶⁵⁸, а на 27-ми той на практика дава уверението си на руснаците за британската намеса.

Без да заема категорична позиция по сръбския проблем, той спомага въпросът да предизвика усложнения в Европа, като приспива австрийците да се чувстват сигурни в британското съчувствие, а подкрепя руснаците с британското възмущение.⁶⁵⁹ Така той насърчава Франция и Русия да използват сръбския инцидент като средство за провокиране на войната и след това отказа да остане настрана.⁶⁶⁰

4. Отказът на Грей да обуздае Русия или да обещае неутралитет на Англия. Порано беше доста широко разпространено мнението, и настоящият автор също го приемаше, като най-голямата грешка на Грей, че не информира своевременно Германия и Австрия на 24 или 25 юли, че Англия ще се подкрепи Франция и Русия, в случай на всеобща европейска война. Смяташе се, че ако Грей беше направил това, Германия и Австрия щяха да притихнат и общоевропейският конфликт ще бъде избегнат. Изглежда, че сега трябва да се откажем от това мнение в светлината на настоящата ни информираност за решимостта на Франция и Русия да предизвикат континентална война през 1914 г. Старата теория се основавана предположението, че Германия е тази, която се нуждае от обуздаване, докато сега знаем, че Франция и Русия е трябвало да бъдат държани на каишка.

Ако Грей беше обявил подкрепата си за Франция и Русия още в самото начало, тези две сили щяха да бъдат още по-нетърпеливи за войната и по-уверени в действията си.⁶⁶¹ Те разбират това достатъчно добре и под прикритието на уверенията му да допринесе за каузата на мира, техните държавници многократно настояват Англия да заяви открито, че ще подкрепи Франция и Русия. Поанкаре дори стига дотам, че телеграфира апела си директно до краля на 31 юли.⁶⁶²

⁶⁵⁵ *British Documents*, No. 284., No. 282.

⁶⁵⁶ *Twenty-Five Years*, Vol. I, p. 325.

⁶⁵⁷ *Loreburn*, op. cit., p. 191.

⁶⁵⁸ *British Blue Book*, No. 5; *British Documents*, No. 91.

⁶⁵⁹ *Loreburn*, op. cit., pp. 191-192.

⁶⁶⁰ Това се нарича макиевелистка политика, точно това е неговата цел. (б. пр.).

⁶⁶¹ *British documents*. No. 320

⁶⁶² *Dickinson*, *International Anarchy*, pp. 451-455.

Колко добросъвестни са техните апели се вижда от факта, че най-настоятелните им искания са направени след като е обявена общата мобилизация в Русия. Ранното заявление на Англия за решението ѝ да застане до Франция може да предотврати войната, освен ако Германия не е решена за самозащита.

Единственият начин, по който Грей може да предотврати война, през 1914 г. е като обяви, че Англия ще остане неутрална, ако Германия не нахлуе в Белгия, или като предупреди Русия преди 30 юли, че Англия няма да помага на Франция и Русия, освен ако Русия не прекрати подготовката си за мобилизация.

Грей отказа да направи и двете неща. След като отказа да обещае на германския посланик, че Англия ще остане неутрална ако Германия се не нахлува в Белгия, германският посланик моли Грей да формулира условията, според които Англия ще остане неутрална. Но Грей категорично отказа да го направи, въпреки че впоследствие невярно информира Камарата на общините, че е заявил тези условия.⁶⁶³

Грей препраща германските предложения за неутралитет на Франция, която ги отхвърля толкова решително, че той бързо се отказва от въпроса.⁶⁶⁴

Също толкова категоричен е отказът на Грей да ограничи руските военни мерки въпреки сериозните германски призови.

Сазонов още на 27 юли информира френското и английското правителство, че няма да толерира никакви съвети за умереност, а Грей отказа да разкрие блъфа му.⁶⁶⁵ В мемоарите си Грей дори се изразява като несъчувстващ на самата идея за ограничаване на Русия⁶⁶⁶: Чувствах се нетърпелив при мисълта, че аз трябва да влияя или да съдържам Русия. Не можех да направя нищо друго, освен да изразя общи благочестиви надежди на Сазонов,... Нито пък руската мобилизация може да се тълкува справедливо като доказателство за желанието за война. След ветото на конференция (т.е. предложената от Грей конференция на европейските сили), с мобилизираната Австрия и готовата за нападение Германия, кой съветник би могъл честно да посъветва царя, че мобилизацията в Русия е преждевременна, ненужна предпазна мярка?⁶⁶⁷

По-рано се предполагаше, че неуспехът на Грей да съдържи Русия се дължи на непознаването му на руските военни приготовления, но новите британски документи опровергават тази теза. Грей е подробно информиран на всички етапи. На 25 юли Бюканън телеграфира, че Руският коронен съвет е упълномощил Сазонов да мобилизира 1 110 000 души. Рано вечерта на 30-ти, Бюканън незабавно предупреждава Грей, че: „Решено е да се издадат заповеди за [руската] обща мобилизация.“

На 31-ви Грей телеграфира на Бърти: „Последните новини са, че Русия е наредила пълна мобилизация на флота и армията си. Смятам, че това ще предизвика криза и ще създаде впечатление, че германската мобилизация е наложена от Русия.“

Грей е напълно наясно през 1914 г., че руската мобилизация предшества не само австрийската и германската мобилизации, но и германското обявяване на „състояние на военна опасност“. Всъщност Грей никога не обмисля сериозно да оказва натиск върху Русия за мирно решение. От началото на кризата, Никълсън настоява, че с Русия трябва да се работи с ръкавици. На 24 юли той твърди, че: „Нашето отношение по време на кризата ще бъде разглеждано от Русия като изпитание и трябва да бъдем изключително внимателни да не я отчуждим.“⁶⁶⁷

⁶⁶³ Ewart, *op. cit.*, pp. 131-137.

⁶⁶⁴ *British Documents*, Nos. 419, 426, 417, 453, 460.

⁶⁶⁵ *Falsifications of the Russian Orange Book*, p. 17.

⁶⁶⁶ *Twenty-Five Years*, Vol. I, p. 320, Vol. II, p. 23.

⁶⁶⁷ *British Documents*, Nos. 101, 125, 317, 367.

Желателността на обещанието за британски неутралитет в случай на война е ясно видяна от „Манчестър Гардиън“ по време на кризата от юли 1914 г. и категорично заявена в редакционните статии от 28 и 30 юли: „Не само че сме неутрални сега, но трябва да останем неутрални през целия ход на войната. Не виждаме и най-малка причина да мислим, че триумфът на Германия в европейска война, в която сме неутрални, ще навреди и на един-единствен британски интерес, колкото и малък да е той, докато триумфът на Русия ще създаде за нас наистина опасна ситуация. Ако Русия направи от локалната война общоевропейска, това ще бъде престъпление срещу Европа. Ако ние, които можем да останем неутрални, се втурнем във войната или позволим отношението ни да остане съмнително, това ще бъде едновременно престъпление и акт на върховна и безпричинна глупост“.

Най-блестящият и силен призив за британски неутралитет е направен от А. Г. Гардинър в лондонския вестник „Дейли Нюз“ от 1 август. След като умело посочва истинските проблеми и опасностите за Англия от руска победа, той завършва с думи, чиято истинност и проникателност историята оттогава е потвърдила в пълна степен: *„Нека обявим нашия неутралитет пред света. Това е единствената надежда. Няма друга. Нека ясно заявим, че докато британските интереси не бъдат атакувани, ние няма да имаме никакво участие в това световно безумие, че няма да пролеем нито капка английска кръв за царя или Сърбия, че единственото ни задължение са интересите и мирът на тази земя и отказваме да признаем всякаква друга цел. Можем да спасим Европа от война дори в този последен момент. Но можем да я спасим само като кажем на царя, че той трябва да води собствените си битки и да поеме последствията от собствените си действия. Ако британското правителство направи това, то ще окаже най-голямата услуга на човечеството в историята. Ако не го направи, ще донесе най-голямото проклятие на човечеството в историята. Най-младият от нас няма да доживее да види края на престъплението ни.“*

5. Грей, Германия и дипломатическите усилия за разрешаване на кризата. След това ще разгледаме предложенията на Грей за конференции, разговори и посредничество, както и резултатите от тези предложения. И трябва да имаме предвид обичайното предположение, че всички те са предложени Грей и Германия ги е отхвърлила.

В мемоарите си Грей, с удивителна лъжливост, многократно се посочва, че Германия е отхвърлила европейска конференция и енергично твърди, че това е провалило всички шансове за мира.⁶⁶⁸

Той премълчава, че Русия и Франция, на практика, са отхвърлили предложението и че Сазонов е обявил, че няма да се съобразява с нищо, което ограничава свободата му на действие срещу Австрия⁶⁶⁹.

Като разглеждаме плановете на Грей за дипломатическо разрешаване на кризата, виждаме, че само предложенията, направени преди 30 юли, са от значение, тъй като руската мобилизация прекратява всякакъв шанс за мирно уреждане след тази дата.

Първото предложение на Грей през 1914 г. е направено още на 20 юли. Става дума за директни разговори между Санкт Петербург и Виена. Посочихме, че това е незабавно отхвърлено от Поанкаре (Британски документи, № 67, 76). Второто предложение на Грей за дипломатическо уреждане на кризата през 1914 г. е съобщено на Пол Камбон на 24 юли, веднага щом научава условията на австрийския ултиматум. То се съдържа в № 10 от Британската „Синя книга“ и гласи следното: „Бих казал, че според мен единственият шанс за посредническо и постигане на примирение е Германия, Франция, Италия и ние, които нямаме преки интереси в Сърбия, да действваме заедно в името на мира, едновременно във Виена и Санкт Петербург“.

⁶⁶⁸ *Twenty-Five Years, Vol. I, pp. 308-9, 311, 314, 320; Vol. II, p. 23.*

⁶⁶⁹ *Ewart. op. cit., pp. 1071-1076.*

Това предложение за посредничество в австро-руския спор е изпратен в Берлин в същия ден като №11 от „Синята книга“. Фон Ягов го приема, както е видно от №18 от „Синята книга“: „Ако отношенията между Австрия и Русия станат заплашителни, той (фон Ягов) е напълно готов да приеме вашето предложение за четирите сили, работещи в полза на примирението между Виена и Санкт Петербург“.

Доколкото можем да разберем, Франция не одобрява това предложение за посредничество в австро-руския спор и на 27-ми Сазонов категорично отказва да разгледа каквото и да е предложение ограничаващо свободата на руските действия срещу Австрия.

На 28-ми Франция информира Сазонов, че няма да участва в никакво дипломатическо предложение, което да възпира Русия. Второто предложение на Грей е прието от Германия, но отхвърлено изрично или косвено от Русия и Франция.

Следващото предложение на Грей е направено на 26 юли, да се проведе конференция на френския, италианския и германския посланици в Лондон, заедно с него, с цел „разглеждане на въпросите за да се предотвратят усложненията“.⁶⁷⁰

Сега както Германия, така и Русия отказват да подкрепят идеята за посланическа конференция. Германия заявява, че това означава изправянето на Австро-Унгария пред арбитражен съд, което не може да се направи без нейно съгласие.⁶⁷¹

Русия отказа да одобри, защото не приема никаква намеса в свободата си на действие спрямо Австро-Унгария.

По-горе споменахме блъфа на Сазонов, който предлага конференция в Лондон на 1 юли, ден след като е обявена руската мобилизация, за да спечели повече време за руските мерки.⁶⁷²

Така идеята на Грей за посланическа конференция се провали.

Грей постоянно се връща към германското отхвърляне на идеята му за конференцията, което е в интересен контраст с премълчаването че самият той пренебрегва обещаващия италиански план за конференция и плана на полковник Хаус през 1916 г.⁶⁷³

Сега ще разгледаме преките разговори. Но трябва да обърнем внимание на напълно подвеждащите твърдения на Грей в мемоарите му за значението на германското отхвърляне на предложената конференция и реакцията му на това през 1914 г. На едно място той казва за германците⁶⁷⁴: „Самодоволството, с което те позволиха на Австрия да отпрати ултиматума на Сърбия, беше осъдително и за мен необяснимо; блокирането на конференция беше още по-лошо.“

Отново⁶⁷⁵: „От момента, в който Бетман-Холвег наложи вето на конференцията, без да постави никакви условия, без да направи никакви уговорки или резерви, на които да се съгласи, аз разбрах, че той няма желание да се стигне до мирно споразумение.“ Накрая⁶⁷⁶: „Германия не говореше за нищо друго, освен за руската мобилизация. Не можех да направя нищо, за да я спра. Отхвърлянето на конференция ме лиши от лоста, за да повлияя на Русия да преустанови военните си приготовления.“

Той пропуска да спомене, че Франция и Русия са еднакво против конференцията на 26 и 27 юли и че само Италия подкрепя плана.

Най-уличаващото в осъждането действията на Германия от Грей, отхвърлила конференцията на посланиците, е в противоречие със собственото му изявление от 28 юли,

⁶⁷⁰ *British Documents*, No. 140. Fay, *op. cit.*, Vol. II, Chap. viii.

⁶⁷¹ Ewart, *op. cit.*, p. 1074.

⁶⁷² Също, pp. 1074-1076, 1123.

⁶⁷³ M. Morhardt, *Les Preuves*, pp. 249 ff.

⁶⁷⁴ *Twenty-Five Years*, Vol. I, p. 311.

⁶⁷⁵ Също, p. 314.

⁶⁷⁶ Също, p. 320

че германското контрапредложение за директни разговори между Виена и Санкт Петербург всъщност е по-добро от неговото първо предложение за Конференция.

В две телеграми на 28-ми той заявява: „Докато съществува възможност за директни преговори между Австрия и Русия, ще отложи всяко друго предложение, защото смятам, че това е най-добрият метод от всички... Добре е, че съществува възможност за директни преговори между руското и австрийското правителство.“

„Този най-добър метод“ както подробно посочихме в пета глава, е германско предложение и е енергично наложено на Австрия от 28 до 31 юли. Той е официално одобрен и от Сазонов, но по-рано отхвърлен от Поанкаре. Германското посредничество за осъществяването му престава едва когато руската обща мобилизация е доста напреднала.

Също толкова неверни за неотдавнашното твърдение на Грей, че Германия е отхвърлила всички предложения за дипломатическо споразумение, пропускатки германското предложение за посредничество между Австрия и Сърбия. Грей приема това предложение на 29 юли, а именно Австрия да окупира временно Белград и прилежащата територия и да спре военната си експанзия, докато не се постигне посредничество със Сърбия.⁶⁷⁷

Този план е предложен от кайзера, предишния ден и изпратен на Австрия с енергични германски настоявания, тя да го приеме.⁶⁷⁸

Освен това, на 28 и 29 юли австроунгарският посланик в Санкт Петербург изрично информира Сазонов, че страната му ще уважава териториалната цялост и суверенитета на Сърбия.⁶⁷⁹

Накрая, на 31-ви, Австро-Унгария обявява готовността си да обсъди с Русия условията на ултиматума към Сърбия.⁶⁸⁰

Следователно, въпреки твърденията на Грей, Германия отхвърля само едно предложение, което отхвърля и Русия.

Тя предлага и горещо подкрепя това, което Грей признава за по-добър план от неговата посланическа конференцията. Отново, Германия първа предлага и горещо подкрепя другото предложение, което Грей си приписва, за посредничество между Австрия и Сърбия, и конкретните основания за това посредничество.

Едва малко преди полунощ на 30 юли Джордж V телеграфира на принц Хайнриху брат на кайзера⁶⁸¹: „Моето правителство прави всичко възможно, като предлага на Русия и Франция да спрат по-нататъшни военни приготовления, ако Австрия се съгласи да се задоволи с окупацията на Белград и съседната сръбска територия като залог за задоволителното уреждане на нейните искания, а другите страни междувременно преустановяват военните си приготовления. Доверете се, Вилхем ще използва голямото си влияние, за да убеди Австрия да приеме това предложение, и ще докаже, че Германия и Англия работят заедно, за да предотвратят международната катастрофа“.

Сега знаем, че Англия, изобщо не оказва никакав натиск нито върху Франция, нито върху Русия, и въпреки че Германия не може да изпълни предложението на Джордж V в продължение на два дни, тази телеграма показва поне официалното единодушие на британското и германското правителство, часове преди момента, на изпращането на Заповедта за обща мобилизация на Русия.

⁶⁷⁷ *British Blue Book*, No. 67; *British Documents*, Nos. 203, 218, No. 285.

⁶⁷⁸ *The Outbreak of the World War*, pp. 273-274

⁶⁷⁹ *Mongelas*, op. cit., p 162.

⁶⁸⁰ *Ewart*, op. cit., pp. 1104-5, 1112-13; *Montgelas*, pp. 184-187.

⁶⁸¹ *S. B. Fay*, "New Light on the Origins of the World War," in the *American Historical Review*, October, 1920, p. 51; *Outbreak of the World War*, p. 378.

С други думи, когато е наредена руската мобилизация, Германия и Англия очевидно са в пълно съгласие и ентусиазирано си сътрудничат за напредък в дипломатическите преговори, които са най-добре целят да запазят мира в Европа. Както казва Лорбърн⁶⁸².

За съжаление, „Черната книга“, или „Фалшификациите на руската оранжева книга“ и британските документи не се бяха появили, когато Лорбърн пише, и той не може да знае кой е отговорен за тези по-късни ужаси. Днес ние не се съмняваме. Неразделният съюзник на Англия одобрява фаталната руска обща мобилизация, а Грей, вместо да застане с Германия в търсенето на мира, я изоставя и се присъединява към агресорите. В светлината на горната констатация, че Германия приема и настоява Австрия да приеме по-практичните предложения за мирно решение преди 30 юли и уверява Русия, че ще уважи териториалната цялост и суверенитета на Сърбия до 28 юли, можем лесно да разберем с каква неангажираност Грей гледа на собствената си телеграма до британския посланик в Берлин от 31 юли⁶⁸³: „Казах на германския посланик тази сутрин, че ако Германия направи разумно предложение, ясно показващо, че Германия и Австрия искат да запазят европейския мир, а Русия и Франция неразумно го отхвърлят, аз ще го подкрепя и ще заява на Санкт Петербург и Париж, че ако то не го приемат, правителството на Негово Величество няма да има нищо общо с последствията“.

Австрия и Германия изпълняват условията на Грей до 30-ти, но той не спазва думата си. Ако беше я спазил, войната с голяма вероятност, щеше да бъде предотвратена. До 31-ви натискът на Камбон става твърде силен за него и до 1 август той дори не използва адекватно информацията, че Австрия най-накрая се е съгласила с най-настоятелното руско искане, т.е. да обсъди директно условията на ултиматума към Сърбия.⁶⁸⁴

Към края на 31-ви той се поддава на влиянието на Камбон, Кроу и Никълсън и започна кампанията си за подготовката на английското обществено мнение за влизането във войната с първия си ход в белгийската измама.⁶⁸⁵ Меморандумът на лорд Морли доказва, че през цялата криза от 1914 г. Грей изобщо не желае да предприеме свободни и честни преговори с Германия.

6. Грей се предава на войнолюбците.⁶⁸⁶ Следващият въпрос, който ще разгледаме, е изключително важната тема за постепенната капитулация на Грей пред атаките на Сазонов, Камбон, Кроу, Николсън и Поанкаре.

Кореспонденцията между Грей и Камбон от 22 ноември 1912 г. е по думите му, от 3 август 1914 г., „отправната точка за правителството в отношението му към настоящата криза“.⁶⁸⁷ Това е потвърдено на 2 август 1914 г., но, както ще покажем по-долу, то губи своята обвързваща сила на следващия ден, тъй като Германия се е съгласила да се въздържа от действията, които задължават Англия да се намеси съгласно нотата от 2 август.

Кампанията за преодоляване съпротивата на Грей срещу все по-силните настоявания на Франция и Русия започва рано.

⁶⁸² Loreburn, op. cit., p. 157.

⁶⁸³ British Documenta, No. 340.

⁶⁸⁴ Montgelas, op. cit., pp. 185-7.

⁶⁸⁵ Bourgeois and Pugivs, op. cit., p. 58. Etvart, op. cit., p. 137.

⁶⁸⁶ Всъщност цялата постановка на автора е погрешна, поради липсата на информация, появила се много по-късно. Грей е сред най-големите войнолюбци, и изобщо не попада под тяхно влияние, а действа в пълен синхрон и координация с тях, като единствената цел на сложната му игра е да вкара Германия в капана и да заблуди британското обществено мнение, вкл. парламента и собственото си правителство, поставяйки ги пред свършен факт. Реалият кукловод зад кадър, койно дърпа конците на британската външна политика в този момент е лорд Алфред Милнър. (б. пр.)

⁶⁸⁷ Twenty-Five Years, Vol. II, p. 312.

На 24-ти Бюканън телеграфира на Грей, че Сазонов „се надява, правителството на Негово Величество да не пропусне да заяви солидарността си с Русия и Франция“.⁶⁸⁸

Този натиск, насърчаван от Кроу и Никълсън, продължава непрестанно, докато Грей не започва да се предава на 30 юли.

На 29 юли Сазонов изпраща известните си телеграми, с които обявява първата руска заповед за мобилизация и призовава Бенкендорф и френските управлявщи кръгове незабавно да се заемат с Грей и да ангажират Англия с военната политика на Франция и Русия.⁶⁸⁹

На следващия ден Вивиани телеграфира на Камбон да започне обработката на Грей, а Изволски информира Сазонов за това. На 30-ти, Франция инсценира 10-км оттегляне и вниманието на Грей е привлечено към него (ако, според Камбъл, самият той не го е предложил).

На 30 юли Грей прави първата си голяма крачка към бездната. В отговор на въпроса на Камбон той призна, че е време да обсъдят кореспонденцията между тях от 1912 г. върху настоящата криза. Това не се споменава в британската „Синя книга“.⁶⁹⁰

На 31-ви усилията на Камбон са допълнени от призивите на Вивиани за решението на Англия да застане на страната на Франция и от директната телеграма на Поанкаре до Джордж V, с която го моли да направи декларация, че Англия ще заеме страната на Франция и Русия.

Всички тези призови лицемерно се основават на твърдението, че подобно решение ще доведе до мир, като ограничи Германия, въпреки че всички искания от 29-ти нататък са направени след руското решение за общото мобилизация, които със сигурност провокират война.⁶⁹¹

Концентрираната атака на 31-ви е твърде силна за Грей. Той се срина под натиска и но все още не дава на Камбон никакво окончателно обещание, а започва да подготвя почвата за решението. Той знае, че ще има най-големи трудности да убеди Англия за война в подкрепа на Франция въз основа на споразумение, за което той и Аскуит многократно са заявявали пред Камарата на общините, че не съществува.⁶⁹²

Трябва да се търси някакъв високоморален въпрос и само възможността за германското нахлуване в Белгия сякаш отговаря за тази цел. Затова на 31-ви той телеграфира до британския посланик в Брюксел⁶⁹³: „Трябва да кажете, на белгийското правителство да запази докрай своя неутралитет, който аз желая и очаквам другите сили да поддържат и спазват. Трябва да информирате белгийското правителство, че е желателен бърз отговор“. Белгия отговори незабавно⁶⁹⁴: „Белгия очаква и желае другите сили да спазват и поддържат нейния неутралитет, който тя ще поддържа докрай“.⁶⁹⁵

В същия ден Грей пита френското и германското правителство какво ще бъде тяхното отношение по отношение териториалната цялост на Белгия. Французите, съвсем естествено, отговарят, че ще я уважат.⁶⁹⁶

⁶⁸⁸ *British Documents*, No. 101.

⁶⁸⁹ M. F. Schilling, *How the War Began*, p. 50; *Falsifications of the Russian Orange Book*, pp. 38-9.

⁶⁹⁰ *British Documents*, No. 447, Henderson, *op. cit.*, p. 203.

⁶⁹¹ Loreburn. *op. cit.*, pp. 205-6; *British Blue Book*, No. 124.

⁶⁹² Ако Грей и Аскуит не са желали войната, тогава възниква въпроса, защо изобщо са започнали тази рискована и много сложна игра с Франция и Русия! Въпрос, чийто отговор дойде 100 години след войната! (б. пр.).

⁶⁹³ *British Blue Book*, No. 115; *British Documents*, No. 351.

⁶⁹⁴ Също, No. 128.

⁶⁹⁵ Белгия изобщо не е неутрална, също е в играта като неофициален член на Антантата. (б. пр.)

⁶⁹⁶ *Twenty-Five Years*, Vol. I, pp. 319-331,

За Грей е дипломатическа шега от първа ръка да постави този въпрос на Франция, защото е безумие франузите да направят такава очевидна провокация на британското обществено мнение в момент, когато всичко зависи от британската подкрепа.

Германия не иска да се ангажира с конкретен отговор на въпроса на Грей, защото добре разбира целта му, да използва белгийския въпрос, за да настрои британското обществено мнение още повече срещу Германия.

Буржоа и Пейдж обаче доказват от френските документи, че Грей е признал пред Пол Камбон собственото си убеждение, че Англия трябва незабавно да се намеси на страната на Франция, преди да е получил отговори от Германия или Франция по белгийския въпрос.

Но на следващия ден, научава от германския посланик, че Германия няма да нахлуе в Белгия, ако Англия обяви своя неутралитет. Това го стъписва, но той хладнокръвно отказва германското предложение.⁶⁹⁷

На 2 август към натиска от Франция и Русия се добавя и вътрешен натиск от Англия. Заместниците на Грей Николсън и Кроу във външното министерство (вижте особено Британски документи, № 101, 369 и приложението) го агитират настоятелно за намеса, а сега е обсаден от Бонар Лоу, Максе и други от „военнолюбците“ в Консервативната партия.

В нощта на 1 август „военните ястреби“ сред консерваторите съсъбрат на тайна среща от Лео Дж. Максе, редактор на *National Review* и най-шумният и краен британски шовинист – човек, напълно сравним по своите възгледи с генерал Бернхарди, Ернст Хаазе, Карл Петерс, Дерулед и Барес.

Те формулираха следното писмо, което е занесено на Аскуит и Грей следобед на 2 август⁶⁹⁸:

Уважаеми г-н Аскуит,

„Лорд Лансдаун и аз смятаме за наш дълг да Ви информираме, че според нас, както и според всички колеги, с които успяхме да се консултираме, ще е фатално за честта и сигурността на Обединеното кралство да се колебаем в подкрепата си за Франция и Русия в настоящия момент и ние предлагаме нашата безрезервна подкрепа на правителството във всякакви мерки, които то сметне за необходими за тази цел.

С уважение“ А. Бонар Лоу.

Поне Максе, Лоу и др. са откровени в своето изложение за основанията за британската интервенция. Както казва Лорбърн⁶⁹⁹: 98 „Нито дума в него, обърнете внимание, за Белгия. Да се подкрепи Франция и Русия: това беше решението. Призрактът на поземленото законодателство и ирландското самоуправление вероятно е бил най-важният в съзнанието им. Можем да спрем тук, за да посочим, че Грей не само тайно и произволно е въвлъкъл Англия във война, но е извършил партийна измяна в допълнение. По това време Либералната партия е ангажирана с най-важната програма за социално законодателство в историята на управлението и по-специално атакуваше за първи път сериозно поземления проблем.“

Може би най-непримиримият им враг в Англия по това време е същият този Андрю Бонар Лоу. Във време, когато според Чърчил и Морли мнозинството от кабинета е против Грей и когато Морли, Бърнс, Харкорт и др. са на път да подадат оставка, Грей изоставя собствената си партия и нейните интереси и се присъединява към враговете си.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ Ewart, op. cit., p. 135; Loreburn, op. cit., pp. 236-8; Bourgeois and Pages, op. cit., p. 58

⁶⁹⁸ Loreburn, op. cit., pp. 209-11; L. J. Maxse, „Retrospect and Reminiscence,” in *National Review*, August, 1918.

⁶⁹⁹ *British Blue Book*, No. 115; *British Documents*, No. 351.

⁷⁰⁰ Авторът не знае, че Грей, Аскуит и Бонар Лоу и др. са от една надпартийна партия – групата на лорд Алфред Милнър. (б.пр.).

Неговият акт е символичен за ефекта на войната върху Либералната партия като цяло: той я убива като реална политическа сила в Англия, по същия начин, по който влизането на Удроу Уилсън в Световната война унищожи Демократическата партия като активна и конструктивна сила в американския политически живот.⁷⁰¹

А британската загуба е далеч по-сериозна, защото Английската либерална партия беше много по-могъщ фактор за световния прогрес през 1914 г. от Демократическата партия на САЩ, дори в ранните дни на администрацията на Уилсън.

„Манчестър Гардиън“ ясно посочва през 1914 г., че за да влезем във войната означава унищожаването на Либералната партия в Англия: „Това е война на нож между нея и либерализма. Или той ни убива, или ние го убиваме.“⁷⁰²

Този ултиматум на британските реакционери веднага предизвика действията на Грей. Той се съгласява с искането на Камбон и му връчва дългоочаквания документ, в който се казва: „Упълномощен съм да дам гаранция, че ако германският флот влезе в Ламанша или през Северно море, за да предприеме враждебни операции срещу френските брегове или корабоплаване, британският флот ще предостави цялата си защита. Тази гаранция е предмет на политиката на правителството на Негово Величество но трябва да получи подкрепата на парламента и не трябва да се приема като обвързваща правителството на Негово Величество да предприема каквито и да било действия, докато не се осъществи гореспоменатата ситуация, чрез действията на германския флот“.

На лорд Бърти в Париж той изрично подчертава⁷⁰³: „Това не ни задължава да започнем война с Германия, освен ако германският флот не предприеме посочените действия.“

Това е особено важно да се запомни, защото на следващия ден и преди речта на Грей, Германия предлага да се въздържи абсолютно от всякакви атаки срещу френското крайбрежие, ако Англия се въздържи от намеса.

Нещо повече, Лихновски прави удивителното предположение, че Германия няма да нападне Франция в случай на война (доп. пр. но при условие, че Англия гарантира наутарлитета на Франция. Целта е Германия да се справи с Русия с която вече са във война). Това показва, че Грей не е правно обвързан след 3 август от договорката с Камбон от 22 ноември 1912 г.; той дори не е обвързан от споразумението си от 2 август 1914 г.

Той не може да намери оправдание в белгийския въпрос, тъй като е дал обещанието си на Камбон, преди Белгия дори да е заплашена от Германия и след като Германия е предложила да стои настрана от Белгия, ако Англия остане неутрална.

Писмото на премиера Пашич до началник-щаба му от 31 юли показва, че е имал британска гаранция за намеса, ако Франция и Германия влязат във войната⁷⁰⁴.

Горните факти показват, че не е имало нищо, което Германия е могла да направи през 1914 г., за да задържи Англия извън войната. Германия оказва натиск върху Виена по дипломатически път. Предложенията одобрени от Грей на 30 юли, са закъснели защото руската мобилизация е започнала, която прави войната неизбежна.

Тази фатална мобилизация е горещо насърчавана и подкрепена безусловно от Франция и Грей упорства в оказването на помощ на Франция, въпреки че всички основи на неговото задължение да го направи са отпаднали, преди да произнесе речта си, с която иска от Парламента, разрешение да подкрепи Франция, т.е. да влезе във войната.

⁷⁰¹ За съжаление Демократическата партия там се възстанови, и направи много злини на света в наше време. (б. пр.).

⁷⁰² J. H. Hayes, *British Social Politics*.

⁷⁰³ *British Documents*, No. 487.

⁷⁰⁴ *Twenty-Five Years*. Vol. II, pp. 316-17; Henderson, *op. cit.*, p 203; *British Blue Book*. No. 123. For the Pashitch letter of July 31st see *Die Kriegsschuldfrage*, November, 1926.

Грей не само отказа да подкрепи Германия за постигане на мирно решение чрез дипломатически натиск, който самият той горещо препоръчва; той отказва да разубеди Русия от мобилизацията; и отказа да се въздържа от нападение срещу Германия, след като Германия предлага да не нахлува в Белгия, съгласява се да не атакува пристанищата на френския Ламанш и иска от Грей да формулира условията за британски неутралитет.⁷⁰⁵ (Доп. пр. Кое то ясно показва, че Германия по всякакъв начин се е стремяла да запази мира и да избегне войната! Но лъжите на Франц Фишер, още се цитират от много късогледни и бавномислещи „академични“ историци, много от които са истинско нещастие за науката „История“, не само по въпросите за ПСВ)

Що се отнася до мотивите за тази абсолютна и непоколебима решимост да влезе във войната, можем спокойно да кажем, че при Грей, Аскуит и Халдейн това е преди всичко убеждение за национален интерес, както и чувство за задължение за чест да се подкрепи Франция. Несъмнено, с реакционната клика, водена от Максе, Лоу, Карсън и вестниците на Хармсуърт (лорд Нордкиф, човек на Милнър, както всички изброени от автора), това е било главно желание да се смаже Германия и да се предотвратят либералните поземлени реформи и ирландската програма за самоуправление, праейки ги напълно второстепенни, перд главния въпрос – военната помощ за Франция.⁷⁰⁶

Степента, до която Грей е разкъсван от противоречиви убеждения, подценяванети на германските усилия за мирното решение и съмненията му относно правилността изобщо от поемането на ангажиментите към Франция са добре показани в телеграмата му до сър Едуард Гошен на 30 юли. В нея той казва на Гошен да информира Бетман-Холвег, че ако се намери някакъв начин да се преодолее кризата от 1914 г. без война, Грей ще се погрижи да се създаде европейска организация, включваща Германия, на мястото на руско-френския съюз и Англия срещу Германия. С други думи, когато вече е твърде късно, Грей едновременно вижда и признава безсмислието и провала на своята схема за баланс на силите.⁷⁰⁷

Както д-р Хендерсън казва за този важен пасаж от телеграмата до Гошен⁷⁰⁸: „Самият Грей, накрая, знаем, видя цялата огромна тежест, на това, което беше направил. Докато стоеше гол и трепереше пред призрака на смъртта, той се разкая и каза на германците: „Ако мирът в Европа може да бъде запазен и настоящата криза премине безопасно, моето собствено усилие ще бъде да насърча някакво споразумение, по което Германия ще може да бъде сигурна, че никаква агресивна или враждебна политика няма да бъде водена срещу нея или нейните съюзници от Франция, Русия и нас, съвместно или поотделно“.

Но руската мобилизация вече е пусната в ход и Камбон скоро след това ще победи Грей. Ако Грей се вслушваше в съветите на своите посланици през 1914 г., вместо да попадне под порочното влияние на Кроу, Никълсън и Чърчил, нещата щяха да бъдат много по-различни. Бърти и Бюканън предупреждават Грей за френско-руската агресия, докато де Бунзен и Гошен посочват, разумността на Австро-Унгария и миролюбивите стремежи на Германия (виж моята книга „В търсене на истината и справедливостта“, стр. 85 (*Quest of Truth and Justice*)).

7. Защо Грей хвърли Англия във войната. В своите мемоари Грей се оправдава отношението си към влизането във войната през 1914 г. Той поставя на първо място споразуменията с Франция, но въз основа на английските интереси, а не от формалните за-

⁷⁰⁵ *British Documents, No. 448.*

⁷⁰⁶ *Ewart, op. cit.. Chaps. v, xv, xvi, xix; Grey, Twenty-Five Years; H. H. Asquith, The Genesis of the War; I. C. Willis, How We Went into the War.*

⁷⁰⁷ *British Documents, No. 340.*

⁷⁰⁸ *Също, р. 183.*

дължения. Твърди, че Камбон мъдро е наблягал на интересите на Англия, а не единствено върху задълженията ѝ към Франция, през целия период, в който постоянно му е досаждал от 30 юли до 2 август.⁷⁰⁹

Опитът на Грей да оправдае поведението си спрямо Германия е съвсем очакван, но напълно подвеждащ и уклончив. Той многократно обвинява Германия, че е отхвърлила плана му за посланическата конференция, и намеква, че това е единственото дипломатическо предложение по време на кризата.⁷¹⁰

Той отново използва изтърканата и абсурдна лъжа, че военно Германия е била значително по-силна от Антантата.⁷¹¹ Той твърди, че знаейки за това огромно превъзходство на Германия, Франция е треперела в ужасен страх от войната⁷¹²: „Франция наистина се страхуваше от войната и прави всичко възможно, за да я избегне. Французите се страхува повече от ужасната опасност от войната за страната им, отколкото от войната като обща катастрофа. Огромното силово превъзходство на Германия беше задушил всички френски намерения за реванш“.

Очевидно забравил горното, той излага след около 40 страници по-нататък, съвсем различно мнение⁷¹³: „Беше ни известно, че според британското и френското военно мнение от най-висок ранг тогава (през 1914 г.), френската армия и британските експедиционни сили заедно ще могат да се противопоставят успешно на германската атака, дори ако са сами и без подкрепата на Русия“.

Когато си спомним, че Поанкаре е казал на Изволски две години по-рано, преди огромното увеличение на руската армия, че според френският генерален щаб, Франция и Русия сами могат да разгромят Германия и Австрия, веднага ще се усъним в този ужасен страх от Германия, изпитван от Поанкаре, Милеран, Делкасе, Вивиани и Месими.

Според Грей, Германия е била не само е могъща, но и също толкова войнствена. За да подкрепи това, той цитира мнението на представителя на президента Уилсън, „полковник“⁷¹⁴ Едуард М. Хаус, който току-що е пристигнал от Германия в Англия през юли 1914 г. и потвърдил мнението на Грей за войнствената германска психология⁷¹⁵: „По-рано през лятото, полковник Хаус беше в Лондон и аз го видях тогава. Той току-що се беше върнал от Берлин и говореше с вълнение за впечатлението, което беше получил там; как въздухът сякаш е изпълнен с трясък на оръжия, с готовност за удар. И това е впечатлението на американец, видял континентална военна система за пръв път. Тя е толкова чужда на нашия темперамент, колкото и на неговия, но ни беше позната. Бяхме живели до нея от години; познавахме и наблюдавахме нейния растеж още от 1870 г. насам. Но Хаус е човек с изключителни знания и хладна преценка“.⁷¹⁶

След като Грей публикува в мемоарите си това предполагаемо мнение на полковник Хаус, бившият германски външен министър през 1914 г. фон Ягов, публикува следното писмо на полковник Хаус до кайзера от 8 юли 1914 г.⁷¹⁷:

„Лондон, 8 юли 1914 г.

Уважаеми Господине!

Ваше Императорско Величество несъмнено ще си спомни разговора ни в Потсдам, когато със съгласието и одобрението на президента (на САЩ) дойдох в Европа с цел да

⁷⁰⁹ *Twenty-Five Years*, Vol. I, pp. 329-330.

⁷¹⁰ *Също*, точка 69 под лин.

⁷¹¹ *Twenty-Five Years*, Vol. I, pp. 302, 321; Vol. II, p. 24.

⁷¹² *Също*, Vol. II, p. 22.

⁷¹³ *Също*, p. 68.

⁷¹⁴ *Е. Хаус не е полковник и никога не е бил в армията, това е прякор, псевдоним. (б. пр.)*

⁷¹⁵ *Twenty-Five Years*, Vol. I, p. 313

⁷¹⁶ *Нищо подобно, човек без сериозно образование, занимаващ се като пиар на предизбирни кампании в САЩ, на губернатори и впоследствие на президента Уилсън. (б. пр.)*

⁷¹⁷ *G. von Jagow, England und der Kriegeausbruch*, pp. 76-78.

установя дали е възможно да се постигне по-добро разбирателство между великите сили, и да се осигури продължаване на мира, а по-късно и благоприятно икономическо преструктуриране, което да осигури намаляването на въоръженията.

Поради управленческата позиция, която Ваше Величество заема, и поради добре известното Ви желание да поддържате мира, дойдох, както Ваше Величество знае, директно в Берлин. Никога няма да забравя любезното приемане и съчувствие към моята мисия, уметото изложение на световните политически условия, каквито съществуват днес, и пророческото предсказание, прогноза за бъдещето, която Ваше Величество тогава направи. Получих всички разумни уверения за сърдечното одобрение на Ваше Величество, на намерението на президента и напуснах Германия щастлив с убеждението, че голямото влияние на Ваше Величество ще бъде изцяло в полза на мира и разширяването на световната търговия...

Имам честта да бъда, господине, с най-голямо уважение, покорен слуга на Ваше Величество, ЕДУАРД М. ХАУС.“

В наскоро публикуваните „Лични документи на полковник Хаус“, редактирани от професор Чарлз Сиймур, намираме пълно потвърждение на това писмо, публикувано от фон Ягов. Всъщност, в своите документи полковник Хаус е още по-решителен в заявяването на убежденията си за миролюбивата философия и програма на кайзера и потвърждава тезата на настоящия автор, че кайзерът е бил против войната, защото е признавал, че е в интерес на Германия е да продължи мирните методи.

Хаус, от друга страна, описва Джордж V като „най-войнственният монарх, присъстващ в този регион“.

Грей се опитва да оправдае поведението си през 1914 г. твърдейки, подобно на Поанкаре, Вивиани и Аскуит, че мирните усилия на Германия през 1914 г. са без значение, защото Бетман-Холвег не е имал никаква власт, а генералният щаб е контролирал ситуацията от самото начало.⁷¹⁸

Сега знаем, че Бетман-Холвег е имал абсолютен контрол над ситуацията поне още едно денонощие след издаването на заповедта за общата мобилизация на Русия.

Но върховният абсурд в оправданието на Грей е неговото твърдение, че знаел защо Германия иска война през 1914 г. В отговора на този въпрос той прави най-абсурдното твърдение, което досега е изказвано сред различните причини, изложени за обявяването на Германия като виновна през 1914 г. Дори Джеймс М. Бек не е изрекал такива абсурдни глупости. Причината на Грей е следната⁷¹⁹: „Прецедентът от 1870 г. е зловещ; Всички знаехме как пруският милитаризъм се възползва от този сезон в годината, за да нанесе удара си. Същият годишен сезон вече приближаваше“.

Този пасаж изглежда на автора като най-върховната глупост на глупостите, до която е стигнала митологията на Антантата, в сравнение с която Потсдамския коронен съвет на г-н Моргентау даже може да мине за достоен и достоверен разказ.

Но след всичките си разнообразни заяждания Грей се връща към въпроса, че истинската причина за влизането му във войната е било, неговото мнение, че е в най-добрия интерес на Англия да го направи. В един от най-красноречивите пасажии от мемоарите си Грей излага защо смята, че е в интерес на Англия да влезе във войната през 1914 г.⁷²⁰: „Париж щеше да бъде превзет според германските изчисления. Париж почти беше превзет; нямаше никакви резерви. С всички налични френски и британски сили, отстъплението беше спряно и завърши с битката при Марна. Иначе германците щяха да стигнат до Париж. Ако не бяхме изпратили британските експедиционни сили, разръзката щеше да е фатална. Колко дълго Франция ще издържи след падането на Париж е въпрос на военни

⁷¹⁸ *Twenty-Five Years, Vol. I, pp. 311-14; Vol. II, p. 26.*

⁷¹⁹ *Също, Vol. I, p. 313.*

⁷²⁰ *Също, Vol. II, pp. 36-9,*

предположения. Нейният флот, принуден да съдържа австроунгарския флот в Средиземно море⁷²¹, и нямаше да може да поддържа свободни комуникациите през Атлантическия океан и Ламанша. Франция щеше да бъде откъсната от чуждестранни доставки на желязо и въглища, а някои от най-ценните суровини бяха в германски ръце, и след битката при Марна. Краят беше сигурен. Щяха да последват огромни поражения на руските армии. А без никаква перспектива за възстановяване във Франция, онези елементи в Русия, които винаги са били податливи на германското влияние, щяха да се наложат. Русия много бързо щеше да сключи мир особено ако Германия, е достатъчно мъдра да постави почетни и приемливи условия.

Тогава Германия ще получи върховенство над континента. Белгия ще бъде под неин контрол. Страхът от съдбата на Белгия ще обхване всяка неутрална държава; позицията на Италия, която отказа да се присъедини към бившите си съюзници във войната и избра Антантата, нямаше да бъде приятна. Помислете каква щеше да бъде позицията на Великобритания. Щяхме да бъдем изолирани; нямаше да имаме и един приятел по света; никой нямаше да се надява на нас или е страхува от нас, нито пък да смята нашето приятелство за достойно. Щяха да бъдат дискредитирани, и да заемем безславна и позорна роля. Дори в САЩ нямаше да се ползваме с добро мнение. Онези американци, които бяха открито про-съюзнически (проантантски) настроени и които искаха САЩ да се присъединят към „съюзниците“ веднага, и много по-рано, отколкото собствената им страна в крайна сметка го направи, щяха да ни презират. Щяхме да загубим пробританските симпатии, които съществуваха в САЩ, и нямаше да спечелим нищо там, освен едно голямо безразличие или дори антибритански настроения. Всяка неутрална страна ще реши, че сме обърнали гръб на ясното си задължение към Белгия и сме го направили въпреки белгийския призив и борбата, която самата тя водеше срещу огромно превъзходстващия я враг. Щяха да ни мразят. Дори след Френско-пруската война от 1870 г. си навлечехме много неодобрение, че сме стояли настрана. Мисля, че неодобрението тогава беше доста неразумно, но *tertius gaudens* (третият печеливш) винаги е мразен. Силната ни непопулярност на континента в предишните периоди се дължи на мнението, че винаги се застъпваме за нещо и никога не заемаме страна. В онези дни се хвалехме с „прекрасната си изолация“ – с други думи, че нямаме приятели. В последните години е установихме, че положението да нямаме приятели е опасно; затова си създадохме приятели. Ако сега бяхме стояли настрана, отново нямаше да имаме приятели. Франция и Русия нямаше да обичат Германия след войната, но щяха да бъдат готови да се присъединят към нея в политика, насочена срещу Великобритания, която ги изостави, докато те страдаха. В Германия милитаризмът и военноморската надпревара щяха да достигнат до неподозирани висоти. Социализмът в Германия, за който толкова много чувахме, не означаваше нищо при избухването на войната. За известно време, след триумфална война, той ще стане още по-подчинен; а ако започне да създава проблеми, енергията му ще бъде насочена отново в патриотичните канали, този път за война срещу Великобритания. И в тази война със сигурност щяхме да се изправим сами срещу Германия, разполагаща с цялата дипломатическа сила на континента. За известно време можехме да се борим безславно, притиснати и осуетени навсякъде. Освен това има слабости вътре в Империята. Какво ще си помислили доминионите, не се осмелявам да кажа, но доста голяма част от британското обществено мнение ще гледала със срам на поведението на нашата страна, която стоеше настрана; част от самочувствието ни ще изчезне. Накрая, когато германският флот бъде достатъчно голям и силен, войната щеше да ни бъде наложена, но ние и щяхме да бъдем обезсърчени и полуразбити още преди нейното начало. Далекобойната мощна германска артилерия и подводниците, щяха да затворят Ламанша за нас. Може ли

⁷²¹ *И дума не може да става, за сравнение между малкия почти символичен австроунгарски флот, затворен в Адриатическо море и мощният френски средизаменоморски флот! (б. пр.)*

някой да каже, че тази картина е далеч от вероятността? Ако някой мисли така, нека прочете второто издание на книгата на фон Бюлов и „Мемоарите и писмата“ на фон Кидерлен Вехтер и нека помисли за германските настроения и ролята, която германският милитаризъм играе в политиката преди войната. Тогава нека си представи какво означава за нас германският милитаризъм и неговата политика след война, от която Германия ще излезе още по-мощна“.

По този начин Грей стига до същото крайно заключение, до което д-р Юарт е стигнал в своя монументален трактат, разглеждайки причините за влизането на Англия във войната⁷²²: „Британският личен интерес е причината за формата на белгийския договор през 1839 г.; за съглашението с Франция и Русия; за подкрепата на тези сили в различни кризи: за военни и военноморски конвенции с Франция; за военноморски споразумения с Русия; за писмата на сър Едуард Грей до френския посланик от 22 ноември 1912 г. и 2 август 1914 г.; и за влизането във войната... Като цяло твърдя, че Обединеното кралство се присъедини към съглашението с Франция и Русия и влезе във войната, защото интересите му са сочеха курс на противопоставяне на Германия... Действията на Обединеното кралство през 1870 г. са несъвместими с идеята за съществуващо задължение да защитава белгийския неутралитет. Британското обществено мнение през 1887 г. отхвърля отговорността да се противопостави на евентуалното преминаване на германските армии през Белгия. Отношението на сър Едуард Грей през 1914 г., както е разкрито в дипломатическата кореспонденция, е несъвместимо с идеята за съществуването на договорно задължение за защита на белгийския неутралитет. Следователно е ясно, че Обединеното кралство няма договорно задължение да се намесва във войната... Както обикновено, добре скрито под много твърдения за безкористни мотиви, понякога неразбираеми, британският личен интерес е причината британските войски да се сражават във Фландрия и другаде. Не, защото Сърбия е била права, а Австро-Унгария – не е. Основанията на спора между тези две страни са пренебрегнати и са счетени за неуместни. Не е заради задължението към Франция, въпреки че задължение е съществувало. И не е било заради задължението към Белгия, защото такова няма. А защото британските интереси са заложени на карта“.

Професор Чарлз Остин Биърд, в обширен преглед на мемоарите на Грей, стига до подобно заключение⁷²³: „Най-забележителната черта на цялото изследване на виконт Грей е практическото безразличие, проявено към всичко извън Британската империя, което не засягат непосредствено и очевидно британските интереси“.

8. Какво струва на Англия, безумието на Грей. Ще разгледаме накратко доколко е верен списъка на сър Едуард за вероятните бедствия, които щяха да сполетят Англия, ако тя не беше влязла във войната на страната на Франция и Русия, и ще представим кратък преглед на бедствията, които донесе участието на Англия в конфликта.

Първо, няма никакви доказателства, че ситуацията ще се развие така, както Грей предсказва, ако Англия не беше влязла във войната. Вместо германска враждебност и окончателна война до смърт между Англия и Германия, резултатът много по-вероятно ще бъде германска благодарност и англо-германско съглашение, което да доминирало в Източното полукълбо. Военнолюбците във Франция и Русия щяха да бъдат напълно дискредитирани и Руската революция щеше да дойде по-рано, отколкото се случи.

Грей напълно пропуска да спомене тезата, изтъкната от „Манчестър Гардиън“, за катастрофалните последици за Англия, от решителна и ранна победа на Съглашението,

⁷²² Ewart, *op. cit.*, pp. 145-146, 198-199, 444.

⁷²³ C. A. Beard, "Viscount Grey on War Guilt," in *New Republic*, October, 7, 1925, p. 174.

засилила руската автократия, предостави на Русия Проливите и увеличи руската заплаха за Британската империя в Близкия изток.⁷²⁴

Америка щеше постъпила по начина, по който постъпи Англия, защото европейските ни новини идваха главно чрез вестниците на Хармссуърт (б. пр. т.е. както ги е манипулирал лорд Милнър). Без английския флот, който да блокира германските пристанища, щяхме да продаваме боеприпаси и на двете групи воюващи страни и следователно да ги „обичаме“, като нашата обич се разпределяше правопрпорционално на продажбите ни.⁷²⁵

Ако германският флот беше блокирал френските пристанища, щяхме да продаваме предимно на Централните сили и щяхме ги „обичаме“ така, както обичаме Антантата след 1914 г.

Освен това Грей не заявява, че ако беше обявил строг английски неутралитет още на 24 юли, изобщо нямаше да има война. Но всичко гореизложено е силно хипотетично. Нямаме начин да знаем какво точно щеше да се случило, ако Англия не се беше намесила, но знаем какво се случи с Англия, защото тя се намеси.

Списъкът на тези загуби и бедствия изглежда на автора много по-впечатляващ от силно хипотетичния списък с потенциални злини, които евентуално можеха да сполетят Англия, ако тя се въздържеше от военни действия. За да следваме прецедента на сър Едуард в скалата на ценностите, можем първо да споменем разрушаването на материалния просперитет на Англия, причинено от войната.

През 1914 г. английското производство и търговия достигат високо ниво на развитие, безработицата е сравнително ниска, а отличната система на социално законодателство предлага защита и сигурност на трудещите се класи. Англия е в по-добро икономическо и социално състояние, отколкото по всяко време в историята си. В резултат на войната, с разрушаването на просперитета на други страни и разрастването на движението на Ганди и подобни тенденции към бойкот на британските стоки, Англия се спуска надолу към много по-ниско ниво на икономическа мизерия, отколкото по всяко време в историческото си развитие.

Последиците от Наполеоновите войни са далеч по-малко тежки по икономическите си последици.⁷²⁶

Повече от милион души остават безработни, разчитащи на държавни помощи, които увеличават драстично текущите разходи на правителството. Войната наистина доведе Англия до ситуация, в която тя ще бъде изправена поколения наред, пред алтернативата на широко разпространена безработица, бедност и мизерия или масова емиграция към други части на света.

Бедността, мизерията, безработицата, болестите, трудностите и други странични ефекти от войната и периода след нея понижават морала на английския народ.⁷²⁷ Войната унищожава за известно време покупателната способност на най-добрите английски континентални клиенти – Германия и Русия, в интерес на най-маловажния ѝ клиент сред големите държави, Франция.

Към тази загуба на просперитет трябва да се добави огромното увеличение на държавния дълг на Англия, заедно с огромното увеличение на данъчната тежест за изплащане на военните разходи – данъчна тежест, която трябва да бъде поета от страна при

⁷²⁴ Пресилено, Русия никога не е била заплаха за Британските колонии в Азия. Тя няма такъв военен и интелектуален ресурс да го направи. (б. пр.)

⁷²⁵ Това и го правят, но интересите на групата на Милнър, чрез сътрудниците им групата Морган-Рокфелер, надделяват над кръга около Варбург и най-вече това става чрез протежето им – президента Уилсън и съветника Хаус. (б. пр.)

⁷²⁶ Mrs. H. A. L. Fisher, *Then and Now*

⁷²⁷ G. A. Greenwood, *England To-day*; A. Siegfried, *Post-War Britain*; Carnegie Endowment Social and Economic History of the World War.

много по-ниска финансова възможност, отколкото е поддържана през 1914 г. Дългът на Англия преди войната е само около 700 000 000 паунда, но през 1919 г. вече е 6 750 000 000 паунда.⁷²⁸ (б. пр. т.е. увеличен със 6 милиарда и 50 милиона)

Освен това финансовите последици от войната се отразяват особено тежко на Англия, защото тя е единствената голяма европейска сила, която се опита да поддържа валутния си курс на ниво и избягва съблазнителното изкушение на инфлацията.

До икономическите загуби на Англия можем да поставим и човешките жертви.⁷²⁹

Известните и предполагаеми загинали английски войници в Световната война, се оценяват на 938 904 души. Ако следваме „*London Morning Post*“ и дадем на всеки загинал капитализирана оценка от 828 паунда, икономическата загуба от загиналите англичани възлиза на 695 420 512 паунда.

Въпреки че сър Едуард ще откаже да признае подобен извод, може плахо да предположим, наличието на допълнителни характеристики на този брой загиналите, като скръбта, страданието и зависимостта на техните семейства, които трябва да се добавят към икономическите загуби на Англия на бойното поле.

В допълнение към загиналите, 617 740 английски войници са били тежко ранени, а 1 441 394 в различна по-лека степен. Трябва да се има предвид, че освен икономическите разхищения и психическите страдания, тази загуба сред английските мъже, освен смъртта и сериозните необратими осакатявания, означава голяма биологична диспропорция за английската нация. Най-добрите физически млади англичани, са премахнати от войната. Всички евгенични методи, които Франсис Галтън, граф Пиърсън и техните последователи предлагат и въвеждат в продължение на век или повече, ще докажат тежките биологичните последици от войната.

В международните отношения войната завърши със също толкова нещастни резултати за Англия. Тройното съглашение е напълно разрушено. Русия е загубена от вътрешна корупция и последвалата революция. Франция е загубена чрез продължаване на агресивните си планове за унищожаване на Германия след примирието, в които за чест на Англия, най-накрая тя отказа да участва.⁷³⁰

Много по-добре щеше да бъде за Англия, Франция и света, ако Англия беше „зарязала“ бандата на Поанкаре през 1913 г., вместо десет години по-късно!

Вместо вероятната германска благодарност и добронамереност, които шяха да последват от британската ненамеса през 1914 г., в Германия сета се развива далеч по-дълбоко вкоренена омраза към Англия, отколкото е съществувала преди войната. (доп. пр. Резултатът от това ще бъде възходът на Хитлер и ВСВ)

Отново войната донесе на Англия най-голямото унижение в нейната история. На мястото на чисто митологичната германска хегемония на континента, се появи действителната френска хегемония. Вместо по-слабия германски флот, който никога по никакъв заплашителен начин не е оспорвал военноморското превъзходство на Англия, имаме действителното огромно превъзходство на френската авиация.

За пръв път в историята си Англия вече не е недосегаема от нашествие. По същия начин, за пръв път в своето съществуване, тя стигна до точката, в която не смее да заеме напълно независима позиция във външната политика поради страх от нашествие от чужда държава. Тя е принудена да се съгласи с много аспекти на френската външна политика на континента, които категорично не одобрява, защото не смее открито да скъса с Франция. Сега тази страна, за която Англия се ангажира да защитава пристанищата ѝ

⁷²⁸ Ploetz's *Manual Universal History*, new edition, pp. 744ff.

⁷²⁹ Също.

⁷³⁰ A Fabre-Luce, *La Crise des alliances*.

в Ламанша, вече се превръща в най-опасен съпреник, в сравнение с който френската заплаха по времето на Наполеон е незначителна.⁷³¹

През пролетта на 1924 г. съществува военна психоза, при която много заможни родители в Лондон се споразумяват с хора в провинцията да вземат децата им в случай на война с Франция и последвалите френски въздушни нападения над Лондон.

Тогава, докато през 1914 г. в Германия е има много антианглийски настроения, отношението на средностатистическия германец към Англия през 1914 г. е добро, да не кажем на възхищение, в сравнение с чувствата, които средностатистическият французин изпитва към англичаните през 1927 г.

Накрая, войната има най-неприятна реакция върху Британската колониална империя, като навсякъде стимулира националистическите движения за независимост. Временният ентузиазъм за обединените действия, породен в началото на войната⁷³², сега е напълно угаснал и много от най-проницателните изследователи на проблема дори твърдят, че войната означава началото на края за империята.

Войната потвърждава мрачните прогнози на „Манчестър Гардиън“ от 1914 г., че алтернативата е или да се стои настрана от войната или това е крят на Либералната партия. За автора това е най-сериозната загуба, която Англия понася по време на войната. Либералната партия и нейната политика и постижения от 1905 до 1914 г. отбелязват най-високото ниво, до което социално-политическото развитие на обществото някога е достигало. Това е единственото правителство, което сякаш дава доказателство, че демокрацията може да се окаже способна да се справи със сложните проблеми на епохата след индустриалната революция.

В сравнение с него, американското правителство, дори при президента Рузвелт, е грубо, неразвито и неефективно, а сега изглежда още по-лошо.

Лейбъристката партия все още не е достатъчно подготвена или мощна, за да поеме политическия и икономически живот на Англия, а страната продължава да е обвързана с достойното празнословие на торите.

Такова е наследството, което Англия получи от покойния си външен министър, ви-конт Грей. Това са суровите факти, които трябва да се противопоставят на неговите мъгляви и съмнителни хипотези, цитирани по-горе.

Твърди се, че Джордж V е казал на Уолтър Хайнс Пейдж малко след избухването на военните действия: „Боже мой, г-н Пейдж, какво друго можехме да направим?“⁷³³ Ако г-н Пейдж вече не е сред нас (умара на 21.12.1918 г.), кралят сега може да каже: „Боже мой, г-н Пейдж, какво друго можехме да направим, което е по-лошо за Англия?“

И все пак лорд Грей е по-почитан в Англия днес, отколкото през 1914 г. Дори г-н А. Г. Гардинър и „Манчестър Гардиън“, които остро го атакуваха през 1914 г., сега твърди, че неговите слаби, нечестни и уклончиви мемоари, представляват реабилитацията на кариерата му. А за основната отговорност на Грей, Кроу и Никълсън за въвличането на Англия във войната, не може да има съмнение.

Когато през 1915 г. Сазонов критикува Грей за политиката му към Италия, Бенкендорф телеграфира на Сазонов на 6 април 1915 г.⁷³⁴: „Искам да помогна за промяна на строгата Ви преценка за Грей, предвид услугите, които ни е оказал от началото на кризата. Нека добавя за Ваша светлост, най-лична информация която знам за Грей, е че е измъчван постоянно от едно чувство, когато в момента на нерешителност на английската общественост и на всички министри, именно Грей е въвлича Англия във войната и че

⁷³¹ Силно преувеличаване от автора за англо-френските отношения. Изобицо няма такава опасност, но разнобоят в интересите веднага започва. (б. пр.)

⁷³² Изцяло провокирано от групата на Милнър и неговото движение „Кръглата маса“. (б. пр.)

⁷³³ Gooch, *Modern Europe*, p. 558.

⁷³⁴ E. F. Henderson, *New York Nation*, October 28, 1925, p. 190.

поради това е измъчван от най-дълбока лична отговорност, съвсем различна от тази на кабинета“.

Всъщност Грей признава личната си отговорност в мемоарите си и позволява на читателя да го прецени въз основа на „мъдростта“ на решението. Д-р Ърнест Ф. Хендерсън описва речта на Грей, като отлична характеристика, подчертаваща забележителната комбинация от фундаментална измамливост и привидна морална сериозност⁷³⁵: „Това е майсторска реч, една от най-майсторските, произнасяни някога. Сър Едуард всъщност успя да накара черното да изглежда бяло за мнозинството в Камарата, каза това, което не е имал предвид, и имаше предвид това, което не е казал: построи структура без основа, сам събори подпорите и ги остави да висят във въздуха. Майсторска реч! Последното и най-голямо постижение на убедителното красноречие на сър Едуард. Неговата очевидна дълбока емоция, неговата безспорна сериозност и искреност, увереността му, че е прав, му спечелиха победата“.

Във връзка с несъответствието между теорията за демократична Великобритания, с нейния предполагаем парламентарен контрол върху външната политика, и действителната автократия и секретност на Грей и неговите сътрудници⁷³⁶, трябва да подчертаем, че мобилизацията на цялата Британска армада е наредена на 2 август, преди Грей да е получи парламентарното одобрение за политиката си, дори преди Белгия да бъде нападната. Въпреки че историците може да имат съществени различия по въпроса, авторът смята, че „присъдата на историята“ най-добре съвпада с думите казани в Камарата на общините, след като сър Едуард е приключил речта си, от негов критик⁷³⁷: „Много съжалявам, че след осем години най-доброто, което можете да кажете за политиката, следвана от Тройното съглашение, е че тя ни вкарва във война като тази!“

9. Непобедимата антигерманска психология на Грей. Можем полезно да завършим това обсъждане на политиката и дейността на Грей по време на кризата от 1914 г. с обобщен преглед на психология му и нейната връзка с действията му.

Той признава, че е изградил много лоша представа за Германия от баща си в детството. Граф Монтжела посочва („Британска външна политика под ръководството на сър Едуард Грей“, стр. 119 и сл.), че у Грей се развива антигерманското отношение, след като се запознава с външната политика на Англия до 1895 г., десетилетие преди Германия да е извършило някое от „ужасните неща“, посочени в мемоарите на Грей.

Третият том на Британските документи ни показва, че при встъпването си в длъжност като външен министър той възприема това напълно погрешно отношение към Германия. Сър Еър Кроу е написал меморандум от десет хиляди думи за германската политика в характерния си фанатичен и предубеден стил.

Въпреки че лорд Сандерсън опровергава версията, Грей приема версията на Кроу, отбелязвайки: „Най-ценна... най-полезна като ръководство за политика.“

Какво биха казали протагонистите на Антантата за подобна бележка в полетата на кайзера!

Друго силно антигерманско влияние оказва Пол Камбон, и както отбелязва Понсънби, той лесно манипулира простодушният Грей⁷³⁸.

Когато кризата настъпва през 1914 г., Грей проявява същото доверие към тирадиите на Кроу срещу Германия, без да протестира срещу известния меморандум на Кроу от 25 юли относно Документ № 101 от Бюканън.

⁷³⁵ Henderson, *The Verdict of History* p. 198.

⁷³⁶ Проницателният автор се досеща за съществуването на задкулисия елит, без да го назовава пряко. (б. пр.)

⁷³⁷ Също, pp. 206-207.

⁷³⁸ Да се нарече простодушен този виртуозин лъжец и артист е нелепо, но липсата на информация напълно обяснява погледа на автора. (б. пр.)

Меморандумът за оставка на лорд Морли разкрива факта, че Грей дори не е креул неразумните си пристрастия срещу Германия в дискусиите в кабинета. Тук Грей е заявявал, че според него Германия е „европейски агресор, толкова лош, колкото Наполеон.“ (стр. 3-4.) Морли иска доказателства в подкрепа на това, но Грей няма какво да предложи.

Телеграмата на Пол Камбон от 21,49 ч. на 31 юли, предоставена от Буржоа и Пейдж от непубликуваните френски документи, показва, че преди Грей да е получил информация от Германия или Франция, за бъдещата им политика към Белгия, той е взел решението да подкрепи Антантата. В този документ се казва отчасти: „Сър Едуард Грей подкрепя незабавната интервенция; той заплаши принц Лихновски с нея; но Министерският съвет не вярваше, че правителството ще може да получи съгласието на Парламента.“

Морли показва, че Грей ясно е заявил за интервенцията в подкрепа на Франция и Русия преди 27 юли и заплашва, че ще подаде оставка, ако Англия остане неутрална.

Морли допълнително показва, че през цялата криза Грей не желае да влиза в честни и откровени дипломатически преговори с Германия.

Накратко, можем да кажем, че доминиращата нишка в психологията на Грей през годините му в британското външно министерство е а дълбоко вкоренена, ирационална, неинформирана антипатия и подозрение към Германия. Именно конфликтът между този компелкс, който възпрепятства всякаква трезва дипломация от негова страна, и метафизичната му любов към мира го е направил толкова очевидно лицемерен, непоследователен и объркан в дипломацията си, особено през 1914 г.

Единствената надежда за спиране на безумната политика на Грей през 1914 г. се крие в ефективното ръководство на опозицията в кабинета, която далеч превъзхожда числено военната партия в началото на кризата.

Но Морли, Бърнс, Харкорт и др. отказват да изразят публично несъгласието си и да поемат активното ръководство на каузата за неутралитета.

Професор К. Реймънд Бийзли обобщава катастрофалния ефект от тази липса на лидерство по следния начин: „Докато Морли и Бърнс мълчаха, властта на премиера в правителството, естествено сплотяваше с огромната сила на империалистическото мнение, страхът от всякаква сянка на непатриотична безпристрастност, майсторските изопачавания на истинската позиция от умели парламентаристи се оказа твърде много за груповата опозиция в кабинета, за партийната опозиция в Камарата на общините или за народната опозиция в страната. Така кабинетът на Кембъл-Банерман се превърна в почти физически Военен съвет. Имаше толкова много лоялност към колегите, толкова малко лоялност към убежденията, толкова много желание за единен фронт, толкова малко желание за фронт, обединен срещу свирепостта, неистините, клеветите, завистта и злобата, на националните мании“.

V. СЪР ЕДУАРД ГРЕЙ И БЕЛГИЙСКАТА ИЗМАМА. Няма легенда за причините за войната, която да е по-твърдо установена и същевременно по-абсолютно неоснователна от твърдението, че Великобритания влиза във войната поради германското нахлуване в Белгия. Британският ултиматум до Германия от 4 август гласи: „Правителството на Негово Величество се чувства длъжно да предприеме всички възможни стъпки, да поддържа неутралитета на Белгия и спазването на договора, по който Германия е също страна, както и ние.“

В речта си от 6 август 1914 г. Аскуит твърди, че целта на влизането на Англия във войната е⁷³⁹ „Да изпълни тържествено международното задължение, което, ако беше сключено между частни лица в обикновените житейски случаи, ще бъде задължение не само на закона, но и на честта, което никой уважаващ себе си човек не може да отхвърли“.

⁷³⁹ Ewart, *op. cit.*, p. 131.

Отново, в своята апология, „Генезисът на войната“, той повтаря същата гледна точка⁷⁴⁰: „Германското правителство умишлено е оскърбило, със своите действия (германското нахлуване в Белгия), две дълбоко вкоренени чувства, които във Великобритания, и в Ирландия са винаги живи и готови ш нащрек: чувството за светостта на договорните задължения; и невъзможността хората с нашата кръв и история да стоят безучастно, когато един голям хулиган бие и стъпква жертва, без да го е провокирала и е много по-слаба“.

Вече изложихме мнението на Грей, изразено в британския ултиматум до Германия, и е интересно да отбележим, че на 2 август, в отговор на директен въпрос от Пол Камбон, Грей заявява, че все още не може да каже дали кабинетът ще реши, нахлуването в Белгия валидна причина ли е за британска интервенция.⁷⁴¹

На 3 август, в своята голяма реч пред Камарата, той казва, че белгийският въпрос има най-голямо значение и обвързващо задължение за Англия⁷⁴²: „Договорът е стар, от 1839 г. и това мнение е възприето през 1870 г. Този договор са основани не само на съображения за Белгия, но е в интерес на тези, които гарантират неутралитета ѝ. Честта и интересите са поне толкова силни днес, колкото през 1870 г., и не можем да имаме потесен или по-малко сериозен поглед върху нашите задължения и върху важността на задълженията си, отколкото беше възприето от правителството на г-н Гладстон през 1870 г.“.

Въпреки, че два дни по-рано той е получил категорично предложение от германския посланик, Германия да стои далеч от Белгия, ако Англия остане неутрална, Грей посвещава голяма част от речта си на призива за британска намеса ако Германия нахлуе в Белгия. Това е първото публично начало на пропаганден шквал, предназначен да прикрие истинската причина за намесата.

В мемоарите си той неотклонно продължава тезата си, че Англия е законово задължена да влезе във войната, за да защити Белгия, и това е водеща причина за британското участие⁷⁴³.¹³³ Подобно мнение изкозво и Лойд Джордж през 1915 г.⁷⁴⁴: „Нашата чест като нация е засегната в тази война, защото сме обвързани с почетно задължение да защитаваме независимостта, свободата и целостта на малък съсед, който е живял мирно; но не иска да се подчини въпреки слабостта си. Човекът, който отказва да изплати дълга си, защото кредиторът му е твърде беден, за да го принуди, е негодник“.

По същия начин Джордж V, в речта си пред парламента на 18 септември 1914 г. казва⁷⁴⁵: „След като моето правителство положи всички усилия да запази мира по света, бях принуден, като умишлено пренебрегнах договорни задължения за защита на обществените закони на Европа и жизненоважните интереси на моята империя, да започна война“.

Сега ще покажем колко напълно лишени от всякакво основание са всички гореспоменати твърдения на тези изтъкнати англичани.

Най-добре е да не третираме белгийския въпрос като неразделна част от британската дипломация по време на кризата от 1914 г., защото той не е оказал първостепенно влияние върху британските решения. Грей иска да участва във войната, напълно независимо от съдбата на Белгия, но обещава ненамеса, ако белгийският неутралитет бъде спасен.

⁷⁴⁰ Asquith, *op. cit.*, p. 320.

⁷⁴¹ *British Documents*, No. 487.

⁷⁴² *Twenty-Five Tears*, Vol. II, p- 318.

⁷⁴³ *Също*, *Chaps. xvi-xviii*, и сл.

⁷⁴⁴ *Loreburn*, *op. cit.* . p. 242

⁷⁴⁵ *Ewart*, *op. cit.*, p. 188.

Единствената връзка, която Белгия има с британската интервенция е, че Грей отказва да обещае категорично на Камбон, че Англия ще се намеси, докато не получи сигурна гаранция, че Германия ще нахлуе в Белгия (след като предложението ѝ за неутралитет е хладнокръвно отхвърлено от него) и че Белгия ще се съпротивлява.

Това поставя високия морален въпрос, който разпалва британската общественост срещу Германия и бързо я кара да забрави, че Англия всъщност влиза във войната заради тайните обещания към Франция, чието естество и съществуване Грей многократно е отричал и частично прикрива дори в речта си от 3 август.

Самият той ни казва в мемоарите си, че е щял да въвлече Англия във войната независимо от съдбата на Белгия или ще подаде оставка.⁷⁴⁶

Меморандумът на Морли доказва това подробно. В нашето опровержение на белгийската измама на Грей от 1914 г. няма да разчитаме на германските критици или британски социалисти, а на документите и анализите на правните факти от двамата най-изтъкнати британски юристи, които са изследвали проблема – граф Лорбърн, бивш лорд-канцлер на Англия, и д-р Дж. С. Юарт, един от най-способните канадски юристи.

На първо място, можем да посочим, че не е имало никакво договорно задължение, което да обвързва Англия да защитава неутралитета на Белгия. Грей и неговите сътрудници твърдят, че такова задължение е заложено в договора от 1839 г., но то само обвързва различните подписали сили да не нарушават самите белгийски неутралитет. То по никакъв начин не ги задължава да се намесват, в защита на белгийския неутралитет.⁷⁴⁷ Торбърн обобщава накратко тези факти⁷⁴⁸: „Много малко хора ще отрекат, че имаме големи интереси да попречим на велика военна сила, било то Германия или Франция, да си осигури господство над белгийското крайбрежие. Нито пък може да се отрече, че спектакълът на някакъв военен тормоз, опустошаващ това малко кралство, докато ние пасивно наблюдаваме отвъд тесния морски пролив, се счита за позор и обида към Обединеното кралство. Така че няма никакво основание да смятаме, че през 1914 г. сме били обвързани от договора да защитаваме Белгия от нашествие. В името на историческата точност обаче е правилно да се каже, че не сме били обвързани нито от договора от 1839 г., нито от друг такъв. Всичко, през 1839 г., подписахме, заедно с Австрия, Франция, Прусия, Русия и Холандия, споразумение, според което Белгия трябва да бъде вечно неутрална държава. Ние се задължихме, както и другите, да не нарушаваме този неутралитет, но не се задължихме да го защитаваме срещу посегателството на която и да е друга сила. Това е ясният ефект от документа“.

Изтъкнатият английски историк Г. П. Гуч, в най-новото си авторитетно разглеждане на темата в третия том на „Кеймбриджска история на британската външна политика“, стига до същото заключение като Лорбърн: „Гаранцията от 1839 г., както посочи Палмерстън, дава право, но не налага задължение за защита на белгийския неутралитет. Договорите на Гладстон с Франция и Прусия през 1870 г. са необходими само защото този от 1839 г. не води автоматично до действия. През 1870 г. Гладстон, далеч от мисълта, че договорът от 1839 г. задължава Англия да се намеси, за да защити неутралитета

⁷⁴⁶ *Twenty-Five Years*, Vol. I, pp. 303, 316.

⁷⁴⁷ Ewart, *Boots and Causes of the War, 1914-1918*. Целият въпрос за Белгийския договор от 1839 г. и неговите последици и гаранции е разгледан подробно в 14 глава на пос. труд. Текстовата основа на т. нар. Задължение за защита на белгийския неутралитет се намира в член II от Договора от 1839 г.: „Нейно Величество Кралицата на Обединеното кралство Великобритания и Ирландия, Негово Величество Императорът на Австрия, Унгария и Бохемия, Негово Величество Кралят на Франция, Негово Величество Кралят на Прусия и Негово Величество Императорът на Русия, заявяват, че членовете, споменати в предходния член [т.е. „Белгия ще образува независима и вечно неутрална държава.“], се считат за имащи същата сила и валидност, както ако са текстово включени в настоящия акт, и са поставени под гаранцията на споменатите Техни Величества.“

⁷⁴⁸ *Op. cit.*, pp. 227-228.

на Белгия, всъщност признава, че това не е така и осигурява съгласието на Франция и Прусия за нов договор, който ги обвързва да не нарушават целостта на Белгия по време на тази конкретна война под страх от британска намеса. Британската намеса при такива обстоятелства е трябвало да се ограничи единствено до операции в Белгия. Договорът е трябвало да изтече след прекратяване на военните действия във френско-пруската война и условията се връщат към положението по договора от 1839 г. Следователно в действията на Гладстон не са прецедент за поведението на Грей през 1914 г. и Гладстон е постановил, че договорът от 1839 г. не изисква британска намеса⁷⁴⁹. Той е действал единствено от британския интерес.

През 1887 г., когато войната между Франция и Германия изглежда възможна, британското обществено мнение е категорично против задължението на Великобритания да се намесва, за да предотврати преминаването на германски войски през Белгия“.

Д-р Юарт добре обобщава съответните факти за невярното твърдение на Грей и британския кабинет през 1914 г., че Англия е обвързана с договорно задължение да защитава Белгия от чуждестранно нашествие⁷⁵⁰:

1. Белгийският договор (всъщност договори) от 1839 г. не съдържа задължение за защита на Белгия или белгийски неутралитет.

2. Действията на Обединеното кралство през 1870 г. са несъвместими с идеята за съществуващо задължение за защита на белгийския неутралитет.

3. Британското обществено мнение през 1887 г. отхвърля задължението да попече на очакваното преминаване на германските армии през Белгия.

4. Позицията на сър Едуард Грей през 1914 г., както показва дипломатическата кореспонденция, е несъвместима със съществуването на договорно задължение за защита на белгийския неутралитет.

5. Следователно е ясно, че Обединеното кралство не е обвързано от никакво договорно задължение да се намесва във войната.

6. Сър Едуард Грей не се интересува от белгийски неутралитет. Той отказва да се съгласи на британски неутралитет при условие, че Германия се въздържа от нахлуване в Белгия; и призовава Белгия да се съпротивлява (доп. пр. и да отхвърли германското предложение за мирно преминаване).

7. Преди германското нахлуване в Белгия да е започнало или да е заплашвало, сър Едуард Грей, с писмото си от 2 август, прави неутралитета невъзможен.

8. За да сплоти британската общественост, г-н Аскуит заявява необходимостта от изпълнение на висок морален дълг, ефикасността на този вид призив изчезва под напрежението на продължителната война и е после е отхвърлена.

9. Британският личен интерес е причината за формата на белгийския договор през 1839 г.; за отношенията с Франция и Русия; за подкрепата на тези сили в различни кризи; за военните и военноморски конвенции с Франция; за военноморското споразумение с Русия; за писмата на сър Едуард Грей до френския посланик от 22 ноември 1912 г. и 2 август 1914 г.; и за влизането във войната.

Не само международните юристи и историци, но и всеки английски държавник, който се сблъска с белгийския въпрос – Палмерстън, лорд Дерби, Гладстон и Солсбъри, всички те са съгласни, че договорът от 1839 г. не обвързва Англия да защитава белгийския неутралитет.

Друг важен момент е настоящото предположение, че нито Франция, нито Англия някога са смятали нарушаването на Белгия за толкова позорен акт, нещо което само тевтонец може да направи. Исторически факт е, че Наполеон III е искал да анексира Белгия след Австро-пруската война от 1866 г., а през пролетта на 1914 г. кралят на Белгия е

⁷⁴⁹ Също, pp. 229-231; Ewart, *op. cit.*, pp. 429-431.

⁷⁵⁰ Ewart, *op. cit.*, pp. 131-132, 198, 413-414.

изразил по-голям страх от френското, отколкото от германското нашествие и често е протестирали заради неприятностите създавани от френското шпиониране на белгийска територия.

От 1906 г. нататък британците се опитват напразно да осигурят съгласието на Белгия за десанта на британски експедиционни сили на белгийска земя в случай на война и след това стигат до решение да дебаркират войските, независимо дали Белгия дава съгласието си или не.⁷⁵¹

Френско-британските военни планове през 1911, 1912 и 1913 г. се основават на настъпление през Белгия. През 1914 г. Германия „ги изпреварва“ поради забавянето, което Грей смята за необходимо за включването на Англия във войната.

Това налага промяна в плана за френската офанзива, и атаката е преместена от Белгия в Елзас. Въпреки, че още през 1906 г. французите и британците знаят за германския план „Шлифан“ за нахлуване в Белгия поради военната необходимост, французите не са укрепили белгийската граница в значителна степен, което доказва, че са очаквали да отблъснат германците на белгийска земя.⁷⁵²

Известен швейцарски публицист наскоро доказва, че французите са планирали да нахлуят в Баден през Швейцария през 1914 г., но са разубедени от настояването на Грей за Белгия.

Разбира се, тези факти не оправдават германското нахлуване и никой уважаван германец от Бетман-Холвег надолу никога не е твърдял, че са го направили. Това, което те доказват е, че по думите на Монжела⁷⁵³: „Не е честно възмущение, а фарисейска самонадеяност на Англия и Франция да представят германския план за кампания като безпрецедентно престъпление.“

Официалното искане на Великобритания от 31 юли Германия и Франция да заявят публично отношението си към Белгия е чисто лицемерна театрална игра на Франция и Англия. Англия знае, че Германия ще мине през Белгия, освен ако не обещае неутралитет, а Франция е внимателно инструктирана от английските държавници как трябва да реагира. Страна, която инсценира измамата с отстъплението от 10 км и подстрекава руската мобилизация да бъде тайна, за да бъде заблудена Германия, никога не би помислила и за миг да извърши върховната глупост да нахлуе в Белгия, преди участието на Великобритания да е или гарантирано, или напълно изключено.

Опитът да се клейми Германия като престъпна, защото не е дала безусловен отрицателен отговор на въпроса на Англия, е абсурден. Изключително глупаво е тя да се откаже от този единствен голям потенциален лост за британския неутралитет, без да осигури никакви реципрочни британски гаранции. Проницателното поведение изискваше уклончив отговор на Грей за белгийския неутралитет на 31-ви, а след това, чрез преки преговори, да поиска от Англия да обещае неутралитет, ако Германия уважава белгийската територия. Точно това прави Германия.

На 1 август принц Лихновски, германски посланик в Лондон, предлага на Грей, Англия да остане неутрална, при условие че Германия стои далеч от Белгия. След отказа

⁷⁵¹ Авторът очевидно не знае, че тайно Белгия се съгласила и дори се разработват съвместни британо-белгийски планове за дебаркирането, настъпването и изхранването на британските експедиционни сили. Това е и причината, Белгия да играе по британската свирка, вместо да се съгласи на мирно преминаване на германските войски, което щеше да я запази от ужаса на войната и окупацията! (б. пр.)

⁷⁵² Beard, op. cit. 50-54 ; Loreburn, op. cit., pp. 81-84, 87-89; Montgelas, op. cit. pp. 221-225; Pevet, “De Sarajevo a Bruxelles,” in the *Kriegsschuld frage*, July, 1924; Belgian documents in the addition to the *German White Book* in J. B. Scott (Ed.), *Diplomatie Documents Belating to the Outbreak of the European War. Part II*, pp. 837-60; and in the larger collections by Bernhard Schwertfeger; *Les armees francaises dans la Grande Guerre*. Vol. I. p. 50=

⁷⁵³ Също, p. 225.

на Грей, той го моли да формулира условията, при които Англия ще остане неутрална. Грей отказа и това. За тази информация не е нужно да разчитаме на изричните и напълно достоверни германски източници⁷⁵⁴, а на собствената телеграма на сър Едуард Грей до сър Едуард Гошен, британски посланик в Берлин. На 1 август Грей телеграфира на Гошен⁷⁵⁵: „Той (Лихновски) ме попита, ако Германия даде обещание да не нарушава неутралитета на Белгия, ние ще се ангажираме ли да останем неутрални. Отговорих, че не мога да кажа това; ръцете ни все още са свободни и обмисляме какво трябва да бъде нашето отношение. Всичко, което можем да кажем, че нашето отношение ще се определя от общественото мнение тук и неутралитетът на Белгия се харесвал много силно на нашето общественото мнение. Не мислех, че можем да дадем обещание за неутралитет само при това условие. Посланикът ме притисна дали не мога да формулирам условия, при които ще останем неутрални. Той дори предложи целостта на Франция и нейните колонии да бъде гарантирана. Казах, че се чувствам задължен да откажа категорично всяко обещание да остана неутрален при подобни условия и мога само да кажа, че трябва да държим ръцете си свободни“.

Но ръцете на Грей всъщност бяха свободни само в аспекта на неговите ангажменти и психология, изяснени в предходната глава.

Лорбърн е разбрал перфектно значението на горната телеграма⁷⁵⁶: „А ако думите имат някакво значение, това означава, че докато г-н Гладстоун можеше да въвлече страната в война, за да защити неутралитета на Белгия, сър Едуард дори не се ангажира с неутралитет, за да спаси Белгия. Може би е бил прав, но той отказа не заради интересите на Белгия“.

На 27 август Грей е попитан дали някога е представял предложението на Лихновски за разглеждане в кабинета. Отговорът му е характерен. Той заявява, че предложението е чисто лично и неофициално от страна на Лихновски, но опровергава това твърдение, като е дал официален отговор на Лихновски, телеграфирал е този отговор официално и на британския посланик в Берлин и е представил германското предложение на кабинета на следващата сутрин, преди решението да информира Камбон, че споразумението от 22 ноември 1912 г. все още е в сила с британското правителство. Той също заявява, че е формулирал условията, при които Англия ще остане неутрална, и ги е съобщил на германския посланик и на Камарата на общините. Но информира Гошен, че не го е направил и няма доказателства в нито една реч или документ, които да подкрепят твърдението му, че някога е формулирал условията за британски неутралитет⁷⁵⁷.

През 1927 г. фон Ягов заявява на автора, че предложението на Лихновски за Белгия е одобрено от Берлин и че най-голямата грешка на Лихновски е непубликуването на предложението в британските вестници. След като обвързва Англия с война на 2 август, единственото желание, което е най-важно в съзнанието на Грей, е Германия да нахлуе в Белгия, Белгия да се съпротивлява на това нашествие и да се обърне за помощ към Антантата.⁷⁵⁸

Това осигурява втора „смела и невинна малка страна“, която да подпомогне британската пропаганда, след като Русия се е намесила, за да защити първата „смела и невинна малка страна“ (Сърбия).

⁷⁵⁴ *Outbreak of the World War*, pp. 444, 452, 461.

⁷⁵⁵ *British Documenta*, No. 448.

⁷⁵⁶ *Също*, p. 238.

⁷⁵⁷ *Ewart*, op. cit., pp. 135-137.

⁷⁵⁸ *Също*, pp. 134 ff.

Авторът искрено вярва в храбростта и невинността на Белгия⁷⁵⁹, но в началото на август 1914 г. сър Едуард Грей изобщо не се интересува от белгийската невинност и храброст⁷⁶⁰. След 2 август, Грей се страхува и е искал да избегне възможността Германия да уважи белгийския неутралитет или ако наистина нахлуе в Белгия, белгийското отношение да бъде мирно и да не представлява интерес за разпалване на британското жбщесствено мнение.

Голямата тревога на Грей след 2 август, се появява в телеграмите му. Още на 31-ви той информира белгийското правителство, че розчшто белгийците да се съпротивляват на германско нашествие „с всички сили“. На 3 август той е хвърлен в паника, когато научава, че белгийското правителство се обръща към Англия единствено за дипломатическа намеса срещу Германия и е отказало помощта на френските войски, предложена за отблъскване на очакваното германско нашествие.⁷⁶¹

Белгия дава категорична информация, че предпочита да се съпротивлява на Германия без военна помощ от другите сили. Това става след изтичането срока на германския ултиматум до Белгия, ситуацията тревожи Грей. Може би ще трябва да поеме отчаяния риск да въвлече Англия във войната без огромното психологическо предимство на белгийския апел за военна помощ.⁷⁶²

Решен да не загуби тази незаменима фаза на пропагандата за своята политика, той практически стига до крайността, като изисква Белгия да поиска военна помощ от Антантата. Предложението му в следната телеграма до британския посланик в Брюксел е много подобно на сплашване, но без да обиди белгийската гордост⁷⁶³: „Следва да информирате белгийското правителство, че ако Германия окаже натиск върху тях, за да се откажат от неутралитета, правителството на Негово Величество очаква те да се съпротивляват с всички разполагаеми средства, и правителството на Негово Величество ще ги подкрепи в оказването на такава съпротива, като е готово да се присъедини към Русия и Франция, и ще предложи на белгийското правителство незабавни общи действия срещу Германия, както и гаранция за запазване на тяхната независимост и цялост в бъдещите години.“

Белгийското правителство разбра намека и отговори⁷⁶⁴: „Белгийското правителство е твърдо решено да се съпротивлява с всички средства, с които разполага. Белгия призовава Великобритания, Франция и Русия да сътрудничат като гарантиращи сили в защитата на нейната територия. Трябва да има съгласувани и съвместни действия, за да се противопоставят на насилствените мерки на Германия срещу Белгия.“

Веднага щом този отговор е получен от Белгия, Грей си отдъхва леко за пръв път от 2 август и уверено изпраща своя ултиматум на Германия.

На следващата сутрин Аскуит възторжено заявява в Камарата на общините⁷⁶⁵: „Както камарата така и страната, прочете през последните няколко часа, тревожното обръщение, отправено от краля на Белгия, и няма човек който да го прочете с равнодушно сърце. Белгийците се бият и дават живота си. Каква ще е позицията на Великобритания днес пред това събитие, вместо да стоим безучастни? [Продължителни аплодисменти.]“

Акуит небрежно пропуска да заяви, че белгийците воюват и територията им е нарушена, защото Грей се нуждаеше от възвишен алтруистичен мотив за решимостта си да постигне целите на френско-руския съюз.

⁷⁵⁹ *И много греши! Белгия както и Сърбия са стари политическа проститутки, и изобщо не са невинни. (б. пр.)*

⁷⁶⁰ *Изобщо не е храброст а чиста глупост, обслужваща англо-френските интереси. (б. пр.)*

⁷⁶¹ *British Blue Book, No. 151; cf. British Documents, No. 551.*

⁷⁶² *Ewart, op. cit., p. 138.*

⁷⁶³ *British Documents, No. 580.*

⁷⁶⁴ *Belgian Grey Book, No. 40.*

⁷⁶⁵ *Ewart, op. cit., p. 140.*

Известно е че Белгия и Антантата знаят за германския план „Шлифен“ за нахлуване от 1906 г.; Великобритания преговаря с Белгия от години в напразен опит да осигури съгласието на Белгия за десанта на британски войски в Белгия; белгийският крал заявява още през пролетта на 1914 г., че се страхува от френското нашествие повече, отколкото от германското; че Германия изрично предлага да не навлиза в Белгия, ако Англия остане неутрална, и това е отказано от Грей; че Белгия предпочита да се съпротивлява сама, за да запази прецедента си за независимост докрай; и самият Грей изтръгва от белгийското правителство призив за британска намеса.

Следното твърдение от мемоарите на Грей може да се остави без коментар⁷⁶⁶: „Към края на седмицата, на 1 август, имаме съобщението на белгийското правителство, че ако бъде нападната, Белгия ще защитава собствения си неутралитет с всички сили; това направи въпроса ясен и прост. На този етап Белгия не се обърна към гарантиращите сили. Тя действаше правилно и мъдро. Информацията, която достигна до мен, показва, че до последния момент белгийското правителство не вярва, че някоя сила възнамерява да наруши гаранционния договор. Обръщането към силите означава подозрение, което тя не е имала: да поиска помощ от някои от тях, а не от всички, ще я изложило на обвинения, че е застанала на страната на едните срещу другите и се е отклонила от неутралитета си, преди той да бъде застрашен. Но съобщението, че ако неутралитетът ѝ бъде нарушен, тя възнамерява да се защити, беше важно. Ако тя се съгласи доброволно или дори под натиск с преминаването на германските войски, ние ще имаме право да изпратим войски, за да защитим неутралитета и да се противопоставим на нарушаването му; но беше ясно, че един неин апел за помощ, когато самата тя се бореше и ние обещахме да защитаваме, ще е особено силен и трогателен. Как бихме могли да му устоим? Както се твърди, Молтке тайно е съставил ултиматума до Белгия на 26 юли, може да отговорим, че белгийците вече са започнали мобилизацията си срещу германците по това време и че до февруари 1914 г. англичаните са определили обменния курс за плащане на британските войници, сражаващи се в Белгия“.

Беззаконието на Англия по време на световната война към търговските права на неутралните държави е далеч по-сериозно и мащабно от германското нахлуване в Белгия, докато британският натиск върху Гърция по време на войната напълно съответства на отношението на Австро-Унгария към Сърбия или на германското към Белгия. По време на войната, в опит да завладеят Антверпен, Франция и Англия се опитаха да нарушат холандския неутралитет. По време на войната никоя държава не направи повече, за да превърне международното право в „парче хартия“, отколкото Великобритания.⁷⁶⁷

И накрая, единственото истинско и напълно доказано „зверство“ в световната война и ситуацията, която доведе до най-големите страдания и смърт сред цивилното население, е незаконната блокада на Германия, продължила месеци след примирието. Това е не само най-ужасното и трагично унижение, извършено срещу мирно население по време на световната война, без да има никакъв аргумент за военна необходимост като смекчаващо или защитно оправдание. За тази блокада единствено отговорна е Великобритания. Тя можеше да бъде обяснена само с мотива отслабване на Германия и намаляване на бъдещата германска конкуренция, чрез обричане на гладуване на около 800 000 германски жени и деца. Всъщност, тя е защитена на тази основа от изтъкнати англичани. Известен английски учен, приел катедра в най-уважавания американски университет в

⁷⁶⁶ *Twenty-Five Years*, Vol. II, pp. 9-10.

⁷⁶⁷ C. H. Grattan, „*The Walter Hines Page Legend*,“ in *American Mercury*, September, 1925; M. Caracciolo, *L'Intervento della Grecia nella guerra mondiale e l'opera della diplomazia alleata*; A. Pevet, *Les Responsables de la guerre*, pp. 476-7; S. Brooks, *America and Germany, 1918-1925*; J. K. Turner, *Shall It Be Again?* Chaps. xv, xvi, xxiii. *iss Op. cit.*, Chaps. xix-xxvii.

края на войната, според информация достигнала до автора, в лекция пред известен женски колеж в страната е възхвалявал обричането на гладна смърт на германските бебета. „Безмилостните прусаци“ доставят храна в Париж 24 часа след превземането му през 1871 г., Англия може да се позове на правото си на самозащита, но не може да използва това като оправдание, без да признае напълно валидността на подобното оправдание на Германия спрямо нахлуването в Белгия или подводната война.

VI. САМООПРАВДАНИЯТА НА АСКУИТ И ГРЕЙ. В главите за Русия и Франция разгледахме извиненията на Сазонов, Поанкаре и Вивиани, които твърдят, че са се сражавали единствено в самозащита и са направили всичко възможно, за да избегнат война. Но ако беше така, те нямаше да прибегват до фалшификации в разказа си за събитията от Юлската криза през 1914 г. Такива личности би трябвало да стоят безупречно върху пирамида от неоспорими факти.

Посочихме, че по отношение на прямотата и фактическата точност, апологетичните трудове на Сазонов, Поанкаре и Вивиани, изобщо не са правдоподобни.

От всички основни участници в героичната трагедия от 1914 г. двамата с най-висока репутация за правдивост и владение на съответните факти са Аскуит и Грей, въпреки че преди войната, отговорите им в Камарата на общините, на въпроса за британските ангажменти към Франция, показват укриване на истината.

Тук ще разгледаме накратко извиненията на Аскуит и Грей за някои от по-важните им твърдения по кризата от 1914 г. Ще се задоволим просто с излагането на техните възгледи и ще ги разобличим по собствените им думи.

Разбира се, ще пропуснем още по-осъдителната присъда, която е установена чрез списъка с техните „грехове от бездействие“.

В своя книга „Генезисът на войната“, публикуван в края на 1923 г., Аскуит представя следните твърдения⁷⁶⁸:

1. че Сазонов от самото начало е настоявал за мирно решение на кризата със Сърбия с най-голяма добросъвестност;

2. че Сазонов е бил готов по всяко време да обсъжда австро-сръбския въпрос с Австрия под каквато и да е форма;

3. че Русия е първата, която предлага директни разговори между Австрия и Русия;

4. че руската мобилизация е причинена от фалшивия доклад в берлинския „*Lokalanzeiger*“;

5. че Германия е високомерно е отхвърлила всички британски предложения за ограничаване на военноморските сили;

6. че полковник Хаус е информирал британците през юли 1914 г. за зловещите и широкомащабни военни приготовления и войнствената психология в Германия;

7. че законът за германската армия от 1913 г. е приет преди другите подобни законопроекти и е принудил другите държави да предприемат отбранителни мерки;

8. че книгата на Кауцки е най-поучителната и ценна от книгите, публикувани за вината във войната, откакто са издадени новите документи;

9. че Чиршки е подтикнал Австрия към действия срещу Сърбия;

10. че Австрия отлага ултиматума си към Сърбия, докато Поанкаре не напуска Русия, защото се страхувала, че Поанкаре ще предложи мирни дипломатически мерки за уреждане на спора;

11. че Германия настоява Австрия да обяви война на Сърбия;

12. че Австрия е отхвърлила всички предложения за посредничество и че никое от тях не е дошло от Германия;

⁷⁶⁸ F. C. Conybeare, *History of New Testament Criticism*, p. 177.

13. че предложенията и апели на Грей, напълно подкрепени от Франция, са провалени от германската опозиция;

14. че Германия се противопоставя на всички предложения за дипломатическо уреждане на кризата и

15. че такова е било в цялостното отношение на кайзера;

16. че планът за „спиране в Белград“, предложен от кайзера, цели единствено подбуждането към война (стр. 289), но когато е предложен от Грей, вече придобива благороден подход за мир (стр. 295);

17. че и най-малкият намек за съдържаност от Берлин е достатъчен, за да обуздае австрийската агресия, но този намек така и не е направен, а Германия подтиква Австрия към военни действия срещу Сърбия и разпалване на световната война;

18. че именно германският ултиматум проваля всички дипломатически усилия за мир;

19. че Германия действа с голяма бързина, ускорявайки военните действия, след като е научила за руската мобилизация;

20. че Англия е задължена от честта да подкрепи Франция, и е влязла във войната заради белгийския въпрос, нежелайки да допусне „големия брутален хулиган“ да стъпче жертвата си.

Не можем да завършим това обобщение на приноса на Аскуит към Kriegsschuldfrage, без да споменем факта, че глави xiv-xvii от книгата му представляват окончателното опровержение на мита, че Англия, Франция и Русия са хванати неподготвени от германския октопод през 1914 г., нападнати в момент на най-дълбоко очакване за всеобщ и вечен мир.

Изтъкнатият английски учен Фредерик Корнуолис Конибеър, когато описва нападите на Алфред Лоази⁷⁶⁹ срещу Пий X, отбелязва, че поради своята задълбоченост и изопачаването на научната истина, папското осъждане представлявало възхитително обобщение на съвременната библейска наука, ако се забрави, че списъкът с научни заключения, изброени там, всъщност са са грешките на Негово Апостолско Преосвещенство.⁷⁷⁰

Същото важи за твърденията, съдържащи се в четирите глави от мемоарите на Грей, посветени на събитията около кризата от 1914 г.⁷⁷¹ Неговият списък с твърдения за събитията в този период представлява почти перфектно обобщение на напълно изопачената истина при тези обстоятелства. Това ще стане ясно в следващия кратък преглед.

1. По отношение на Русия той ни казва, че Изволски и Русия са били умишлено унижени от Германия през 1908 г. чрез анексирането на Босна и Херцеговина;

2. че Сазонов е работил усилено, за да наложи въздържане на Белград;

3. че руската обща мобилизация не е неразумна или ненужна предпазна мярка, а е чисто подготвителна мярка и в никакъв случай не е означава война;

4. че Австрия се мобилизира преди Русия;

5. че Сазонов е одобрил плановете на Грей за конференцията на посланиците; и

⁷⁶⁹ Алфред Фирмен Лоази (1857 – 1940) е е френски католически свещеник, теолог и академик, една от водещите фигури на модернистичното движение в Римокатолическата църква. Критикува традиционното тълкуване на Библията и твърди, че методите на съвременната библейска критика могат да помогнат на теологията. Влиза в конфликт с католическата йерархия, включително с папите Лъв XIII и Пий X. През 1893 г. е уволнен от поста си на професор в Католическия университет в Париж. Няколко от неговите произведения са поставени в Индекса на забранените книги, а през 1908 г. е официално отлъчен от църквата. Той никога не се помирява с официалната църква и от 1909 до 1932 г. заема катедрата по история на религиите в Колеж дьо Франс. Преподава и в École pratique des hautes études и във Факултета по литература на Парижкия университет, а през 1932 г. е удостоен с орден на Почетния легион. (б. пр.)

⁷⁷⁰ Op. cit., Chaps. xvi-xix.

⁷⁷¹ Montgelas, op. cit., pp. 215-17.

6. че Германия се мобилизира, преди да изпрати своя ултиматум на Русия.
По отношение на Франция той твърди,
 1. че през 1914 г. вече не е имало желание за реванш за връщането на Елзас-Лотарингия;
 2. че французите нямат интерес от Балканската криза;
 3. че никоя страна в Европа не е а по-решена да избегне европейска криза на Балканите, колкото Франция;
 4. че френските държавници и народа през 1914 г. са ужасени от мисълта за война;
 5. че Пол Камбон е изпитвал в истински кошмарен страх за Франция, да не бъде ввлечена във война;
 6. че французите са осъзнавали, че Антантата има малки шансове за успех в европейска война;
 7. че Франция е стигнала до най-крайните възможен предел на мирната дипломация, за да избегне война през 1914 г.;
 8. и че тя е била технически и правно обвързана с договор да помогне на Русия при специфичните обстоятелства на 1914 г.По въпроса за германската вина и злонамереност, той твърди,
 1. че Германия преди 1914 г. умишлено обмисля планове за световно господство;
 2. че Германия отхвърля всички предложения за ограничаване на военноморските сили;
 3. че полковник Хаус го е информирал за Германия, че се управлява от агресивна военна клика;
 4. че 1914 г. е годината, съзнателно избрана за война от Германия, защото е смятана за особено благоприятна;
 5. че в Германия не е имало добро отношение към Англия;
 6. че германската армия е била най-голямата и най-могъщата в света;
 7. че Германия е признала това огромно превъзходство на своите армии и е очаквала лесна победа над Антантата след няколко месеца;
 8. че единствено Германия е наложила вето на плана на Грей за конференцията на посланиците и проваля всички дипломатически методи за разрешаване на спора;
 9. че кайзерът не е положил никакви усилия да осигури дипломатическо разрешаване на кризата през 1914 г.;
 10. че действията на Бетман-Холвег през 1914 г. не са имали никакво значение, тъй като армията е контролирала политиката в Германия от началото на кризата;
 11. че Германия иска да унижи Антантата по дипломатически път;
 12. че Германия е решена на европейска война от самото начало;
 13. че когато събитията тръгват към европейска война през 1914 г., Австрия отстъпва и се опитала да предотврати конфликта, но „Германия тогава предизвика войната, заставяйки Австрия, че като съюзник не може да се измъкне“.В защита на политиката на Англия през 1914 г. той твърди:
 1. че не е могъл да направи нищо, за да ограничи Русия;
 2. че Англия е решила да участва, защото не е могла да приеме германският флот да плава по Ламанша и да атакува пристанищата на съюзника;
 3. че Англия е признала договорно задължение да защитава белгийския неутралитет през 1870 г.;
 4. че през 1914 г., Англия не е имало възможност да остане неутрална, защото не е могла да стои настрана и да позволи целостта на Белгия да бъде нарушена, а германците при никакви условия не биха се въздържали от нахлуване;
 5. че белгийският неутралитет може да бъде осигурен само чрез война;

6. и че в речта си от 3 август 1914 г. той съзнателно се е придържал към въпроси, основани на сурови прозаични факти, и е отказал да апелира към чувствата на Камарата.

Докато говорим за „последователната и ясна честност и откровеност“ на сър Едуард Грей, ще отбележим още веднъж, че именно той измисля прословутия мит за берлинския вестник „*Lokalanzeiger*“.⁷⁷²

До декември 1914 г. страните от Антантата са запознати, че руската мобилизация е първата в кризата. Грей е осъзнал опасността от този факт за пропагандата на Антантата, затова заявява, въпреки че не е вярно, че опасявайки се от фалшивото съобщение в берлинския вестник, за започнала германската мобилизация, започват своята мобилизация, като самозащита.

Сазонов е толкова добре наясно с абсурдната невярност на това твърдение, че дори се отказва да го използва като извинение за Русия.

Близко две години по-късно, на конференция с чуждестранни журналисти, Грей отново изтъква стария мит и му дава още по-силно и привлекателно твърдение. Един от основните аргументи срещу репутацията на Грей за откровеност и правдивост, изложени в наскоро публикуваните британски документи, е въпреки честите му твърдения в мемоарите му, относно решимостта на Германия за война през 1914 г., документите доказват обратното. Той е бил много добре запознат, че Германия не желае европейска война и е напълно информиран за предварителните фатални за мира, военни приготовления на Русия и Франция.⁷⁷³

Безспорно най-показателното обвинение срещу Грей и изобличаването му като „дипломатически историк“ е представено не от германски критик, а от К. Леймънд Бийзли, който заедно с д-р Гуч за двамата най-известни съвременни английски авторитети по дипломатическа история (*Foreign Affairs*, октомври 1927 г.): „Един виден историк правилно е отбелязал, че дори лорд Грей в своите „Двадесет и пет години“ да отрича враждебност към Германия, цялата му книга (да не говорим за политиката му) показва, че Германия за него е изцело *terra incognita* (и всъщност *inimica* – враждебна). Каква изкривена картина на германската политика и култура ни представя той! Той вярва че Германия е жадна да стане господарка на света чрез война, и е доминирана от всемогъща военна партия в Берлин. Той дори повтаря изтърканата легенда за войната, на чистия либерален Запад срещу милитаристичните, деспотични и зли Германия и Австрия, оставяйки Русия удобно извън неговия поглед.

И все пак, за да помогнат на Русия, Великобритания и Франция влязоха във войната; а френско-русият съюз е най-важната характеристика на Тройното съглашение за борбата му със „Средна Европа“.“

А какво да кажем за автократията и милитаризма на Русия? Всеки, който наистина е запознат с Германия, знае, че тази картина е дълбоко подвеждаща. Всеки, който с умерено внимание е проучил доказателствата (голяма част от които лорд Грей напълно игнорира), знае същото. Когато виконт Грей ни казва отново, че идеята за реванш е напълно изчезнала във Франция и че политическите и други лидери във Франция и Русия не са желали нищо друго освен мир и сигурност срещу германско нападение, ние знаем, и през цялото време сме знаели от познанството си с Франция и Русия преди войната, че това не е вярно. А сега имаме по-задълбочени и пълни познания за същото от руските архиви.

Лорд Грей изглежда знае малко и не се интересува особено от тези нове доказателства. Изглежда не е чел нищо от кореспонденцията на Изволски, толкова изобилна и толкова просветляваща. Нито пък е проучил, някои други досиета, едва ли по-малко ценни от това на Изволски. Как е проучил материалите, предоставени ни от Богичевич? Имал

⁷⁷² *Twenty-Five Years, Introduction, and Chaps. xvi-xix; Un Livre noir, Vol. II, p. 309.*

⁷⁷³ *Twenty-Five Years, Vol. I, pp. 328-9; Vol. II, pp. 240-242.*

ли е някакво адекватно познаване на безценните документи от сборника „Die Grosse Politik“?

Името на Реймон Поанкаре не се споменава от лорд Грей в разказа му за произхода на войната. Изволски е посочен само веднъж, с отбелязването, че няма някаква забележителна военна отговорност, защото е престанал да ръководи руската политика години преди войната; поради това, че един посланик има малко влияние върху политиката на своето правителство.

Може ли безразличието към континенталните политически факти да бъде изразено по-наивно? Неслучайно Ерик Бранденбург правилно пита: „Може ли сър Едуард да е бил толкова простодушен, за какъвто се представя?“

Лорд Грей игнорира опитите на германското правителство да отдръпне Австро-Унгария в последните дни на кризата от юли 1914 г., както игнорира и усилията да посредничи за директни преговори между Русия и Австрия в тези последни дни.

Всички негови изказвания показват, че историческите трудове от последните няколко години не го интересуват и той все още е подвластен на интензивни национални и антинационални мании, усъвършенствани във военна хипноза. Заплетен в предразсъдъци, упорит в решимостта си да не познава или да не разпознава неудобното, сър Едуард беше ли сигурен водач, било като държавник, било като историк?

Заклучението, до което стигаме от изучаването кариерата на сър Едуард Грей, е че той не е завършен дипломат макиавелист като Изволски, Делкасе, Поанкаре и Пол Камбон, а е един от най-ярките примери в историята за бедствието, което може да сполети една държава, когато външната ѝ политика е поверена на изключително добронамерен и като цяло честен човек, но наивен, невеж, глупав и колеблив дипломат.⁷⁷⁴ Грей е бил измъчван от детински страх и подозрение към Германия и също толкова сляпо и сантиментално доверие в невинността и добротата на Франция, което го е правело неспособен да прави разлика между политиката на хора като Кайо и Делкасе“.⁷⁷⁵

Той желае мир, но позволява да бъде използван от онези, които работят за войната. Няма съмнение, че той се застъпва за мир чак до 24 юли 1914 г., но следва курс, който неизбежно въвлича страната му във войната.⁷⁷⁶ Той напразно се опитва да се справи с кризата от 1914 г. и да разреши проблемите, когато възникнат. В това не успява, отчасти поради нерешителност, отчасти поради сложността на въпросите и отчасти поради натиска, оказван върху него от по-войнствените му подчинени, Никълсън и Кроу. Новите британски документи напълно доказват, че Кроу е най-черната личност в британското външно министерство през 1914 г.

Още на 25 юли Кроу призовава Грей да хвърли Англия заедно с Русия и Франция във война. Доста задълбоченият анализ на кариерата на Грей в тази глава не е породен от някаква омраза към един голям негодник⁷⁷⁷, а по-скоро от желанието да се илюстрира как един добър човек може да бъде доведен до плачевно поведение поради невежество, лоша компания и неадекватност към задачите, които са му възложени.

Не вярваме, че Грей е бил нечестен в личен смисъл. Въпреки че е лъгал безброй пъти от 1914 г. до завършването на мемоарите си, няма съмнение, че е смятал всяка лъжа

⁷⁷⁴ Истината е, че Грей е много по-голям и по-коварен макиавелист от Изволски и Поанкаре, които поне не го крият, а го демонстрират, те поне са честни. Грей е много по-подъл, по-двуличен, умел артист, който се прави на невежа, защото е продал душата си на агресивният задкулисен елит на лорд Милнър, който ръководи английската политика тогава и конкретно неговите действия! (б. пр.)

⁷⁷⁵ Също, 9-10.

⁷⁷⁶ Няма как да се застъпва за мир и в същото време да води страната си към война! Просто е отличен артист, целящ да не стресне общественото време и да не предизвика силна опозиция в своето правителство. Той просто работи по наставленията на лорд Милнър! (б. пр.)

⁷⁷⁷ Какъвто е всъщност! (б. пр.)

за оправдана от службата към някаква по-висша цел. Той се доверява на онези, които са го предали.

Няма по-голяма иронична трагедия в литературата от пасажите в мемоарите му, където Грей свидетелства за високия морал и идеали на Пол Камбон и доверието и привързаността си кома него.⁷⁷⁸

Що се отнася до това как репутацията на Грей е засегната от пълното публикуване на британските документи за кризата от 1914 г., честните, информирани и проникателни читатели вероятно ще заключат, че обвинението е потвърдено.

Сега е сигурно, че той е много по-добре информиран за подробностите на кризата, отколкото сме вярвали по-рано, особено по отношение на агресивните и фатални руски военни мерки и лицемерните френски дипломатически хитрости. Очевидно той не се впуска във война поради незнание за това, което са замислили съюзниците му.

Както показват „Документите“ и Джон Морли, от първите дни на кризата, Грей осъзнава, че европейската война е неизбежна и единствената му доминираща идея е пълното сътрудничество с Франция и Русия.

И все пак, трябва да се признае, че Грей излиза от документите по много по-достоверен начин, отколкото от собствените си мемоари. На един грешен човек може да се прости, че се е поддал на трудностите, пред които е изправен Грей през 1914 г., много повече, отколкото може да му се прости за лицемерието, уклончивостта и неверните твърдения в „Двадесет и пет години“.

Много по-компетентното изложение на основната психология и личностна характеристика на сър Едуард Грей се съдържа в следните пасажии от стандартния труд за Грей и неговата дипломация, „Лорд Грей и световната война“ на Херман Луц (стр. 141, 193-194): „Смирен в личния си живот, изпълнен с добронамереност, истински и лоялен приятел; но суров и ожесточен враг. Не е макиавелист и субективно не е лицемер; нито е злият дух на овинствен ястреб и алчни нокти, за какъвто го пиремаха много германци по време на войната. Не е истински държавник, а човек с ограничен мироглед, чийто поглед е помрачен от силни предпочитания и дълбоки предразсъдъци; несъзнаващ огромното насърчение, което политиката му на Антантата е дала на националистите на власт в Русия и Франция. Податлив на внушение и силно подвластен на самовнушение. Човек, който неохотно е заел поста си; който си е въобразявал, че управлява кораба си със сигурна ръка, без да знае, че други ръце са на кормилото; който си е въобразявал че е свободен и не вижда т хилядите нишки определящи собственото му предене, оплетени в здраво въже теглещо го по течението на другите. Добронамерен, миролюбив благородник, чието сърце копнее за простите радости от общуването с природата. Праведен човек от истинския британски модел, сериозен, но лишен от чувство за хумор. Човек с два набора от човешки ценности, два стандарта и двоен морал. Не е нито велик, нито силен човек. Човек с колебаеща се душа. Човек, на когото политиката на неволната двусмисленост е запечатала неволно в него, иначе неприеманите от него макиавелистки подходи, недостойни черти, от които никога няма да се освободи. Нещастна фигура, не без елементи на вродена трагедия. Това беше човекът, който в крайна сметка държеше в ръцете си по време на кризата през юли 1914 г. избора между мирът и войната...“.

Войната все още бушува, когато Бертран Ръсел, учен, който може да вижда нещата с яснота, каквато малцина от неговите сънародници притежават, завършва раздела си за Персия с думите: „Праведността не може да се роди, докато самоправедността не умре.“

Всичките дарби които притежава, не помагат на Грей да достигне праведността, за да не живее недостоеен живот. Един от най-интересните въпроси е защо човекът, донесъл

⁷⁷⁸ Също, pp. 10-11.

на Англия най-голямото и най-ненужно бедствие в нейната история, трябва да бъде един сред най-уважаваните мъже в английската история.⁷⁷⁹

На първо място, той е рибар и спортист, което му спечелва сантименталното възхищение на английския народ. Д-р Хендерсън казва по този въпрос⁷⁸⁰: „Грей беше рибар, прекарваше дълги дни сам, разхождайки се край потоците с пъстърва и наблюдавайки птиците. Беше написал трактат за риболова (Риболов със стръв муха): познаваше всички обрати на това занимание... Другата любов на Грей беше тенисът, не тенисът на корт, а истински почитаната игра. И спечели шампионата, поне за две години“.

Различни автори приписват влиянието на Грей върху Камарата на общините: „Англия не беше загубила спортните си инстинкти“, казва един от тях, „леко от това да се откаже от надеждата за великия риболовец с муха и тенисист с награди.“

Грей притежава и необичайната комбинация от достойнство и сериозност, съчетани с чара на младежкия му външен вид. Маниерите му са впечатляващи и убедителни, без догматизъм или арогантност. Подпомагат и от изтъкнатата семейна традиция. Д-р Хендерсън иронично посочва значението на тези фактори⁷⁸¹: „Но Грей притежава и други качества освен спортния си дух, качества, които вдъхват увереност, любов и доверие. Външният му вид е необичайно младежки, почти момчешки: чуваме за неговото „момчешко и безбрадо лице“. При първата му поява в Камарата на представителите като заместник-министър на външните работи през 1892 г. личният му чар, добавен към любопитното впечатление за сдържаност, „му спечели почти мигновено доверието на Камарата“. Той е безбрад и момчешки на вид, „но все пак властно сериозен“; създава „впечатление както за произход, така и за високо интелектуално отличие“; някой дори разпознал в лицето му „прилика с владетелите на Англия в края на XVIII век“. Не типа на лицето на Джордж III, да се надяваме, а на Пит, да речем, или Фокс. Той е скромен, не егоистичен или суетен, а тактичен и изтънчен. С времето си спечелва репутацията на истински аристократ в политиката, недокоснат от обикновеното злободневие, никога не е коварен, егоистичен или амбициозен за собственото си лично издигане. Той отказва титла, защото е сигурен в позицията си, може да си позволи да не бъде лорд, предпочита Камарата на общините пред Камарата на лордовете. Като цяло, прекрасен, красив, пленителен и пряк човек!“

Теодор Рузвелт казва, че срещата с Грей е интересно преживяване. Освен това, Грей е човек с подчертани научни интереси и постижения. Познанията му по гръцки му спечелва приятелството и доверието на Гилбърт Мъри. Последният в знак на признателност написва най-ефективната защита на Грей, която досега е писана – извинение, което кара мнозина да мислят, че Грей трябва да е велик и честен човек, въпреки виждайки, че собствените му думи и дела водят до обратното заключение.⁷⁸²

За мнозина е трудно да си представят, че човек като Мъри може да греши в преценката си. Интересът на Грей към английската литература, особено към произведенията на Уърдсуърт, му спечелва възхищението на Уолтър Хайнс Пейдж и значително помага на Грей да отвлече вниманието на Пейдж от задълженията му на американски посланик, натоварен да защитава правата ни като неутрална сила.⁷⁸³

⁷⁷⁹ Аналогичен въпрос може да се зададе и за личността на Чърчил, вкарал Британия в още по-безсмислено и по-опустошителна война. Така военнопредстълниците се превръщат в герои, стига да са победители! (б. пр.)

⁷⁸⁰ G Murray, *The Foreign Policy of Sir Edward Grey*.

⁷⁸¹ B. J. Hendrick, *The Life and Letters of Walter Hines Page*, Vol. II, pp. 103 ff., 305 ff.

⁷⁸² *Op. cit.*, pp. 11-12.

⁷⁸³ *Saturday Review of Literature*, October 31, 1925.

След това Грей притежава необичайно убедителни ораторски способности. Той е ясен и директен в изразяването си, създава впечатление на откровеност и справедливост, които обезоръжават опонентите му. Както казва Хендерсън⁷⁸⁴: „Когато говори в парламента, няма значение каква е темата, неговото „изложение“ е „толкова ясно, разумно, умерено и остроумно, че е почти невъзможно да не се съгласиш със заключенията на оратора“.

Винаги създава впечатлението, че е „въплъщение на здравия разум“. Впечатлението, направено от ораторските му речи, се потвърждава от следния пасаж в рецензията на мемоарите му от А. Г. Гардинър в „*London Daily News*“, за въздействието върху него на речта на Грей от 3 август 1914 г., реч, всъщност пълна с грешки и неточности, частично умишлени и частично поради невежество⁷⁸⁵: „Според моя опит, като на запознат с ораторските речи в Камарата на общините още от времето на Гладстон, не е имало изтъкнат говорител в наше време, чийто изказ е толкова ясен и непретенциозен, или който да подкрепя аргументите си с такава неоспорима сила като лорд Грей. Той притежава дара на проста ораторска реч, откъдето съвременния прецедент. Тайната на неговата сила е показана в препратката му към знаменателната му реч в Камарата на общините на 3 август 1914 г. Никой, който е чул тази реч, никога няма да я забрави. Последната надежда беше изчезнала. Европа беше потопена в бездната на войната – война в мащаб, какъвто светът никога не е виждал. Той се изправи в Камарата, разтърсена от колебанията на момента, от най-остри раздори, като мнозинството от собствените му поддръжници, мрачно недоверяваше на политиката му, която въвлечаше нацията в общия водовъртеж. Той седна, говоря като човек, който публично критикува дипломатията му, докато Камарата мълчеше, тъжна, но убедена. Именно тази реч и неговата личност въведоха нацията във войната веднага и с практическо единодушие.“⁷⁸⁶

Репутацията на Грей като държавник и дипломат, установена от гореспоменатите черти, сигурно ще бъде увековечена, дори засилена, от стилистичните сили, проявени в мемоарите му. Те показват голяма част от същата сила, проявена в ораторското му изкуство. Стилът е ясен. Читателят очевидно е изпитва доверие към Грей. Има голяма проява на откровеност и прямота. Представени са възгледите на опонентите, дори само за да се окаже, че са погрешни. Той понякога признава, че е сгрешил по неподходящи въпроси, но винаги показва как е напълно прав по жизненоважни въпроси. Той борави с обобщения, избягвайки неудобни подробности. Алтернативата на неговата политика изглеждат непочтена и дискредитирана по някакъв начин“.

Критичният рецензент, д-р Хендерсън, признава, че „в мемоарите си Грей оправдава репутацията си. Творбата може да се превърне в английска класика; може да бъде четена и възхищавана след хиляда години. Тя ще кристализира английската легенда.“⁷⁸⁷

Уважаемият П. У. Уилсън, рецензирайки мемоарите в „*Ню Йорк Таймс*“, твърди, че: „Неговата история е поразителна със своята откровеност... Има едно печелившо качество, което едва ли може да не повлияе дълбоко на общественото мнение по целия свят.“

Г-н Хари Хансен, пишейки в „*Чикаго Дейли Нюз*“, ги обявява за „Най-важните разкрития за същността на войната досега, сведени на нула... Откровени, открити, директни.“

⁷⁸⁴ *New York Nation*, October 28, 1925, p. 490.

⁷⁸⁵ Също.

⁷⁸⁶ Т.е. Грей е голям демагог и виртуозен, убедителен артистичен лъжец! Най-точното определение за Грей дава кайзер Вилхелм II, много точно и ясно казано: „Г-н Грей, е едно лъжливо куче, страхуващо се от собствената си подлост и лъжлива политика, не иска открито да ни се противопостави, а иска да го принудим да го направи“ и дава заповед за преминаване на границата с Люксембург. (б. пр.).

⁷⁸⁷ C. A. Beard, „*Viscount Grey on War Guilt*,“ in *New Republic*, October 7, 1925.

Г-н Гардинър, забравяйки редакционната си статия в „Дейли Нюз“ от 1 август 1914 г., става още по-ентузиасиран⁷⁸⁸: „Той пише, както говори, със същата простота, честност, директност. Може да се съмнявате в неговата мъдрост, но не можете да се съмнявате във високото и рицарско качество на характера, което блести от изказването му. Не можете да се съмнявате в благородството на целите му, нито в голямата човечна безкористност, с която ги преследва. Тази откровеност обезоръжава критиката. Ако смята, че е сгрешил тук или там, той казва, че е сгрешил. Ако е променил мнението си за дадена ситуация в светлината на по-пълните познания, той го признава“.

Не само в Англия, но и в САЩ мемоарите му получават най-широка популярност. Те имат голям тираж, както писмата на г-н Пейдж.

В дипломатията Грей не е агресивната и доминираща фигура, каквато някои от колегите му в Тройното съглашение несъмнено са, но в областта на изграждането на легенди и епичните истории той вероятно ще се окаже, с евентуалното изключение на г-н Пейдж, най-мощното и пагубно влияние, идващо от военното време на 1914 г.⁷⁸⁹

VII. ЗАКЛЮЧЕНИЯ:

(1) Ключът към британските действия в кризата от 1914 г. трябва да се търси в договореностите около англо-френското съглашение, сключено между 1901 и 1914 г. През 1914 г. Англия е решена да започне война, ако Франция го направи, а Франция решава да застане твърдо на страната на Русия, в действията провокираще войната.

(2) От 1906 до 1912 г. Англия внимателно разработва планове за военно и военноморско сътрудничество с Франция срещу Германия.

(3) Англия води война, за да подкрепи „руската агресивност“, защото Франция е решена да подкрепи Русия, а Англия е твърдо предана на Франция.

(4) Англо-германските отношения между 1898 и 1912 г. се колебаят поради противопоставянето на Холщайн на англо-германското споразумение, британската подкрепа за Франция в Мароко, германските военноморски планове и факта, че Грей никога не би променил отношенията си с Франция или Русия в полза на по-сърдечно разбирателство с Германия. От 1912 до 1914 г. англо-германските отношения прогресивно се подобряват.⁷⁹⁰

(5) Възможността за англо-германско сближаване разтревожава французите и руснаците и те решават да предизвикат европейски конфликт, ако е възможно, преди Англия да успее да се измъкне от Тройното съглашение. Те оказват натиск върху Грей през пролетта на 1914 г. и започват преговори за англо-руска военноморска конвенция.

(6) По време на кризата от 1914 г. Грей е абстрактно за мир, но от самото начало няма определена и ясна политика, колебае се и всъщност насърчава и двете групи. Той успокоява французите и руснаците че могат да разчитат на английска помощ, и заблуждава австрийците и германците да повярват, че могат да разчитат на британския неутралитет.

(7) Грей е абсолютно решен да въвлече Англия във войната на страната на Франция, ако Франция влезе в конфликта. Пълните британски документи показват, че Грей е научил от Бюканън още на 25 юли за предварителната руска мобилизация, а на 31-ви - за общата мобилизация. Той не прави опит да обуздае Франция или Русия и когато действията им довеждат до война, той отказва да остави Англия настрана.

(8) Единственият начин, по който Англия е могла да предотврати световната война през 1914 г., ако изобщо и можела да го направи, е да обяви пълен неутралитет от самото начало. Но Грей не иска да остане неутрален, дори ако Германия се съгласи да стои далеч

⁷⁸⁸ Gardiner London Daily News for August 1, 1914.

⁷⁸⁹ Също.

⁷⁹⁰ Това е само външно и заблуждаващо, на практика е точно обратното, но Германия отстъпва пред английските претенции, защото не желае война и няма големи колониални амбиции. (б. пр.).

от Белгия, да се въздържа от атаки срещу френските пристанища и да гарантира целостта на Франция и нейните колонии. Грей категорично отказа да формулира условията за английски неутралитет, въпреки че Германия го моли да го направи и въпреки че той невярно информира (съзнателно лъже) Камарата на общините, че го е направил. Той оправда отказа си с твърдението, че Англия трябва да държи ръцете си свободни, въпреки че по това време те не са свободни поради англо-френските споразумения и той много добре го знае.

(9) Грей се поддава на натиска на Камбон, Кроу и Никълсън в момент, когато Англия и Германия са в пълно съгласие за най-добрите дипломатически методи за разрешаване на кризата и когато Германия, по искане на Англия, действа енергично за прилагането на тези методи.

(10) Англия не е технически или специално обвързана да влезе във войната на страната на Франция през 1914 г. по споразумението от 22 ноември 1912 г. или 2 август 1914 г., тъй като на 3 август 1914 г. Германия предлага да не напада френските пристанища, ако Англия остане неутрална.

(11) Основната причина на Грей да въвлече Англия във войната е, че той вярва, че е в интерес на Англия да застане на страната на Франция, но последвалите събития доказват, че е допуснал колосална грешка.

(12) Той признава, че е лично отговорен за въвлечането на Англия във войната и ще подаде оставка, ако не го беше направил, независимо дали Белгия е била нападната или не.

(13) Целият белгийски въпрос през 1914 г. е чиста измама, използвана от Грей и Англия. Това е удачната хитрост, която Грей използва до краен предел като високоморален въпрос, с който да разпалва британската общественост срещу Германия.

(14) Наскоро публикуваните мемоари на Грей са неточни и уклончиви и представят напълно невярна и лъжлива картина на кризата от 1914 г. в пълно противоречие с действителните факти. Те дискредитират човека много повече от действията му от 1914 г. И все пак те ще станат изключително популярни и ще съставляват основата за една трайна легенда за Грей.

(15) С публикуването на пълните британски документи за 1914 г. присъдата на историята върху Грей и Англия вза световната война може да бъде окончателно формулирана. Това е в пълно съответствие с поразителното изявление на смелия английски учен Фредерик Корнуолис Конибеър, съдържащо се в писмо, написано до водещ американски историк на 4 август 1922 г.: „Грей несъмнено е бил също толкова лицемер в седмицата преди войната, колкото и в продължение на осем години преди това. Нападнахме Германия по три причини: (1) да унищожим флота ѝ, преди да се е увеличил; (2) да завладеем търговията ѝ; (3) да вземем колонии ѝ.“⁷⁹¹

ГЛАВА IX. ВЛИЗАНЕТО НА САЩ В СВЕТОВНАТА ВОЙНА

I. ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА АМЕРИКАНСКОТО ОТНОШЕНИЕ КЪМ ГЕРМАНИЯ, 1870-1914. Подходът към всяко тълкуване на влизането на САЩ в Световната война трябва да се основава на преглед на отношенията между Германия и САЩ през поколението преди световната война. Промяната в отношението ни към Германия между 1870 и 1914 г. е обект на интересната книга от д-р Клара Е. Шибер.⁷⁹²

⁷⁹¹ Абсолютно вярно и точно! Това е реалната причина. (б. пр.)

⁷⁹² C. E. Schieber, *The Transformation of American Sentiment towards Germany, 1870-1914*. Boston, 1923, xvi, 294 pp. Cf. also J. Keim, *Forty Years of German-American Political Relations*

През 1870 г. ние бяхме категорично на страната на Прусия във френско-пруската война и много приятелски настроени с германските държави.⁷⁹³

Прусия е първата европейска страна, която приема условията, включени в договорите от Банкрофт, признаващи американската натурализация като отказ от германско гражданство. Но до 1914 г. в нашата страна има повече враждебни настроения към Германия, отколкото срещу която и да е друга европейска държава.⁷⁹⁴

Причините за тази трансформация са многобройни. Несъмнено има известно развитие на антипатия поради постбисмаркианската автокрация и милитаризъм.

Изказванията на кайзера по различни въпроси са доста непремерени, подобно тези на г-н Теодор Рузвелт у нас, и се превръщат в „добра храна“ за вестниците.⁷⁹⁵

Много по-важно е нарастването на търговското съперничество. Както Германия, така и САЩ претърпяват изключително икономическо и търговско развитие преди световната война и това води до конкуренция за световните пазари. Мнозина смятат, че това е най-важната и дълбоко вкоренена причина за нарастващото охлаждане между двете страни.⁷⁹⁶

Империализмът, свързан с тази търговска експанзия, води до множество сблъсъци във външната политика. Между 1872 и 1889 г. има известни проблеми със Самоа. Поведението на адмирал фон Дидерихс във Филипините през 1898 г. е категорично недружелюбно към нашата страна и в рязък контраст с това на командира на британския флот в тези води по същото време.⁷⁹⁷

Действията на Германия в Китай при окупацията на полуостров Шандун и по време на Боксерското въстание тревожи представителите на американските интереси в Китай. Германия осъществява забележително икономическо проникване на латиноамериканските пазари в десетилетието преди войната и предизвиквала завистта на американските търговци и инвеститори. След това по време на президентството на Рузвелт има определен сблъсък за Венецуела.⁷⁹⁸

Друг много важен фактор е, че американските вестници разчитат за голяма част от материалите си по германските дела на вестниците на Хармссуърт в Англия, които са известни с антигерманските си настроения.⁷⁹⁹

Статиите на германофоба Ф. У. Уайл в „Ню Йорк Таймс“ силно насърчават американското подозрение към Германия.

Към началото на настоящия век антигерманското течение определено се налага в САЩ и различните усилия за противодействие срещу него чрез посещението на принц Хайнрих през 1902 г., дарението на статуята на Фридрих Велики през 1905 г., обменните професорски места и представянето на немската култура от Хуго Мюнстерберг се оказват недостатъчни за задачата.

През пролетта на 1914 г., вече бяхме много силно про-антантски настроени, още преди Принцип да започне подготовката си за убийството в Сараево.⁸⁰⁰

И все пак антигерманското чувство е по-разпространено в светските среди, отколкото в действията и политиката на правителството. Американският Държавен департамент през 1914 г. е официално приятелски настроен и формално коректен в отношението

⁷⁹³ Schieber, *op. cit.*, Chap. i.

⁷⁹⁴ Също, pp. 98, 134, 159, 209-221.

⁷⁹⁵ Също, pp. 186 ff.

⁷⁹⁶ Също, pp. 111 ff.

⁷⁹⁷ Също, pp. 89 ff.

⁷⁹⁸ Също, Chap. iv.

⁷⁹⁹ Тази информация идва до мен от различни уважавани американски вестникарски журналисти и е потвърдена подробно от г-н Х. Л. Менкен.

⁸⁰⁰ Schieber, *op. cit.*, Chaps. v-vii.

си към Германия, въпреки че има определени неофициални и може би писмени споразумения с Великобритания, които вероятно са повлияли на действията ни във всяка европейска криза, в която Великобритания е замесена. Разбира се, в управленческите кръгове има някои силни антианглийски настроения, но антигерманското настроение е далеч по-силно от всяко друго американско отношение към голяма европейска държава.

Някои видни личности, запазват независимата преценка и не капитулират пред политиката на Хармсфурт. Сред тях са Рузвелт⁸⁰¹, 11 Никълъс Мъри Бътлър и У. Х. Тафт.

„Ню Йорк Таймс“ от 8 юни 1913 г. публикува специален раздел, посветен на честването на 25-та годишнина от възкачването на кайзера. Той съдържа красноречиви свидетелства на видни американци и европейци, отнасящи се до приноса на кайзера за развитието на културата и благосъстоянието на Германия и света, като се набляга особено на работата на кайзера по постигането на световен мир.

Рузвелт започва с изявлението, че е получил повече помощ от кайзера за прекратяване на руско-японската война, отколкото от всеки друг.

Може би най-поразителният пример за моралната смелост и независимото мнение е писмото, написано за този брой от Бътлър⁸⁰² президента на Колумбийския университет, което цитираме изцяло:

До РЕДАКТОРА НА „НЮ ЙОРК ТАЙМС“: Един сатирик, или циник каза, че европейската политика може най-добре да се опише като неразбрана. Никоя личност не е толкова склонна да бъде неразбрана, колкото тази, призована да заема висок пост, да не може да даде обяснение или да се защити, когато бъде погрешно тълкуван или лично атакуван. Може спокойно да кажем, че това е особено вярно за всеки монарх, особено за монарх в тези дни на XX век.

Германският император, който сега е на път да завърши първия четвърт век на едно изключително богато на събития царуване, ще бъде правилно разбран само когато историята бъде призована за своята спокойна, безпристрастна преценка и когато онези интимни откровения на ума и характера, които съдържат личните записи, бъдат добавени към това, което се оповестява публично, когато се случва.

Да бъдеш наследствен владетел, монарх, на милиони високо интелектуални, трудолюбиви и амбициозни хора, в този период от световната история, е постижение от първа величина. Да бъдеш монарх на такъв народ в период на индустриални и интелектуални вълнения, на икономическа и териториална експанзия и на безпрецедентно търговско развитие, избягвайки въоръжените конфликти с други държави и запазвайки реда и прогреса у дома, е истинско чудо. Да бъдеш владетел, който управлява, който споделя задачата на управлението и който представлява националния живот и националните стремежи, изисква първокласни способности и характер. Такъв монарх трябва да бъде едновременно човек на действието и ученик; той трябва да бъде едновременно строг съдия и изпълнен от съчувствие и въображение; той трябва да има както здрави идеи, така и истински идеали; той трябва наистина да се грижи, и то дълбоко, за икономическото благополучие, щастието, комфорта и морала на своя народ; Той трябва постоянно да насочва мислите и действията им напред, но не бива да се откъсва от огромната маса от населението или да излиза от крак с ежедневните им житейски потребности. Трябва да се остави на историята и публичното разкриване на това знание, което сега е ограничено до малцина, за да се подкрепи твърдението, че германският император, през своето 25-годишно царуване, е направил всички тези неща и е проявил всички тези черти. Ако германският император не беше роден в монархия, той щеше да бъде избран за монарх или „главен

⁸⁰¹ J. B. Bishop, *Theodore Roosevelt and His Time*, Vol. I, pp. 381-396; Vol. II, pp. 245 ff., 270 ff.

⁸⁰² Никълъс Мъри Бътлър (1862 – 1947) е американски философ, педагог, дипломат и публицист. Президент на „Фондация Карнеги за международен мир“. (б. пр.)

изпълнителен директор“ чрез всенародно гласуване на всеки съвременен народ, сред който би могъл да се роди“.

НИКОЛАС МЪРИ БЪТЛЪР.

Бившият президент, сега главен съдия, Тафт заема следната силна позиция в „Ню Йорк Таймс“ от 6 и 8 юни 1913 г.: „Истината на историята изисква присъдата, предвид централно важното място, което заема сред народите германският император през последния четвърт век, като най-голямата индивидуална сила в практическото поддържане на мира в света.“

Друг важен фактор може да се открие в контраста между отношението на г-н Пейдж и г-н Джерард към страните, в които те са пребивавали като представители на САЩ, когато започва войната.

Както ще посочим по-късно и по-подробно, г-н Пейдж се държи така, че дори г-н Уилсън веднъж го нарича по-голям англичанин от самите англичани.

Джерард не е оказал подобни услуги на германската кауза. Германското отношение и дейности, произтичащи от германските усилия да отмъстят на незаконната британска блокада, са честа причина за раздразнение у г-н Уилсън, а г-н Джерард не е втори Пейдж, който непрекъснато успокоява Уилсън по отношение на проблемни германски действия.

Всъщност Джерард е забележително антигермански настроен и изпълнението на задълженията му често е толкова неловко, че е причинява немалко раздразнение на г-н Уилсън.⁸⁰³12

Но Уилсън в повечето случаи прехвърля неприязънта си от посланика си към страната, с която е изпратен. Следователно е имало ситуация, в която посланикът в Англия прави всичко възможно, за да предотврати възмущението на нашата страна от Англия, докато посланикът в Германия създава несправедлива антипатия към Германия.

II. НАРУШАВАНЕ ПРАВА НА НЕУТРАЛНИТЕ СТРАНИ ОТ АНГЛИЯ ПО-РАДИ ГЕРМАНСКАТА ПОДВОДНА ВОЙНА. Предполагамата причина за влизането на САЩ във войната е, възобновяването на неограничената германска подводна война⁸⁰⁴, но за да разберем по-дълбоките причини, трябва да стигнем до основните причини за германската подводна война, както и за нейното възобновяване през януари 1917 г.

Тук сме на твърда основа. Няма съмнение, че германската подводна война е разработена като контрадействие срещу английското нарушение на международното право от блокадата, контрабандата и ограничаването на корабоплаването. Така на практика Англия лиши неутралните страни от правата, гарантирани им от международното право изграждано в продължение на век. Великобритания на практика успява да спре целия внос на Германия от чужди страни, не само директно, но и през неутрални пристанища. Зад противодействия, Германия започна подводна война, която със сигурност не може да се счита за по-престъпна, нито фактически, нито според международното право, в сравнение с поведението на Англия, предизвикало подводната кампания.

Като на практика се примирихме с британските нарушения на международното право, ние не само загубихме голяма част от спечелиленото в миналото международно морско право и свободата на корабоплаване, но създадохме прецедент, който ще се

⁸⁰³ J. W. Gerard, *My Four Years in Germany*. Информацията ми относно раздразнението на Уилсън от Джерард идва от преки, но поверителни източници. Виж Статията на Джерард: Gerard, *New York Times Current History Magazine*, March, 1926.

⁸⁰⁴ J. S. Bassett, *Our War with Germany*; J. B. McMaster, *The United States in the World War*, Vol. I; C. Seymour, *Woodrow Wilson and the World War*.

окаже изключително неприятна и неудобна пречка в хода на бъдещи преговори в случай на война.⁸⁰⁵

В допълнение към тези английски нарушения на международното право, жизненоважно засегнали не само Германия, но и неутралните страни, но има и много други примери за британско беззаконие, като прихващането на нашата поща, използването на американското знаме на британски кораби, залавянето и претърсването на служители на САЩ под ранг на министър, докато пътуват, връщайки се от Европа, и залавянето на кораби като „Дакия“ (от французите, по настояване на Пейдж и британците), които са законно прехвърлени от вражески страни на американски собственици.⁸⁰⁶

Ако САЩ бяха държали Англия стриктно да спазва международното право под заплаха от прекъсване на дипломатическите отношения или дори война, както направихме в случая с Германия и кето несъмнено трябваше да направим с Англия, необходимостта от германската подводна война щеше да отпадне.

Можем да кажем с абсолютна сигурност, че именно липсата на неутралност, липсата на смелост или неловкостта на властите във Вашингтон, по отношение на нарушенията на международното право от Англия, предизвика германската подводна война, която всъщност ни вкара във войната.⁸⁰⁷

Трябва да се подчертае дебело, че възобновяването на германската подводна война, подобно на белгийския въпрос в Англия, е извинението, а не истинската причина за нашето влизане във войната.

Президентът Уилсън и „полковник“ Хаус решават, че ще влезем поне година преди Германия да възобнови подводната война.⁸⁰⁸

Същността на целия въпрос, показва, че г-н Уилсън не е спазил неутралитета, който обещава на страната си при избухването на войната. Като позволява на Англия, но не и на Германия, да нарушава международното право безразборно, той неизбежно предизвика тези репресии, които станаха. След това, в действията, които е провокирал, той откри онези очевидни причини за войната, които идеализира след април 1917 г.

Горните твърдения са добре изложени в следното писмо на г-н Брайън до президента Уилсън, което също така ясно показва, че Германия е била готова да изслуша американските предложения за преговори по подводната война, докато Великобритания отказва да обмисли и за момент каквото и да е обсъждане на британската блокада⁸⁰⁹: 23 април 1915 г. СКЪПИ Г-Н ПРЕЗИДЕНТ,

В бележка до Вас този следобед заявих, че г-н Лансинг ще занесе Вашите инструкции в Олд Пойнт Комфорт и ще подготви предварителен проект или нота по делото „Трашър“⁸¹⁰ по време на престоя си там. Тъй като не успях да стигна до същото заключение, до което Вие стигнахте в този случай, чувствам за свой дълг да изложа ситуацията така, както я виждам. Нотата, която предлагате, ще разпали много и без това враждебните чувства срещу нас в Германия, не изцяло заради протеста ни срещу действията на Германия

⁸⁰⁵ J. L. Garvin (Ed.) *These Eventful Years*, Vol. I, Chap. xiii (Chap. by Admiral von Tirpitz); J. K. Turner, *Shall It Be Again?* Chaps. xiii-xviii, xxiii. Cf. the letter of Sir Percy Scott in the *London Times*, July 16, 1914.

⁸⁰⁶ B. J. Hendrick, *The Life and Letters of Walter Hines Page*, Vol. I, pp. 390 ff.; C. Hartley Grattan, "The Walter Hines Page Legend," in *American Mercury*, September, 1925; *The Memoirs of William Jennings Bryan*, Chap. xiv.

⁸⁰⁷ J. K. Turner, *Shall It Be Again?* Chaps. xi- xviii.

⁸⁰⁸ Grey of Fallodon, *Twenty-Five Years*, Chap. xxiii; B. J. Hendrick, op. dt., Vol. III, Chap. x

⁸⁰⁹ *The Memoirs of William Jennings Bryan*, pp. 396-7.

⁸¹⁰ Леон Честър Трашър е американски гражданин, пътувал на британския кораб „Фалаба“ потопен на 28 март 1915 г. от германска подводница. Въпреки че дават на екипажа и пътниците време от половин час да напуснат кораба, поради недостатъчния брой спасителни лодки, около 100 души загиват. Сред тях е и Трашър, а смъртта му се използва от проантантски настроения Уилсън да предизвика дипломатически скандал. (б. пр.).

по този случай, а заради контраста, в отношението ни към съюзниците. Ако се противопоставим на използването на подводници срещу търговски кораби, ще установим закон както за себе си, така и за Германия. Ако признаем правото на подводницата да атакува търговски кораби, но осъдим техния конкретен акт или редица актове като нечовешки, влищаме в противоречие, че не сме протестирали срещу правото на Великобритания да предотвратява достигането на храни до северноамерикански врагове. Предложихме допускане на храна и отказ от торпедни атаки срещу търговски кораби. Германия изглеждаше склонна да преговаря, но Великобритания отказа да разгледа предложението.

Опасявам се, че отричането на едното и мълчанието по отношение на другото ще бъде тълкувано от някои като пристрастие. Вие не отчитате факта, че бяхме уведомени за предвиденото използване на подводниците, нито факта, че загиналият съзнателно е поел риска да пътува на вражески кораб. Не виждам защо той е в различно положение от онези, които, оставайки във воюваща страна, поемат риск от нараняване. Нашият народ, вярвам, ще се забави да признае правото на гражданина да въввлече страната си във война, когато с обичайната грижа е можел да избегне опасността.

Фактът, че не сме оспорили твърдението на Великобритания за правото да използва нашето знаме, още повече раздрава Германия и не можем да пренебрегнем факта, че продажбата на оръжие и боеприпаси, въпреки че не може да бъде забранена при неутралитет, работи изцяло в полза на едната страна, и дава на Германия ако не оправдание, то поне извинение да ни обвинява, че фаворизираме съюзниците. Споменах тези неща, за да покажа атмосферата, в която нотата „Трашър“ ще бъде приета от Германия. Вярвайки, че подобна нота, каквато предлагате, при сегашните условия, вероятно ще доведе до криза, осмелявам се да предложа алтернатива, а именно апел към воюващите държави да обмислят условия за мир. Не можем да оправдаем чакането, докато и двете страни, или дори едната страна, поиска посредничество. Като неутрална страна не можем да имаме предвид желанията на едната страна повече от желанията на другата страна... С уверения и т.н.,

Искрено Ваш, У. Дж. Брайън⁸¹¹.

По въпроса, че неспособността на САЩ да се справят по еднакъв начин с двете воюващи страни допринася за въвличането във войната. Германия заявява позицията си в нотата от 18 февруари 1915 г., в която казва, че „Те (германците) разчитат на неутралните страни, които досега мълчаливо или протестирайки са се примирили с последиците, вредни за самите тях, от блокадната война на Англия, да проявят не по-малка толерантност към Германия, дори ако германските мерки представляват нови форми на морска война, както досега е било с английските мерки“.

Това искане за безпристрастност е правилно, но Държавният департамент не го приема за такова, както се вижда от нотата на държавния секретар Лансинг до германското правителство от 8 май 1916 г., която гласи следното: „За да се избегне всяко евентуално недоразумение, правителството на САЩ уведомява имперското правителство, че не може нито за момент да разглежда, камо ли да обсъжда, предложение, че зачитането от страна на германските военноморски власти на правата на гражданите на САЩ в открито море по какъвто и да е начин или в най-малка степен трябва да бъде обвързано с поведението на което и да е друго правителство, засягащо правата на неутралните и невоюващи страни. Отговорността по такива въпроси е единична, а не съвместна; абсолютна, а не относителна.“

Тази позиция на секретар Лансинг е неразумна и неправилна. Той едва ли може да изисква едната воюваща страна да се подчинява на законите на войната и да толерира

⁸¹¹ Уилям Дженингс Брайън е държавен секретар при Уилсън, но е сменен по-късно с Робърт Лансинг, тъй като е бил твърдо против въвличането на САЩ във войната. (б. пр.)

повтарящи се нарушения от другата. Толерирането на британските нарушения предизвиква и прави необходимо германското оттегляне.

На по-ранен етап от войната, нашият Държавен департамент признава някаква подобна доктрина, но с постепенното отклоняване от неутралитета, гледната точка се променя и е счетоно за уместно едната воюваща страна да се придържа стриктно към законите, регулиращи неутралитета, и да се позволи на другата широко да се отклонява от тях.

По едно време Лансинг осъжда британските мерки като „незаконни и неоправдаеми“, но не прави нищо, за да подкрепи своите тези сурови, но справедливи думи.

Разглеждайки проблема защо г-н Уилсън и неговите сътрудници не желаят да се намесят, за да принудят Англия да ограничат нейното беззаконие по моретата, можем да бъдем сигурни, че има много и разнообразни фактори.

Безспорно най-силното влияние е зловното проанглийско отношение на посланик Пейдж, който упорито и открито се бори срещу г-н Брайън и г-н Лансинг в усилията на последния да защити американските права срещу арогантността и морската анархия на Великобритания. Тъжната и унизителна история за осъдителната дейност на Пейдж в е добре обобщена в статията на г-н Гратън в „*American Mercury*“ за септември 1925 г., статия, която е внимателно прочетена и преработена от един от водещите световни авторитети по международно право на неутралните.⁸¹² Следва добър пример за „патриотичната“ процедура на г-н Пейдж като акредитиран представител на САЩ в двора на Сейнт Джеймс, натоварен с отговорността да защитава правата на страната си. Нашето правителство умерено протестира срещу крещящото нарушение на международното право от англичаните, но Пейдж, вместо да представи убедителен аргумент на сър Едуард Грей, само му го прочитае и след това иска от него да му сътрудничи при формулирането на ефективен отговор до нашия собствен Държавен департамент.

Провинението на Бенедикт Арнолд изглежда много сравнимо. И двамата работят искрено и директно за насърчаване каузата за англо-американско единство. Това удивително поведение на Пейдж е разкрито от сър Едуард Грей в наскоро публикуваните му мемоари. Един от важните случаи, които той разказва, е следният⁸¹³: „Един ден Пейдж дойде да ме види във Външното министерство и ми представи дълга депеша от Вашингтон, в която оспорваше твърдението ни да действаме по начина, по който сме действали, за да спрем контрабандата, отиваща към неутралните пристанища. „Инструктирано ми е“, каза той, „да ви прочета тази депеша.“ И ми я прочете. След това той каза: „Прочетох депешата, но не съм съгласен с нея; нека помислим как трябва да се отговори.“

Това е твърде много дори за редакционните писатели на „Ню Йорк Таймс“, със сигурност група отдадена на теорията за агнешката невинност на Поанкаре и божествената а праведност на сър Едуард Грей. Авторът на „Таймс“ коментира поведението на Пейдж като „втори Нейтън Хейл“⁸¹⁴ по следния начин⁸¹⁵: „За паралел с това действие в дипломатическите документи е напразно да се търси. Един посланик е прав, като прави всичко възможно, за да помогне за поддържането на приятелските отношения между собственото си правителство и това, към което е акредитиран... Но първото задължение на посланика е, в края на краищата, към правителството, което представлява. Ако не е

⁸¹² C. Hartley Grattan, „*The Walter Hines Page Legend*,“ цит. съч.; единственият интелигентен опит за защита на Пейдж, известен на автора, е писмото на Артър Гарфийлд Хейс в „Ню Йорк Нейшън“ от 25 ноември 1925 г. За възгледите на полковник Хаус за Пейдж като посланик вижте C. Seymour, *The Intimate Papers of Colonel House*, Vol. I, pp. 104 ff. За умереният германски анализ на Пейдж виж Georg Karo in the *Kriegsschuldfrage* for August and September, 1926.

⁸¹³ Grey of Fallodon. *Twenty-Five Years*, Vol. II, p. 110.

⁸¹⁴ Американски герой от войната за независимост на САЩ, разузнавач заловен и обесен от англичаните. (б. пр.)

⁸¹⁵ *New York Times*, August 9, 1925.

съгласен с неговата политика, той трябва да мълчи за нея, докато е на поста си в чужбина. Ако несъгласието му е твърде силно, за да го понесе, той винаги може да подаде оставка. Но да действа като посланик Пейдж означава да следва курс, за който е трудно да се намери прецедент и който е неприемлив в дипломатическата практика, водещ до деморализиращи и катастрофални последици“.

Когато Пейдж приема сериозно задълженията си на посланик, Грей успява да отклони вниманието му от „прехванатите товари към по-близката тема на Уърдсуърт, Тенисън и други любими поети“.⁸¹⁶

Една от най-справедливите и разумни оценки за Пейдж като посланик се съдържа в следните заключителни параграфи на рецензията на Бейнбридж Колби за третия том писмата на г-н Пейдж в „Съботен преглед на литературата“ от 5 декември 1925 г. (*Saturday Review of Literature*). Забележката на г-н Уилсън към Колби предоставя отлична илюстрация на библейското твърдение за лекотата, с която човек забелязва прашинката в околото на друг, без да вижда шепата пясък в своето.

Преценката на Колби за Пейдж е напълно споделена от „полковник“ Хаус в наскоро публикуваните му мемоари. Ако в Лондон имахме компетентен, справедлив и разумен посланик, историята на американската външна политика от 1914 до 1919 г. щеше да бъде много по-различна от това, което стана. В писмо до „Ню Йорк Нейшън“ от 25 ноември 1925 г. г-н Артър Гарфийлд Хейс твърди, че Пейдж не е бил толкова антиамерикански, колкото изглежда от писмата му. Г-н Хейс смята, че редакторската работа на г-н Бъртън Дж. Хендрик е създала силно преувеличено впечатление за пробританското отношение на г-н Пейдж. Когато си припомним, че г-н Хендрик е отговорен за книгата на г-н Моргантау, съдържаща мита за Потсдамския коренен съвет, ще сме склонни да приемем тезата на г-н Хейс, само ако не беше признанието на лорд Грей, който излага абсолютно същите аргументи срещу Пейдж в мемоарите си.

Нещо повече, добре познатите резултати от поведението на г-н Пейдж по време на спора за неутралните права не се дължат на г-н Хендрик. Отново, г-н Хейс пише преди да се появи третият том на „Животът и писмата“ на Пейдж, в който авторът им се представя като възмутен от г-н Уилсън, „полковник“ Хаус и нашия Държавен департамент, защото не са били по-изавени в своите про-антантски симпатии.

Към основната отговорност на Пейдж се добавя и наивната англomanия на секретар Хюстън, който има голямо влияние върху г-н Уилсън като личност и като член на неговия кабинет. Освен това, имаи съвсем реални пробритански настроения на г-н Уилсън. Въпреки че англomanията на г-н Уилсън е сравнително лека и доброкачествена в сравнение с тази на г-н Пейдж, тя несъмнено е силна и всичките му писания от младостта му нататък разкриват факта, че той е знаел малко или не се е интересувал много от културата на която и да е друга европейска страна, освен на Англия. Всички негови велики герои в литературата и политическите науки са английски автори.⁸¹⁷

Тези разнообразни факти и влияния пречат на г-н Уилсън някога да изпрати силната нота, в знак на протест срещу нарушенията на нашите права като неутрална страна от англичаните, и му пречи да подкрепи напълно г-н Лансинг в борбата му срещу г-н Пейдж и британските власти в напразния опит да защити американските права срещу Великобритания.⁸¹⁸

⁸¹⁶ Hendrick, *op. cit.*, Vol. II, p. 306.

⁸¹⁷ W. B. Haie, *The Story of a Style*, Chap. ii; Woodrow Wilson, *An Old Master and Other Political Essays, and Mere Literature*; C. E. Merriam, *Americal Political Ideas, 1865-1917*, pp. 381 ff.; D. F. Houston *Eight Years with Wilson's Cabinet*.

⁸¹⁸ *The Memoirs of William Jennings Bryan*, pp. 409 ff.; T. W. Gregory, *New York Times*, January 29, 1925; pp. 616 ff.

Нашето отношение към уреждането на искове срещу Антантата и Германия е също толкова лишено от безпристрастност, колкото и поведението ни при налагането на международното право между тези две групи. Исковите срещу Германия, дори когато се оценяват по стандарти, изцяло извън международното право, се свеждат до 180 000 000 долара. Отчасти, за да защитим тези твърдения, ние влязохме във война, която ни струваше около 30 000 000 000 долара. Исковите срещу Антантата, дори когато са строго основани на международното право, значително надхвърлят 180 000 000 долара. Въпреки че са изминали осем години от прекратяването на военните действия, нашият Държавен департамент не е предприел и най-малката стъпка, за да постигне уреждане на тези големи искове срещу Антантата.

III. НАТИСКЪТ ЗА ВОЙНАТА ОТ АМЕРИКАНСКИ БИЗНЕС И ФИНАНСОВИТЕ СРЕДИ. След това трябва да отбележим мощния натиск на големите американски финансови интереси и субсидирания от тях печат. От самото начало международните банкови къщи на САЩ заемат отчетливо неутрална позиция, като предпочитат инвестициите в облигациите на съюзническите страни и обезкуражават или отказват инвестиции в ценните книжа на Централните сили. Това веднага дава силен финансов интерес в каузата на Антантата и той нараства с всяка година от войната. По същия начин американската индустрия неизбежно става яростно про-съюзническа. Това се дължи на британската незаконна блокада, незаконно прекъсваша продажбите на военни материали за Централните сили и прави огромните ни военни печалби зависими от покупките, направени от Великобритания, Франция, Русия и Италия.

От перспективите за техния успех във войната и способността им да удължат конфликта зависи относителният размер на американските печалби и вероятността да получим плащане за стоките, които продавахме на тези сили от Антантата.⁸¹⁹

Авторът не е пламенен привърженик на универсалната валидност на икономическото тълкуване на историята или на правилността на опитите, да се докаже, че САЩ са влезли в световната война единствено заради инвестициите и продажбите си на съюзническите страни, но несъмнено от 1915 до 1918 г. огромната мощ на американските финанси и индустрия е насочена изцяло към съюзническите сили и подкрепата на тяхната пропаганда.⁸²⁰

В повечето случаи това не се основава на някаква първоначална симпатия към тези страни, а на действителния характер на икономическите реалности на момента. Ако бяхме инвестирали предимно в облигациите на Централните сили и бяхме продавали по-голямата част от стоките си на същите тези сили, няма съмнение, че американските финанси и индустрия щяха да бъдат толкова очевидно прогермански, колкото бяха проанглийски и профренски през 1915, 1916 и 1917 г.

Интересно в тази връзка е изявлението на Габриел Ханото, никога не отречено от замесените американци, че бившият посланик Майрън Т. Херик, посланик Уилям Грейвс Шарп и Робърт Бейкър, всички тясно свързани с големи международни банкови къщи в САЩ, са окуражавали Франция през септември 1914 г., че САЩ ще подкрепи съюзниците, въпреки че откровено си признават, че все още общественото мнение не е настроено за намеса във войната.⁸²¹

Интересът на американските банкери по отношение на съюзническия кредит става остър в края на 1916 г. Възможността за набиране на допълнителни заеми за страните от Антантата от частен кредит е практически приключена до януари 1917 г. и на Уолстрийт

⁸¹⁹ R. W. Dünn, *American Foreign Investments, and G. B. Clarkson, Industrial America in the World War*; J. K. Turner, *Shall It Be Again? Chaps. xxvii-xxxvii. See also L. E. Rowley, War Criminals.*

⁸²⁰ Turner, *op. cit.*; и т. под лн. 28

⁸²¹ G. Hanotaux, *Etudes diplomatiques et historiques pendant la Grande Guerre, especially pp. 109 ff., and Turner, op. cit., pp. 260-61.*

и банкери са отчаяни. Единствената им надежда за облекчение се крие във възможността да прехвърлят тежестта от собствените си плещи върху хазната на САЩ. Този подвиг можеше да бъде постигнат само ако САЩ се откажат от преструвката за формален неутралитет и влязат в конфликта като съвойстваща страна.

Германската подводна нота от 31 януари 1917 г. следователно е истинска дарба за международните банкери в нашата страна. Тя увенчава с успех по-ранните им усилия да предизвикат американска намеса. По времето, когато САЩ обявяват война, Великобритания е превишила сметката си при американските банкери в размер на 400 000 000 долара. Както признава британският фискален агент, незабавният американски депозит на тази сума при J. P. Morgan „спасява британците от срыв в кредита им“.

Не е нужно да се възприема теорията за дяволското обсебване, за да се тълкува този и поведение на водещите банкери, много от които са високопоставени и миролюбиви личности. Те се бяха силно забъркали в сложна мрежа на международните финанси, която очаквах да се разпадне с катастрофални последици за тях самите и техните клиенти, ако не влезем в световната война. Както е обичайно в света на бизнеса, те поставят своите професионални интереси и ангажименти пред личните си мнения, предпочитания и убеждения.

В статия в англо-американския брой на „Манчестър Гардиън“ (27 януари 1920 г.) г-н Томас Ламонт излага фактите за отношението на своята фирма преди влизането на САЩ във войната с пряма честност и откровеност, толкова похвална, колкото и рядко срещана: „По искане на някои чуждестранни правителства фирмата на господата Дж. П. Морган и Ко. се ангажира да координира изискванията на съюзниците и след това да осигури редовност и бързина в изпълнението им. Тогава американските граждани бяха призовавани да останат неутрални в действията, думите и дори в мислите си. Но нашата фирма никога не беше неутрална нито за миг: не знаехме как да бъдем. От самото начало направихме всичко възможно, за да допринесем за каузата на съюзниците. И тази конкретна работа имаше два ефекта: единият – подпомагане на съюзниците в производството на стоки и боеприпаси в САЩ, необходими за енергичното водене на войната; другият – подпомагане на развитието на тази голяма и печеливша експортна търговия, която нашата страна имаше.“

Не е нужно да следваме Ъптън Синклер във всяка фаза от аргументацията му, за да осъзнаем, че американските вестници следват много отблизо и много вярно диктата на американските финанси и индустрия.

Следователно, до 1915 и 1916 г. американският печат стана почти единодушно и нетолерантно про-съюзническа, а в своите редакционни статии и начина, по който представя новините, остро атакува неутралните усилия на г-н Уилсън.

Англичаните всъщност поеа контрола над някои от водещите американски ежедневници. Нортклиф харчи огромни суми пари, за да си осигури широк контрол върху настроенията в американския печат. В случая с „Провидънс Джърнъл“ пропагандните усилия на редактора са толкова крайни и крещящи, че в случаите на фалшифицирани материали, подготвени за публикуване другаде, правителството е трябвало да се намеси и да наложи умереност.

Историята за превземането на американския печат от Антантата е разказана от сър Гилбърт Паркър в списание „Харпърс“ за март 1918 г.⁸²²

⁸²² Isaac R. Pennypacker, in *American Mercury*, November, 1925, p. 357; cf. Upton Sinclair, *The Brass Check*; speech of Congressman Callaway, in *Congressional Record*, 64th Cong., 2nd Sess., pp. 2947-8; G. Parker in *Harper's Magazine*, March, 1918; and speech of M. A. Michaelson, *Congressional Record*, May-26, 1921, pp. 1-2.

IV. ПРОПАГАНДА НА АНТАНТАТА И АМЕРИКА. Благосклонното отношение на американските вестници към силите на Антантата е огромно предимство за последните. Бяхме накарани да вярваме, че Антантата се бори за каузата на малките и слаби нации срещу безмилостността на голям насилник. Неизбежно бяхме накарани да повярваме, че войната е започната поради умишлената решимост на Германия да осъществи предполагаемия си дългогодишен план за господство над планетата, докато Антантата е предложила дипломатическо споразумение от самото начало и е взела оръжие само за своята самозащита, по принуда.

Тази лъжа за германската провокация на войната и германската жажда за световно господство беше разигравана във вестниците и разпространявана в брошурите на Националния съюз за сигурност и Американското дружество за отбрана⁸²³, докато опасността от Германия не всели ужас в умонете на американците, а гражданите на Пеория⁸²⁴, Илинойс, и Каунсил Блъфс, Айова, живееха в ежедневен страх от атака на германски подводници; докато няколко години по-късно всяка нощ търсеха под леглата си болшевика, който се криеше там.

Тогава САЩ бяха особено под влиянието на фалшифицираните снимки за насилия и друга пропаганда, бълвана от Антантата, която същевременно успяваше да скрие от обществеността, германската контрапропаганда, и германските доказателства за фалшивостта на тези фотографии, наскоро толкова убедително разобличени от Авенариус и Понсънби.⁸²⁵

Тези обстоятелства значително улесниха про-съюзническите групи да разпалят американското обществено мнение и да насочат страната към война.

Докато е в Америка по време на войната, Нортклиф прави следната важна забележка към изтъкнат американски историк: „Колкото и да харесвам американците, като народ, който се е хвалил със своята свобода и демокрация, никога не съм очаквал да видя от тях толкова страхлив дух на подчинение. За упражняването на истинската независимост на преценката и действията по отношение на войната, мога да се сетя само за един народ, с който да сравня американците, а именно китайците.“⁸²⁶

Освен това, германците са изключително неловки и непохватни в изказванията си. По-енергичните сред тях открито говореха за териториална експанзия, докато съюзниците внимателно потулваха своите планове в строго пазени тайни договори и концентрираха пропагандата си, върху безкористната борба за идеали и световен мир.⁸²⁷

И накрая, остава въпросът за „Лузитания“, един от въпросите, най-експлоатирани от приятелите на Антантата в усилията им да въвлекат г-н Уилсън във войната. Спорно е дали „Лузитания“ е нарушавала международното право, като е превозвала тежък товар военни боеприпаси.⁸²⁸ Но е безспорно, че като военноморски спомагателен кораб, като

⁸²³ *National Security League pamphlets; America's Peril from Germany's Aggressive Growth.* by H. E. Barnes and W. P. Gardiner, and *The Tentacles of the German Octopus in America*, by E. E. Sperry; and *American Defense Society pamphlets: Germany's War Plans, and America's Peace Essentials* by W. H. Gardiner; also the *Red, White and Blue Series* sent out by George Creel's Committee.

⁸²⁴ Пеория е град в Илинойс, САЩ, административен център на окръг Пеория. Разположен е на река Илинойс. (б. пр.)

⁸²⁵ F. Avenarius, *How the war Madness Was Engineered*; A. Ponsonby, *Falsehood in Wartime*.

⁸²⁶ *Наглият пропагандатор на фалшификации се надсмива над жертвите си.* (б. пр.)

⁸²⁷ W. Archer, *Gems of German Thought*; W. R. Thayer, *Out of their Own Mouths*; and S. Grumbach, *Das Annexionistische Deutschland* with Sir Edward Grey, *The Conflict for Human Liberty*; and the war time addresses of Woodrow Wilson.

⁸²⁸ Вече не е спорно а напълно доказано, след като е публикуван съвсем наскоро, действителният секретен списъкът на товарите които е превозвал кораба, открит в библиотеката на Франклин Рузвелт. Корабът е били претърпан с боеприпаси и снаряди, затова се взривил веднага след като е улучен от торпедото, разцепва се на две и пътва веднага. Освен това е доказано, че умишлено „Лузитания“ е била

британски кораб, предупреден за опасността навлизайки във военната зона, и като военен кораб, превозващ боеприпаси, тя е загубила имунитета си на търговски кораб. Пътниците ѝ също така са поели рисковете, свързани с пътуването на такъв кораб.

Ако освен това е бил и въоръжен, тжй несъмнено е загубил всичките си привилегии на мирен търговски кораб и дори няма право на предупреждение, преди да бъде атакуван. Въпреки че всеки хуманен човек естествено ще осъди загубата на човешки живот, свързана с потъването на „Лузитания“, е необходимо тук да подчертаем, че потъването и на двадесет кораба като „Лузитания“ по никакъв начин не може да се сравни като нечовешко насилие от незаконната британска блокада на Германия, която донесе болести или глад на стотици хиляди германски мирни граждани.⁸²⁹

Тжй като малко хора имат реални познания за фактите по случая с „Лузитания“, ще изложим някои основни неща. Пътниците на „Лузитания“ не само са предупредени за опасността от германски подводници две седмици преди отплаването на кораба, но и плаването им на този кораб всъщност е в нарушение на нашите собствени устави. Фактите са изложени от сенатор Ла Фолет в реч от 20 септември 1917 г. в Сейнт Пол⁸³⁰: „Четири дни преди отплаването на „Лузитания“, президентът Уилсън беше предупреден лично от държавния секретар Брайън, че „Лузитания“ има шест милиона паунда боеприпаси на борда, освен експлозивите, и че пътниците, които са решили да плават на този кораб, плават в нарушение на законите на нашата страна, според който никой пътник не може да пътува с влак или да плава на кораб, който превозва опасни експлозиви. И г-н Брайън апелира към президента Уилсън да забрани на пътниците да плават на „Лузитания“.

Сенатът се опита да направи импийчмънт на Ла Фолет заради тази реч, но Дъдли Фийлд Малоун, управител на пристанището на Ню Йорк, потвърди истинността на изявленията на Брайън и Ла Фолет относно товара на „Лузитания“ и въпросът е бързо и умело прекратен. Британците естествено отричат, че „Лузитания“ е била въоръжена, но преди да могат да обосноват това твърдение, ще е необходимо да опровергават следното разкритие, взето от „*New York Tribune*“ от 19 юни 1913 г.: „Причината, поради която лайнерът „Лузитания“ е толкова дълго задържан в Ливърпул, е обявена като пълна подмяна на турбинните му двигатели, но служители на *Cunard* потвърдиха пред кореспондента на *Tribune* днес, корабът е оборудван с мощни морски оръдия в съответствие с новата политика на Англия за въоръжаване на пътнически кораби. Така че, когато големият кораб, третият избран от британското правителство за въоръжаване, се появи отново в пристанището на Ню Йорк около края на август, той ще бъде първият британски търговски кораб, появил се след повече от век, в Долния залив, въоръжен с черни оръдия, стърчащи по бордовете му“.

Всъщност „Лузитания“ е регистрирана в британския военен флот като спомагателен крайцер. Накрая, бързото потъване на „Лузитания“ е нещо учудващо от корабните инженери или германските военноморски сили. Очаквало се е тя да остане на повърхността с часове, след като е торпилирана.⁸³¹

Понсънби и други разобличават легендата за „Медала на Лузитания“, за който се предполага, че е издаден от германското правителство. Още през май 1915 г., когато „Лузитания“ е торпилирана, за Германия е очевидно, че на САЩ не може да се разчита да

оставена като примамка за германска подводница, за да бъде потопена и това да бъде поводът за вкарването на САЩ във войната. Въпросът е обсъждан от Грей и „полковник“ Хаус, седмици преди инцидента. „Лузитания“ е умишлено жертвана като „мюрсе“. (б. пр.)

⁸²⁹ Turner, *op cit.*, pp. 100 ff., 199-214.

⁸³⁰ Също, р. 101.

⁸³¹ *These Eventful Years*, Vol. II, pp. 325-6; see article in *World's Work*, July, 1928.

защитават правата на неутралните страни, поради нарушенията на международното право от Англия.

V. „ТОЙ ЩЕ НИ СПАСИ ОТ ВОЙНАТА“. Случаят с Удроу Уилсън е много подобен на този на сър Едуард Грей, а именно, на човек, който обича мира, но е въвлечен във война от погрешно схващане за фактите и свързаните с тях проблеми. Няма съмнение, че по душа е пацифист, но гледа на конфликта като защита каузата на цивилизацията от Англия.

Това води до решимостта му да влезе в конфликта, ако влизането на САЩ помогне за британската победа и обедини страната чрез своята политика, като подготви страната за война, внушавайки на общественото мнение, че Англия и Антантата не може да спечели без наша помощ. Няма съмнение, че Уилсън е толкова решен да влезе в конфликта, колкото и Рузвелт, но е далеч по-фин и сръчен в метода си да подготви страната да го подкрепи в този ход. Когато Уилсън въвлече страната във войната, той създава впечатлението, че е дългострадален и многократно отхвърлян пацифист, който решително се обявява срещу войната, докато не се появи друга алтернатива. Това убеждава страната, че всъщност се бори в своя самозащита, нещо много различно от съвета на Рузвелт да скочим с главата напред в конфликта след потъването на „Лузитания“.⁸³²

На 11 август 1914 г. г-н Уилсън издава своята прокламация за неутралитет, възплаваща дух на справедливост. Той заявява: „Трябва да бъдем безпристрастни както в мислите, така и в действията си; трябва да обуздаем чувствата си, както и всяка сделка, която може да се тълкува като предпочитание на едната страна във войната пред друга... Всеки човек, който наистина обича Америка, ще действа и говори в истинския дух на неутралитет, който е духът на безпристрастност, справедливост и приятелско отношение към всички заинтересовани страни.“

Че г-н Уилсън всъщност никога не е бил напълно неутрален, е потвърдено от множество компетентни източници. Писмото на г-н Брайън, цитирано по-горе, доказва, че той е имал предпочитания към Великобритания и Антантата и съвсем друго поведение към Централните сили. Още по-авторитетно и убедително по този въпрос е писмото изпратено до „Ню Йорк Таймс“ от 29 януари 1925 г. от Томас Уат Грегъри, бивш главен прокурор в администрацията на Удроу Уилсън:

ДО РЕДАКТОРА НА „НЮ ЙОРК ТАЙМС“

„Наскоро прекарах два месеца във Великобритания и бях силно изненадан да открия нарастваща тенденция за омаловажаване приноса на САЩ за спечелването на Световната война и любопитно погрешното схващане за отношението на Удроу Уилсън към тази война. Това погрешно схващане сякаш непрекъснато нараства, откакто покойният президент напусна поста си, и се обяснява, че през тези четири години редица негови политически опоненти са писали и говорили пред английската публика.

В много случаи те са остро критични, а в някои дори откровено обидни. Непристойността и жестокостта да се изстрелват отровни стрели към бавно умиращ човек, за когото, поне трябва да се каже, че е паднал от коня, жертвайки живота си, здравето си, щастието си, всичко освен славата си, в храбрата борба за това, което е смятал за спасение на човечеството, е очевидна.

Приятелите Г-н Уилсън често мълчат, когато трябва да се каже истината и да се опровергаят неверните твърдения. Понякога поради невежество, а понякога поради злоба, покойният президент е обвинен, че не е проявил съчувствие към съюзниците, че е

⁸³² Точността на горното тълкуване на политиката на Уилсън е установена въз основа на материали, които ще бъдат цитирани по-долу. Най-умелото обвинение срещу Уилсън е в книгата на Дж. К. Търнър „Ще бъде ли отново?“ (K. Turner. Shall It Be Again?), която, въпреки своята безсмисленост и пристрастност, е една от най-умелите книги, написани досега след влизането на САЩ в световната война.

забавил неправомерно влизането на САЩ във войната и че не е провел енергично тази война. Един-единствен инцидент опровергава напълно първото обвинение. До момента, в който Германия започна своята жестока подводна война, кулминираща с потъването на „Лузитания“, имахме много по-малко основания за протести срещу нея, отколкото срещу Великобритания; последната многократно залавя в открито море нашите кораби, пътуващи към неутрални пристанища; тя присвоява тези кораби и техните товари; тя отваря нашата поща и спира доставката ѝ; тя игнорира нашите протести и в някои случаи дори не потвърждава получаването им седмици и месеци наред. Това са по същество същите действия, които доведоха до войната от 1812 г.

Докато тези условия съществуват, се проведе заседание на кабинета, на което няколко от съветниците на г-н Уилсън изразиха голямо възмущение от това нарушение на нашите международни права, и настояха за по-енергична политика от наша страна. След като търпеливо ги изслуша, г-н Уилсън каза по своя тих начин, че обичайните правила на поведение не са приложими към ситуацията; че съюзниците стоят с гръб към стената, борейки се с диви зверове; че той няма да позволи на нашата страна да направи нищо, което да им попречи или да ги затрудни във воденето на войната, освен ако признатите права не бъдат грубо нарушени, и че тази политика трябва да се разбира като установена.

Като всички истински американци, той се надяваше, че САЩ няма да бъдат въвлечени във войната; но той беше от шотландска и английска кръв и по наследство, традиция и възпитание винаги беше приятел на съюзниците. Що се отнася до второто обвинение, че г-н Уилсън е забавил неправомерно влизането ни във войната, всички добре информирани и чистни хора, знаят, че най-мъдрото нещо, което някога е направил, е да се въздържа от препоръка към Конгреса за обявяване на война, докато практически обединена държава не застане зад препоръката. Не би могла да се направи по-голяма грешка в страна, организирана като нашата, от това да се обяви война въпреки протеста на голяма част от нашите граждани или на голямо малцинство в Конгреса; подобно действие можеше да доведе само до катастрофа. През първите две години на войната несъмнено голямо мнозинство от нашия народ и Конгреса подкрепяха да запазим неутралитет и това беше преобладаващото обществено настроение от средните и западните части на страната. С течение на времето и напрегнатата ситуация, г-н Уилсън многократно проучваше и претегляше общественото мнение и се информираше напълно за ситуацията в и извън Конгреса. Единодушието дойде с отхвърлянето от Германия на обещанието ѝ за ограничаване на подводната война и публикуването на нотата на Цимерман. След това г-н Уилсън действа незабавно и обединена страна се вдигна на оръжие. Няма по-голям лозунг, отколкото призова му към миролюбивия народ за войната. Той заяви на съюзниците отвъд Атлантика да държат фронтовете, защото идваме; обеща 2 000 000, 4 000 000, 10 000 000 войници, ако е необходимо, и всички морални и материални ресурси на страната без ограничение“.

Т. У. ГРЕГЪРИ. Хюстън, Тексас, 23 януари 1925 г.

Г-н Тъмълти интерпретира отношението на г-н Уилсън по абсолютно същия начин. Описвайки сцената след като президентът произнесе посланието си за обявяване на война, г-н Тъмълти казва⁸³³: „Никога няма да забравя тази сцена в кабинета между президента и мен. Той изглеждаше като човек, който е отхвърлил стари тегоби, само за да добави нови. В разговора ни стана очевидно, че се чувства дълбоко наранен от критиките, които месеци наред му бяха отправяни заради привидното му нежелание да воюва с Германия. Докато обсъждаше стъпката, която току-що беше предприел, за мен стана очевидно, че той остро усеща цялата тържественост и трагедия на всичко това. Обръщайки се към мен, той каза: „Тъмълти, от самото начало видях края на това ужасно нещо;

⁸³³ J. F. Tumulty, *Woodrow Wilson as I knew Him*, pp. 256-268.

но не можех да се движа по-бързо, отколкото огромната маса от нашия народ би позволила. Много малко разбираха трудното и изтощително положение, в което бях поставен през годините, през които току-що преминахмe.“ В политиката на търпение и въздържание, която следвах, се опитах да накарам всяка част от Америка и различните части от нашето население да разберат, че сме готови да стигнем до всичко, вместо да прибегнем до война с Германия. Както ви казах преди месеци, би било глупаво да ни вкарат в бой заради изолиран случай като „Лузитания“. Но сега сме сигурни, че нашият народ няма да съжалява или да поглежда назад. Сега ни остава само един отворен път. Съвестта ни е чиста и трябва да се подготвим за неизбежното – борба докрай. Германия трябва да разбере, че имаме права, които трябва да уважава. Малцина разбираха тази политика на търпение. Не искам да казвам това в дух на критика. Всъщност много от водещите вестници в страната не осъзнаваха сложността на ситуацията, пред която бяхме изправени. След това президентът извади от джоба си стара и износена изрезка от вестник, казвайки: „Искам да ви прочета анализ на моята позиция и политика, направен от специален автор за „Манчестър Гардиън“, който сякаш, без да е разговарял с мен, знаеше точно към какво насочвам.“ Този специален автор, коментирайки политиката на Уилсън, беше казал: „Търпението на г-н Уилсън, сега осмивано и критикувано, неизбежно ще бъде средството, чрез което той ще поведе народа си с лесни стъпки на страната на съюзниците. Чрез методите си на търпение и привидно подчинение на Германия, той ще убеди целия американски народ, че друг път освен войната не е възможен. Тази политика на Уилсън, сега решително предприета, ще доведе до пълна промяна в неговия народ. Тя няма да се прояви бързо или за една нощ. Моралните проповеди на Уилсън преди и след войната ще бъдат причината, която най-накрая ще доведе народа му на страната на съюзниците.“

Ключов аспект от причините за влизането на САЩ в Световната война е въпросът за това какво променя г-н Уилсън от привидно неутрален и далновиден човек в енергичен привърженик на съюзническата пропаганда.

През 1914 г. той провъзгласява, че САЩ трябва да бъдат неутрални както в мислите, така и в действията си, и че допускането на уникалната вина на една или друга страна в конфликта е абсурдно, тъй като войната е възникнала от множество сложни причини. До 1917 г. той твърди, че единствено Германия е предизвикала войната и че самата безопасност на САЩ зависи от смазването на германския милитаризъм.

На първо място, трябва да помним, че Удроу Уилсън е също човек, влияещ се от новините, редакционните статии и пропагандата, които въздействат и върху умовете на неговите съграждани. Когато си припомним, че голям брой американски историци и политолози, които са много по-надарени от г-н Уилсън с интелектуален капацитет и професионален статус, са се поддали напълно на същата пропаганда, не е нужно да се чудим, че той е засегнат от нея в значителна степен.

На следващо място, трябва да отбележим значението на силните му британски симпатии, които посочихме по-горе. Също така има продължителен натиск от посланика в Лондон г-н Пейдж, който със сигурност оказва огромно влияние върху г-н Уилсън, въпреки случайното му раздразнение от ексцесиите на Пейдж и възклицанието му по едно време, че Пейдж е по-британец от самите британци.

Мемоарите на „полковник“ Хаус сега ни показват, че той е привлечен към военната политика месеци преди Уилсън. В светлината на близките му отношения с Уилсън по това време, няма съмнение, че Хаус е мощен фактор след 1915 г. в насочването на Уилсън към войната. Отчетливо антигерманските пристрастия и пробританските симпатии на Уилсън, Хюстън, Пейдж, Хаус и други южняшки довереници на Уилсън, карат професор Бърджис да твърди, че Уилсън е мотивиран отчасти от негодуванието срещу решаващата

роля, изиграна от германците в запазването на съюза по време на Гражданската война. Той твърди, че Уилсън е обявил война на Германия, за да „отмъсти за Апоматокс“⁸³⁴.

Отново, въпросът за естествената човешка гордост и чувствителност към критиката. Някои от най-влиятелните американски личности и вестници стават яростно про-съюзнически настроени в началото на войната с унищожителни и скандални критики срещу уж широко скроената и държавническа програма за неутралитет на г-н Уилсън. Особено се проявяват хира като бившия президент Теодор Рузвелт и Джордж Харви. Атаката на Харви срещу Уилсън е далеч по-ожесточена и отмъстителна от тази на много радикали и пацифисти, осъдени на дълги присъди във федерални затвори.

Рузвелт силно ядосва Уилсън с речи като „Сенките на сенчестата моравя“ и с фрази като „думи на невестулка“ (неясни увъртания). Дори Елиху Руут го раздразва и унижава изключително много с речта си, в която казва презрително към Уилсън: „Първо размахва юмрук, а после размахва пръст!“⁸³⁵

Освен това, се разказва пикантни истории от личния живот на г-н Уилсън и брака му с втората му съпруга. Психологията на дългострадащия, несъпротивляващ се пацифист не е добре адаптирана към конвенционалните модели на поведение и нагласи.

Г-н Лорънс посочва как първите очевидни промени на Уилсън в начина, по който се застъпва за готовност, са синхронизирани много точно с встъпването му във втори брак. Няма съмнение, че втората г-жа Уилсън е по-раздразнена от критиките към миротворческите начинания на известния си съпруг, отколкото самия той.⁸³⁶

Тогава е сигурно, че суетата на Уилсън е изключително раздута от забележителната популярност на неговата готовност в края на 1915 г., толкова добре описан в десетата глава на „Истинската история на Удроу Уилсън“ от Дейвид Лорънс.

Това контрастира най-ярко с осъждането на речта му „твърде горд, за да се бие“ и другите му усилия да изглежда неутрален. Уилсън винаги е бил чувствителен, подобно на другите хора, към общественото признание и в началото на 1916 г. става очевидно, че популярността на мнението за влизането във войната нараства, дори ако страната все още не е готова за такава стъпка.

Всяка рязка промяна в германската политика, като възобновяването на подводната война, или всеки пример за германска враждебност, като телеграмата на Цимерман, може да провокира американския народ от готовност към следващата стъпка на истинската война.

Общоприето е, че г-н Уилсън е силно миролюбив до февруари 1917 г. и е спечелен за войната единствено от информацията, че възобновяването на подводната война е решено от германските власти. Сега се оказва, че това мнение е напълно погрешно.

Сър Едуард Грей разкрива този факт в мемоарите си и той е обстойно потвърден в третия том от писмата на Пейдж, както и от полковник Хаус в неговите мемоари.⁸³⁷

През зимата на 1915-16 г. Уилсън изпраща полковник Хаус в Европа с план за мир, чието отхвърляне от Германия ще доведе до вероятното влизане на САЩ във войната на страната на Антантата. Най-важното е, че мирните предложения на г-н Уилсън съдържат

⁸³⁴ Градче в щата Вирджиния. Тук, на 9 април 1865 г., в сградата на местната съдебна палата, главнокомандващият на Южната Конфедерация Робърт Едуард Лий се предава на генерал Юлисис Грант, предвождащ армията на Съединените щати. С това е сложен край на Американската гражданска война (1861 – 1865 г.).

⁸³⁵ George Harvey's Weekly; and T. Roosevelt, *Fear God and Take Your Own Part, and his Speeches in the campaign of 1916, especially "The Shadows of Shadow Lawn."*

⁸³⁶ D. Lawrence, *The True Story of Woodrow Wilson*, Chaps. x-xi.

⁸³⁷ Grey of Fallodon, *Twenty-Five Years*, Vol. II, Chap. xxiii; and Hendrick, *op. cit.*, Vol. III, Chap. X; C. Seymour, *The Intimate Papers of Colonel House*, Vol. II, pp. 82 ff.

такива условия за Германия, които само една напълно победена нация ще бъде принудена приеме, Германия все пак е готова да преговаря, ако Антантата се съгласи на подобна процедура.

Но Лойд Джордж рязко отхвърля всяко предложение за преговори за мир в този момент. Следва основната част от този план, както е описан от лорд Грей: „Полковник Хаус ми каза, че президентът Уилсън е готов, след като е чул от Франция и Англия, че моментът е подходящ, да предложи свикване на конференция, която да сложи край на войната. Ако съюзниците приемат това предложение и ако Германия го откаже, САЩ вероятно ще влязат във войната срещу Германия. Полковник Хаус изрази мнение, че ако такава конференция се проведе, тя ще осигури мир при условия, които не са неблагоприятни за съюзниците; и ако не успее да осигури мир, САЩ ще напуснат конференцията като воюваща страна на страната на съюзниците, ако Германия е неразумна. Полковник Хаус изрази мнение, категорично благосклонно към възстановяването на Белгия, превръщането на Елзас и Лотарингия на Франция и придобиването от Русия на излаз на открито море, като смяташе, че загубата на територия, завзета от Германия на едно място, ще трябва да бъде компенсирана от нея чрез отстъпки на други места извън Европа. Ако съюзниците се забавят с приемането на предложението на президента Уилсън и ако по-късно ходът на войната се окаже толкова неблагоприятен за тях, че намесата на САЩ няма да бъде ефективна, САЩ вероятно ще се обезсърчат в Европа и ще търсят собствена защита по свой собствен начин“.

На обяд със сър Едуард Грей, лорд Робърт Сесил и Пейдж, „полковник“ Хаус изразява целта на Уилсън още по-ясно: „САЩ искат Великобритания да направи всичко, което ще помогне на САЩ да помогнат на съюзниците.“⁸³⁸

Грей отхвърля този план за мирна конференция, но без видимо осъзнаване, че е виновен за подобно престъпление, каквото приписва на германското правителство за отхвърлянето на плана му за конференцията през 1914 г.

Както обикновено, сър Едуард е подкрепен от г-н Пейдж, както ни информира г-н Хендрик, че „по това време (посланик Пейдж) е загубил вяра в мъдростта на ръководството на президента Уилсън“. Той дори отказа да отиде с Хаус на срещата с британски представители по въпроса за мирния план на г-н Уилсън и остро критикува Хаус и президента за намесата им в британските дела.⁸³⁹

Но този британски отпор не кара г-н Уилсън да загуби смелост в усилията си да въвлече страната във войната. Следващата му стъпка е направена в началото на април 1916 г. когато повиква за консултация Шамп Кларк и конгресмените Клод Кичин и Х. Д. Флъд и ги пита дали ще го подкрепят в плана за включване на САЩ във войната на страната на Антантата. Това е известната „Сутрешната среща при изгрев слънце“, описана по-късно от Гилсън Гарднър в „*McNaught's Monthly*“ от юни 1925 г.⁸⁴⁰ Конгресмените категорично отказват да одобрят политиката на г-н Уилсън и той провежда кампанията през 1916 г. под лозунга „Той ще ни предпази от войната“. Уилсън не смее да разцепи Демократическата партия поради влизането във войната, преди президентската му кампанията от 1916 г. да приключи успешно. След като бъде избран, той може да разчита дори на зловните републикански врагове като Лодж, за да компенсира всяко демократично отстъпление в Конгреса по военния въпрос.⁸⁴¹

Гилсън Гарднър, който прави специално проучване на този въпрос от известната „сутрешна среща“, описва срещата на Уилсън с лидерите на Демократическата партия в

⁸³⁸ *Twenty-Five Years*, Vol. II, p. 127; *Hendrick*, op. cit., Vol. III, p. 279.

⁸³⁹ *Hendrick*, op. cit., Vol. III, pp. 281 ff.

⁸⁴⁰ *Gilson Gardner*, „*Why We Delayed Entering the War*,“ in *McNaught's Monthly*, June, 1925.

⁸⁴¹ *Turner*, op. cit., Chap. i-viii.

Конгреса⁸⁴²: „Както ми беше разказана историята, на тази ранна сутрешна среща в Белия дом присъстваха конгресмените Кларк, Флъд и Кичин. Именно на тази среща президентът Уилсън обяви намерението си да въвлече САЩ във война незабавно. Кларк, Флъд и Кичин бяха шокирани от думите на Уилсън и заявиха, че това е невъзможно; че хората не искат страната да бъде въвлечена във война и че всеки опит на Уилсън да направи това, ще бъде посрещнат с много ожесточена борба. Уилсън заплаши и каза, че всеки човек, който му пречи, ще бъде политически унищожен, ако му се изпречи на пътя. „Имаше разгорещени думи и срещата завърши с декларация от тези лидери, че ще се съпротивляват на президента докрай във всяко подобно усилие.“

Позицията, заета по това време от Шамп Кларк, повдига интересен въпрос за това какво можеше да се случило със САЩ и света, ако г-н Брайън не се беше намесил в Балтимор през 1912 г. и Шамп Кларк беше номиниран и избран за президент на САЩ.

Авторът е обсъждал този проблем с някои от най-добре информираните хора в страната и все още не е открил никой, който да не смята, че Кларк щеше да се обяви решително против войната.

Някои са съгласни с това, но припомнят известните реформи в законодателството, приети при първия мандат на Уилсън. В това не можем да бъдем сигурни, защото демократите вероятно щяха да приемат част от тази програма и без ръководството на Уилсън.

Но едва ли може да се съмняваме, че бедствията, които сполетяха страната в резултат на нашето влизане във войната, далеч надхвърляхт всички предимства, произтичащи от законодателството на Уилсън.

Една от странните иронии на историята се случи когато Великият „човек от народа“ крачеше по пътеката освиркан от делегатите на Балтиморската конвенция, и той започва първия акт от голямата драма, която трябваше да въвлече САЩ в най-скъпоструващата война в нашата история и в най-мрачния и безнадежден период на политическа и икономическа реакция, който някога сме преживявали. Това наистина е трагично постижение за „апостола на мира“ и водещата фигура в американския политически и икономически радикализъм за цяло поколение!

С г-н Уилсън на поста президент, оставката на Джон Басет Мур от Държавния департамент е голям удар за САЩ. Ако Уилсън беше успял да задържи най-големия международен юрист на епохата, предателството му към американските традиции и интереси щеше да му бъде ясно посочено и той трябваше да получи определена и безпристрастна представа от истински международен юрист, за това какво всъщност включва войната от гледна точка на международното право и държавническото майсторство.

След провала на „сутрешната среща“ г-н Уилсън е убеден, че няма надежда страната да влезе във войната, докато не минат изборите. Той много добре усеща важността предизборната му кампания да се проведе на мирна платформа. Настроенията в страната са за мир и ако той бъде избран като защитник на мира и след това влезе във война, страната може да повярва, че е направил всичко възможно, за да „ни предпази от войната“. Той иска да има обединена страна зад гърба си. Затова той изпраща губернатора Мартин Глин от Ню Йорк и сенатора Оли Джеймс от Кентъки на Националния конгрес на Демократическата партия в Сейнт Луис през юни 1916 г. с инструкции да произнесат основните речи, които да подчертаят героичните усилия на г-н Уилсън да „ни предпази от войната“. Глин хвали миролюбивите усилия на г-н Уилсън със следните възторжени фрази⁸⁴³: „Тази политика може да не се хареса на онези, които се наслаждават на разрушението и намират удоволствие в отчаянието. Може да не се хареса на подпалвачите на войни и авантюристите, но ще се хареса на онези, които се покланят пред олтара на бога

⁸⁴² W. A. White, *Woodrow Wilson*, p. 329.

⁸⁴³ Tumulty, *op. cit.*, p. 185; Turner, *op. cit.*, p. 43; *Congressional Record*, June 15, 1916; and 61th Cong., 1st Sess., Appendix, p. 1203.

на мира. Тя ще се хареса на майките в страната, пред чието огнище и огън никоя шовинистична война не е поставила празен стол. Тя ще се хареса на нашите дъщери, чиито гръмки думи и хвалби няма да изпратят нито един любящ брат в гроба. Тя ще се хареса на бащите и синовете на нашата страна, които ще се вдъхноват от нашето знаме и ще умрат за него е, когато разумът задейства пушката, когато честта извади меча, когато справедливостта благослови знамената, зад които те отстояват...

Най-важният въпрос на тази кампания е, че САЩ са ограничени от традициите на миналото си, от логиката на настоящето си и от обещанието за бъдещето си, да се държат настрана от конфликта, който сега опустошава народите отвъд моретата“.

Също толкова красноречиво е хвалебственото слово на сенатор Джеймс за същата тази програма за мир⁸⁴⁴: „Преди четири години те подигравателно наричаха Удроу Уилсън учителя; тогава неговите класове се събираха в тесните стени на Принстънския колеж. Те бяха младите мъже на Америка. Днес той е световен учител, неговият клас се състои от крале, кайзери, царе, принцове и властелини. Границите на училищната стая обгръщат света. Неговата тема е защитата на американския живот и права съгласно международното право. Спасяването на неутралния свят, свободата на моретата и без да остави нито едно американско дете сираче, без да остави нито една американска майка вдовица, без да стреля нито един пистолет, без да се пролее нито една капка кръв, той е изтръгнал от най-войнствения дух, някога витал над бойното поле, с признаването на американските права и съгласието с американските искания. (Бурни овации, аплодисменти в продължение на двадесет минути и повторение на речта.)“

Така е създаден известният лозунг „Той ще ни предпази от войната“, който преизбира Удроу Уилсън за президент почти година след като той и „полковник“ Хаус решават, че „САЩ искат Великобритания да направи всичко, което ще помогне на САЩ да помогнат на съюзниците.“

Понякога в защита на г-н Уилсън се казва, че той не е лично измислил лозунга „Той ще ни предпази от войната“. И все пак той не само е позволил да бъде използван като основен за кампанията му през 1916 г., но и лично е ръководил политиката за предизборната кампания, която използва този лозунг.

Ако някой все още се интересува от „моралния характер и политическата почтеност“ (доп. пр. иронично, по-скоро липса на такава) на Удроу Уилсън, следният пример трябва да е поучителен и убедителен. Месец след като той изпраща полковник Хаус в чужбина, за да каже на Грей, че може да разчита на влизането на САЩ във войната на страната на Антантата, веднага щом успее да убеди общественото мнение в полза на такъв акт, и когато знае, че американското обществено мнение все още е категорично против войната, той казва следното в речта си в Милуоки на 31 януари 1916 г.: „Правителствата са воювали помежду си. Народите, доколкото знам, не са и това е правителство на народа и този народ няма да избере войната“.

След изборите в САЩ, Германия, съвсем правилно убедена, че зад океана, на практика са се отказали от неутралитета и възнамеряват да влязат във войната възможно най-скоро, решава да възобнови неограничената подводна война като последна надежда и средство. Това решение е взето поради народното искане за решителни действия не поради някакъв зловещ и таен заговор на фон Тирпиц или други длъжностни лица. Гладуващият народ в отчаянието си търси начин да отхвърли трудностите, чрез бързо завършване на войната. След като са подложени на изтощение чрез глад, б откъснати дори от възможността за внос на хранителни продукти от неутралните страни, германците възприемат необходимостта от неограничена подводна война, за която Тирпиц и други експерти са уверили, че ще доведе войната до бърз край.

⁸⁴⁴ Tumulty, *op. cit.*, p. 185.

САЩ помагат за тази стъпка, поради нежеланието си да ограничат незаконните действия на съюзниците, което принуждава Германия да търси решение чрез прилагане на отчаяни методи.

Пропагандата, благоприятстваща войната в САЩ е подпомогната значително и по много навременен начин от разкриването на т.нар. телеграма на Цимерман до Мексико. Британците я прихващат три месеца преди да оповестят публично съдържанието ѝ, в края на февруари 1917 г. Те внимателно изчакват най-подходящия момент и го „използват“ за да разпалят американското обществено мнение. Предложението на Цимерман е глупаво, но трябва да подчертаем, че то се отнася само до ситуация в която САЩ ще влязат във войната, а Германия иска да предотврати това.

Но възобновяването на подводната война и публикуването на телеграмата на Цимерман обръща хода на събитията. В края на февруари 1917 г. няма съмнение, че САЩ ще влязат във войната.⁸⁴⁵ По-малко от месец след второто си встъпване в длъжност г-н Уилсън препоръчва война на Конгреса, с възвишеното увещание към страната: „С Божи-ята помощ, тя не може да направи нищо друго“.

Към края на своята „неутралност“ Уилсън е силно повлиян от желанието да участва в Мирната конференция и да диктува световните промени, които ще последват войната. Той признава това на Джейн Адамс и група свои пацифисти в края на март 1917 г. Мис Адамс описва случая („Мир и хляб по време на войната“, стр. 64): „Настроението на президента беше сурово и далеч от безразличието на учения, докато ни разказваше за скорошни разкрития за германските машинации в Мексико и обявява невъзможността за каквато и да е форма на правосъдие. Той обаче все още говореше с нас като с близки пацифисти, на които е принуден да признае, че войната е станала неизбежна. Той използва една фраза, която бях чула „полковник“ Хаус да използва толкова наскоро, че все още е здраво запечатана в паметта ми. Фразата беше в смисъл, че като глава на държава, участваща във войната, президентът на САЩ ще има място на Мирната конференция, а ако остане представител на неутрална страна, той може в най-добрия случай само „да се обади през някой процеп на вратата“.“ Апелът, който отправи, беше по същество, че външната политика, на която ние толкова екстравагантно се възхищавахме, ще има шанс, само ако той бъде там, за да я прокарва и защитава, но не и в противен случай. Сякаш вътрешното ме желание говореше чрез думите му и диктуваше неговия поглед върху ситуацията“.

Почти пълното психическо объркване на Удроу Уилсън от конфликта между основните му възгледи за международните отношения, пробританските му симпатии, желанието му да избегне войната и въпреки това да спаси Англия, и разочарованието на идеализмът му след войната, е ясно показано в следните откъси от неговите речи, събрани в приложението към ценния труд на Джон Кенет Търнър: *„Никой народ никога не е воювал с друг народ. Правителствата са воювали помежду си. Народите, доколкото знам, не са, и това е правителство на народа който няма да избере войната...“* (Реч на Удроу Уилсън, 31 януари 1916 г.)

„Най-важното обстоятелство, което се откроява над всичко останало е че това е народна война...“ (Обръщение за Деня на знамето, 1917 г.)

„Отново се борим за националното си съществуване...“ (Денят на независимостта, 1918 г.)

„Америка не беше веднага в опасност... Америка не беше директно нападната...“ (септември 1919 г.)

⁸⁴⁵ Странно съвпадение с революцията в Русия, която я изкарва като ефективен съюзник! (б. пр.)

„Предизвиквам ви да ми посочите пример в цялата световна история, където свободата е била дадена отгоре. Свободата винаги се постига от силите, действащи отдолу, отдолу...“ (Публикувано изявление в *Saturday Evening Post*, 23 май 1914 г.)

„Ние трябва да бъдем инструмент в ръцете на Бог, за да гарантираме, че свободата е осигурена за човечеството...“ (5 юни 1917 г.)

„Преди всичко, това трябва да бъде мир без победа... Победата означава мир, наложен на загубилия, условия на победителите, наложени на победените... Само мир между равни може да бъде траен; само мир, чийто принцип е равенство и общо участие в обща полза...“ (22 януари 1917 г.)

„Силата няма да постигне нищо трайно...“ (30 юни 1916 г.)

„Силата, сила до краен предел, сила без ограничения, праведната и триумфална сила, която ще наложи на света справедлив закон...“ (6 април 1918 г.)

„Германската мощ трябва да бъде смазана...“ (4 декември 1917 г.)

„Чували ли сте за какво започна настоящата война? Ако сте чували, бих искал да го публикувате, защото никой друг не го е правил. Доколкото знам, нищо конкретно не я предизвикало, а всичко като цяло...“ (26 октомври 1916 г.)

„Войната беше започната от военните господари на Германия...“ (Адрес за Деня на знамето, 1917 г.)

„Тази война по началото е търговска и индустриална война. Тя не беше политическа война...“ (5 септември 1919 г.)

„Германските банкери, търговци и производители не искаха тази война. Те завладяваха света без нея и знаеха, че тя ще провали плановете им...“ (9 септември 1919 г.)

„Германският народ нямаше никакъв избор дали да влезе в тази война или не, не знаеше, че влиза в нея, докато мъжете му не бяха призвани под знамето...“ 11 септември 1919 г.

„В крайна сметка, мои сънародници, както ние в Америка сме първите, които ще заявим, че народът е отговорен за действията на своето правителство... Германия беше самоуправляваща се. Нейните управници не бяха скрили целите, които имаха предвид...“ (4 септември 1919 г.)

VI. ЕФЕКТЪТ ОТ АМЕРИКАНСКАТА ИНТЕРВЕНЦИЯ. Много важен елемент за адекватното ни развенчаване на илюзиите от военното време е въпросът за действителните резултати за света от влизането на САЩ в световната война. Обикновено вярваме, че това е голямо благо за цивилизацията и че е спасило света от германското господство, налагането на германски милитаризъм и тирания върху целия свят.⁸⁴⁶

Но реалните фактите са напълно протиположина на тази картина. През 1916 и 1917 г. Германия е готова за мир при много умерени и конструктивни условия, със сигурност условия, далеч по-справедливи и по-изгодни за целия свят, отколкото наложени във Версай, две години по-късно. Всъщност, ако американските вестници бяха успели или бяха склонни да се доберат и отпечатат пълните германски условия за мир и да изобразят точно състоянието на германския дух през 1916 и 1917 г., нямаше вероятност Уилсън или който и да е друг, да принуди САЩ да влязат в световната война.

Малко вероятно е Германия да разгроми Антантата⁸⁴⁷, ако САЩ не се намеси. Американското влизане насърчава Съюзниците към разрухата и дивашината, довели до Версайския договор, блокадата на Германия след примирието и безчинствата в Рур. Силно

⁸⁴⁶ J. M. Beck, *The Evidence in the Oase; The War and Humanity; and The Reckoning*.

⁸⁴⁷ Изобщо не е малко вероятно, след като Русия беше искарана от войната, Германското командване на осъзна, че трябваше първо да постигне решаващите победи на второстепенните фронтове и да извади най-слабия член на Антантата, Италия от войната, след което да нахлуе във Франция от юг и да я принуди да капитулира. Самонадеяността на Лудендорф че трябва да пробие Западния фронт от север, предреши поражението. (б. пр.).

нестабилната основа, върху която днес стои Европа с почти сигурна гаранция за бъдеща война, и избухването на болшевизма, като резултат от удължаването на войната, след като руският народ желаше да се оттегли, могат да бъдат проследени до резултатите от американската интервенция.

Следователно нашето влизане е заплаха както за „червените“, които понесеха инквизицията на Палмър⁸⁴⁸, така и за консерваторите, които бяха хвърлени в паника от болшевизма.

Една от основните дейности на съюзническата цензура и пропаганда през този период е да скрие от САЩ всякаква адекватна информация за много реалните предложения за мир от Германия по това време имаци изключително разумен и държавнически характер. Тези наистина искрени усилия на германците са представени като коварна германска пропаганда, целяща да раздели съюзническите сили. Главната причина, поради която държавниците от Антантата не приемат германските условия и не прекратиха войната с всички съпътстващи я страдания и загуби, две години преди примирието, е тяхната увереност, че САЩ няма да бъдат дълго време неутрални и ще се включат във войната на тяхна страна. Подкрепата на г-н Пейдж за британската кауза на практика унищожава в Англия всеки страх от американските протести срещу нарушенията на неутралните права от Антантата и прави Англия безразлична към мирни предложения през 1916 г. Ако г-н Уилсън беше уволнил г-н Пейдж в началото на войната и го беше заменил с честен, смел, далновиден и добре информиран посланик и самият той се придържаше към строг неутралитет от страна, почти няма съмнение, че войната щеше да приключи до декември 1916 г. и да бъде уредена с мирен договор, безкрайно превъзхождащ във всяко отношение този, който през 1918-19 г. наложиха от победителите във Версай.

Пейдж и Уилсън трябва да понесат отговорност не само за разходите, загубите и страданията, донесени на САЩ от Световната война, но и за разрушенията в Европа след 1916 г., както във войната, така и в арогантната и жестока политика на Франция и Англия, след примирието и мирния договор.⁸⁴⁹

Както г-н Грегъри казва в цитираното по-горе писмо, Англия вече е започнала да забравя или да омаловажава нашия принос за спечелването на войната, докато омразата към САЩ във Франция надхвърля всичко, което е съществувало след френското осъждане на САЩ по време на Испано-американската война.

Абсурдното и безпочвено твърдение, че съюзниците наистина са спасили живота на безброй милиони американци, и са запазили националната ни независимост, като са ни попречили да попаднем по робска зависимост на Потсдам, е поставено в основата на сериозно предложение, да анулират съюзническия дълг към Съединените щати. Подобна митология е наравно с измислиците на „фабрика за трупове“ от самия военен период, може да има основателни основания за опрощаване на дълга, но като оправдание е едно от най-забележителните несериозно-комични твърдения в историята.⁸⁵⁰

Дори „Wall Street Journal“ сега признава, че: „Ако бяхме стояли настрана от войната, нямаше сила в света, която да оцени и събере от САЩ каквито и да е разходи за Европейската война. Да си представим Германия с победена и враждебна Европа в ръцете си, атакуваща САЩ, за да събере разходите за войната, е най-смелата мечта.“

⁸⁴⁸ Става дума за съдебното преследване от генералния прокурор на САЩ А. Мичъл Палмър срещу заподозрени радикали, противници на влизането на страната във войната. (б. пр.)

⁸⁴⁹ Turner, op. cit., and Grattan, in *American Mercury*, September, 1925.

⁸⁵⁰ T. S. Wauchope, „What the French Think of Us,“ in *American Mercury*, December, 1925; and H. E. Barnes, „America Hated by her Former Allies,“ in *Current History*, November, 1926. Вижте също забавната пропаганда на г-н Фредерик Пийбоди за анулиране на дълга, основана на твърдението, че Франция е водела нашите битки и ни е спасила от нашествие. Реалистичната гледна точка относно анулирането на дълга може да се намери във F. Bausman, *Facing Europe*; and in the *Alexander Hamilton Institute Business Conditions Weekly* for December 25, 1926.

Към материалните и финансови разходи на САЩ, дължащи се на участието ни в световната война, се добавят политическата корупция и некомпетентност, които тя породила, ограничаването на американската свобода от Палмър и неговите сътрудници и наследници, и общият упадък на морала в американския обществен и частен живот, който е несравним с всички по-ранни развития в историята на нашата страна. Демокрацията не излекува войната, но войната излекува демокрацията в САЩ – резултат, предвиден с нетърпение от американските плутократи през 1917 г.

Като друга последица от нашето участие във войната, не трябва да пропускаме прословутото развърщане на американските традиции, по отношение на собствеността на врага, от пазителя на чуждестранната собственост, което създава много заплашителен прецедент за бъдеща война, в която САЩ се окажат губещи от подобна процедура.⁸⁵¹

Ако честно се изправим пред фактите, трябва да признаем, че влизането ни в световната война е безспорно бедствие, не само за нас, но и за Европа. В крайна сметка ще разберем, че най-голямото послание на Удроу Уилсън към света не неговата военна пропаганда или неговите пренебрегнати „Четиринадесет точки“, а неговото много осмивано прокламиране, че единственият възможен мир е „мир без победа“.

Степента, до която г-н Уилсън е принуден да развие психическа слепота, амнезия и анестезия, за да „прегълтне“ идеализма си пред Антантата към края на войната, е добре показана от отказа му да признае съществуването на Тайните договори, докато не се сблъска конкретно с тях на Парижката мирна конференция.

Въпреки че те са публикувани през зимата на 1917-18 г. в „Ню Йорк Ивнинг Пост“ и на други места, редакторът на този вестник лично ги е предал на секретаря Тумълти с обещанието на последния, че ще запознае президента с тях, и въпреки че Уолтър Липман твърди, че е обсъждал подробно тези договори с г-н Уилсън, когато последният заминава за Париж в края на ноември 1918 г., президентът твърди, че не знае нищо за тези документи, които г-н Балфур е внимавал да не разкрива по време на мисията си у нас.

Може би най-добрият епитаф върху целия епизод от участието на САЩ във войната, както и най-доброто доказателство за безсмислието на тази интервенция, се съдържа в изявлението на г-н Уилсън до Джеймс Ивърни от 7 декември 1923 г. относно политиката на Поанкаре: „Бих искал да видя как Германия прочиства Франция и бих искал да видя Жусеран⁸⁵² и да му го кажа в лицето.“⁸⁵³

Също толкова обезпокоително за „огорчените“ е изявлението на влиятелния орган на банковите среди, „The Alexander Hamilton Institute Business Conditions Weekly“ (25 декември 1926 г.): „Никой интелигентен и интелектуално честен човек, не вярва, че Америка наистина е имала обща кауза с някой от съюзниците.“

VII. ЗАКЛЮЧЕНИЯ:

(1) През 1870 г. САЩ са по-приятелски настроени към Германия, отколкото към която и да е друга голяма европейска държава. Към 1914 г. ние сме по-антагонистични към Германия, отколкото към която и да е друга голяма европейска държава. Тази трансформация на американските настроения е причинена от търговско съперничество, сблъсъците в империалистически авантюри и поради това, че повечето американски новини за Германия идват чрез прословутите антигермански английски вестници, контролирани от Хармсуърт (Нортклиф).

⁸⁵¹ Z. Chafee, *Freedom of Speech*; L. F. Post, *The Deportations Delirium of 1920*; M. E. Ravage, *The Story of Teapot Dome*; F. Schönmann, *Die Kunst der Massenbeeinflussung in der vereinigten Staaten von Amerika*; B. Bliven, „The Great Coolidge Mystery,” in *FTarper's Magazine*, December, 1925; J. B. Moore, *International Law and Some Current Illusions*, Chap. I.

⁸⁵² Жан Жул Жусеран е френският посланик в САЩ от 1902 до 1924 г. (б. пр.)

⁸⁵³ D. Lawrence, *The True Story of Woodrow Wilson*, p. 354; J. Kerney, *Political Education of Woodrow Wilson*, p. 476.

(2) Традиционно се смята, че възобновяването на неограничената германска подводна война в началото на 1917 г. е истинската и единствена причина, за влизането на САЩ в световната война. Това не е истината. Г-н Уилсън беше решил⁸⁵⁴ да се намеси веднага щом може да склони американския народ повече от година преди януари 1917 г. Германската подводна война е легитимен отговор срещу британските нарушения на международното право по въпроси като контрабандата, свободата на корабоплаването и блокадата, срещу които г-н Уилсън отказва да протестира с достатъчна упоритост и твърдост. Пробританските симпатии на г-н Уилсън са далеч надминавани от тези на посланика в Лондон Уолтър Хайнс Пейдж, чието неизпълнение на задълженията му е основна пречка за американската безпристрастност в отношенията си с воюващите държави след 1914 г.

(3) „Лузитания“ е регистриран спомагателен крайцер в британския флот и превозва 5400 съндъка с боеприпаси, когато напусна Ню Йорк по време на последното си и фатално пътуване. Пътниците са предупредени за опасността от германското правителство, две седмици преди отплаването на кораба и присъствието им на кораба е в нарушение на законите на САЩ. Командирът на германската подводница, която потопи „Лузитания“, не знае самоличността на кораба, когато изстреля първото торпедо, но когато го научава, се въздържа от по-нататъшна атака. „Лузитания“ при нормални обстоятелства трябва да остане на повърхността достатъчно дълго, за да разтовари безопасно всички пътници в спасителните лодки.

(4) Американските финанси и бизнес са много силно про-антантски и настояват силно за намеса на страната на съюзниците. Тяхното отношение повлиява на американския печат, които е под влиянието на пропагандата на Антантата.

(5) Г-н Уилсън, дори и теоретично да се застъпва за мира, решава да влезе във войната на страната на Антантата веднага щом се убеждава, че Англия не може да спечели без решителна американска помощ. Това решение е взето преди края на 1915 г. През януари 1916 г. той изпраща „полковник“ Хаус в чужбина, за да информира Грей, че САЩ ще влязат във войната веднага щом успеят да склонят американското обществено мнение. Месец след заминаването на Хаус, Уилсън категорично заявява в речта си в Милуоки, че САЩ няма да се намесят в световната война. През април 1916 г. той се опитва да накара лидерите на демократите в Конгреса да му помогнат да въвлече страната във войната, но те твърдо отказаха да го подкрепят в подобно действие.

(6) Г-н Уилсън планира предизборната си кампания през 1916 г. чрез апела си към пацифистките настроения на страната с двойна цел. Той решава, че ненамесата все още е по-популярната гледна точка в големи области на страната и ако бъде избран на пацифистка платформа, ще има много по-малко подозрения, свързани с окончателното му обявяване на нашето решение за намеса.

(7) Възобновяването на германската подводна война е голяма германска политическа грешка, сравнима с инвазията в Белгия, и помага директно на президента Уилсън и банкерите от Уолстрийт, които искат САЩ да финансират Съюзническите сили, по същия начин, по който германското нахлуване в Белгия, е използвано от сър Едуард Грей.

(8) Интервенцията на САЩ е безспорно бедствие както за Америка, така и за света. Германия не би могла да победи решително Антантата, ако Америка не се беше намесила. Германия иска справедливо договорен мир до 1916 г. Все по-голямата перспектива за американската намеса насърчава Антантата да отхвърли мирните предложения на Германия, президента Уилсън и папата.

⁸⁵⁴ Или други задкулисни сили, са му вменили това решение, което е верният отговор. Неслучайно е избран за втори мандат, обръщайки вота в последния момент! (б. пр.).

Американската интервенция ненужно удължава войната с две години, с всички произтичащи от това дивашини, мизерия и увеличени икономически тегоби. Тя направи възможна подлостта на Версайския договор, който отлага началото на европейското прехвърляне с цяло десетилетие и води до много загуби, мизерия и омраза, като самата война. Опустошението и отчаянието, причинени в Европа от удължаването на войната, утвърждава Ленин в Русия и Мусолини в Италия. (доп. пр., а по-късно и Хитлер в Германия)

(9) Американската интервенция се отразява катастрофално на САЩ чрез увеличаването на публичния ни дълг и правителствените разходи, практическото унищожаване на резултатите от уилсъновия либерализъм и реформаторското законодателство, насърчава упадък на обществен морал, политическата честност и компетентност и създава безпрецедентна атмосфера на нетърпимост, неразумен консерватизъм и самодоволство пред лицето на безпримерната обществена корупция и неспособност.

(10) Жалката безсмисленост на интервенцията на САЩ е добре изразена от изявлението на г-н Уилсън малко преди смъртта му, че би искал да види Германия да воюва срещу Франция и да я победи решително. Въпреки нашата интервенция от името на Антантата, днес сме много по-мразени в Англия, Франция, Италия и Русия, отколкото в Германия.

(11) След като е твърде късно да възстановим човешките, материалните и финансови загуби и морал, замислените американци най-накрая осъзнаха, че по думите на Брус Бливън: „Изиграни сме като куп глупаци, използвани да вадят английските и френските горещи кестени от огъня.“

ГЛАВА X. НАПРЕДЪК НА РЕВИЗИОНИСТКАТА ГЛЕДНА ТОЧКА

I. ОБОБЩЕНИЕ НА РЕВИЗИОНИСТКАТА ПОЗИЦИЯ ПО ВИНАТА ЗА ВОЙНАТА. Вече посветихме поредица от глави на въпроса за военната отговорност във всяка от основните участващи държави. Тук можем накратко да обобщим въпроса, като кратко изложение на ревизионистката гледна точка, според настоящия автор.

Общоевропейска система след 1870 г., основана на национализъм, милитаризъм, тайни съюзи и империалистически цели, естествено подтиква Европа към война.

Системата обаче не обяснява защо войната избухва през 1914 г., тъй като същата европейска ситуация преобладава в продължение на много години преди това време, въпреки че някои проблеми стават по-остри в годините непосредствено преди световната война, особено в Близкия изток и Мароко.

Френско-руският съюз, сключен до 1894 г., е трансформиран в нападателен след 1912 г. чрез сътрудничеството между Изволски и Поанкаре. И двамата признават, че главните цели на руската и френската външна политика, са завземането на Проливите и връщането на Елзас-Лотарингия, и могат да бъдат реализирани само чрез общоевропейска война.

От 1912 до 1914 г. съвместните им планове включват манипулиране на Балканската ситуация по такъв начин, че да се възползват от всяка криза, която може да провокира европейска война, споразумение със Англия, обвързващо я непременно да се намеси на страната на Франция и Русия, и значително увеличаване на военните приготовления във Франция и Русия.

Решено е, че Сърбия ще бъде най-благоприятната зона за създаване на желания инцидент на Балканите. През пролетта на 1914 г. висши офицери в сръбския Генерален щаб

замислят заговор за убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд. Сръбското правителство е наясно със заговора поне три седмици преди изпълнението му, но не полага адекватни усилия да го предотврати или да предупреди Австрия.

Представители на висшите руски среди също са наясно със заговора, но доколко Русия е деен съучастник е все още несигурно.

Когато убийството е извършена, французите и руснаците очакват, че предстоящият сблъсък между Австрия и Сърбия е изключително подходящ за да се предизвика желаният конфликт.

Годината 1914 е особено желана за Антантата, защото съществува непосредствена опасност Англия да развие по-добри отношения с Германия и френските радикали (пацифисти) да успеят да отменят Закона за 3-годишната служба във френската армия. А Русия е заплашена от революция.

Поанкаре посещава Санкт Петербург и преди да узнае условията на австрийския ултиматум, подновява обещанието си от преди две години да подкрепи Русия във война за Балканите и посочва, че вероятният австро-сръбски конфликт ще отговаря на условията, необходими на французите за подкрепа на Русия при интервенция на Балканите.

Френско-руските действия през 1914 г. уж демонстрират искане за помирение и отстъпки от страна на Сърбия и очевидна френско-руска готовност за разрешаване на спора чрез дипломатия, докато в същото време започват тайните френско-руски военни приготовления, което в крайна сметка прави дипломатическото уреждане напълно невъзможно.

Русия настоятелно призовава Сърбия да не обявява война на Австрия и да осигури достатъчно помирителен сръбски отговор на ултиматума. Сръбският отговор е изготвен във френското външно министерство. Русия не желае Сърбия да ускори нещата преждевременно чрез обявяване на война на Австрия, защото това ще повлияе неблагоприятно на европейското обществено мнение, особено на английското, и ще доведе до твърде бързи военни действия за Русия, чиято мобилизация на обширната територия непременно е технически по-бавна с тази на Австрия и Германия.

На 24 юли, в момента, в който Русия и Франция научават за условията на австрийския ултиматум към Сърбия, започват двеличното си поведение, на дипломатическа заблуда, съчетана с тайни военни приготовления, които правят европейската война неизбежна до следобед на 30 юли.

Русия изпраща дипломатическо послание до Сърбия, съветвайки я за умереност, но същевременно започва мобилизация на четирите големи военни окръга на Централна и Южна Русия, и на руските флоти в Балтийско и Черно море. Руски парични авоари в Германия и Австрия също са своевременно изтеглени.

В същия ден Вивиани телеграфира до френското външно министерство, че австро-сръбската ситуация вероятно ще доведе до сериозни усложнения в Европа и на френските войски в Мароко е наредено да се връщат. И двете страни започват систематични военни приготовления за война на 26 юли.

До 29-ти когато руските военни приготовления стигат достатъчно далеч, е необходимо обявяването на обща мобилизация, и царят е убеден да се съгласи с тази заповед.

Телеграма от кайзера обаче го вкарва в колебание и той отменя заповедта, но на следващия ден Сазонов и военното командване отново убеждават царя да потвърди заповедта за обща мобилизация. Французите и руснаците, са се договорили още в началото на сключването на техния съюз, че след като бъде обявена обща мобилизация в Русия, не може да се предотврати общоевропейската война.

Генерал Доброролски ни казва с голяма откровеност, че руските власти през 1914 г. напълно осъзнават, че европейската война е започнала веднага щом заповедта за мобилизация изпратена от главния телеграф в Санкт Петербург късно следобед на 30 юли.

Френските власти са подробно информирани за характера и напредъка на руските военни приготовления, не ги ограничават, а ги поощряват, въпреки ясното съзнание, че европейската война става неизбежна. Те призовават руснаците да ускорят военните си приготовления, но да бъдат максимално секретни, за да не отчуждят Англия или да провокират Германия към контрамобилизация.

В нощта на 31 юли френското правителство отива още по-далеч и накрая решава да започне войната, като съобщава това на Изволски около полунощ на 31-ви.

Така Франция е първата страна, която обяви война в европейската криза от 1914 г. Австрийските държавници през 1914 г. решават, че е дошло времето, когато ще бъде необходимо да се справят със сръбската заплаха, и съзнателно съставят ултиматума към Сърбия с такава строгост, че Сърбия да не приеме всички искания. Целта е тази демонстрация на дипломатия, да премине към вероятна война. Тези действия са много подобни на извършването от Франция и Русия, с изключение, че Австрия не желае да нищо друго освен локална наказателна война, докато планове на Франция и Русия предвиждат общ европейски конфликт. Това е най-важният момент, който трябва да се има предвид, когато се оценява относителната военна вина на Австрия спрямо тази на Франция и Русия.

Германия, преди добронамерено настроена към Сърбия, е разтревожена от убийството на ерцхерцога и произтичащата от това заплаха за главния ѝ съюзник. Следователно Германия застава зад Австрия в намерението ѝ да накаже на Сърбия. Отговорът на сръбите на австрийския ултиматум обаче впечатлява кайзера като задоволителен и оттогава нататък той се противопоставя на по-нататъшни военни действия на Австрия срещу Сърбия.

В (доп. пр. мнимо) сътрудничество на сър Едуард Грей, Германия започва на 27 юли да настоява Австрия да поиска директни преговори с Русия и посредничество в спора ѝ със Сърбия. Австрия първоначално отказва да се вслуша в този съвет и обявява война на Сърбия на 28-ми.

Германия е силно разтревожена от слуховете за руските военни приготовления и енергично притиска Австрия за дипломатическо уреждане на спора.

Австрия не отстъпва и не се съгласява с това до 31 юли, което е твърде късно, за да се предотврати общоевропейска война, защото руската мобилизация тогава е в разгара си. Германия се опитва без успех да осигури спиране на руските военни приготовления и след изчакащо колебание и обмисляне, обявява война на Русия.

Руската обща мобилизация, предприета с пълното съгласие на французите, се провежда във време, когато дипломатическите преговори предвещават задоволително разрешаване на основните проблеми в кризата. Следователно, руската обща мобилизация не само иницира военните действия, но е основната причина за провала на дипломатическите усилия. Англия е за мир, при условие че Франция не бъде въввлечена в конфликта, но е решена да влезе във войната, в случай че Франция бъде въввлечена.⁸⁵⁵ Тъй като Франция заедно с Русия от самото начало се стремят към война и Англия отказва да ги съдържа, неизбежно се отдръпна от насърчаването на германските усилия за дипломатическо разрешаване на кризата и започна да подкрепя военната агресия на Франция и Русия.

Тя взе решението си да влезе във войната, след като Германия предлага да зачете целостта на Белгия и да се въздържа от нападение срещу Франция, ако Англия остане неутрална. Всъщност Германия дори предлага да не воюва с Франция зачитайки териториалната ѝ цялост в случай на война, ако „Англия обещае неутралитет“.

⁸⁵⁵ Англият е главният двигател и диригент на избухването на войната, всички нейни действия са двучинни и целят единствено заблуждаването на английското обществено мнение и търсен на повод за влизане във войната. (б. пр.)

Белгийският въпрос в Англия е чиста хитрост, използвана от сър Едуард Грей, за да разпали британското обществено мнение срещу Германия и да осигури британска подкрепа за военната си политика.

САЩ влизат във войната защото британската блокада на пристанищата на Централните сили, насочва основният ни финансов интерес към Антантата, в допълнение от пробританските симпатии на посланик Пейдж и президента Уилсън, при което те си затварят очите за грубото нарушаване на международното морско право от Англия.

Тези английските нарушения провокират в отговор германската подводна война. а тя дава привидното извинение за американското влизане в конфликта.

Но почти година преди възобновяването на подводната война, г-н Уилсън тайно обещава на Англия намерението си да влезе във войната на страната на Антантата, ако Германия не приеме неговите мирни условия, които само завладяна държава може да приеме (б. пр. и при условие че тогава Германия има военен превес на всички фронтове).

При оценката на реда или вината на различните страни можем спокойно да кажем, че единствената пряка и непосредствена отговорност за световната война пада върху Сърбия, Франция и Русия, като е разпределена приблизително по равно. Следващата в реда, далеч под Франция и Русия, е Австрия, въпреки че никога не е желала общоевропейска война. Накрая, трябва да поставим Англия и Германия, в посочения ред, като и двете са били против войната по време на кризата от 1914 г.

Вероятно германската общественост е донякъде по-благосклонна към военните действия от английския народ, но както обяснихме подробно по-горе, кайзерът полага много по-енергични усилия за запазване на мира в Европа през 1914 г., отколкото сър Едуард Грей.

II. АВТОРИТЕТИТЕ ПО ВЪПРОСА ЗА ВОЕННАТА ВИНА И РЕВИЗИОНИСТКАТА ПОЗИЦИЯ. Читателите, несъмнено ще се съгласят, че ако гореспоменатото преформулиране и преосмисляне на въпросите и проблемите, свързани с военната вина, са правилни, ще е необходимо да променим цялата си представа по отношение на причините за световната война и настоящите международни въпроси, които са тясно свързани с този въпрос.

За читателите, които не са добре запознати с съвременната дипломатическа история и източниците на нашите знания при тези обстоятелства, трябва да се запитат как могат да бъдат сигурни, че ревизионистката интерпретация е правилната и че не са подведени от пропаганда, сравнима с тази, която са приемали за истина през 1914-1918 г.

Най-прекият и ясен отговор е, че пълната увереност в ситуацията може да се получи само чрез лично проучване на новите документални доказателства, което не е невъзможна задача за всеки образован и енергичен човек. Някои съображения обаче могат да бъдат представени като убедителни доказателства за надеждността на ревизионистката позиция.

Редакторът на списание „Ню Йорк Таймс Съвременна история“ (*New York Times Current History Magazine*) представи статията на автора в броя от май 1924 г. на десет уважавани историци. Само двама не се съгласиха с общото тълкуване; но те не са експерти по конкретния проблем и не предлагат документална основа за своето несъгласие.

Този симпозиум на историческите мнения за вината във войната е публикуван в броя от юни 1924 г. на списание „Съвременна история“, а авторът го коментира в юлския брой, отговаряйки на критиките на професорите Морс и Андерсън.

Споровете на автора с професорите Хейзън, Търнър, Дейвис, Истман, Дикинсън и Шмит могат да бъдат разгледани в „Ню Рипаблик“ от 19 март, 9 април, 7 май 1924 г. и 20 октомври 1926 г., „Спрингфийлд Уийли Рипабликън“ от 26 февруари 1925 г., „Прогресив“ от 1 декември 1926 г. и „Канадски форум“ от юли 1925 г., май 1926 г. и август 1926 г. (вижте моята „В търсене на истината и справедливостта“, част II).

Също така е съвсем очевидно, че човек, чиято заплата зависи от репутацията му за точност и правдивост като историк, едва ли ще рискува да добави името си към каквото и да е грубо погрешно представяне на историческия материал, особено ако това представяне, както в настоящия случай, противоречи на общото мнение в страната.

Непопулярната фалшификация все още е опасна в САЩ. Авторът е готов да заяви, че никой компетентен и безпристрастен историк все още не е дал доказателства, че е проучил новите документи по задълбочен начин, без да е приел категорично ревизионистката гледна точка. Трябва да помним, че общата репутация на историка по никакъв начин не му дава право да говори авторитетно по въпроса за вината във войната, освен ако не е проучил съответните конкретни документи. Непризнаването на този факт е причината за грешката да се помоли професор Алберт Бушнейл Платт да коментира статията на автора в майското издание на списание „*Current History*“ (1924 г.), както и за съгласието на професор Харт да направи този коментар.

Не всички ревизионисти ще се съгласят във всяко едно отношение с изложението на новата гледна точка, съдържащо се в тази книга, но авторът е на мнение, че малцина, ако изобщо има такива, ще имат различно мнение от общото тълкуване и основните очертания на проблема. За да покажем общото единодушие във възгледите на уважавани учени, независимо от страната или групата, от която са взети, тук ще представим заключенията на известни учени ревизионисти от Германия, Франция и Британия, като Монжелас, Ренувен, Морхард, Фабр-Люс, Юарт и Дикинсън.

Най-важният германски труд върху непосредствените причини за Световната война е „*Leitfaden zur Kriegsschuldfrage*“ или „Въведение по въпроса за вината във войната“ (преведен на английски под подвеждащото заглавие „Случаят за Централните сили“) от граф Макс Монжела.

Професор Фей описва тази книга като „общопризната от компетентните учени като може би най-способния, най-ясния и най-справедлив труд за военната отговорност, написан в Германия“.

Монжела, чиито познания за фактите от кризата от 1914 г. не са достигнати от никой друг жив авторитет, представя в края на анализа си около 17 заключения, които, според професор Фей, са трудни за опровергаване от Поанкаре и неговите поддръжници. Основните заключения на Монжелас са следните⁸⁵⁶:

1. Решението за световната война не е взето в Потсдам на 5 юли 1914 г.;
2. Германия просто се е съгласява Австрия да воюва със Сърбия.
3. Възможността австро-сръбската война, подобно на други войни – Бурската, Мароканската, Триполитанската и Балканската, да доведе до допълнителни усложнения, е добре претеглена, но рискът е смятан за много малък, предвид специалната провокация.
4. След публикуването на сръбския отговор Германия вече не смята войната за препоръчителна, дори срещу Сърбия, и е подкрепя само строго ограничени военни операции, които са считани за оправдани дори в Лондон.
5. Почти се постига разбирателство чрез методите, които Германия предлага първа, за директни преговори между Виена и Санкт Петербург и ограничаване на военните операции срещу Сърбия, когато руската мобилизация внезапно прекъсва процеса.
6. Водещите личности в Париж и Санкт Петербург, както и в Берлин, знаят също толкова добре, че тази мобилизация неизбежно ще доведе до война.
7. На 1 август Вивиани телеграфира до Лондон, че този, който пръв нареди обща мобилизация е агресорът, и той обвинява Германия за тази отговорност, знаейки, че обвинението е невярно...

⁸⁵⁶ M. Montgelas, *The Case for the Central Powers*, pp. 200-203.

8. Франция не само не въздържа Русия да започва обща мобилизация, но и дава тайни съвети как да проведе военните си приготовления тайно, без да провокира Германия да предприеме своевременни контрамерки...

9. Русия е първата сила, която започва обща мобилизация.

10. Франция е първата велика сила, която официално информира друга сила за решението си да участва в европейска война.

11. Англия не е толкова твърда в съвета си за умереност в Санкт Петербург, колкото Германия, давайки този съвет на Виена. За разлика от други британски дипломати, сър Едуард Грей осъзнава значението на руската мобилизация едва когато е твърде късно и Санкт Петербург вече не желаше да я спре.

12. Преждевременното обявяване на война от Германия на Русия е политическа грешка, която се обяснява с огромната опасност за Германия поставена между два фронта, нейното обявяване на война на Франция беше чиста формалност.

13. Решаващото събитие не е това или онова обявяване на война, а действието, което прави обявяването на война неизбежно, и това действие е общата мобилизация на Русия.

14. Англия обявява война на Германия, защото не смята за съвместимо с нейните интереси, Франция да бъде победена за втори път. Белгийските интереси и договорът от 1839 г., който лорд Солсбъри беше готов да пожертва през 1887 г., сега са посочените причини, за да се направи това решение популярно. Освен това, военноморското споразумение от 1912 г. с Франция принуждава Англия да се откаже от неутралитета си, преди неутралитетът на Белгия да бъде нарушен.

Френският труд, най-сравним с германското „Въведение за военната вина“ от Монжела, е „*Les Immediates de la Guerre*“ (Непосредствените събития довели до войната) от професор Пиер Ренувин. В рецензия на тази книга в „*New York Nation*“ от 18 ноември 1925 г. Монжела обобщава основните позиции, установени от Ренувин в хода на неговата работа. Един прочит на това напълно честно и компетентно резюме ще демонстрира общото сходство на основните факти в ситуацията, както е представена от Монжела и Ренувин, въпреки че те се различават по-значително в своите заключения⁸⁵⁷: „В продължение на няколко години професор Ренувин изнася лекции в Сорбоната за причините за Световната война. В резултат на внимателното си проучване на дипломатическата криза от 1914 г., той сега представя на студентите по този сложен проблем добре информирана и лесна за четене книга. Тя може да се нарече най-разумният и най-актуален труд, излязъл от Франция. Това са най-важните факти и представените от Ренувин доказателства, и трябва да се считат отгук нататък за несъмнено установени:

1. Атенатът в Сараево е замислен и организиран от полковник Драгутин Димитриевич, началник на разузнавателния отдел на сръбския Генерален щаб. Косвеното съучастие на сръбското правителство се доказва от подкрепата му за пансръбската агитация срещу Австро-Унгария. Едва ли има съмнение, че видният френски учен ще признае пряката отговорност на белградските власти, ако не знае последните разкрития, направени от Люба Йованович, министър на финансите в кабинета на Пачич.

2. На Потсдамската среща на 5 юли „Европейската война не е част от програмата“. От само себе си се разбира, че митът за Коронния съвет е напълно отречен.

3. „Вилхелмшрасе“ (Германското външно министерство) не участва заедно с „Балхаусплац“ (Австроунгарското външно министерство) при изготвянето на ултиматума към Сърбия. В Берлин знаят само вероятното съдържание на този фатален документ и трябва да се има предвид, че кабинетите на Антантата също успяват да получат достатъчно точна информация.

⁸⁵⁷ M. Montgelas, „A French View of War Origins,” in *New York Nation*, November 18, 1925.

4. В началото, канцлерът фон Бетман-Хловег, разчитайки на получените доклади, се надява, че Англия и Франция няма да се противопоставят на „локализацията“ на конфликта. Първото предложение на Грей за посредничество „*quatre*“ (на четирите сили) между Австрия и Русия „отговаря на основната идея на австро-германската политика, и не предполага никаква намеса в австро-сръбския въпрос. Бетман-Холвег е готов да го приеме.“ Това опровергава легендата, че първото предложение на Грей съдържа идеята за конференцията в Лондон, и обвинението срещу Германия, че тя отхвърля посредничеството „на четирите“.

5. Сръбският отговор може да бъде съден много строго. Според Ренувин, внимателното разглеждане на нотата показва, че тя съдържа много „условия и ограничения“.

6. Внезапното предложение на Грей за конференция на 26 юли има за цел да уреди австро-сръбския, а не австро-руския спор.

7. На 27 юли Берлинският кабинет се съгласява да посредничи за разговори между Виена и Петербург и предава на граф Берхтолд, предложението на Грей да приеме сръбския отговор или като задоволителен, или като основа за дискусия. Но на следващия ден, след като „Вилхелмшрасе“ е остава с благоприятно впечатление от сръбския отговор, а Австрия обявява война на Сърбия, Германия по своя инициатива съветва Виена да ограничи военните си операции до Белград и околностите.

8. Изключително интересните глави за мобилизациите в Русия и Австрия напълно преобръщат общоприетото дотогава мнение в страните от Антантата. Основавайки разказа си на подробно проучване на всички налични доказателства, Ренувин разрушава самата основа на Версайския диктат с безмилостната си хронология. Разказът на Ренувин е достатъчен, за даzakлейми завинаги основната военна лъжа, че общата мобилизация на Австрия е предшествала тази на Русия.

9. Канцлерът фон Бетман-Холвег полага енергични усилия да постигне мирно решение по дипломатически път във време, когато в Русия военните аргументи надделяват над всички други съображения.

10. Австрия е трябвало да приеме последното предложение на Грей и да започне преки разговори с петербургския кабинет, но генерал фон Молтке доста твърдо настоява за мобилизация на Австрия, погрешно се намесва в дипломацията, като казва на австрийския военен аташе в Берлин, че за Виена е по-добре да не приема предложението на Грей.

11. Какво в крайна сметка мисли Ренувин за обявяването на война от Германия? Дори тук тезата му не е в съответствие с френската и английската военна пропаганда, защото той пише: „Изглежда, че гледната точка на [всички] генерални щабове и на [всички] правителства“ е, че обявяването на война е „просто формалност“.

Всичко това е добре известно отдавна на безпристрастните историци. Новото е, че това твърдение е откровено прието от френски учен, който изнася лекции за причините за Първата световна война като представя полуофициална позиция, и не се страхува да противоречи на баснословните съчинения, публикувани от френските и британски държавници, или да разкрие лъжите на френската „Жълта книга“. Трябва да добавим обаче, че историята няма да одобри по същия начин последната глава на Ренувин, съдържаща неговите „заключения“.

Там той казва, че Централните сили „са останали упорито верни на плана за локализация“ и че Германия, като е позволила на Австрия да обяви война на Сърбия, „е приела доброволно възможността за руска интервенция и за европейска война“.

Тези твърдения пренебрегват фактите, че Германия се е отказала от програмата за строга локализация още на 27 юли, като е предала на Виена, английското предложение да се третира сръбската нота или като задоволителна, или като основа за дискусия, и че в самия ден на обявяването на войната от Австрия, Берлинският кабинет е направил

предложението да се „спре в Белград“, което всеобщо се счита за най-разумното решение при съществуващите обстоятелства.

Разглеждайки руската обща мобилизация, Ренувин не смее директно да направи заключението, че тя означава война. Той признава, че преговарящите за френско-руския съюз през 1892 г. открито са заявили: „Мобилизацията е декларация за обявяване на война“. Но добавя, че това се отнася до мобилизацията на противниците на Русия и Франция, а не до техните собствени. Но трябва да му припомним, че самият той е казал, че мобилизацията на Русия „не може да не предизвика отговор от Германия“. Този отговор не може да бъде нищо друго освен германска мобилизация. Ако руската мобилизация задължително провокира германска мобилизация и ако германската мобилизация е еквивалентна на „обявяване на война“, тогава руската мобилизация също трябва да е еквивалентна на война.

Ренувин допълнително критикува прибързаните действия на германските дипломати след получаване на официалната новина, че цялата руска армия и флот са мобилизирани. Никой няма да отрече грешките, допуснати в онези дни в Берлин, но ако мобилизацията на Русия означава война, ходът на събитията е същият и без тези грешки.

Накрая Ренувин казва: „През юли 1914 г. военната провокация е резултат от дипломатическата провокация; обявяването на война от Австрия (на Сърбия) е връзката между двете.“

Трябва да отбележим, че произходът на катастрофата не се крие в никакви дипломатически действия през юли, а в убийството през юни. По отношение на това престъпление са налице толкова много нови доказателства, че мнението за отговорността трябва да бъде преразгледано.

Професор Ренувин е направил толкова много за проправянето на пътя към истината, и се надяваме, че лоялността към страната му няма да го накара да се поколебае да направи неизбежните заключения.

До книгата на Ренувин, може да посочим „*Les Preuves. Le Crime de Droit Commun. Le Crime Diplomatique*“ (Доказателствата. Престъплението по общото право. Дипломатическото престъпление.) от г-н Матиас Морхард, президент на *La societ et d'ctuds documentaires et critiques de la guerre* (Общество за документални и критични изследвания на войната), виден френски публицист, един от сътрудниците на парижкия вестник „Temps“ и достоен защитник на каузата за справедливост и истина във Франция от времето на делото „Драйфус“. Това е досега най-добрият френски труд за непосредствените причини за войната. От следващите параграфи ще стане ясно, че възгледите на Морхард не се различават по нито един съществен въпрос от тези на Монжела⁸⁵⁸.

„Ерцхерцогът и наследник на австрийския престол и съпругата му са убити в Сараево на 28 юни 1914 г. Убийците идват от Белград, където имат тесни отношения със сръбските чиновници и офицери. Именно в Белград те получават от ръцете на тези офицери, оръжията, необходими за извършване на зловещото им престъпление. Тези сръбски чиновници и офицери не само им дават оръжие; те осигуряват и парите, необходими за пътуването до Сараево. Нещо повече, те обучават тези младежи как да използват оръжията, които им дават от арсенала на сръбската армия в Крагуевац, ръчни гранати и пистолети „Браунинг“. Накрая, със съучастието на служители на сръбското правителство са издадени заповеди за подпомагане на убийците при преминаването на границата. Начело на така сформирания заговор е полковник Дмитриевич, началник на разузнавателното управление на генералния щаб, един от най-известните офицери с висшестояща позиция в сръбската армия.

⁸⁵⁸ M. Morhardt, *Les Preuves*, pp. 291-297.

От деня след двойното убийство в Сараево, шовинистичният сръбски печат прославя убийците-престъпници като „мъченици“. Вестниците публикуват косвени доказателства за тях и съществуването на заговора им в Белград, което показва, че всичко това е било обществена тайна. Правителството в Белград не провежда разследване, и арести. 24 часа по-късно заявява на австроунгарския посланик, че „не е направено нищо по този въпрос..“.

Напълно доказано е, че от гледна точка на международното право, Сърбия е материално и морално отговорна и тясно свързана с двойното убийство в Сараево, защото сръбски офицери и служители са съучастници в убийството на ерцхерцога, и затова тя дължи на Австро-Унгария пълно, незабавно и решително обезщетение.

Сърбия не само не е поема инициативата по този въпрос, което диктува елементарното благоприличие, но когато 25 дни по-късно Австро-Унгария се опитва да ѝ наложи специфичните условия чрез ултиматума от 23 юли, тя избягва въпроса с арогантен и неподходящ отговор от 11 последователни точки. Нещо повече, за да покаже по-добре истинските си намерения, три часа преди австрийския посланик да получи този т. нар. „помирителен“ отговор, Сърбия, сигурна в сляпото придържане към закрилата от Тройното споразумение, мобилизира 400 000 души от армията си, а правителството напуска Белград и се оттегля в Ниш.

Обвиненията на Австро-Унгария, към отношението на сръбския печат и правителството в Белград, тогава не са установили по безспорен начин, тежката отговорност и съучастие на Сърбия в престъплението в Сараево, но извършителите на двойното убийство и техните съучастници, правят достатъчно ясни признания, а самото сръбско правителство демонстрира косвено своята вина, чрез официалното прославяне на убийците. И за да се увери Сърбия в своята безнаказаност, на която никой европейски държавник не може легитимно да ѝ признае и най-малко право, Русия мобилизира всичките си сили по суша и море на 30 юли 1914 г. в 16,00 ч.

Всички европейски правителства знаят, че „общата мобилизация означава война!“ Руската обща мобилизация представлява, съвсем ясно и очевидно, акт на агресия.

По този въпрос разполагаме с признанията на цар Александър III, цар Николай II, крал Джордж V, Вилхелм II и г-н Раймон Поанкаре.

Също така имаме декларациите на генерал дьо Боадефр, на генерал Обручев, на генерал Доброролски, на г-н Морис Палеолого, на г-н Бене Вивиани, на сър Едуард Грей, на Лойд Джордж и т.н., и т.н.

Нещо повече, когато Русия се мобилизира, Германия все още не ѝ обявява война. Заплашена в сигурността си и дори в съществуването си от руската обща мобилизация, Германия първо поиска Русия да преустанови мобилизацията си, като изпраща ултиматум до Николай II, и тъй като Русия отказа... войната става неизбежна.

Правителствата на тройното съглашение (Антантата) са още по-малко оправдани да твърдят, че са действали добросъвестно, тъй като на 26 юли Италия им предлага гениален метод, който да позволи поддържането на мира, като даде пълно удовлетворение на Австро-Унгария и същевременно защита на репутацията на Сърбия. Това предложение е презрително отхвърлено от британското, руското и френското правителства.

Накрая, без да повтаряме, нека си припомним, че след 28 юли Германия оказва енергичен натиск върху Австро-Унгария, за мирно решение. По искане на британското правителство тя дори принуди съюзника си да започне директни преговори с Русия. Но Русия, внезапно се мобилизира на 30 юли, когато се осъществява германският натиск върху Виена, при условие, че нито руската чест или териториална цялост са били застрашени. Така Русия прекъсва по фатален удар на тези последни и върховни усилия за поддържането на мира.

Очевидно е, че този френски автор е по-критичен към френско-руския съюз, дори от Монжела. По отношение на някои детайли той отива дори по-далеч, отколкото авторът на тази книга приема за оправдано. И все пак общата му позиция е неоспорима.

Можем да посочим и друг френски автор, Алфред Фабр-Люс, който прави най-доброто обобщение на ревизионистката гледна точка, представено досега⁸⁵⁹:

„Действията на Германия и Австрия направиха войната възможна, тези на Тройното Съглашение направиха войната неизбежна.“

Трябва да подчертаем, че Фабр-Люс не е член на групата на френските социалистически ревизионисти, а блестящ млад студент по история, политика и дипломация и член на едно от най-богатите и влиятелни френски семейства.

Неговата книга „Победата“ (*La Victoire*), по-малко подробна от Ренувин или Морхард за непосредствените причини за световната война, е по-всеобхватна по обем и много разумна по тон. Обсъждайки въпроса и обобщаващите заключения за военната вина, той се позовава на списъка със заключения на Монжела и критикува само три от 17-те.⁸⁶⁰

В работата му има само една важна грешка, а именно, че той следва лекциите на Ренувин, като твърди, че Бетман-Холвег се е отказал от надеждата си да съдържи Австрия на 30 юли и се е предал на военната партия.

Може би най-доброто кратко и актуално обобщение на военната отговорност от французин е „Обсъждането на отговорностите за войната“ (*Conference sur les Responsabilites de la Guerre*) от Гюстав Дюпен, който стига до заключения, много подобни на изложените от настоящия автор.

Проницателният и ерудиран френски изследовател на военната вина и френската военна пропаганда, Жорж Демарсиал, решително изразява позицията си във важна статия в списание „Ню Йорк Таймс Съвременна история“ за март 1926 г., че е напълно съгласен с настоящия автор, за основната отговорност на Русия и Франция за избухването на войната. Той казва: „Убедени сме, че не можем да приемем тезата за разделената отговорност, както не можем да приемем и тази за изключителната отговорност на Германия.“

Митът за Поанкаре е разбит по-катастрофално във Франция, отколкото другаде. Книгата на Морхард твърди, че Поанкаре е по-виновен от всеки друг човек.

Специални трудове са насочени към конкретното опровержение на оправданията на Поанкаре в неговата книга „Произход на войната“ (*L'Origine de la Guerre*), статията му във „Външни работи“ за октомври 1925 г. и мемоарите му.

Лазар, в своята „Произход на лъжата“ (*A l'Origine du Mensonge*), подлага „Произхода на войната“ на Поанкаре на най-остър анализ, докато Гюстав Дюпен разбива статията му във „Външни работи“ в „*Revue de Hongrie*“ от 15 декември 1925 г., а Дюпен, Фабр-Люс и Маргьорит ефективно разобличават мемоарите му.

„Евангелието на Ке д'Орсе“⁸⁶¹ (*L'Evangile du Quai d'Orsay*) на Дьомарсиал е опустошително разкритие за лъжите на френския държавник през 1914 г.

Професор Фей посочва като „най-значителната и в много отношения най-добрата книга по темата за вината във войната, публикувана на английски език“ – „Корените и причините на войните, 1914-1918 г.“ (*The Roots and Causes of the Wars, 1914-1918*) от д-р Джон С. Юарт, един от най-изтъкнатите канадски юристи. От неговото резюме ще видим, че д-р Юарт е съгласен с Морхард и Монжела по всички важни въпроси⁸⁶²:

1. Франция е отговорна за „западната причина“ за войната – Елзас-Лотарингия.

⁸⁵⁹ A. Fabre-Luce, *La Victoire*, p. 232.

⁸⁶⁰ Също, pp. 68-69.

⁸⁶¹ *Френското външно министерство*.

⁸⁶² J. S. Ewart, *The Roots and Causes of the Wars*, p. 1173.

2. Отговорността за „източната причина“ и Балканската ситуация трябва да бъде споделена, първо от великите сили (подписали Берлинския договор 1878 г.); второ, от Австро-Унгария (с анексията на Босна и Херцеговина 1908 г.); и трето, от страните по Букурещкия договор (Сърбия, Гърция, Румъния, 1913 г.).

Към посobenото, допълнително трябва да се добавят:

- (1) националистическите „югославянски“ амбиции и пропаганда на Сърбия;
- (2) национална австро-унгарска реакция;
- (3) германски интерес от запазването на целостта на Австро-Унгария;
- (4) преследването на „историческата мисия“ от Русия.

3. Отговорността за предизвикването на военните действия трябва да се припише на:

- (а) на Сърбия, поради нейното недобросъседско поведение;

- (б) на Австро-Унгария, поради продължаването на нейното агресивно отношение след получаване на отговора на Сърбия;

- (в) главно и окончателно, на Русия, поради прекъсването на преговорите за мирно уреждане.

Без съмнение най-компетентната и актуална книга, написана в Англия по въпроса за отговорността за Световната война, е „Международната анархия“ (*International Anarchy*) на Г. Лоус Дикинсън. Следващият цитат на неговите заключения ще покаже, че той е почти напълно съгласен с обобщението на въпроса, поставено по-горе от настоящия автор⁸⁶³: „Малка Сърбия е на прага да задоволи националните си амбиции за сметка на народите и цивилизациите на три континента. Годици наред малката държава Сърбия подкопава Австро-Унгария... Какво трябваше да направи империята в самозащита? Можем да си представим свят, в който Австро-Унгария няма да задържи в границите си националност против волята ѝ. Но това не е светът на историята, миналото или настоящето. Никога една империя не се е предавала пред разрушителните сили на националността. Винаги тя се е борила. И не вярвам, че е съществувала държава, която при подобни обстоятелства няма да реши, както направи Австро-Унгария, да сложи край на заплахата веднъж завинаги чрез война... С всяка изминала година положението на Австро-Унгария се влошава, а на Сърбия – става по-добре. Така поне мислят австроунгарците, и не без основание. Те поемат риска си според обичайните канони в подобни въпроси. Могат да бъдат обвинени в грешна преценка, но не виждам как могат да бъдат обвинени в неправомерна грешка от някой, който приема сега или е приемал тогава принципите, които винаги са диктували политиката на държавите...

Германската дипломация е тромава, глупава и нечестна. Разбира се, беше! Но германската политика беше такава, каквато всяка държава ще приеме на нейно място. Силите на Антантата казват, че конфликтът е предизвикан от подкрепата на Германия за Австрия. Германците казват, че конфликтът е причинен от подкрепата на Русия за Сърбия.

В този момент всъщност се обръща целият спор. Според мен германската позиция е по-разумна. Защо войната не беше локализирана, както Австрия и Германия възнамеряваха и желаеха? Има само един отговор на това: защото Русия не го позволи. Защо?... Отговорът е, че тя е иска Константинопол и Проливите; че е иска достъп до Средиземно море; че иска разширяване на територията и влиянието си; че има „историческа мисия“; че трябва да се осигури; накратко, цялата смесица от суеверия, които доминират във всички държави в условията на въоръжената анархия...

Франция влизала заради баланса на силите и за да си върне Елзас-Лотарингия; и тактическият ѝ успех в изчакването на обявяването на война от Германия, не променя

⁸⁶³ Dickinson, *op. cit.*, 429, 463-466.

позицията. Известно е поне от две години, потвърдено неведнъж по време на кризата, че ако Германия се намеси срещу Русия, Франция ще се намеси срещу Германия...

Във всеки случай от 1912 г., Франция щеше да влезе във война, когато и Русия влезе. И вярва ли някой, който е информиран и осъзнава състоянието на Европа, че Русия нямаше да започне войната, примерно година или две по-късно? ...

А Англия?... Тя има военни и военноморски ангажменти към Франция, които са като засмукваща тръба, която я въвлеча във войната, независимо дали искаше или не.

И това сближаване с другите две сили на Антантата е направено не по друга причина, а за да се поддържа балансът на силите.

Страхувахме се повече от Германия, отколкото от традиционните ни противници, Франция и Русия. След всички наши ангажменти към Франция е низост да я изоставим. Съгласни сме! Но какви бяха целите, за които бяха поети тези ангажменти? Нашата собствена сила, нашата собствена империя, нашата собствена сигурност.“

Безпристрастният и широко скроен английски историк Г. П. Гуч напълно се присъединява към ревизионистите.

Най-решителният представител на ревизионизма в Англия е изтъкнатият историк Реймънд Бийзли, който е помогнал много на Морел и чиято предстояща книга ще бъде класическото английско изследване на военната отговорност. Това, което е безспорно най-адекватният труд върху фактите от предвоенната дипломатия, току-що е публикувано от професор Сидни Брадшоу Фей, историкът, който пръв привлече вниманието на света към значението на новия документален материал от германските и австрийските архиви чрез забележителните си статии в „*American Historical Review*“ през 1920-21 г.

Неговата преценка за вината на Сърбия, Франция, Русия и Англия не е могла да бъде окончателна по това време, защото нито сръбските разкрития, „*Livre Noir*“, колекцията от руски документи на Щив, нито британските документи бяха публикувани.

Ще позволим на професор Фей да изложи собствените си заключения („Произход на световната война“, том II, стр. 548-549 / *Origins of the World War, Vol. II, p. 548-549*): „Трябва да се откажем от твърдението на Версайския договор, че Германия и нейните съюзници са единствено отговорни. Това е твърдение, наложено от победителите от победените, под влиянието на слепотата, невежеството, омразата и пропагандните погрешни схващания, породени от войната. То се основава на непълни и не винаги обосновани доказателства. Общоприето е, че най-добрите историци във всички страни вече не са защитими или са несъстоятелни.“

Поне мимоходом трябва да се споменат американски автори Франсис Нийлсън и Алберт Джей Нок, които още преди публикуването на новите документи, показаха сериозните слабости в „Епопеята на Антантата“.

„Нека Франция обясни“ на съдия Фредерик Баусман е първото задълбочено американско отричане на митологията от военното време, докато в своите „Насрещни течения в Европа днес“ Чарлз Остин Биърд представя първото американско проучване на проблема с вината за войната, основано на всички доказателства, освен наскоро публикуваните английски документи.

Много се очакваше от професор Бернадот Шмит като лидер на американския ревизионизъм въз основа на забележителната му статия в „*American Historical Review*“ от април 1924 г., но статиите му в списанието „*New York Times Current History Magazine*“ от март 1926 г. и във „*Foreign Affairs*“ от октомври 1926 г. показват, че нашите очаквания са били преждевременни и напълно неоправдани.

Професор Шмит вече определено се е насочил към „огорчените“ и „хващащите се за сламката“, автори като Чарлз Даунър Хейзън, Франк Малой Андерсън, Едуард Реймънд Търнър и Уилям Стърнс Дейвис.“

В „*Progressive*“ от 1 декември 1926 г. и „*Evolution*“ от 15 февруари 1927 г. авторът е посочил подробно личните затруднения и професионалните историографски ограничения, при които професор Шмит работи като изследовател на съвременната дипломатическа история. Той тогава беше така любезен да потвърди подробно моята оценка с рецензиите си в „*Sahirday Review of Literature*“ от 20 ноември 1926 г., 19 февруари 1927 г. и 16 април 1927 г.; „*Current History*“ от февруари от 1927 г.; и „*Christian Century*“ от 3 март 1927 г.

Двама от водещите „хардлайнери“, професорите Дейвис и Търнър, наскоро се опитаха да защитят военновременния пропаганден епос в светлината на новия документален материал – професор Дейвис в трета част от неговата „Европа след Ватерло“ и професор Търнър в статията му в списание „*New York Times Current History Magazine*“ от февруари 1927 г. Техният принос, въпреки че се опитва да реабилитира идеализма на Антантата, всъщност представлява най-мощните аргументи за ревизионизма, споменавани досега в САЩ. По същия начин може да кажем, че статията на Престън У. Слосон в „*Current History*“ от август 1928 г. го е елиминирала от сериозно разглеждане като автор на темата за „военната отговорност“.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЯ:

(1) Няма компетентен и честен авторитет по въпроса за вината за войната, който да не е „ревизионист“.

(2) Няма авторитетен и информиран историк в която и да е страна, който е изучавал задълбочено проблема за произхода на световната война и който да не смята теорията за вината за войната, посочена в членове 227 и 231 от Версайския договор, за изцяло невярна, подвеждаща и несправедлива.

ГЛАВА XI. РАЗОБЛИЧАВАНЕ НА ВОЕННОВРЕМЕННИ ИЛЮЗИИ

1. ВОЕННИ ИЛЮЗИИ И ВОЕННИ РЕАЛНОСТИ. В предходните глави авторът посочи колко е важно за адекватен поглед върху съвременните проблеми на войната и мира да се усвои по интелигентен и анализиращ начин това, което сега знаем за действителните причини за току-що отминалата световна война.

Само така ще се постигне пълното разобличаване на нечестните и ненадеждни дипломатите и държавниците, които по думите на Франсис Нилсън, са дори по-влиятелни в създаването на войните, от генералните щабове и военните министерства.⁸⁶⁴

Сега знаем, че целият корпус от „военните цели“ на Антантата, включително мелодичната реторика на президента Уилсън, е напълно лъжлив и подвеждащ, използвайки високопарни словесни оправдания, зад които са скрити най-мръсните и егоистични планове на безскрупулни дипломати и външни министри.⁸⁶⁵

Приемането на тази гледна точка относно позицията на Антантата, по никакъв начин не е ентусиазирана подкрепа на дипломатията или гледната точка на Централните сили, но не е нужно да се развенчава германската пропаганда в САЩ.

Ако само можем да разберем колко тотално и ужасно бяхме „измамени“ между 1914 и 1918 г. от търговците на този представян за „най-свят и идеалистичен световен конфликт“, ще бъдем по-добре подготвени да бъдем нашрек срещу съблазнителните лъжи и измами, които ще бъдат изтъквани от подобни групи, когато замислят друга све-

⁸⁶⁴ F. Neilson, *How Diplomats Make War*.

⁸⁶⁵ J. K. Turner, *Shall It Be Again?*, Chaps. xix-xxvi.

товна катастрофа, за да „защитят слабите нации“, „да смачкат милитаризма“, „да направят света безопасен за демокрацията“, „да сложат край на всички бъдещи войни“ и т.н., прочие глупости.

I. КОЙ ПРОДЪЛЖИ ВОЙНАТА? Вече сме напълно наясно с действителните факти относно предизвикването на неотдавнашната световна война чрез заговорите на Поанкаре, Делкасе, Изволски и Сазонов, подпомогнати и подстрекавани от франкофилите и славянофилите в британското правителство.

Съществуват обаче редица други проблеми и ситуации, които изискват и заслужават разследване и изясняване. Един от най-значимите е разглеждането кой продължи войната ненужно.

И тук няма съмнение, че основната вина се хвърля върху Съюзническите сили и конкретно върху Лойд Джордж и Клемансо.⁸⁶⁶

САЩ изиграха своята роля във възпрепятстването на планове за ранен мир, чрез англomanията на посланик Пейдж и президента Уилсън. Като попречи на САЩ да принудят Великобритания да спазва правата на неутралните страни, те на практика унищожиха американския неутралитет и направиха всичко възможно, за да въвлекат Америка във войната, с което дават надеждата на съюзниците в Антантата да разчитат на нашето окончателно влизане в конфликта. Това ги прави още по-ожесточени и още по-нежелателни да обмислят мирните предложения нито на Централните сили, нито на президента Уилсън.⁸⁶⁷

Освен това, Пейдж открито и енергично пречи на „полковник“ Хаус, когато той представя мирните предложения на президента Уилсън във Великобритания и насърчава Грей да отстоява непреклонната си позиция за продължаване на войната.⁸⁶⁸

Сигурно е, че през 1916 или 1917 г. договорен мир, възплъщаващ принципи и корекции, много по-добре пригодени за доброто на човечеството от Версайския пакт, можеше да бъде уреден чрез сътрудничеството на г-н Уилсън, Кайо и папата, или със съдействието на германското правителство, ако не беше непоколебимата позиция на Лойд Джордж, Клемансо и някои други държавници от Антантата, които бяха решени да унищожат Централните сили.

Следните условия представляват конкретното германско мирно предложение от декември 1916 г., което може да бъде успешно сравнено с Версайския договор:

1. Пълното възстановяване на Белгия.
2. Евакуацията от Германия на всички територии, завзети в Северна Франция по време на войната.
3. Установяването на Полша и Литва като независими кралства (б. пр. но за руска сметка).
4. Задържането на Сърбия от Австро-Унгария и възстановяването на България на всички територии, загубени от тази страна във Втората Балканска война.⁸⁶⁹
5. Възстановяването на Австрия на териториите, завладени от Италия в близост до Адриатическо море.
6. Възстановяването на Германия на всички нейни колониални владения в Африка, Далечния изток и други части на земното кълбо.

⁸⁶⁶ B. Schwertfeger, *Deutschlands Schuld am Weltkriege*; and “Der Tiger”: die Kriegsreden Clemenceaus.

⁸⁶⁷ C. H. Grattan, “The Walter Hines Page Legend,” in *American Mercury*, September, 1925; Grey of Fallodon, *Traenty-Five Tears*, Vol. II, Chap. xxiii; see also Chap. IX, above.

⁸⁶⁸ B. J. Hendrick, *The Life and Letters of Walter H. Page*, Vol. III, Chap. x

⁸⁶⁹ Доста двусмислена точка. Задържането на Сърбия, може да се тълкува като присъединяване към Австроунгария. Връщането на загубените територии от 2-та Балканска война, означава ли, до демаркационните линии от 1913 г., или пълното изпълнение на договорите между Германия, Австро-Унгария и България за подялбата на Сърбия и придобиване на цяла Македония!? Неслучайно тези мирни предложения, предизвикват силно безпокойство в България, че можем и сега да бъдем измамени. (б. пр.)

7. Задържането на Константинопол от Турция.

С времето вероятно ще се види, че най-мъдрото изказване на Удроу Уилсън не са неговите четиринадесет точки, а неговата концепция за „мир без победа“.

Отговорността за ненужното и катастрофално удължаване на ужасното изстребление, което включва изразходването на огромни суми пари и загубата на милиони животи в Европа, да не говорим за разпадането на американския морал чрез влизането ни в световната война, е почти толкова тежка, колкото тази на Поанкаре, Делкасе, Изволски и Сазонов за започването на конфликта.⁸⁷⁰

II. ВОЙНАТА ЗА СМАЧАВАНЕ НА МИЛИТАРИЗМА. Друга поучителна линия на изследване и изложение се крие в контраста между „военните цели“ на Антантата и действителните обекти и резултати от войната.

Казаха ни, че световната война е водена, за да се сложи край на всяка война и да се смаже германският милитаризъм. Но след 1918 г. светът остана още по-войнствен в психологическо отношение, отколкото през 1914 г.

От 1918 до 1921 г. в Европа има поредица от регионални малки войни. Освен това са създадени голям брой нови държави, водят след себе си националистически изблици, политически амбиции и крайни военни решения.

Патриотичната диващина е стимулирана в много по-голяма степен, отколкото след конфликтите от 1870 и 1878 г.⁸⁷¹

Докато германският милитаризъм засега е „смазан“, но е заменен от още по-опасния милитаризъм на Франция, чиято арогантна и агресивна политика след войната допринася повече за стимулиране на реваншистката и милитаристична психология в Германия, отколкото всичко друго, което се случва с тази страна след окупацията на Наполеон през 1806 г.

В същото време Франция развива и финансира каузата на милитаризма не само у дома, но и в новите държави от Централна и Южна Европа, така че в момента милитаристична психология, както и военното превъоръжаване, извън Германия, Австрия и (Съветска) Русия, са по-енергични и обширни, отколкото при избухването на световната война.

Една от големите цели на спечелването на войната беше да се премахнат огромните разходи за превъоръжаване и други разхищения. Въпреки това, за да осигури военното си превъзходство на континента, Франция не само удвоява задлъжнялостта си от 1918 г., но и на практика доведе до фалит редица по-малки европейски държави като партньори в своята милитаристична система.

Увеличаването на дълговете и въоръженията от 1918 г. насам е ужасяващо и за това Франция и Англия трябва да бъдат държани изцяло отговорни.⁸⁷² Следното сравнение на Асоциацията за външна политика на Ню Йорк показва стряскащото увеличение на френския държавен дълг не само от 1914 г. насам, но дори и от 1919 г. насам.: *Авг. 1, 1914 – 27,704,330,634, Дек. 31, 1918 – 151,122,338,054, Дек. 31, 1919 – 240,242,109,503, Дек. 31, 1920 – 300,108,315,306, Дек. 31, 1921 – 329,002,482,500, Дек. 31, 1922 – 379,501,076,812, Дек. 31, 1923 – 418,227,272,727, Дек. 31, 1924 – 426,388,083,185, Дек. 31, 1925 – 519,623,589,539.*

III. СВЕТЪТ, БЕЗОПАСЕН ЗА ДЕМОКРАЦИЯТА. Тържествено ни обещаха, че световната война се води и за да направи света „безопасен за демокрацията“ и да осигури съществуването, безопасността и стабилността на демокрацията в Германия.

⁸⁷⁰ D. Lloyd George, *Is It Peace?*

⁸⁷¹ M. E. Ravage, *The Malady of Europe*; P. S. Mowrer, *Balkanized Europe*; M. H. H. Macartney, *Five Years of European Chaos*.

⁸⁷² See below, pp. 697-8; and H. G. Moulton and C. Lewis, *The Financial Problem of France*.

Дори архитекта на тази фраза, след края на световната война иска да изпрати американски войски, за да свалят болшевишкото правителство в Русия, което представлява най-радикалната демокрация⁸⁷³ в света.

Още по-сериозно е, че политиката на Антантата след войната почти унищожи силното настроение и движение за демокрация в Германия, което лесно можеше да се наложи в тази страна, ако не беше ефективното непряко сътрудничество на Поанкаре с партията на Лудендорф и милитаристичния монархизъм.

Няма съмнение, че Поанкаре е допринесъл повече от всяка друга сила или влияние за избирането на фон Хинденбург (за президент), както и за много други по-сериозни симптоми на автократията и реакцията в Германия.

След войната „приятелите на демокрацията“ в Европа и САЩ гледат с ужас на болшевишка Русия, но ентусиазирано сътрудничат с Мусолини, несъмнено най-дръзкия авторитар, познат на Западна Европа от времето на Наполеон III.

В Гърция, Испания, Унгария, Румъния и България фашизмът⁸⁷⁴ постигна почти толкова напредък, колкото и в Италия. Диктатура е неизбежна и в Белгия и Полша, а във Франция се говори много за подобно развитие като спасително средство за разрешаването на финансовата ѝ криза.

Всъщност демокрацията изглежда е в по-голяма опасност в Европа, отколкото когато и да било от 1848 г. насам.⁸⁷⁵

Разбира се, има основателни аргументи за диктатура, но тук ние се интересуваме да посочим как войната не успя да издигне каузата на демокрацията. Дори САЩ, които са заинтересовани, далеч повече от която и да е друга страна, да превърнат войната във велик кръстоносен поход за демокрация, претърпяха истинска оргия, на реакцията от 1917 г. насам, така че индивидуалната свобода и свободата на словото днес са в по-голяма опасност у нас, отколкото по всяко друго време след периода на Законите за чужденците и подстрекателството от 1798 г.

Но трябва да отидем още по-далеч и да признаем, че дори Световната война да беше максимално да насърчи развитието на демокрацията и да осигури пълното ѝ господство на планетата, това само по себе си не е гаранция за последващ световен мир.

В своя разцвет, съюзническата пропаганда издигна основната теза, че войната е причинена от автократията, въпреки че най-авторитарната от великите сили на света (Русия), беше част от Тройното съглашение.

Демокрацията се смяташе за сигурна панацея срещу войната. Анализът на фактите, с които разполагаме сега за вината за войната, напълно опровергават този възглед за демокрацията като защита срещу войната. В следващия параграф професор Джордж Х. Блейкли показва как фактите от съвременната история доказват безсмислието на разчитането на демокрацията като адекватна гаранция за мир, освен ако не се комбинира с нея реалната организация на света⁸⁷⁶: „През миналия век великите демокрации са водили войни, заплашвали са с война и са се готвили за война, през по-голямата част от времето една срещу друга. Тяхната история показва достатъчно ясно, че ако съседите им също бяха демократични, това не предотвратява войните. Нито пък перспективите за бъдещето

⁸⁷³ Доста иронично, диктатурата на пролетариата, не е демокрация, а геноцид какъвто представлява съветския болшевизъм в най-ранния си ленинско-троцкистки период. (б. пр.)

⁸⁷⁴ Невярно твърдение на автора, в нито една от тези страни, не се установява на власт фашистка партия или движениеима авторитарни режими, но не и фашизъм, В България опит за авторитарен режим прави Стамболийски. (б. пр.)

⁸⁷⁵ Истината е, че демокрацията като лоша форма на управление, отпада по естествен път и досега щеше да изчезне, ако не беше реанимирана от САЩ след ВСВ. Днес виждаме до какви уродливи форми тя достигна. (б. пр.)

⁸⁷⁶ G. H. Blakeslee, “Will Democracy Alone Make the World Safe?” in *Journal of Race Development*, 1918.

са окуражаващи. Демократичните нации все още са готови да воюват, за да защитят своите национални интереси и политики; те изискват полагащия им се дял от отвъдморската търговия, отстъпките и колониите, ако са търговски или експанзионистични, не по-малко настоятелно, въпреки че са демократични.

Но интересите и политиката на една нация противоречат на тези на друга; това, което една демокрация счита за полагащ се дял от отвъдморската търговия, отстъпките и колониите, е недопустимо за нейния съперник. Всяка демокрация се превръща във възбуден привърженик на собствената си гледна точка, готова да я подкрепи със силата на оръжието; и естественият резултат е както винаги е било, войни и заплахи за войни.

Днес има достатъчно конфликти в политиката на националните държави, и ще възникват още бъдещи конфликти, дори и целият свят беше демократичен.

Япония иска пълен контрол над Китай; нашата собствена доктрина „Монро“, притежава напълно егоистичен дух; политиката на Англия в Персийския залив; антиориенталската политика на САЩ и британските самоуправляващи се колонии (домитионите); експанзионистичната политика на всички Балкански държави; и политиката на Съглашението, формулирана на Парижката конференция, за дискриминация срещу търговията на Централните сили след края на настоящата война.

Освен ако настоящите условия не се променят, демократичните нации по света, с техните противоречиви интереси, трудно ще поддържат световния мир през следващия век, дори и да желаят да го запазят. Историята, настоящите условия и логиката на ситуацията показват, че самата демокрация никога няма да направи света безопасен. Само чрез определено съгласие на държавите можем да си осигурим разумно обещание за постигане на постоянен международен мир и за превръщане в немилитаристичен свят“.⁸⁷⁷

IV. ТРИУМФЪТ НА ИДЕАЛИЗМА. Третата предполагаема цел на Антантата е да донесат на народите по света триумфа на идеализма, над егоистичния империализъм и териториалните амбиции.

Но болшевиките и Версайската конференция разкриха съществуването на прословутите „тайни договори“, възплъщаващи много мръсни планове на териториални амбиции. Очевидно е, че главните действителни мотиви на Антантата в световната война са завземането на Константинопол и Проливите за Русия; не само връщането на Елзас-Лотарингия на Франция, но и осигуряването на западния бряг на Рейн, което означава завладяване на територия, исторически много по-дълго свързана с Германия, отколкото Елзас-Лотарингия някога е била с Франция; възнаграждаването на италианското влизане във войната, чрез обширна територия, отнета от Австро-Унгария и югославяните; и отнемането на германските колонии, придобиването на германския търговски флот и унищожаването на германския военен флот в интерес на увеличаване силата на Британската колониална империя.⁸⁷⁸

Длъжностните лица на САЩ се хвалят, че не са осигурили нито сантиметър територия, но ние откраднахме от плячката вражеска собственост, приблизително равна по стойност на германското обезщетение, наложено на Франция през 1871 г.

Професор Джон Басет Мур саркастично описва комбинацията от лицемерие, софистика и казуистика, които са в основата на юридическата екзегеза, чрез която Пазителят на чуждестранната собственост е упълномощен да извърши благородния си отбранителен кръстоносен поход, срещу хуните сред нас: „В първоначалния закон функцията на пазителя на чуждестранната собственост е определена като на попечител. Впоследствие обаче се случи едно особено разкритие, удивително ясно, но не божествено вдъхновено, потресаващо откритие, че чуждестранните търговци и производители, чиято собственост е завзета, са направили инвестициите си в САЩ не от обикновени мотиви за

⁸⁷⁷ И това беше опорочено, ООН се превърна в инструмент на САЩ. (б. пр.).

⁸⁷⁸ R. S. Baker, *Woodrow Wilson and the World Settlement*, Vol. I, Part I.

печалба, а в преследване на враждебен план, преследван толкова скрито, че никога преди не е бил подозрителен, но толкова опасен по своите последици, че американските търговци и производители ще бъдат погълнати в собствените си домове, а чуждестранните заговорници с усмивка ще завладеят земята ни. Под магията на това вълнуващо явление и патриотичния призив за справедлива и печеливша война, срещу собствеността на злодеите, са направени съществени отклонения от принципа на попечителство. Към това, трябва да се добавят огромните печалби на американските производители и банкери от снабдяването на съюзниците с боеприпаси и кредити“.

Не бива да забравяме, че някои от най-гласовитите апостоли на идеализма бяха сред най-известните спекуланти и че нетолерантните и шумни организации на „идеалистите“ бяха субсидирани и подкрепяни от същите тези групи, разследване на чието вероломство и корупция беше блокирано от сегашния вицепрезидент Доуес.

Трябва да пропуснем само споменаването на идеализма на Антантата от есента на 1918 г., както е показано в продължаването на блокадата на Германия след примирието, интервенцията в Русия, политиката на Франция в Рур и окупираните райони по Рейн, както и операциите на Великобритания и Франция в Индия, Египет, Персия, Мароко, Сирия и Китай.

V. СВЕТОВНА ОРГАНИЗАЦИЯ. Вероятно най-съблазнителната от всички военни цели на Съюзниците беше обещанието, че след войната се създаде световна организация, основана на справедливост и правосъдие и предназначена да направи невъзможното, отсега нататък воденето на друга война. Това ще бъде „съюз за налагане на мир“ и ще насърчаване на чувствата за международното разбирателство.

Към 1920 г. стана очевидно, че САЩ е страната, която най-силно иска по време на войната за такава организация, сега ще се въздържат от присъединяване към нея (Обществото на народите или ОН), защото е свързана с ужасно несправедливия мирен договор, и Германия, Австрия и Русия са пренебрежително изключени от членство, дори и да настояват за приемане. Така в крайна сметка беше създадена една англо-френска организация, или общество на победителите, а не общество на народите.

Спасителният момент в ситуацията е, че Англия постепенно загуби желанието си да подкрепя желанието на Франция напълно да унищожи Германия и да съсипе Европа, в резултат на което Обществото на народите постепенно успя да направи редица забележителни приноси за мира, защото Франция и Англия не можаха да се споразумеят за обща агресивна политиката.⁸⁷⁹

Всеки честен привърженик на мира иска да види Обществото на народите да расте не само по сила, но и по членство, но е пълна глупост да се очаква, че самото обединение от егоистични, корумпирани и войнствени държави, ще създаде световна организация, напълно лишена от егоистични цели и изпълнена с християнско милосърдие.

Обединяването на измамник, фалшификатор, джебчия, крадец, домашен насилник, изнудвач, измамник, едва ли ще представлява организация бореща се за премахване на престъпността, въпреки че те са включили и приели устава на това хипотетично „Национално дружество за предотвратяване на престъпността“.

Не нужно да се подчертава, пред интелигентните читатели, че Обществото на народите ще функционира като орган и агенция за мир само дотолкова, доколкото е удобно на съставлящите го правителства (доп. пр. на победителите и техните протежета). Никое Общество на народите не може да се превърне във велика световна сила, освен ако в него не доминира миролюбив и конструктивен дух във външните работи и общественото мнение по тези народи.

⁸⁷⁹ A. Fabre-Luce, *La Crise des Alliances*; H. J. Carman, "Franco-British Rivalry and the Entente Cordiale," in *Historical Outlook*, November, 1923.

Жорж Демарсиал, видният френски публицист, ясно предрича неизбежната безсмисленост на Обществото на народите, ако то не се откаже от военната омраза, от военновременните теории за военната вина и от измислицата на член 231 от Версайския договор: „Но може да се каже, не съществува ли Обществото на народите, за да предотвратява войната? Хумористично предложение! Ако войната стане по-рядко срещано явление, това ще е защото самата война е станала твърде жестока и опустошителна, поради страха от въздушна война и от последствията от провала, а не заради лицемерите от Женева. Франция беше представена там от Вивиани, който каза за войната, че „това беше окончателният и решителен сблъсък на тъмните сили на злото с лъчезарните сили на доброто“. Англия беше представена там от лорд Балфур, който каза „това беше войната на Рая срещу Ада“. Лицата, които представляват различните народи там днес, са едва ли по-малко предубедени. Представете си касапите от нощта на Свети Вартоломей начело на „общество на религиите“! Ще повярвам в ОН, когато в залата за събранията, бъде поставена картина, изобразяваща съдиите от Версай, надвесили се над Германия, всеки с вдигната кама в ръка, и със следния надпис отдолу: „Признайте, че сте единствена виновни за войната, или ще ви довършим.“

Падането на архимилитаристите във Франция, развитието на европейска гледна точка наскоро в Локарно и приемането на Германия в ОН дават повече основания за оптимизъм от всичко друго, което се беше случило през десетилетието.

До 1929 г. духът на Локарно е изчезнал, евакуацията на Райнланд е в ход, а Бриан и Поанкаре са напълно скъсали помежду си.

VI. РАЗОРЪЖАНИЕТО. Също толкова безсмислено е да се говори за разоръжаване без промяна в международния мироглед, която трябва да включва не само желание, но и реални действия за разоръжаването. Докато оръжията и войните са неразделна част от народопсихологията, а международните спорове продължават да се радreshават с оръжие, не може изобщо да се очаква истинското и цялостно разоръжаване.

Със съвременните технологии за производството на боеприпаси и оръжие, е напълно възможно в рамките на шест месеца да се екипират съвременните армии с далеч по-страшен набор от средства за унищожение, отколкото са познати по времето на Наполеон или генерал Грант.⁸⁸⁰

Изобщо не заслужава доверие фалшивата конференция за разоръжаване във Вашингтон, проведена през 1921 г., която, освен постигането на дипломатическото уреждане на Далечния изток (б. пр. т.е. отнемането от Япония на всички придобивки от световната война), е чист фарс, по въпроса за разоръжаването.

Постигнатото споразумение сваля от въоръжение единствено технически остарелите форми на въоръжение. Все едно на група по спортна стрелба през 1925 г., да се откаже от кремъчните мускети в стрелковите си упражнения.

Трябва да свикнем да отнасяме причините за международни спорове до ОН и международните съдилища, иначе разоръжаването ще бъде не повече от безсмислена, ако не и опасна, реторична илюзия. Не бива да пренебрегваме факта, че самото събиране на конференция за разоръжаване, колкото и безполезни да са постиженията ѝ, е жест с високо морално значение в областта на международните отношения и дипломатическите дискусии. Несправедливите и подвеждащи предложения за разоръжаване на ОН, безмислено разобличавани от граф Монжела, показват, че истинският дух на разоръжаването все още не е присъщ на силите, които днес контролират Европа и ОН.⁸⁸¹ Професор Паркър Томас Мун е подготвил интересно сравнение на армиите на големите световни сили преди и след Световната война⁸⁸²:

⁸⁸⁰ W. Irwin, *The Next War*.

⁸⁸¹ Max Montgelas, in *Foreign Affairs (English)*, August, 1926; and in *Hochland*, January, 1927.

⁸⁸² P. T. Moon, *Syllabus on International Relations*, pp. 80-81.

ARMIES OF THE GREAT POWERS			
	1914	1922	Population 1922
Germany	812,000	100,000	60,000,000
Austria	30,000		6,428,000
Hungary	424,000	35,000	8,000,000
Italy	318,000	210,000	39,000,000
Russia	1,300,000	600,000	132,000,000
France	846,000	736,000	41,000,000
Great Britain	250,000	225,000	41,000,000
U. S. A	105,000	145,000	106,000,000
Japan	250,000	250,000	60,000,000
ARMIES OF THE SM ALTER POWERS			
	1914	1922	Population 1922
Poland	275,000		27,000,000
Czechoslovakia	150,000		13,600,000
Yugoslavia	58,000	127,000	12,000,000
Greece	60,000	150,000	5,500,000
Rumania	130,000	200,000	17,000,000
COST OF AEMAMENTS AFTER THE WAR			
	1913-14	1922	
British Empire	\$661,000,000	\$1,073,000,000	
France	349,000,000	461,000,000	
Italy	181,000,000	123,000,000	
Japan	96,000,000	367,000,000	
Total	\$1,287,000,000	\$2,024,000,000	

VII. СИГУРНОСТТА. Друга цел на войната беше да се „поправи грешката от 1870 г.“, а именно завземането на Елзас-Лотарингия и обезщетението от 1 милиард долара, наложено на Франция.

Тази грешка беше „поправена“ чрез опит за налагане на обезщетение от 50 милиарда долара на Германия; чрез отделяне от Германия, от името на Полша, на територия, която е много по-неразделна и жизненоважна част от Германия, отколкото Елзас-Лотарингия някога е била на Франция; чрез подялбата на германските колонии от Британия, Френция и Япония; чрез предотвратяване на естественото и желано съединение на Германска Австрия с Германия; и чрез най-несправедливото и незаконно лишаване на България от територии, за да се компенсират Сърбия, Гърция и Румъния за техния принос към съюзническата кауза във войната.

Друг крайъгълен камък на пропагандата на Антантата беше твърдението, че войната е водена, за да се защити човечеството от онези, които са превърнали свещените договори в „парчета хартия“, но Антантата сама направи на „парчета хартия“ Четиринадесетте точки и условията на примирието, чрез Версайския договор и позволи на Франция да направи „парче хартия“ от Версайския договор чрез нахлуването в Рур.

Една от постоянните и постоянно повтарящите се най-коварните фрази на пропагандата на Антантата след войната е, че сигурността на Европа и света е идентична със сигурността на Франция.

Настоящите ни познания за френското участие във войната от 1870 г., заплашителния френски дух на реванш след 1871 г., френските дипломатически интриги и агресивните цели във френско-руския съюз, нямащият равен на себе си френски милитаризъм и военните разходи през 1914 г., видната роля, на Франция в предизвикването на войната, и доминацията на Европа от френската агресия и милитаризъм от 1918 г. насам са достатъчни, за да убедят дори най-предубедените франкофили в Америка, че не можем да имаме и най-малкото очакване за европейски мир, при обстоятелството, Франция осигурява сигурността си или господството си в Европа, за сметка на другите страни. Не може да има сигурност за Европа, която не се основава на обща европейска организация,

гарантираща сигурността, и съдържаща военните тенденции на Франция, Германия (доп. пр. която ще помисли за реванш) или която и да е друга страна.

Трябва да подчертаем, че когато говорим критично за Франция на това място, както и на други места в тази книга, ние имаме предвид Франция на Дерулед, Барес, Доде, Делкасе, Поанкаре и други крайни реваншисти, войнолюбци и милитаридни, независимо от партиите и групите, от които произлизат.

Но Франция на Комб, Пенлеве, Кайо и Ерио, е не само толкова добра, но, според автора, но и малко по-добра от другите европейски държави.⁸⁸³

Тук не сме наблегнали на милитаризма или тайната дипломация на Германия, защото малко американци са имали илюзии по този въпрос, освен това е несправедливо да сравняваме германския милитаризъм, с мотократно превъзхождащият го на Франция и Русия. Авторът не е апологетик на германската политика, но едно честно и откровено изследване на европейската дипломация, национализъм и милитаризъм от 1870 г. насам постепенно, но със сигурност, ни показва колко е невъзможно да се поддържа старата теза, че Германия е основно отговорна за Световната война, но е и главният източник и стимул на дивия патриотизъм и прекомерното превъоръжаване на Европа през четиридесетте години преди бедствието от 1914 г.

Авторът обаче вярва, че едно от малкото реални и съществени положителни последици от световната война е разбиването на властта на малката, но мощна клика от крайни милитаристи в Германия и едно от главните обвинения срещу Поанкаре е, че неговата дивашка следвоенна политика към Германия дава на тази група значително повишаване на популярността и престижа.⁸⁸⁴

VIII. ЗАБЛУДИТЕ И МИТОЛОГИЯТА НА ВОЕННАТА ПРОПАГАНДА. Заключение на тези няколко много небрежни, безцелни и почти банални забележки за контраста между митовите и фактите за световната война и след нея е, че те доказват безвъзвратно и без съмнение изключително важния факт, че войната не може да бъде прекратена със следваща война, точно както удавника, не може да бъде съживен, като му се излее още вода в гърлото.

Начинът мислене и нагласите, развили се по време на войната и след нея, извеждат на преден план всички най-нисши черти на човешката природа, засилват омразата и жестокостта, и същевременно отхвърлят мисълта за мирното приспособяване и взаимната толерантност.

Само като разобличаваме войната директно и изясним нейните многостранни импулси, провокиращи човешката жестокост и склонността към разрушение, и като докажем безсмислената и ненужна природа на всяка война, можем да постигнем напредък, ако изобщо го направим, срещу съвременния милитаризъм и войнствен дух.⁸⁸⁵

Трябва да се разобличава голямата и откровена глупости и бедствията на наскоро свършилата световна война, като особено поучителен пример за живите. Тя не беше само борба, която всички преживяхме, но ной-изопачено беше използвана като пример за единствения уникално необходим, идеалистичен и насърчаващ справедливостта конфликт в цялата история.

⁸⁸³ F. Bausman, *Let France Explain*; C. J. C. Street, *The Treachery of France*; D. Lloyd George, *Is It Peace*; and F. Nitti, *The Decadence of Europe*. France is defended by Andre Tardieu, *The Truth about the Treaty*; and Lucien Graux, *Histoire des violations du traite de Paix*. The most judicious analyses are to be found in A. Fabre-Luce, *La Crise des alliances*; and J. Bardoux, *Lloyd George et la France*.

⁸⁸⁴ J. S. Ewart, *The Roots and Causes of the War*, Chaps. iii, xv-xvii.

⁸⁸⁵ W. Irwin, *The Next War*; J. K. Turner, *Shall It Be Again?*; P. Gibbs, *Realities of War*; Now It Can Be Told; More That Must Be Told; J. Dos Passos, *Three Soldiers*; L. Stallings, *Plumes*.

Ако покажем как напълно сме били заблудени по всички тези лъжи, това ще ни помогне в бъдеще да се предпазим отново да бъдем подвеждани от същите групи, когато отново бъдат заинтересовани да провокират друг световен конфликт.⁸⁸⁶

Размишленията върху гореспоменатите точки са накарали някои смели хора сред нас, като Хари Емерсън Фосдик, Шерууд Еди, Кърби Пейдж и други, да изразят съмнение дали някога отново ще подкрепят или одобрят друга война. Но е необходимо това благотворно разочарование да се разпространи отвъд малцина, сред масата студенти от следващото поколение (доп. пр. което ще гине по фронтовете на ВСВ), които ще трябва да поемат водеща роля в противопоставянето на военната политика и в заместването на дивия патриотизъм⁸⁸⁷ с широка международна гледна точка.

И ако можем да съдим по симптомите на последното десетилетие, студентите ще трябва сами да да търсят истината, разчитайки на собствените сили, а не от своите професори по история и дипломация, много от които упорито ще останат предани последователи на старите школи по историография, създатели на митове, като в „Рип Ван Уинкъл“⁸⁸⁸ и „Полиана“⁸⁸⁹.⁸⁹⁰ 18

IX. УРОЦИТЕ Наистина важният аспект на горния материал, не е просто задоволяването на нашето любопитство с историческите факти за причините и началото на войната, а важното значение, което тези факти ще имат върху обществената и международната политика в настоящия момент.

Тъй като преобладаващата европейска международна политика все още се основава на твърдението за единствената германска отговорност за войната, очевидно е, че фактите изискват отхвърлянето му и приемане на по-справедлива и конструктивна постановка.

Докладът на Доуес и дискусията, която той насърчава, и повечето анализи на проблема с репарациите, се основават на напълно погрешни предпоставки, които обезсилват съдържанието на предложението и механизма за прилагането им.

Цялата логическа и правна основа на наложените репарации на Германия, се различава от вековната практика на обещанията вземани от победените държави, поради

⁸⁸⁶ Така и стана и САЩ отново се набъркаха в него. Народите са прости и примитивни, не могат да правят изводи и лесно се манипулират, чрез внушаването им на измислени идеализми, угодни на военнoлюбците, като „саможертвата в името на“ – една от най-жестоките измами в човешката история. (б. пр.)

⁸⁸⁷ Патриотизмът е опасен като силно възпламенителен материал, по принцип е полезен, но много бързо чрез действията на умел манипулатор, може да премине в шовинизъм и дива омраза. (б. пр.)

⁸⁸⁸ „Рип Ван Уинкъл“ е известен разказ от американския автор Уошингтън Ървинг, публикуван за първи път през 1819 г., за холандско-американски фермер, заспал приказан сън в планината Катскил в продължение на 20 години, проспива Американската революция и се събужда в драстично променен свят. Това е класическа американска народна приказка за промяната, идентичността и времето. (б. пр.)

⁸⁸⁹ „Полиана“ е роман от 1913 г. на американската писателка Елиноръ Х. Портър, смятан за класика в детската литература. Книгата се е превърнала в нарицателно за някой, който, подобно на главната героиня, има неизменно оптимистичен поглед върху света, и подсъзнателното пристрастие към позитивното, често се описва като „принципа на Полиана“. (б. пр.)

⁸⁹⁰ A. L. P. Dennis at the Foreign Policy Luncheon in New York City, March 14, 1925, in *New York Times*, March 15, 1925; the letter of A. P. Dennis in the *New York Tribune* for May 9, 1925; the remarks of A. E. Morse and F. M. Anderson in *New York Times Current History Magazine*, June, 1924; the letters of W. S. Davis in the *Springfield Republican* for February 5, 1925 and the *Springfield Weekly Republican* for February 26, 1925; the letter of E. R. Turner in the *New Republic* for April 9, 1924; the review of Hazen's *Europe since 1815*, *Ibid.*, March 19, 1924; R. W. Seton-Watson, *Serajevo*; review in *London Times*, September 30, 1926; J. W. Headlam-Morley in the *London Observer* for October 3, 1926; W. S. Davis, *Europe since Waterloo*, Part III; and the article by E. R. Turner in *Current History*, February, 1927. Typical samples of “pussy-footing” revisionism are Mack Eastman, “New Myths for Old,” in *Canadian Forum* for April and May, 1926; and Berna- dotte Schmitt, “July, 1914,” in *Foreign Affairs (American)* October, 1926.

внушението за пълната и уникална отговорност на Германия за световната война и мизерията, страданието, човешките и икономическите загуби, които тя е причинила.

Това предположение е напълно изпълнено в разпоредбите на Версайския договор, отнасящи се до репарациите, и дори Поанкаре достатъчно непредпазливо, признава, че доказателството за разделена отговорност за избухването на големия конфликт води до изчезване на аргумента за искането на германските репарации. Планът на Доуес и всички настоящи американски и европейски споразумения за неговото прилагане, дори значително по-добри от политиката на Поанкаре, са сравними с усилията за намаляване на глобата на човек, за когото всички знаят, че е невинен.

Това, което трябва да направим, е да възприемем широка, конструктивна и далновидна политика. След като вината за световната война е разпределена, разходите за обезщетяване на пострадалите също трябва да бъдат разпределени.

САЩ могат да използват безспорната си финансова мощ, за да убедят Франция и Англия (последната вероятно може да приема предложението) да се откажат от всякаква идея за репарации от Германия и да приемат програмата за взаимно споделяне с Германия на тежестта на реконструкцията и рехабилитацията. САЩ могат да покажат добрата си воля и намерения при тези обстоятелства, като анулират дълговете на европейските сили при горепосоченото условие.

След като Англия и Франция дадат такива доказателства за международна честност и благоприличие, едно от основните препятствия и възражения срещу присъединяването ни към ОН ще бъде премахнато.

Можем да се съгласим с Фабр-Люс, че дори лозунгът от военното време, че Америка и Антантата са влезли във войната единствено с цел да сложат край на всяка бъдеща война, по онова време е чисто лицемерие, но ако не предприемем стъпки, за да превърнем този конструктивен лозунг в постигната реалност, ще загубим както войната, така и мира след нея.

Началото на всяко подобно действие трябва да се търси в оценяването на фактите, показващи как се стигна до световната война. Оттук идва и истината в следното изявление на Джон Кенет Търнър: „Вместо да бъде отминала тема, нашата последна война е най-актуалната тема на деня и ще остане такава, докато се замислят бъдещите войни. Нейните уроци съдържат не само тайната за предотвратяване на бъдещите войни, но и решението на други наболели обществени въпроси.“

ДОПЪЛНЕНИЕ I.

Литература посветена на въпроса за вината за войната.

Outbreak of the World War. German Documents collected by Karl Kautsky and edited by Max Montgelas and Walther Schücking. New York, 1924, 688 pp.

The Austrian Red Book. Edited by R. Goos. London, 1922. 3 Vols.

Un Livre Noir. Diplomatie d'avant guerre d'après les documents des archives Russes. Edited by René Marchand. Paris, 1922-23. 2 Vols. 372, 591 pp.

Der Diplomatische Schriftwechsel Iswolskis, 1911—1914. Edited by F. Stieve. Berlin, 1924. 5 Vols.

Entente Diplomacy and the World, 1909-1914. By B. de Siebert. Edited by G. A. Schreiner. New York, 1920. 762 pp.

British Official Documents on the Origin of the War, 1898—1914. Edited by G. P. Gooch and H. Temperley. London, 1926 ff. 11 Vols.

“New Light on the Origins of the World War,” by Sidney B. Fay, in American Historical Review, July and October, 1920; January, 1921.

“Serbia's Responsibility for the World War,” by Sidney B. Fay, in New York Times Current History Magazine, October, 1925; “The Black Hand Plot that Led to the World War,” by Sidney B. Fay, Ibid., November, 1925.

Die Grosse Politik der Europäeischen Kabinette, 1871—1914. Edited by J. Lepsius, A. M. Bartholdy and F. Thimme. Berlin, 1922. The collection is complete in 39 volumes. (Condensed English translation.)

- Deutschlands Aussenpolitik. By Veit Valentin. Berlin, 1921. 418 pp.
- Bilder aus der letzten Kaiserzeit. By Otto Hammann. Berlin, 1922. 163 pp.
- Deutsche Weltpolitik, 1890-1912. By Otto Hainmann, Berlin, 1924. 280 pp. (English edition, New York, 1927.)
- Von Bismarck zum Weltkrieg. By Erieti Brandenburg. Berlin, 1924. 464 pp. (English edition, New York, 1927.)
- A History of Modern Europe, 1878-1920. By G. P. Gooch, New York, 1923, 728 pp.
- Franco-German Relations, 1871-1914. By G. P. Gooch. London, 1923. 64 pp.
- The Secret Treaties of Austria-Hungary, 1879-1914. By A. F. Pribram. Edited by A. C. Coolidge, Cambridge, Mass., 1922-23. 308, 271 pp.
- Austrian Foreign Policy, 1908-1918. By A. F. Pribram, London, 1923. 128 pp.
- The Case for the Central Powers. By Max Montgelas. New York, 1925. 255 pp.
- Russlands Eintritt in den Weltkrieg. By G. Frantz. Berlin, 1924. 306 pp.
- Isvolsky and the World War. By F. Stieve. New York, 1925. 254 pp.
- Falsifications of the Russian Orange Book. Edited by G. von Romberg. New York, 1923. 77 pp.
- Ich Suche die Wahrheit. By Wilhelm, Kronprinz. Berlin, 1926, 396 pp. (English translation, 1926.)
- Lord Grey and the World War. By Hermann Lutz. New York, 1928. 346 pp.
- British Foreign Policy under Sir Edward Grey. By Max Montgelas. New York, 1928, 142 pp.
- Kaiserliche Katastrophenpolitik. By Heinrich Kanner. Vienna, 1922. 468 pp.
- Der Untergang der Donau-Monarchie. By Julius von Szilassy. Berlin, 1922. 425 pp.
- Aus meiner Dienstzeit, 1906-1918., By Conrad von Hötzendorf. Vienna, 1922-28. 5 Vols.
- L'Alliance-Franco Russe. By Georges Miehon, Paris, 1927. 380 pp.
- Jahres et la parti de la guerre. By Gouttenoire de Toury. Paris, 1923. 234 pp.
- The Origins of the War. By Raymond Poincaré. London, 1922. 230 pp.
- Au Service de la France. By Raymond Poincaré. Paris, 1926-1927. 4 vols. (English translation.)
- Les Responsabilités de la Guerre. By Georges Demartial. Paris, 1920, 43 pp.
- La Guerre de 1914. Comment on mobilisa les consciences. By Georges Demartial. Paris, 1922. 325 pp.
- L'Évangile du Quai d'Orsay. By Georges Demartial. Paris, 1926. 190 pp.
- Les Responsables de la guerre. By Alfred Pevet. Paris, 1921. 520 pp.
- Les Preuves. Le crime de droit commun. Le crime diplomatique. By Mathias Morhardt. Paris, 1924. 340 pp.
- La Victoire. By A. Fabre-Luce. Paris, 1924. 428 pp. (English translation, The Limitations of Victory. New York, 1926.)
- Les Carnets de Georges Louis. By E. Judet. 2 Vols. Paris, 1925.
- La Russie des Tsars pendant la grande guerre. By Maurice Paleologue. Paris, 1922. 3 Vols. (English translation. An Ambassador's Memoirs, 3 Vols. 1924-5.)
- Les Criminels. By Victor Margueritte. Paris, 1925. 356 pp.
- A l'Origine du mensonge. By Lazare. Paris, 1925. 272 pp.
- Les Origines immédiates de la guerre, 28 juin 4 août, 1914. By Pierre Renouvin. Paris, 1925, 226 pp. (English translation, 1928.)
- A Feenchan Looks at Peace. By A. Ebray. New York, 1925.
- Fateful Years. By S. D. Sazonov. New York, 1928. 370 pp.
- Russland und der Weltkonflikt. Berlin, 1928. 225 pp.
- How the War Began. The Diary of Baron Schilling, London, 1925. 122 pp.
- Die Mobilmachung der Russischen Armee, 1914. By S. Dobrorolski. Berlin, 1922. 52 pp.
- Erinnerungen. By W. A. Suchorolinow. Berlin, 1924.
- Die auswärtige Politik Sertiens. 1903-1914. By M. Bogitschevicli. Berlin, 1929. 3 vols. 1200 pp.
- Le Procès de Salonique. By M. Bogitschevieh. Paris, 1927. 185 pp.
- Die Ermordung des Erzherzogs Franz Ferdinand. By S. Stanojevic. Frankfurt, 1923. 66 pp.
- The Murder of Serajevo. By L. Jovanovitch. London, 1925. 15 pp.
- The Serajevo Crime. By Edith Durham. London, 1925. 208 pp.
- Sarajevo. By R. W. Seton-Watson. London, 1926, 303 pp.
- Come si scatenò la Guerra mondiale. By Corrado Barbagallo. Rome, 1923. 166 pp.
- The Secret History of a Great Betrayal. By E. D. Morel (with the aid of Raymond Beazley). London, 1922. 47 pp.
- How the War Came. By Earl Loreburn. London, 1919. 340 pp.
- England's Holy War. By Irene Cooper Willis. New York, 1928. 400 pp.
- The Genesis of the War. By H. H. Asquith, London, 1923. 304 pp.
- The World Crisis, 1911-1918. By Winston S. Churchill. London, 1923, 1926. 4 Vols.
- My Mission to Russia and Other Diplomatic Memories. By Sir George Buchanan. London, 1923. 2 Vols.

The Diary of Lord Bertie of Thame: 1914—18. Edited by Lady Algernon Gordon Lennox. New York, 1925. 2 Vols.
 Twenty-five Years (1892-1916). By Viscount Grey of Fallodon. New York, 1925. 2 Vols.
 Memorandum on Resignation. By John Morley. New York, 1928. 39 pp.
 The International Anarchy, 1904-1914. By G. Lowes Dickinson. New York, 1926. 505 pp.
 The Roots and Causes of the Wars, 1914-1918. By Sir J. S. Ewart. New York, 1925. 2 vols.
 The Origins of the World War. By Sidney Bradshaw Fay. New York, 1928. 2 vols. 577, 551 pp.
 The Pan-German League. By Mildred S. Wertheimer. New York, 1924. 256 pp.
 The Life and Letters of Walter Hines Page. By Burton J. Hendrick. New York, 1922, 1926. 3 Vols.
 The Intimate Papers of Colonel House. Edited by Charles Seymour. Boston, 1928. 4 Vols.
 The Verdict of History: the Case of Sir Edward Grey. By E. F. Henderson. Monadnock, N. H., 1924.
 Let France Explain. By Frederick Bausman. London, 1922. 264 pp.
 Shall It Be Again? By John Kenneth Turner. New York, 1922. 448 pp.
 Five Weeks. By J. F. Scott. New York, 1927. 305 pp.
 How Diplomats Make War. By Francis Neilson. New York, 1915.
 Cross-Currents in Europe Today. By C. A. Beard, Boston, 1922. 278 pp.

ДОПЪЛНЕНИЕ II

I. УВОД

Никога преди в цялото развитие на науката История, не е имало толкова бърза и пълна промяна в мненията на историците относно събитие от голямо значение, каквато се наблюдава при преразглеждането на нашите представи за причините за избухването на световната война през август 1914 г.

Няколко смелчаци, като Морел, Бертран Ръсел, Франсис Нилсън и други, по време на войната отказват да приемат за чиста монета пропагандата на Антантата за „единствената и ужасна вина“ на Германия, провокирала голямото бедствие, което избухна през лятото на 1914 г. Но техните възгледи тогава се основаваха до голяма степен на интуицията, а не на доказуеми факти.

Само благодарение на безпрецедентната бързина при публикуването на документите от външните министерства на Германия, Австрия и Русия, успяхме да открием действителните факти и то непосредствено, като хора от същото поколение, което беше свидетел на току-ща отминалия световен конфликт.

В предходните времена, подобни документи обикновено са пазени в тайна от 40 до 100 години, така че митологията, която е разпространена по време на войната, не може адекватно да бъде опровергана, до поколението на внуците на участниците.

Но самите документи, като тези, редактирани и публикувани от Каутски, Гус, Маршан, Щив, Зиберт и Гуч, щяха да имат малко значение, ако бдителните историци не ги използваха веднага след появата им.

Първият учен, който се опитва да анализира новите доказателства и да посочи тяхното значение за проблема с вината за войната, е професор Сидни Б. Фей от колежа Смит, който публикува резултатите от предварителните си изследвания в три забележителни статии в *American Historical Review*, започвайки през юли 1920 г. Той успя да разбие мита за предполагаемия Потсдамски коронен съвет от 5 юли 1914 г., на която кайзерът разкрил замисъла си за предизвикване на европейска война.

Професор Фей демонстрира, че инициативата за наказване на Сърбия е поета от Австрия, и че Германия, в края на юли 1914 г., полага сериозни усилия да обуздае съюзника си, когато става ясно, че австрийската наказателна акция в Сърбия ще доведе до всеобща европейска война.

Уличаващите доказателства срещу Русия и Франция обаче по това време не са налични и но професор Фей успява да докаже, че преждевременната руска мобилизация е

довела до обявяването на война от Германия. Но тогава той все още разглежда Франция като държава, която е направила всичко възможно, за да запази мира в Европа през 1914 г.

От 1920 г. насам, допълнителни материали позволиха на голям брой историци да продължат задачата, започната от професор Фей, и днес сме сигурни за основните факти, а самият професор Фей току-що публикува окончателна оценка не само на документалните доказателства, но и на основните книги и монографии, които досега са написани по въпроса за отговорността за световната война.

В две ясни и научни статии в списанието „Ню Йорк Таймс – Съвремена история (1925 г.) професор Фей не само ни даде най-доброто обобщение на доказателствата, установяващи, пълната сръбска отговорност за убийството на ерцхерцога, но задълбочено анализира данните за военната вина, което е напълно потвърдено в неговата книга „Произход на световната война“.

Човек не може да разбере проблемите от 1914 г., без да е запознат с дипломатията от периода след 1870 г. За щастие, следвоенното публикуване на документите е от голяма полза както тук, така и по отношение на непосредствената причина за войната.

Големият германски сборник, „Die Grosse Politik“ (Голямата политика), който сега се издава в голям брой внушителни томове (приблизително четиридесет), обхваща повечето от по-важните документи в германското външно министерство от 1870 г. насам и налага пълно преосмисляне на нашите възгледи за европейската дипломатия през 40-те години преди Сараево. Този материал е обработен от редица компетентни учени, сред които са Валентин, Рахфал, Хаман и Бранденбург в Германия и Гуч в Англия.

Доскоро книгата на Гуч, беше единственото надеждно ръководство на английски език и представляваше незаменимо въведение в проблема за вината във войната за тези, които могат да следят аргументацията само на английски.

Гуч разкрива постоянното затягане на френско-руския съюз и прехода му към агресивна политика, ръководена от Поанкаре и Изволски след 1912 г. Англия, след като е отблъсната в своите опити за установяване на добри отношения с Германия от военноморската политика на Тирпиц и антианглийското отношение на Холщайн, е тласната към все по-тесни отношения с Франция и дори към непопулярното споразумение с Русия, което циментира Тройното съглашение.

Германските амбиции в Близкия изток я тласкат към все по-тесни отношения с Австро-Унгария и правят все по-необходимо тя да подкрепя усилията на съюзника си да запази целостта си пред лицето на националистическите движения на Балканите. (доп. пр. т.е. сръбския шовинизъм)

Европа се разделя на два „въоръжени противникови лагера“, всеки от които става все по-несклонен да отстъпва пред исканията на другия. Подготвя се сцената, така че такъв взривоопасен епизод като убийството на Франц Фердинанд през юни 1914 г. може да хвърли целия континент във война на живот и смърт.

С изключение на неадекватното представяне на случая със сър Едуард Грей и неговия русофилски подсекретар сър Артър Никълсън, книгата на Гуч е образец за справедливост, а авторът демонстрира необичайна способност да съчетава пълното овладяване на детайлите с ясно и убедително представяне на по-големите проблеми и политики.

Обстоятелството, че когато Гуч пише книгата си, все още не са известни доказателствата уличаващи Франция и Русия, както и сръбската отговорност за убийството на ерцхерцога, прави преценката му за относителния ред на отговорност, вече остаряла.

Гуч написва голяма част от материала в третия том на „Кеймбриджска история на британската външна политика“, разглеждащ британските аспекти на предисторията на войната. Той ни дава отличен кратък преглед на историята на френско-германските отношения от 1870 г. насам, интерпретиран по обичайния му ясен и безпристрастен начин.

За дипломатията на поколението преди войната, трябва да се спомене забележителният труд на професор Прибрам върху тайните договори на Австро-Унгария, който е публикуван в отлично английско издание под ръководството на професор А. К. Кулидж от Харвардския университет.

II. ГЕРМАНИЯ И АВСТРИЯ

Тук няма да правим никакви усилия за обобщение на многото важните германски и австрийски монографии за военната вина, тъй като мнозина в САЩ все още мислят, че подобни трудове, естествено и неизбежно са пристрастни в полза на Централните сили.

Не можем обаче да пренебрегнем отличното кратко резюме на ревизионистката гледна точка от граф Макс Монджела. Тази книга за съжаление е с неправилно преведено заглавие в английското издание. Оригиналното немско заглавие „Въведение във въпроса за военната вина“ много по-точно описва съдържанието, от английската версия, озаглавена „Случаят в полза на Централните сили“.

Около половината от книгата е посветена на отличното кратко резюме на дипломатията от 1907 до 1914 г. След това следва систематичен анализ на основните етапи в кризата от юли и август 1914 г., заедно с задълбочена критика на много от по-важните митове и легенди, свързани с обвинението на Антантата срещу Германия по време на мирната конференцията след войната. На стр. 200-220 се дават около 17 заключения по въпроса за вината за войната, които представляват едно от най-добрите и най-точните изложения на заключенията на ревизионистката наука, които могат да бъдат намерени някъде. Въпреки че Монжела поставя основната отговорност върху Русия заради нейната прибързана обща мобилизация и ясно показва как това действие е насърчавано от Франция, той не се колебае да критикува германската политика, когато фактите го водят до заключението, че Германия е сгрешила.

Той напълно признава например, че германското нахлуване в Белгия е едновременно нарушение на международното право и сериозен дипломатически пропуск, и е достатъчно честен, за да посочи, че голямата вероятност, французите да нахлуят в Белгия, ако Германия не го е направила, не представлява адекватно оправдание за действителното германско нахлуване.⁸⁹¹

Книгата на Монжелас е безспорно най-доброто кратко изложение на ревизионистката гледна точка, излязло досега в Германия, и е жалко, че нейното немско авторство вероятно ще ѝ попречи да получи вниманието и уважението от англоговорящите читатели, за което високото ѝ качество ѝ дава право.

Освен множеството трудове, излезли в Германия по въпроса за вината за войната, трябва да се споменат и няколко други, като много компетентната книга на майор Франц за изключително важните руски военни действия в началото на войната; отличният анализ на кореспонденцията на Изволски от д-р Ф. Шив; и разобличаването от барон Ромберг, на фалшификациите на руската „Оранжева книга“, издадена в началото на войната като оправдание за френско-руското поведение през юли и август 1914 г.

Работата на Франц е безспорно най-добрата монография за участието на Русия в предизвикването на световната война, написана досега. Той излага доста по-силни аргументи срещу Сазонов, отколкото досега е правено сред историците ревизионисти.

⁸⁹¹ Неправилна оценка. Белгия има предварителни договорености да предостави територията си като плацдарм за англо-френско нахлуване в Германия. Затова тя отказва да пропусне мирно германските войски. При такава ситуация и отказ от плана „Шлифен“, Германия много бързо щеше да бъде разгромена при това на собствена територия. Единственото спасение е бързо прилагане на плана Шлифен и изкарване на Франция от войната още в първите 1-2 месеци. За съжаление объркването на германското командване при Марна, провали бързата победа!

Щив демонстрира основната отговорност на Изволски за направляването на агресивната руска политика, от 1911 г., нататък, а Ромберг доказва, че в оригиналната „Оранжева книга“ всички телеграми, показващи тайно споразумение между Франция и Русия в усилията за предизвикване на мобилизацията и войната, са внимателно и целенасочено изключени. Той доказва, че единствената телеграма, показваща желанието на Франция за предпазливост, е тази, в която французите съветват за секретност на мерките, за да не разкрият Германия и Англия планове за мобилизация, но същевременно призовават за още по-голяма руска активност в реалните военни приготовления.

Най-интересната, както и най-новата, важна германска книга за военната вина е подготвена от вече бившия престолонаследник. Въпреки че престолонаследникът вероятно е подпомаган от компетентни историци, книгата е надеждна и добре структурира, показва познаването на най-новите документи и монографии и демонстрира широка гледна точка, голяма умереност и съдържаност. Авторът разобличава официалния френски труд за военната отговорност на Буржоа и Паж. „*Les Origines et les Responsabilités de la Grande Guerre*“. Трудът е толкова компетентен и убедителен, и е много благосклонно приет в Германия от политически партии, ожесточено враждебни към стария режим на Хойенцолерните.

Най-добрите трудове върху британската предвоенна дипломация са тези на Херман Луц, редактор на немското издание на пълните британски документи от 1914 г., и граф Макс Монжела.

Най-важният орган в Германия за насърчаване на научните изследвания по проблема с военната вина е месечното списание „*Die Kriegsschuldfrage*“, редактирано от Алфред фон Вегерер.

В Австрия, наред с редакторската работа на Родерих Гус и професор Прибрам, най-важните трудове, свързани с произхода на войната, са предубедените монографии на Хайнрих Канер и Юлиус фон Силаси, както и мемоарите на Конрад фон Хьотцендорф, началник на австрийския щаб през 1914 г.

Канер разглежда явленията национализъм, милитаризъм и империализъм като основни за предизвикването на световната война. Той обаче силно преувеличава предполагаемото подстрекателство на Австро-Унгария от Германия.

Силаси заема същата обща позиция, но показва как Берхтолд е бил повлиян от агресивните си подчинени сътрудници в Министерството на външните работи, въпреки че има някои, които оспорват това мнение и твърдят, че самият Берхтолд е проявил повече от обичайната си енергия и решителност по време на Юлската криза.

Конрад, с много необичайна откровеност, разкрива решимостта на силовата „военна партия“ в Двойната монархия, да си разплати сметките докрай със сръбските националисти с надеждата най-накрая да премахне тази заплаха за целостта на Австро-Унгария. Общото значение на труда на Конрад е, че той слага край завинаги на твърдението, че инициативата във фаталната криза от 1914 г. по отношение на наказването на Сърбия е дошла от Германия, а не от Австро-Унгария.

Холандците също създадоха Комисия за изучаване на причините за войната, която публикува отлично списание, редактирано от д-р Н. Яписке, автор на класически труд за дипломатията на Бисмарк.

III. ФРАНЦИЯ

Един от най-успокояващите и задоволителни аспекти в изучаването на вината за войната от честни и безпристрастни историци, е смелото усилие на либералните френски историци да допринесат за установяването на истината по този важен проблем, въпреки

че резултатите от техните изследвания, могат да се окажат изключително уличаващи собствената им страна.

Всъщност, от страна на френските историци се изисква много повече смелост да представят честната картина на въпроса за вината за войната, отколкото от германските историци, защото новите документи унищожават валидността на обвинителния акт срещу Германия и представляват основа за неизбежното „съдебно дело“ срещу Франция и Русия.

В светлината на тези факти е успокояващо че можем да обърнем внимание на толкова впечатляващ списък от книги от способни френски автори, които приемат ревизионистката позиция. Борбата за истината във Франция започва с брошурите на Гутеноар дьо Тури, отправящи сериозни обвинения срещу Поанкаре, което го накара да напише своето оправдание озаглавено „Произходът на войната“.

Приблизително по същото време Жорж Демарсиал използва някои от новите доказателства и посочва необходимостта от сериозно преразглеждане на нашите възгледи за военното време.

По-задълбочено обвинение срещу френската политика, основано на по-широко запознаване с по-новата литература, е представено година по-късно от Алфред Певе. Книгата на Певе представлява енергична атака срещу френско-руските милитаристи, призовава за пълна промана на нашите представи за военната вина и завършва с язвителна демонстрация на лицемерието на съюзническото обвинение за пълна германска отговорност за избухването на войната, което германците са принудени да подпишат на Версайската мирна конференция.

През 1922 г. Демарсиал публикува втората си работа – подробен анализ на методите, използвани от Поанкаре и неговите сътрудници, за да заблудят френския народ, да приеме измамата за отбранителната война. Сега той представя монументален труд за руската мобилизация. Предварителна част от която току-що беше публикувана, разкривайки официалните френски лъжи от 1914 г.

През 1924 г. Матиас Морхард от парижкия вестник „Темп“, един от лидерите на движението за истината за произхода на войната във Франция, публикува най-еличаващото обвинение срещу Франция, което се е появявало досега. Въпреки че напълно признава, как руската мобилизация всъщност е предизвикала войната, той подчертава, че руснаците никога нямаше да се осмелят да предприемат действия без настоятелното насърчаване на Поанкаре. Установявайки за свое удовлетворение основната лична отговорност на Поанкаре за световната война и всичко, което тя донесе със себе си, Морхард пита защо Поанкаре не желае да приеме честта, да е направил повече за промяна на облика на цивилизацията от всеки друг човек, живял някога. Той отговаря, че дори в началото на конфликта Поанкаре да не е бил против да признае отговорността си, но дългата продължителност на войната, с последващите тежки загуби и трудности наложени на Франция, го е уплашила да поеме отговорността за собствените си действия.

В допълнение към убедителното представяне на доказателства срещу Поанкаре, другите забележителни аспекти на книгата на Морхард са демонстрацията му на ниския политически статус и варварските методи на Сърбия, относителната неадекватност на сръбския отговор на австрийските искания и нежеланието на съюзниците да приемат конструктивните италиански планове за посредничество и арбитраж през юли 1914 г.

Заклучението на Морхард е особено държавническо, когато той заявява, „не е вярно, че Франция и Германия са обречени да се борят вечно... Вярно е, че страната ни може да живее в мир, рамо до рамо, с Германия. Необходимо е само да се желае това“.

Още по-ценна и по-умерена по тон е забележителната книга на Алфред Фабр-Люс, която е най-изчерпателният труд по широкия въпрос за вината за войната, публикуван досега във Франция. Тя не само възплъщава отличен анализ на избухването на войната,

но подобно на труда на Монжела, съдържа кратък, безпристрастен и просветляващ преглед на предшестващата европейска дипломация. Фабр-Люс много адекватно демонстрира, че историята на съвременната европейска дипломация по никакъв начин не предлага едностранчиво обвинение или омаловажаване нито на Тройния съюз (Централните сили, по-скоро Двоен съюз, станал Четворен по време на войната), нито на Тройното съглашение. Що се отнася до непосредствения въпрос за вината за войната, той е съгласен с Морхард за фактите, но твърди, че отговорността трябва да се раздели между Съглашението и Централните сили. Той признава, че след посещението на Поанкаре в Русия е имало само много малка възможност за предотвратяване на войната. Неговото ясно заключение, че *„действията на Германия и Австрия направиха войната възможна, а тези на Тройното съглашение я направиха неизбежна“*, е вероятно най-компетентното обобщение на действителните факти, постигнато досега.

Книгата показва най-разумния и непредубеден подход от всички трудове за вината във войната, публикувани досега във Франция, ако не и в света.

Особено задоволителен и конструктивен е призивът на Фабр-Люс за някаква форма на международна организация, която да направи невъзможна друга европейска война. Докато показва лицемерието на първоначалното твърдение на Антантата, че световната война е била „война срещу войната“, той отправя призив за вид съвременна дипломация, да действа по такъв начин, че да разреши вески големия конфликт, каквито и да са причините му. Сега имаме щастието да разполагаме с английски превод на тази изключително ценна книга под заглавието „Ограниченията на победата“.

Отлична работа е свършена от Ж. Дюпен в обобщаването на по-новата информация относно вината във войната. Неговата „Обсъждане за отговорностите на войната“ е може би най-доброто кратко обобщение на решителната ревизионистка позиция.

Ернест Жуде наскоро редактира дневника на Жорж Луи, миролюбивият френски посланик в Санкт Петербург, отзован от Поанкаре, за да го замени с Делкасе, безспорно „гениален ум“ на съвременната френска тайна дипломация и майстор на агресивни интриги. Този труд съдържа голямо количество интересен личен материал, голяма част от който засилва аргументите срещу Поанкаре, Делкасе и други, отговарящи за френската дипломация от 1912 до 1914 г.

Подобно на „*Livre Noir*“, той представя картината на все по-тясна и решителна френско-руска политика. Когато Делкасе е необходим в Париж, той е заменен от Морис Палеолог, който напълно споделя гледната точка на предшественика си.

В дневника си Палеолог ни дава ярка, но наивна картина на агресивното отношение на Поанкаре по време на съдбоносното му посещение в Санкт Петербург през втората половина на юли 1914 г., както и на големия ентусиазъм за войната в руския двор.

Рене Маршан не само е подготвил голямото френско издание на руските архивни материали в „*Livre Noir*“, но и е обобщил значението на своите документални изследвания за оценката на отговорността за световната война.

Сред френските автори засегнали проблема с вината за войната, е Виктор Маргьорит, който е написал сравнително компетентен и изключително обвиняващ труд, в който приема ревизионистката гледна точка и обвинява всички европейски сили, участващи в конфликта. Книгата е особено ценна заради атаката си срещу силите, водещи до война като цяло, като капитализма, патриотизма и милитаризма.

М. Маргьорит и М. Шарпантие наскоро основаха месечно списание „*Evolution*“, сравнимо с „*Kriegsschuldfrage*“ на г-н Вегерер. За да се бори с „*Die Kriegsschuldfrage*“ и „*Evolution*“ и за да защити официалната френска версия за причините за войната, Пиер Ренувен основава „*Reime de Vistoire de la Guerre Mondiale*“.

Блестящата работа на Лазар съперничи на тази на Морхард като най-острата френска критика срещу Поанкаре и военната клика във Франция по отношение на вината за

войната. Това е най-ефективното разобличаване на „Произходът на войната“ на Поанкаре, публикувано досега.

Публикуваните мемоарите на Поанкаре под заглавие „В служба на Франция“ предизвикат възобновяването на критичните трудове на Лазар.

Един добре информиран французин, който е посветил вниманието си на сериозно изследване на вината за войната, е Пиер Ренувен и в наскоро публикуваната му книга, можем да открием полуофициалното френско изложение на случая, интерпретирано в решително по-консервативен начин, отколкото в произведенията на писатели като Морхард и Певе.

Произведенията на Фабр-Люс и Ренувен се допълват по отличен начин, като Фабр-Люс отделя по-голямата част на събитията, предшествващи и следващи войната, докато Ренувен се придържа към най-подробния анализ на дипломатическата криза от лятото на 1914 г.

По тази конкретна тема книгата на Ренувен е най-подробният труд, който някога е публикуван, но е надминат от книгата на професор Фей.

Ренувен е допуснал 5 забележителни основни фактически или тълкувателни грешки. Той не оценява последната информация за отговорността на Сърбия за убийството на ерцхерцога. Той твърди, че Германия е подкрепяла локалната война на Австрия срещу Сърбия докрай. Той съвсем погрешно твърди, че Германия се е върнала към военната политика и е престанала да съдържа Австрия на 30 юли. И накрая, той не успява да заяви директно факта, че руската мобилизация неизбежно е означавала война, и омаловажава ролята на Грей.

Най-доброто обвинение срещу Версайския договор е написано от Алсид Ебре. (доп. пр. Това е книгата му „*La paix malpropre (Versailles)*“, 1924 (Нечистият мир (Версай). Заглавието е вдъхновено от думите на г-н Аскуит, че Версайският договор отхвърля „чистия мир“. Алсид Ебре преразглежда причините за световната война, и отхвърля член 231 от Версайския договор, обвиняващ единствено Германия. Той доказва основната роля на Антантата в избухването на войната. Осъзнавайки, че трудът му ще бъде лошо приет във Франция, Алсид Ебре го публикува в Италия и уточнява в предговора, че целта му е „да работи за помирението на воюващите страни в световната война, като показва истината по абсолютно обективен начин“. Алсид Ебре посочва, че обявяването на война от Германия е „отговор на руската мобилизация“).

IV. РУСИЯ

Най-важните материали, публикувани досега по отношение на вината за войната в Русия, са дневникът на барон Шилинг, трудът на Доброролски върху съдбоносната руска мобилизация от 1911 г., мемоарите на Сухомлинов, руския военен министър през 1914 г., пълното германско издание на кореспонденцията на Изволски, чийто анализ е направен от германския редактор д-р Ф. Щив, и монографията на д-р Г. Франц.

Дневникът на барон Мориц Фабианович Шилинг, началник на канцеларията на руското външно министерство през 1914 г., представлява един от най-ценните източници за окончателно познание за поредицата от събития и политики в Русия до времето на фаталната заповед за общата мобилизация.

Дори интересният предговор на Сазонов не е достатъчен, за да обясни присъщото и косвено обвинение срещу руснаците в техните действия и решения през този период.

Работата на Доброролски е от голямо значение, тъй като показва решителните и последователни руски подготвителни действия за войната от момента, в който генералният щаб и правителство научават за условията на австрийския ултиматум към Сърбия. Тя показва, че на практика, според руските милитаристи, войната всъщност е започнала

от 25 юли и подробностите относно датата на предполагаемото нареждане, отмяна и повторно нареждане на мобилизацията от страна на царя са въпроси от по-голямо военно, отколкото дипломатическо значение.

Добропоролски откровено признава, че руската заповед за обща мобилизация е истинското начало на световната война и че руснаците са осъзнавали напълно този факт. Работата на Добропоролски и тези на Франц и Шилинг са незаменими източници за подробностите, свързани с много обсъждания проблем за отношението и действията на царя в кризата с решението за мобилизация.

Мемоарите на Сазонов, „Съдбовни години“, публикувани непосредствено преди смъртта му, се оказаха практически безполезни за кризата от 1914 г. Те са разобличени от Щив и Монжела в тяхната книга „Русия и световен конфликт“.

Трудът на Сухомлинов съдържа голямо количество лични подробности за руската военна и дипломатическа ситуация през юли 1914 г., но известната ненадеждност на автора ни кара да се съмняваме, доколко трябва да се вярва на което и да е конкретно твърдение.

От неговата работа и тази на майор Франц обаче изглежда, че в последния момент Сухомлинов е загубил самообладание и решението за война е успешно проведено от Сазонов, великия княз Николай Николаевич и Изволски.

Кореспонденцията на Изволски предлага най-пълното обобщение на доказателствата за основната му отговорност сред руснаците, за фаталната им решителност за европейска война, като начин за осъществяване на амбициите на Русия.

Без съмнение най-важните трудове върху вината на Русия за предизвикването на световната война са трудът на Жорж Мишон за френско-руския съюз, разказът на д-р Щив за сътрудничеството на Изволски и Поанкаре до 1914 г., възхитителната монография на майор Франц за дейността и политиката на Русия по време на Юлската криза от 1914 г. и критиката на Щив и Монжела към Сазонов.

V. СЪРБИЯ

Изключително важна информация за определяне на отговорността за войната наскоро дойде от сърбите. Смелите книги на д-р Милош Богичевич са пълни с убедителна информация за австро-сръбските и руско-сръбските отношения преди 1914 г.

В началото на 1923 г. професор Станоевич публикува труд за убийството на Франц Фердинанд, който разкрива, че заговорът за убийството на ерцхерцога е подготвен от началника на разузнавателния отдел на сръбския генерален щаб (Драгутин Дмитриевич Апис).

През последните две години още по-важна информация е предоставена от видния сърбин Люба Йованович, както и от Богичевич, полковник Симич и Леополд Мандъл, които съвсем категорично обвиняват не само сръбските военни власти, но и сръбското правителство.

Богичевич е най-авторитетният автор за връзката на Сърбия със Световната война.⁸⁹² Сега знаем, че въпреки енергичните си отричания през 1914 г., министър-председателят на Сърбия Пашич, е знаел за заговора за убийството на ерцхерцога поне три седмици преди изпълнението му и не е положил адекватни усилия да го предотврати или да предупреди австрийците за опасността, при предстоящото му посещение в Сараево.

⁸⁹² *Затова и ще плати с живота си, убит е в Берлин от неизвестни лица, очевидно сръбски агенти през 1938 г. (б. пр.)*

Тези автори допълнително показват, че Др. Димитриевич, авторът на заговора, е бил премахнат като неудобен свидетел, чрез „съдебно убийство“ от сръбското правителство в изгнание през 1917 г. (в Солун), за да не разкрие фактите за вината на сръбското правителство в атентата.

Най-новото и изчерпателно обобщение на вината на Сърбия, в заговора за убийството на ерцхерцога се съдържа в изключително важната скорошна книга на г-ца Дърам и в статиите на професор Фей в октомврийските и ноемврийските броеве на списание „*New York Times Current History Magazine*“ от 1925 г. Аргументите в полза на сърбите са представени в труда на Р. У. Сетън-Уотсън, който се оказва, подвеждащ и неубедителен категоричен провал.

VI. ИТАЛИЯ

В Италия са издадени две важни книги за произхода на войната, а именно тези на д-р Корадо Барбаало и Алберто Лумброзо. Отлична работа по въпроса за произхода на войната е издадена и от Августино Торе.

VII. АНГЛИЯ И КАНАДА

В Англия „военната епопея“ беше подкопана за първи път чрез енергичните атаки срещу сър Едуард Грей, от Морел, Лорбърн и мис Уилис. Въпреки мнението, че общата им в преценка за сър Едуард Грей е много по-сурова, отколкото фактите я оправдат, все трябва да се признае, че по-пълните доказателства потвърждават по принцип тяхното обвинение.

Опитът да се оправдае политиката на либералното правителство в Англия през 1914 г. от Аскуит, а по-късно и от самия Грей, е дори по-слабо от апологията на Поанкаре. В поразителна степен те имат дързостта да парадират отново с митологията от 1914 до 1917 г., като сериозно компрометират репутацията си както за интелигентност, така и за правдивост.

В освежаващ контраст с жалките заяждания и оправдания на Акуит и Грей е откровеността на Уинстън Чърчил, който като първи лорд на Адмиралтейството признава, че той и неговите сътрудници са очаквали войната с Германия и от 1912 г. нататък са се подготвяли за нея както по отношение на екипировката, така и са състоянието на духа.

От особено значение са мемоарите на сър Джордж Бюканън, британски посланик в Санкт Петербург през 1914 г., и на лорд Бърти, британски посланик в Париж по същото време. Бюканън разкрива по убедителен начин руската воля за война и посочва собствените си усилия да съдържи руснаците. Но е очевидно, че опитите му в тази посока са сериозно възпрепятствани от сър Едуард Грей и Артър Никълсън, както и от отношенията и на двамата с руския посланик в Лондон, Бенкендорф.

Дневникът на лорд Бърти съдържа подобно указание за френския ентусиазъм за войната, но е може би най-значим, защото демонстрира нетърпението на Изволски и ентусиазираното му хвалене в началото на август 1914 г., че той е авторът на войната, която току-що е избухнала.

Много прехваленото извинение на сър Едуард Грей е лошо изпълнение, дори на собствената си защита за ролята му в кризата от 1914 г. Най-доброто, което може да се каже за него е, че той е по-благороден и достоен укривател от истината от Аскуит. Той обаче признава, че не приема предложението да възпре Русия от стъпките, неизбежно водещи до война, и че ще и подаде оставка, ако не беше успял да въвлече Англия във войната, за да изпълни обещанията си към Камбон, за помощ на Франция.

Съмнително е дали въобще има елементарна честност като автор, който заявява, че основната причина, поради която не е сигурен, че Германия е решена на война през 1914

г., е обстоятелството, че сега бил същият сезон на годината, в който е започнала Френско-пруската война през 1870 г.

Дори благосклонните към него рецензенти признават, че Грей не притежава виждане отвъд интересите и границите на Британската империя и неговите често хвалени усилия за насърчаване на мира в света изглежда не са нищо друго, освен усилието да защити Англия в нейната позиция за световно господство.

Много съжالياваме, че Е. Д. Морел не доживя, за да анализира привидно откровеното и честно изложение на Грей за кариерата му във Външното министерство. Какво би останало от Грей след такъв анализ, човек може добре да разбере, като прочете краткия, но задълбочен труд на Морел, „Тайната история на едно голямо предателство“.

Посмъртният мемоар на лорд Морли върху оставката му разкрива напълно некомпетентността и антигерманските предразсъдъци на Грей през 1914 г.

Безспорно най-добрата книга, публикувана в Англия върху дипломатическата история на десетилетието преди 1914 г., е неотдавнашната работа на смелия британски интернационалист Г. Лоус Дикинсън.

Като цяло може да се каже, че Гуч и Дикинсън са единствените англичани, които са изготвили систематично и научно проучване, основано на документите, публикувани от 1918 г. насам, като предишните усилия на професор Чарлз Оман (издал *The Outbreak of the War of 1914–18: A Narrative Based Mainly on British Official Documents* (1919) (Избухването на войната от 1914–18 г.: Разказ, основан главно на официални британски документи).

От особено значение е неотдавнашната решимост на британското правителство да позволи на Гуч и Темперли да редактират и публикуват секретните документи в британските архиви, отнасящи се до периода от 1908 до 1914 г. Томът за 1914 г. току-що беше публикуван. Да се надяваме, че публикуването на този материал може да разубеди французите и да ги принуди да отворят архивите си в самозащита.

Задълбоченият и подробен двутомен труд на д-р Юарт разглежда различните специфични причини за влизането във войната на участващите велики сили; след това изследва общия дипломатически контекст на 1914 г. в международните отношения в света от 1870 г. нататък; и завършва с изключително разумен анализ на специфичната криза от 1914 г.

Д-р Юарт се явява като честен, искрен и трудолюбив учен, на който е „омръзнала“ пропагандата на Антантата от 1914 г. и следващите години. Книгата му възпламенява пълно приемане на ревизионистката гледна точка и смазващо разобличаване на „епоса на Антантата“. Той поставя отговорността за избухването на войната изцяло върху руската мобилизация, въпреки че не стига толкова далеч, колкото изискват фактите в обвинението му срещу Поанкаре и неговите сътрудници.

Книгата е слаба единствено по отношение на непознаването от автора на някои от германските монографии, на труда на Доброролски върху руската мобилизация и на гореспоменатите разкрития за съучастието на сръбските власти в убийството на ерцхерцога. Важно е обаче, че целият този пренебрегнат материал само би направил обвинението на автора срещу Франция, Русия и Сърбия много по-задълбочено и убедително.

VIII. САЩ

В САЩ, с изключение на статиите на професор Фей, които сега са разширени в авторитетно разглеждане на въпроса за вината за войната, не е имало систематична работа върху непосредствените причини за световната война. Има обаче редица много значителни приноси към специфичните етапи на проблема.

Сред тях един от най-интересните е отличното и задълбочено изследване на д-р Милдред Вертхаймер за Панегерманския съюз. Някога се смяташе, че Германия има всеобхватен и добре разработен план за установяване на световно господство и организацията, която стои зад този заговор, е Панегерманския съюз.

Френският пропагандатор Андре Шерадам, написа редица тревожни книги, опитвайки се да покаже как световният мир е застрашен от тази шумна група германски крайни патриоти.

Д-р Вертхаймер прави анализ на произхода, членството, дейностите и влиянието на Панегерманския съюз, въз основа на проучване от първа ръка на документите и обширно лично изследване в Германия. Нейната работа опровергава всички илюзии от военното време, като доказва, че Панегерманския съюз е просто германско проявление на универсалната тенденция към обсебен национализъм и патриотизъм от страна на малка група от идеалисти като във всяка съвременна държава. Членството е сравнително незначително и съюзът нама никакво влияние върху официалната политика на германското правителство.

Измамата от за заплахата от Панегерманския съюз, така се опроверга, паралелно с разпадането на тезата за германската воля за война и стремежа към световно господство. В същото време не бива да се пренебрегва, че обезумелите патриоти във всяка страна представляват една от най-големите заплахи за мира и стабилността на света, а Панегерманския съюз, подобен на Френския патриотичен съюз, е опасна напасть, далеч надхвърляща числената си сила.⁸⁹³

Голямата грешка е в опита да се намери в съюза нещо уникално германско и уникално заплашително.

В научната си статия в *American Historical Review* от април 1924 г., професор Бернадот Е. Шмит ни дава най-доброто обобщение на развитието на големите враждебни съюзи в Европа от 1870 до 1914 г. В списанието „*New York Times Current History*“ от март 1926 г., професор Шмит представя представително обобщение на крайно консервативната интерпретация на ревизионистката позиция по отношение на вината за войната.

Писмата на посланик Пейдж и мемоарите на „полковник“ Хаус са от истинско значение по отношение на проблема с вината и влизането на САЩ във войната.

Пейдж заема силно пробританска позиция за причините и проблемите на войната и се противопоставя на усилията на Държавния департамент на САЩ да държи Великобритания стриктно в съответствие с международното право по отношение правата на неутралните държави и свободата на корабоплаването.

Именно този пропуск и явно нежелание, предизвиква германската подводна война като отмъщение и предоставя очевидната причина за влизането на САЩ във войната.

Дневникът на „полковник“ Хаус е от съвсем различно естество. Посещенията му в Европа преди и по време на войната му дават достатъчно възможности да наблюдава тенденциите и теченията в политиката и дипломатията и той докладва своите наблюдения и убеждения с яснота и проникателност.

Предлага и собственото си мнение, опровергаващо общоприетото американско схващане, че кайзерът е бил пламенно настроен за войната през 1914 г. Работата му представя заключенията на един от най-добре осведомените американци от военния период по въпросите на международните отношения и доказва, че „полковник“ Хаус е човек с уравновесено мислене и точа преценка по много въпроси.

Изглежда обаче, че е става привърженик на военната политика няколко месеца преди президента Уилсън.

⁸⁹³ Принципно вярно твърдение, нищо добро не чака една държава, ако властта се заеме от фанатизирани патриоти, хора вярващи в илюзии, които са далеч от реалния живот! Примерът с Хитлер и НСДАП е много ярък пример. (б. пр.)

В предварителната част на поредица от изследвания за водещите „герои“, замесени в отговорността за световната война, д-р Ърнест Флаг Хендерсън представя много задълбочено и убедително обвинение срещу сър Едуард Грей. Той доказва как връзките на Грей с Франция и Русия на практика водят неизбежно до поведението на Грей и Асквит да принудят общественото мнение в Англия да приеме включването в европейския конфликт, в който Франция и Русия заедно с Англия трябва се обединяват срещу Германия и Австро-Унгария. Те сключват тайни военни и военноморски споразумения, обвързващи страната с Франция и Русия, и няма съмнение, че ще положат всички усилия да насочат кабинета към война, дори и Белгия да не беше нападната.

Тази работа е допълнена от трета на германеза Луц. Когато обвинението на Хендерсън се комбинира с доказателството на Херман Луц, че на 25 юли сър Едуард е подказал на Сазонов, че Англия ще подкрепи руската обща мобилизация, става очевидно, че отговорността на Грей за войната е много по-голяма от тази на кайзера, въпреки че, е далеч по-малка от тази на френско-руските милитаристи.

Трябва да подчертаем, че Грей не полага никакви усилия да съдържи Франция и Русия, както Бетман-Холвег и кайзерът, се опитват да съдържат Австрия, въпреки че е малко вероятно, Франция и Русия да рискуват с такава агресивна политика, без да имат съвсем ясната увереност, че Англия ще ги подкрепи.

Трудът на съдия Баусман е опустошителна атака срещу мита за „отбраняващата се миролюбива Франция“. Съсредоточавайки се основно върху един етап от агресивната европейска дипломатия през последния половин век, книгата дава донякъде изкривено и едностранчиво тълкуване, но като цяло е точна в изложенията на фактите и представя много убедително опровержение на сантименталния възглед, разпространен в Америка, за себеотрицателната доброта, кроткия нрав и миролюбивото благородство на неотдашните лидери на „Прекрасната Франция“.

Интересно е да се отбележи, че по-новите френски автори по въпроса за военната отговорност и френската политика са в съответствие с общата позиция на Баусман, а Гутеноар дьо Тури, Дюпен, Морхард и Лазар представят още по-уличаващо обвинение срещу Поанкаре и неговата клика.

Двата стандартни труда за участието на САЩ в световната война, са на професорите Басет и Макмастър, и имат малка стойност като изследване на последиците от влизането ни в световната война, защото са написани, преди да е формулира по адекватен начин ревизионистката гледна точка.

Първият сериозен опит за корекция е книгата на Джон Кенет Търнър. Приемайки доктрината за икономическия детерминизъм, той се опитва да обясни влизането на Америка въз основа на желанието да се защитят американските инвестиции в чуждестранни облигации и да се продължат големите печалби, произтичащи от продажбата на боеприпаси на съюзническите страни.

Финансово-промишлените кръгове в САЩ се страхуват от победа на Германия, ако не влезем на страната на Антантата, тъй като германската победа ще се окаже катастрофално, за техните печалби и отпуснатите кредити. Въпреки че това несъмнено е прекалено опростено обяснение, не може да се съмнява, че то е много повече валидно от конвенционалната теза, че сме влезли в защита на абстрактните права на човечеството или за защита на света срещу германското нашествие за завладяване на света.

Едва ли може да се приеме, че сме влезли единствено с цел да защитим правата си като неутрална държава, защото през предходните три години си затваряхме очите пред най-фрапантните нарушения на нашите неутрални права от Великобритания.

Отличният млад американски автор, г-н К. Хартли Гратън, най-добре обобща аргументите срещу поведението на Уолтър Хайнс Пейдж в статия си „Легендата за Уолтър Хайнс Пейдж“ в „*American Mercury*“ за септември 1925 г.

Безспорно най-добрата работа, която имаме досега за влизането на САЩ в Световната война, е „Facing Europe“ (С лице към Европа) на съдия Баусман, която разглежда засегнатите въпроси и водещите замесени личности.

Д-р Дж. Ф. Скот е направил ценно проучване на мненията в европейските вестници между 28 юни 1911 г. и 5 август 1914 г.

Не бива да завършваме този раздел, без да споменем смелата книга на г-н Франсис Нилсън и г-н Алберт Дж. Нок „Митът за виновната нация“, която изследва първите опити в Америка да се разкрият съвсем очевидните слабости на „военновременния епос“ за една-единствена виновна нация, и за проникателния анализ на професор Биърд в работата му върху следвоенна Европа, който досега не е получил и 1/10 от вниманието, което заслужава.

Показателно е, че Нилсън и Нок успяха да разгадаят тази илюзия за уникална германска вина още преди да бъде публикувана огромната маса от нови документални материали.

Работливите германски учени наскоро ни предоставиха отлична библиография на литературата за военната отговорност, публикувана от „*Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte*“ (Германско издателство за политика и история) в Берлин.

Читателите, които желаят да следят най-новата литература, появяваща се за военната вина, ще намерят за изключително полезни библиографиите на професор В. Л. Лангер, публикувани във „*Foreign Affairs*“.

